ISTORIE

MARIAN VOICU

MATRIOȘKA MINCINOȘILOR

FAKE NEWS, MANIPULARE, POPULISM

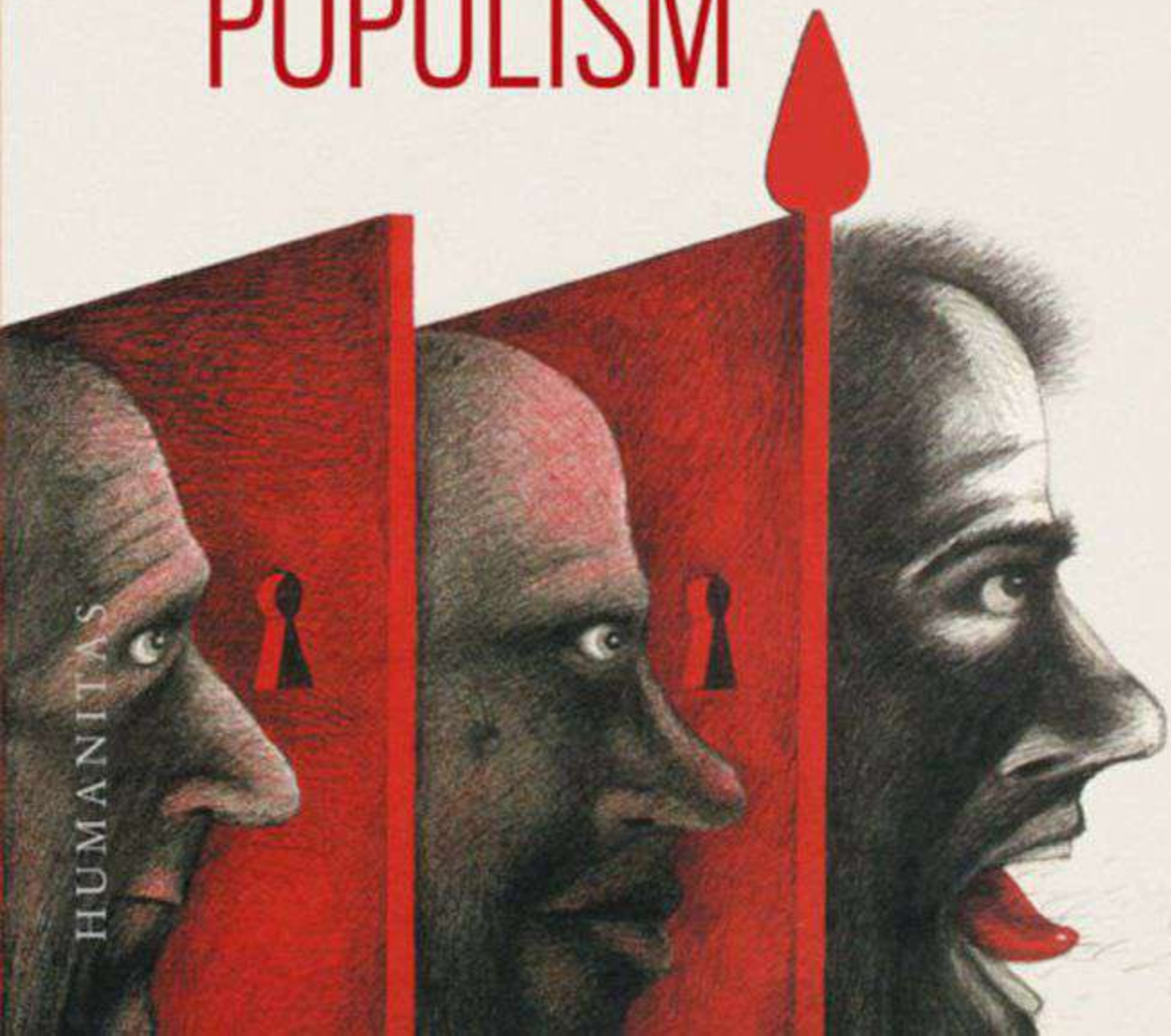

HUMANITAS

Marian Voicu lucrează de peste 20 de ani în televiziune și radio, ca moderator și producător. Timp de zece ani a realizat filme documentare pentru TVR despre comunitățile românești – de la istroromâni și aromâni până la românii de peste Bug și cei din Federația Rusă. Este primul jurnalist român care a filmat în Sudan, Uganda și Siberia. Între 2008 și 2010 a realizat Interviurile Europa FM. A fost manager de proiect la Radio România Chișinău.

A primit mai multe premii naționale și internaționale, cel mai recent fiind Medalia de aur din partea Asociației Corespondenților ONU (2015), pentru documentarul *Exodul: O tragedie siriană*. A fost decorat cu Ordinul Național „Serviciul Credincios" în grad de cavaler.

Printre cele mai recente filme documentare se numără *Torna, torna, fratre! Istoria aromânilor spusă de ei înșiși* (2015) și *Breaking Fake News! Războiul de după războiul rece?* (2017).

În 2016 a publicat la Editura Humanitas volumul *Tezaurul României de la Moscova: Inventarul unei istorii de o sută de ani*.

MARIAN VOICU

MATRIOȘKA MINCINOȘILOR

FAKE NEWS, MANIPULARE, POPULISM

HUMANITAS
BUCUREȘTI

Redactor: Andreea Niță
Coperta: Ioana Nedelcu
Tehnoredactor: Manuela Măxineanu
DTP: Emilia Ionașcu, Carmen Petrescu

Tipărit la Monitorul Oficial R.A.

© HUMANITAS, 2018

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României
Voicu, Marian
Matrioșka mincinoșilor: fake news, manipulare, populism /
Marian Voicu. – București: Humanitas, 2018
Conține bibliografie
ISBN 978-973-50-6131-9
32

EDITURA HUMANITAS
Piața Presei Libere 1, 013701 București, România
tel. 021 408 83 50, fax 021 408 83 51
www.humanitas.ro

Comenzi online: www.libhumanitas.ro
Comenzi prin e-mail: vanzari@libhumanitas.ro
Comenzi telefonice: 021 311 23 30

CUPRINS

Index de termeni 11
Introducere 15

Partea I
RĂZBOIUL RECE AL DEZINFORMĂRII

1. Cum a început „noul Război Rece"? 25
Printre faldurile Cortinei de Fier 25
Se aude trompeta de la Kremlin 31
Intră în scenă „oamenii politicoși" 34
2. Începe războiul pentru mințile oamenilor 40
Ce fel de război este acesta? 40
Rusia schimbă regulile războiului 44
Versiunea nr. 6 47
Telefonul galben 50
Politica trebuie să fie ca un film! 55
Premii secrete pentru operațiuni secrete 60
3. Arta înșelătoriei 63
Arta militară a înșelătoriei 63
Dezinformarea – un serviciu onorabil 68
Propaganda, sora mai mare a *Maskirovkăi* 70
Spețpropaganda. Războiul informațional 73
Metanarațiune și metalimbaj 74
Satele lui Potemkin 77
4. Ucraina: Matrioșka dezinformării 82
Vocabularul și narațiunile dezinformării 88
5. România: Războiul hibrid împotriva propriului popor 98
O revoluție *fake*? 99
Instrumentalizarea urii: Martie negru (*Fekete március*) 110

Partea a II-a
ÎN LABIRINTUL MINCIUNILOR

6. Uniunea Europeană: „Un proiect satanist“ 133
Gayropa 133
Vechile hărți sunt luate de pe rafturi 148
Ce poate face o analiză semantică bulgară 155
Dincolo sau dincoace de Cortina de Fier? 158
7. Brexit: Tabloidizarea minciunii 164
Băieții răi ai Brexitului 176
8. Franța: Fancy Bear *est toujours là* 185
Amprente? Urme de copite și coarne 195
9. SUA: Industria carnavalului 198
Bateți în masă și strigați ca din gură de șarpe! 206
10. Germania: Noua *Ostpolitik* 214
„Cazul Lisa“ 221
11. România: „Colonia săracă a Europei“ 228
Cum să pui în scenă o știre *fake*:
România vinde arme teroriștilor 228
Menajeria cu jurnaliști.
Sputnik și pisica neagră a lui Confucius 248
12. Republica Moldova: Poligonul „Lumii Ruse“ 269
Kremlin: *„Make Romania great again!“* 269
„Jandarmul român“ – o dezinformare centenară 277
Kompromatul moldovenesc și *Laundromatul* rusesc 280
Minunata „Lume Rusă“ 291
„Toate nenorocirile vin din Vest“ 298
NATO, *stop! Go home!*
(Cum era să înceapă al Treilea Război Mondial) 302
13. Rusia: o demnitate antropologică supremă 305
Făt-Frumos din Moscova 305
Rusia, o țară asediată? 307
Noul mesianism rus 312
Istoria *fake*. Noua mitologie neoimperială rusă 315
Pedepsirea Estoniei 326
Piatra lui Ghimpu și tancul lui Renato 329

Partea a III-a
CINE CONTROLEAZĂ ADEVĂRUL?

14. Metaversul minciunii 337
O tură prin cyberunderground 337
Ferma de troli și Bucătarul lui Putin 343
Armatele de boți 347
Hackerii patrioți 354
Mașina automată de propagandă 357
Mercenarii din undergroundul cibernetic 363
Păienjenișul *fake* 367
Rețelele radicalizării sociale 369
Ghetourile digitale 375
Puterea invizibilă 380
15. Ce se întâmplă în mintea noastră? 384
Noul ritual al comunicării: emoție, nu informație 384
Boala secolului XXI: tulburările informaționale 390
O scurtă vizită prin Muzeul American al Farselor 392
În căutarea noilor mituri fondatoare 395
Teoria conspirației și narațiunile paranoide 398
Lupta între „patrioți“ și „statul paralel“ 406
Negaționiști până la moarte 411
16. Ce e de făcut? 419
Occidentul deliberează 420
Fact checking 428
Americanii încearcă să înțeleagă ce li se întâmplă 435
Internetul – a cincea putere? 441
Bolta universului moral 445

Mulțumiri 451
Bibliografie 453

INDEX DE TERMENI
(în context *fake news*):

Afiliați Kremlinului: Finanțați sau controlați de guvernul rus.

Bot (engl.): Agent software automatizat care interacționează cu serverele, rulează sarcini simple și repetitive, construit pe principiul rețelelor neurale, dotat cu un anumit grad de inteligență artificială.

Bot social (engl.): Agent software care interacționează cu utilizatorul uman în limbaj natural, având capacitatea de a mima comportamentul din mediile sociale.

Bule sociale (*bule filtru*): Stare de izolare intelectuală provocată de furnizarea de către motoarele de căutare și rețelele sociale a unor informații asemănătoare celor accesate anterior.

Camere cu ecou: Mediu în care o persoană este expusă doar la opinii sau convingeri care coincid cu cele proprii, ceea ce duce la consolidarea propriilor credințe și rezistență față de cele diferite.

Control reflexiv: Procesul specific prin care este imitat raționamentul sau comportamentul posibil al inamicului, determinându-l să ia o decizie nefavorabilă pentru el.

Cyborg: Agent software semiautomatizat.

Dezinformare: Informații false sau distorsionate care au fost construite atent, fiind introduse în secret în sistemul de comunicare al adversarului pentru a înșela fie decidenții, fie opinia publică. (Propagandă neagră, pop.)

Distorsiune de confirmare (*Confirmation Bias*, engl.): Tendința de a procesa prin căutare sau interpretare informațiile care sunt în concordanță cu credințele existente.[1]

Dreaptă alternativă: (*Alt-right*, engl.): Organizații sau grupări cu vederi extremiste sau reacționare din SUA, caracterizate prin respingerea sistemului politic tradițional și folosirea presei online pentru a disemina sistematic conținut controversat.

---

[1]) Încă nu există o expresie acceptată unanim în limba română. Mai sunt întâlnite variante precum prejudecată de confirmare, confirmare subiectivă a convingerilor sau prejudecată confirmativă.

Dreaptă naționalistă: Grupări sau indivizi care manifestă vederi xenofobe, care caută să definească și să apere o naționalitate „adevărată" de elementele care ar putea să o corupă.

Extremă dreaptă: Grupări sau indivizi caracterizați prin naționalism, rasism, xenofobie, favorabili autocrației sau unui stat puternic care să îi protejeze de „elementele alogene".

Extremă stângă: Grupări sau indivizi caracterizați prin concepții antiglobalizare, antifascism militant, anarhism, anticapitalism, anti-NATO, procomunism.

Fake news (engl.): Informații fabricate, distorsionate sau trunchiate, diseminate în presa tradițională și cea alternativă, precum și în rețelele sociale de către un stat sau o organizație, având un buget, o strategie și o ideologie, cu scopul de a adânci tensiunile sociale existente și a crea confuzie.

Kompromat (rus.): Informații compromițătoare folosite pentru a șantaja, discredita sau manipula pe cineva, de obicei în scop politic. Termen format prin telescopajul cuvintelor *compromițător* și *material*.

Lumea Rusă: Concept geopolitic de natură *soft power* prin care se urmărește promovarea la scară globală a limbii, culturii și civilizației ruse în lume, precum și susținerea etnicilor ruși și a rusofonilor din afara Federației Ruse, în cooperare cu Biserica Ortodoxă Rusă.

Mashirovka (rus.): Distorsionarea percepției inamicului privind propriile capacități și obiective (ad litteram – înșelătorie, camuflaj).

Măsuri active: Acțiuni militare, insurecții, spionaj, sabotaje, asasinate, stimularea deliberată a tulburărilor sociale.

Metanarațiune fake: Modalitatea de a relata prin narațiuni *fake*, capacitatea acestora de a se regenera în metastructuri autonome.

Metalimbaj fake: Sistem lingvistic care permite analiza structurii și simbolurilor limbajului *fake*.

Narațiune fake: Structură narativă construită atent, ca vehicul pentru *fake news*.

Presă alternativă: Presa online sau offline care este produsă independent și care oferă puncte de vedere alternative față de presa tradițională.

Profile psihometrice: Profile personale (cunoștințe, aptitudini, atitudini, trăsături de personalitate etc.) realizate prin măsurarea capacităților și proceselor mentale.

Propagandă: Diseminarea sistematică a unor idei, teorii, opinii, în acest caz cu scop politic, în special pentru a câștiga masele de partea puterii.

Război hibrid: Conflict în care actori statali și nonstatali combină acțiunile militare convenționale cu cele nonmilitare, inclusiv războiul informațional, electronic și cibernetic.

Război informațional: Instrumentalizarea informației ca armă prin campanii de *fake news* împotriva unui stat, cu scopul autodezorganizării și autodezorientării adversarului, asociat războiului hibrid.

Sat Potemkin (*Potemkinskaia derevnia*, rus.): Construct fals, menit a înșela. Se spune că prințul Grigori Potemkin a ridicat în calea împărătesei Ecaterina cea Mare sate de decor, ca s-o păcălească, cu ocazia vizitei acesteia în 1787 în noile teritorii cucerite, care vor deveni Noua Rusie.

Spețpropaganda (rus.): Operațiuni de informații multidisciplinare instrumentalizate militar de serviciile de informații ruse în războiul informațional. Termen format prin telescopajul cuvintelor *propagandă* și *specială*.

Știre falsă (*Misinformation*, *False News*, engl.): Informație lipsită de acuratețe, care nu corespunde faptelor, generată fără intenție sau cu intenție pentru a aduce venituri financiare, care nu are la origine o ideologie sau strategia unui stat.

Temniki (rus.): Editori care controlează fluxul *fake news*, în numele și în beneficiul Kremlinului.

Trol (în context *fake news*): Persoană plătită pentru a genera și disemina *fake news* în presa alternativă și pe rețelele sociale.

Tulburări informaționale: Tulburare psihică provocată de poluarea informațională.

INTRODUCERE

Pentru Occident, epoca *Fake News* a început în 2016, odată cu Brexitul și alegerile prezidențiale americane, ceea ce ar putea fi semnul unei uimitoare inocențe. Cu cel puțin trei ani înainte, odată cu izbucnirea protestelor proeuropene din Kiev, Kremlinul a declanșat o adevărată campanie de *fake news*, propagandă și dezinformare. După anexarea Crimeii și războiul din Donbas, campania a căpătat caracteristicile unui război informațional în toată regula. Occidentul a fost surprins, încercând să înțeleagă dacă e vorba de un nou tip de război hibrid. Vom vedea însă că *fake news* reprezintă expresia modernă a unor vechi practici sovietice instituționalizate în cadrul armatei și poliției secrete, devenind apoi temelia statului sovietic însuși.

Vladimir Putin avea să traseze liniile de forță ale viitorului război informațional în discursul rostit la Clubul Valdai în 2013, un adevărat îndreptar al dezinformării și propagandei împotriva Vestului. Narațiunile Kremlinului sunt declinate atât pe continentul european, cât și pe cel american: Europa se dezintegrează, într-o mișcare centrifugă din ce în ce mai puternică, statele naționale revoltându-se împotriva planurilor Bruxellesului de a le transforma în colonii; mișcările de stradă sunt tot mai numeroase; UE este condusă de un lobby secret pedofil care smulge copiii din brațele familiilor lor și îi încredințează unor familii de homosexuali (pedofilia urmând a fi legalizată în UE); Ucraina este condusă de o juntă fascistă care a început exterminarea în masă a rușilor din Donbas; americanii vor să înceapă un război cu Rusia, așa cum au făcut și în Siria, unde au creat și înarmat ISIS; SUA a generat criza refugiaților, pentru a supune

Europa; oligarhia mondială (al cărei exponent este Soros) finanțează revoluții colorate pentru a confisca puterea prin lovituri de stat; democrația populară este atacată de statul paralel etc.

În același timp, Rusia este apărătoarea valorilor tradiționale, singura care poate salva Occidentul, așa cum l-a salvat și de fascism prin jertfa din Marele Război pentru Apărarea Patriei, pe care revizioniștii occidentali o neagă azi. Marea Rusie va zdrobi homosexualitatea, terorismul musulman, fascismul renăscut, protejând civilizația creștină de migrație și „așa-numita" corectitudine politică – instrumente ale forțelor oculte care vor să conducă omenirea. Este discursul comunist al „Luptei pentru pace", reformulat. De data aceasta, ne avertiza Putin la Clubul Valdai, pericolul e uriaș, căci Occidentul decadent pune credința în Dumnezeu și credința în Satana pe același plan. Este ora astrală și doar Moscova poate interveni.

Kremlinul afirmă că modelul democrației liberale occidentale este disfuncțional și perimat, iar viața e mai bună în Rusia, în pofida sancțiunilor impuse în mod nedrept de Vest. Poate că, pe ici, pe colo, mai există sărăcie în Rusia, pare a spune Putin, dar măcar rușii trăiesc într-o țară măreață, iar măreția are un preț. Dacă Rusia nu se poate întări, atunci poate slăbi Vestul. Puterea, în fond, este relativă.

Narațiunile *fake* privesc nu numai viitorul, ci și trecutul. Pentru Kremlin, trecutul este impredictibil. Contestarea istoriei Marelui Război pentru Apărarea Patriei, a rolului de eliberatori al sovieticilor, este o trădare, indiferent de ce parte a frontierei ruse te-ai afla. Atacarea Finlandei, ocuparea țărilor baltice și a Basarabiei, participarea la dezmembrarea Poloniei sunt pentru Kremlin narațiuni alternative, dușmănoase, revanșarde. Istoria *fake* este o variantă la scară mare a adevărurilor alternative.

Distincția între *false news* și *fake news*, între *misinformation* și *disinformation* nu operează în limba română. Echivalarea *fake news* = știri false nu acoperă semantic toate diferențele și nuanțele. În cazul informației lipsite de acuratețe, care nu corespunde faptelor, generată fără intenție sau cu intenție pentru

a crește vânzările, a crea audiență sau trafic web, vorbim de *false news* și *misinformation*. În cazul unei campanii de generare și propagare de informații fabricate, care implică o strategie, un buget și o ideologie, îndreptată împotriva unui individ sau unei comunități, vorbim de *fake news* și *disinformation*. Atunci când această campanie este îndreptată împotriva unui alt stat, este vorba de *război informațional*. Vom folosi așadar termenul *fake news*, și nu pe cel de *știri false*, acolo unde este cazul, pentru a face distincția care nu operează în limba română. Mai mult, în prezent, lumea academică occidentală dezbate asupra termenului științific care va defini cel mai bine fenomenul, existând un consens în ceea ce privește golirea de conținut a sintagmei *fake news*.

Până la începutul anului 2017, cei mai mulți universitari, jurnaliști și analiști militari din lumea anglo-saxonă tratau fenomenul *fake news* și cele două evenimente amintite mai sus, Brexitul și alegerile prezidențiale americane, fără a face vreo legătură majoră cu Rusia. Între timp, au apărut informații solide din anchetele investigatorului special Robert Mueller, Congresului american și Parlamentului Marii Britanii, din rapoartele serviciilor de informații și din anchetele jurnaliștilor.

În acest volum vom documenta dezinformarea, propaganda și știrile *fake* generate și propagate de Kremlin în estul Europei și în Occident și care vizează evenimente majore cum sunt alegerile, dar și operațiunea care are ca scop destabilizarea societății occidentale, exploatarea faliilor sociale existente, pentru a crea confuzie, nemulțumire, schimbări sociale.

Vom vedea că există un vocabular și o sintaxă, narațiuni, metanarațiuni și metalimbaj *fake*. Apariția acestora în zone fără legătură directă cu Moscova, cum ar fi spațiul public american, cel turc, maghiar sau românesc, ne vor îndreptăți să afirmăm că discursul populist are același tip de expresie. Propaganda rusă a preluat teme din dezbaterea publică occidentală, precum critica liberalismului și a globalizării, remodelându-le într-un discurs național-suveranist. S-au creat noi Internaționale, în care își dau mâna extrema dreaptă europeană și dreapta alternativă

americană, supremaţiştii albi şi neonaziştii, discursul fiind acelaşi cu cel al liderilor autoritarişti şi populişti.

Fake news provoacă distorsiuni în ţesutul social şi în etosul democraţiilor liberale, fiind un simptom al populismului. Pentru regimurile autoritariste, presa nu reprezintă dreptul oamenilor de a fi informaţi corect, ci mai degrabă dreptul statului de a minţi. *Fake news* au devenit motorul unei noi realităţi, expresia unei noi epoci, cea a postadevărului. Militarii văd aici o nouă expresie a războiului hibrid, mediul academic vorbeşte despre poluare informaţională, filozofii văd o schimbare de paradigmă a comunicării, iar psihologii identifică un nou tip de tulburare psihică – tulburarea informaţională.

Campaniile de *fake news* sunt gândite pentru a semăna neîncredere şi confuzie, pentru a adânci faliile socio-culturale folosind tensiunile etnice, rasiale şi religioase. Studiile ştiinţifice demonstrează că expunerea la *fake news*, dezinformare sau teorii ale conspiraţiei duce la alterarea percepţiei şi luarea unor decizii în consecinţă.

Dieta informaţională zilnică este din ce în ce mai dificilă – ce e adevărat şi ce e fals în jur? Cine e arbitrul adevărului? Fiecare poate crede ce vrea, îşi poate construi realitatea pe care o doreşte, din informaţiile pe care le selectează, conform teoriei distorsiunii de confirmare. Trăim în camere cu ecou, suntem alimentaţi cu *fake news* care ne sunt livrate de motoare informaţionale uriaşe. Reţelele sociale au devenit reţele ale radicalizării sociale.

Odinioară, liantul social în configurarea comunităţilor şi societăţilor omeneşti îl constituiau miturile. În absenţa lor, apar antimiturile, în locul naraţiunilor – antinaraţiunile, în locul adevărurilor – adevărurile alternative. În acest loc gol au apărut Putin şi Trump, Farage şi Le Pen, Orbán şi Erdoğan. Ideologii alt-right şi negaţionistii încălzirii globale, conspiraţioniştii antivaccinare şi cei care cred că *Protocoalele Înţelepţilor Sionului* este revelaţia interzisă duc o adevărată bătălie pentru controlul noilor mituri – naraţiunile alternative. Dacă miturile de odinioară vorbeau despre ceea ce ne uneşte, naraţiunile alternative vorbesc mai degrabă despre ceea ce ne deosebeşte şi ne desparte.

Cum s-a ajuns la apetenţa colosală pentru ştirile fabricate, mincinoase? Ceea ce contează astăzi, în epoca postadevăr, nu mai este informaţia, ci emoţia. Iar adevărul alternativ, aşa cum îi place administraţiei Trump să-i spună minciunii, este cel mai bun vehicul pentru emoţie în media de astăzi. Comunicarea nu mai este de tip mecanic, ci un ritual fondat pe reprezentarea credinţelor comune. Vizionarea unui talk-show politic nu mai ţine de informare, ci de participarea la un adevărat serviciu religios comun virtual – un act public, un act ritual, un act dramatic.

Chiar dacă dezinformarea instituţionalizată este veche de cel puţin o sută de ani, noutatea este adusă de reţelele sociale, care propagă exponenţial *fake*-ul, permiţând celulelor de propagandă să se multiplice malign în corpul sănătos al societăţii virtuale. Mesajul *fake* generat cu intenţie este repostat de armatele de troli şi boţi implicate în războiul informaţional.

Ecosistemul informaţional contemporan nu a fost creat pentru a produce dezinformare, însă structura platformelor sociale permite capitalizarea răspunsului emoţional, în defavoarea celui raţional. Mintea noastră a fost dintotdeauna un câmp de luptă pentru diferite forţe sociale, dar niciodată numărul celor care luptă pentru controlul gândurilor şi sentimentelor noastre nu a fost vreodată atât de mare.

Asistăm la naşterea unui model predictiv de personalitate care i-a permis companiei Cambridge Analytica să creeze profilurile psihometrice ale tuturor alegătorilor din SUA, actualizate automat cu datele pe care fiecare le generează online. Folosind aceste profiluri, Cambridge Analytica nu numai că poate afla opţiunea electorală a fiecărui alegător, dar îi şi poate influenţa comportamentul electoral prin *fake news*. Este vorba de automatizarea manipulării alegătorilor la o scară nemaiîntâlnită. Nici o mişcare politică radicală nu a avut vreodată la îndemână o astfel de tehnologie de dezinformare. În viitor nu

va mai exista un război al ideilor candidaților, diferența o vor face precizia profilurilor psihometrice și viclenia *fake news*-urilor. Va fi un război informațional în toată regula, un război al inteligenței artificiale.

Uniunea Sovietică a hipnotizat Occidentul timp de 74 de ani cu forța sa gigantică, sfârșind prin a se autosugestiona. Satele de decor construite de Grigori Potemkin pentru a o păcăli pe Ecaterina cea Mare, așa-numitele sate Potemkin, au devenit un Hollywood sovietic post-Cernobîl. Radiațiile ucigașe continuă să scape de sub lespedea uriașă de beton de la Pripiat, tot așa cum propaganda național-comunistă a lui Ceaușescu continuă să creeze iluzia unui popor dac care a inventat limba latină. Puterea sovietică era goală pe dinăuntru. O butaforie putredă din care au mai supraviețuit, ici-colo, statuile-clonă ale lui Lenin. Va reuși regimul lui Putin să repopuleze nu numai Rusia, ci și Lumea Rusă cu sate Potemkin?

Alunecarea Occidentului spre populism este sprijinită de Rusia. Regimul autoritarist de la Kremlin rezonează cu Trump și Erdoğan, Le Pen și Farage. Pentru Putin, Rusia este o cetate asediată de Gayropa și Ucraina fascistă, infiltrată de ONG-urile lui Soros, de lobby-ul european al pedofiliei camuflat în corectitudinea politică și drepturile omului. Pentru Donald Trump, America este o cetate asediată de mexicani violatori, traficanți de droguri, teroriști musulmani și propovăduitori ai vaccinării obligatorii. În abisurile acestui metavers al minciunii se găsesc armate de troli și boți, iar extrema stângă și extrema dreaptă defilează împreună virtual. Un ecosistem transnațional, născut din viclenia regimurilor iliberale și frustrările unei clase de mijloc occidentale aflate în căutarea unor noi mituri.

S-ar putea îndrepta și România către un regim iliberal? Apariția metanarațiunii și metalimbajului *fake news,* care definesc postdemocrația, sunt primele simptome: România, ni se spune, este o cetate infiltrată de *statul paralel*, pe care Bruxellesul vrea să o transforme într-o colonie a Uniunii Europene, o țară unde valorile tradiționale ale familiei sunt amenințate, iar oligarhia ocultă conspiră prin multinaționale și Soros împotriva puterii alese legitim de popor.

Episoadele din istoria recentă a României – Revoluția, mineriadele și evenimentele de la Târgu Mureș din martie 1990, sunt revizitate în acest volum din perspectiva acestui aparent nou fenomen. Deși preced declanșarea *fake news*, ele sunt dovada perpetuării practicilor regimurilor comuniste de a instrumentaliza dezinformarea. Revoluția română ar putea fi astfel primul război hibrid împotriva propriului popor, așa cum înțelegem astăzi acest termen.

Instituțiile care produc consens în aflarea adevărului – presa, universitățile și justiția – sunt atacate constant în România. Iar criteriile care atestă democrația liberală – respectarea legilor, responsabilizarea aleșilor în fața alegătorilor și încrederea în generarea prosperității – abia mai sunt îndeplinite.

Nu putem forța o apropiere între discursul Moscovei (promovat, printre alții, de RT și Sputnik în afara Federației Ruse) – pericolul Europei incestuoase, pedofile și gay, lăcomia marilor corporații, deturnarea suveranității naționale de către oamenii lui Soros – și cel al guvernării PSD-ALDE (promovat, printre alții, de Antena 3 și România TV) – transformarea României într-o colonie UE, sponsorizarea protestelor antiguvernamentale din 2017 de către companiile multinaționale, implicarea lui Soros în organizarea protestelor –, dar putem să remarcăm coincidențele.

Sau, folosind cuvintele lui Confucius citate de Sputnik, este într-adevăr greu să găsești o pisică neagră într-o cameră întunecoasă, mai ales dacă ea nu este acolo. Dar e suficient să îi auzi o dată miorlăitul ca să știi că ai de-a face cu o pisică.

Partea I

RĂZBOIUL RECE AL DEZINFORMĂRII

„Întrucât regimul este captiv propriilor minciuni, trebuie să falsifice totul. Falsifică trecutul. Falsifică prezentul și falsifică viitorul. Falsifică statisticile. Pretinde că nu are în subordine un aparat polițienesc omnipotent și lipsit de scrupule. Pretinde că respectă drepturile omului. Pretinde că nu persecută pe nimeni. Pretinde că nu îi e teamă de nimeni. Pretinde că nu pretinde nimic."

VÁCLAV HAVEL

1.
CUM A ÎNCEPUT „NOUL RĂZBOI RECE"?

PRINTRE FALDURILE CORTINEI DE FIER

Suntem în noiembrie 2013. Am sosit la Vilnius, în preziua Summitului Parteneriatului Estic. Ninge potolit. Pe drumul de la aeroport spre oraș, o zăresc cu coada ochiului pe Angela Merkel, pe un panou publicitar uriaș. Ne zâmbește, parcă strengărește. Împart taxiul cu un jurnalist ceh care se recomandă Michael Švec, adăugând că acesta este chiar numele lui. Îl simt cum tresare din când în când, în timp ce își anunță soția că a ajuns cu bine. Chiar dacă e născut în Plzeň și se gândește deja la berea albă pe care o vom bea mai târziu, dezinvoltura cu care taximetristul nostru nu ratează nici un semafor roșu îl amuțește. Suntem în Est.

Deocamdată, summitul pare a fi o nuntă fără mireasă – delegația ucraineană se lasă așteptată. Ianukovici nu a confirmat participarea până în ultima clipă, punându-i pe jar pe reprezentanții Uniunii Europene. În schimb, delegația Republicii Moldova se anunță a fi numeroasă. Se pare că va fi prezentă și orchestra Lăutarii, iar la dineu se va bea vin moldovenesc. Moldovenii se pregătesc pentru nuntă și ucrainenii pentru divorț. Ce va înțelege oare cehul meu bonom din toate astea?

Miza e uriașă pentru estul și vestul Uniunii Europene, dar din motive diferite. Pragmatismului occidental i se opune ambiția sentimentală a Estului de a-i recupera pe cei rămași dincolo de Cortina de Fier. Angajamentele și negocierile privind Acordul de liber schimb sau piața energiei, liberalizarea vizelor sau reforma instituțiilor par a fi, în preziua summitului, doar

promisiunile unui tânăr bruxellez îndrăgostit. Este pentru prima oară când oficialii europeni sunt puși într-o astfel de situație, când *acquis*-ul și *map road*-ul nu sunt suficiente, când Uniunea trebuie să roage, să fie persuasivă, să improvizeze. Și se vede că nu este încă pregătită pentru imprevizibilul postsovietic. „Pur și simplu ei nu înțeleg ce se întâmplă aici", spune Švec, remarcând ignoranța desăvârșită a oficialilor europeni în ceea ce privește spațiul ex-sovietic.

Zvonul că Ianukovici nu va semna Acordul de Asociere a provocat uluire generală. Discursurile pregătite cu mult timp înainte pentru ceea ce trebuia să fie un succes al Uniunii Europene au fost anulate în ultimul moment. Deși schimbarea a adus un plus de sinceritate, tonul a fost același, de amărăciune și frustrare. Subiectul nu a fost însă nici Ucraina, nici Moldova, nici Georgia, ci Rusia.

Oferta făcută de Bruxelles Kievului nu a convins – Ianukovici vrea cash, pentru că Moscova a promis că va șterge datorii de 15 miliarde de euro și va scădea prețul gazului. Și asta înseamnă voturi pentru președintele care se vrea reales.

Pat Cox, fost președinte al Parlamentului European, a povestit, pe un ton stins, despre cele 25 de întâlniri pe care le-a avut cu Ianukovici în ultimii ani. Despre surpriza produsă de declarația recentă a acestuia că Ucraina suspendă semnarea Acordului de Asociere. Șase ani de negocieri au fost anulați printr-un simplu anunț. Štefan Füle, comisarul european pentru extindere și politică de vecinătate, lasă să se strecoare o urmă de speranță – poate că întâlnirile cu Ianukovci din această seară vor schimba ceva? Americanii sunt pragmatici – „Banii sunt soluția", ungurii, radicali – „Am putea spune că suntem în război cu Rusia, dar, ca fost oficial în Ministerul Apărării, nu voi folosi termenul acesta", iar cehii sintetizează cu panaș: „Când Rusia face o ofertă, nu o poți refuza, când UE face o ofertă, nu o înțelegi."

Atunci când le cer miniștrilor de externe Carl Bildt (Suedia), Linas Linkevicius (Lituania) și Radosław Sikorski (Polonia) să facă aprecieri asupra viitorul estului UE, limbajul diplomatic

este uitat. „Îmi amintesc că acum aproximativ 25 de ani, când am fost pentru prima oară aici în Lituania, care încă făcea parte din Uniunea Sovietică, dar cerea independență, rușii au impus o blocadă economică totală, gaz, comerț, totul... a fost foarte întuneric și frig în acele zile aici", spune Bildt. „Am văzut aceste arme folosite pe scară largă împotriva Georgiei, Poloniei și acum, din nou, împotriva Lituaniei."

Sikorski este mai reținut. Investigația privind accidentul aviatic de la Smolensk, din 2010, în care și-au pierdut viața președintele Poloniei, membri ai guvernului, Seimului, comandanți ai armatei și serviciilor de informații și guvernatorul Băncii Centrale, nu se încheiase.

„Au existat momente grele și pentru noi, când am fost intimidați, șantajați, amenințați sau blocați!" spune Linkevicius. „Ca simplu individ, sunt dezamăgit de situația din Ucraina, fiindcă era un moment ce trebuia fructificat. S-a pierdut un tren important." Linkevicius știe despre ce vorbește. Lituania, care importă din Rusia 99% din petrol, 80% din gaz și 60% din electricitate, este supusă presiunilor Moscovei pentru a renunța la găsirea unor alternative energetice.

Conferința comună de presă de a doua zi are loc într-o atmosferă funebră. De data aceasta nu e Ialta, ci Vilnius. Faldurile noii Cortine de Fier cad printre țările membre ale Parteneriatului Estic, în zgomotul blițurilor.

Nu cred că l-am mai văzut vreodată pe Jose Manuel Durão Barroso atât de supărat. Atât de supărat încât nici măcar nu a mai pomenit numele Rusiei, care a devenit doar „o anumită țară". Barroso a acuzat, din nou, „presiunile din afara țării" la care a fost supusă Ucraina, afirmând că este vremea curajului și hotărârii. E un proces pentru ceva, și nu împotriva cuiva, a spus Barroso. Oare Putin a urmărit conferința de presă?

Deocamdată s-a găsit termenul care definește situația în care se află Ucraina: „in limbo", care ar putea intra în curând în jargonul birocrației europene. Toată lumea speră că se va întâmpla totuși o minune.

Liderul opoziției ucrainene, Arseni Iațeniuk, cel care avea să fie prim-ministru peste numai trei luni, pune presa pe jar: „Ianukovici este surd la voința poporului și va pierde alegerile. Cei 100 000 de protestatari din centrul Kievului sunt doar primii dintre cei care vor ieși în stradă împotriva sa." Suna profetic.

La dineul de gală oferit la finalul summitului, toată lumea era îngrijorată. Mulțimea de ucraineni adunată în fața Palatului Marilor Duci ai Lituaniei a început să urle cu furie. Ceea ce ar fi trebuit să fie pentru ei un moment de sărbătoare s-a transformat într-un dezastru. Înăuntru sunt șefii de state și de guverne ai țărilor membre UE, precum și ai țărilor invitate să adere la Parteneriatul Estic – Merkel și Hollande, Cameron și Komorowski, Van Rompuy și Barroso, Schulz și Ashton, Aliyev și Margvelașvili, în fine, întreaga Europă. Ianukovici este și el aici, dar peste câteva ore avea să zboare spre Kiev, temându-se să nu găsească porțile orașului închise.

Apoi a început *Euromaidanul*. Restul se știe: protestele din marile orașe ucrainene, deschiderea focului împotriva protestatarilor și uciderea a 96 de persoane. În februarie 2014, Viktor Ianukovici anunță că este de acord cu cererea manifestanților de a se organiza alegeri anticipate. Prea târziu. În 22 februarie, Rada Supremă îl destituie. În aceeași zi, la Harkov se întrunește un congres care se declară gata să proclame Republica Malorusia (Rusia Mică). 10 000 de etnici ruși se strâng în fața clădirii. Ianukovici este în oraș, dar nu participă la întrunire. A doua zi, Vladimir Jirinovski, liderul Partidului Liberal Democrat din Rusia, declară la un miting în Moscova că partidul său va trimite voluntari în apărarea Rusiei Mici.

Într-o conferință de presă organizată la Rostov pe Don, Ianukovici explică motivul fugii: a fost o lovitură de stat pusă la cale de „fasciștii care reprezintă doar o minoritate". Și pentru că negocierile cu liderii UE erau încă proaspete, a adăugat: „Situația actuală e rezultatul politicilor irresponsabile ale Occidentului, care a sprijinit Euromaidanul." Să reținem acest termen – „fasciști" –, va face carieră în presa rusă.

Putin anunțase organizarea unor manevre militare în vestul Rusiei, pe baza unor scenarii care prevedeau „amenințări teroriste la adresa securității naționale" și îi ordona ministrului apărării, Serghei Șoigu, să pună armata în stare de alertă. Șeful diplomației americane, John Kerry, avertizează că o intervenție în Ucraina ar fi o „greșeală gravă".[1]

În Crimeea, la Simferopol, peste 10 000 de tătari participă la un miting, fluturând steaguri ucrainene și strigând „Crimeea nu este Rusia". De la Sevastopol sosesc autobuze cu peste 5 000 de etnici ruși. Au loc ciocniri între cele două tabere. „Europa!, Europa!, Europa!", strigă tătarii. „Rusia!, Rusia!, Rusia!", răspund rușii.

Valentina Matvienko, președintele Consiliului Federației, camera superioară a Adunării Federale a Rusiei, exclude scenariul unei intervenții în Ucraina: „Nu avem dreptul și nu putem interveni în afacerile interne ale unui stat suveran."[2] În același timp însă, pe Internet sunt difuzate imagini video în care camioane militare cu numere rusești intră în Ialta, încărcate cu soldați și muniție. Matvienko mințise. Din acest moment, mașina rusă de propagandă și *fake news* este pusă în funcțiune.

La trei luni după Summitul de la Vilnius, în 2 februarie 2014, încep să se miște lucrurile și în Republica Moldova. Prin referendum, 98,9% dintre găgăuzi se exprimă în favoarea independenței. Este doar un prim exercițiu, înainte de pregătirea plebiscitelor care vor conta cu adevărat. În 16 martie, 96,7% dintre votanți se pronunță în favoare alipirii Crimeii la Rusia, iar în 11 mai, regiunile Luhansk (96,2%) și Donețk (89%) votează pentru independență.

Găgăuzii amenință că vor declara independența dacă Republica Moldova semnează Acordul de Asociere. În iunie 2014, Serviciul de Informații și Securitate de la Chișinău (SIS) anunță

[1] A. Mohammed, „Russian military action in Ukraine...", Reuters, 6 mar. 2014. [2] Canal 1, 28 feb. 2014, în Katri Pynnöniemi, András Rácz (eds), *Fog of Falsehood. Russian Strategy of Deception and the Conflict in Ukraine*, Institutul Finlandez pentru Relații Internaționale, Helsinki, 2016, p. 95.

că s-a autosesizat în legătură cu „întâlnirea confidențială" de la Bălți dintre bașcanul autonomiei găgăuze, Mihail Formuzal, episcopul Marchel al Mitropoliei Moldovei, supusă canonic Patriarhiei Moscovei, liderul partidului Patrioții Moldovei, Mihail Garbuz, și alte persoane, care ar pune la cale un plan de destabilizare a situației din Republica Moldova, înaintea semnării Acordului de Asociere cu UE. La ședință s-ar fi convenit o „revoltă a minorităților etnice la Comrat și Bălți împotriva autorităților legitime ale statului" și un plan de răsturnare a puterii legale, prin rebeliuni armate, pentru a fi create două enclave separatiste – „Republica Populară Găgăuzia", ce ar urma să includă regiunile Bolgrad și Ismail din Ucraina și raioanele de sud ale țării, și „Republica Moldovenească de Nord", constituită din regiunea Cernăuți din Ucraina și raioanele de nord ale Republicii Moldova. Ulterior ar urma să fie constituită „Federația Moldovenească", formată din patru subiecți: Republica Moldova (Chișinău), Republica Moldovenească Nistreană (Tiraspol), Republica Populară Găgăuză (Comrat), Republica Moldovenească de Nord (Bălți).[1]

Cu două săptămâni mai înainte, bașcanul declara publicației turce *Milliyet*: „Guvernarea vrea aderarea țării la NATO și UE. Noi și poporul Transnistriei suntem împotriva acestor aderări."[2] Președintele Marii Adunări Naționale a Turciei, Cemil Çiçek, i-a sfătuit pe bașcan și pe supușii săi să fie moderați și constituționali, să învețe limba română și pe cea maternă. Chișinăul a ridicat din sprâncene și atât.

În acest timp, capitalele europene se tem că explozia ucraineană s-ar putea amorsa și în mica republică dintre Nistru și Prut. Informațiile sunt din ce în ce mai confuze și mai greu de verificat, iar presa publică informații incredibile. Se desțelenește terenul pentru valul cel mare al dezinformării.

[1]) „SIS s-a autosesizat referitor la «întâlnirea secretă»...", SIS, 10 iun. 2014; V. Călugăreanu, „Moldova, în pragul unei rebeliuni...", DW, 11 iun. 2014.
[2]) „Mihail Formuzal, în presa turcă...", *Adevărul Moldova*, 5 iun. 2014.

SE AUDE TROMPETA DE LA KREMLIN

Sala este plină ochi, publicul pare hipnotizat. Camerele de televiziune surprind în contraplanuri bărbați și femei de toate vârstele și rasele. Mizanscena este gândită cu grijă – un muftiu alături de un preot ortodox, șefi de corporații lângă tineri intelectuali. În public se află și câteva figuri ale opoziției, printre care Ksenia Sobciak, Ilia Ponomarev și Vladimir Rîjkov. Ne aflăm la Clubul Valdai, este 19 septembrie 2013. Președintele Vladimir Vladimirovici Putin ține un discurs.

Clubul Valdai a fost fondat în 2004, luându-și numele de la lacul Valdai, aflat între Veliki Novgorod și Moscova, pe al cărui mal a avut loc prima reuniune. Veliki Novgorod este locul unde s-a născut Rusia. Prințul Rurik s-a aflat aici cu trupele sale în sec. al IX-lea, chemat de slavi pentru a-i conduce. S-a născut astfel dinastia Rurik, cea care a condus statul rus vreme de 700 de ani și a dat numele de „rus". În 1862, din ordinul împăratului Alexandru II, aici a fost ridicat un monument de bronz de 60 de tone, pentru a aniversa un mileniu de la fondarea statului. Este și locul de naștere al ortodoxiei ruse (aici se află catedrala Sfânta Sofia, ridicată în sec. al XI-lea) și al literaturii ruse (aici s-a descoperit prima carte, scrisă pe pergament din mesteacăn) și s-a înființat prima școală în limba rusă.

Clubul se dorește a fi un spațiu al elitelor din întreaga lume. Printre fondatorii Fundației Valdai se numără Consiliul pentru Politică Externă și Apărare și Institutul de Stat pentru Relații Internaționale din Moscova (MGIMO). Până acum, la reuniuni au participat peste 1 000 de reprezentanți din 63 de țări, din domeniul relațiilor internaționale, politică, economie, securitate, sociologie, energie ș.a.m.d. Scena politică este amenajată cu grijă de fiecare dată, iar președintele Putin nu a lipsit de la nici o întâlnire.

În acest context, discursurile președintelui conțin pentru kremlinologi reperele viitoarei politici externe ruse. Temele reuniunilor, de asemenea. În 2017, de exemplu, s-a discutat despre

„Geografia Uniunii Economice Eurasiatice", „Crearea Noii Ordini Mondiale", „Conflictul dintre globalizare și identitate", „Conflictul dintre bogați și săraci".

Iată ce spunea Vladimir Putin, printre altele, în discursul său de 25 de minute din 2013:

> O altă provocare serioasă pentru identitatea Rusiei este legată de evenimentele care au loc în lume. Aici există atât aspecte de politică externă, cât și aspecte morale. Putem vedea cât de multe state euroatlantice își reneagă rădăcinile, inclusiv valorile creștine, care constituie fundamentul civilizației occidentale. Neagă principiile morale și toate identitățile tradiționale: naționale, culturale, religioase și chiar sexuale. Implementează politici care pun semnul egalității între familiile lărgite și uniunile de parteneri de același sex, credința în Dumnezeu cu credința în Satana.
>
> Excesele corectitudinii politice au atins punctul în care se discută la modul cel mai serios despre înregistrarea partidelor politice care au ca scop promovarea pedofiliei. În multe țări europene, oamenilor le este jenă sau frică să vorbească despre afilierea lor religioasă. Sărbătorile sunt desființate sau redenumite; esența lor este ascunsă, ca și sensul lor moral. Se încearcă exportul agresiv al acestui model în întreaga lume. Sunt convins că aceasta deschide o cale directă spre degradare și primitivism, ducând la o criză demografică și morală profundă.
>
> Care ar putea fi cea mai importantă mărturie privind criza morală cu care se confruntă o societate umană dacă nu pierderea capacității de autoreproducere? Astăzi, națiunile dezvoltate nu se mai pot reproduce nici măcar cu ajutorul migranților. Fără valorile creștinismului, ale altor religii ale lumii, fără standardele de moralitate create de-a lungul mileniilor, oamenii își vor pierde în mod inevitabil demnitatea umană. Considerăm că este natural și drept să apărăm aceste valori. Trebuie să respectăm dreptul fiecărei minorități de a fi diferită, dar drepturile majorității nu trebuie să fie puse sub semnul întrebării. [...]
>
> În Europa și în alte țări, așa-numitul „multiculturalism" este în multe privințe un model transplantat, artificial, care este pus la îndoială în prezent, din motive întemeiate. De fapt, se plătește pentru trecutul colonial. Nu este un accident faptul că politicienii europeni și personalitățile publice vorbesc astăzi din ce în ce mai mult despre eșecul multiculturalității și că nu sunt capabili să integreze limbi străine sau elemente culturale străine în societățile lor.
>
> În ultimele secole ale Rusiei, pe care unii au încercat să o eticheteze drept „închisoare a națiunilor", nici măcar cel mai mic grup etnic nu a dispărut. Și-au păstrat nu numai autonomia internă și identitatea culturală, ci și spațiul istoric.[1]

A urmat conferința de presă. Excedat de întrebările privind Siria, Libia, Ucraina și Republica Moldova, Putin decide să destindă atmosfera: „Dacă domnul Berlusconi ar fi fost gay, și nu afemeiat, probabil că nimeni nu ar mai fi ridicat un deget împotriva lui și nu s-ar mai fi aflat astăzi în boxa acuzaților", îi spune el lui Romano Prodi, fost prim-ministru al Italiei, stârnind hohote de râs în rândul rușilor prezenți în sală. „Rusia este pe drumul către democrație. Tinerii vor să trăiască într-o democrație funcțională, guvernată de legi", conchide el, zâmbindu-i Kseniei Sobciak, jurnalista care avea să-și anunțe cinci ani mai târziu candidatura la președinția Rusiei, de dragul democrației și al tatălui său, care îi fusese mentor politic lui Putin. Președintele nu a spus însă o vorbă despre Alexei Navalnîi, aflat la pușcărie, și nici despre membrele formației Pussy Riot, aflate în coloniile penitenciare din Siberia.

De data aceasta, discursul din septembrie 2013 s-a dovedit mai puțin interesant pentru presă. Titlurile au fost șterse, semn că editorilor nu li s-a părut un material grozav: „Rusia lui Putin strălucește la Summitul de la Valdai, în timp ce pedepsește Vestul" (BBC), „Ortodoxia soft-power a Rusiei" (Carnegie Council), „Putin îi îndeamnă pe ruși să se întoarcă la valorile religiei" (*Financial Times*), „Vladimir Putin, o icoană a conservatorismului" (*The Atlantic*).

Miezul discursului lui Putin avea să fie înțeles mult mai târziu, abia în 2014, după anexarea Crimeii și declanșarea războiului din Donbas. Nu era vorba doar despre identitatea rusă, ortodoxie și valori tradiționale. Putin trasase la Valdai liniile de forță ale viitorului război informațional, îndreptarul dezinformării și propagandei împotriva Vestului.

---

[1] „Meeting of the Valdai International Discussion Club", Președinția Rusiei, 19 sept. 2013.

INTRĂ ÎN SCENĂ „OAMENII POLITICOȘI"

În martie 2014, Crimeea este împânzită de afișe uriașe. Imaginea este simplă și puternică: în partea stângă, harta Crimeii era acoperită de o svastică, în cea dreaptă este acoperită de tricolorul Rusiei. Deasupra celor două hărți scrie „În 16 martie alegem". Propaganda rusă prezintă anexarea Crimeii ca pe o luptă împotriva „fascismului". Va fi una dintre marile narațiuni ale dezinformării Kremlinului pentru statele din vestul fostei Uniuni Sovietice.

Media rusă se dezlănțuise. „Fasciștii" luaseră puterea la Kiev, detașamente de *karateli* (călăi) luaseră deja drumul Donbasului pentru a-i ucide pe rusofoni. Populația locală din estul Ucrainei este cuprinsă de o adevărată isterie.[1] Presa rusă compara anexarea Crimeii cu „a treia luptă de apărare a Sevastopolului", iar războiul contra „juntei fasciste" de la Kiev era un nou Stalingrad.[2]

Cu două săptămâni mai înainte, în 22 februarie 2014, după evacuarea în secret a lui Ianukovici în Rusia, Rada Supremă a Ucrainei decidea că președintele se „autoeliminase". Președintele Radei, Olexandr Turcinov, devenea președinte interimar, fiind fixate alegeri prezidențiale anticipate pe 25 mai 2014. Kremlinul acuză o lovitură de stat.

În 26 februarie 2014, în Crimeea își fac apariția tancuri, camioane acoperite cu prelată și fără numere de înmatriculare și celebrii „omuleți verzi", cum le-a spus presa occidentală, pentru că erau îmbrăcați în uniforme verzi fără însemne militare, sau „oameni politicoși", cum le-au spus rușii. Aceștia ocupă clădirile guvernamentale, aeroporturile, căile de comunicație și posturile de televiziune. Era o invazie politicoasă.

[1]) Detalii în Iuri Ruban, „«Marele Război pentru Apărarea Patriei», ca armă în războiul actual dus de Rusia împotriva Ucrainei", în Stéphane Courtois și Galia Ackerman (coord.), *Discursul politic rus de la al Doilea Război Mondial la conflictul ruso-ucrainean*, Polirom, Iași, 2017 (e-Book).
[2]) Françoise Thom, „«Marele Război pentru Apărarea Patriei»: ingredientele unui mit", în S. Courtois, *op. cit.*

Moscova anunță că 96,7% dintre alegători ceruseră alipirea la Rusia, prezența la vot fiind de 97%. În 17 martie 2014, Parlamentul Crimeii cere alipirea la Rusia. 24 de ore mai târziu, Putin acceptă cererea.

Conform TSN.ua, citată de *Forbes*, Consiliul pentru Drepturile Omului de pe lângă președintele rus a publicat din greșeală adevăratele date privind prezența la vot: doar 34,2% din populație participase la referendum, din care doar jumătate votase cu adevărat în favoarea anexării.[1]

Moscova nu a permis prezența observatorilor internaționali. Ca și scrutinul din 1940 din Letonia, referendumul din Crimeea s-a desfășurat sub ocupația armatei ruse. În 1940, anexarea ilegală a Letoniei se făcuse în două luni. Anexarea ilegală a Crimeii s-a făcut în două săptămâni.

În 18 martie, la două zile după referendum, în discursul rostit la Kremlin în fața deputaților Dumei de Stat, membrilor Consiliului Federației, șefilor regiunilor Rusiei, reprezentanților societății civile, dar și a reprezentanților noii Republici a Crimeii și Sevastopolului, Putin expunea motivele anexării: Crimeea este locul unde a fost botezat prințul Vladimir, cel care avea să creștineze „popoarele din Rusia, Ucraina și Belarus", locul unde se află „mormintele soldaților ruși a căror vitejie a adus Crimeea în Imperiul Rus", locul unde se află Sevastopolul, „fortăreața care a servit drept loc de naștere pentru Flota Rusă a Mării Negre". Pe scurt, un loc care simbolizează „gloria militară rusă".[2]

Putin nu îi uită pe etnicii ruși din Donbas. „Naționaliștii, neonaziștii, rusofobii și antisemiții", care erau „moștenitori ideologici" ai lui Bandera, „complicele" lui Hitler în timpul celui de-al Doilea Război Mondial, executaseră o lovitură de stat, recurgând la „teroare, crimă și revolte". Cei care s-au opus loviturii de stat „au fost imediat amenințați cu represiunea", arată

[1]) P.R. Gregory, „Putin's «Human Rights Council...", *Forbes*, 5 mai 2014.
[2]) „Discursul președintelui Federației Ruse", Președinția Rusiei, 18 mar. 2014.

Putin, așa că, în mod „natural", rușii din Crimeea au cerut ajutorul Rusiei, „pentru a le fi apărate drepturile și viețile". „Nu puteam să nu auzim aceste solicitări", spune președintele rus, „ar fi fost o trădare din partea noastră".

Iată ce spunea Joseph Goebbels în 12 martie 1938, citind la radio proclamația lui Hitler privind *Anschluss*-ul: „Reichul german nu va tolera ca germanii din această regiune să fie persecutați pentru că aparțin țării noastre sau pentru că au anumite opinii. Trebuie să fie pace și ordine. În consecință, am decis să ajut milioanele de germani din Austria cu resursele pe care le are Reichul. [...] Soldații noștri garantează că poporul austriac va avea în curând oportunitatea de a-și determina viitorul și soarta printr-un plebiscit."[1]

Coincidența tonului și a mesajului nu denotă lipsă de imaginație, ci certitudinea eficienței propagandei. Pentru Volodimir Viatrovici, director al Institutului Ucrainean al Memoriei Naționale, Putin seamănă din ce în ce mai mult cu Adolf Hitler, „un alt profesionist al agresiunii". „Ne aflăm în fața aceluiași discurs, indiferent că e vorba de Regiunea Sudeților sau de Donbas.", afirmă el.[2]

Presa rusă a inundat spațiul audiovizual din Crimeea cu *fake news* privind neonaziștii care ar fi preluat controlul asupra Ucrainei și îi atacă sistematic pe etnicii ruși și pe rusofoni, care sunt majoritari în Crimeea. Ca urmare, mulți localnici i-au întâmpinat cu ușurare pe „oamenii politicoși", crezând cu adevărat că aceștia îi salvează de la epurare etnică.

Jurnaliștii ucraineni au început să lanseze mesaje colegilor din presa internațională: „Acesta e un război! Sunteți părtași!" Atunci când se cere Rusiei să își retragă armata, Putin neagă că ar fi trimis trupe in Ucraina: „Spațiul postsovietic este plin de astfel de uniforme"[3], explică el. Departamentul de Stat al SUA avea să afirme că „lumea nu a mai asistat la o astfel de

[1]) „Die Proklamation des Führers", *Gussinger Zeitung*, 20 mar. 1938, pp. 4–5. [2]) Volodimir Viatrovici, „Miturile sovietice legate de al Doilea Război Mondial și rolul lor în propaganda rusă contemporană", în S. Courtois, *op. cit.* [3]) Jill Dougherty, *Everyone Lies: The Ukraine Conflict*

ficțiune uimitoare de când Dostoievski a scris că formula «doi plus doi egal cinci» nu este lipsită de atractivitate".[1] Diplomația americană insistă că e vorba de trupe regulate rusești. Ministrul rus al apărării, Serghei Șoigu, susține că e un „nonsens complet".

În aprilie, în timpul programului anual „Linia directă", în care vorbește cu cetățeni din diferite regiuni ale Rusiei, Putin ridică puțin cagulele de pe fața „omuleților verzi", admițând existența trupelor ruse în Crimeea. „Desigur, militarii ruși au sprijinit forțele de apărare ale Crimeii"[2], spune el, insistând însă că aceștia erau acolo pentru a proteja viețile etnicilor ruși.

Televiziunea este foarte importantă pentru Moscova. Mesajele oficiale ale Kremlinului ajung prin rețelele de televiziune de stat și private la peste 90% din populația fostei Uniuni Sovietice. Rusia 1, Rusia 24, Canal 1, RTR și NTV încep propaganda. Dar Moscova este interesată și de controlul mijloacelor de comunicație în masă din Ucraina, ca în orice operațiune de ocupare a teritoriului inamicului. În orașele din estul și sudul Ucrainei, primul obiectiv al grupurilor proruse sunt turnurile de televiziune. *The Wall Street Journal* documentase ceea ce ar fi trebuit să fie o operațiune acoperită a serviciilor de informații ruse de ocupare a turnului de televiziune din Slaviansk: „Oameni înarmați și bine echipați, însoțiți de tehnicieni specializați, au dezarmat gardienii, permițând tehnicienilor să conecteze echipamente sofisticate de transmisiune prin satelit și să înlocuiască canalele ucrainene cu cele ruse pro-Kremlin".[3] Moscova trebuia să se asigure că are monopolul informației.

Media controlată de ruși prezenta narațiunea conform căreia rusofonii erau atacați, fugind cu sutele de mii din calea naziștilor ucraineni. Erau prezentate imagini cu oameni nevinovați

and Russia's Media Transformation, Shorenstein Center on Media, Politics and Public Policy, iulie 2014. [1]) A. Mohammed, „U.S. accuses Russia's Putin...", Reuters, 6 mar. 2014; J. Dettmer, „Ukrainians Fight Back...", *Voice of America*, 7 mar. 2014. [2]) „Putin acknowledges Russian military...", RT, 7 apr. 2014. [3]) J. Marson, „Ukraine Accuses Kremlin Agents...", *The Wall Street Journal*, 20 apr. 2014.

executați cu sânge rece, svastici și fețe desfigurate de ură, contribuind la instalarea unei panici absolute. Rușii credeau că fiara fascistă omorâtă în urmă cu 60 de ani înviase și venise să se răzbune. Ceea ce putea fi un film de ficțiune despre cel de-al Doilea Război Mondial era instrumentalizat ca o puternică narațiune despre masacrarea rușilor nevinovați de către ucraineni. Un sondaj realizat de Centrul rus independent Levada arăta că rata de susținere a lui Putin a crescut după debutul crizei din Ucraina până la 87% în iulie 2015, chiar dacă rubla rusească a căzut în urma aplicării sancțiunilor Occidentului și a scăderii prețului petrolului.

În aprilie, grupuri înarmate proruse iau cu asalt clădirile guvernamentale din sud-estul Ucrainei. Putin începe să numească această regiune „Noua Rusie", termen istoric folosit de Imperiul Țarist pentru regiunile anexate în urmă cu trei secole.

Aleksandr Dughin, considerat a fi ideologul Kremlinului, descria acest scenariu încă de la începutul anilor 1990, însă Occidentul nu îl luase în seamă: „A lăsa Crimeea «Ucrainei suverane» este imposibil, fiindcă aceasta va crea un pericol direct pentru securitatea Rusiei și va provoca o încordare etnică chiar în Crimeea."[1] Iar prima declarație de război făcută de Lenin fusese cea împotriva Ucrainei independente, în decembrie 1917.[2]

Din martie 2014, online-ul începe să fie populat de site-uri care generează același tip de conținut, o dezinformare care susține aceleași narațiuni ca și presa offline pro-Kremin. Rețelele sociale din Est, Vkontakte și Odnoklassniki sunt populate cu același tip de mesaje. *Social media* își începuse misiunea de a amplifica dezinformarea și știrile false rusești.

În decembrie 2014, Dmitri Kiseliov, numit de Putin în urmă cu un an șef al Agenției Federale Ruse de Stat Rossia Segodnia, se întâlnea cu jurnaliștii din subordine. Pentru Consiliul Uniunii

[1]) Aleksandr Dughin, *Bazele geopoliticii*, vol. 1: *Viitorul geopolitic al Rusiei*, București, Ed. Eurasiatică, 2011, p. 253. [2]) Vladimir I. Lenin, „Manifest către poporul ucrainean. Cu un ultimatum către Rada Ucraineană", 3 dec. 1917, *Collected Works*, Moscova, Progress Publishers, vol. 26, 1972, pp. 361–363.

Europene, el era „figura centrală a propagandei guvernamentale ruse", aplicându-i-se măsuri restrictive de deplasare pe teritoriul UE, alături de alte 157 de persoane din Rusia, a doua zi după referendumul din Crimeea.[1] „Obiectivitatea nu există", le-a spus Kiseliov jurnaliștilor convocați. „Nu există vreo publicație în lume care să fie obiectivă. Este CNN obiectiv? Nu. Este BBC obiectiv? Nu. Obiectivitatea este un mit pe care ei ni-l propun și impun." Era un moment important. Jurnaliștii trebuiau să înțeleagă ce li se cere. „Cred că s-a încheiat epoca jurnalismului distilat, detașat", a mai spus Kiseliov, încheindu-și discursul cu o amenințare: „Dacă vă gândiți să vă angajați în activități subversive care nu coincid cu planurile mele, vă avertizez încă de pe acum."[2]

Campania de dezinformare avea ca scop înșelarea locuitorilor Crimeii, discreditarea Kievului, dezorientarea și demobilizarea populației, după cum avea să scrie Dmitri Adamski într-un raport din 2015, precizând că asistăm la un război hibrid, un război „de generație nouă", bazat pe o nouă doctrină militară rusă.[3] Era noiembrie 2014.

[1]) „List of persons and entities under EU restrictive measures over the territorial integrity of Ukraine", Consiliul Uniunii Europene, 17 mar. 2014. [2]) Pentru argumente, vezi J. Dougherty, *op. cit.* [3]) D. Adamski, „Cross-Domain Coercion: The Current Russian Art of Strategy", *Proliferation Papers*, nr. 54, nov. 2015.

2.
ÎNCEPE RĂZBOIUL PENTRU MINȚILE OAMENILOR

CE FEL DE RĂZBOI ESTE ACESTA?

În timp ce invazia Crimeii a fost aproape un exercițiu-școală[1], în estul Ucrainei a fost declanșat un adevărat *război politic*, concept prin care George F. Kennan definise încă din 1948 politica externă sovietică din timpul Războiului Rece.

La sfârșitul lunii februarie și începutul lunii martie 2014, etnicii ruși pun în scenă proteste în mai multe orașe din estul Ucrainei, cerând Moscovei să invadeze Ucraina. Unii dintre ei sunt „turiști protestatari" de dincolo de graniță. Autobuze cu activiști sosesc concomitent din Rusia, oligarhii ucraineni din est nefiind străini de aceste manevre.

Cele mai ample mișcări proruse au loc la Donețk, fosta bază politică a lui Viktor Ianukovici, președintele destituit al țării, și în Harkov, al doilea mare oraș al Ucrainei, aflat la doar 25 de kilometri de frontiera cu Rusia. Aici, demonstranții pro-Kiev și cei proruși s-au înfruntat pentru a pune stăpânire pe o clădire a administrației regionale, într-o luptă corp la corp. Doi oameni au murit și o sută au fost răniți. Mihail Ciuprikov, un moscovit de 25 de ani, urcă pe clădire și ridică steagul rus. Ciuprikov se cazase la hotelul de peste drum cu un pașaport rus. Stațiile de televiziune de stat ruse anunță că tricolorul rusesc a fost ridicat peste Ucraina. Misiunea permanentă a Rusiei la NATO și RT postează pe Twitter harta Ucrainei peste care sunt suprapuse imagini ale steagului rus în mai multe orașe ucrainene, inclusiv Odesa, Harkov și Donețk.

[1]) M. Kofman, „Russian Hybrid Warfare...", War on the Rocks, 11 mar. 2016.

După anii de pace, după ce Occidentul încetase să mai vadă în Rusia o amenințare, ci doar o piață, ocuparea Crimeii a venit ca un trăsnet, arătând „nulitatea militară a Europei", crede Alain Besançon.[1]

În noiembrie, Moscova propune Kievului un proiect de federalizare. „Ucraina este o țară complexă nu numai datorită compoziției sale etnice, ci și din punctul de vedere al formării sale", declară Putin postului german ARD.[2] Un proiect de federalizare propune de câteva decenii și Republicii Moldova, scenariu în care Transnistria, Găgăuzia și Moldova ar urma să fie subiecți cu drepturi egale în parlamentul de la Chișinău.

„Federalizarea este singurul leac împotriva ruperii Ucrainei, nu există alternativă", declară și Victor Medvedciuk, un apropiat al președintelui rus și lider al fracțiunii proruse Alegerea Ucrainei, care se opune integrării în Uniunea Europeană. Kievul a respins federalizarea, temându-se că aceasta va duce la desprinderea sudului și estului țării. În plus, o Ucrainăă federală, cu un est și un sud proruse ar fi blocat orice negociere cu Vestul și ar fi putut duce la o eventuală împărțire a Ucrainei de-a lungul principalei falii etno-lingvistice. Așa cum s-ar putea întâmpla, de altfel, și cu Republica Moldova.

A început astfel un conflict ciudat, pe care presa a ezitat mult timp să îl denumească război. Kievul vorbea de „teroriști", Moscova de „miliții" și „partizani", presa occidentală de „separatiști proruși".

Nu numai presa occidentală este confuză în a denumi corect părțile angajate în conflict, ci și NATO. „Rusia a folosit soldați proxy, forțe speciale nemarcate, intimidare și propagandă, toate pentru a crea o negură groasă de confuzie, pentru a ascunde adevăratul obiectiv și pentru a nega orice implicare", spunea secretarul general al Alianței Nord-Atlantice, Jens Stoltenberg, la sfârșitul anului. El anunță că NATO va adopta „o nouă strategie de război hibrid, pentru a contracara amenințările rusești"[3].

[1]) V. Tismăneanu, „Foloasele kremlinologiei: Alain Besançon deconstruiește...", Contributors, 18 mar. 2015. [2]) „Russian President Putin says Ukraine needs...", TASS, 17 nov. 2014. [3]) „Doorstep statement by NATO Secretary General...", NATO, 1 dec. 2015.

Operațiunile din Ucraina au lăsat impresia că Rusia folosea noi concepte ale conflictului armat. De ce a fost luată prin surprindere Alianța Nord-Atlantică? Care este elementul de noutate strategică și tactică? Arthur C. Clarke avertiza că tehnologiile avansate nu vor putea fi deosebite de magie. Ce anume este magic în războiul dus de ruși în Ucraina? Să fie oare tocmai dezinformarea, propaganda, *fake news*?

La rândul lor, rușii îi acuză pe vestici că practică războiul hibrid prin „sponsorizarea" revoluțiilor „colorate". Acesta a fost pretextul pentru adoptarea unei noi strategii naționale de apărare, care să prevină revoltele populare în Rusia. Este ironic că în ajunul aniversării a o sută de ani de la Revoluția din Octombrie, Consiliul Rus de Securitate a comandat un studiu asupra „revoluțiilor colorate" pentru a preveni prin propagandă apariția „stereotipului revoluției romantice", după cum declara Nikolai Patrușev, șeful Consiliului, în 2015[1]. Revoluțiile „colorate", spunea Serghei Șoigu, ministrul rus al apărării, „se transformă în revolte armate care sunt concepute în termeni militari, de la războiul informațional la forțele speciale".[2] Moscova se temea că Alexei Navalnîi ar putea instiga la proteste masive în toată Rusia, așa cum o făcuse în 2011–2012. Frica de revoluții „colorate" a dus la crearea Gărzii Naționale, care este comandată direct de Putin.[3] Structurile de forță ale Rusiei trebuiau să fie pregătite pentru a zdrobi un eventual Maidan rusesc.[4]

Un raport din martie 2016 al *think tank*-ului Chatham House arăta că NATO nu era pregătită să facă față amenințărilor hibride venite din partea Rusiei. Forțele comune stabilite la Summitul NATO din 2014 din Țara Galilor erau „adecvate pentru a aborda amenințări pur militare, dar nu par a fi adecvate

[1]) „«No chance of color revolution in Russia»...", RT, 19 mai 2017. [2]) C. Flintoff, „Are «Color Revolutions» a New Front...", NPR, 12 iun. 2014. [3]) R. McDermott, „Countering Color Revolution...", *Eurasia Daily Monitor*, vol. 13, nr. 71, 12 apr. 2016. [4]) I. Bērziņa, „Color revolutions: Democratization, Hidden Influence or Warfare?", nr. 1, 2014, Centrul pentru Securitate și Cercetare Strategică, Riga; R. McDermott, „Gerasimov Calls for New Strategy...", *Eurasia Daily Monitor Volume*, vol. 13, nr. 46.

în comparație cu amploarea pregătirilor rusești de conflict". Pentru a descuraja Rusia, arătau experții britanici, Occidentul trebuia să investească puternic și pe termen lung sau va fi nevoit să abandoneze statele din prima linie.[1]

În noiembrie 2016, Parlamentul European acuză Rusia că duce un adevărat război hibrid „împotriva Uniunii Europene, a instituțiilor sale și a tuturor statelor membre și a cetățenilor, indiferent de naționalitatea sau religia lor"[2]. Est-europenii sunt cei mai speriați. Istoria le este încă proaspătă în memorie. Și tonul americanilor devine din ce în ce mai dur. Consilierul pentru securitate națională al președintelui american, generalul Herbert McMaster, afirmă că Rusia a inițiat un „război de nouă generație", care folosește „subversiunea, dezinformarea și propaganda prin intermediul criminalității cibernetice"[3].

Odată cu instalarea lui Trump la Casa Albă, poziția SUA se schimbă. Se cere reînarmare și investiții în bugetele apărării, arătându-se că războiul hibrid pare să fie o scuză pentru țările membre NATO care nu vor să investească în capabilități convenționale de ultimă generație. „Este mult mai ieftin să vorbim despre lupta împotriva propagandei rusești decât despre achiziții de artilerie", arăta Michael Kofman.[4] Frank Hoffman, cel care a inventat sintagma de „război hibrid" în 2007[5], sublinia că abordările hibride sunt la fel de vechi ca războiul. Unii experți ajung să se întrebe dacă războiul hibrid chiar există.[6]

[1]) Keir Giles, „Russia's «New» Tools for Confronting the West Continuity and Innovation in Moscow's Exercise of Power", Chatham House, martie 2016. [2]) „Rezoluția Parlamentului European din 23 noiembrie 2016 referitoare la comunicarea strategică a UE pentru a contracara propaganda părților terțe împotriva sa" (2016/2030(INI)). [3]) B. Bender, „U.S. Army Study That Targets Moscow", Politico, 14 apr. 2016; O. Knox, „National security adviser McMaster...", Aol, 12 dec. 2017. [4]) M. Kofman, *op. cit.* [5]) Frank G. Hoffman, „The Rise of Hybrid Wars", Potomac Institute for Policy Studies, Arlington, dec. 2007. [6]) R. McDermott, „Does Russia's «Hybrid War» Really Exist?", *Eurasia Daily Monitor*, vol. 12, nr. 103, iun. 2013; D. Van Puyvelde, „Hybrid war – does it even exist?", *NATO Review Magazine*, 2015.

Realitatea a devenit o lume a oglinzilor în care suspectezi că orice decizie vrei să iei îți este indusă, de fapt, în mod inconștient, de inamic. Rusia și NATO se acuză reciproc că practică un război hibrid și propun modificarea propriilor strategii militare pentru a face față noilor provocări. Și unii, și alții se acuză că s-au angajat într-un război informațional. Cine are dreptate? A început oare noul Război Rece?

RUSIA SCHIMBĂ REGULILE RĂZBOIULUI

Anul 2013 a fost important pentru reinventarea lui Putin. În 2012 câștigase un nou mandat de președinte al Rusiei, care era acum de șase ani, după revizuirea Constituției.

În 27 februarie 2013 apărea în *Curierul Militar-Industrial*, o publicație destul de anostă din cauza jargonului militar și a tonului propagandistic, un articol care avea să pună pe jar analiștii în securitate ai Occidentului. Cel care a sesizat primul importanța acestui articol a fost Rob Coalson, de la Radio Europa Liberă. Dar asta abia în 21 iunie 2014.

Articolul se intitula *Valoarea științei în previziuni* și era semnat de Valeri Gherasimov, șeful Statului-Major General al Armatei ruse. Iată câteva extrase:

> În secolul XXI am văzut tendința de estompare a liniilor dintre starea de război și cea de pace. Războaiele nu se mai declară și, odată începute, se desfășoară după un tipar necunoscut.
>
> Experiența conflictelor militare, inclusiv cele legate de așa-numitele revoluții colorate din Africa de Nord și Orientul Mijlociu, confirmă faptul că un stat înfloritor poate fi transformat în doar câteva luni sau chiar zile într-o arenă a conflictelor armate feroce, să devină victima intervenției străine și să se scufunde în haos, catastrofă umanitară și război civil.
>
> Desigur, ar fi mai ușor să spunem că evenimentele din „Primăvara arabă" nu sunt războaie și prin urmare nu avem de învățat nici o lecție. Dar poate că tocmai contrariul este adevărat – anume că aceste evenimente sunt tipice pentru războiul secolului XXI.
>
> Din punctul de vedere al amplorii distrugerilor și al numărului de victime, al consecințelor catastrofale sociale, economice și politice, astfel de conflicte de tip nou sunt comparabile cu oricare război real.

> S-au schimbat chiar „regulile războiului". Rolul mijloacelor nonmilitare de atingere a obiectivelor politice și strategice a crescut și în multe cazuri acestea au depășit puterea armelor în ceea ce privește eficiența.
>
> Accentul metodelor de luptă a fost modificat în direcția utilizării pe scară largă a măsurilor politice, economice, informaționale, umanitare și alte măsuri nemilitare – aplicate în coordonare cu potențialul de protest al populației.
>
> Toate acestea sunt completate cu mijloace militare cu caracter ascuns, incluzând acțiuni de conflict informațional și acțiuni ale forțelor de operațiuni speciale. Utilizarea deschisă a forțelor, adesea sub masca menținerii păcii și a reglementării crizelor, este folosită doar într-o anumită etapă, în primul rând pentru atingerea succesului final al conflictului.
>
> Spațiul informațional deschide posibilități largi asimetrice pentru reducerea potențialului de luptă al inamicului. În Africa de Nord am asistat la utilizarea tehnologiilor de influențare a structurilor de stat și a populației cu ajutorul rețelelor sociale. Este necesar să se perfecționeze activitățile în spațiul informațional, inclusiv apărarea propriilor noastre obiective.[1]

După ce Coalson a descoperit articolul, la mai bine de zece luni după publicare, deci după anexarea Crimeii și invazia Ucrainei, textul a fost întors pe toate fețele de analiștii de securitate militară. Jurnaliștii au făcut rapid legătura între evenimentele care au avut loc în Ucraina și ideile expuse în ziarul tipărit de VPK-News. Așa a apărut sintagma „Doctrina Gherasimov", autorul acesteia fiind Mark Galeotti, directorul Centrului pentru Securitate Europeană al Institutului de Relații Internaționale din Praga.

Într-adevăr, războiul din estul Ucrainei și anexarea Crimeii nu s-au mai declarat și s-au desfășurat după un „tipar necunoscut", iar luptele împotriva „inamicului" au avut loc „pe întreaga adâncime a teritoriului său", folosind dezinformarea, știrile false și propaganda. Dar propoziția care a stârnit cea mai mare neliniște a fost „s-au schimbat chiar «regulile războiului»".

---

[1]) Valeri Gherasimov, „Tsennost' nauki v predvidenii", *Voieno-promîșlenii kur'ier*, 26 feb. 2013.

Putea oare Gherasimov să revoluționeze modul în care Rusia vede războiul în doar cele trei luni de când se afla la comandă? Putea în doar un an să treacă de la o prezentare în PowerPoint la aplicarea noii strategii în conflictul din Ucraina? Gherasimov nici măcar nu era recunoscut pentru dezvoltarea conceptelor de strategie militară.

Când s-au mai limpezit apele, după stabilizarea conflictului din Ucraina, unii analiști au fost de părere că documentul nu ar trebui numit nici doctrină, pentru că nu este un set de principii fundamentale, așa cum s-ar defini doctrina în lexicul rus, și nici „Gherasimov", pentru că ar trebui să fie creditat Makarov, predecesorul său în funcția de șef de Stat-Major General.[1] În plus, războiul nu ar trebui să se numească hibrid, ci mai degrabă *război nonlinear* sau *război special*, pur și simplu. (În februarie 2018, Mark Galeotti avea să afirme că, de fapt, „doctrina Gherasimov" nu există.[2])

Departamentul american al Apărării definea războiul hibrid în strategia militară națională a SUA din 2015 ca fiind războiul în care „actori statali și nonstatali combină tehnici, capabilități și resurse pentru a-și atinge obiectivele", dând ca exemplu de militari care își asumă o identitate nonstatală trupele ruse din Crimeea și estul Ucrainei sau ISIS, în Irak și Siria.[3]

De fapt, unele noțiuni nu sunt nici măcar originale. Iată ce spunea George F. Kennan, director în Departamentul de Stat, în aprilie 1948, într-un document adresat Consiliului Securității Naționale și intitulat „Organizarea războiului politic": „Războiul politic variază de la acțiuni vizibile precum alianțele politice, măsurile economice și propagandă «albă» la operațiuni acoperite ca sprijin acordat elementelor străine «prietenoase», războiul psihologic «negru» și chiar încurajarea rezistenței subterane în statele ostile."[4] Kennan încerca să schițeze modul în

[1]) Ch. Bartles, *Military Review*, ian.–feb. 2016, p. 31. [2]) M. Galeotti, „The mythical «Gerasimov Doctrine» and the language of threat", *Critical Studies on Security*, 1–5, feb. 2018. [3]) „The National Military Strategy of the United States of America", iulie 2015, p. 4. [4]) „George F. Kennan on Organizing Political Warfare", History and Public Policy Program Digital Archive, Wilson Center, 30 apr. 1948.

care Statele Unite ar trebui să acționeze pentru a contracara războiul politic sovietic prin organizarea și instituționalizarea propriului său război. Este o ironie faptul că Gherasimov face referiri voluntare sau involuntare la un document american.

VERSIUNEA NR. 6

În aprilie 2000, Veronica Iosifovna Kuțillo, editorul secției politice a săptămânalului *Vlast*, editat de *Kommersant*, primește un document intitulat „Structura Administrației Prezidențiale a Federației Ruse", cunoscut ulterior sub numele de *Redacția nr. 6* sau *Versiunea nr. 6*, făcând trimitere la piesa lui Anton Pavlovici Cehov, *Salonul nr. 6*.[1] Documentul s-a dovedit a fi un memorandum strategic care circula în Kremlin, conținând indicații despre cum să fie gestionată relația președinției cu presa. Gleb Olegovici Pavlovski, consilierul personal al lui Vladimir Putin la acea vreme, i-a confirmat veridicitatea.

În memorandum se arată că președinția ar trebui să urmeze două căi – o politică deschisă și o politică secretă. Lumii exterioare i se arată o „abordare strict liberală, care să respecte legea și să fie constituțională", și o componentă secretă care trebuia folosită „pentru a păstra și a consolida puterea".

Conform documentului, Kremlinul ar trebui să controleze activitățile mass-media la nivel federal, regional și local prin colectarea și utilizarea informațiilor despre activitățile comerciale și politice ale mass-media, despre „personalul și conducerea acestora și despre situația lor financiară, resursele economice, materiale și tehnice". În plus, trebuie colectate informații cu privire la „activitățile comerciale și politice ale jurnaliștilor profesioniști, sursele lor de finanțare, locurile de muncă etc.", cu „indicarea obligatorie a loialității acestora față de conducerea

[1]) „Redacția N. 6", *Kommersant*, 9 mai 2000.

TELEFONUL GALBEN

În 6 august 2015, patru foști angajați ai Companiei de Stat pentru Televiziune și Radiodifuziune a Întregii Rusii – VGTRK – dezvăluiau, în premieră, cum fusese pusă în mișcare mașinăria de propagandă a Kremlinului.

În februarie 2014, când la Kiev se auzeau primele focuri de armă, semn că lunetiștii începuseră să își facă treaba, jurnaliștii VGTRK au fost întruniți într-o ședință extraordinară, fiind anunțați că „Războiul Rece a reînceput". „A sosit o eră în comparație cu care anii '70–'80 au fost un tril de păsări. Cei care nu doresc să participe își pot găsi un alt domeniu de activitate în afara canalului de știri. Pentru toți ceilalți: bine ați venit în club!"[1] le-a transmis atunci editorul-șef jurnaliștilor. Foarte puțini au plecat.

Odată cu izbucnirea crizei din Ucraina, concurența între stațiile de televiziune a încetat, în urma unei directive a Administrației Prezidențiale ruse. A apărut astfel „un organism colectiv de propagandă".

„Când au început primele negocieri din Minsk și s-a vorbit despre un fel de pace, cuvintele «fasciști», «banderoviști», «juntă» au fost interzise", povestește prima sursă. „Apoi situația a început să se înrăutățească și totul a început din nou." Cuvintele cele mai tari precum „ukes"[2] „juntă", „banderoviști" erau rezervate crainicilor. Frazele erau „atent rafinate", în ședințe „închise". După referendumul din Crimeea, fiecare jurnalist trebuia să livreze cel puțin un material pe zi în care să arate „cum noii cetățeni trăiesc tot mai bogați și mai fericiți". Punctele de vedere ale celor care se opuneau „reunificării" Crimeii cu Rusia nu au fost luate niciodată în considerare.

Mașina de propagandă a început să producă audiențe incredibile. Telespectatorii deveneau „dependenți de adrenalină", iar războiul era cel mai tare reality-show, unul adevărat, cu „sânge, intestine, găuri de obuze în pământ și în clădiri". Chiar și filmările făcute de amatori în Donbas, în care nu se întâmpla nimic, care aveau „valoare zero din punctul de vedere al propagandei", erau difuzate în prime-time, cu câte patru reluări în weekend. „Spre deosebire de războiul din Georgia, acest sistem a fost planificat în cele mai mici detalii", spune jurnalistul de la VGTRK.

[1]) A. Orlov, D. Sidorov, „Kak delaiut TV-propagandu: cetire...", Colta.ru, 6 aug. 2015. [2]) „Ucraineni", argou.

În redacție se simțea de acum o atmosferă de neîncredere – „era posibil ca oricine să te toarne". Cei 40-50 de jurnaliști care participaseră la protestele antiguvernamentale din Moscova în 2011–2012 nu și-au dat demisia după instituirea noii linii editoriale privind Ucraina. Aveau familie și ipotecă. În plus, „și-au dat seama că nu au unde să meargă". Unii și-au înecat tristețea în alcool, alții au început să ia droguri, alții au plecat în „emigrare internă". Spre deosebire de Dmitri Kiseliov, „propagandistul-șef" al Kremlinului, un „trol de nivel 50", jumătate dintre ei se simțeau rușinați de ceea ce făceau. Alții, cam un sfert, erau „fanatici" și credeau că rușii se luptă „pentru o cauză dreaptă". Iar un sfert erau mercenari, pur și simplu.

A doua sursă, un fost angajat al redacției de știri a VGTRK, relata că șefii televiziunilor erau convocați la Kremlin în fiecare zi de vineri pentru a li se înmâna planurile editoriale săptămânale, „cam de un centimetru grosime". Ședințele erau conduse la început de Alexei Gromov, prim-adjunct al secretarului Administrației Prezidențiale, apoi de însuși secretarul de presă al lui Vladimir Putin, Dmitri Peskov.

Editorul avea libertatea să transmită știri despre „vreun accident de mașină de pe lângă Moscova", dar când era vorba „despre politica mare, despre război și pace", atunci „libertatea i se termina". În planurile editoriale săptămânale tipărite, se arăta „cum, ce și cine urma să fie invitat în direct, ca expert". Editorii nu aveau permisiunea de a lua decizii independente, susținea sursa. Se instituise un „regim de control personal" care se extinsese până la știrile meteo. „Trebuia să-l invităm neapărat pe Vilfand [Roman Vilfand, șeful Centrului Hidrometeorologic al Rusiei], ca el să ne spună că în Ucraina va fi o iarnă

îngrozitoare, că ei depind de noi, că noi nu le vom mai da gaze, iar ei vor îngheța fără gazele noastre." La ședințe, chiar așa li spunea: „Mai mult iad pe ecrane! Scormoniți rahatul!" Apoi au început așa-numitele „convorbiri-conferință" prin intercom cu Peskov, dimineața și seara – celebrul *telefon galben*.

A treia sursă, un producător TV, spune că imaginea dușmanului Rusiei s-a schimbat odată cu criza din Ucraina. Înainte, inamicii erau familiile Rothschild sau Morgan, care „încercau să distrugă Rusia prin scăderea prețului petrolului". După începerea războiului, inamicul „a devenit ceva concret". „Singura diferență între jurnaliști și prostituate este că acestea din urmă își folosesc trupurile, iar cei dintâi – creierele", încheie producătorul.[1]

Singura sursă dispusă să își facă public numele a fost Stanislav Feofanov, care lucra la REN-TV, la emisiunea Nedelia cu Mariana Maximovskaia. El povestește că la începutul crizei din Ucraina jurnaliștii nu erau cenzurați.

> Îmi amintesc că Pușilin [președintele „Sovietului Popular al Republicii Populare Donețk"] a declarat că „soldații din Kiev fură toate produsele alimentare de la localnici". Ne-am gândit – da, asta este o poveste bună. Așa că am mers într-un sat și am vorbit cu niște bătrâni de acolo, care ne-au spus: „Ei nu fură nici un fel de mâncare de la nimeni." Apoi ne-am dus să vorbim cu niște soldați care săpau un șanț. Am crezut că ne vor lega pe loc, dar ei au spus: „Nici o problemă. Ce vrei să știi? Fură mâncarea? La ce te referi? Avem o bucătărie de campanie aici." În timp ce vorbeam, două mașini s-au apropiat: localnicii aduseseră niște borș într-o mașină, iar cealaltă era încărcată cu salo [grăsime de porc].

Situația s-a schimbat total după doborârea avionului MH17, devenind „imposibil" să mai facă știrile ca până atunci. Pe toate canalele se vorbea acum numai despre „junta de la Kiev care a doborât avionul". Posturile de televiziune s-au centrat mai întâi pe narațiunea că „fasciștii banderoviști" ar fi atacat Rusia, ceea

[1]) O amplă dezvoltare a acestei teze privind jurnalismul (post)sovietic, în Natalia Roudakova, *Losing Pravda: Ethics and The Press in Post-Truth Russia*, Cambridge University Press, New York, 2017.

ce ar fi determinat reacția rusă. Apoi, la începutul verii lui 2015, a început să fie promovat Igor „Strelkov" Gîrkin, „salvatorul rușilor din Donbas". A urmat apoi știrea *fake* privind crucificarea unui băiețel din Slaviansk, pentru care oficialii de rang înalt oferiseră instrucțiuni clare.

Un studiu al centrului de monitorizare a presei Medialogia confirmă că termenul „junta de la Kiev" a dispărut din emisiunile de știri la șase din principalele televiziuni ruse, începând cu 4 septembrie, adică exact din ziua în care autoritățile centrale ucrainene semnau un acord de încetare a focului cu separatiștii proruși. Președintele ucrainean Petro Poroșenco nu a mai fost „criminal", Igor Gîrkin alias Strelkov (Pușcașul), liderul separatiștilor din Donețk, nu a mai apărut la știri și nu au mai fost pomenite nici „Republica Populară Donețk" sau „Republica Populară Luhansk".[1]

Telespectatorilor li se transmitea un adevărat virus al urii. Această lume virtuală fusese construită special pentru ei, conținea numai dușmani de care o singură persoană îi putea salva – Vladimir Putin. „Cu cât ura lor pentru inamic este mai mare, cu atât mai profundă este dragostea lor față de Putin", scria Vasili Gatov, jurnalist cu 30 de ani de experiență în Rusia, relocat acum în SUA.

„Toată lumea înțelege perfect cine este responsabil pentru propaganda de pe Canal 1 și Rusia 1, dar încă nu pricep cum poți să torni astfel de mizerii în urechile oamenilor", spune Feofanov. „Mereu mă gândesc la mama mea – a fost transformată într-un zombi într-o asemenea măsură, încât uneori nu știu ce să vorbesc cu ea. Îl are întotdeauna pe Kiseliov pălăvrăgind la televizor, iar eu mă gândesc: «Cum aș putea să o mint pe mama?»"

Editorii povestesc cum în redacții erau introduse „plante", oameni trimiși de conducere, de Administrația Prezidențială, FSB sau Comitetul de Investigații, pentru a raporta eventualele insubordonări. Aram Gabrelianov relata pentru Lenta.ru în

[1]) „Russian TV Softens Rhetoric...", *Moscow Times*, 14 sept. 2014.

mai 2012, înainte de a deveni loial Kremlinului, ce s-a întâmplat când a preluat un post de conducere la *Izvestia*.

> Când am ajuns la biroul ziarului, cineva mă aștepta în ușă. S-a apropiat de mine cu o carte de vizită în mână și mi-a spus: „Am fost numit aici de Administrația Prezidențială, Aram Așotovici. După ce veți citi materialele trimise pentru publicare, mi le veți da mie." I-am spus: „Probabil glumiți sau sunteți nebun". El a spus: „Te-ai uitat la cartea de vizită?" Am spus: „Sunteți concediat". Mi-a spus: „Măcar înțelegi cine m-a numit în acest post?" Am spus: „Nu-mi pasă cine naiba te-a numit". Chiar l-am dat afară.[1]

Ziarele au fost obligate să urmeze agenda prezentată la televizor. Agențiile de știri au fost o excepție, bucurându-se de o oarecare libertate editorială, chiar și în timpul protestelor în masă din iarna anului 2011, până în primăvara anului 2012. Restructurarea RIA Novosti din 2013–2014 a pus capăt acestei libertăți relative.[2]

Svetlana Mironiuk, redactor-șef al agenției de știri RIA Novosti din 2003 până în 2013, povestea că autoritățile au împărțit mass-media în trei categorii începând din 2000. În prima se găseau „outsiderii", cei cu vederi diferite de linia oficială. Printre aceștia se numărau publicațiile *Vedomosti*, *Novaia Gazeta* și *Forbes*. Cu acestea, autoritățile aveau doar relații de afaceri sau nici o relație. În cea de-a doua se găseau „băieții noștri". Aici erau incluse, în primul rând, mass-media de stat, dependente de telefonul galben și de fondurile federale. De la mijlocul anilor 2000, la acest grup s-a adăugat ziarul *Komsomolskaia Pravda* și grupul condus de Aram Gabrelianov – *Jizn*, Lifenews.ru și *Izvestia*. Din a treia categorie, „la mijloc", făceau parte cei cu care autoritățile puteau face uneori înțelegeri, dar nu întotdeauna. Postul de radio Eho Moskvi și agenția de știri Interfax sunt cele mai notabile exemple.[3]

[1]) V. Gatov, „How the Kremlin and the Media...", *Moscow Times*, 11 mar. 2015. [2]) B. Bidder, „Defying the Kremlin Crackdown...", *Der Spiegel*, 2 iul. 2015. [3]) V. Gatov, *op. cit.*

Vocile critice au fost îndepărtate. Dojd TV, un post independent, critic la adresa lui Putin, al cărui public țintă sunt tinerii din clasa de mijloc din marile orașe rusești, a trecut în ianuarie 2014 linia roșie fixată de Kremlin. În preajma aniversării ridicării blocadei Leningradului, Dojd TV a făcut un sondaj în care îi întreba pe cetățeni dacă guvernul sovietic ar fi trebuit să predea Leningradul pentru a salva milioane de vieți. Punerea în discuție a sacrificiului din cele 900 de zile de foamete și privațiuni a fost un sacrilegiu. Părinții lui Putin înșiși supraviețuiseră blocadei. S-a declanșat o furtună politică. Postul de radio a fost acuzat de insultarea veteranilor Marelui Război pentru Apărarea Patriei și încălcarea articolului 49 din legea audiovizualului, care prevedea „respectarea legilor și a intereselor legale ale cetățenilor"[1]. Era o blasfemie. Mai mult, în contextul Maidanului, era acuzată intervenția străinilor. Cabliștii au scos postul din grilă, iar agențiile de publicitate s-au retras. Astăzi, Dojd TV transmite pe Internet.

Alexandr Orlov era redactor-șef adjunct al canalului Rusia 24 atunci când a făcut greșeala să publice comentarii favorabile despre Alexei Navalnîi. În iulie 2014 a fost concediat. El a explicat cum ținea Kremlinul legătura cu „băieții noștri". Vicepreședintele VGTRK, Dmitri Mednikov, și directorul editorial al Rusia 24, Evgheni Bekasov, foloseau telefonul galben pentru a primi „comenzile". De exemplu, în timpul crizei economice care începuse în 2008, cel care se afla la celălalt capăt al telefonului galben a interzis canalelor VGTRK să utilizeze cuvântul „criză" în emisiuni.

POLITICA TREBUIE SĂ FIE CA UN FILM!

Fiu al unor cetățeni sovietici emigrați la Londra, Peter Pomerantsev a petrecut nouă ani în Rusia ca producător, scenarist și regizor de televiziune. În cartea sa *Nothing is True and*

[1]) J. Dougherty, *op. cit.*

Everything is Possible, descriere unică, din interior, a modului în care funcționează media rusă, el relatează discursul mobilizator al lui Dmitri Kiseliov la o ședință care avea loc în turnul de radioteleviziune Ostankino: „Știm cu toții că [în Rusia] nu se va face politică cu adevărat. Dar trebuie să le dăm telespectatorilor noștri senzația că ceva se întâmplă totuși, ei trebuie să se distreze. Deci cu ce ar trebui să ne jucăm? Ar trebui să atacăm oligarhii? Cine e inamicul săptămâna asta? Politica trebuie să fie... ca un film!"[1]

Primul lucru pe care l-a făcut Putin în 2000, după ce a fost ales președinte, a fost să se asigure că are control asupra televiziunii. Kremlinul nu va repeta greșeala Uniunii Sovietice – televiziunea nu va mai fi niciodată plictisitoare! Așa că Putin a patronat o combinație media unică între controlul de tip sovietic și divertismentul occidental. Ostankino amestecă propaganda cu afacerile, ratingul cu autoritarismul. Iar în centrul acestui show uriaș este imaginea președintelui însuși, generată de undele atotputernice ale televiziunii, în roluri de țar, judocan, vânător, spion, hocheist, soldat și pravoslavnic. Un reality-show produs de Kremlin, care trebuia să distreze și să informeze în egală măsură. Pentru Pomerantsev, aceasta este noua revoluție culturală. După cum spune Vasili Gatov, cei care au făcut din jurnalism un produs de divertisment au fost primii care au început să disemineze „agenda *fake*" a guvernului, primind în schimb recompense.

Pomerantsev povestește întâlnirea cu directorul editorial al Russia Today, post pentru care a lucrat o vreme. Atunci când l-a întrebat care este filozofia RT, directorul i-a răspuns, într-o engleză perfectă, că există întotdeauna un punct de vedere rusesc. „Ia o banană, de exemplu. Pentru unii este hrană, pentru alții o armă. Pentru un rasist, este ceva cu care poți persifla o persoană de culoare."

Într-adevăr, RT are un punct de vedere propriu despre orice. Russia Today le spune telespectatorilor săi că atacul din 11 septembrie 2001 asupra Turnurilor Gemene a fost „probabil o conspirație internă", iar atentatul din 2013 de la Boston „pregătirea pentru războaie noi și impunerea legii marțiale în America", că UE comite un genocid în Ucraina și funcționarilor din Vest li se implantează microcipuri sub piele pentru a-i face mai docili, că Suedia vrea să părăsească UE și Rusia este singurul stat care îi ajută pe sinistrații sirieni.[1]

[1]) P. Pomerantsev, *op. cit.*

Sub sloganul „Question more", RT a cultivat personaje precum Julian Assange, șeful WikiLeaks, care a avut propriul talk-show, adepți ai teoriei conspirației, antiglobaliști, europeni de extremă dreapta, eurosceptici precum Nigel Farage, suporteri ai lui Saddam Hussein sau celebrități precum Larry King, aflat la sfârșitul unei cariere de peste 50 de ani.

Astăzi, trompeta Kremlinului răsună în întreaga lume, grație RT și Sputnik. RT este vârful de lance al propagandei ruse, cu canale care emit în engleză, franceză, spaniolă, arabă și germană. Conform propriilor estimări, postul emite în 100 de țări și peste 700 de milioane de case, din care 85 de milioane în SUA. Are peste 2 000 de angajați, birouri în 16 țări și un buget de cca 300 de milioane de dolari.[2] Directorul editorial al RT este Margarita Simonian, numită în funcție în 2005, când avea doar 25 de ani. Pe biroul său, aflat în complexul de clădiri gri de pe bulevardul Zubovski, veghează, tăcut, un telefon galben fără butoane. A doua rețea destinată străinătății este Sputnik, care înglobează agenția de știri, posturi de radio cu transmisie analogică și digitală și site-uri în 30 de limbi. Din cei aproximativ un miliard de dolari pe care Kremlinul îi alocă anual mediei pe care o controlează[3], aproximativ o treime sunt destinați instituțiilor care emit și difuzează în limbi străine, precum Sputnik și RT. Restul merge către producția internă, prin care

[1]) „Inside RT's world of alternative news", Disinformation Review, 13 apr. 2017. [2]) „Looking West, Russia Beefs Up Spending...", *Moscow Times*, 3 sept. 2014. [3]) S. Shuster, „The global news network RT...", *Time*, 5 mar. 2015.

Kremlinul se asigură că mesajele sale ajung la cei 145 de milioane de ruși.

Știrile sunt „noua tămâie cu care binecuvântăm acțiunile lui Putin și îl facem președinte", îi spunea directorul RTR lui Pomerantsev.[1] Cât despre talk-show-uri, s-a trecut de mult linia roșie a manipulării rafinate. Cei care au vederi opuse celei oficiale, „disidenții", sunt transformați în țapi ispășitori, fiind aproape linșați de o majoritate surescitată, cu vederi pro-Kremlin.[2] De cele mai multe ori, victimele acestor atacuri sunt străinii, nerușii. Michael Bohm, un comentator american, a fost atacat fizic de moderatorul Artiom Șeinin în emisiunea Vremia Pokajet (Timpul va arăta), de la postul național Canal 1, într-o discuție despre închiderea consulatului rus din San Francisco. Comentatorul polonez Tomasz Maciejczuk a fost agresat fizic de Ruslan Ostașko, directorul editorial al *Politrussia*, într-o discuție despre rolul Uniunii Sovietice în al Doilea Război Mondial, la Mesto Vstreci (Locul de întâlnire), la NTV. Comentatorul ucrainean Veaceslav Kovtun a fost agresat fizic de ucraineanul pro-Kremlin Iuri Kot într-un talk-show la postul Zvezda al armatei Rusiei, într-o dezbatere despre actualitatea politică din Ucraina.[3] Aceste adevărate tribunale ale poporului arată societății ruse că a avea opinii contrare majorității nu rămâne fără consecințe și poate duce la oprobiu public, la ostilitate, la linșaj.[4]

Publicul rus aude ceea ce transmite Kremlinul prin așa-numiții *temniki*, cei care indică ce teme vor fi dezbătute, care va fi abordarea și care sunt subiectele interzise. Nimic nu e lăsat la voia întâmplării, este noua cenzură.[5] Iată câteva dintre titlurile de la Canal 1, Rusia 1 și NTV, posturile de televiziune cu cele mai mari audiențe, monitorizate de Disinformation Review în aprilie și mai 2017: NATO a organizat revoluția din

[1]) P. Pomerantsev, *op. cit.*, p.5. [2]) D. Filipov, „This is what it's like to be the token...", *Washington Post*, 23 mar. 2017. [3]) „The trait of violence against foreigners...", EU vs Disinfo, 3 nov. 2017. [4]) S. Adamova, „Ispoved' propagandista...", *The Insider*, 20 iul. 2017. [5]). „Temnik – the Kremlin's route to media control", EU vs Disinfo, 30 mar. 2017.

Ucraina pentru a înființa o nouă bază militară în Crimeea[1], Petro Poroșenco plănuiește să ucidă câteva milioane de oameni în Donbas, iar Angela Merkel îi este complice[2], UE a liberalizat regimul de vize pentru Ucraina pentru a-i lua pădurile, pământul fertil și alte resurse[3], obiectivul UE în Ucraina și Rusia este revanșa nazismului[4], națiunea ucraineană are o singură rațiune de a fi – ura față de Rusia, trecând de la genocid la epurarea etnică a rușilor din regiunea Donbas.[5]

Atunci când rușii au cumpărat formatul Mari britanici în 2008, redenumindu-l Nume ale Rusiei, emisiunea trebuia să fie o uriașă campanie de PR patriotică. Votul rușilor de pretutindeni a arătat însă că eroii cei mai mari erau totodată și cei mai sângeroși – Ivan cel Groaznic, Petru cel Mare, Stalin, Lenin. Producătorii au fost stânjeniți când au văzut că cel care urma să câștige era Stalin, așa că au falsificat voturile pentru a-l scoate câștigător pe Aleksandr Nevski, Mare Cneaz al Vladimirului, născut prin 1220, pentru care catolicismul era un pericol mai mare decât Hoarda de Aur.

Astăzi însă, Stalin revine ca figură centrală luminoasă a istoriei Rusiei. Istoria trebuie rescrisă pentru a valida prezentul și a justifica autoritarismul. Stalin este liderul care a adus victoria Uniunii Sovietice în cel de-al Doilea Război Mondial, fiind acum descris ca un „lider eficient"[6]. Documentarele care investigau Marea Teroare prezidată de Stalin au fost scoase de pe post și înlocuite cu altele care celebrau Marele Război pentru Apărarea Patriei.[7]

Putin are nevoie de victorii care să racordeze poporul rus la narațiunea Marelui Război pentru Apărarea Patriei. El înlocuiește astfel Agitropul cu Neoprop, arată Gleb Pavloski.[8]

[1]) „Mesto Vstreci", NTV, 25 mai 2017. [2]) „Vremia Pokajet", Canal 1, 22 mai 2017. [3]) „Mesto Vstreci", NTV, 12 mai 2017. [4]) „Pervaia Studia", Canal 1, 10 mai 2017. [5]) „Vremia Pokajet", Canal 1, 1 mai 2017; „Vremia Pokajet", Canal 1, 7 apr. 2017. [6]) D. Soloviov, „The return of Stalingrad... ", Reuters, 24 aug. 2016. [7]) P. Pomerantsev, *op. cit.*, p. 44. [8]) G.P. Herd, „Hybrid Conflict 2.0: Targeting the West", *Concordiam, Journal of European Security and Defense Issues*, vol. 7, 2016.

Putin a ales să sărbătorească în 2017 nu o sută de ani de la ceea ce e cunoscut ca Marea Revoluție din Octombrie, ci 76 de ani de la intrarea în război a Uniunii Sovietice sub comanda lui Stalin. Putin nu vrea să le dea idei rușilor – revoluțiile nu se mai aniversează în Rusia de azi. Dimpotrivă, Lenin trebuie blamat pentru că a pus o bombă sub tronul Rusiei, dând dreptul la autodeterminare popoarelor Imperiului Rus. Lenin este cel care a pierdut teritorii în favoarea germanilor, Stalin este cel care le-a recâștigat.

Din 1999, de când Putin a ajuns la putere, zeci de jurnaliști au fost uciși, închiși sau dați dispăruți.[1] Chiar și memoria acestora este subiectul dezinformării și *kompromatului*. Cea mai recentă tentativă de asasinat a fost cea împotriva Tatianei Felgengauer, de la postul de radio Eho Moskvî, înjunghiată chiar în redacție. Ceea ce pentru unii a fost semnul unei radicalizări a intoleranței și urii față de vocile critice la adresa Kremlinului, este pentru publicația online *Vzgliad* doar rezultatul „scăderii competenței opoziției liberale ruse"[2].

PREMII SECRETE PENTRU OPERAȚIUNI SECRETE

Se știe că Putin ține la tradiție. Mai întâi, în 9 decembrie 2000, Duma de Stat a reintrodus imnul sovietic. Apoi, în 11 septembrie 2002, Putin a dispus reinstalarea statuii lui Felix Dzerjinski, fondatorul poliției politice bolșevice, la 125 de ani de la nașterea acestuia. Statuia lui Felix de Fier, creatorul Gulagului, fusese demontată de moscoviți în 22 august 1991, după eșuarea puciului. Reinstalarea căpăta astfel un dublu sens.

Au fost apoi instituite sau reinstituite Ziua Victoriei, Ziua Partizanului Sovietic, Marea Zi a Războiului pentru Apărarea Patriei, Ziua Gloriei Armelor Rusești ș.a.m.d, în total 31 de sărbători.

1). Vezi rapoartele Comitetului pentru Protecția Jurnaliștilor și Freedom House. 2) A. Vasiliev, „2017 god i sami populiarnii...", *Vzgliad*, 31 dec. 2017.

Putin a reluat apoi, în 1 mai 2013, după 22 de ani de întrerupere, tradiția decernării ordinului „Erou al Muncii", instituit în 1921 și primit de 20 000 de cetățeni sovietici. În 1 mai 2013, în Palatul Konstantinov din Sankt-Petersburg, au fost decorați cinci cetățeni ruși. „Fiecare dintre voi reprezintă bogăția țării noastre", le-a spus Putin, „nu putem crea o Rusie puternică fără a munci din greu". Printre cei cinci se aflau dirijorul Valeri Gherghiev și un miner din regiunea siberiană Kemerovo, distins pentru productivitatea sa record, asemenea celebrului Stahanov. Fastuoasa ceremonie a fost transmisă în direct de televiziuni.[1]

În mai 2014, președintele Putin a recompensat peste 300 de jurnaliști cu ordinul „Pentru merite înaintea Patriei" pentru „relatările obiective" ale anexării Crimeii.[2] De data asta, ceremonia a fost secretă. Nu au fost comunicate nici un fel de informații despre eveniment, iar numele jurnaliștilor nu au apărut în jurnalele Administrației Prezidențiale.[3]

Cele 300 de nume au apărut totuși pe site-ul unor hackeri.[4] Se pare că prin secretizarea acestei liste, Putin a vrut să îi protejeze pe jurnaliștii loiali de interdicția de a călători în Occident sau chiar de înghețarea unor conturi în străinătate.

Cu câteva zile mai devreme, în 9 mai, aflat la parada de la Sevastopol, corespondentul ITAR-TASS observa că ministrul apărării, Serghei Șoigu, purta la piept decorația „Sf. Apostol Andrei" (cel Întâi Chemat), cea mai înaltă decorație militară și civilă a Rusiei, care fusese acordată doar de 15 ori de la reinstituirea ordinului în 1998. Iar Șoigu avea gradul cu săbii, care nu mai fusese conferit niciodată. Presa s-a întrebat cum de a fost decorat Șoigu fără nici un fel de comunicat oficial. Toată lumea a presupus că are legătură cu Crimeea.

Tradiția decorațiilor secrete există de mult timp în URSS, iar lui Putin îi plac secretele. Cel mai secret Erou al URSS (cea

1) „Putin acordă cinci decorații de «Erou al Muncii»...", Agerpres, 1 mai 2013. 2) „Russophobia? No. We just don't like...", StopFake, 30 apr. 2016. 3) O. Kashin, „Secret medals for a very public....", Open Democracy, 27 mai 2014. 4) Șaltai Boltai, 13 mai 2014.

mai înaltă distincție a defunctului stat) a fost ucigașul lui Lev Troțki, Ramon Mercader. Acum, când are toată Rusia la picioare, Putin își răsplătește subordonații cu ordine secrete, în amintirea zilelor bune de odinioară din KGB, când o medalie secretă era infinit mai valoroasă decât una publică.

În 27 martie 2015, ministrul apărării, același Șoigu, el însuși fiul unui cunoscut jurnalist din Republica Tuva, îi recompensa pe cei mai dârji jurnaliști: „A venit ziua când trebuie să recunoaștem că un cuvânt, o cameră, o fotografie, Internetul și informațiile în general au devenit un alt tip de arme, încă o componentă a forțelor armate."[1]

Axioma că presa nu reprezintă dreptul oamenilor de a fi informați corect, ci mai degrabă dreptul statului de a minți a fost enunțată mai întâi de bolșevici.

[1]) Interfax, 28 mar. 2015.

3
ARTA ÎNȘELĂTORIEI

ARTA MILITARĂ A ÎNȘELĂTORIEI

„Dezinformarea funcționează precum cocaina", îi spunea șeful KGB, Iuri Andropov, lui Ion Mihai Pacepa, șeful adjunct al Direcției de Informații Externe (DIE) a Securității. „Dacă prizezi o dată sau de două ori, s-ar putea să nu îți schimbe viața, dar dacă o folosești în fiecare zi, te va face dependent – un om diferit."[1]

Au apus de mult vremurile când era cântată neasemuita vitejie a lui Ahile. Astăzi, un jurnalist oarecare poate face mai mult rău prin dezinformare și *fake news* decât regimente întregi pe câmpul de luptă. Vitejia eroilor nu mai este cântată, ci premiată în ceremonii secrete. Poate fi înșelătoria cea mai puternică armă militară astăzi? Contează mai mult cuvintele-armă decât arsenalul convențional și nuclear?

Arta înșelătoriei a devenit mai întâi temelia funcționării serviciilor de informații sovietice și apoi stânca pe care s-a clădit însuși statul comunist. A fost teoretizată în jargonul militar sovietic sub numele de *maskirovka*, cuvânt care s-a traduce în română, literal, „camuflaj"[2]. Conceptul a fost dezvoltat în anii 1920 de CEKA, fiind integrat în strategia Armatei Roșii. Scopul

[1]) Ion Mihai Pacepa, Ronald J. Rychlak, *Dezinformarea. Un fost spion-șef dezvăluie strategiile secrete de subminare a libertății, de atac împotriva religiei și de promovare a terorismului*, Humanitas, București, 2015, p. 260.
[2]) T. Shea, „Post-Soviet Maskirovka, Cold War Nostalgia, and Peacetime Engagement", *Military Review*, vol. 82, nr. 3, 2002, pp. 63–67.

era de a distorsiona percepția inamicului privind punctele tari și cele slabe, despre adevăratele obiective. Tehnicile folosite erau diverse, de la dezinformare și înșelătorie la nivel strategic până la disimulare, deghizare, imitație și camuflaj în teren, prin folosirea țintelor false sau executarea unor manevre demonstrative complexe.[1] Surpriza era importantă în aplicarea *maskirovkăi* și era cerută chiar de Lenin.[2]

Un exemplu faimos de *maskirovka* din timpul Războiului Rece a fost operațiunea Anadyr, prin care sovieticii au vrut să camufleze expedierea rachetelor cu încărcătură nucleară în Cuba, în 1962, care a dus lumea în pragul unui război nuclear.[3] Alte aplicații, intrate deja în manualele academiilor militare, sunt cele care au precedat invadarea Cehoslovaciei în 1968 sau trecerea Canalului Suez de către forțele armate egiptene, în 1973.

În 1968, Victor Suvorov, pe atunci un tânăr tanchist ce avea să devină în câteva luni ofițer de informații în GRU, se întreba de ce URSS a trecut cu șenilele celor peste 5 000 de tancuri peste Cehoslovacia, nu însă și peste România. Ofițerii sovietici credeau atunci că înaintea lui Dubček va fi Ceaușescu, care era un „adversar" al URSS, un „dușman înverșunat și nesupus", un aliat al Chinei și Israelului. Deși părea insubordonat Moscovei, regimul comunist din România era însă unul „tipic", „cu un cult al liderului suprem și infailibil, cu închisori psihiatrice, cu turnuri de veghe de-a lungul frontierelor sale", un regim care „nu prezenta nici o amenințare pentru Uniunea Sovietică", spre deosebire de Cehoslovacia.[4]

Actul disidenței lui Ceaușescu, atât de drag foștilor ofițeri ai Securității, este pus la îndoială de foștii colegi din Comunitatea de informații a Pactului de la Varșovia. Pacepa afirmă că transformarea lui Ceaușescu într-un „succes de casă în Vest" a avut la bază teoria lui Andropov. „Ar trebui să plantăm imaginea noului Ceaușescu în Occident precum semințele de mac, una câte una câte una", i-ar fi spus Andropov lui Pacepa în 1972. Succesul lui Gorbaciov în Vest ar fi fost apoi construit la fel. A fost o altă înscenare? Îl înșală memoria pe Pacepa? A fost disidența lui Ceaușescu o *maskirovka* gândită de KGB? În fond, așa cum erau legendați spionii comuniști în disidenți și trimiși în Vest, putea fi legendată și disidența lui Ceaușescu. Moscova nu era iritată de concurența stalinistă din interiorul lagărului comunist, ci de revoluțiile anticomuniste din Ungaria, Cehoslovacia sau Polonia.

Forma de adjectiv a termenului *maskirovka* a fost folosită pentru a descrie uniformele albe purtate de soldații sovietici în iarna anului 1939, când a fost invadată Finlanda. Rușii glumesc spunând că, înainte de toate, expresia era folosită de sovietici încă de când erau copii, când se jucau „de-a v-ați ascunselea".

Maskirovka include și ceea ce Hitler numea „o minciună uriașă", o minciună atât de gogonată și nerușinată, încât oamenii să creadă că liderii lor, în care au încredere, nu ar putea susține un neadevăr atât de îngrozitor. Tehnica a dat roade în special în Uniunea Sovietică, dând naștere unei adevărate culturi a minciunii, a disimulării și „dublugânditului" de care vorbește Orwell. Iar știința militară sovietică a transformat-o în artă militară, devenind a doua natură a Kremlinului. „Rutina mințitului apare la cele mai înalte eșaloane ale puterii militare, chiar și atunci când un argument este evident fără susținere sau contrazis de fapte"[1], spune Timothy Shea.

Defectorii de rang înalt au arătat că diplomația și propaganda sovietică erau, de fapt, teatru menit a ascunde Occidentului adevăratele intenții ale Moscovei.[2] Observația este interesantă dacă o corelăm cu apetența actuală a presei de a transforma

[1]) J.A. Stevens, H.S. Marsh, „Surprise and Deception in Soviet Military Thought," *Military Review*, iulie 1982, pp. 25–35. [2]) Donald C. Daniel, Katherine L. Herbig (eds), *Strategic Military Deception: Pergamon Policy Studies on Security Affairs*, Elsevier, 2013. [3]) J.H. Hansen, „Soviet Deception in the Cuban Missile Crisis", *Studies in Intelligence*, CIA, vol. 4, nr. 1, 2002. [4]) Viktor Suvorov, *Inside the Soviet Army*, Macmillan Publishing, New York, 1982, p. 8.

[1]) T. Shea, *op. cit.* [2]) Armin Krishnan, *Military Neuroscience and the Coming Age of Neurowarfare*, Routledge, 2016, p. 83.

relatările în *Drama News*, de a renunța la informație în favoarea emoției. *Maskirovka* anticipase epoca postadevăr.

În anii 1960 a fost creată Direcția I Centrală pentru Camuflaj Strategic (GUSM) în Statul-Major General al armatei sovietice. Mai mulți ofițeri de rang înalt au trecut atunci de la GRU la GUSM, printre ei și Moșe Milștein, unul dintre cei mai eficienți șefi ai GRU, creditat a fi teoreticianul dezinformării.[1]

Au trecut la GUSM și servicii întregi, precum REB Osnaz, în a cărui competență intra și războiul radio-electronic, transferat de la KGB în anii 1970. România a replicat unele dintre aceste configurări instituționale. Diversiunile create prin războiul radio-electronic în decembrie 1989 au fost parte a războiului hibrid dus împotriva propriului popor, așa cum vom vedea într-un capitol special.

Suvorov amintește de legea tăcerii instituită pentru cei care intră în GRU: „Te costă o rublă să intri și două să ieși", ceea ce însemna că e greu să intri în organizație, dar e mult mai greu să ieși. „De fapt, e o singură ieșire – coșul crematoriului."[2] Acesta a fost prețul plătit de Aleksandr Litvinenko, asasinat cu poloniu la Londra în 2006. El dezvăluise conexiunile între serviciile de informații ruse și Al Qaeda, precum și ordinul dat de Putin de a-l asasina pe Boris Berezovski. Litvinenko a fost asasinat de Aleksandr Luguvoi și Dimitri Kovtun, foștii săi colegi din FSB. Concluzia anchetei avea să fie anunțată în 2016 de Theresa May, pe atunci ministru de interne: „Operațiunea FSB, de a-l asasina pe dl Litvinenko a fost probabil aprobată de dl Patrușev, pe atunci șef al FSB, și de președintele Putin."[3] Ministerul rus de Externe avea să declare că este „o politizare a unui caz pur penal, care afectează relațiile bilaterale"[4]. Lugovoi a fost apoi decorat de Putin.

[1]) Viktor Suvorov, *Spetsnaz. The Inside Story of the Soviet Special Forces*, Hamish Hamilton Ltd, London, 1987, cap. 13. [2]) Viktor Suvorov, *Aquarium*, Hamish Hamilton Ltd, London, 1985. [3]) „The Litvinenko inquiry: report into the death..." și „Home Secretary statement on Litvinenko...", Home Office, 21 ian. 2016. [4]) E. Addley, „Litvinenko «probably murdered...", *The Guardian*, 21 ian. 2016.

Andrei Soldatov observă că evoluția vechiului KGB în noul serviciu de informații externe, SVR, a fost lină. Atunci când Direcția Generală I a KGB a fost redenumită Serviciul de Informați Externe, Secția A a devenit Secția Operațiuni de Asistență. La începutul anilor 1990, CIA a cerut Serviciului de Informații Externe să nu mai desfășoare „măsuri speciale", întrucât acestea amenință securitatea națională a SUA. Secția a primit un alt nume, dar metodele, structura și angajații au rămas aceiași.[1]

Evident, asta nu face din CIA o organizație inocentă. Acuzațiile la adresa Rusiei că se amestecă în alegerile din Occident au fost precedate de altele, mult mai numeroase, la adresa americanilor. Don Levin, cercetător la Institutul pentru Politici și Strategie al Universității Carnegie Mellon, a documentat imixtiunile Rusiei și SUA în alegerile din alte state.[2] Conform cercetării sale, au fost 80 intervenții electorale partizane între 1946 și 2000, adică una la fiecare 9 scrutinuri după cel de-al Doilea Război Mondial – 36 ale sovieticilor, 44 ale americanilor.[3]

Dispariția Uniunii Sovietice nu a dus la dispariția serviciilor de informații, a oamenilor, strategiilor și tehnicilor specifice. Dimpotrivă, toate acestea au fost puse în slujba unui nou scop, al reinventării unei Rusii neoimperiale. A fost invazia Ucrainei operaționalizată prin *maskirovka*? Știrile *fake*, dezinformarea și propaganda „neagră", de extracție cekistă, au fost folosite în acest război hibrid?

Maskirovka, arta înșelătoriei, a fost fundamentul strategiei militare sovietice și este, în continuare, o dogmă importantă în gândirea strategică rusă.[4] Rusia postsovietică a reinventat

[1]) Andrei Soldatov, Irina Borogan, *The New Nobility: The Restoration of Russia's Security State and the Enduring Legacy of the KGB*, Public Affairs, London, 2011, p. 184. [2]) Disponibil la cerere la http://www.dovhlevin.com/datasets. [3]) „Database Tracks History Of U.S. Meddling In Foreign Elections", NPR, 22 dec. 2016. [4]) Mark Lloyd, *The Art of Military Deception*, Artech House, London, 2013; Jon Latimer, *Deception in War: The Art of the Bluff, the Value of Deceit, and Cunning in Military*

conceptul, adaptându-l noilor realități, pentru a-și promova propriile interese nonideologice. Redefinirea obiectivelor de politică externă, doctrina „Karaganov"[1], camuflarea corupției, a subtilizării resurselor energetice de către grupuri de putere apropiate Kremlinului, revizionismul în raport cu fostele state sovietice, toate sunt camuflate prin *maskirovka*. Narațiunile dezvoltate în acest scop vor fi documentate în capitolul următor.

DEZINFORMAREA – UN SERVICIU ONORABIL

Parte a *maskirovkăi*, dezinformarea a fost conceptualizată și operaționalizată de sovietici prin GRU (Serviciul de Informații al Armatei sovietice și apoi al celei ruse) și Spețnaz (forțele speciale ruse). Generalul Moșe Milștein, șeful serviciului Dezinformare din GRU, este creditat și astăzi de adversari a fi fost cel mai bun expert în domeniu. El este și autorul celebrului manual secret de pregătire a ofițerilor GRU *Un serviciu onorabil*, pe a cărui primă pagină Pacepa susține că ar sta scris: „Dacă ești bun la dezinformare, poți ajunge unde vrei."

Asaltul dat de Rusia prin dezinformări și știri false a transformat informația în armă, afirmau Pomorantsev și Weiss în 2014.[2] Oleksandr Tkaciuk, șeful Statului-Major al Serviciului de Informații al Ucrainei, SBU, arăta în februarie 2016 care ar

History, from the Trojan Horse to the Gulf War, The Overlook Press, New York, 2003. [1]) Teza îi aparține lui Serghei Karaganov, *Mejdunarodnaia jizni*, nr. 6, 1990, p. 92. Consilier al președinților Boris Elțîn și Vladimir Putin, cunoscut pentru „Doctrina Karaganov", conform căreia Rusia trebuie să-și facă cunoscut interesul pentru drepturile etnicilor ruși din afara Rusiei, pentru a câștiga influență politică în aceste regiuni. Conflictul din Donbas și anexarea Crimeii s-au făcut pe aceste considerente. [2]) P. Pomerantsev, M. Weiss, „The Menace of Unreality: How the Kremlin Weaponizes Information, Culture and Money", *The Interpreter*, Institute of Modern Russia, 22 nov. 2014.

fi liniile de forță ale planului rusesc de destabilizare a Ucrainei: crearea de instabilitate politică, dezintegrarea gradată a structurilor guvernului, accentuarea nemulțumirii în rândul populației, destrămarea vieții sociale, politice și economice.[1]

Rolul presei ruse în războiul informațional este de a demonstra că modelul democrației liberale occidentale este disfuncțional. „Lucrurile pot părea rele în Rusia, dar sunt mult mai rele în Europa", spune presa controlată de Kremlin. „Poate că sunteți săraci, dar sunteți săraci într-o țară măreață, iar măreția are un preț."[2] Presa pro-Kremlin relatează că evreii părăsesc Europa, etnicii ruși stabiliți în Germania sunt violați, bursele din Londra, Frankfurt și Varșovia sunt atacate cibernetic, infrastructura poate ceda oricând iar sentimentele antigermane în Polonia și Cehia, antipoloneze în Lituania și antiromânești în Republica Moldova sunt din ce în ce mai puternice. Rusia amplifică tensiunile existente în societate, nu fabrică unele noi.

Ziarul *Washington Post* a intrat în posesia unui raport clasificat al GRU care arată implicarea unei echipe a serviciului militar de informații de-a lungul a șase zile în Ucraina, în 2014. Imediat după căderea lui Ianukovici, au fost create grupuri de personaje false pe Facebook și Vkontakte, care reprezentau oameni obișnuiți din întreaga Ucrainã, nemulțumiți de protestele din Maidan. GRU urmărea crearea unei antirevolte în marile orașe ucrainene.[3]

Rusia nu a uitat vechea tactică sovietică de a crea crize pe care apoi le va trata ca pe un business oarecare. „Ajutăm la apariția unor crize care scapă de sub control și escaladează – totul pentru ca liderii ruși să fie salvatorii care protejează pe toată lumea de răul care ar putea veni", spunea Gleb Pavlovski, fost consilier al lui Putin.[4]

În politica externă există un principiu care pare a fi funcționat dintotdeauna: dacă Rusia nu se poate întări, atunci poate

[1]) G.P. Herd, *op. cit.* [2]) *Ibidem.* [3]) „Inside a disinformation campaign", *Washington Post*, 25 dec. 2017. [4]). G.P. Herd, *op. cit.*

slăbi Vestul. Puterea, în fond, este relativă. Fostul prim-ministru rus Mihail Kasianov spunea că Putin „crede că totul în lume poate fi cumpărat și vândut", așa că, mai devreme sau mai târziu, Vestul va anula sancțiunile economice.

PROPAGANDA, SORA MAI MARE A MASKIROVKĂI

Lenin, căruia îi plăcea să se considere „jurnalist", credea că propaganda trebuie să fie descrisă mai degrabă de acțiune decât de cuvinte.[1] În august 1920 a fost înființată o comisie oficială de agitație și propagandă în cadrul Comitetului Central al Partidului Comunist. Acest departament a devenit cunoscut prin acronimul *Agitprop*, funcția sa principală fiind aceea de a coordona activitatea de propagandă a diferitelor instituții sovietice.

Concepția lui Lenin a supraviețuit Uniunii Sovietice: cuvintele nu sunt suficiente, ele trebuie însoțite de fapte, într-o perfectă organizare. Scriind despre războiul psihologic sovietic, Wilbur Schramm arăta că „atunci când încercăm să descriem operațiile psihologice sovietice, nu vorbim atât de mult despre cuvânt ca armă, cât despre organizare ca armă"[2]. Observația lui Schramm este valabilă și astăzi – *fake news* înseamnă organizarea unor campanii de dezinformare, cu obiective clare și bugetate în consecință.

După desființarea Cominternului, în 1943, Departamentul Internațional (ID) al CC al PCUS a devenit agenția coordonatoare a măsurilor active din străinătate. ID-ul devenea astfel mai important decât Ministerul Afacerilor Externe al sovietelor.[3] Până în 1978, Agitrop a coordonat propaganda internă, iar ID pe cea din țările „prietene" comuniste.

[1]) K. Pynnöniemi, *op. cit.*, p. 33. [2]) *Ibidem*, p. 35. [3]) Richard Shultz, Roy Godson, *Dezinformatsia. Active Measures in Soviet Strategy*, Bergamon Brassey's, New York, 1984.

Propaganda a fost diseminată prin agenți de influență la vedere, precum Consiliul Mondial al Păcii, Federația Mondială a Sindicatelor Profesorilor și Organizația Internațională a Jurnaliștilor și rețele de organizații locale, de la cluburi de presă până la diverse societăți de prietenie sovietică. În paralel, erau folosite rețele de agenți de influență sub acoperire, în special pentru răspândirea dezinformării. Orientarea strategică era asigurată de Biroul Politic și operaționalizată de KGB.

La mijlocul Războiului Rece, Occidentul a încercat să facă ordine în complicatul jargon sovietic, așa cum încearcă acum să facă distincția între *fake news*, dezinformare și propagandă. Prin anii 1960, John Clews susținea că propaganda face parte dintr-o schemă generală care „poate implica acțiuni militare, insurecții, spionaj, sabotaj și stimularea deliberată a tulburărilor în țările necomuniste"[1]. Douăzeci de ani mai târziu, acestei panoplii de tehnici vizibile sau ascunse i se găsea un nume – *măsuri active*, care aveau scopul de a influența evenimentele și comportamentele din țările străine prin subminarea încrederii în lideri și instituții, discreditarea oponenților guvernamentali și neguvernamentali.[2] Fenomenul *fake news* este descris corect de această definiție, ceea înseamnă că este doar o etichetă nouă pentru un produs vechi.

Excedați de vocabularul complicat inventat de sovietici pentru a descrie operațiunile serviciilor lor de informații, Departamentul de Stat și CIA au organizat în 1985 o reuniune închisă cu tema „Propaganda sovietică contemporană și dezinformarea".[3] Americanii au dat atunci următoarele definiții: propaganda este diseminarea prin mass media a unor zvonuri, jumătăți de adevăr sau minciuni fără a fi însă, neapărat, înșelătorie, în timp ce dezinformarea reprezintă efortul statului inamic de a

[1]) J.C. Clews, *Communist Propaganda Techniques*, Methuen Publishing Ltd, London, 1964, *apud* K. Pynnöniemi, *op. cit.*, p. 38. [2]) K. Pynnöniemi, *loc. cit.* [3]) Thomas Nicholas O'Brien, *Russian Roulette: Disinformation in Government and News Media*, University of South Carolina, 1989, lucrare academică, clasificată temporar de Departamentul Apărării.

induce în eroare indivizii, grupurile sau guvernele, cu scopul de a influența elitele sau opinia publică străine.

Proiectul de propagandă internațională sovietică s-a extins în perioada 1960–1980. Durata săptămânală a emisiunilor externe a crescut de la aproximativ 1 047 ore în 1960 la 2 762 ore în 1980. Aceste emisiuni au fost difuzate în peste 80 de limbi.[1]

După instalarea Războiului Rece, Harry Truman a aprobat Raportul Consiliului Național de Securitate al SUA nr. 68 din 30 septembrie 1950, care avea să fie declasificat în 1975. Președintele american lansa „Campania adevărului", o luptă „pentru mințile oamenilor", afirmând că propaganda folosită de „forțele comunismului imperialist" poate fi înfrântă doar prin „adevăr clar, simplu, natural"[2]. Astfel s-au lansat Vocea Americii, Radio Europa Liberă și Radio Eliberarea, devenit mai târziu Radio Libertatea. Transmisiile internaționale americane totalizau 1 927 ore pe săptămână, în 46 de limbi.[3]

Spre deosebire de propaganda sovietică, războiul informațional dus astăzi de Rusia nu promovează brutal agenda Kremlinului. În schimb, este calibrat pentru a produce confuzie și a distrage atenția. Rusia urmărește să erodeze susținerea valorilor euro-atlantice, pentru a-și spori astfel puterea relativă. Exploatează tensiunile etnice, lingvistice, regionale, sociale și istorice și promovează cauze antisistem, dându-le aparența legitimității în tot flancul vestic al fostei Uniuni Sovietice.[4]

Și astăzi, ca și în 1950, Occidentul cere lansarea unei campanii a adevărului, care să apere mintea cetățenilor democrațiilor liberale de minciuna epocii postadevăr.

[1]) K. Pynnöniemi, *op. cit.*, p. 39. [2]) Elisabeth E. Spalding, *The First Cold Warrior: Harry Truman. Containment and the Remaiking of Liberal Internationalism*, University Press of Kentucky, Lexington, 2006. [3]) K. Pynnöniemi, *op. cit.*, p. 40. [4]) E. Lucas, P. Pomerantsev (eds), *Winning the Information War: Techniques and Counter-Strategies in Russian Propaganda*, Centrul pentru Analiza Politicilor Europene (CEPA), Washington, D.C., august 2016.

SPEȚPROPAGANDA. RĂZBOIUL INFORMAȚIONAL

Între dezinformare și propagandă se află speţpropaganda, adică propaganda specială, instrumentalizată militar de serviciile speciale ruse, predată prima oară ca subiect academic la Institutul Militar Rus de Limbi Străine în 1942. Disciplina a fost scoasă din programă în anii 1990 și reintrodusă în 2000. Institutul este cunoscut acum ca Departamentul de Informații Militare și Limbi Străine al Universității Militare, care este subordonat Ministerului Apărării. Aici se formează specialiști în „organizarea informațiilor externe și comunicațiilor militare", „analiza informațiilor" și „monitorizarea și dezvoltarea informațiilor militare". Teoria războiului informațional derivă din speţpropagandă, arată Jolanta Darczewska, șefa departamentului de Securitate internă la Centrul pentru Studii Estice din Varșovia.[1]

Studiul războiul informațional a dat naștere unui nou concept, cel de *control reflexiv*. Războiul a însemnat la început distrugerea fizică a inamicului, în timp ce în această nouă formă de război, un atac are succes atunci când duce la „autodezorganizarea" și „autodezorientarea" adversarului.[2] Exercitarea controlului reflexiv făcea inamicul să transmită „motivele" ascunse care îl determinau să ia anumite decizii, arată V.A. Lefebvre, unul din părinții acestei teorii.[3]

Așa cum a explicat Tim Thomas, expert în războiul informațional rus, „un «reflex» implică procesul specific de a imita raționamentul sau comportamentul posibil al inamicului și a-l determina să ia o decizie nefavorabilă pentru el"[4]. Distrugerea instituțiilor juridice, în special cele anticorupție din țările din estul Uniunii Europene, poate fi indusă printr-un astfel de reflex.

[1]) J. Darczewska, „The Anatomy Of Russian Information Warfare: The Crimean Operation; A Case Study", *Point of View*, nr. 42, Centrul pentru Studii Estice, Varșovia, mai 2014. [2]) K. Pynnöniemi, *op. cit.*, p. 36. [3]) *Ibidem*. [4]) T.L. Thomas, „Russia's reflexive control theory and the military", *Journal of Slavic Military Studies*, vol. 17, 2004, pp. 237–256, *apud* K. Pynnöniemi, *op. cit.*, p. 37.

Arma informațională poate fi letală. Ladislav Bittman arăta în 1985 că scopul operațiunilor de dezinformare întreprinse de sovietici era de a adăuga continuu și răbdător câte o picătură de venin în organismul oponenților, cu speranța că, în cele din urmă, aceștia vor muri. El definește dezinformarea ca fiind un „un mesaj fals, construit atent, care este introdus în secret în sistemul de comunicare al adversarului pentru a înșela fie elita care ia decizii, fie opinia publică"[1].

METANARAȚIUNE ȘI METALIMBAJ

Campaniile de propagandă sovietică externă au fost construite în jurul unor teme și sloganuri foarte atrăgătoare: pacea, democrația, autodeterminarea națională, egalitatea socială și rasială. Scopul acestor campanii, arată Herbert Ellison, unul dintre cei mai importanți sovietologi, a fost „calomnierea și discreditarea guvernelor statelor concurente" și „formularea temelor care vor domina discursul internațional", în conformitate cu interesele Uniunii Sovietice.[2]

Timothy Thomas, analist de informații externe al armatei americane, arată că succesul unei operațiuni de dezinformare „depinde de dorința publicului de a fi înșelat". În consecință, autorul dezinformării folosește „cuvintele pe care publicul dorește să le audă"[3]. De exemplu, mass-media occidentală a adoptat limbajul sovietic pentru a relata războiul Uniunii Sovietice în Afganistan, vorbind de „teroriști afgani" și „gherilă antioccidentală"[4].

[1]) L. Bittman, „The Language of Soviet Disinformation", *Contemporary Soviet Propaganda and Disinformation: A Conference Report*, Departamentul de Stat al SUA, 1987, p. 113, *apud* K. Pynnöniemi, *op. cit.*, p. 37. [2]) H.J. Ellison, „Soviet Policy Toward Western Europe: Implications for the Atlantic Alliance", *Etudes Internationales*, vol. 16, nr. 1, 1985, p. 83, *apud* K. Pynnöniemi, *op. cit.*, p. 41. [3]) T.L. Thomas, „Russia's information warfare strategy: can the nation cope in future conflicts?", *The Journal of Slavic Military Studies*, vol. 27, nr. 1, 2014, pp. 101–130. [4]) K. Pynnöniemi, *op. cit.*, p. 42.

Bolșevicii au gândit îndoctrinarea ca pe o operațiune de alfabetizare în masă. Pictura bisericească era substituită de imagologia Kremlinului. Îndoctrinarea a dus la ritualizarea limbajului politic. Așa au intrat în conștiința sovietică de masă cuvinte precum *karateli* sau *banderoviști*. Cazul Pavlik Morozov este instructiv. Pavlik îl denunță pe tatăl său și este ucis de trădători antisovietici. Deși totul în acest mit sovietic este falsificat, inclusiv existența lui Pavlik, acestuia i-au fost ridicate statui și străzile au fost botezate cu numele său. Miturile și cuvinte-forță ale epocii sovietice au intrat în vocabular cu o încărcătură semantică specială, fiind folosite în prezent drept cuvinte-armă în știrile *fake*.[1] Mitologia sovietică, preluată și dezvoltată acum de Rusia, afirmă că rușii sunt cei care au câștigat ultimul mare război și au învins fascismul, iar „cei care i-au învins pe naziști nu pot fi răi"[2].

Dar cum recunoaștem dezinformarea și știrile *fake*? O întrebare similară și-au pus specialiștii în comunicare occidentali, la începutul Războiului Rece: cum anume funcționează propaganda și dezinformarea sovietică și cum poate fi recunoscută ca atare? Ei au recurs atunci la analiza semantică, metodă descrisă de C.E. Osgood ca o „încercare de a deduce caracteristicile și intențiile surselor prin inspecția mesajelor pe care le produc"[3], dezvoltând un test în opt puncte care ar oferi analiștilor „standarde de detectare a propagandei"[4].

Prezența unui „vocabular distinctiv" constituie legătura esențială dintre metodele sovietice și cele ale Rusiei contemporane. În vocabularul distinctiv al propagandei sovietice, limbajul și moralitatea erau inseparabile. Patriotismul era caracterizat de jertfa patriotică și Marele Război Patriotic, adversarii erau inamicii păcii sau fasciști invadatori. Astăzi, acești termeni populează discursurile autorităților și relatările presei

[1]) *Ibidem*, p. 72. [2]) Andrii Kohut, „Controlarea trecutului: politică arhivistică și mituri rusești despre al Doilea Război Mondial", în S. Courtois, *op. cit.* [3]) Charles E. Osgood, George Suci, Percy Tannenbaum, *The Measurement of Meaning*, Chicago, University of Illinois Press, 1975. [4]) E. Lucas, P. Pomerantsev *op. cit.*

despre conflictul din Ucraina. Guvernul legitim al Ucrainei este numit *junta* kieveană, iar forțele armate ucrainene – *ocupanți* ucraineni.

Are loc și o „criminalizare" a limbajului, prin includerea argoului infractorilor în limbajul uzual la cel mai înalt nivel. Vasili Gatov vorbește despre un „stil stalinist", caracterizat prin folosirea autointerogării, metonimiei, comentariului proactiv și argoului infractorilor. Fiecare dintre aceste caracteristici se regăsește în limbajul diplomaților ruși.[1] În consecință, „campaniile de informare ale Rusiei se transformă în bătălii, folosind un limbaj agresiv, excluzând orice posibilitate de compromis"[2]. De exemplu, homosexualii sunt numiți *tolerasti*, inclusiv de unii oficiali ruși.[3]

Dar nici argoul și nici metalimbajul de extracție sovietică nu sunt suficiente. Este necesară și o metanarațiune, care descrie trecutul, justifică prezentul și propune o viziune asupra viitorului. Pentru Miranda Holmstrom, metanarațiunea Kremlinului este „nu doar o poveste, ci o poveste despre un complot". O poveste care abundă în informații și relatări și care ajută la modelarea modului în care ne percepem pe noi înșine și lumea în care trăim"[4].

În plus, în afară de metanarațiune și metalimbaj, mai avem nevoie și de metafore, cuvinte-cheie, fraze puternice, stereotipuri.[5] Narațiunile privind Ucraina vor fi ranforsate de cuvinte și expresii precum *banderoviști, juntă, Noua Rusie, fasciști, karateli.*

[1]) V. Gatov, „Russia's Stalinist Diplospeak", *The Daily Beast*, 26 iul. 2015. [2]) J. Darczewska, P. Zochowski, „Russophobia in the Kremlin's strategy. A weapon of mass destruction", *Point of View*, nr. 42, Centrul pentru Studii Estice, Varșovia, 2015. [3]) Alte studii de caz, în M. Pajnik, B. Sauer, *Populism and the Web: Communicative Practices of Parties and Movements in Europe*, Routledge, London, 2017. [4]) M. Holmstrom, „The Narrative and Social Media", *Defence Strategic Communication*, Centrul NATO, vol. 1, nr. 1, iarna 2015. [5]) R.M. Entman, „Framing: Toward Clarification of a Fractured Paradigm", *Journal of Communication*, vol. 43, nr. 4, 1993, pp. 51–58.

SATELE LUI POTEMKIN

Fiind o poveste rusească, istoria dezinformării trebuia să fie romanțată. Dezinformarea s-a născut așadar în secolul al XVIII-lea, fiind fructul relației amoroase dintre Ecaterina cea Mare și prințul Grigori Potemkin, principalul ei sfetnic politic și militar.

Începând cu 1764, teritoriile cucerite de la otomani în urma expedițiilor militare sunt reunite în ceea ce va deveni Noua Rusie, gubernie aflată la nord de Marea Neagră, în sud-estul Ucrainei de astăzi. Potemkin este învestit cu puteri absolute în guvernarea noi provincii în 1774. În 1787, împărăteasa se lasă convinsă să inspecteze noile ținuturi și pleacă spre Crimeea, anexată patru ani mai devreme. Pentru a o impresiona, Potemkin dă ordin ca în calea împărătesei să se ridice sate de decor, înșelătoare. S-a mers atât de departe, încât pe una dintre aceste fațade goale, ridicată la gurile Bugului, era un arc de triumf pe care scria „acesta este drumul spre Constantinopol". Deși apocrifă, povestea a prins. Expresia „sat Potemkin" a intrat în marile dicționare Oxford și Webster în 1904, definind astăzi orice construct fals, menit a înșela.

Să ne amintim de „vizitele de lucru" pe care le făcea Ceaușescu în anii 1980. Pe traseul „iubitului conducător" apăreau alimente și televizoare color în magazine, porumbul avea știuleți uriași, străzile erau asfaltate iar spitalele încălzite. Pentru Ceaușescu, Potemkin a fost Securitatea.

Pacepa povestește că în manualele de dezinformare strict secrete, după care și-a camuflat viața până în 1978, se spunea că *„știința* dezinformării s-a născut în Rusia, că a fost adânc împământenită în solul rusesc și în istoria acelei țări și că așa va rămâne pentru totdeauna"[1].

Chiar dacă povestea lui Potemkin este apocrifă, știm cu certitudine că dezinformarea s-a născut în Rusia. În 1839, marchizul de Custine cita un diplomat rus care îi spunea că „totul

[1]) I.M. Pacepa, *op. cit.*, p. 67.

este înșelăciune în Rusia", și că „despotismul rus nu numai că are prea puțin respect pentru idei și sentimente, dar neagă și faptele – va lupta împotriva evidențelor și va triumfa în luptă!"[1]. Generalul Walter Bedell Smith, fost ambasador al SUA la Moscova în anii 1950, credea că de Custine produsese în *Scrisori din Rusia* „cea mai pătrunzătoare analiză scrisă despre Rusia secolului XX". Lucrările francezului vor fi mai târziu interzise de țar și apoi de Lenin. Și diplomatul George Kennan, a cărui faimoasă „telegramă lungă"[2] trimisă Departamentului de Stat de la Moscova avea să definească Războiul Rece și NATO, îl admira atât de tare pe de Custine, încât a scris o carte despre el, în 1971. Dacă există ceva care a supraviețuit în Rusia atât Primului Război Mondial, cât și Razboiului Civil, aceasta a fost știința dezinformării.

În timpul Războiului Rece, în blocul sovietic au lucrat pentru mașinăria dezinformării mai mulți oameni decât pentru armata sovietică și industria de apărare la un loc, notează fostul adjunct al șefului DIE. Acestora li s-au adăugat entități internaționale independente precum Consiliul Mondial al Păcii (cu filiale în 112 țări), Federația Mondială a Sindicatelor (cu filiale în 90 de țări), Federația Democratică Internațională a Femeilor (cu filiale în 129 de țări), Uniunea Internațională a Studenților (cu filiale în 152 de țări) și Federația Mondială a Tineretului Democrat (cu filiale în 210 țări). Toate sunt sate Potemkin și sunt încă active.

Ca să reușească dezinformarea trebuie să fie construită întotdeauna în jurul unui grăunte de adevăr. Pentru Consiliul Mondial al Păcii, de exemplu, sâmburele de credibilitate era că avea sediul la Paris și era condus de laureatul francez al Premiului Nobel, Frédéric Joliot-Curie. Principala misiune a Consiliului era să documenteze faptul că „SUA erau o țară

[1]) Astolphe, Marquis de Custine, *Letters from Russia, New York Review of Books*, 2012, p. 73 [2]) „Telegram. George Kennan to George Marshall", 22 feb. 1946, Arhiva Administrației Harry S. Truman.

sionistă, iubitoare de război, finanțată din banii evreilor și condusă de rapacele Consiliu al Înțelepților Sionului".

La începutul anilor 1950, DIE „a fost instruită de omologul său sovietic să lanseze zvonul că termenul *dezinformare* avea origini franceze".

> Dezinformare [dezinformația, în rusă] (din fr. *désinformation*). Răspândirea unor comunicate false (prin presă, radio etc.) cu intenția de a induce opinia publică în eroare. Presa capitalistă și radioul folosesc pe scară largă dezinformarea pentru a-i înșela pe oameni, pentru a-i încurca în minciuni și pentru a descrie noul război care este pregătit de blocul imperialist anglo-american drept o armă defensivă.[1]

Dicționarul francez *Larousse* nu menționa însă *désinformation* în ediția din 1952. Nici măcar în cea din 1978. Abia în 1980, Academia Franceză îl va include în dicționar.[2] În 1954, guvernul francez a respins paternitatea asupra cuvântului, acuzând Consiliul Mondial al Păcii că este o unitate a KGB. Consiliul a fost mutat la Praga și apoi la Helsinki, iar după 1991 s-a reinventat pentru a lupta împotriva imperialismului american, NATO și noii ordini mondiale, fiind activ și astăzi.

În 1954, narațiunea sovietică era aceea a „luptei pentru pace", fiind preluată *telle quelle* de Rusia neoimperială postsovietică. Astăzi, Moscova „luptă pentru pace" cu NATO, cu fasciștii ucraineni, cu revizioniștii români, cu imperialiștii americani, cu ISIS (care „este finanțat de SUA") etc. Pe primele locuri în clasamentul dușmanilor Rusiei, conform percepției populare, se află SUA, Ucraina, Uniunea Europeană și Germania.[3]

Rusia continuă astăzi să își însceneze propriul trecut. *Kompromatul* se generalizează prin falsificarea istoriei. Compromiterea individului în Uniunea Sovietică, dar și în celelalte țări comuniste avea diverse puneri în scenă: tribunale ale poporului

[1]) *Bolșaia Sovețkaia entiklopedia*, Gosudarstvenoie Nauhnoie Izdatelstvo, Moscova, 27 iun. 1952, ediția a doua, vol. 13, p. 566, *apud* I.M. Pacepa, *op. cit.* [2]) Guy Durandin, *L'information, la désinformation et la réalité*, Presses Universitaires de France, Paris, 1993, pp. 17–20. [3]) „Vragi Rosii", Centrul Levada, 10 ian. 2018.

în care sunt judecați „sabotorii", intelectualii „deviaționiști", partizanii, „chiaburii", totul în deplină cunoștință de cauză că toată lumea înțelegea că asistă la o șarlatanie, la un fals grosolan, la o minciună îngrozitoare. În urma înscenărilor, oamenii cumsecade au devenit niște ticăloși, iar jigodiile – eroi.

Stalin a trimis la moarte milioane de cetățeni sovietici[1], acuzați că ar fi fost chiaburi, spioni sioniști, naționaliști, colaboratori naziști sau deviaționiști. SMERȘ, unitatea favorită a lui Stalin, care îi era subordonată direct, trebuia să depisteze spionii (*smert șpionam*), să îi facă să recunoască vini imaginare, după care urma judecata și execuția sau deportarea în Gulag. Zeci de mii de cetățeni sovietici din teritoriile ocupate de armata germană, precum și soldații sovietici care căzuseră prizonieri au avut această soartă.

Hrușciov i-a rezervat un destin similar lui Imre Nagy, primministrul maghiar despre care Kremlinul credea că a provocat Revoluția Maghiară din 1956. A fost răpit din Ungaria de o echipă mixtă româno-sovietică compusă din ofițeri KGB și DIE, acuzat că ar fi spion al Israelului și spânzurat.

Acuzația de a fi colaborator al naziștilor a rămas în memoria rușilor de astăzi cel mai greu stigmat. Acuzațiile de fascism la adresa ucrainenilor trebuie înțelese în această notă. Cine contestă astăzi narațiunea oficială a Kremlinului asupra istoriei este „fascist".[2]

În același timp, condamnarea crimelor comunismului este o impietate. Așa se explică de ce s-a opus Rusia condamnării crimelor comunismului de către Adunarea Parlamentară a Consiliului Europei în ianuarie 2006. Din aceleași motive s-au opus condamnării comunismului și excomuniștii deghizați în democrați în Parlamentul României, în decembrie 2006. „O sută de milioane de victime ale regimurilor comuniste – aceste numere sunt scoase din pălărie. Pe lângă asta, regimurile imperialiste,

[1]) Vezi Timothy Snyder, *Tărâmul morții. Europa între Hitler și Stalin*, Humanitas, București, 2012. [2]) O privire asupra tradiției dogmatismului presei sovietice, în George Orwell, *Omagiu Cataloniei*, Polirom, Iași, 2009.

inclusiv Hitler, au ucis la fel de mulți. Este propagandă occidentală"[1] scria pe Twitter Alexei Pușkov, șeful Comisiei pentru Afaceri Externe al Dumei și profesor la MGIMO.[2]

Defăimările, *kompromatul*, înscenările nu sunt simple minciuni și calomnii. Cu cât personajele sunt mai complexe, mai sus-puse în societate, cu atât campaniile trebuie să fie mai sofisticată, mai lungi, mai detaliate.[3]

Campaniile de *fake news* împotriva lui Emmanuel Macron, Angelei Merkel și Maiei Sandu, pe care le vom documenta mai departe, trebuie înțelese ca atare. În România, cele mai importante operațiuni de înscenare și compromitere i-au avut ca țintă pe regele Mihai, Corneliu Coposu și Ion Rațiu. Rescrierea ficțională a biografiilor continuă și azi, semn că Securitatea își face în continuare treaba, ridicând sate Potemkin.

[1]) Contul de Twitter al lui Alexei Pușkov, senator, fost șef al Comisiei pentru Afaceri Externe al Dumei, director al Institutului pentru Studii Internaționale Contemporane al Academiei Diplomatice a Rusiei, profesor la MGIMO – Institutul de Stat pentru Relații Internaționale al Ministerului Afacerilor Externe al Federației Ruse, 7 nov. 2017, *apud* Disinformation Review, nr. 87, 7 nov. 2017. [2]) Cifra este documentată pe baza arhivelor și apare pentru prima dată în *Cartea neagră a comunismului. Crime, teroare, represiune* (Stéphane Courtois *et. al.*, Éditions Robert Laffont, Franța, 1997; Humanitas, 1998). Paul Goble consideră că includerea victimelor din China din timpul Marelui Salt Înainte și a celor din URSS din timpul celui de-al Doilea Război Mondial ar face ca această cifră să fie de 150 de miloane. [3]) Printre cele mai atent construite campanii de *kompromat* ale sovieticilor a fost cea care l-a avut ca subiect pe papa Pius XII, transformându-l într-un „pontif al lui Hitler", în ciuda trecutului său exemplar, antinazist. Vezi I.M Pacepa, *op. cit.*, cap. 9.

4
UCRAINA: MATRIOȘKA DEZINFORMĂRII

Kiev, duminică după-masă. Orașul se întinde domol printre cele două sute de biserici, pe malurile joase ale Niprului. Turlele Catedralei Sf. Andrei se înalță peste străzile vechi, amintind de arhitectul care le-a zidit, Bartolomeo Rastrelli, cel care, înainte de a ridica pe malul Nevei palatele Stroganov, Voronțov, Peterhof și Palatul de Iarnă, a început prin a clădi, în 1721, un palat pentru prințul Dimitrie Cantemir. Mai jos este casa lui Bulgakov.

Este cald, copii mulți, înghețată, bere, șașlîc. Oamenii au ieșit cu bine din iarnă, ai putea crede că e 1 mai. Suntem în duminica Floriilor. În Maidan, un tânăr costumat în Mickey Mouse îndeamnă trecătorii să se fotografieze împreună. În piața din fața Teatrului de Operă și Balet pentru Tineret se întinde un târg uriaș. Poți cumpăra o matrioșkă, decorații din cel de-al Doilea Război Mondial, hârtie igienică cu chipul lui Putin, ceasuri vechi și câte și mai câte.

Câteva străzi mai jos, orașul este tăiat de o procesiune la care participă sute de kieveni – soldați, preoți, bărbați și femei. Toți au un aer preocupat, aproape sumbru. Din când în când se opresc și stația mobilă sparge liniștea cu un discurs repezit despre iertare, corupție, război, Maidan, Cernobîl. Aproape uitasem – Ucraina este în război. Suntem în aprilie, 2016.

Emine Djeppar este prim-adjunct al ministrului informațiilor. Este tătăroaică, născută în Crimeea, peste o săptămână împlinește 33 de ani. Părinții ei au fost deportați în 1944, împreună cu alți 250 000 de tătari, în Uzbekistan. Stalin îi acuzase că sunt fasciști. Au revenit în peninsulă abia în 1989 și timp

de doi ani nu și-au putut face actele de rezidență. După anexarea Crimeii, Emine s-a hotărât să plece la Kiev, dar nu și-a putut convinge părinții să o urmeze. Aceștia au rămas în Simferopol și țin legătura din ce în ce mai greu.

Emine are o licență în relații internaționale și a lucrat ca jurnalist în Crimeea, pentru televiziunea regională ATR și Radio Europa Liberă. După anexare, s-a alăturat guvernului de la Kiev. „Rusia a declanșat un adevărat război informațional", spune ea. Posturile de radio și tv proucrainene au fost închise de ruși la o lună după anexare, în aprilie 2014. Cinci canale TV ucrainene au dispărut atunci de pe rețelele de cablu, iar televiziunea din Simferopol, ATR, înființată în 2006, cu emisie în rusă (60%), tătară (35%) și ucraineană (5%), și-a încetat emisia în aprilie 2015. Motivul invocat de ruși a fost că aceste posturi nu au licențe de emisie valide în Federația Rusă. În septembrie 2015 începea să emită Millet TV, un post pro-Kremlin, pentru a combate „propaganda antirusă". Locuitorii Crimeii se pot informa doar via satelit – posturile de radio și TV terestre sunt bruiate, iar Internetul este, de cele mai multe ori, blocat. „În fiecare săptămână, casa unui jurnalist este percheziționată de autoritățile ruse. Cei care încă mai scriu pentru media online sunt arestați sau reținuți fără mandat. Recent au fost arestați trei jurnaliști, sub învinuirea de extremism", spune Emine. Zilele trecute fusese închis Mikola Semena, freelancer la Radio Europa Liberă. Conform legislației Federației Ruse, el putea fi condamnat la cinci ani de închisoare, pentru „subminarea integrității teritoriale".

O întreb pe Emine dacă guvernul a luat în calcul interzicerea totală a posturilor rusești, așa cum a procedat Kremlinul cu cele ucrainene din Crimeea. În august 2014, guvernul blocase deja transmiterea a 14 canale TV rusești pe cablu pentru „propagandă de război". În 14 aprilie 2016 fuseseră blocate încă trei: RTG TV (printre altele pentru că rula un spot de promovare a turismului în Rusia, a cărei hartă includea Crimeea), Retro și Kinoklub (difuzau filme în care apăreau actori care sunt considerați de guvernul de la Kiev o amenințare la adresa securității

naționale). „Propaganda rusă dă rezultate", spune Emine, „40% dintre ucraineni cred astăzi că populația Crimeii este separatistă și că Ucrainei îi va fi mai bine fără peninsulă, iar 20% cred că ar trebui să se despartă de Donbas."

Referendumul din Crimeea a fost o fraudă. Din cei 180 000 de tătari care puteau vota, nu au fost mai mult de o sută la urne, conform afirmațiilor lui Mustafa Djemilev, lider al Mișcării Naționale a Tătarilor din Crimeea. „Astăzi știm că doar 34,2% din populația Crimeii a participat la referendum și a votat", declara el în aprilie 2015.[1] Conform recensământului din 2014, Crimeea și orașul Sevastopol înregistrau 2 248 400 de locuitori. Un ziar rusesc îi prevenea pe locuitorii Crimeii, după referendum: „Crimeeni, vă felicităm pentru rezultatele acestui referendum, dar țineți minte că va fi ultimul." „Este foarte răspândită o altă idee, și anume că, pentru a-l potoli pe Putin, ar trebui să i se dea Crimeea", spunea Mustafa Djemilev după referendum.[2] Se putea oare repeta scenariul Acordului de la München din 1938, când lumea închidea ochii la un rapt pentru a salva pacea?

Posturile de radio și televiziune din Crimeea care s-au pronunțat împotriva anexării și-au mutat sediile la Kiev. ATR, primul canal de televiziune al tătarilor din Crimeea, a început să emită prin satelit din Kiev, primind o finanțare guvernamentală de 5 milioane de hryvne (178 000 de euro). O echipă de 30 de oameni transmitea știri în rusă, ucraineană și tătară pentru locuitorii Crimeii. Proprietarului postului, Lenur İslamov, om politic ucrainean cu cetățenie rusă, i-au fost confiscate activele din Rusia, iar casa sa din Crimeea a fost percheziționată de mai multe ori de FSB.

În Donbas, situația este similară: semnalul terestru este bruiat, Internetul este blocat. Statele europene au promis ucrainenilor 45 de transmițătoare terestre, care ar urma să fie montate lângă linia de demarcație a noii „republici". Stațiile nu pot

[1]) M. Djemilev, „Stalin ne-a numit fasciști și ne-a deportat", în S. Courtois, *op. cit.* [2]) *Ibidem.*

fi procurate însă din Ucraina, pentru că producția este controlată de familia lui Ianukovici. Kievul intenționează să construiască un nou turn de televiziune în Kramatorsk, care să acopere regiunea Donețk. Un proiect similar în Luhansk este imposibil.

Lucrurile s-au schimbat dramatic în Ucraina. Chiar și felul în care sunt percepuți românii, mă asigură Leonid Litra, originar din Republica Moldova, cercetător la Institutul de Politică Mondială din Kiev. După 1991, România era văzută ca al doilea mare neprieten al Ucrainei, după Rusia (se făceau chiar exerciții militare în care potențialul inamic era armata română), o țară mai săracă și mai coruptă decât Ucraina, care a reușit, prin manevre oculte, să adere la NATO și UE. În acest context, faptul că România a fost prima țară care a ratificat Acordul de asociere UE–Ucraina a stârnit nedumerire la Kiev.

Măcelul din Maidan, războiul din Donbas și anexarea Crimeii au detonat pur și simplu societatea civilă. Până în 2005, când Iușcenko a fost instalat președinte, nu exista presă liberă în Ucraina. Jurnalismul de investigație era pedepsit în stil mafiot: cazul lui Georghi Gongadze este de notorietate – pentru materialele sale de investigație a fost împușcat în cap și decapitat, în 2000. (În anul următor, până în 2001, când am primit interdicție de a intra în Ucraina pentru cinci ani, polițiștii ucraineni obișnuiau să ne facă cu ochiul și să ne amintească de Gongadze când le păream niște jurnaliști prea obraznici.) Suspiciunile au condus către predecesorul lui Iușcenko, Leonid Kucima, însă în 2005, în momentul depoziției-cheie a fostului ministru de interne, Yuri Kravcenko, superiorul celor patru polițiști învinuiți pentru moartea jurnalistului, acesta a fost împușcat în cap, la rându-i.

Din aprilie 2016, Kievul decide să ia măsuri drastice pentru a proteja spațiul informațional de „statul agresor". 83 de personalități culturale din Rusia au primit interdicția de a intra pe teritoriul Ucrainei, fiind considerate o amenințare la adresa securității naționale, cei mai mulți fiind susținători ai anexării Crimeii și ai insurgenților proruși din estul Ucrainei. Printre ei, regizorii Karen Șahnazarov și Pavel Lungin. Rusia a luat

măsuri similare împotriva mai multor vedete pop-rock, iar regizorul ucrainean Oleg Sențov a fost condamnat la 20 de ani de închisoare pentru „complot terorist" în Crimeea.

Dar cât de corectă și „patriotică" este presa în Ucraina? La cine ne uităm, de fapt, când zapăm? 1+1 – Igor Kolomoiski, prin PrivatGrup, cu centrul de putere în Donbas, susținător al lui Ianukovici, are afaceri cu petrol, oțel, energie, petrochimie în Europa, SUA, Africa, Rusia, mai deține 2+2, TET, PlusPlus, 1+1 International, agenția de presă UNIAN și Ukraine Today. Inter – Dmitro Firtaș, prin Inter Media Group, afaceri în petrochimie, titan, bănci, a finanțat campania electorală a lui Ianukovici, arestat de autoritățile austriece la cererea SUA, eliberat pentru o cauțiune de 125 milioane de euro (cea mai mare din istoria Austriei), mai deține NTN, Mega, K1, K2, Enter Film și Piksel. Ukraina – Rinat Ahmetov, prin Media Group Ukraine, cel mai bogat om din Ucraina, cu o avere estimată între 6,5 și 12 miliarde de dolari, acuzat că finanțează milițiile proruse din Donbas, un apropiat al lui Ianukovici. STB – Victor Pinciuk, avere estimată la 1,3 miliarde de dolari, ginerele lui Kucima, mai deține ICTV, Novy Kanal, M1, M2 și QTV Channel. Toți sunt apropiați ai Moscovei și ai fugarului Ianukovici.

În ceea ce privește radio-televiziunea de stat ucraineană, situația este deplorabilă. Cu 30 de posturi regionale (Ucraina are o populație de 42,5 milioane de locuitori) și 7 500 de angajați, abia poate plăti salariile. Sediul este cu adevărat gigantic, dar are doar 5 (cinci) jurnaliști în camera știrilor de la Kiev și un buget anual de 16 000 de dolari pentru programe. În curtea televiziunii este instalat un post de luptă al armatei. Peste drum se află un cimitir.

Cel mai vizibil post privat independent este Hromadske RTV, înființat de jurnaliștii care au fost dați afară din radio-televiziunea de stat în timpul evenimentelor din Maidan, pentru că nu voiau să relateze versiunile oficiale ale regimului Ianukovici. Acum, HTV are 130 de angajați și un buget de un milion de euro obținut prin strângere de fonduri. Le place să își spună „televiziune publică". Emit online, 24/7, știri, reportaje, talk-show-uri. Concurența este dură: presa rusă plătește salarii de 2-3 ori mai mari.

Pe 26 aprilie 2016, în acel Kiev liniștit, se împlineau 30 de ani de la dezastrul de la Cernobîl. Era anul în care se lansa filmul documentar *Ciocănitoarea rusească*. Investigația sugera că oficiali sovietici de rang înalt au pus la cale, cu bună știință, „accidentul" de la Cernobîl pentru a acoperi eșecul stației destinate bruierii comunicațiilor inamicilor occidentali. Pentru a nu fi acuzați de sabotarea celui mai important proiect militar sovietic din anii 1980, nomenclaturiștii ar fi planificat distrugerea centralei nucleare. Paranoia? Să fie accidentul de la Cernobîl dezinformare? Cei care vor să vadă ce s-a ales de Cernobîl și de „ciocănitoare" pot face un tur ghidat, cu plecarea din Kiev. Și nu e o glumă, există cerere.

Deși până la sfârșitul anului 2017 peste 10 300 de oameni au fost uciși în conflictul din estul și sudul Ucrainei și 1,6 milioane au devenit refugiați interni, jurnaliștii ucraineni cred că rușii nu au înțeles cu adevărat ce se întâmplă în Ucraina. Cum spunea jurnalistul ucrainean Pavel Kazarin, pentru societatea rusă, războiul din Ucraina este pur și simplu virtual, îl trăiesc doar prin intermediul televiziunii și al rețelelor de socializare. Combatanții ruși care s-au întors acasă sunt obligați să păstreze tăcerea. Pentru ucraineni este altceva – cei mai mulți au rude sau prieteni care au plecat pe front ca recruți sau voluntari sau au fost obligați să își părăsească locuințele.

Până la anexarea Crimeii, Euromaidanul, ca mișcare de protest, nu a fost îndreptată împotriva Rusiei, chiar dacă erau prezenți și naționaliști ucraineni printre protestatari. Sprijinul lui Putin pentru Ianukovici, președintele izgonit, și pentru oamenii acestuia și în special anexarea Crimeii și intervenția militară în Donbas au schimbat însă totul. Rusia a reapărut astfel ca dușman istoric al Ucrainei, chiar și în ochii ucrainenilor cu vederi liberale, iar discursul prorus a dispărut din spațiul public ucrainean.

În timpul Euromaidanului, narațiunea Kremlinului se referea la etnicii ruși din Ucraina ca la „frații răpiți de fasciștii

prooccidentali". După anexarea Crimeii, discursul s-a modificat – se vorbește despre „o singură civilizație slavă" din care au fost excluși ucrainenii, negându-se practic existența statului-națiune ucrainean.

În 2016, la 16 ani de la crimă, trupul lui Gongadze a fost înmormântat la Kiev. (Funeraliile fuseseră amânate pentru că mama jurnalistului nu a vrut să identifice trupul fără cap). Gongadze a devenit simbolul libertății presei în Ucraina, iar matrioșka – simbolul dezinformării.

VOCABULARUL ȘI NARAȚIUNILE DEZINFORMĂRII

> Ianukovici a fost îndepărtat printr-o lovitură de stat, organizată de Occident și de Soros, la Kiev fiind instalat un regim fascist.[1] Armata ucraineană este instruită de mercenari ai Statului Islamic, trimiși de americani.[2] SUA și europenii vor să curețe Ucraina de ucraineni și să trimită acolo refugiați.[3]

Știrea difuzată de televiziunile rusești privind moartea unei fetițe de 10 ani în urma bombardamentelor ucrainene în Petrovski, Donețk, a stârnit emoții puternice. Natalia Antelava, reporter la BBC, a mers în Donbas pentru a verifica informația, profitând de o vizită de presă organizată de separatiștii proruși.[4]

Antelava discută mai întâi cu un militar separatist.

— A murit în bombardamentul de artilerie, îi spune acesta.

— Unde s-a întâmplat acest lucru?

— În districtul Petrovski.

— Ne-ați putea da unele detalii? Contacte ale familiei?

[1]) „Mesto vstreci", NTV, 17 oct. 2017; „Vremia pokajet", Canal 1, 16 oct. 2017, 23 nov. 2017. [2]) Miaistok.su, 8 ian. 2017. [3]) TV Zvezda, 1 mar. 2017; „Vremia pokajet", Canal 1; Ren TV, Dni.Ru, NSN.fm, 10 nov. 2017, *apud* „American peacekeepers will start a genocide...", Disinformation Review nr. 87, 10 nov. 2017. [4]) N. Antelava, „Reports of 10-year-old killed...", BBC News, 8 apr. 2015; vezi video la „Girl killed in Ukraine «never existed»", YouTube BBC News, 8 apr. 2015.

— Nu, nu voi face acest lucru, în nici un caz.

— De ce?

— Pentru acei oameni este o tragedie. Și nu-mi place când cineva se joacă cu tragedia oamenilor.

— A murit imediat sau în spital? insistă reporterul.

— Imediat. Pe loc.

— Când s-a întâmplat? Alaltăieri?

— Alaltăieri, da. De altfel, chiar și președintele republicii a vorbit despre acest lucru.

Echipa de televiziune merge în Petrovski.

— Bună ziua! Mă scuzați, suntem de la televiziune. Se spune că o fetiță de 10 ani a fost omorâtă în această zonă, e adevărat? întreabă Antelava două femei, pe stradă.

— Dragă, am auzit, da, la televizor, dar n-aș putea să-ți spun unde stătea.

— Nu știm unde a stat, întărește cea de-a doua.

Într-un mic magazin, se adresează vânzătoarei.

— Știți unde stă?

— Nu.

— Ați auzit această poveste?

— Nu. Nu am auzit nici măcar bombardamentul. Am auzit de el la TV, dar nu l-am auzit, spune vânzătoarea.

— Deci nu ați auzit nimic?

— Se spune că s-a dat la TV. Muncesc aici de la 8 la 16, dar nu am auzit nimic.

Reporterul întâlnește o femeie pe stradă.

— Cum a murit?

— Ca să fiu sinceră, nu știu.

Antelava se oprește în dreptul a două femei care îngrijesc pământul din fața casei.

— Nu am auzit bombardamentul, spune una din ele. Am fi știut dacă s-ar fi întâmplat ceva. Poate că s-a întâmplat în altă parte... Informațiile se răspândesc repede aici. Am fi știut dacă s-ar fi întâmplat aici.

— Au avut loc bombardamente alaltăieri? întreabă Antelava.

— Nu știu.

istorice, dintre care cea mai importantă este Marele Război Patriotic, cum era numit cel de-al Doilea Război Mondial în fosta Uniune Sovietică. Vocabularul folosit în instrumentalizarea narațiunii ucrainene este centrat pe cuvinte precum karatel (călău), fascist, nazist, banderovist și partizan.

Karatel[1] activează memoria istorică a atrocităților comise de naziști împotriva civililor în teritoriile ocupate. O declarație a Ministerului rus de Externe din 28 aprilie 2014 făcea referire la construirea unor „lagăre de concentrare fasciste" în Ucraina. Informația *fake* fusese publicată în presa „independentă". În 4 mai 2014, Serghei Lavrov acuza armata ucraineană de „epurare etnică":

> În timp ce karateli ucraineni desfășoară operațiunile în estul Ucrainei, curățând unele zone populate și blocând altele, s-a instituit o adevărată blocadă informațională în ceea ce privește cunoașterea în Occident a evenimentelor tragice din această țară. Nici măcar la OSCE nu se știe că se varsă sânge astăzi în Ucraina și soldații împușcă civilii neînarmați. Cum putem vorbi de libertatea de exprimare și libertatea presei în astfel de condiții?

Banderoviști este un alt cuvânt-armă, care vine de la Stepan Bandera, figură controversată a istoriei ucrainene, care a luptat împotriva armatei sovietice în timpul celui de-al Doilea Război Mondial.[2] Presa rusă a început să folosească acest termen în timpul Euromaidanului, pentru activiștii ucraineni. În 3 aprilie 2014, un sondaj publicat de *Rosiskaia Gazeta* arăta că 82% din ruși îi priveau pe banderoviști drept un pericol real pentru populația vorbitoare de rusă, iar 76% îi vedeau ca „protejați ai politicienilor occidentali". Pentru 91% din respondenți, banderoviștii erau o mișcare semifascistă care teroriza rușii, evreii și alte naționalități.

[1]) O traducere literală ar fi „călăii", termen asociat detașamentelor de exterminare naziste din timpul celui de-al Doilea Război Mondial, Einsatzgruppen. [2]) Stepan Bandera a militat pentru formarea unui stat ucrainean independent cu capitala la Lvov. A colaborat cu armata germană în perioada 1939–1941. S-a refugiat la München, unde KGB-ul l-a asasinat în 1959. Bandera este astăzi un personaj contestat și elogiat deopotrivă. În 2010, președintele Viktor Iușcenko l-a decorat post-mortem cu titlul Erou al Ucrainei, act declarat ilegal de instanță.

Termenul *partizan* este pozitiv și este folosit pentru a distinge luptătorii proruși de trupele regulate ruse care operează în regiune. În terminologia sovietică, partizanul era un apărător voluntar al intereselor poporului. Cuvântul este important pentru că reînvie mitul rușilor pașnici atacați de agresorul fascist. Pentru Moscova, în Donbas luptă „voluntarii" (*dobrovol'ții*) din „milițiile populare" (*opolcenți*), nicidecum trupe regulate rusești. Printre partizani se regăsesc naționaliști din organizația cazacilor radicali de dreapta „Compania lupilor", care a împrumutat numele de la cazacii care au luptat pentru Albi în timpul Războiului Civil rus, ultraortodocși militanți și mici infractori.[1] Presa rusă a descris tragedia de la Casa de Cultură din Odesa din mai 2014, în care au murit 46 de localnici, ca pe un „nou Hatîn", amintind astfel de masacrul comis de un batalion nazist ucrainean asupra locuitorilor bielorusi, ca pedeapsă pentru colaborarea acestora cu partizanii prosovietici.

Cei care colaborează cu autoritățile ucrainene sunt numiți *posobniki*, „complici", termen folosit în al Doilea Război Mondial pentru cei care colaborau cu ocupantul.

Racursiul istoric legitimează intervenționismul militar. Serghei Lavrov a adresat avertismente explicite autorităților ucrainene în care se arată că „pângărirea monumentelor istorice în Ucraina continuă și a devenit o batjocorire a memoriei luptătorilor care au eliberat Ucraina"[2]. Comentariul era făcut la aniversarea a 70 de ani de la eliberarea Ucrainei și avea aerul unui ultimatum, amintind de atacul cibernetic din 2007 asupra Estoniei, după cum vom vedea într-un alt capitol.

În lexicul narațiunilor dezinformării au fost introduse și cuvintele *provocare*, *convoi umanitar* și *rusofobie*. Cuvântul rus

[1]) Nicolai Mitrohin, „Infiltration, instruction, invasion: Russia's war in the Donbass", *Journal of Soviet and Post-Soviet Politics and Society. Russian Media and the War in Ukraine*, vol. 1, nr. 1, 2015, pp. 219–250. [2]) Declarația nr. 389 din 27 feb. 2014, Ministerul de Externe al Rusiei (MER).

provocația are rădăcini în limbajul politic sovietic, fiind folosit încă de la instalarea regimului bolșevic. Atunci, agenții imperialiștilor erau denunțați ca provocatori, sabotori, agenți ai Coloanei a cincea. Astăzi este vorba de cei aflați în slujba unui Occident *revanșard, fascist* și *rusofob*, care conspiră împotriva unei Rusii pașnice. Atacatorii devin astfel victime, iar victimele sunt acuzate de inițierea conflictului.[1] În fond, așa făcuseră germanii cu polonezii și sovieticii cu finlandezii în 1939, atunci când au inventat pretexte pentru a-i ataca.

În 8 aprilie 2014, ministrul rus de externe acuză Garda Națională ucraineană și militanții din Sectorul de Dreapta de „suprimarea în forță a protestelor populației împotriva politicii Kievului", calificând actul „o provocare" care „putea duce la război civil". Lavrov se declară îngrijorat în special de prezența a „150 de profesioniști americani ai unei organizații militare private, Greystone, deghizați în soldați ai unității Sokol", care ar fi fost implicați în aceste acțiuni. Narațiunea mercenarilor străini prezenți în Ucraina a fost amplu dezvoltată de presa rusă mai târziu, relatând că în Donbas ar lupta mercenari polonezi[2] și ISIS[3]. De altfel, însuși Gherasimov, șeful Statului-Major General al Armatei ruse, îi acuza pe americani că antrenează foști luptători ai Statului Islamic în Siria.[4] La sfârșitul lunii iunie 2014, Lavrov acuza violări ale frontierei de către militari ucraineni, calificându-le drept „acțiuni provocatoare"[5] sau „provocări directe", care aveau ca scop „să prevină implementarea Acordului de la Geneva și deescaladarea conflictului intern ucrainean".[6]

Cuvântul *provocator* apărea chiar și în Doctrina militară a Rusiei în vigoare la acea dată (promulgată în 2010). Amenințarea militară era definită ca „demonstrația militară care are obiective provocatoare și se desfășoară pe teritorii ale statelor care se învecinează cu Federația Rusă sau cu aliații săi". Cuvântul *provocator* a fost eliminat din doctrină în decembrie 2014.[1]

Provocarea a fost instrumentalizată la sfârșitul lunii iulie, când un presupus bombardament ucrainean în teritoriul rus a fost folosit ca pretext pentru un tir cu rachete împotriva armatei ucrainene.[2] Reacția devenea astfel justificată. Dar prezența forțelor armate ruse pe teritoriul unui alt stat trebuia îmbrăcată într-o narațiune nouă, cea a „catastrofei umanitare", folosită de fapt pentru a acoperi livrarea armamentului în Donbas[3].

În 5 august 2014, Ministerul rus de Externe anunța că Rusia va organiza o „misiune internațională umanitară pentru sud-estul Ucrainei".[4] A urmat un „avertisment final" împotriva „încercărilor de contracarare a acestor misiuni pur umanitare".[5] Rusia a pretins că intrarea convoiului umanitar în Ucraina a fost coordonată cu Crucea Roșie și guvernul ucrainean, deși acestea au negat implicarea. Era o dezinformare. În martie 2016, 50 de convoaie, constând din peste 100 de camioane fiecare, treceau frontiera în Ucraina, pretinzând că livrează ajutoare umanitare localnicilor. Conform relatărilor din teren și imaginilor din satelit, s-a livrat de fapt armament și muniție „milițiilor" și trupelor regulate ruse.[6]

Moscova neagă în continuare că în Donbas ar exista arme rusești.[7] Dovezile privind prezența militară rusă în Donbas sunt însă copleșitoare, multe dintre acestea vin chiar de la trupele

[1]) K. Pynnöniemi, *op. cit.*, p. 75. [2]) L. Zaharia, „Fals: În Donbas luptă soldați polonezi", Stopfals.md, 18 iul. 2017. [3]) „Fals: Ucraina a devenit un centru de legalizare...", Stopfals.md, 8 apr. 2017. [4]) „Russia accuses U.S. of training...", Reuters, 27 dec. 2017. [5]) Declarația nr. 1422 din 14 iun. 2014; Declarația nr. 1418 din 13 iun. 2014; Declarația nr. 1570 din 28 iun. 2014; Declarația nr. 1688 din 13 iul. 2014, MER. [6]) Declarația nr. 1489 din 20 iun. 2014, MER; RT, 20 iun. 2014.

[1]) Doctrina militară rusă, 2010, paragraful 9d, *apud* K. Pynnöniemi, *op. cit.*, p. 76. [2]) N. Mitrohin, *op. cit.*, p. 241; vezi și investigația Bellingcat din feb. 2015 și OSCE Monitoring Mission, 7 aug. 2014, p. 76. [3]) N. Mitrohin, *op. cit.*, p. 245; A. Kramer, „Russia sent tanks to separatists...", *The New York Times*, 13 iun., 2014. [4]) Declarația nr. 1862, 5 aug. 2014, MER. [5]) Declarația nr. 1956, 22 aug. 2014, MER. [6]) A. Luhn, „Russia to send humanitarian convoy...", *The Guardian*, 11 aug. 2014. [7]) „Vremia pokajet", Canal 1, 7 nov. 2017.

ruse. Dincolo de rapoartele prezentate de InformNapalm, Centrul de Studii Europene Wilfried Martens, Consiliul Atlantic, EU Observer și Bellingcat[1], la Kiev s-a deschis în februarie 2017 o expoziție cu armament rusesc, inclusiv tancuri fabricate în Rusia, capturate de la separatiști și forțele ruse în timpul luptelor din estul Ucrainei.

Și termenul *rusofobie* a devenit un vehicul pentru *fake news* și parte a narațiunii oficiale. Ministrul rus de externe a condamnat demontarea monumentelor în Ucraina, descriindu-le ca „acțiune rusofobă barbară".[2] Guvernul ucrainean era acuzat că a lansat „un război împotriva limbii ruse și a tot ce e asociat cu Rusia".[3]

Putin avertiza că „alimentarea de către Occident a sentimentului rusofobiei în Ucraina ar putea duce la un dezastru".[4] Diplomația rusă explica rezoluția din 17 aprilie 2014 a Parlamentului European, care instituia a treia fază a aplicării sancțiunilor, prin „psihoza colectivă rusofobă pe care o trăiește Parlamentul European aflat la final de mandat".[5]

Cercetătorul ucrainean Aleksandr Osipian arăta că prin catalogarea protestelor din Kiev ca antirusești și rusofobe s-a dorit ca orice încercare de a organiza proteste similare în Rusia să fie de neimaginat, iar oricine vorbește în sprijinul Maidanului să fie privit ca „trădător".[6] Într-adevăr, această nouă narațiune poate fi văzută în fiecare seară în show-urile de la televiziunile de stat sau afiliate Kremlinului și sunt adevărate execuții pu-

[1]) „Rossiiskoie vtorzheniie v Ukrainu...", InformNapalm, 29 aug. 2015; J. Janda, „Caught in the Act...", Wilfried Martens Centre for European Studies, iul. 2015; M. Czuperski *et al.*, „Hiding in Plain Sight...", Atlantic Council, 15 oct. 2015; A. Rettman, „EU breaks taboo on...", *EU Observer*, 16 feb. 2015; VP Kivimaki, „Tankspotting: T-90As in the Donbass", Bellingcat, 2 apr. 2017. [2]) Declarația nr. 364, 25 feb. 2014, MER. [3]) Declarația nr. 426, 09 mar. 2014; Declarația nr. 396, 27 feb. 2014, MER. [4]) Interviu cu V. Putin, ARD, 17 nov. 2014, *apud* Darczewska și Zochowski *op. cit.*, p. 15. [5]) K. Pynnöniemi, *op. cit.*, p. 77. [6]) A. Osipian, „Historical myths, Enemy images and regional identity in the Donbass Insurgency", *Journal of Soviet and Post-Soviet Politics and Society. Russian Media and the War in Ukraine*, vol. 1, nr. 1, 2015, pp. 109–141.

blice. Cei care critică politica oficială sau arată simpatie pentru țări aflate în conflict cu Rusia sunt considerați „rusofobi", adevărați „extratereștri ideologici".[1] Stigmatizarea generată de folosirea constantă a sloganurilor politice și clișeelor sovietice este extinsă de la sfera domestică la politica internațională. Rusofobia a devenit cuvântul cheie care explică de ce Occidentul respinge „tot ce e rusesc".

Dar mitul fundamental instrumentalizat de Kremlin este acela că poporul ucrainean nu a existat niciodată. Există doar „o populație de formație sovietică – *homo sovieticus*"[2]. „Ascultați cum vorbiți rusește", îi spunea Putin unui jurnalist ucrainean, la conferința anuală de presă, explicându-i teza imposibilității Ucrainei ca națiune. „Vorbiți fără accent – mental, sunteți rus".[3] Pentru Kremlin, Rusia și Ucraina au fost dintotdeauna „o națiune". Iar cei care se opun acestei teze sunt rusofobi, fasciști, trădători.

[1]) K. Pynnöniemi, *op. cit.*, p. 78. [2]) Volodimir Viatrovici, „Miturile sovietice legate de al Doilea Război Mondial și rolul lor în propaganda rusă contemporană", în S. Courtois, *op. cit.* [3]) O. Carroll, „Putin news conference...", *The Independent*, 14 dec. 2017.

5.

ROMÂNIA: RĂZBOIUL HIBRID ÎMPOTRIVA PROPRIULUI POPOR

Momentele-cheie din istoria recentă a României postcomuniste sunt neclare. Dosarele Revoluției, mineriadelor și conflictului de la Târgu Mureș sunt clasate și redeschise periodic. Dosarele se plimbă de la parchetele militare la cele civile, probele au dispărut, martorii au murit (unii în condiții suspecte) sau au plecat din țară. Eforturile presei de a investiga aceste evenimente au fost parazitate întotdeauna de dezinformări monstruoase.

Narațiunile dezvoltate pentru a explica aceste momente au câteva puncte comune: dușmanul extern (ungurii, sovieticii) și apelul la unitate în fața „provocărilor" externe, simptome ale diversiunii „cetății asediate" produse de orice regim autoritarist. Dar care a fost miza și cine a stat în spatele evenimentelor? Probabil cei care stau și în spatele dezinformărilor de astăzi, căci metanarațiunea ultimilor 27 de ani este aceeași, cu declinările conjuncturale necesare: România riscă să devină o colonie (sovietică atunci, europeană acum), străinii au furat tot, viața în regimul Ceaușescu a fost mai bună decât cea de astăzi, valorile tradiționale sunt în pericol, „oculta" internațională decide viitorul țării.

Revoluția de la Timișoara a fost confiscată de nomenclatura comunistă și de Securitate printr-o contrarevoluție, un adevărat război hibrid împotriva propriului popor. Serviciile de informații au fost înființate în februarie–martie 1990 și populate în majoritate covârșitoare cu foști securiști, eventualele proteste fiind anticipate și anihilate prin diversiunea de la Târgu Mureș. Mineriadele au întărit poziția liniei dure neocomuniste de la putere,

îndepărtând România de opțiunea și simpatia europene. Faptul că mineriada din septembrie 1991 a avut loc la scurt timp după puciul de la Moscova nu e întâmplător.

Securitatea a câștigat puterea, a construit „capitalismul original" și a plasat oameni șantajabili în pozițiile-cheie ale statului. Dar acum vrea ceva mai mult – vrea ca istoria să consemneze că Securitatea a fost de partea poporului, că a reprezentat Binele. Iar asta e miza cea mai mare. Călăii au o slăbiciune pentru istorie.

O REVOLUȚIE FAKE?

„Trei zile dacă mai trăiesc, da' vreau să știu că s-a limpezit lumea", spunea Elisabeta Rizea, cea care a preferat să meargă la pușcărie decât să trădeze adevărul în care credea. În casa ei depuseseră jurământul, în 1949, partizanii din grupul Arnăuțoiu. După cei 13 ani de pușcărie, a fost supravegheată de Securitate până în decembrie 1989. Mama Rizea, sau tanti Tuța, cum îi spuneau vecinii, a murit la 91 de ani, căci nu mai putea aștepta nesfârșitul. În mai 2001, atunci când a fost vizitată de regele Mihai I și de regina Ana, au copt porumb și au spus ghicitori. „Până oi muri îl iubesc ca pe ochii din cap. Doresc să fie regele României, să fie mereu în țară." Erau românii unei alte Românii. În 2003, a fost înmormântată cu perucă – securiștii îi smulseseră părul în închisoare.

În primii ani de după Revoluție, sătenii din Nucșoara s-au împotrivit ridicării unei troițe închinate partizanilor uciși de Securitate și o priveau în continuare strâmb pe tanti Tuța. Le amintea de propria lașitate. Românii au eșuat apoi în a-i ridica Elisabetei Rizea un monument – ar fi fost un monument al Adevărului. Dar știm noi oare adevărul, cel care ne va face liberi?

Ceea ce numim astăzi „Revoluția din 1989" este pentru unii revoluție confiscată, pentru alții lovitură de stat, înscenare a unor servicii secrete sau contrarevoluție. Așa cum spune Lucian

Boia, minciuna, nu sacrificiul, a devenit mitul fondator al României postdecembriste.

Au existat teroriștii? Au fost agenții serviciilor de informații străine prezenți pe teritoriul României în 1989 și 1990? Au fost implicați sovieticii? Cine a dat ordinul de a se trage în 22 decembrie 1989? Cine a ordonat războiul radio-electronic? Cine a orchestrat amplul proces de dezinformare și *fake news* în acele zile?

S-a spus că a fost prima revoluție „televizată". A fost mai degrabă prima revoluție *făcută* cu ajutorul televiziunii, prin coordonarea „insurgenților", dezinformare și *fake news*. Ce s-a întâmplat, de fapt, după celebra fugă cu elicopterul a cuplului Ceaușescu?

Timp de 25 de ani, dosarul Revoluției, înregistrat ca 97/P/1990, s-a plimbat de la parchetele civile la cele militare, fiecare declinându-și, pe rând, competența de soluționare. Între septembrie 1998 și decembrie 2004 nu s-a desfășurat niciun act de cercetare penală. În 2015, Parchetul Înaltei Curți de Casație și Justiție clasează dosarul în care se făcuseră cercetări privind moartea a 709 persoane și rănirea altor 3 198.[1] În ordonanța de clasare, PICCJ arăta că, „pe fondul unei stări de oboseală și stres", s-au tras focuri de armă între militari. Perioada 22–31 decembrie 1989 a fost caracterizată prin „vid de putere, stare de confuzie, panică și haos". După „euforia generală privind victoria revoluției" a urmat „o stare de teamă" privind revenirea lui Nicolae Ceaușescu la conducerea țării, „cu ajutorul unor forțe fidele". A urmat o „acțiune comună îndreptată, conform percepției

[1]) Pentru o cercetare aprofundată a numărului de morți înainte și după 22 decembrie 1989, vezi Constantin Corneanu, „Adevăruri și interpretări noi privind victimele Revoluției Române din Decembrie 1989", în *Caietele Revoluției*, IRRD, nr. 3 (52), 2014, pp. 5–21. Cifra totală variază între 1 142, conform Legii recunoștinței față de eroii-martiri și luptătorii care au contribuit la victoria Revoluției române din decembrie 1989 (nr. 341/19 iulie 2004); 1 207, dintre care 99 neidentificați, conform Ministerului Sănătății (B.M/350/11.10.1991); 1 290, dintre care 1 283 de români și 7 străini, în *Martirii Revoluției în date statistice*, IRRD, București, 2010, p. 6.

create, împotriva unor elemente contrarevoluționare, care acționau împotriva voinței întregii populații", mai stabileau procurorii militari din PICCJ.[1]

În aprilie 2016 dosarul este redeschis, devenind 11/P/2014, și extins în noiembrie 2016, pentru a include infracțiuni împotriva umanității. Parchetul General anunță că vor fi reaudiate toate persoanele vătămate. În 18 decembrie 2017, Ministerul Public dă un comunicat bombă.[2] În urma administrării probatoriului, procurorii au stabilit „situația internațională deosebit de complexă existentă la finalul anului 1989", „situația internă în perioada premergătoare evenimentelor de la Timișoara și în timpul desfășurării acestora", „conjunctura convocării de către fostul președinte Nicolae Ceaușescu a mitingului popular din 21 decembrie 1989", „succesiune clară a evenimentelor politico-militare existente în după-amiaza și seara zilei de 21 decembrie 1989", „sursa sunetului cu efect de panică (emis la data de 21 decembrie 1989, în timpul discursului lui Nicolae Ceaușescu) care a contribuit, alături de alte elemente, la dezorganizarea mitingului din Piața Palatului și declanșarea protestelor în București", „succesiunea evenimentelor deosebit de importante din noaptea de 21/22 decembrie 1989", „împrejurările legate de fuga cuplului prezidențial de pe sediul CC al PCR, traseul urmat și comportamentul forțelor militare înainte, în timpul și după pătrunderea revoluționarilor în sediul Comitetului Central" și „componența comandamentului politico-militar care a preluat, în timp foarte scurt, după fuga președintelui în exercițiu, puterea totală în România".

Aici apare cea mai interesantă precizare din document: *„în decembrie 1989 nu a existat vid de putere"*. Ce putea să însemne oare aceasta? Că Partidul Comunist Român nu pierduse puterea? Că Securitatea, instrumentul de represiune și teroare al PCR, nu dispăruse? Că structurile de forță continuau să se subordoneze vechii puteri, care se menținea la putere? Afirmația era

[1]) „Dosarul Revoluției din decembrie 1989 a fost clasat", Mediafax, 23 oct. 2015. [2]) „Stadiul dosarului Revoluției", Ministerul Public, Parchetul ICCJ, 18 dec. 2017.

extrem de importantă. Să parcurgem documentul Ministerului Public până la capăt, apoi vom reveni la „vidul de putere".

În ceea ce privește diversiunile, aceasta „au existat, fiind cauza principală a numeroaselor decese, vătămări corporale și distrugeri survenite", fiind lansate „prin intermediul TVR, Radiodifuziunii și mijloacelor militare de comunicații", instaurându-se astfel la nivel național „bine-cunoscuta psihoză teroristă". Fenomenul diversionist este „unic în istoria României prin complexitate și anvergură" nu numai din perspectiva „mecanismelor concrete de acțiune", ci și a „persoanelor care au dirijat acest fenomen". Procurorii au documentat și „solicitarea de ajutor militar străin (sovietic)". În finalul comunicatului se arată că „probe importante, de natură să stabilească adevărul privind Revoluția, au fost distruse sau alterate", dar că urmărirea penală va continua „cu celeritate și eficiență".

Cum se explică oare schimbarea radicală în administrarea probelor? Timp de 25 de ani, nici procurorii militari și nici cei civili nu au putut ajunge la concluzii ferme privind Dosarul Revoluției. Între timp au murit martori și inculpați, au dispărut probe. După ce dosarul fusese clasat de PICCJ, misterul este rezolvat în bună măsură, în numai doi ani.

Societatea românească a dezvoltat cel puțin patru narațiuni principale privind evenimentele din decembrie 1989. Toate încearcă să răspundă la întrebarea „Cine a tras în noi?". Întrebarea este legitimă, mai ales că după fuga lui Ceaușescu din 22 decembrie 1989, toate structurile de forță i se subordonaseră lui Ion Iliescu, șeful Frontului Salvării Naționale, organ provizoriu al puterii de stat, în întrunirea care a avut loc la Ministerul Apărării, la ora 16.00. Logica puterii ne îndeamnă să credem că cei care au ordonat și coordonat genocidul și uriașa dezinformare ar putea fi chiar cei care au beneficiat de urmări, adică cei care au obținut puterea. Dar nu există probe, sau procurorii au pretins că nu au probe pentru a susține această supoziție, până în decembrie 2017, când au făcut public faptul că „în decembrie 1989 nu a existat vid de putere".

În *prima narațiune*, susținută de foștii ofițeri de Securitate, armata este vinovată de crimele comise după 22 decembrie 1989. A făcut-o pentru a ascunde propria vină privind represiunea de la Timișoara. Povestea teroriștilor a fost inventată de armată (care preluase puterea în 22 decembrie la ora 13.30) ca diversiune, pentru a acoperi răzbunarea împotriva Securității. Dovada, spun foștii securiști, este că informația „la 18.00 vin teroriștii" ar fi fost transmisă armatei încă din amiaza zilei de 22 decembrie. Așa se explică asasinarea echipajului condus de Gheorghe Trosca, șeful Statului-Major al Unității Speciale de Luptă Antiteroristă (USLA), ucis și decapitat de armata comandată de Nicolae Militaru pentru că l-ar fi deconspirat pe acesta ca agent GRU. Nu a fost o revoluție, nici măcar la Timișoara, a fost o lovitură de stat militară, pregătită cu mult timp înainte de sovietici și acceptată de celelalte mari puteri, dovadă fiind prezența la vârful celor mai importante structuri de forță a generalilor Nicolae Militaru, Vasile Ionel și Marin Pancea, agenți GRU. În acest scenariu, grupul de putere instalat în 22 decembrie – Iliescu, Roman, Militaru – este vinovat de diversiunea care a urmat, soldată cu 949 de morți și asasinarea cuplului Ceaușescu.[1]

În *a doua narațiune*, susținută de ofițerii armatei române, Securitatea este responsabilă de diversiunile create, începând cu mitingul din 21 decembrie din fața Comitetului Central. Obiectivul era preluarea puterii, chiar dacă, oficial, trupele de Securitate s-au retras în cazărmi și s-au subordonat imediat armatei. Povestea teroriștilor a fost inventată de Securitate pentru a permite lupta împotriva armatei. Cât despre Trosca, acesta ar fi fost un ofițer al Securității și nimic mai mult, dovadă că în 2011 i s-a retras titlul de „erou-martir al Revoluției Române".[2] Intervenția puterilor străine (solicitată public, la TVR) a

[1]) Una dintre cele mai recente poziții în favoarea acestei narațiuni este, de exemplu, „Adevărul ascuns românilor despre Revoluția...", Realitatea TV, 6 nov. 2016. [2]) „Comisia parlamentară a revoluționarilor explică...", Mediafax, 17 mar. 2011.

fost o dezinformare generată de Securitate, pentru a justifica baia de sânge care a urmat.

A treia naraţiune, susţinută de unii istorici şi jurnalişti, este că diversiunile au fost create de reţeaua „246"[1], subordonată Direcţiei de Informaţii a Armatei (DIA) şi avea ca scop menţinerea la putere a Partidului Comunist Român, împiedicarea revenirii pe tron a regelui Mihai (aşa se explică distrugerea Bibliotecii Centrale Universitare, un simbol al regalităţii) şi ajungerea la putere a partidelor istorice. Ei au fost de fapt „teroriştii". Lovitura de stat a fost dată de generalul Victor Stănculescu, atunci când a decis să nu respecte ordinul de luptă dat de Ceauşescu în 22 decembrie, ordonând retragerea armatei în cazărmi la ora 13.30.

A patra naraţiune, cea „oficială", este cea potrivit căreia evenimentele dinainte şi de după 22 decembrie trebuie judecate în acelaşi context şi fac parte din acelaşi „film". După 22 decembrie, armata şi Securitatea au fost de partea poporului, teroriştii au existat, dar nici unul nu a putut fi adus în faţa instanţei, iar FSN este „emanaţia Revoluţiei". „Cât priveşte îndoiala dacă în decembrie 1989 a fost sau nu revoluţie, ea este, de acum, superfluă; recidivează doar în cazuri de rea credinţă şi subcultură politică. [...] O revoluţie poate fi declanşată în fel şi chip, chiar şi prin lovitură de stat sau răscoală, însă acestea din urmă nu schimbă cu nimic natura fenomenului, ci îi potenţează, cel mult, specificul", scrie Ion Iliescu în *Revoluţia trăită*.[2]

Pentru a susţine aceeaşi teză, Dumitru Mazilu citează *Larousse*, care defineşte revoluţia ca fiind „revolta populaţiei împotriva autorităţilor aflate la putere, determinând înlăturarea şi instaurarea unei noi puteri".[3] Dar noua putere fusese deja instalată în 22 decembrie seara, fiind reprezentată, printre

[1]) „Adevăruri şi interpretări noi privind victimele Revoluţiei Române din Decembrie 1989", în *Caietele Revoluţiei*, nr. 3 (52), IRRD, 2014. [2]) Ion Iliescu, *Revoluţia trăită*, Editura Mondo Media, Bucureşti, 1999, pp. 24–25, *apud Caietele revoluţiei*, nr. 5 (43), IRRD, 2014, p. 10. [3]) Dumitru Mazilu, *Revoluţia Română: Zile şi nopţi de dramatism şi speranţă*, IRRD, pp. 53–58, *apud Caietele revoluţiei*, nr. 5 (43), IRRD, 2014, p. 11.

alţii, de Iliescu şi Mazilu. Conform dicţionarului *Larousse*, Revoluţia se încheiase, triumfătoare. În acest caz, evenimentele de după 22 decembrie au fost o contrarevoluţie? A cui?

Petre Roman are o altă perspectivă istorică: „S-a spus şi s-a scris adesea că Revoluţia română a fost «confiscată». Cred că expresia este în bună măsură corectă: încă din noaptea dintre 22 şi 23 decembrie 1989 mişcarea de eliberare democratică a societăţii româneşti s-a găsit închisă în limite înguste, cele ale vechiului regim întrucâtva «modernizat». Iar puterea a fost monopolizată, sau măcar puternic infiltrată, de vechi comunişti a căror singură voinţă era să-i dea regimului căzut, printr-o operaţie pur «cosmetică», aparenţa de legitimitate pe care nebunia lui Ceauşescu îl făcuse să o piardă. Pe scurt, în momentul în care pentru România se deschideau toate posibilităţile democratice, ea a rămas la stadiul unei specii confuze de perestroika."[1]

În vacarmul de dezinformare din deceniile care au urmat este imposibil să se facă lumină fără a avea acces la probe. Comunicatul Ministerului Public din decembrie 2017 devine astfel extrem de important. Afirmaţia că „în decembrie 1989 nu a existat vid de putere" nu poate fi interpretată decât într-un singur fel: Partidul Comunist s-a menţinut la putere, execuţia cuplului Ceauşescu fiind doar un episod din preluarea puterii în interiorul nomenclaturii comuniste. În acest caz însă, subordonarea structurilor de forţă noii puteri, în 22 decembrie 1989, ar fi trebuit să fie urmată de celebrul „consens" invocat de Ion Iliescu. Cu toate acestea, din seara zilei de 22 a început măcelul. De ce?

În jurul orei 18.00, în faţa Comitetului Central fusese convocat, prin intermediul TVR, un miting la care urma să se comunice numele viitorilor conducători ai statului. Atunci când în balconul în care cu o zi înainte se aflaseră cuplul Ceauşescu şi alţi demnitari comunişti şi-au făcut apariţia foşti activişti

[1]) Petre Roman, *Libertatea ca datorie*, Editura Dacia, 1994, pp. 103–105, *apud Caietele revoluţiei*, nr. 5 (43), IRRD, 2014, p. 12.

notorii ai partidului, în frunte cu Ion Iliescu, un disident de partid, mulțimea a început să strige „Fără comuniști!", „Fără comuniști!". Atunci a început să se tragă.

Tot la ora 18.00, șase tancuri ale Regimentului 20 (UM 01060) primesc ordinul de luptă privind apărarea Comitetului Central și a Palatului Republicii, „nimicirea elementelor din aceste sedii și punerea acestora la dispoziția organelor superioare".[1] Mulțimea a început să strige „Opriți focul!", „Nu mai trageți!", „Armata e cu noi!". Înăuntru, Frontul Salvării Naționale își începea prima ședință, iar afară apăreau în scenă „teroriștii" și armata începea lupta cu aceștia.

Sugerează oare procurorii că Partidul Comunist a păstrat puterea după 22 decembrie 1989? În acest caz, putem specula că cererile mulțimii privind eliminarea foștilor comuniști, dar și a Partidului Comunist însuși din noua viață politică i-a făcut să instrumenteze acest amplu exercițiu militar cu muniție de război, combinat cu acțiuni de dezinformare și război radioelectronic. Într-un cuvânt, un adevărat război hibrid.

A fost așadar o contrarevoluție condusă de Partidul Comunist împotriva propriului popor? Au avut nevoie nomenclatura și Securitatea de sânge pentru a se relegitima? Diversiunea urma tiparul bolșevic al „provocării" străine. Românii aveau nevoie de un nou dușman, pentru ca poporul și noua conducere să ajungă la acea „unire în cuget și simțiri" despre care vorbiseră propagandiștii comuniști tot timpul. Mai întâi au fost teroriștii, apoi sovieticii.

Dacă Ceaușescu ar trăi astăzi, ar spune că în decembrie 1989 a avut loc o lovitură de stat a sovieticilor, cu sprijinul țărilor din Pactul de la Varșovia. Asta spunea și în decembrie 1989. Faptul că discursul este același cu cel de astăzi al foștilor ofițeri de Securitate nu e întâmplător – în fond, Ceaușescu avea informațiile de la aceștia. Dacă e să ducem acest exercițiu de logică până la capăt, ar însemna fie că, într-adevăr, GRU a pus la cale

[1] R. Cristea, „Dosarul Revoluția 1989", *România Liberă*, 19 dec. 2008; R. Cristea, *Revoluția 1989*, Ed. România Pur și Simplu, București, 2006.

o lovitură de stat, scoțând lumea în stradă la Timișoara, fie că Ceaușescu a fost dezinformat de propriii săi oameni de încredere. Poate că Parchetul Militar ne va ajuta, în cele din urmă, să soluționăm această dilemă colosală.

Informațiile difuzate de „Televiziunea Română Liberă" au fost instrumentate în acest sens: teroriștii otrăviseră apa, voiau să arunce în aer barajele și Institutul de Cercetări Nucleare de la Pitești, comandourile străine atacau porturile, elicoptere străine erau ascunse în apropierea autostrăzii București–Pitești, în București erau amplasate mașini-capcană etc. Știrile erau transmise de crainicii televiziunii, cunoscuți publicului pentru prezentarea buletinelor de știri din timpul regimului comunist – Petre Popescu, George Marinescu, Victor Ionescu, Cornelius Roșiianu și Teodor Brateș, fost redactor-șef adjunct al Redacției Actualități. Ei au lansat apelurile către armată și populație pentru a „apăra Revoluția": „Televiziunea este încercuită de acești bandiți, de grupuri răzlețe. Televiziunea este în pericol! Cerem urgent armatei să intervină! Nu mai este timp de pierdut! Dați ordinele corespunzătoare așa cum v-ați angajat în fața poporului!" (Teodor Brateș), „Ostași, folosiți armele pe care le aveți în dotare fără a aștepta neapărat această dezlegare formală. Poporul vă dă acum ordine! Nu așteptați numai de la niște comandanți, poate prea limitați în limitele impuse de atâția ani de dictatură. Să ne apărăm cu ceea ce avem la îndemână!" (Victor Marinescu), „Utilizați toate forțele! Tot armamentul, toată muniția!" (George Marinescu).

Dezinformarea continuă și în afara țării. Radio Budapesta, agențiile de știri Tanjug, ADN și BTA anunță un număr din ce în ce mai mare de morți.[1] Rechizitoriul întocmit cuplului Ceaușescu menționează cifra de 60 000 de victime.

Unii istorici și jurnaliști susțin că teroriștii au existat și că ei au fost predați Ministerului Apărării Naționale, listele cu datele acestora existând în arhivele MApN. Foști ofițeri de

[1] Peter Siani-Davies, *The Romanian Revolution of December 1989*, Cornell University Press, Ithaca & London, 2007, p. 281.

informații afirmă că aceștia ar fi fost scoși din țară pe calea aerului și că sunt gata să depună mărturie în acest sens. Gelu Voican Voiculescu și Virgil Măgureanu susțin teza implicării unor puteri străine prin miile de „turiști" care au intrat în România în decembrie 1989. Scenariul era susținut și de Sergiu Nicolaescu: „Intervenția hotărâtă a maselor și a militarilor a făcut posibilă dejucarea planurilor forțelor externe și interne aventuriste de a crea o Iugoslavie în România."[1]

În 23 decembrie, crainicul George Marinescu citește o hârtie care îi este înmânată de Teodor Brateș, în care se spune: „Suntem informați că s-a luat legătura cu ambasada sovietică, care ne-a promis ajutor militar imediat, întrucât agenții străini și-au permis să trimită elicoptere cu oameni înarmați pentru a distruge ceea ce poporul român a cucerit." Brateș avea să declare mai târziu că hârtia a ajuns la Marinescu „de la etajul 11", când el se afla la toaletă. În documentarul *Televiziunea la zidul revoluției*, realizat de Cornel Mihalache pentru TVR în 2014, se arată însă limpede cum Brateș îi întinde hârtia lui Marinescu, cerându-i: „Citește asta!" Era solicitarea reală sau era o dezinformare menită să îi identifice pe sovietici ca fiind noul dușman?

Narațiunea dezvoltată după decembrie 1989 și întreținută și astăzi de foștii ofițeri ai Securității este că sovieticii au instrumentat mai întâi revolta începută la Timișoara, a cărei evoluție i-a luat însă prin surprindere. A fost nevoie apoi de lovitura de stat militară dată de generalul Stănculescu, care trebuia să fie deghizată în faldurile unei revoluții. Narațiunea vine în scopul legitimării Securității ca instituție profund patriotică, singura care veghea asupra integrității teritoriale a României.

Secretarul de stat James Baker declara în 24 decembrie 1989 că „SUA nu ar avea obiecții dacă Tratatul de la Varșovia va considera necesar să intervină militar în România"[2], pentru

[1]) Sergiu Nicolaescu, *Revoluția. Începutul adevărului (Un raport personal)*, Editura Topaz, București, 1995, pp. 236–237, *apud Caietele revoluției*, nr. 5 (43), IRRD, 2014, p. 14. [2]) „Întâlnire cu presa", NBC, 24 dec. 1989.

a stopa vărsarea de sânge. Fosta Securitate consideră declarația o dovadă a înțelegerii sovieto-americane din Malta, din 2–3 decembrie 1989, conform căreia Ceaușescu trebuia înlăturat. Ministrul de externe al URSS a respins sugestia lui Baker. În 26 decembrie 1989, Gorbaciov, aflat la al doilea Congres al deputaților poporului din URSS, le răspundea ziariștilor: „Românii nu ne-au cerut așa ceva iar noi am decis să renunțăm la doctrina Brejnev." Foștii ofițeri de Securitate susțin că Gorbaciov nu ar fi știut de acțiunea GRU de răsturnare a lui Ceaușescu și de asistare a PCR în acțiunea de relegitimare. În fond, arată ei, GRU a vrut să-l răstoarne pe Gorbaciov prin puciul din august 1991. E greu de crezut însă că Gorbaciov nu ar fi știut nimic despre o eventuală implicare a GRU în baia de sânge din România. El era cel care avea să ordone în ianuarie 1991 intervenția armatei sovietice în Lituania, pentru reprimarea în forță a mișcării de independență. Gorbaciov nu era un inocent, deși istoria ar putea să-l consemneze ca atare, în cele din urmă.

Să încercăm o recapitulare a acestor informații contradictorii, revenind la comunicatul Ministerului Public din 18 decembrie 2017 și precizările privind dezinformarea și diversiunea.

Procurorii au aflat așadar care a fost „sursa sunetului cu efect de panică (emis la data de 21 decembrie 1989, în timpul discursului lui Nicolae Ceaușescu) care a contribuit, alături de alte elemente, la dezorganizarea mitingului din Piața Palatului și declanșarea protestelor în București", au documentat diversiunea care „a existat, s-a manifestat complex pe mai multe planuri, fiind cauza principală a numeroaselor decese, vătămări corporale și distrugeri survenite", precum și „mecanismele dezinformărilor" lansate „prin intermediul TVR, Radiodifuziunii și mijloacelor militare de comunicații", care au dus la instaurarea „bine-cunoscutei psihoze teroriste". Au existat nu numai o „diversiune radio-electronică", ci și „ordine militare diversioniste" care au avut „consecințe deosebit de grave", procurorii amintind aici că „în anul 1987, forțele armate ale României au importat două tipuri de imitatoare de foc militare, respectiv imitatoare pentru armamentul de infanterie, cu foc la gura țevii

și imitatoare privind desantul de paraşutare". În plus, exista „o mai bună înțelegere a diversiunii radio-electronice".

Cine sunt cei care comandat această diversiune ar trebui să aflăm de la procurori, dacă nu vor interveni alte evenimente neprevăzute. Un element-cheie al probelor îl reprezintă înregistrările video ale Televiziunii Române. În cursul anului 2017, în pofida protestelor masive din ianuarie și februarie, PSD a continuat demersurile privind modificarea codurilor penale. Amendamentul care privea limitarea acceptării probelor video în anchete ar duce, în primul rând, la închiderea Dosarului Revoluției, după cum a arătat chiar procurorul general Augustin Lazăr.[1] Să fie o simplă întâmplare?

Relegitimarea Partidului Comunist Român ca „forță conducătoare" s-a făcut prin confiscarea revoluției și declanșarea contrarevoluției, prin instrumentalizarea celui mai amplu exercițiu militar cu muniție de război din istoria României, combinat cu acțiuni de dezinformare și război radio-electronic. PCR nu a fost singurul beneficiar. Securitatea și-a reinventat nu numai trecutul, arătând că a fost dintotdeauna în slujba poporului, ci și viitorul, având grijă să promoveze în funcțiile statului oameni șantajabili.[2]

A fost un adevărat război hibrid îndreptat împotriva propriului popor, ai cărui învingători au confiscat România pentru deceniile următoare.

INSTRUMENTALIZAREA URII: MARTIE NEGRU (*FEKETE MÁRCIUS*)

Puterea „emanată" trebuia să se legitimeze, așa că a avut nevoie de o jertfă de sânge. Puterea „populară", care reprezenta Binele, luptase cu „teroriștii", care reprezentau Răul.

[1]) „Augustin Lazăr, despre eliminarea ca probă...", Mediafax, 9 dec. 2017. [2]) Lansarea cărții *Monografia SRI – 25 de ani*, la Salonul Internațional de Carte Bookfest, în 23 mai 2015, în prezența foștilor șefi ai Securității și a șefilor SRI a transmis un semnal limpede de continuitate.

Dacă în cazul evenimentelor din decembrie 1989 și al mineriadelor putem spera că justiția va face lumină în cele din urmă, în cazul evenimentelor de la Târgu Mureș suntem în același punct ca în 1990. Deși au murit cinci oameni și alte câteva sute au fost răniți, deși victimele cer de zeci de ani să afle adevărul, făcând petiții către diferite instanțe, deși anchetele jurnaliștilor au arătat limpede cine sunt vinovații, totul a fost îngropat în sertarele istoriei.[1] Care să fie explicația?

Drama de la Târgu Mureș a aruncat România în preistorie. Intenționat sau nu, evenimentele din martie și cele din iunie 1990 aveau să caște o falie uriașă între Occident și originala democrație românească. Să schițăm mai întâi o cronologie sumară, pentru a vedea apoi care au fost vocabularul și narațiunile dezinformării.

În ianuarie 1990, *Cuvântul liber*, cotidianul local de limbă română, reproșa maghiarilor că ajutoarele umanitare străine ce conțineau medicamente, îmbrăcăminte și alimente fuseseră împărțite „preferențial", Bisericile Catolică și Reformată având „prioritate" față de Biserica cu cel mai mare număr de enoriași, cea Ortodoxă.[2]

În 14 ianuarie, László Tőkés, aflat la Târgu Mureș pentru celebrarea unei slujbe religioase, a declarat că „inima" maghiarilor din Transilvania se află în acest oraș. În aceeași zi, elevii de la Liceul „Bolyai Farkas" și părinții acestora cer Ministerului Educației separarea oficială de clasele cu predare în limba română. Elevii români și părinții acestora nu sunt de acord. Elevii maghiari intră în grevă, cei români încep demonstrațiile. Presa de limba română din Târgu Mureș relata că ungurii vor nu doar licee ci, și trotuare separate pentru maghiari și că vor de fapt Transilvania.[3] Începe războiul dezinformării. Viitorul școlii devenise astfel „simbolul evoluției relațiilor dintre majoritari și minoritari".[4]

[1]) Fundația Pro Europa a reprezentat *pro bono* interesele victimelor. [2]) V. Cribdilean, *Cuvântul liber*, 12 ian. 1990. [3]) „Gravă jignire la adresa poporului român", *Cuvântul liber*, 14 mar. 1990. [4]) Csaba Zoltán Novák, „Revoluție și schimbare de regim la Târgu Mureș", în *Primele forme de*

Uniunea Democrată a Maghiarilor din România (UDMR), înființată în ianuarie, solicită Consiliului Provizoriu de Uniune Națională (CPUN) – organism provizoriu de conducere a României în perioada 9 februarie 1990–20 mai 1990 – înființarea unor licee și facultăți cu predare exclusiv în limba maghiară și, în primul rând, transformarea în acest sens a liceului Bolyai și a Institutului de Medicină și Farmacie.[1]

În 19 ianuarie, cele două tabere din CPUN Mureș ajung la un compromis: „de iure", Liceul Bolyai să fie imediat declarat liceu maghiar, însă elevii români să continue cursurile acolo până la încheierea anului școlar.[2] Kincses Előd, vicepreședintele CPUN Mureș, pleacă la București pentru a-și susține punctul de vedere în fața președintelui Iliescu. La sfârșitul lunii, Iliescu anunță că se opune „separatismului".

Tensiunile între UDMR și Vatra Românească (înființată în februarie, în care se aflau și numeroși foști ofițeri ai Securității, cadre ale armatei și foști activiști ai PCR) mocnesc. Vatra acuză UDMR că face jocurile Budapestei încă de la înființare și că dorește să „vândă" Ardealul. UDMR acuză Vatra de ultranaționalism și șovinism.

În 30 ianuarie, UDMR publică un comunicat în *Cuvântul liber* în care amintește de sacrificiul comun din decembrie 1989, subliniind că maghiarii din România nu au intenții revizioniste și că „Ceaușescu a instigat cele două națiuni una împotriva alteia folosind minciuna conform căreia maghiarii periclitează integritatea teritorială a României"[3].

În 10 februarie, UDMR organizează „demonstrația cu lumânări și cărți", la care participă 80 000 de mii de maghiari, care

autoorganizare a maghiarilor din România. 1989–1990, Bárdi N., Gidó A., Novák C.Z. (eds), Institutul pentru Studierea Problemelor Minorităților Naționale, Cluj-Napoca, 2014, pp. 215–263. [1]) În 1960, după Revoluția din Ungaria din 1956, instituțiile culturale ale minorităților au fost desființate sau reorganizate. Instituțiile de învățământ cu predare exclusiv în limba maghiară (IMF, școlile și liceele) au devenit instituții mixte. Vezi C.Z. Novák, *op. cit.*, p. 216. [2]) K. Előd, „Martie negru la Târgu Mureș", martienegru.ro. [3]) C.Z. Novák, *op. cit.*, p. 252.

are un efect puternic asupra românilor. Presa în cele două limbi, prin *Cuvântul liber* și *Népújság*, a fost în aceste zile „cel mai eficient formator al opiniei publice"[1], mobilizându-și cititorii într-un limbaj „tot mai intens și mai agresiv"[2].

O analiză a Ministerului Afacerilor Externe din Ungaria consideră că un dialog între Vatra Românească și UDMR nu mai este posibil la Târgu Mureș.[3]

În 15 martie 1990, într-o zi de joi, maghiarii din România aniversau pentru prima oară în libertate Revoluția Maghiară de la 1848. Au loc depuneri de coroane și discursuri. Românii aud că s-ar fi scandat și lozinci antiromânești la Satu Mare, Sovata și Târgu Mureș. Studenții de naționalitate maghiară de la IMF intră în grevă din cauza „atitudinii ostile față de învățământul în limba maghiară".

În 17 martie, în fostul ziar *Scânteia*, acum *Adevărul*, se putea citi:

> Ce și-a permis o farmacistă. În municipiul Târgu Mureș s-a înregistrat în cursul serii de vineri următorul fapt: D-na Körmöczi, șefa farmaciei nr. 28, a modificat firma unității scriind-o în limba maghiară, afirmând că începând din acel moment farmacia nu mai este deschisă pentru români, ci numai pentru cetățenii maghiari. (Rompres)[4]

Era o știre *fake*. Prima parte e inexactă – doamna Körmöczi nu a modificat firma, ci a pus un afiș în vitrină cu numele farmaciei în maghiară. Partea a două era inventată cu totul, după un tipar pe care îl vom întâlni până în ziua de astăzi.[5]

[1]) *Ibidem*. [2]) Pentru cercetări despre activitatea desfășurată între ianuarie și martie 1990 de cotidianele din Târgu Mureș *Cuvântul liber* și *Népújság* (imagine despre sine și despre alții, trecut istoric ardelean, simboluri naționale, drepturi etnice), vezi Z. Bodó, M. Cosmeanu, C. Mátéffy, P. Mărginean, „Alter/Ego târgumureșean", în *Altera*, nr. 1, septembrie 1996, pp. 77–92. [3]) C.Z. Novák, *op. cit.*, p. 253. [4]) „Ce și-a permis o farmacistă", *Adevărul*, 17 mar. 1990. [5]) Vezi relatarea vloggerului Milițianul.ro (site care nu mai este activ), care ar fi fost refuzat la Kaufland în Odorheiu Secuiesc pentru că nu vorbea maghiara, „Incredibil! Se întâmplă în România!...", YouTube; S. Blotiu, „Clipul cu vânzătoarea maghiară de la Kaufland...", Vice, 1 sept. 2017.

În seara precedentă, acuzând apariția afișului în maghiară, câteva sute de români protestaseră mai întâi în fața farmaciei, iar apoi în diferite zone ale orașului.[1] În 17 martie se reiau manifestațiile. Tensiunile încep să se acumuleze. Informațiile sunt insuficiente, iar sursele puține și controlate încă de stat.

În 19 martie, într-o zi de luni, orașul a luat foc. Străzile gemeau de lume. Au loc două manifestații. Maghiarii cereau separarea învățământului în limba maghiară de cel în limba română. Românii condamnau aceste revendicări și îi acuzau pe maghiari că ar fi profanat statuile lui Avram Iancu și Nicolae Bălcescu și că răspândeau hărți ale Ungariei care cuprindea și Ardealul. Mai cer demiterea lui Kincses Előd, vicepreședintele CPUN Mureș, pe care îl considerau responsabil pentru starea de lucruri. Un amănunt important: Kincses fusese cel care îl reprezentase ca avocat pe László Tőkés în procesul acestuia cu statul român din 1989. Kincses își dă demisia.

Se țin discursuri de la balcon. Scriitorul Sütő András vorbește mulțimii: „Dragi prieteni, vă rog din suflet, să păstrăm această unitate frățească!" Din stradă i se răspunde: „Nu există șovinism!" Au loc primele incidente.

După ora 15, maghiarii se strâng la sediul UDMR, cerând reinstalarea lui Kincses. La ora 16, apar grupuri de români care îi atacă pe unguri. Conform rapoartelor ulterioare ale Poliției Mureș, majoritatea erau țărani din satele Hodac, Ibănești, Ruși Munți și Deda Bistra, înarmați cu bâte, topoare și lanțuri. Se aude că aceștia ar fi fost chemați pentru că „ungurii îi omoară pe români". Sütő András încearcă să calmeze spiritele. Un ofițer român îl arată cu degetul și strigă: „El e! Luați-l în primire!"[2] Este bătut bestial și avea să își piardă ochiul stâng. Un an mai târziu, deputatul Gheorghe Dumitrașcu urma să afirme că Sütő avea „problema aceea cu ochiul mai de mult, de un an, un an

[1]) Pentru detalii, vezi C.Z. Novák, M. László, *A szabadság terhe. Marosvásárhely, 1990, március 16–21*, Pro-Print, Miercurea Ciuc, 2012, pp. 137–139. [2]) „Fekete március", ep. 2, Fundația Bernády, Duna TV, 2010, disponibil pe YouTube.

și ceva".[1] Sunt rănite 30 de persoane, din care 7 sunt internate. Toți sunt maghiari, cu excepția unui român, bătut pentru că s-a crezut că era ungur. Spre seară, autospecialele pompierilor încep să înconjoare orașul, cu sirenele urlând.

În aceeași seară, într-o declarație la TVR, Ion Iliescu își exprimă regretul pentru situația creată, acuzând „excesele regretabile ale unor cetățeni români".[2] Tot pe înserat, în hotelul Grand, situat chiar în piața centrală (Piața Trandafirilor), lângă Catedrala Mică, se cazează o echipă de televiziune din Irlanda. Reportajele difuzate de Sky News vor face senzație în întreaga lume.

Károly Király, vicepreședintele CPUN, numărul doi în statul român după Ion Iliescu, credea că maghiarii nu pot fi măcelăriți „ca evreii, în casele lor", așa că le transmite că „trebuie să ne asumăm lupta", făcând apel prin radio la comunitatea maghiară în două rânduri, pe 19 și pe 20, „să se apere". „Faptul că pogromul proiectat la Târgu Mureș n-a fost mai sângeros și că raportul de forțe s-a restabilit în lipsa unui sprijin din partea statului, al poliției sau al armatei, se datorează autoapărării", avea să scrie Király mai târziu.[3]

În dimineața zilei de 20 martie, maghiarii (după unele estimări, cca 15 000[4]) se adună în Piața Trandafirilor, strigând: „Dreptate, vrem dreptate!" și „Să vină Iliescu, să vină președintele!", cerând repunerea în funcție a lui Kincses Előd și anchetarea devalizării sediului UDMR. Generalul în rezervă Ion Scrieciu, membru în CPUN Mureș, anunță că Iliescu va sosi în „două-trei zile". Manifestanții huiduie și strigă „Nu plecăm!", „Acum ori niciodată!". Românii (cca 3 000) se adună în jurul prânzului în piață, strigând „Iliescu, nu uita și Ardealu-i țara ta!", „Români, veniți cu noi!", „Noi suntem acasă, voi sunteți în casă", „Cui nu-i place în țară, să iasă afară!". Scrieciu cere

[1]) *Ibidem*. [2]) *Ibidem*. [3]) Károly Király, *Cu cărțile pe față. Autobiografie și note de jurnal*, Pécs, 2013, *apud* M. Cosmeanu, „Dezvăluirile lui Károly Király...", *România liberă*, 20 mar. 2015. [4]) *Tineretul liber*, 21 mar. 1990.

membrilor Vetrei Românești să elibereze piața pentru a preveni eventualele ciocniri. Zvonuri contradictorii apar în ambele tabere: că în oraș vor sosi camioane cu țărani din secuime, că românii din împrejurimi vor intra cu arme albe în oraș. Kincses îndeamnă la calm și cere maghiarilor „să nu se lase antrenați de provocări". La București are loc o ședință a CPUN cu un singur punct pe ordinea de zi – situația de la Târgu Mureș.

Taberele se îngroașă și se așază față în față: românii – lângă statuia Soldatului Necunoscut, maghiarii – în fața Catedralei Mici (biserica Buna Vestire). Între cele două tabere erau masați circa 50 de polițiști, fără arme sau echipament de intervenție. În portavoce se strigă: „Rugăm ca în zona statuii lui Avram Iancu, fostul ofițer de securitate care incită în acea zonă românii contra maghiarilor să se retragă!" sau „Noi suntem frați! Nu vedeți că sunteți manipulați de niște oameni josnici? Nimeni, nici în Ungaria, nici aici, nimeni nu vrea Ardealul! E cea mai mare minciună, înțelegeți! Minciună! Minciună! Minciună!"[1] Atât liderii români, cât și cei maghiari cer armatei sa ia toate măsurile pentru a preveni violența.[2] Maghiarii constată că președintele CPUN Târgu Mureș, col. Ioan Judea, acționa în favoarea escaladării conflictului. Redacția maghiară a Radio Târgu Mureș lansează un apel către comandamentul militar și forțele de ordine cerând măsuri urgente.

În piață încep să apară autobuze și camioane cu țărani români din Reghin, Hodac, Ibănești, Deda și alte localități. Deși armata instalase filtre pe căile de acces către Sighișoara și Reghin de la ora 15, grupurile continuă să sosească, în mod inexplicabil. Király avea să primească asigurări de la Ion Iliescu că armata va controla situația, dând ordinele în fața lui. „Din păcate, nu erau adevărate. Dacă conducerea superioară ar fi avut un dram de simț etic și n-ar fi crezut că venirea celor din Valea Gurghiului pentru a-i pune la punct pe maghiari e ceva bun, lucrurile n-ar fi escaladat...", notează Király.[3]

[1]) „25 de ani de la violențele de stradă...", Digi 24, 20 mar. 2015.
[2]) „Raportul Helsinki Watch", în Novák și László, *op. cit.*, pp. 179–181.
[3]) K. Király, *op. cit.*

Mihai Bărbulescu, corespondent special al ziarului *Libertatea*, observă că autobuzele care vin de la Hodac, Ibănești, Valea Gurghiului „sunt conduse de o Dacie albă 2-MS-2640". Întrebați de ce veniseră la Târgu Mureș, românii spun „Să nu ne răpească Ardealul", iar un bărbat adaugă „Au oprit mașinile din cursă și ne-au obligat pe noi, șoferii". Țăranii primeau telefoane în care li se spunea că ungurii le „masacrează" copiii aflați la Târgu Mureș. Deși Scrieciu primise asigurări că poliția blocase drumurile de acces în oraș, camioanele cu români continuă să sosească. La ora 17.30, peste 200 de săteni români, aflați în fața hotelului Grand, atacă mulțimea de 13 000–15 000 de maghiari cu bâte, furci și topoare. Cel care face această observație este Dorin Suciu, corespondentul TVR[1], martor ocular la evenimente, care avea să susțină însă mai târziu că incidentele au fost provocate de unguri. Maghiarii contraatacă. Încep atrocitățile de ambele părți. Apar două blindate și un camion cu soldați. Prea puțin.

După căderea serii, în jurul orei 18, începe o bătaie sălbatică. Bărbulescu face o relatare dramatică a evenimentelor:

> Un manifestant îmi arată pântecul înțepat probabil de cuțit. Alături, un altul, cu capul spart. Strigă, ca să înțeleg. Ce să mai înțeleg? Oameni cu fiare pe care le-au luat ca arme din grădina din fața clădirii. Oameni cu bâte noduroase. Un ofițer de armată rănit, purtat și el de subsuori. Un altul, de poliție, care încearcă să identifice un manifestant. Ține un buletin în mână și este înconjurat de un grup ce gesticulează, strigă. „Cine le-a dat băutură, domnule?" – zice o femeie, arătându-mi pe unii din cei întinși pe pavimentul sălii. Nu zice că-s români sau unguri, cei răniți, poate morți, întinși acolo. Zice că-s oameni. Manipulați – spune o alta. Cuvântul, devenit ridicol prin uz, începe să mă sperie prin efecte.[2]

În mijlocul pieței, într-o baltă de sânge, zace un bărbat cu pulover verde. Deși este inert, este lovit cu ură, cu bâtele și ciomegele de fier, în cap și testicule. Este de mult inconștient, nu

[1]) Fundația Bernády, *op. cit.*, https://www.youtube.com/watch?v=tk_4EXTk4TE, min. 9.11. [2]) M. Bărbulescu, „Situație critică la Târgu Mureș...?", *Libertatea*, 21 mar. 1990.

mai are nici o reacție. Imaginile acestea vor fi difuzate pretutindeni – aveau să devină noua carte de vizită a României, până la mineriada din iunie. Dar cine era bărbatul cu pulover verde? Și cum de sosise această echipă de televiziune tocmai din Irlanda exact în momentul începerii evenimentelor? În oraș încep să vină și țărani maghiari înarmați cu arme albe din satele Sângeorgiu de Mureș și Miercurea Nirajului. A fost măcel și s-a stins târziu, după mult întârziata intervenție a armatei.

Echipa Sky News transmite imaginile filmate, acestea fiind preluate de posturile din toată lumea. Cele mai contestate urmau să fie cele privind identitatea bărbatului în verde care fusese bătut cu sălbăticie. TVR preia o relatare a postului german ZDF în care se spunea că „pe pancarta acestui demonstrant trântit la pământ și lovit cu brutalitate se cere din nou universitate maghiară", lăsând să se înțeleagă astfel că bărbatul ar fi maghiar. Victima era însă un român, Mihăilă Cofariu.

Românii aveau să fie extrem de nemulțumiți de această dezinformare, întrebându-se dacă nu cumva episodul fusese premeditat. Jurnaliștii pro-Vatra Românească susțin și astăzi că Occidentul, în general, și Ungaria, în special, orchestraseră evenimentele, asigurând și relatarea mincinoasă conform căreia românii organizaseră un „pogrom"[1]. „Irlandezul știa cum stau lucrurile, dar a mințit. Era nevoie să se vadă că statul român nu poate fi controlat", relata reporterul *României libere* câțiva ani mai târziu.[2] La rândul lor, ungurii aveau să arate că muriseră trei maghiari, despre care presa centrală nu spunea nimic, întrebând de ce armata a intervenit atât de târziu, deși fusese chemată în ajutor din timp. Deși promiseseră că vor fi prezenți la Târgu Mureș pentru a aplana conflictul, nici Ion Iliescu și nici Petre Roman nu au venit.

[1]) D. Suciu, „Post scriptum la o manipulare", Ziariști Online, 20 mar. 2012. [2]) T. Artenie, „Crime cu autori necunoscuți", *România Liberă*, 22 mar. 2016.

În 21 martie, cele două tabere se regrupează încă de dimineață în centrul orașului, înarmate. Se scandează „Iliescu nu uita, asta e opera ta!", „Murim, luptăm, Ardealul nu-l cedăm!".

Apar declarațiile oficiale. Ion Iliescu face apel direct la oficialitățile Ungariei, „să dea dovadă de rațiune politică și luciditate, să evite declarații și luări de poziții care ar putea incita unele categorii ale populației maghiare din România la atitudini periculoase și care ar putea totodată să determine reacții ale populației românești tot atât de nedorite".

László Tőkés arată că „forțelor reacționare, prin subversiune socială, acțiuni fățișe, interpretări dușmănoase și instigare națională, le-a reușit încă o dată să manipuleze mulțimea, să creeze o atmosferă de încordare națională în țară". Victor Stănculescu, ministrul apărării naționale, face o declarație televizată în care arată că „armata e mai unită ca oricând" și condamnă „elementele retrograde și ostile" care încearcă să „învrăjbească pentru a crea confuzie și nesiguranță"[1]. Biroul Executiv al CPUN „face un apel la calm" și hotărăște crearea unei comisii centrale de anchetă, cunoscută apoi drept „Comisia Mânzatu"[2].

Urmează relatările mobilizatoare în presă. În *Libertatea* apare pe prima pagină articolul cu titlul: „Situație critică la Târgu Mureș. Practici fasciste?" Redacția adăugase și „Trăiască, trăiască, să trăiască Moldova, Ardealul și Țara Românească". Sub titlul „Toți suntem Ardealul!", se relatează că peste 500 de studenți au pornit în noaptea de 21 martie pe bulevardele capitalei „pentru a-și manifesta indignarea față de pretențiile iredentiste și acțiunile iresponsabile ale unei părți din populația maghiară din unele localități și regiuni transilvane". Ziarul arată că manifestanții scandau „Murim, luptăm – Ardealul nu-l cedăm!" și „Mureșul e-n sânge, România plânge". Tinerii transmit guvernului o petiție prin care „se angajează să apere Revoluția română, ființa națională și pământul strămoșesc".[3]

[1]) *Libertatea*, 21 mar. 1990. [2]) „Declarația Biroului Executiv al CPUN", *Libertatea*, 21 mar. 1990. [3]) „Toți suntem Ardealul", *Libertatea*, 21 mar. 1990.

A urmat ancheta Procuraturii. Au fost audiați sute de muncitori de la întreprinderile din municipiu, puși să îi identifice pe cei vinovați. Iată bilanțul oficial: 5 morți (3 maghiari și 2 români), 278 de răniți (190 de români și 88 de maghiari), 46 de autovehicule distruse (30 aparținând statului), sediile a 4 partide politice devastate. Conform Raportului Mânzatu, fusese rănit și un „jurnalist englez".

Au fost arestate 21 de persoane, s-au întocmit 27 de rechizitorii, 30 de persoane au fost trimise în judecată și 21 sunt arestate preventiv: 12 romi, 8 maghiari și un român. Cei mai mulți au fost condamnați la până un an de închisoare cu suspendare. Barabás Ernő și Cseresznyés Pál au fost condamnați la 10 ani de închisoare. Barabás a fugit în Ungaria imediat după evenimente, primind cetățenia maghiară după două zile, iar Cseresznyés a fost grațiat în 1996 de președintele Emil Constantinescu. Cei doi au primit cele mai grele condamnări, pentru maltratarea persoanei cu pulover verde care s-a dovedit a fi Mihăilă Cofariu, un român din Ibănești. Kincses s-a refugiat la Budapesta vreme de șase ani.

Imediat după stingerea conflictului, o echipă de consilieri militari condusă de col. Ioan Talpeș și col. Mihai Stan primește sarcina de a redacta decretul privind înființarea unui nou serviciu de informații. În 26 martie 1990, președintele Consiliului Provizoriu de Uniune Națională, Ion Iliescu, semnează Decretul nr. 181 privind înființarea Serviciului Român de Informații (SRI).

Urmează un adevărat exod al maghiarilor spre Ungaria. Liderii UDMR încearcă să-i convingă să aibă încredere în democrație și să rămână acasă.[1] Haller István, activist pentru drepturile omului, spune că pentru el era „sfârșitul lumii" și că în acele momente cei mai mulți nu și-au dat seama de manipulare.[2]

Comisia de anchetă înființată de CPUN a fost condusă până în 28 martie de Gelu Voican Voiculescu și N.S. Dumitru și apoi de Ion Mânzatu. Raportul comisiei, alcătuit din 58 de pagini

[1] *Népújság*, 19 apr. 1990. [2] Marian Voicu, *Martie negru. Târgu Mureș 1990*, TVR, 2007.

și mai multe zeci de anexe, a fost prezentat plenului CPUN în 15 ianuarie 1991, nefiind dat publicității.[1] Pentru unii cercetători maghiari, raportul nu a urmărit stabilirea vinovaților, ci realizarea unei „sinteze mai mult sau mai puțin pacificatoare între cele două etnii"[2]. În iunie 2007, toate faptele, inclusiv cele de omor, se prescriu.

Cele două părți au venit cu narațiuni opuse privind cauzele și persoanele care au generat conflictul. Pentru Martie negru, ca și pentru mineriade, „statul" va susține aceleași narațiuni ca și fostele structuri de putere și represiune ale regimului comunist: România a fost ținta unor atacuri revizioniste care urmăreau destabilizarea țării prin diversiuni și „pogromuri", instalarea unor guverne apropiate intereselor străine și destrămarea României prin „iugoslavizare". Mult timp, majoritatea presei românești avea să susțină această poziție, cu excepția presei de limbă maghiară.

Prima narațiune, susținută de autoritățile vremii și de o parte a Uniunii Vatra Românească, este că evenimentele au fost gândite ca „un prilej de lansare a unui război de imagine împotriva României, având ca finalitate provocarea unei crize gen Nagorno-Karabah, care să ducă la schimbarea statutului Transilvaniei"[3]. A fost un „scenariu conceput în laboratoarele cercurilor hungariste" care viza „declanșarea unui război civil, intervenția trupelor străine pentru restabilirea ordinii, rediscutarea statutului politic al Transilvaniei, urmat de secesiunea acesteia și alipirea ei la Ungaria, cu sprijinul Occidentului și Uniunii Sovietice"[4].

Dorin Suciu, corespondentul TVR, avea să afirme că marșul tăcut al maghiarilor din 10 februarie fusese „condus prin radiotelefoane", la IMF apăruseră „foarte prompt" reporteri occidentali, dintre care mulți vorbeau maghiara – „de exemplu cei din

[1] C.S. Novák, *op. cit.* p. 259. [2] *Ibidem.* [3] D. Suciu, *op. cit.* [4] V. Moiș, „Cine a dorit acel martie însângerat din 1990?", *Cuvântul liber*, 12 mar. 2015; Dorin Suciu: „Evenimentele de la Târgu Mureș...", Agerpres, 19 mar. 2010.

Danemarca", aflase că „Odorheiu Secuiesc va deveni capitala unui viitor județ, sub jurisdicția Ungariei", la Sovata ar fi fost înființat „un sindicat pe criterii strict etnice", șase milițieni fuseseră uciși în secuime – „lovituri mortale date miliției, ca simbol al Statului Român", totul pe fundalul telefoanelor primite în care era amenințat „într-o românească stâlcită": „O să vă spânzurăm, bestii ce sunteți!". Românii se simțeau „descurajați, intimidați și abandonați".[1]

În cartea publicată în 1991, colonelul Ioan Judea, omul care ar fi trebuit să dezamorseze conflictul, scria că UDMR s-a folosit de evenimentele de la Târgu Mureș, iar în 20 martie, „mințind cu nerușinare, a antrenat toți ungurii în țesătura tot mai mărșavă a planului iredentist și iresponsabil de maghiarizare"[2].

Presa cultiva tonul radical, național-comunist, alături de zvonurile că românii își pierdeau locurile de muncă, crucile românești erau scoase din cimitire, cărți iredentiste și filme de propagandă circulau prin Ardeal, iar în fabrici s-ar fi bătut românii și maghiarii folosind arme albe.

Pentru o parte a românilor din Târgu Mureș, Ion Iliescu și Petre Roman erau „complici" ai ungurilor, pentru ei România fiind „un stat multinațional, exploatator, imperialist". Versiunea aceasta este susținută și acum de Ioan Sabău Pop, profesor la Universitatea „Petru Maior" din Târgu Mureș, fost judecător la Curtea de Apel Târgu Mureș până în 1997.[3]

„Cauza evenimentelor trebuie căutată în București, unde sunt cei vinovați de ce s-a întâmplat la Mureș și în România, începând cu președintele CPUN, Ion Iliescu, și aghiotantul dânsului, Károly Király, care era vicepreședinte CPUN", spune Florin Oproescu, vicepreședintele Vetrei Românești. „Cum vă explicați că atunci când s-a întâmplat ne-au invadat sute de televiziuni? Mă gândesc că au avut informații precise vizavi

[1]) D. Suciu, „File de jurnal", cersipamanatromanesc.wordpress.com. [2]) Ioan Judea, *Târgu Mureș. Cumpăna lui Marte*, Tipomur, Târgu Mureș, 1991. [3]) A. Gajdo, „25 de ani de la «Martie Negru»...", *Adevărul*, 17 mar. 2015.

de un plan care s-a pus la punct în București sau, în orice caz, la nivel mai mare și care s-a finalizat în Târgu Mureș." Dan Petre, procurorul general de la Parchetul Curții de Apel Târgu Mureș, crede că a fost o „manipulare a populației" și că evenimentele trebuie puse „pe seama politicienilor".[1]

Versiunea „iredentistă" a fost împărtășită și de Ion Iliescu. El spunea în 1990: „Vrem să afirmăm foarte categoric că Ardealul, apartenența sa la patria română, nu poate fi subiect de negociere cu nimeni."[2] În 2007, fostul președinte afirma că ziua de 15 martie fusese concepută ca o „zi de manifestare puternică politică a revendicărilor de separatism în diverse forme". „Vreo 10 000 de cetățeni ai Republicii Ungare sau, mă rog, maghiari din afara țării, au pătruns pe la Satu Mare și apoi au venit la Târgu Mureș", spune el. Îl întreb cine îi furniza astfel de informații, atât timp cât Securitatea era desființată, și îmi spune că „asta era o altă conjunctură în care ne-am aflat, că nu aveam... tot sistemul statal a fost prăbușit în decembrie 1989".

În 2007, fostul președinte afirma că evenimentele de la Târgu Mureș nu se soldaseră cu morți. Atunci când îi spun că au murit cinci oameni, doi români și trei maghiari, mă privește cu neîncredere. „Târgmureșenii simt că au fost manipulați, simt că adevărul este altul și că vinovații sunt alții", adaug eu. „Domnule, chestia asta cu aflarea adevărului devine de-a dreptul jenantă. Adevărul este cel pe care l-am trăit cu toții atunci", îmi spune, vizibil enervat. Îmi suna cunoscut – „Adevărul", spune un personaj în *1984*, „este ceea ce se petrece în toate mințile în același timp".

Virgil Măgureanu susține că „nu a fost ceva spontan, pentru că ar fi minciuna cea mai grosolană că românii și maghiarii aveau ceva de împărțit acolo"[3]. El afirmă că există un raport în care „toate aceste elemente externe sunt nominalizate". „Am cunoștință că astfel de scenarii [de „iugoslavizare"] au existat și în legătură cu România", spune Măgureanu. Promisiunea privind accesul la raportul respectiv nu a mai fost îndeplinită.

[1]) M. Voicu, *op. cit.* [2]) *Adevărul*, 27 mar. 1990. [3]) M. Voicu, *op. cit.*

De aceeași părere este și Gelu Voican Voiculescu: cauza este „precumpănitor externă". „S-a tot vehiculat atunci, dar mai ales după aceea, în *The Independent* și în *Politica* din Praga, despre o anumită înțelegere Kohl Gorbaciov... Eh, se pare că ce s-a întâmplat acolo trebuia să preceadă iugoslavizarea și probabil că intenția era să se înceapă cu destabilizarea României." „Ne aștepta un Kosovo în România, pentru că era aceeași stare de spirit și aceeași tendință a unor forțe extremiste", spune și Ion Iliescu.

Între timp, la Isticeu Ibănești au venit președinți de stat și șefi de partid, care au vrut să îl transforme pe Mihăilă Cofariu, fără voia lui, într-un adevărat poststindard al românismului. Cofariu însă nu vrea decât să uite și să fie uitat. „S-a făcut din Cofariu martirul națiunii, toată lumea despre el vorbește, dar despre ceilalți doi români care și-au pierdut viața, nimeni nu știe nici măcar cum îi cheamă", îmi spune Kincses, sarcastic.

A doua narațiune, a taberei maghiare, susține că „a fost scenariul pentru consolidarea și relegitimarea după revoluție a unei puteri nelegitime"[1], un pretext pentru înființarea SRI. „Conform planurilor, ar fi trebuit să aibă loc o nimicire de proporții a maghiarimii, pentru ca aceia care scapă din conflict să emigreze", scrie Király.[2]

Din nou, ca și la Revoluție, ar fi intrat în scenă „pompierul piroman". Pentru a se relegitima, fosta Securitate a inventat din nou un dușman – de data aceasta au fost maghiarii, atât cei din interior, cât și cei din exterior. Ancheta Societății Internaționale pentru Apărarea Drepturilor Omului din aprilie 1990 vorbește despre manipulare și premeditare.[3] Lipsa „foarte calculată" de reacție a poliției și intervenția târzie a armatei au avut scopul ca „evenimentele să aibă loc", spune Gyula Miholcsa, cel care a filmat evenimentele pentru redacția maghiară a TVR.[4]

[1]) Smaranda Enache, președinta Fundației Pro Europa, în M. Voicu, *op. cit.* [2]) M. Cosmeanu, *op. cit.* [3]) Novák și László, *op. cit.*, pp. 179–181. [4]) Digi 24, *op. cit.*

Maghiarii au fost nemulțumiți de dreptatea împărțită de justiție – un singur român fusese trimis în judecată. Procurorul general Dan Petre spune că e normal să fie mai mulți maghiari decât români judecați, pentru că „au fost 278 de victime, în care 190 au fost români, și numai 88 maghiari". Îi atrag atenția că dacă vinovații pentru asasinarea românilor au fost identificați, nu același lucru se poate spune despre cei vinovați de moartea celor trei unguri: „avem trei maghiari morți, în cazul ăsta ar trebui să avem trei vinovați de partea românilor, dacă mergem după o aritmetică simplă." „Dacă mergem după o aritmetică simplă, numai că într-un conflict de o asemenea anvergură nu s-a putut stabili cu certitudine autorul unei crime", spune el.

România acuză Ungaria de amestec direct în evenimentele de la Târgu Mureș. Ungaria acuză România că la Târgu Mureș a avut loc un pogrom antimaghiar.[1] Termenul avea să fie folosit intens, atât de maghiarii din România, cât și de cei din Ungaria.[2]

Există însă dovezi privind premeditarea conflictului? Românii spun că au fost aduși de „secretarii FSN", fie pentru „a asigura liniștea" la Târgu Mureș, fie pentru a participa la un spectacol folcloric, și s-au trezit în fața sediului UDMR, unde au aflat că „ungurii vor ocupa Ardealul".[3] Sătenii din satele din jurul orașului declarau că oameni „în uniformă" veneau și îi întrebau cum de „stau liniștiți" și dacă știu „ce se întâmplă în Târgu Mureș". Înșiși Mihăilă Cofariu declara la TVR că preotul îi anunțase cu o duminică înainte că primise un telefon de la Târgu Mureș „să mergem să manifestăm marțea, miercurea sau joia, când o să fie nevoie, la Târgu Mureș". Semnalul urma să fie dat de clopotele bisericii și sirena primăriei.[4]

De ce a intervenit armata atât de târziu, abia în dimineața zilei de 21 martie? De ce a permis crearea unui adevărat teatru

[1]) M. Battiata, „A Clush of Cultures...", *The Washington Post*, 28 mar. 1990; Gyula Horn, *Cölöpök*, Kossuth Kiadó, Budapesta, 2010. [2]) *European Yearbook of Minority Issues*, nr. 2, 2001, European Centre for Minority Issues. [3]) Fundația Bernády, *op. cit.* [4]) *Ibidem*, https:// www.youtube.com/ watch?v=ozsDXj10C8c, min. 2.40.

de război? Raportul Ministerului Apărării Naționale arăta că în 20 martie, în jurul orei 13, situația era pașnică, așa că armata a decis să nu deplaseze trupe, pentru a nu fi acuzată că împiedică desfășurarea manifestației.[1] Judea spune că „ordinea cu forța nu era specifică momentului respectiv pentru că tocmai asta căutau iredentiștii, doreau cu orice prilej să existe o ațâțare între militari și civili". Măgureanu afirmă, în schimb, că „armata trebuia să se interpună între insurgenți și să nu îi lase să se ajungă la fazele la care s-a ajuns și ne-a umplut de rușine". Iar Iliescu declară că „în general, în toată acea perioadă, de violențe de stat, armata avea ezitări să mai intervină în vreun fel pentru că era amintirea recentă din decembrie"[2].

Cine putea pregăti atât de temeinic un astfel de scenariu? Cine putea să îi aducă pe români la Târgu Mureș cu autobuzele, conducându-i până în fața sediilor partidelor, „îmbrăcați în uniforme"? Agenții străini sau foștii ofițeri de Securitate? Király scrie în memoriile sale că „[Luni] la 11, [...] știam deja că numărul autobuzelor puse la dispoziția celor din Valea Gurghiului era mare și că deplasarea lor nestingherită era asigurată de mașini ale poliției". Prefectul județului Mureș era sunat „din Bacău, din Piatra Neamț, din Vâlcea și din alte locuri ca să întrebe care e situația în Târgu Mureș, pentru că dacă e nevoie de ajutor, ei vin"[3].

Dar ce s-a mai întâmplat cu Gary Honeyford, reporterul irlandez care lucra pentru Sky News? Echipa de filmare, care voia să relateze evenimentele din 20 decembrie a stat o singură zi în Târgu Mureș, cea mai tragică. (Atunci când s-au cazat, au făcut rezervările pentru o singură noapte.)

În 2015, într-un interviu via-satelit la Antena 3, Honeyford, care continuă să lucreze la Sky News, se arată „surprins" de ipoteza că reportajul fusese premeditat, negând „categoric" că ar fi știut ce urma să se întâmple la Târgu Mureș. Gary Honeyford citează din scriptul reportajului (care nu era cunoscut în România) pasajul incriminat, cel privind identitatea bărbatului

[1]) Fundația Bernády, *op. cit.* https://www.youtube.com/watch?v=0zsDXj10C8c, min.2.40. [2]) M. Voicu, *op. cit.* [3]) M. Cosmeanu, *op. cit.*

în verde: „Din nou și din nou, cele două tabere s-au ciocnit. Un român a mers prea departe și a fost prins. Urmările sunt brutale." Honeyford își amintește că era vorba de un om întins pe asfalt, îmbrăcat într-un „pulover verde de lână", lovit cu o pancartă și cu picioarele. „Eu am descris acea persoană ca fiind un român, pentru că așa mi s-a spus [de către fixer]."[1]

Moderatorii sunt consternați. Se așteptau ca Honeyford, în prima sa intervenție în presa românească de după 1990, să le confirme teoria premeditării și dezinformării. Dar dacă irlandezii au relatat corect, atunci de unde a plecat campania presei ultranaționaliste românești din ultimii 27 de ani privind premeditarea mediatizării „pogromului maghiar"? În 2007, Voican Voiculescu spunea că „e limpede că acolo s-a avut în vedere că se va întâmpla ceva care trebuia bine mediatizat", iar Măgureanu, că „se știa că va fi ceva, fuseseră anunțați". „Acolo a fost un teatru de război al serviciilor secrete, care au avut grijă să convoace toate televiziunile", arăta fostul șef al SRI.[2]

Să revenim la știrea preluată de TVR de la ZDF. Reporterul german Susanne Gelhardt relatează: „Reînființarea unei universități proprii maghiare, asta ceruse acest demonstrant pe pancarta sa înainte de a fi doborât de lovituri brutale." Traducerea TVR nu alterează sensul mesajului: „Pe pancarta acestui demonstrant trântit la pământ și lovit cu brutalitate se cere din nou universitate maghiară." Așadar informația distorsionată plecase de la ZDF, nu de la Sky News. Imaginile erau ale irlandezilor, nu însă și informația falsă. Să fi premeditat ZDF dezinformarea? Nu cunoaștem motivele pentru care Gelhardt a distorsionat adevărul, înclinăm însă să credem, cunoscându-i parcursul profesional, că a fost *false news*, nu *fake news*, *misinformation*, nu *disinformation*.[3] Nu a fost dezinformare premeditată, ci o știre prost făcută, din cauza căreia o țară întreagă a trăit o adevărată teorie a conspirației zeci de ani.

[1]) „Exces de putere", Antena 1, 12 aug. 2016. [2]) M. Voicu, *op. cit.* [3]) Susanne Gelhardt nu a răspuns solicitării de a preciza motivele și contextul în care a livrat informația ca atare.

Dar știrea prost făcută a avut beneficiari direcți. Securitatea fusese subordonată Ministerului de Interne în seara zilei de 22 decembrie 1989, iar în 26 decembrie – Ministerului Apărării. În 30 decembrie era desființată, personalul fiind trecut în rândurile armatei.[1] Istoricul Mădălin Hodor afirmă că Securitatea a continuat să funcționeze în perioada 22–30 decembrie 1989, îndeplinindu-și vechile atribuții de serviciu.[2] Csaba Zoltán Novák susține că „unii ofițeri de Securitate, intrați în subordinea armatei, aveau neoficial sarcina de a continua să adune informații legate de «problema iredentismului maghiar»", redactând rapoarte începând din ianuarie 1990.[3]

În anii 1980, Securitatea trata problema minorității maghiare ca pe una de securitate națională. Novák crede că mișcarea comunității maghiare din întreaga Transilvanie „a furnizat suficiente argumente" pentru înființarea SRI, organism clădit pe bazele Securității și „pe reactivarea personalului care s-a ocupat cândva de minorități"[4]. Într-adevăr, la înființarea SRI, Măgureanu preciza că „există pericolul ca elemente străine diversioniste să se integreze în organizațiile minorităților naționale și să provoace destabilizare, punând organizațiile minoritare în slujba unor ambiții separatiste, autonomiste"[5].

Kincses relatează că în întâlnirea sa din ianuarie 1990 cu Ion Iliescu i-a transmis: „Noi avem încredere în dumneavoastră, dar dacă nu veți fi mai radical în privința securiștilor și nomenclaturiștilor vinovați, vă vom pierde", dându-l ca exemplu de menținere a nomenclaturiștilor antimaghiari pe Constantin Oancea, adjunct al ministrului de Externe, „cel care dirijează de 16 ani politica ceaușistă antimaghiară".[6]

Károly Király, fost membru al CC al PCR și vicepreședinte al CPUN, afirmă că l-ar fi întrebat pe Ion Iliescu: „Măi, de ce nu desființezi Securitatea?" „Nu pot! 70 000 de dușmani îmi fac! Atâția are Securitatea!" i-ar fi răspuns Iliescu.[7]

[1]) Decretul nr. 33, CFSN, publicat în MO nr. 8/31.12.1989. [2]) M. Hodor, „9 zile lipsă: ce a făcut Securitatea...", *Revista 22*, 10 oct. 2017. [3]) C.S. Novák, *op. cit.*, p. 251. [4]) *Ibidem*, p. 260. [5]) *Ibidem*, p. 259. [6]) E. Kincses, *op. cit.* [7]) Digi 24, *op. cit.*

Ioan Judea, președintele CPUN Târgu Mureș, afirma că nu a desființat „organele de securitate". Îl întreb dacă avem motive să credem că acești oameni, care până la 21 decembrie 1989 au servit o dictatură de tip stalinist, puteau deveni brusc oameni cinstiți. „Toți cei care depun jurământ și sunt militari își îndeplinesc misiunea", mă asigură el, îndreptându-și spatele.[1]

Fiind întrebat despre implicarea lui Judea în evenimentele de la Târgu Mureș, generalul Stănculescu arăta că „în cadrul Ministerului Apărării Naționale mai există persoane care, ca să zic așa, ocupă funcții politice; majoritatea sunt insuficient calificați pentru a înțelege cum se tratează politic niște situații deosebit de fine, delicate"[2].

Ofițerii fostei Securități au avut un concediu de trei luni, care a luat sfârșit odată cu înființarea SRI. Să fi fost doar o coincidență? Desigur, un serviciu de informații nu putea fi înființat în câteva zile. La 1 februarie se înființase Direcția Specială de Informații, subordonată ministrului de interne, celebrul „Doi și-un sfert", iar în 8 februarie, Centrul de Informații Externe[3], în fruntea căruia a fost numit Mihai Caraman, fost general de Securitate. Ambele structuri erau populate cu foști ofițeri din Securitate. Voican Voiculescu, care este creditat a sta la baza înființării celor două servicii, afirma că și pentru SRI începuse redactarea actului constitutiv încă din februarie. Să fi fost doar o întâmplare că decretul a fost aprobat după evenimentele de la Târgu Mureș?

Lui Iliescu i se pare „hazardată și periculoasă încercarea de a pune pe seama unor asemenea structuri incitarea la asemenea evenimente". „Este de un ridicol aparte teza asta, de un ridicol desăvârșit", spune Măgureanu. Cât despre popularea noilor servicii de informații, dar și a parlamentului cu vechii securiști și nomenclaturiști, Măgureanu crede că „nu s-au putut croi alte structuri fundamentale ale unui stat democratic fără legătură cu instituțiile anterioare". „Serviciile acestea ar fi trebuit

[1]) M. Voicu, *op. cit.* [2]) Fundația Bernády, *op. cit.*, https:// www.youtube.com/watch?v= 1118WMGgstc, min. 7.17. [3]) Decretul nr. 111 din 8 feb. 1990.

înființate încă de la mijlocul lui februarie, așa se și hotărâse", spune Virgil Măgureanu. „Nu există nici o legătură între prezența mea la Târgu Mureș și faptul că o săptămână mai târziu eram deja șeful serviciilor de informații." Virgil Măgureanu se afla în acele zile la Târgu Mureș, „cu un grup de studenți sociologi". Fusese trimis de Iliescu, în calitatea sa de consilier prezidențial pentru probleme de securitate, pentru a „observa imparțial și obiectiv ce se întâmplă". Ceea ce a și făcut, redactând un material „întru totul echilibrat, care îndemna la calmarea spiritelor".[1]

Evenimentele de la Târgu Mureș au luat sfârșit brusc. După întâlnirea într-o unitate militară a comisiei guvernamentale cu reprezentanții românilor și maghiarilor, „dintr-odată, ostilitățile au luat sfârșit", spune procurorul general Dan Petre. „Deci pe undeva s-a dat un ordin – «retrageți-vă!», și nu s-a mai întâmplat nimic." Au trecut câteva luni până când românii și ungurii și-au dat seama că nu își sunt dușmani unii altora.

Fosta putere comunistă a practicat de fiecare dată același exercițiu al legitimării și la „Revoluție", și la mineriade: inventarea unui dușman și înecarea într-o baie de sânge a oricăror posibili viitori contestatari. Securitatea renunțase în cele din urmă la ipocrizia interpretării marxist-leniniste care înlocuia dușmanul etnic cu dușmanul de clasă.

Mitingurile uriașe din București de la începutul anului 1990 trebuie să-i fi convins pe „moștenitorii Securității", cum îi numește Marius Oprea, că puterea nu se câștigă la urne, ci cu cnutul, ca în dictatură. Democrația „originală" avea să nască noi narațiuni. Dezinformarea, știrile *fake*, propaganda neagră, *kompromatul*, asasinatul, violența în masă, diversiunea, toate au fost folosite de fosta Securitate pentru a menține la putere nomenclatura comunistă și pe sine.[2]

[1]) M. Voicu, *op. cit.* [2]) Nomenclatura a fost estimată la circa 10 000 de membri de Paul Gafton, *Ceausescu's strained relationship with the Nomenklatura*, *apud* Peter Siani-Davies, „Revoluția în societățile comuniste și postcomuniste", în Bogdan Murgescu (coord.), *Revoluția română din decembrie 1989. Istorie și memorie*, Polirom, Iași, 2007.

Partea a II-a

ÎN LABIRINTUL MINCIUNILOR

„O minciună spusă destul de des devine adevăr."

VLADIMIR I. LENIN

„O minciună spusă o dată rămâne o minciună, dar o minciună repetată de o mie de ori devine adevăr."

JOSEPH GOEBBELS

„Cu cât societatea se îndepărtează mai mult de adevăr, cu atât îi urăște mai mult pe cei care îl rostesc."

GEORGE ORWELL

6.
UNIUNEA EUROPEANĂ: „UN PROIECT SATANIST"

Imigrația va duce la dispariția Europei și la crearea unui califat islamic.[1] Suedia este în pragul războiului[2], Cehia se islamizează rapid, cu acordul tacit al statului,[3] femeile sunt violate în plină stradă în Germania și Belgia[4], bande de musulmani îi atacă pe europeni și dau foc bisericilor[5], fetele sunt mutilate genital[6], iar statele europene legalizează căsătoriile cu minore.[7] În tot acest timp, bărbații europeni, efeminați și timizi, asistă pasivi.[8] Migrația este planificată și finanțată de Soros și CIA.[9]

GAYROPA

Valorile europene înseamnă de fapt homosexualitate și pedofilie. Copiii sunt luați cu forța de lângă familiile lor și adoptați de cuplurile de homosexuali.[10] Unele partide din statele membre UE vor să legalizeze pedofilia.[11] Pentru că se opune acestor proiecte sataniste, Ortodoxia este principalul inamic al Vestului.[12]

În 17 martie 2015, Vybor.md publică un articol cu titlul „Iadul european: violarea în masă a sugarilor în familiile norvegiene"[13]. Postarea îi aparținea politicianului prorus Oleg Topolnițki. Vybor.md este site-ul formațiunii pe care o conduce – Partidul

---

[1]) Sputnik, Cehia, 30 nov. 2017. [2]) Protiproud.cz, Parlamentní listy, Cehia, 21 nov. 2017. [3]) Aeronet.cz, 15 nov. 2017. [4]) „Vremia pokajet", Canal 1, 25 ian. 2017. [5]) Breitbart, 3 ian. 2017. [6]) Namzalezy.pl, 3 iul. 2017. [7]) Eeuutoday.com, 21 oct. 2017. [8]) M. Voicu, *op. cit.* [9]) Hlavnespravy.sk, 12 apr. 2017. [10]) *Asaval-Dasavali*, Georgia, 19 nov. 2017; Sputnik, Armenia, 12 oct. 2017. [11]) Czechfreepress.cz, Cehia, 13 nov. 2017. [12]) *Georgia and the World*, Georgia, 28 sept. 2017. [13]) V. Basiul, „Fals: În Norvegia «înflorește» pedofilia", *Ziarul de Gardă*, 5 apr. 2016.

Ruso-Slavon din Moldova, care pledează pentru denunțarea Acordului de Asociere cu Uniunea Europeană, federalizarea Republicii Moldova și acordarea statutului de limbă oficială limbii ruse.

Topolnițki prelua o știre de pe site-urile rusești Russkaia vesna, Newsland.com și Dal.by.[1] Toate materiale sunt aproape identice și relatează că Norvegia a recunoscut oficial existența „infantofililor":

> În Danemarca, Norvegia, Suedia, „infantofili" se numesc acei pedofili care preferă „distracția" cu bebeluși. Postul public norvegian NRK a anunțat că, potrivit serviciului de investigare a crimelor, Kripos, în Norvegia „a înflorit infantofilia". Considerat un subiect tabu până acum, această tradiție sălbatică scandinavă de a viola copii cu vârstă de până la 2 ani și jumătate nu mai poate fi ascunsă de mass-media norvegiene."[2]

Este citat NRK, care ar fi relatat că în 2 martie ar fi început în orașul Drammen procesul unui bărbat de 32 de ani arestat pentru că și-ar fi violat propriul fiu și fiica partenerului său, care avea mai puțin de o lună. Alți patru adulți ar fi fost condamnați în același proces pentru fapte similare. Site-urile conchid că „numărul participanților la asemenea orgii este mult mai mare" și că „mulți copii din Norvegia sunt violați în familii", iar poliția „nu acordă atenție acestor «distracții norvegiene»".

NRK relatase, într-adevăr, că există un „dosar Dammen", în care sunt învinuiți cinci adulți pentru abuzarea unui bebeluș, printre ei fiind și părinții acestuia. Publicul norvegian a fost șocat și dezgustat. Investigațiile psihiatrice au dus la concluzia că patru dintre cei cinci acuzați sunt pedofili și au tulburări de personalitate.[3]

Dar postul public de televiziune norvegian nu relata că în Norvegia ar fi „înflorit" fenomenul „infantofiliei" și nici nu pomenea de tradiția de a face schimb de fii și nepoți pentru astfel de „distracții". A fost oare doar un caz obișnuit de *fake news* prin

[1]) „Ievropeiskii ad: Masovie...", Ruskaia vesna, 3 mar. 2015; „Padeniie v bezdnu po-norvejski", Newsland.com și Dal.by, 4 mar. 2015. [2]) V. Basiul, *op. cit.* [3]) B. Fjelly, „Beskrev ufødt baby som «leketøy»", NRK, 4 mar. 2015.

distorsiune și amplificare a unui caz real și includerea sa în narațiunea oficială rusă privind „perversitatea" Occidentului?

După discursul lui Putin de la Clubul Valdai, din 2013, Rusia s-a angajat într-o adevărată campanie de „salvare" a valorilor tradiționale pravoslavnice de Occidentul „pervertit". Au fost adoptate legi anti-LGBT care decriminalizau violența domestică și sancționau prozelitismul – altul decât cel al Bisericii Ortodoxe Ruse. Știrile privind „iadul european al violului în masă al sugarilor" trebuiau să atenueze știrile interne privind creșterea de șapte ori a numărului de abuzuri sexuale comise asupra copiilor ruși în perioada 2009–2013.

La o lună după campania privind „infantofilii norvegieni", *Izvestia* relata că două deputate din Duma de Stat depuneau un proiect de lege prin care urmăreau „întărirea protecției copiilor împotriva abuzurilor sexuale". Una din ele era Elena Mizulina, șefa Comisiei Dumei pentru Familie, Femei și Copii, care arăta că acest tip de infracțiuni erau încadrate în Codul penal rus (art. 78 și 83) ca fiind „de gravitate mică sau moderată", termenul de prescripție fiind de doar doi ani, prevăzându-se și posibilitatea înlăturării răspunderii penale.[1]

Jurnaliștii ruși au aflat că peste 2 200 de persoane fuseseră absolvite de pedeapsă, conform articolelor 131–135 din Codul penal. În plus, potrivit statisticilor citate de *Izvestia*, pedofilii condamnați recidivau în 98% din cazuri. *Izvestia* cita datele Ministerului rus al Afacerilor Interne, care arătau că numărul copiilor abuzați sexual crescuse în Rusia de șapte ori, de la 531 de cazuri în 2009 la 3 998 de cazuri în 2013.

Mizulina, văzută de presă ca o ultraconservatoare, a propus în 2017 și decriminalizarea violenței domestice, legea fiind considerată o parte importantă a agendei sociale conservatoare a lui Putin.[2] (Senatul României a adoptat tacit o lege similară în aprilie 2018.) Înainte de votul din parlament (proiectul de

[1]) S. Subbotina, „Dlia pedofilov predlagaiut otmenit'...", *Izvestia*, 3 apr. 2015. [2]) T. Balmforth, „Russian Bill Decriminalizing Domestic...", RFE/RL, 11 ian. 2017.

lege a fost adoptat cu doar două voturi împotrivă), Mizulina arăta de la tribuna Dumei că în familia tradițională rusă relația părinte–copii „se clădește pe autoritatea puterii părintelui". „Legea ar trebui să sprijine această tradiție", conchidea ea.[1] Nici un deputat nu a remarcat contradicția dintre legea privind decriminalizarea violenței domestice și cea privind întărirea protecției copiilor împotriva abuzurilor.

Tot Mizulina propusese legea care interzicea „propaganda" gay, lege adoptată în unanimitate de Duma de Stat (436 de voturi) în iunie 2013, în doar câteva minute. Legea permitea condamnări de până la trei ani de închisoare pentru „ofense aduse sentimentelor religioase", inițiativă lansată în urma procesului membrelor formației punk Pussy Riot.

În ultimii ani, ca urmare a discursului public împotriva LGBT, au fost documentate încălcări ale drepturilor omului pentru cei care s-au declarat homosexuali: concedieri din învățământ, refuzul personalului medical de a le acorda asistență, creșterea numărului agresiunilor fizice împotriva lor.[2] „Îi disprețuiesc sincer pe deputații din Dumă, pe toți, inclusiv așa-numita opoziție. Ați adus fascismul în țara mea!" avea să scrie Elena Kosicenko, jurnalistă la ziarul independent *Novaia Gazeta*.[3]

Demonizarea Europei prin *fake news* avea să continue, atât pentru publicul intern, cât și pentru cel occidental. Rusia 24 difuza o știre al cărei titlu era Europa devine focarul hepatitei A[4]. Reporterul relatează că „turiștilor ruși li se recomandă să se vaccineze împotriva hepatitei A, din cauza homosexualilor", făcându-se trimitere la un comunicat al Rospotrebnadzor (Serviciul federal pentru protecția drepturilor consumatorilor și bunăstării populației), în care se arată că în Europa incidența hepatitei A a crescut semnificativ, iar majoritatea îmbolnăvirilor sunt în rândul homosexualilor. „Dacă e să judecăm după cifre,

[1]) F. Solomon, „Russia's Parliament Wants to Decriminalize...", *Time*, 19 ian. 2017. [2]) M. Hooper, „Russia's «traditional values»...", The Foreign Policy Center, 24 mai 2016. [3]) M. Elder, „Russia passes law banning gay...", *The Guardian*, 11 iun. 2013. [4]) „Rosiskim turistam rekomendovali privit'sia ot gepatita A...", Russia 24, 22 iun. 2017.

cu cât mai tolerantă este țara față de homosexuali, cu atât mai multe cazuri de îmbolnăviri are", spune reporterul. Se arată că hepatita A este mai răspândită în Spania, țară în care a fost organizat în acest an Festivalul mondial al comunității LGBT, dar și în statele europene care tolerează relațiile sexuale dintre persoanele de același sex: „Au fost lovite și state precum Marea Britanie, Franța, Italia, Portugalia". Pentru a demonstra afirmația, se prezintă două hărți: una cu incidența hepatitei A în Europa și alta cu nivelul toleranței față de comunitatea LGBT, concluzia fiind că „datele din ambele hărți coincid în mare măsură". Reportajul se încheie cu exclamația: „Cine și-ar fi putut imagina că Europa civilizată va deveni subit focarul unei infecții medievale?!"[1]

Datele oficiale prezentate de Centrul European de Prevenire și Control al Bolilor[2] (ECDC) arată, într-adevăr, că, din cele 1 173 de cazuri depistate în 15 state europene în perioada iunie 2016–iunie 2017, cele mai multe au fost depistate în rândul bărbaților adulți care au relații sexuale cu alți bărbați. Ceea ce nu spun însă reporterii Canal 1 este că incidența hepatitei A se află în marja obișnuită în cele 15 țări europene prezentate în studiu și că în Rusia, care are o populație de 2,7 ori mai mică, s-au înregistrat de 5,5 ori mai multe cazuri de hepatită A. Incidența în cele 15 state este de 0,3 cazuri la 100 de mii de persoane, în timp ce în Rusia este de 4,39 cazuri la 100 de mii de persoane.[3] Avertismentul Rospotrebnadzor (același organism care descoperă periodic că vinurile moldovenești și georgiene sau lactatele lituaniene nu mai îndeplinesc standardele de calitate) a fost mediatizat intens în Rusia, inclusiv de ziare care demontaseră falsuri ale propagandei de la Kremlin, cum ar fi *Novaia Gazeta*[4].

Patriarhul Chiril a descris drepturile omului ca fiind „o erezie globală"[5], arătând că mulți creștini consideră în mod greșit

[1]) L. Zaharia, „Fals: Europa devine focarul hepatitei A", StopFals.md, 10 nov. 2017. [2]) „Hepatitis A outbreaks in the EU/EEA...", ECDC, Stockholm, 2017. [3]) „Infektsionnaia zabolevaiemost' v Rosiskoi Federatii...", Rospotrebnadzor, 7 feb. 2017. [4]) „Rospotrebnadzor rekomendoval privit'sia...", *Novaia Gazeta*, 22 iun. 2017. [5]) A. Dolgov, „Some Human Rights

că drepturile omului „sunt mai importante decât cuvântul lui Dumnezeu".[1] Dughin, considerat a fi ideologul Kremlinului, folosește termenii de „transuman" și „postuman" pentru a descrie viziunea sa asupra dezvoltării civilizației europene. Pentru el, liberalismul va duce la dispariția identităților colective, de la state și națiuni la gen și omenire. Odată ce genul a fost anulat, omenirea va avea un curs similar: „Dacă nu folosim frânele măcar un pic, vom atinge rapid sfârșitul amar când vom boteza o himeră, un bio-robot, cyborg sau vom căsători un om cu o muscă."[2] Oligarhul Vladimir Iakunin, fost ofițer KGB, președinte al Forumului Dialogul Civilizațiilor, afirmă că promovarea relațiilor sexuale netradiționale este „parte a procesului de transformare a comunității omenești într-o turmă ascultătoare, pentru a fi condusă de noua elită financiară globală, o clasă de «oligarhi globali»."[3]

În presa rusă, căsătoriile între persoane de același sex sunt menționate adeseori alături de zoofilie, necrofilie sau pedofilie, toate fiind invocate pentru a ilustra declinul în curs al civilizației omenești.[4] Civilizația europeană este „condamnată de propria-i înfrângere geopolitică" suferită în fața principalului rival – civilizația islamică, în principal în sens demografic.[5] Într-un viitor nu foarte îndepărtat, se spune, majoritatea populației din țările UE va fi musulmană.

Parte a teoriei conspirației promovate de Kremlin este și ideea că lobby-ul pedofililor (*blue lobby*) stăpânește coridoarele puterii în UE. În presa rusă apar termeni ca „plaga albastră", „fascism gay"[6] sau „totalitarismul gay".[7]

---

are «Heresy», *Moscow Times*, 21 mar. 2016. [1]) M. Bennetts, „Putin Brings God and potential jail...", *Washington Times*, 4 apr. 2016. [2]) V. Skaciko, „Nado perehodit' k politike duș", *Eurasia*, 6 apr. 2013. [3]) „Novîi mirovoi klass - vizov dlia...", *Narodnîi Sobor*, 28 nov. 2012. [4]) O. Riabov, T. Riabova, „The decline of Gayropa?", *Eurozine*, 5 feb. 2014. [5]) G. Znamenski, „«Goluboi» zakat Evropi", *Newsland*, 16 feb. 2013; N. Narocinskaia „Nikogda ne dumala hto budu...", *Narohniţkaia*, 23 dec. 2013. [6]) D. Aslamova, „Gey-fașizm șagaet po planete!", *Komsomolskaia Pravda*, 24 apr. 2013. [7]) Russia 1, 18 iun. 2013, în O. Riabov, *op. cit.*

Publicația georgiană *Tbilisi / 24* relata că în 2011, în Germania, 38 500 de copii fuseseră smulși din familiile lor și dați în grija unor familii de homosexuali. Mai mult, în ultimii 20 de ani, zeci de mii de familii fuseseră lipsite de copiii lor, aceștia fiind plasați în instituții pentru protecția copilului, adevărate lagăre de concentrare.[1]

În romanul *S.N.U.F.F.*, publicat în 2011, Victor Pelevin folosește acronimul GULAG pentru a reprezenta orientările sexuale nontradiționale dintr-o țară imaginară numită Bizanț, care impune acest stil de viață decadent tuturor, lume care poate fi ușor recunoscută ca fiind Europa. GULAG devine astfel o etichetă pentru Europa, nu pentru Rusia.[2]

În narațiunea oficială rusă, Europa nu este doar pervertită de lobby-ul gay, ci își pierde și rădăcinile creștine. Pentru Putin era vorba despre „distrugerea valorilor tradiționale", implementată în baza unor „idei speculative, împotriva voinței majorității"[3]. În martie 2013, ministrul rus de externe Lavrov critica UE pentru promovarea valorilor occidentale prin apărarea comunității LGBT, considerând că se încearcă impunerea acestora Rusiei.[4] 42% din ruși credeau că orientările sexuale nontradiționale trebuie să fie pedepsite prin lege.[5]

Problema a fost abordată chiar și în Consiliul de Securitate al Federației. În aprilie 2013, secretarul consiliului, Nikolai Patrușev, propunea acordarea unei atenții speciale „întăririi securității naționale în sfera spiritualității și a moralei", adăugând

---

[1]) *Tbilisi / 24*, Georgia, 7 iun. 2017. Nu sunt citate surse sau date concrete. Deși în Germania cuplurile de homosexuali pot deveni familii *foster*, nu există date oficiale pentru acest tip de familii. Universitatea din Siegen a estimat la 1% numărul familiilor *foster* formate din parteneri de același sex în marile orașe. În 2014 erau înregistrate 41 000 de cupluri de homosexuali sau lesbiene în Germania. [2]) Victor Pelevin, *S.N.U.F.F.*, Gollancz, 2016. [3]) „Discursul președintelui Vladimir Putin în fața Adunării Federale a Rusiei", Președinția Rusiei, 12 dec. 2013. [4]) „Lavrov scitaiet vihodku Pussy Riot...", *Newsland*, 21 mar. 2013. [5]) Comunicatul de presă nr. 1553 din 11 iun. 2013, Centrul pentru Cercetarea Opiniei Publice.

că problema căsătoriilor homosexuale figurează printre amenințările importante la adresa securității naționale.[1]

Președintele Comisiei pentru Afaceri Externe din Dumă, Alexei Pușkov, scria pe Twitter în 2013 că „Eliberarea [din pușcăria a Iuliei] Timoșenko va fi urmată de cereri ale UE ca Ucraina să își manifeste interesul pentru cultura gay; în loc de parade ale victoriei, Kievul va ține parade gay"[2].

De fapt, narațiunea Kremlinului servește ca alibi pentru limitarea libertăților civile și a drepturilor omului, pe care Kremlinul le descrie ca fiind doar propaganda Gayropei. Opoziția politică devine astfel vinovată nu doar pentru trădarea poporului rus, ci și pentru pervertirea sa morală. Tactica nu este nouă. În epoca McCarthy, peste 5 000 de funcționari americani au fost concediați din cauza orientării lor sexuale, inclusiv din Departamentul de Stat, homosexualitatea fiind asociată oficial cu comunismul, o amenințare la adresa securității naționale.[3]

Kremlinul nu acceptă opoziția în promovarea agendei de „apărător al valorilor tradiționale". Mizulina îi acuză pe cei care nu îi împărtășesc vederile că sunt cumpărați de „lobby-ul pedofililor"[4] și cere ca fraza „homosexualii sunt și ei oameni" să fie recunoscută a fi potențial extremistă.[5]

Acuzația de a fi în slujba unui „lobby gay" a devenit o armă politică puternică împotriva opoziției din Rusia, dar și din statele foste sovietice.[6] Acuzațiile de acest gen susținute de Igor Dodon la adresa Maiei Sandu în campania prezidențială din 2016 din Republica Moldova trebuie incluse în tiparul narațiunii *fake* generate de Moscova.

[1]) T. Bekbulatova *et al.*, „Na straje duhovnoi bezopasnosti", *Kommersant*, 25 apr. 2013. [2]) O. Riabov, *op. cit.* [3]) Mark T. Hove, *History of the Bureau of Diplomatic Security of the United States Department of State*, Publishing Solutions, Washington, D.C., 2011, pp. 121–160. [4]) T. de Castella, „How did the pro-paedophile group PIE...?", BBC News, 27 feb. 2014. [5]) „Chto na samom dele skazala Mizulina...", Rosbalt, 17 iun. 2013. [6]) Masha Gessen, *The Future is History: How Totalitarianism Reclaimed Russia*, Riverhead Books, New York, 2017.

În alegerile pentru primăria Moscovei din toamna anului 2013, Alexei Navalnîi a fost acuzat că este sprijinit și că depinde de activiști gay[1], fiind etichetat drept „candidat LGBT".[2] Ancora de credibilitate a fost un sondaj publicat pe portalul Gay.ru, care arăta că 70% din comunitatea LGBT îl sprijină în alegeri. Atacurile funcționau în dublu sens: întrucât homosexualii îl susțineau pe Navalnîi, heterosexualii care urmau să-l voteze aveau deci un „comportament sexual deviant".

Cuvântul *gei* (din engleză, *gay*) a intrat în vocabularul rus la începutul anilor 1990 și este folosit împreună cu *goluboi*, pentru a face referire la homosexuali. *Goluboi* mai înseamnă și albastru, de aceea expresia *Europa albastră* sau *lobby-ul albastru* face trimitere la gay. Termenul *Gayropa* a devenit un mijloc de a defini locul Rusiei în lume, în opoziție cu cei din jurul său, un factor important în discursurile politice și narațiunile subterane sau supraterane, legitimând astfel puterea Kremlinului.

Atunci când agresiunile împotriva homosexualilor din Cecenia au fost relatate în presa internațională, autoritățile mai întâi le-au negat, apoi au contraatacat. Liderul cecen, Ramzan Kadîrov, declara că „europenii nu au nici cultură nici morală" și că „aclamă tot ceea ce este subuman". „Personal, nu aș vrea niciodată să fiu european"[3], scria el.

Un proiect de lege propus în 2016 de deputatul Ivan Nikitciuk prevedea interzicerea oricăror expuneri ale unei relații „nontradiționale" în public, cum ar fi, de exemplu, ca două persoane de același sex să se țină de mână în public. Proiectul a fost în cele din urmă retras.[4]

Organizațiile internaționale au descris situația din Rusia ca fiind climatul cel mai defavorabil drepturilor omului din epoca postsovietică. Legea „propagandei gay" a fost condamnată la nivel internațional, unele organizații cerând boicotarea

[1]) „Naval'nîi i gei", Yablor.ru, 25 ian. 2013. [2]) E. Kalașnicova, „Geyparad Naval'nogo", Dni.ru, 23 iul. 2013. [3]) R. Kadîrov, „Evropeiți priveττvuiut vse neceloveceskoe", Gazeta.ru, 13 sept. 2013. [4]) „New Anti-Gay Law Rejected by Russian...", *Moscow Times*, 18 ian. 2016.

Jocurilor Olimpice de Iarnă de la Soci, din 2014. Iar sentința pronunțată împotriva fetelor din trupa punk Pussy Riot a fost semnalul lansării acestei agende ultraconservatoare.

Directorul Institutului pentru Cercetări Politice din Moscova, Serghei Markov, afirma că „deviații precum homosexualitatea sunt considerate normă" în Europa. „Rusia alege un alt drum, se vede pe ea însăși ca o aripă conservatoare a Europei și prin urmare caută un drum pentru a depăși criza identitară"[1], spunea Markov. Discursul nu este nou. Dostoievski vorbea despre două Europe și vedea Rusia ca pe succesoarea Europei autentice.

Conceptul de Gayropa funcționează ca o piatră de hotar între Rusia și Europa, contribuind la definirea unei noi idei naționale, a „ideii ruse". După căutările existențialiste care au urmat distrugerii URSS și crizei identității colective, Rusia pare a fi într-o misiune mondială pentru salvarea umanității de degenerarea care o amenință în pragul revoluției gay, arătau Oleg și Tatiana Riabov. Uniunea Europeană devine subiectul acestui tip de narațiuni și în România: „Franța legalizează pedofilia – 13 ani ar putea deveni vârsta minimă pentru consimțământul sexual"[2]; „Olanda se pregătește să legalizeze pedofilia?"[3].

Rușii obișnuiți se regăsesc în această nouă narațiune, pe care o rezumă prin „Heterosexuali din toate țările, uniți-vă!"[4]. Ei văd în Putin conducătorul care apără valorile tradiționale.[5] Prin emascularea celorlalți, are loc remasculinizarea Rusiei. Nu întâmplător, *Ursul rus* este promovat din ce în ce mai mult ca simbol național și nu întâmplător Putin se prezintă ca mascul alfa: se luptă cu tigrii siberieni și face baie la copcă (având

1) O. Beloborodov, „Znamenuiut samoidentifikațiu Rossii", *Vzglyad*, 11 iun. 2013. 2) „Franța legalizează pedofilia: 13 ani...", stiri-extreme.ro, 13 nov. 2017. 3) D. Roxin, „Olanda se pregătește să legalizeze pedofilia?", cunoastelumea.ro, 2 iun. 2016. 4) Comentariu la articolul „Rusia nu va permite orfanilor sa fie adoptați de familii de homosexuali", Novosti@mail.ru, 5 feb. 2013, *apud* O. Riabov, *op. cit.* 5) „Ekspert: Na Zapade veliko odobrenie...", *Vzglyad*, 2 iul. 2013.

crucea ortodoxă la gât), atunci când nu pilotează MIG-uri și nu se scufundă cu submarinul.

Aceeași Mizulina avea să introducă în dezbaterile Dumei și un proiect de lege privind interzicerea avortului. Deși patriarhul Chiril a lansat o petiție cerând rușilor să militeze împreună pentru interzicerea întreruperilor de sarcină în Rusia, țară care are cea mai mare rată a avorturilor din lume[1], peste 70% din ruși vor ca lucrurile să rămână așa cum sunt.[2]

Pentru Kremlin, criminalizarea violenței domestice face parte din agenda UE, amestecul pervers al Occidentului în societatea tradițională. Biserica rusă afirma în 2016 că una dintre cele mai mari amenințări la adresa familiei este „încercarea de a introduce în Rusia o lege a așa-zisei preveniri a violenței domestice".[3] Mizulina declara că o astfel de lege ar submina protejarea unității familiei. Realitatea însă este stupefiantă: una din trei femei este abuzată fizic de partener și 40% din totalul actelor de violență fizică sau crime au loc la domiciliu. Peste 14 000 de femei sunt ucise anual de soții sau partenerii lor în Federația Rusă.[4]

Legătura tot mai strânsă între Putin și Biserica Ortodoxă Rusă, antrenarea Patriarhiei Ruse în desfășurarea acestor narațiuni prin dezinformare și propagandă au stârnit critici și îngrijorări.[5] Acesta a fost motivul care a stat la baza protestului punk al celor de la Pussy Riot în 2012, când au interpretat o „rugăciune punk" anti-Putin în Catedrala Hristos Mântuitorul din Moscova.

Tentative similare de legiferare au avut loc în toate statele foste sovietice. În Republica Moldova, acestea au fost susținute puternic de comuniști, socialiști, Mitropolia Moldovei și presa

1) „World Abortion Policies 2013", ONU. 2) S. Fenton, „Russian city bans abortion for a day...", *Independent*, 12 ian. 2017. 3) L. Zezulin, „The Russian Orthodox Church...", *Wheel Journal*, 9 feb. 2016. 4) N. Kozlova, „Ruku opusti", *Novaia Gazeta*, 9 feb. 2017. 5) O analiză a rolului „Bisericii globale" a Kremlinului, în Marcel H. Harpen, *Putin's Propaganda Machine: Soft Power and Russian Foreign Policy*, Rowman & Littlefield, London, 2015.

pro-Kremlin, proiectul de lege privind „propaganda gay" fiind însă retras înainte de semnarea Acordului de Asociere cu UE.[1] Pușkov comenta atunci pentru un ziar rus că una dintre condițiile semnării Acordului de Asociere cu Republica Moldova a fost „organizarea de parade gay".[2]

În România, Frăția Ortodoxă a protestat în ianuarie 2018 în fața Muzeului Țăranului Român împotriva „propagandei homosexuale care se face în acest simbol național al neamului românesc" prin proiecția filmului românesc *Soldații*, în care actorii principali interpretau un cuplu de homosexuali. O săptămână mai înainte, în aceeași sală de cinema, un grup de protestatari a întrerupt proiecția filmului francez *120 de bătăi pe minut*, care avea ca subiect o poveste de iubire gay. Protestatarii au urcat pe scenă în timpul proiecției cu icoane în mâini, cântând imnuri bisericești și imnul României și strigând sloganuri împotriva miliardarului american George Soros.

Încă de la început, Kremlinul a folosit pentru protestele din Maidan termenul *Gayromaidan*, omonimie (termenul folosit de ucraineni era *Euromaidan*) care trimitea spre aceeași narațiune: Ucraina se îndreaptă mai degrabă spre îmbrățișarea valorilor pervertite ale Vestului, precum homosexualitatea, decât spre democrație, pluralism și prosperitate. Narațiunea oficială a Kremlinului, exprimată de Putin la Clubul Valdai în 2013, era că prin politicile implementate, Occidentul punea pe același plan credința în Satana cu credința în Dumnezeu.

Un articol din *Komsomolskaia Pravda* relata vizita ministrului afacerilor externe german în Maidan sub titlul: „Benzină gay peste focul din Maidan: naționaliștii, antisemiții, neonaziștii și homosexualii cheamă Ucraina să se alăture Europei"[3]. Presa rusă arăta că în eventualitatea unei victorii a opoziției, căsătoriile între persoane de același sex vor fi legalizate în Ucraina și că se așteaptă ca țara să fie subiectul tuturor „deliciilor Gayropei" în viitor.

[1]) J. Nichols, „Moldova Overturns «Gay Propaganda»...", *Huffington Post*, 14 oct. 2013. [2]) O. Riabov, *op. cit.* [3]) S. Polosatov, „Gey-drovișki v koster Maidana...", *Komsomolskaya Pravda*, 5 dec. 2013, *apud* O. Riabov, *op. cit.*

După *Revoluția portocalie*, emascularea Kievului a fost una dintre narațiunile-cheie ale Kremlinului. Aspirația Ucrainei de a semna Acordul de Asociere și de a deveni membră a UE era rezultatul *lobby-ului albastru* al Gayropei, ceea ce o transforma în trădătoare a frăției slave și a trecutului istoric comun. De vină era devianța sexuală, susținea presa pro-Kremlin, dovada fiind o fotografie a fraților Kliciko, campioni mondiali ucraineni la box (Vitali fiind și primar al Kievului), publicată în 2004 într-o revistă gay.

De altfel, acesta era și mesajul opoziției ucrainene, cea care organizase așa-numitul *Antimaidan* în 14 decembrie 2013. Prim-ministrul Nikolai Azarov spunea atunci: „Liderii opoziției vă spun povești că vom semna un Acord de Asociere cu UE și că vom călători în Europa fără vize, de mâine. Trebuie însă să îndeplinim o serie de condiții: să legalizăm căsătoriile homosexuale și trebuie să adoptăm legea privind drepturile minorităților sexuale." Discursul lui Azarov a fost publicat și comentat pe larg în presa de limbă rusă și ucraineană. Chiar dacă șeful Delegației UE în Ucraina, Jan Tombinski, a dat un comunicat în care arăta că toate acestea sunt falsuri, nu s-a bucurat de aceeași atenție din partea presei proruse, care a exploatat copios declarația, amplificând-o.[1]

Rusia vrea să fie văzută ca „unică apărătoare a valorilor tradiționale". Știrile *fake* și dezinformarea care au susținut această narațiune au fost difuzate și în Rusia și în UE, folosind metalimbajul radical, apocaliptic, al cărui profet a fost chiar Putin, în 2013. Președintele rus pozează de acum în Sfântul Gheorghe ucigând balaurul. Retorica Moscovei privind războiul civilizației ruse pure cu civilizația occidentală pervertită poziționează Kremlinul în rolul de gardian al valorilor conservatoare religioase.

[1]) „Tombinski: YES ne trebuiet ot Ukrainy...", *Vzglyad*, 14 dec. 2013.

Retorica nu este nouă, observa Melissa Hooper.[1] Un conflict similar a fost promovat de liderii de dreapta creștini în Vest, inclusiv în SUA, de zeci de ani. Aceștia au militat pentru dreptul statului și al Bisericii de a interveni în chestiuni precum drepturile LGBT, egalitatea de gen, avortul, violența domestică etc.

Rușii au folosit copios expertiza fundamentaliștilor americani în dezvoltarea propriei legislații și ideologii, întâlnirile dintre cele două „congregații" fiind documentate de jurnaliștii americani.[2] Acesta este și motivul pentru care Trump și Putin au același tip de mesaj și dezvoltă aceleași narațiuni *fake*.

După ce Putin a anexat Crimeea, paleoconservatorul Pat Buchanan întreba, voit retoric: „În noul Război Rece ideologic, de partea cui este acum Dumnezeu?" El deplângea „capitularea Vestului în fața revoluției sexuale, divorțului rapid, promiscuității tot mai răspândite, pornografiei, homosexualității, feminismului, avortului, căsătoriilor între parteneri de același sex, eutanasiei, sinuciderii asistate, înlocuirii valorilor creștine cu valorile Holywoodului". Omenirea era însă salvată, căci Moscova devenise „Orașul lui Dumnezeu".[3]

Trump nu a apărut din neant – Buchanan livra mesaje similare cu 20 de ani înainte. El este cel care îi scria discursurile lui Nixon și care candidase de câteva ori la președinția americană – un purtător al stindardului paleoconservatorismului, mișcare care îl revendică acum și pe Trump. Acesta fusese suspectat de republicani înainte de alegerile primare că nu ar fi un conservator veritabil, idee exprimată chiar de George W. Bush.[4] După victorie însă, Trump devenise un nou convertit, care deși este lipsit de orice finețe ideologică, va crea „un partid nou, robust".[5]

Apropierea între ideologia paleoconservatorilor americani și neoimperialismul lui Putin este izbitoare: antiimigrație, antimulticulturalism, izolaționism, antidiscriminare pozitivă, limitarea comerțului liber, a asistenței financiare internaționale, a drepturilor LGBT.

[1] M. Hooper, *op. cit.* [2] A. Federman, „How US Evangelicals Fueled...", *Nation*, 7 ian. 2014. [3] P. Buchanan, „Whose Side Is God on Now?", *Townhall*, 4 apr. 2014. [4] D. Matthews, „Paleoconservatism, the Movement that Explains...", Vox, 6 mai 2016. [5] J. Poor, „Pat Buchanan: 'Trump as Nominee..", *Breitbart*, 24 mar. 2016.

Înainte de anexarea Crimeii, Moscova era văzută ca un importator net de fundamentalism creștin din SUA. Astăzi, situația s-a schimbat. După adoptarea legislației anti-LGBT în Rusia, un proiect similar de lege a fost propus în Tennesse. Americanii au fost seduși de ideile mesianice ale rușilor, cum ar fi cele ale profesorilor de sociologie de la Universitatea Lomonosov, Anatoli Antonov și Victor Medkov. Studiind declinul demografic al Rusiei, aceștia au prevăzut o „iarnă demografică", arătând că legislația progresistă a drepturilor omului, de la dreptul la avort până la drepturile minorităților sexuale, vor grăbi „sfârșitul civilizației".[1] Iar experiența americană în domeniu le-a fost utilă rușilor în dezvoltarea legislației de acest gen.[2] „Copilul rus trebuie înțeles în primul rând ca rus și apoi drept copil", susținea Dughin.[3]

Paleoconservatorii americani îl laudă pe liderul de la Kremlin, cleptocrația girată de acesta fiind un rău minor: „În războiul cultural care se duce pentru viitorul omenirii, Putin înfige steagul Rusiei ferm pe tărâmul creștinismului tradițional."[4] Definită de Karen Dawisha ca „naționalizarea riscului și privatizarea recompensei"[5], cleptocrația pare a nu-i deranja nici pe ruși, care își văd acum țara ca pe o „citadelă, o fortăreață și un far pentru conservatorii europeni", singura care poate salva lumea de „inchiziția albastră"[6]. Iar Moscova își îndeplinește această „vocație" finanțând sau susținând partidele de extremă dreapta, cum ar fi Frontul Național și AfD[7], susținând prin

[1] A. Galpert, „Demographic Winter Right-Wing...", *Political Research Associates*, 3 iul. 2014. [2] H. Levintova, „How US Evangelicals Helped Create...", *Mother Jones*, 21 feb. 2014. [3] A. Dughin, *op. cit.*, p. 172. [4] C. Michel, „How Russia became the leader...", *Politico*, 2 nov. 2017. [5] Karen Dawisha, *Putin's Kleptocracy: Who Owns Russia?*, Simon & Schuster, New York, 2014. [6] O. Beloborodov, *op. cit.* [7] „Russia funds French National Front...", *The Week*, 25 nov. 2014.

dezinformare și propagandă grupări neonaziste[1] și mișcările secesioniste din Catalunia, Scoția și California.[2]

Fostul vicepreședinte american Joe Biden descrie sistemul construit de Moscova ca fiind piramidal, în vârful lui aflându-se Putin și *siloviki*, ofițerii de rang înalt din serviciile de informații. Cleptocrația este protejată de competitori sau de un fisc prea zelos, oferind în schimb Kremlinului recompense financiare sau servicii „patriotice" (cum este cazul „Fermei de troli" de la Sankt-Petersburg, după cum vom vedea mai departe). Câteodată câștigă și statul din această schemă. „Moscova poate să ceară oamenilor de afaceri și companiilor (sau să îi constrângă) să sprijine finanțarea unor procese politice de subversiune în altă parte – făcând contribuții către o organizație anti-NATO în Suedia, de exemplu, sau înființând grupuri anti-fracking în Bulgaria și România care să lupte împotriva unor evoluții care ar amenința poziția dominantă a Rusiei pe piața est-europeană a gazului."[3]

Apărarea valorilor tradiționale este un bun pretext pentru Kremlin, așa cum lupta împotriva statului paralel și a lui George Soros este un bun pretext pentru Recep Tayyip Erdoğan, Liviu Dragnea sau Viktor Orbán.

VECHILE HĂRȚI SUNT LUATE DE PE RAFTURI

Spargerea teritoriilor naționale în diverse enclave, republici și regiuni autonome este una dintre specialitățile sovietice. Osetia de Sud, Abhazia, Transnistria, Donbasul au fost transformate în adevărate bombe cu ceas, fiind amorsate după destrămarea URSS pentru a deveni „conflicte înghețate". Sunt ceea ce Benedict Anderson numea „comunități imaginate", mai degrabă decât state-națiune.[4]

[1] K. Hankes, „Americand Abroad: Dickson, Taylor...", SPLC, 24 mar. 2015. [2] C. Michel, „Why Russia Loves the Idea of California", Politico, 15 ian. 2017. [3] J. Biden, M. Carpenter, „How to Stand Up to the Kremlin", *Foreign Affairs*, ian./feb. 2018. [4] Benedict Anderson, *Imagined Communities: Reflections on the Origin and Spread of Nationalism*, Verso, London, 2016. [1] „Russian propaganda in Ukraine – Long live Ruthenia", *The Economist*, 3 apr. 2015.

După secesiunea provinciei Kosovo, pe care **nu** a putut-o împiedica în Consiliul de Securitate al ONU, Rusia – aliat și protector tradițional al Serbiei – a revenit la discursul bolșevic privind „autodeterminarea". Din motive politice care țin de prevenirea unor secesiuni similare, România, Spania, Slovacia și Grecia sunt singurele state membre ale UE care nu au recunoscut independența Kosovo, recunoscând însă documentele oficiale emise de Priștina. (Independența statului Kosovo era recunoscută la sfârșitul anului 2017 de 114 țări.) După anexarea Crimeii, Rusia vorbește acum despre „precedentul Kosovo" – „Dacă ați acceptat autodeterminarea Kosovo, acceptați și autodeterminarea Crimeii și Cataluniei", pare a spune Moscova.

Dezintegrarea Uniunii Europene și a Ucrainei sunt prinse în aceeași narațiune *fake*. Pentru Kremlin, Ucraina este un stat artificial care se va sparge în bucăți monoetnice. Crimeea a fost abia începutul – vor urma și alte regiuni care vor căuta autonomia sau vor fi anexate de statele vecine. Transcarpatia, de exemplu, regiune a Ucrainei aflată la nord de Tisa, a devenit o țintă pentru propaganda rusă după anexarea Crimeii. În martie 2015, publicațiile ucrainene relatau că organizații ale rutenilor din Transcarpatia (un mic grup etnic răspândit în Ucraina, Slovacia, România și Polonia) au ținut un congres la care au cerut „recunoașterea identității naționale și autonomiei pământului lor". Era *fake news*. S-a aflat mai târziu că fusese un congres inventat de TASS, agenția rusă de știri. TASS îl cita pe Petro Getko, care se autointitula „prim-ministru al rusinilor din Subcarpați", deși acesta nu mai fusese văzut prin Transcarpatia de câțiva ani.[1]

Cazul Cataluniei a fost inserat în această narațiune a „autodeterminării", a unei Uniuni Europene care se dezintegrează. „Proclamarea independenței Cataluniei și conflictul din estul Ucrainei sunt parte a unui plan al marilor puteri de a pregăti

terenul pentru război în Europa", scria Politexpert[1]; „Europenii au inventat teoria separatismului global. Ce se întâmplă acum în Catalunia nu este o excepție, același lucru se întâmplă în Italia și în Belgia", se afirma la Canal 1[2]; „Belgia este un stat artificial și dislocația sa ar putea fi semnul cel mai clar că elita conducătoare a UE intenționează să distrugă blocul european prin fragmentare", scria Global Research.[3]

Grupul operativ pentru comunicarea strategică în Est al UE (East StratCom), care a publicat aceste cazuri în Disinformation Review, observa o creștere puternică a numărului de știri *fake* privind referendumul pentru independență în rusă, spaniolă și engleză. Informația a fost făcută publică de Comisia Europeană după ce ministrul spaniol de externe, Alfonso Dastis, a anunțat că hackerii ruși au atacat serverele UE. „Este important că știm că există anumite entități, publice sau private, care încearcă să interfereze în politica noastră națională", spunea și ministrul apărării, Dolores de Cospedal.[4] Dastis și de Cospedal au mai precizat că grupuri din Rusia și Venezuela au folosit rețelele sociale pentru a propaga *fake news* privind referendumul. Cu o săptămână înainte, șeful forțelor armate NATO în Europa, generalul american Curtis Scaparrotti, cerea Rusiei să „înceteze să se mai amestece" în alegerile europene.[5]

„Repetă Spania greșelile Ucrainei?" se întreba un invitat la Rusia 1. Comentatorii ruși descriau bogata Catalunie ca pe un „Donbas al Europei", argumentând că „pentru prima oară după 1945, un război civil și adevărate violențe pot izbucni". Presa rusă de stat descrie în acest context eșecul democrației europene, care îngăduie violențele din Catalunia, spre deosebire de Rusia, care a gestionat în așa fel situația comunității ruse din Crimeea, încât au fost evitate vărsările de sânge, datorită „oamenilor politicoși".

[1]) Politexpert și oane.ws, 27 oct. 2017. [2]) „Vremia pokajet", Canal 1, 23 oct. 2017. [3]) *Global Research*, 11 oct. 2017. [4]) J. Rankin, „Catalan independence: EU experts...", *The Guardian*, 13 nov. 2017. [5]) V. Cotovio, „«Misinformation» on Catalonia referendum... ", CNN, 14 nov. 2017.

Mira Milosevich, analistă la Institutul Regal Elcano din Madrid, afirma că „Rusia are o agendă naționalistă și sprijină mișcările naționaliste și populiste pentru a ajuta la divizarea Europei".[1] Studiul pe care îl publicase documenta conexiuni între implicarea rușilor în campania Brexit și campania *fake news* asociată referendumului catalan. Era remarcată mobilizarea masivă pe rețelele sociale, inclusiv a unor grupuri precum Anonymus (@YourAnonNews), care are 1,7 milioane de urmăritori, dar și a lui Julian Assange și Edward Snowden, ale căror mesaje fuseseră amplificate de boți pe Facebook, Twitter și în forumurile publicațiilor online. Assange devenise „principalul activist internațional în criza catalană, difuzând opinii și jumătăți de adevăr ca și cum ar fi fost știri", arăta *El País*, numele acestuia fiind cel mai des menționat în repostările de pe Twitter care conțineau haștagul #Catalonia.[2]

De exemplu, cel mai repostat mesaj în care Assange cerea sprijin internațional pentru dreptul Cataluniei la autodeterminare a fost postat la 16:46:57 UTC, fiind repostat cu o rată medie de un tweet pe secundă.[3] Conform Medium, a fost cea mai mare rată de tweeting a unui mesaj atinsă vreodată. Magadanеț R.F. a preluat un tweet al lui Assange în care acesta compara evenimentele din Catalunia cu cele din piața Tiananmen din Beijing. Postarea a fost difuzată mai mult în rusă și repostată de conturile specializate de propagandă, inclusiv cel al Noii Rusii din Ucraina. Assange a acuzat guvernul spaniol de „represiune și cenzură" și că duce un „război împotriva referendumului de independență". Cele mai utilizate cuvinte au fost nu numai „Catalunia" și „catalan", ci și „Franco" sau „Franchism", haștagul dominant fiind „referendum catalan", cu peste 7 500% creștere.[4] Conturile au diseminat în special informații de pe RT și Sputnik, reluând doar declarațiile lui Carles Puigdemont.

[1]) T. White, „Russian Hackers Fueled Catalan...", Bloomberg, 8 nov. 2017. [2]) D. Alandete, „La maquinaria de injerencias rusa...", *El País*, 25 sept. 2017. [3]) @JulianAssange, Twitter, 15 sept. 2017. [4]) D. Alandete, „There's fake news in Catalonia too", *El País*, 2. oct. 2017.

RT în limba spaniolă a acoperit masiv evenimentul, titlul fiind „Catalunia își alege destinul".

În unele dintre sutele de articole postate de Sputnik în limba spaniolă în această perioadă, guvernul spaniol era catalogat drept „franchist", „corupt" și era acuzat de „represiune"[1], sau erau invocate suferințele catalanilor din timpul războiului civil, „un trecut marcat de război și injustiție", acesta fiind un motiv puternic pentru declanșarea referendumului. Un alt articol îl cita pe liderul Partidului Național Bolșevic, Eduard Limonov, care anticipa că votul pentru independența Cataluniei va fi urmat de un val de secesiuni în Spania. Raportul publicat de *El País* sugera că website-urile Russia News Now și New Front fac parte din „armatele digitale ale Kremlinului", care „fac știrile fa *fake* să devină virale pentru a exacerba o criză și a crea divizare între SUA și Europa". Conform unui avertizor de integritate intervievat de *Die Zeit*, News Front era finanțat de serviciile de informații ruse.[2]

Analizând peste 5 milioane de mesaje postate între 29 septembrie și 5 octombrie 2017 în rețelele sociale de diverse platforme susținute de Kremlin, profesorul Javier Lesaca, de la Universitatea George Washington, descoperea „armate de conturi zombi perfect coordonate"[3]. Peste 30% din conturi erau anonime, dedicate propagării conținutului RT și Sputnik. Doar 3% erau profiluri reale, restul fiind boți sau conturi ale mișcării Chavista din Venezuela. Titlurile foloseau un limbaj puternic emoțional pentru a atrage cititorii, concentrându-se pe violențele poliției spaniole împotriva celor care votau.

Kremlinul, prin vocea lui Dmitri Peskov, a afirmat că acuzațiile Spaniei sunt „neîntemeiate", „o continuare a aceleași isterii care se întâmplă acum în SUA și în alte țări".[4]

Narațiunile propagate de publicațiile ruse privind dezintegrarea Uniunii Europene au fost adoptate, pe un ton surprinzător de apropiat, și de publicații din Turcia. Asta nu înseamnă însă că influența Kremlinului este atât de mare în presa turcă, ci, mai degrabă, că regimurile autoritariste adoptă aceleași metanarațiuni și metalimbaj.

> Declarația de independență a Cataluniei nu numai că a împărțit Spania, ci a și activat faliile etnice ale Europei. Este imposibil ca vreo forță să mai oprească destrămarea Europei, dezintegrarea și divizarea țărilor, una câte una. Secolul XX al Europei s-a încheiat, ordinea stabilită după cel de-al Doilea Război Mondial s-a destrămat, calculele politice s-au resetat, hărțile vechi au fost luate de pe rafturi, se naște o nouă istorie politică care va fi determinată de dezintegrarea etnică.[1]

Ziarul conservator turc *Yeni Şafak*, cunoscut pentru sprijinul acordat președintelui Erdoğan și partidului Justiție și Dezvoltare (AKP), este acuzat că promovează constant un discurs al urii și publică știri false. A ajuns celebru în presa internațională când a publicat un interviu fabricat cu Noam Chomsky.[2] *Yeni Şafak* a fost principala sursă de dezinformare în timpul protestelor din Turcia din 2013. Ziarul afirma atunci că aplicația de telefonie mobilă Zello folosită în timpul protestelor a fost livrată de SUA, că protestatarii vor să elimine rezervele de apă ale Istanbulului pentru a submina guvernul, că au consumat alcool în moschei și au atacat femeile care purtau hijab. În ianuarie 2016, *Yeni Şafak* publica o înregistrare video în care publicul de la Beyaz Show, Kanal D, striga sloganuri în sprijinul liderului kurd Abdullah Öcalan. Era un *fake* – banda audio originală fusese înlocuită cu înregistrarea audio a unor proteste.[3]

Chiar dacă vine din Turcia, dezinformarea privind Catalunia se încadrează perfect în narațiunea despre disoluția Europei. Genul acesta de articol l-ai putea citi în oricare dintre jurnalele online sau offline de extremă dreapta europene. Revanșismul turc este însă explicit. În contextul politic actual, cu un președinte tot mai autoritarist, care a arestat peste 50 000 de persoane

[1]) „Catalanes defienden que el independentismo...", Sputnik, 12 sept. 2017. [2]) P. Beuth *et. al.*, „War without blood", *Die Zeit*, 26 feb. 2017. [3]) D. Alandete, „Russian network used Venezuelan...", *El País*, 11 nov. 2017. [4]) E. Palmer, „Did Russian «fake news» stir...?", BBC, 18 nov. 2017.

[1]) İ. Karagül, „Europe will be divided...", *Yeni Şafak*, 30 oct. 2017. [2]) „Turkish daily apologizes for fabricated...", *Daily News*, 2 sept. 2013. [3]) „Yeni Şafak Coverup Following Doctored...", D8 News, 16 ian. 2016.

după lovitura de stat eșuată din 15 iulie 2016, a închis magistrați, jurnaliști, activiști, politicieni kurzi, forțele de securitate turce fiind acuzate de tortură și asasinate extrajudiciare[1], dezinformarea este îndreptată în primul rând împotriva propriului popor.

În martie 2017, Erdoğan i-a numit pe olandezi „rămășițe naziste și fasciste", după ce autoritățile olandeze le-au interzis miniștrilor săi, Mevlut Cavusoglu și Fatma Kaya, să intre în Olanda pentru a face campanie în rândul comunității turce din această țară pentru referendumul constituțional ce urma să aibă loc în aprilie. Cu câteva zile mai înainte, președintele turc descoperise „practici naziste" în Germania, după ce autoritățile anulaseră evenimente similare.[2] Erdoğan l-a declarat pe ambasadorul olandez persona non-grata, a închis spațiul aerian turc pentru zborurile diplomaților olandezi, după care a declarat că olandezii erau responsabili pentru masacrarea a peste 8 000 de musulmani bosniaci la Srebenica, în 1995.[3]

De fapt, autoritățile olandeze le ceruseră turcilor să nu organizeze nici un fel de mitinguri înaintea alegerilor din Olanda din 15 martie. Declarațiile vehemente ale lui Erdoğan ar putea însemna că acesta și-a dorit de fapt amorsarea acestei crize. Cât despre noua Constituție a Turciei, Comisia Europeană pentru Democrație prin Drept a Consiliului Europei (Comisia de la Veneția) a afirmat că este un adevărat manual de autocrație.[4]

Nu întâmplător, odată cu apropierea dintre Putin și Erdoğan concretizată prin înțelegerile politice și economice, inclusiv cele privind achiziția de rachete S-400 sol-aer rusești (decizie care a stârnit consternare la sediul NATO), imaginea Turciei în presa

[1]) „Police Torture and Abductions in Turkey", Human Rights Watch, 12 oct. 2017. [2]) „Turkey hurls «Nazi» allegations...", *The Economist*, 15 mar. 2017. [3]) Masacrul a fost ordonat de Ratko Mladić și pus în practică de milițiile sârbe; forțele de pace olandeze au fost depășite, nereușind să îi împiedice. [4]) Opinia nr. 875/2017, Comisia Europeană pentru Democrație prin Drept a Consiliului Europei (Comisia de la Veneția).

de stat rusă a devenit brusc mult mai bună, coborând în 2017 de pe locul trei în percepția publicului rus privind cei mai mari dușmani ai Rusiei, lăsând locul Germaniei.[1]

CE POATE FACE O ANALIZĂ SEMANTICĂ BULGARĂ

În 2017, Milena Iakimova și Dimitar Vatsov au publicat un studiu privind discursul antiliberal diseminat de media din Bulgaria în perioada 2013–2016.[2] Era pentru prima dată când se făcea o analiză semantică la o scară atât de mare – 600 de publicații. Mai mult, cei doi cercetători bulgari avuseseră „norocul" ca la un an de la declanșarea cercetării să aibă loc anexarea Crimeii, ceea ce a generat schimbări importante în comportamentul media.

Cercetarea identifica mai multe tipuri de discurs antiliberal și autocratic, care erau „fără îndoială propagandistice și prorusești". Surpriza cea mai mare a autorilor a fost când au auzit același discurs la noul președinte al SUA, Donald Trump: media independentă este un „dușman al poporului", protestele civice sunt plătite, participanții fiind „protestatari profesioniști", „tribunalele sunt politizate", NATO este „învechită".

Autorii s-au întrebat dacă pot presupune că brațul lung al Moscovei livrează același tip de discurs și lui Trump, și în media bulgară, dar și lui Viktor Orbán, Jarosław Kaczyński sau Marine Le Pen.

Liniile de forță ale narațiunilor erau comune: primatul suveranității naționale, critica hegemoniei Vestului și a „ideologiei" drepturilor omului, antiamericanismul și euroscepticismul, subminarea independenței instituțiilor liberale – media, sistem judiciar, ONG-uri și proteste civice.

[1]) Centrul Levada, „Soyuzniki i «vragi» Rossii, Yevropeiskaia integratsia", iunie 2016 și iunie 2017. [2]) M. Iakimova, D. Vatsov, „Anti-Democratic Propaganda in Bulgaria. News Websites and Print Media: 2013–2016", *Eurozine*, 2017.

Analiza semantică și de conținut a celor 597 de publicații bulgare studiate a identificat câteva narațiuni simple: SUA/NATO sunt un hegemon global și un păpușar care trage sforile atât la Bruxelles, cât și în guvernele naționale; Europa e pe moarte deoarece cultura sa este în declin, fiind aflată sub loviturile invaziei migranților eliberați de SUA, dar și din cauza birocrației europene care este lipsită de voință proprie; Rusia se ridică, dar este victima agresiunii occidentale, întrucât este gardianul valorilor tradiționale, o adevărată salvatoare a Europei; elitele liberale ale Bulgariei sunt venale – mișcările civice, organizațiile pentru drepturile omului, presa independentă, politicienii prooccidentali fiind cu toții „agenți străini", marionete ale intereselor străine.

Analiza semantică a descoperit că propaganda antiliberală prorusă are un vocabular specific, un idiolect, în funcție de obiectul narațiunilor. De exemplu, grupul eurosceptic era reprezentat de o listă de 53 de cuvinte-cheie, cum ar fi „Gayropa" și „Oligarhia europeană". Narațiunile îndreptate împotriva societății civile bulgare și a opozanților politici conțineau 119 cuvinte-cheie și fraze, printre care „fasciști liberali", „lachei ai Occidentului", „sugative de granturi" sau cuvinte hibrid, cum ar fi „tolerast" (cei care tolerează pederaștii). Înrudirea limbilor rusă și bulgară a făcut ca împrumuturile idiolectice din rusă să fie mai simple și mai eficiente. Unele însă le găsim și în română.

Cifrele prezentate de cei doi autori sunt șocante: între 2013 și 2016, numărul publicațiilor antiamericane și anti-NATO a crescut de 34 de ori, numărul celor care atacă independența media, sistemul judiciar și pluralismul de 23 de ori, iar numărul publicațiilor care laudă Rusia pentru „creșterea puterii spirituale și politice", „puterea armelor rusești" etc. a crescut de până la 144 de ori!

Acest tip de analiză, desfășurată într-o perioadă-cheie, începând înainte de anexarea Crimeii, a mai avut câteva concluzii unice până acum în spațiul european: numărul articolelor care sprijineau narațiunile rusești privind Crimeea și Ucraina crescuse de la 56, la sfârșitul anului 2013, la 6 109 în 2016; în 2013, presa bulgară nu făcea mențiuni privind „dușmanii Rusiei" decât în 54 de articole, chiar dacă UE și NATO erau de mult timp în plin proces de lărgire și atinseseră aproximativ dimensiunile actuale, ajungând în 2016 la 7 511 de articole în care se vorbea despre „dușmanii Rusiei", „agresiune împotriva Rusiei" și „război împotriva Rusiei"; numărul articolelor în care armamentul și armata Rusiei erau lăudate crescuse de la 22 în 2013 la 745 în 2016, iar al celor care lăudau Rusia, în general, crescuse de la 44 la 1 326.

Autorii conchid că tezele propagandei ruse au fost introduse în media din Bulgaria începând cu sfârșitul anului 2013 (după începutul protestelor din Euromaidan), în special din martie 2014, după anexarea Crimeii. Propaganda rusă preluase teme din dezbaterea publică occidentală, cum ar fi critica liberalismului și a globalizării, și le refasonase, indiferent dacă acestea veneau din stânga sau din dreapta politicii europene, într-un discurs național-suveranist îmbrăcat în jargonul geopoliticii. Influxul a funcționat biunivoc – diverși actori locali au împrumutat „pachetul de propagandă rusesc" sau doar părți din el și l-au folosit pentru propriile foloase populiste, un fel de „polenizare încrucișată" între populiștii de ambele părți. În fond, narațiunile populiste de succes circulă ca bancurile bune.

Iakimova și Vatsov au mai observat că narațiunile Kremlinului speculau o schimbare fundamentală în dinamica protestelor din Vest. Mișcări precum Occupy, Indignados sau Gezi Park nu semănau nici cu „revoluțiile de catifea", nici cu „revoluțiile colorate". Acestea din urmă cereau schimbarea *sistemului* politic, dar nu puneau la îndoială *rolul* statului, așa cum e configurat de democrațiile liberale. Din 2007, odată cu izbucnirea crizei economice, mișcările de protest puneau în discuție capacitatea statului de a regla în mod onest relațiile sociale, acuzând politicienii că servesc interesele private ale corporațiilor, iar elitele că ar „conspira" împotriva interesului public.

După protestele din 2011–2012 din Rusia, temându-se de o „revoluție colorată", Kremlinul a inventat și narațiunea „sponsorului protestelor", în persoana miliardarului american George

Soros, un evreu ungur, supraviețuitor al Holocaustului, care a plecat să studieze la Londra în 1947, pe când avea 17 ani, și apoi a emigrat în SUA. Narațiunea privindu-l pe Soros a fost replicată rapid în România, Bulgaria, Ungaria, Polonia, Cehia, Slovacia, SUA și Marea Britanie.

DINCOLO, SAU DINCOACE DE CORTINA DE FIER?

Scena cehă și slovacă a dezinformării este cea mai complexă din estul Europei. Cehoslovacia a fost în 1968 o miză importantă pentru propaganda Moscovei, iar Cehia și Slovacia au moștenit această atenție specială a Kremlinului, din inerție și pragmatism.

Conform unui raport al Serviciului de Informații din Cehia, serviciile de informații ruse au fost cele mai active în Cehia în 2015.[1] Surse anonime citate de contraspionajul ceh arată că la Praga există din 1969 o bază a spionajului sovietic, încă funcțională. Foștii agenți sovietici sunt implicați acum în crima organizată și îi influențează pe politicienii de top pentru a mări dependența Cehiei de Rusia.[2]

În perioada 2015–2017 au fost lansate peste 40 de site-uri de știri false. Platformele majore de dezinformare sunt Parlamentní listy, AC24, AE News (cunoscut și ca Aeronet), Nová Republika, První Zprávy și Sputnik CZ, audiența globală a acestora fiind semnificativă. Parlamentní listy, de exemplu, are peste 800 000 de cititori lunar, populația Cehiei fiind de 10 milioane de cetățeni. În Cehia sunt și cele mai multe organizații de *fact-checking* și antidezinformare, cele mai vizibile fiind Kremlin Watch Program și Institutul de Studii de Securitate din Praga.[3]

Președintele ceh Miloš Zeman este unul dintre aliații declarați ai Moscovei: are un discurs anti-UE, ani-Islam, antiimigrație, pledând pentru anularea sancțiunilor împotriva Rusiei și recunoașterea anexării Crimeii. („Anexarea este un fapt împlinit. Rusia poate însă plăti compensații Ucrainei"[1], declara Zeman.) Campania prezidențială din ianuarie 2018 a fost plină de dezinformare, *fake news* și acțiuni de *kompromat*. Ca și în cazul alegerilor din Franța, când Le Pen nu a făcut nici un secret din faptul că Frontul Național primește finanțare de la bănci apropiate Kremlinului, făcând o vizită la Moscova în plină campanie electorală, și Zeman s-a aflat la Moscova înaintea scrutinului, existând suspiciuni că fondul de finanțare a campaniei este alimentat din surse netransparente.[2]

Narațiunile dezvoltate împotriva contracandidatului lui Zeman, Jiří Drahoš, președinte al Academiei de Științe, independent politic, au fost tipice: acesta va accepta imigranți, este sprijinit de companiile multinaționale străine și de elite, nu de popor, are o agendă ascunsă, va transforma statul într-o colonie etc. Zeman, în schimb, este apărătorul valorilor naționale, apărătorul suveranității, se opune imigranților și Bruxellesului. Zeman a câștigat cu o marjă de 3%, adică 150 000 de voturi.[3]

În Cehia, campania de dezinformare începe tot în 2013, ca și în Bulgaria și Ucraina. Un studiu realizat de Ivana Smoleňová, de la Institutul de Studii de Securitate din Praga, constată că primul semn a fost campania „Justiție juvenilă" (*Juvenilná Justícia*), care acuza „sistemul multinațional care fură cu brutalitate și nejustificat copiii de la familiile lor naturale și sănătoase"[4]. Campania a început cu o înregistrare video de 32 de minute postată pe YouTube, în care erau acuzate Franța, Germania și țările nordice de „cea mai brutală tiranie din istoria omenirii", repostată pe portalul slovac Stopautogenocide.sk. În material era folosit alfabetul chirilic și apăreau referințe la surse rusești. Cazul

[1]) Seviciul de Securitate a Informațiilor (BIS), Raportul anual, 2015. [2]) J. Janda, V. Víchová, „The Kremlin's hostile influence in the Czech Republic: The state of play", Institutul Varșovia, 10 aug. 2017. [3]) M. Krejčí, „The ins and outs of the Czech...", *New Eastern Europe*, 8 nov. 2017.

[1]) „Czech president sees Russian compensation...", Unian, oct. 2017. [2]) S. Mortkovitz, „Miloš Zeman wins second term...", Politico, 27 ian. 2018. [3]) M. Krejčí *et al.*, „The role of the Kremlin's influence...", European Values, 29 ian. 2018. [4]) I. Smoleňová, *The Pro-Russian Disinformation Campaign in the Czech Republic and Slovakia*, Institutul pentru Studii de Securitate, Praga, iunie 2015.

a fost cuplat cu o petiție antiguvernamentală, care a fost diseminată mai întâi în media alternativă, ajungând în presa *mainstream* în mai 2013. Acesta a fost primul caz din narațiunea privind „furtul" copiilor de la propriile familii, declinată apoi în statele ex-sovietice, dar și în România (cazul Bodnariu), Norvegia și Germania.

Campania în presa tradițională cehă a fost lansată în contrapondere la protestele masive din mai multe orașe din Cehia împotriva președintelui Zeman, instalat de doar două luni, provocate de acțiunile controversate ale acestuia. Site-urile proruse au publicat apoi știri *fake* privind implicarea ambasadei americane de la Praga în organizarea demonstrațiilor.

Cu excepția Sputnik News în limba cehă, activitățile de dezinformare din Cehia și Slovacia sunt produse de surse pentru care nu a fost documentată nici o legătură directă organizațională sau financiară cu Kremlinul. Pe lângă aceste site-uri de media alternative, rețeaua de propagandă cehă mai include oficiali, comentatori înregimentați și troli.

Analiza conținutului a patru publicații proruse – Zem & Vek (portal de știri slovac, „Mediu alternativ, fără publicitate"), Aeronet (portal de știri ceh, „Știri și comentarii alternative despre subiectele actuale"), *Vědomí* (revistă tipărită cehă) și Sputnik News – a arătat că toate dezvoltă aceleași narațiuni: #SUA – vor să domine lumea și vor să controleze fiecare națiune în parte, sădind pretutindeni semințele unui conflict global prin revoluții colorate, SUA fiind responsabilă pentru terorismul global; #NATO și UE – sunt pe cale a se dezintegra, de aceea instigă la agresiune, sunt puteri străine ale căror acțiuni contravin intereselor Cehiei și Slovaciei; #Ucraina – este condusă de fasciști și de discipolii lui Bandera, guvernul și președintele Ucrainei sunt marionete manevrate de SUA; #Rusia – deși nu este perfectă, este mai puțin agresivă decât Vestul, Rusia doar răspunde agresiunii Occidentului; #Viitorul – va fi plin de conflicte, însă alianța dintre China și Rusia ar putea pune capăt terorii americane.

Publicațiile proruse din Cehia au câteva caracteristici comune: pretind că nu au nici o legătură cu Kremlinul, sunt antioccidentale, eurosceptice și naționaliste; abundă în teorii ale conspirației, dezinformare, propagandă, știri false; folosesc un ton negativ, apocaliptic câteodată, pentru a descrie un viitor negru, al degradării morale, sociale, economice și politice; folosesc texte și imagini cu un puternic conținut emoțional.

Cehia este în prima linie a războiului informațional, iar efectele se văd în sondaje, patria lui Havel numărându-se astăzi printre cele mai sceptice state foste comuniste față de NATO și UE și printre cele mai proruse. În 2016, 38% din cehi credeau că SUA și Marea Britanie sunt vinovate de izbucnirea conflictului în Ucraina.[1] În 2017, 44% din cehi credeau că NATO nu va interveni în sprijinul țării lor în cazul unui „conflict serios cu Rusia" (cel mai mare procent din fostul bloc sovietic, România înregistra 26%) iar 27% credeau că „în anumite circumstanțe, un guvern nedemocratic este preferabil" (cel mai mare scor îl înregistra Republica Moldova, cu 44%).[2]

Tot în prima linie se află și statele baltice, unde propaganda și dezinformarea Kremlinului țintesc în special minoritatea rusă, care este de 26,9% în Letonia (din două milioane de locuitori), 24,8% în Estonia (din 1,3 milioane de locuitori), 5,8% în Lituania (din 2,9 milioane de locuitori). Comunitățile mari de etnici ruși se explică prin colonizarea masivă din timpul ocupației sovietice. În audiența țintă pot fi incluse și grupurile etnice ale ucrainenilor, bielorușilor și polonezilor. Prezența RT și Sputnik este motorul acestor activități. Jumătate din cele mai populare posturi TV sunt deținute de ruși.

Una dintre liniile narative dezvoltate în țările baltice, ca și în celelalte state foste sovietice, este „nostalgia sovietică" – cultivarea interesului pentru programele de televiziune, filmele, muzica, bancurile și cultura populară generate în epocă, ancoră

[1] P. Heijmans, „Europe's New Cold War...", US News, 18 ian. 2017.
[2] *Religious Belief and National Belonging in Central and Eastern Europe*, Pew Research, mai 2017.

care funcționează în special pentru generațiile mai în vârstă. Rusia încearcă însă să influențeze și tânăra generație prin fundația Russkiy Mir, înființată de Putin în 2007 cu scopul de a forma „Lumea Rusă ca proiect global".[1] Conform Kremlinului, *Lumea Rusă* aspiră să redevină un întreg.[2]

De exemplu, presa pro-Kremlin arată că viața în Rusia țaristă era mult mai bună decât în țările europene: salariul mediu al muncitorilor era mai mare, iar prețurile produselor erau mai mici. Așa se face că Revoluția din Februarie 1917 nu a avut nici un fel de revendicări sociale și a fost determinată de forțe străine. (O adevărată *revoluție colorată*, deci.) Finlandezii trăiau și ei mai bine când făceau parte din Imperiului Rus.[3] (Studiile științifice arată că, de fapt, în 1913, PIB-ul pe cap locuitor era de patru ori mai mare în Europa occidentală decât în Rusia.[4]) Chiar și locuitorii Alaskăi cred că ar trăi mai bine astăzi sub ruși, aflăm de la agenția de stat RIA Novosti, care cita un oficial al statului american.[5] (Oficialul citat nu a declarat însă așa ceva.[6])

În Polonia, atitudinea față de Rusia este încă majoritar negativă. Etosul polonezilor a fost puternic marcat de câteva evenimente majore: dezmembrarea țării în câteva rânduri, cu participarea activă a Imperiului Rus în sec. al XVIII-lea și al XIX-lea și a Uniunii Sovietice în 1939, comunizarea țării sub supravegherea sovieticilor și accidentul aviatic de la Smolensk, din 2010, când în avion se aflau aproape toți demnitarii importanți ai statului – președintele Poloniei, Lech Kaczyński, membri ai guvernului și parlamentului, comandanți ai Armatei –, care urmau să participe la ceremoniile ce ar fi trebuit să marcheze 70 de ani de la masacrul de la Katyń. Toate acestea au

[1]) *Ukaz prezidenta Rossiiskoi Federații o sozdanii fonda „Ruskii Mir"*, Ruskii Mir, 21 iun. 2007. [2]) V. Nikonov (ed.), *Smisli i ţenosti ruskogo mira*, Ruskii Mir, Moscova, 2010. [3]) *Asaval-Dasavali*, Georgia, 16 oct. 2017 și *Svobodnaia Presa*, Rusia, 28 mai 2017, *apud* Disinformation Review, nr. 85, 16 oct. 2017. [4]) A. Maddison, „The World Economy, 1–2001 AD", *Maddison Project*, Universitatea din Groningen, pp. 241–263. [5]) Ria.ru, 30 mar. 2017. [6]) „Clarification: How the Russian Media Distorted..." *Moscow Times*, 31 mar. 2017.

făcut din Rusia un partener de dialog puțin credibil în ochii majorității polonezilor.

Cu toate acestea, narațiunile dezinformării ruse au fost adoptate chiar de Partidul Lege și Justiție, condus de Jaroslaw Kaczyński, fratele geamăn al fostului președinte: marșuri ale „Poloniei albe și pure" în care este ars steagul UE și se afișează sloganuri „UE *macht frei*", restrângerea drepturilor LGBT, discursuri publice și oficiale antiimigrație și antimusulmane.

„Polonia este percepută astăzi ca o forță a dezintegrării în această parte a Europei", avea să spună Donald Tusk, fost premier polonez, devenit apoi președinte al Consiliului European. Varșovia s-a transformat astfel, paradoxal, într-un aliat al Moscovei în efortul acesteia de a contribui la dezintegrarea UE.

Un studiu al Chatam House, făcut public în decembrie 2017, sugera existența a șase „triburi" politice în Europa actuală – segmente largi de votanți cu atitudini diferite față de UE. În ordinea descrescătoare a mărimii lor, acestea ar fi „europeni ezitanți", „europeni mulțumiți", „europeni care resping UE", „proeuropeni frustrați", „rebelii prosuveranitate ai austerității" și „federaliști".[1] Cel puțin trei dintre aceste triburi sunt ținta eforturilor propagandei rusești, iar polonezii, maghiarii și cehii se regăsesc în număr tot mai mare printre ei.

[1]) R. Thomas *et al.*, *Europe's Political Tribes: Exploring the Diversity of Views Across the EU*, Chatham House, dec. 2017.

7

BREXIT: TABLOIDIZAREA MINCIUNII

Marea Britanie o va duce mai bine dacă va ieși din UE. Va avea mai mulți bani pentru sănătate, va scăpa de imigranți, britanicilor nu li se va mai spune de la Bruxelles și Berlin ce să facă în propria lor țară.[1]

După 43 de ani de apartenență la Uniunea Europeană, Marea Britanie decidea să o părăsească. Brexit va deveni un moment de referință în istoria Europei, marcând redefinirea raporturilor de putere pe continentul european și nu numai.

La referendumul care a avut loc în 23 iunie 2016 au participat peste 30 de milioane de cetățeni, prezența la vot fiind de 71,8%. Dezbaterile dintre cele două tabere, *Leave* și *Remain*, au abundat în comentarii redundante, informații incorecte și știri *fake*. 51,9% au votat în favoarea plecării și 48,1% în favoarea rămânerii în UE.

David Cameron le promisese încă din ianuarie 2013 colegilor de partid că va accepta organizarea unui referendum privind rămânerea în UE, în cazul în care conservatorii ar fi câștigat alegerile generale din mai 2015. Făcuse asta pentru a-și întări poziția în Partidul Conservator, fără a crede nici un moment că un eventual referendum ar fi putut fi câștigat de eurosceptici, deși sondajele au arătat mereu fluctuații mari în favoarea ambelor opțiuni. Încă nu apăruse criza refugiaților. A doua zi după ce tabăra *Remain*, pe care o conducea, a pierdut, Cameron și-a dat demisia din postul de prim-ministru. Când a părăsit Downing Street nr. 10, Craig Oliver, directorul său de comunicare, avea să îi spună: „Sper ca istoria să fie blândă cu dumneavoastră." Se înșela.

[1]) Narațiuni documentate în paginile următoare, vezi notele de subsol.

În 29 martie 2017, guvernul britanic, condus acum de Theresa May, a invocat articolul 50 din Tratatul Uniunii, ceea ce ar trebui să ducă la ieșirea Marii Britanii din UE în 29 martie 2019.

Dar de ce a vrut Marea Britanie să părăsească o Uniune cu 500 de milioane de cetățeni și un PIB de peste 19 trilioane de dolari, o Uniune puternică și prosperă, într-o lume tot mai globalizată, în care polii de putere sunt tot mai accentuați? Decizia pare cu atât mai ciudată cu cât Marea Britanie a înregistrat în perioada 1973–2016 cea mai mare creștere a PIB-ului din toate statele membre ale Uniunii, iar rata de creștere a venitului personal mediu a fost de cinci ori mai mare decât în SUA.[1]

În 2017, britanicii au dezbătut nu numai dacă Brexitul a fost sau nu o idee bună, ci și dacă rușii s-au amestecat sau nu în referendum. Putin avea să declare că „am urmărit atent procesul de votare, dar nu am intervenit și nici nu am încercat să îl influențăm". Fostul ambasador al SUA la Moscova, Michael McFaul, avea să spună presei că votul în favoarea părăsirii UE era „o victorie gigantică pentru politica externă a lui Putin"[2]. Kremlinul spera că o Uniune fără Marea Britanie va fi mai puțin unită în susținerea sancțiunilor împotriva Rusiei, întrucât britanicii urmau să se concentreze pe problemele interne.

În 13 noiembrie 2017, la recepția oferită de lordul Primar, Theresa May acuza Rusia de amestec în alegeri și propagare de *fake news*, spunând că prin acțiunile sale „amenință ordinea internațională de care depindem cu toții", „transformând informațiile în arme" pentru „a dezbina Occidentul". „Am un mesaj foarte simplu pentru Rusia: Știm ce faceți. Și nu veți reuși. Pentru că subestimați rezistența democrațiilor noastre, angajamentul națiunilor occidentale față de alianțele care ne leagă."[3]

În fața unei audiențe surprinse de tonul belicos, May a acuzat Rusia că alimentează conflictul din Donbas, violează în mod

[1]) *How did the UK economy do since joining the EU?*, Institutul pentru o Nouă Gândire Economică, Oxford Martin School, 6 iun. 2016. [2]) R. Booth *et al.*, „Russia used hundreds of fake accounts...", *The Guardian*, 14 nov. 2017. [3]) R. Mason, „Theresa May accuses Russia of interfering...", *The Guardian*, 14 nov. 2017.

repetat spațiul național aerian al mai multor țări europene și montează o campanie susținută de spionaj cibernetic. Asta include „amestecul în alegeri", atacul de tip hacking asupra Ministerului danez al Apărării și Bundestagului, printre altele. „Urmăresc să transforme informațiile în arme. Folosesc organizațiile media ale statului pentru a disemina *fake news* și imagini trucate, într-o încercare de a semăna discordie în Vest și a submina instituțiile noastre", adăuga prim-ministrul.

Cu doar trei zile mai înainte, întrebat de reporteri dacă a ridicat problema amestecului Rusiei în alegerile din SUA în conversațiile sale cu Putin de la summitul APEC din Vietnam, Trump declara: „De fiecare dată când mă vede, îmi spune: «Nu eu am făcut-o.» Și îl cred, chiar îl cred că, atunci când îmi spune asta, spune adevărul."[1]

Deși Putin neagă, Rusia este acuzată de liderii principalelor state occidentale că folosește „fabrici de troli", boți, propagandă prin posturile Russia Today și Sputnik, precum și alte publicații locale, pentru a genera dezinformare și *fake news*. Acuzațiile doamnei May urmau celor lansate de Emmanuel Macron, Angela Merkel, Mariano Rajoy și Mark Rutte. „Acesta este motivul pentru care am sporit sprijinul nostru militar și economic pentru Ucraina", spunea ea, „este motivul pentru care întărim securitatea noastră cibernetică și ne gândim cum să întărim regimul financiar pentru a ne asigura că profiturile rezultate de pe urma corupției să nu ajungă din Rusia în Marea Britanie".

Ce o făcuse pe doamna May să aibă această ieșire atipică pentru politicienii britanici? În cursul zilei fusese făcută publică informația că un cont fals rusesc, @SouthLoneStar, repostase o imagine devenită virală care insinua că o musulmancă a ignorat victimele atacului terorist de la Westminster din 22 martie 2017, trecând nepăsătoare pe lângă ele.

Informația apăruse în urma investigației Congresului american privind amestecul străin în alegerile prezidențiale din 2016.

[1] J. Borger *et al.*, „Trump believes Putin on Russia...", *The Guardian*, 12 nov. 2017.

Se mai aflase că în perioada iunie 2015–august 2017 s-au înregistrat 470 de conturi Twitter asociate cu cele ale celebrei „fabrici de troli" din Sankt-Petersburg – Agenția pentru Cercetarea Internetului – și că 126 de milioane de americani citiseră postările acesteia. A urmat propria investigație a companiei Twitter, care a dus la închiderea a 2 752 de conturi suspecte. Cercetătorii de la Universitatea din Edinburgh descoperiseră că 419 din conturi erau conectate la „fabrica de troli" și erau vinovate de răspândirea de *fake news* în Marea Britanie, anunțând rezultatele cercetării chiar în ziua discursului doamnei May.

Damian Collins, președintele Comisiei parlamentare pentru Cultură, Media și Sport, anunțase deja că va deschide o anchetă pentru a investiga dacă Rusia a construit „o arhitectură" de mii de conturi false pe rețelele sociale. „Trebuie să înțelegem care este impactul asupra procesului democratic", spunea el. Comisia Electorală a notificat Facebook și Twitter la sfârșitul lunii octombrie 2017, cerându-le să investigheze potențialul amestec al Rusiei în Brexit. Facebook avea 32 de milioane de utilizatori în Marea Britanie. Twitter a răspuns arătând că descoperise până atunci un singur cont, @RT_com, care promovase conținut referitor la referendum în perioada reglementată, înregistrând cheltuieli de... 1 031,99 de dolari, pentru șase anunțuri legate de referendum. Era stânjenitor pentru Westminster.

Totuși, la două zile după discursul Theresei May, apărea un alt studiu, realizat de cercetătorii de la Universitățile Swansea și Berkeley, care aducea dovezi solide despre implicarea rușilor în Brexit. Cercetătorii au folosit un eșantion de 28,6 milioane de tweeturi asociate Brexitului, colectate între 24 mai 2016 și 17 august 2016, observând că aproximativ 20% dintre acestea erau produse de boți.[1] Conturile postaseră peste 45 000 de tweeturi în cele 48 de ore de dinaintea votului, majoritatea încurajând britanicii să voteze *Leave*. Autorii credeau că postările fuseseră citite de sute de milioane de ori. Conturile erau înregistrate pe

[1] I. Gorodnichenko *et al.*, *Social media, sentiment and public opinions: Evidence from #Brexit*, Swansea University, 2017.

diverse profiluri occidentale – un veteran US Navy, un republican din Tennesse, un patriot texan etc. Multe dintre postări urmăreau alimentarea sentimentelor antimusulmane în Marea Britanie.

Cu câteva ore înaintea discursului premierului May, *The Times* publica declarația lui Ciaran Martin, șeful apărării cibernetice britanice, care acuza Rusia că a organizat atacuri cibernetice asupra presei, centrelor de telecomunicații și sectoarelor energetice în ziua votului pentru Brexit.

Cum a reacționat presa rusă la toate aceste dezvăluiri? Răspunsul a venit de la Dmitri Kiseliov, prezentatorul emisiunii Vesti Nedeli, cel pe care Consiliul Uniunii Europene l-a identificat ca fiind „figura centrală a propagandei guvernamentale ruse". Kiseliov a lansat jurnalul cu titlul „Știri despre sexul străin", anunțând că Theresa May se va alătura în curând activistelor Femen. Având în fundal o imagine cu Theresa May ducând un pahar la gură, Kiseliov spunea că prim-ministrul britanic a arătat „o doză generoasă și elocventă a cărnii sale obosite", în timp ce ținea „cel mai agresiv discurs al său" împotriva Rusiei. Calomniile au continuat până când Kiseliov s-a întrebat dacă britanicii au totuși vreo dovadă a amestecului rușilor în Brexit, concluzând că mult lăudata democrație britanică nici măcar nu există.[1]

Sondajele au arătat, încă din 2010, fluctuații de până la 10% în favoarea ambelor tabere.[2] Orice eveniment sau declarație de politică internă sau externă avea impact asupra opțiunilor britanicilor. Numitorul comun al ambelor tabere era însă indiferența față de Uniunea Europeană. Mai puțin de 1 din 10 alegători au menționat UE ca fiind una dintre cele mai importante trei probleme ale Marii Britanii înaintea alegerilor generale din 2015.[3]

Încă de la aderarea la UE, în 1973, notează profesorul de jurnalism Gareth Harding, Marea Britanie a avut cea mai

[1]) „This week on Russian TV: Theresa May...", Disinformation Review, 20 nov. 2017. [2]) „Brexit poll tracker", *Financial Times*, iun. 2016. [3]) *Economist/Ipsos MORI Issues Index*, Ipsos Mori, apr. 2015.

eurosceptică presă. Cele mai vândute ziare, *The Sun* și *Daily Mail*, au relatat despre afacerile europene cu „un amestec de dispreț, ironie și ostilitate".[1] Proiectul Constituției europene a fost considerat de *Daily Mail*, în 2003, ca fiind „un plan pentru instaurarea tiraniei".[2] În 2011, același ziar avertiza că Germania face din Europa „al Patrulea Reich".[3]

Titluri precum „UE spală creierele copiilor noștri"[4] sau „Acum UE vrea să ne interzică fierbătoarele"[5] erau frecvente pe prima pagină a ziarelor precum *The Daily Express* (al șaselea, ca vânzări) și *The Daily Telegraph* (al patrulea).

Presa audiovizuală a fost mai corectă pentru că este reglementatată mai strict. Cu toate acestea, analiștii de la Media Tenor, o firmă de consultanță din Zürich, arătau că doar 7% din materialele BBC privind afacerile europene erau pozitive, 45% fiind negative. Tonul materialelor era mai critic față de oficialii UE decât față de Vladimir Putin sau Xi Jinping.[6] În perioada 2001–2016, materialele privind UE au reprezentat doar 1,5% din cele difuzate la principala emisiune a postului, News at Ten, în 12 din cei 16 ani. Campania de informare din perioada Brexitului a venit târziu – numărul euroscepticilor era din ce în ce mai mare.

Tabăra *Leave* a câștigat cu o diferență de doar 3,8%, ceea ce înseamnă că știrile *fake* au contat. În 8 martie 2016, de exemplu, *The Sun* titra pe prima pagină: „Regina sprijină Brexitul", fără a cita vreo sursă.[7] Palatul Buckingham a înaintat o plângere către Independent Press Standards Organisation (IPSO), autoritatea de reglementare a presei tipărite, care a considerat titlul „profund înșelător", nesusținut de textul relatării.

[1]) G. Harding, „Media Lies and Brexit", în *Ethics in the News*, Ethical Journalism Network, London, 2017. [2]) M. Phillips, „Going, going, GONE!", *Daily Mail*, 12 mai 2003. [3]) S. Heffer, „Rise of the Fourth Reich...", *Daily Mail*, 17 aug. 2011. [4]) A. Little, „EU brainwash our children", *The Daily Express*, 18 ian. 2012. [5]) J. Farrell, „Another reason for Brexit...", *The Daily Star*, 12 mai 2016. [6]) J. Jackson, „BBC's EU reporting «more negative...", *The Guardian*, 21 apr. 2016. [7]) T.N. Dunn, „Revealed: Queen backs Brexit...", *The Sun*, 28 iul. 2016.

Tabloidizarea presei și proliferarea știrilor false au fost provocate de apariția presei online, care a dus la scăderea vânzărilor. Presa britanică a trebuit să se reinventeze. În 1992, *The Sun* avea un tiraj de 3,5 milioane de exemplare, în 2017 era de 1,8 milioane. *Fake news*-urile au fost, de cele mai multe ori, soluția. În 2015, 73% dintre britanici nu aveau încredere în propriile ziare, cel mai mare procent din UE.

Pentru *Remain*, mantra campaniei a fost stabilitatea economică. Pentru *Leave*, imigrația. Conform sondajelor, percepția generală era că musulmanii reprezintă 15% din populația din Marea Britanie, de trei ori mai mult decât în realitate, și că mai mult de jumătate dintre britanici vedeau în musulmani un pericol pentru UK.[1] Și asta din cauza dezinformării propagate în special prin tabloidele de largă circulație. Tabăra *Leave* a mai speculat o caracteristică importantă a mentalității britanice – alegătorii nu aveau să sprijine nici un principiu, oricât de progresist ar fi, care îi va lovi la buzunare.

Cei care au condus campania *Leave* s-au întrebat cum să joace cartea imigrației. Totul s-a decis între Dominic Cummings, directorul de campanie, Nigel Farage, președintele UKIP (partid înființat în 1993 de istoricul Alan Sked pentru a încuraja ieșirea Marii Britanii din Uniunea Europeană) și Arron Banks, principalul finanțator al campaniei. Sloganul a fost *„Take back control"* – „Preluați controlul!". Ei au speculat faptul că dintre toți cetățenii UE, britanicii știau cel mai puțin despre Uniune, cu excepția Letoniei.[2]

După victorie, Arron Banks avea să spună că *„Remain* prezenta doar fapte, fapte, fapte, fapte. Nu merge. Trebuie să ai o conexiune emoțională cu oamenii."[3] Alegătorii aveau nevoie

[1]) *Response to „Fake News" inquiry...*, Consiliul Musulman Britanic, mar. 2017; Sondaj comandat de *Huffington Post*, iunie 2015, *apud* J. Sommers, „7/7 Bombings Anniversary Poll Shows More...", *Huffington Post*, 3 iul. 2015. [2]) S. Hix, „Britons among least knowledgeable...", *The Guardian*, 27 nov. 2015. [3]) R. Booth, *et al.*, „Leave donor plans new party...", *The Guardian*, 29 iun. 2016.

de mesaje simple și cu încărcătură emoțională, o narațiune care să dea „o încărcătură viscerală unei decizii care altfel ar fi putut părea doar tehnică și abstractă".[1] După cum spunea Cummings, sloganurile trebuie să fie limpezi și să se plieze pe temerile și preocupările alegătorilor. „Go Global!" era prea intelectualist, *„Take back control!"* suna bine.

Handicapul taberei *Remain* au fost deceniile în care s-au acumulat informații eronate despre UE, văzută ca o sperietoare. De fiecare dată când politicienii trebuiau să propună o măsură nepopulară, UE era țapul ispășitor. Britanicilor li s-au spus tot felul de minciuni de-a lungul timpului – că UE îi va forța să treacă de la sistemul imperial la cel metric, că va interzice magazinele specializate în vânzarea de alcool, va reduce puterea motoarelor aspiratoarelor și a uscătoarelor de păr și chiar va interzice bananele curbate.[2] Oricât de stupide par, aceste știri false și-au găsit un public.

Unul dintre cele mai puternice mesaje ale campaniei *Leave* a fost cel care spunea „Trimitem 350 de milioane de lire săptămânal către UE – haideți să finanțăm mai bine sistemul nostru de sănătate"[3]. A fost una dintre cele mai inteligente mișcări electorale – National Health Service (NHS) se numără printre cele mai iubite instituții britanice. Mesajul era însă fals.

Boris Johnson, cel care este creditat a fi fost factorul decisiv în înclinarea balanței în favoarea taberei *Leave*, având ambele opțiuni pe masă și negociindu-și viitorul politic până în ultima clipă, poza în uniforma angajaților de la căile ferate cu un cec imens de 350 de milioane de lire în brațe, căruia avea să îi dea apoi foc, în mod simbolic. *Daily Express* titra: „O sursă de la Bruxelles arată că NHS va fi «ucisă» dacă Marea Britanie rămâne în UE".[4] Michael Gove, membru al guvernului și fost aliat al

[1]) Matthew D'Ancona, *Post Truth: The New War on Truth and How to Fight Back*, Ebury Press, London, 2017, p. 17. [2]) „Euromyths A-Z index" (1992–2017), Comisia Europeană. [3]) „Vote Leave, take control", YouTube, 8 oct. 2015. [4]) D. Maddox, „Major leak from Brussels reveals...", *Daily Express*, 25 mai 2016.

lui Cameron, declara la ITV News: „Dacă banii vor fi luați înapoi, atunci cele 50 de milioane de lire zilnice vor fi cheltuite pentru prioritățile poporului britanic și NHS este în fruntea listei de priorități."

Așa cum s-a descoperit după vot, nimeni din nucleul taberei *Leave* nu credea în corectitudinea acestui mesaj. Și totuși, el a fost mantra campaniei, fiind preluat, replicat, comentat și amplificat până când a sfârșit prin a fi însușit ca adevăr de netăgăduit de majoritatea electoratului.

Dar care era realitatea de fapt? Conform Oficiului pentru Statistici Naționale, contribuția anuală a Marii Britanii la bugetul UE a fost în 2016 de 18,9 miliarde de lire sterline. Din această sumă se scad reducerea negociată de Margaret Thatcher încă din 1983, de 5 miliarde de lire, și beneficiile directe primite de Regatul Unit, cum ar fi alocațiile pentru infrastructură, dezvoltare regională sau subvențiile pentru fermieri, dar și finanțările atrase de sectorul privat, însumând în total 5,6 miliarde de lire. Cifra finală a contribuției Marii Britanii la bugetul UE a fost în 2016 de 8,1 miliarde de lire, adică circa 1% din cheltuielile guvernului! Sau 156 de milioane de lire pe săptămână (nu 350 de milioane), sau 0,34 lire pe zi pentru fiecare contribuabil.[1] Adică jumătate din costul unui baton Mars. Iar la beneficii nu au fost adăugate și cele indirecte, cum ar fi, de exemplu, dezvoltarea serviciilor financiare, care a făcut din Londra capitala europeană a pieței financiare și care face ca miliarde de lire să tranziteze băncile britanice. (Mai trebuie spus că cei mai mari contributori la bugetul Uniunii erau în 2016 Germania – 19% și Franța – 16,6%, față de Marea Britanie – 13,5%.)

Deși Oficiul pentru Statistici Naționale a cerut taberei *Leave* să nu mai promoveze minciuna privind cele 350 de milioane de lire – una din rarele intervenții ale unei autorități guvernamentale într-o campanie electorală –, nu s-a întâmplat nimic. Minciuna a continuat să circule, la propriu și la figurat, fiind plasată pe celebrele autobuze britanice.

[1]) „The UK contribution to the EU budget", Office for National Statistics, 31 oct. 2016.

Atunci când l-am întrebat pe Tim Smith, editor la BBC Leeds, cum se explică faptul că publicul a crezut această informație falsă și de ce presa nu a demontat minciuna, Tim mi-a spus că BBC și-a făcut treaba, ca și alte instituții de presă, dar că mesajul fals era mult prea puternic pentru a putea fi demontat. Când încerci să dai prea multe explicații și prea elaborate, lumea se plictisește sau devine chiar circumspectă, spunea Tim, iar atunci când vii cu un mesaj oficial, certificat de Oficiul de Statistică britanic și de cel al UE, lumea înclină să creadă că guvernul ascunde adevărul.

Craig Oliver, care fusese membru în conducerea BBC înainte de a fi numit director de comunicare al premierului Cameron, afirma că BBC a încercat, în mod greșit, să demonteze afirmațiile false ale taberei *Leave* în programe „discursive", în timp ce audiența cea mai mare o aveau buletinele de știri și imaginile de pe Internet, nicidecum talk-show-urile.[1]

A doua zi după anunțarea rezultatului, în timp ce își savurau victoria, Nigel Farage și Boris Johnson erau întrebați în emisiunea matinală de la ITV News dacă garantează că cele 350 de milioane de lire vor intra în bugetul NHS. „Nu", au răspuns amândoi, deloc jenați. Iar Iain Duncan Smith, un alt lider al mișcării *Leave*, declara senin: „Nu am spus asta niciodată. Cele 350 de milioane de lire erau o extrapolare a celor 19,1 miliarde de lire. Ceea ce am afirmat a fost că o parte semnificativă va merge la NHS."[2]

Al doilea mesaj puternic al campaniei *Leave*, construit de asemenea pe știri false, dezinformare și mesaje cu puternic conținut emoțional, a fost cel privind imigrația. Un poster conținea următorul text, pe fundal roșu, alături de fotografia unui pașaport britanic: „Turcia (populație 76 de milioane) aderă la UE". Atât. Mesajul nu putea fi atacat ca fiind incorect politic, agresiv sau xenofob. Teoretic, mesajul era corect. Tehnic, Turcia

[1]) James Ball, *Post-Truth: How Bullshit Conquered the World*, Biteback Publishing, London, 2017, p. 62. [2]) F. Perraudin, „Iain Duncan Smith backtracks...", *The Guardian*, 26 iun. 2016.

este o țară candidată la aderare, declarată eligibilă încă din 1997, deși perspectiva aderării devine tot mai îndepărtată după evoluțiile recente din Turcia către un regim autoritarist. Mesajul însă a mizat pe acroșarea emoțională a alegătorului și specularea temerii tot mai mari față de imigrație și extinderea crizei refugiaților în Marea Britanie.

Presa eurosceptică a amplificat mesajul și l-a declinat prin *fake news*. *Daily Express* titra: „12 milioane de turci spun că vor veni în Marea Britanie". Cifra era colosală față de influxul anual net legal de migranți, de 300 000.[1] *The Sun* se mulțumea cu mai puțin, anunțând că „peste 700 000 de turci vor veni să trăiască și să muncească în Marea Britanie din 2035", după care urma o fotografie în care Cameron era înfățișat ca un pui la rotisor.[2] *Daily Mail* publica pe prima pagină o fotografie cu un camion plin de imigranți pregătiți să intre ilegal în țară, titrând: „Suntem din Europa – Lăsați-ne înăuntru!".[3] Dar nici un cetățean al Uniunii nu ar fi avut nevoie să intre ilegal în Marea Britanie, dat fiind că dreptul de a munci și trăi oriunde în UE este acordat tuturor celor 500 de milioane de cetățeni; de ce ar fi apărut acest mesaj ilogic? *Fake*-urile au contat, cu siguranță – tabloidele au o piață enormă în Marea Britanie. *Daily Express*, de exemplu, are un tiraj de 400 000 de exemplare, iar site-ul său are peste 1,5 milioane de vizitatori unici zilnic.

Probabil că mesajul cel mai manipulator în privința pericolului imigrației a venit însă de la Nigel Farage. Cu o săptămână înainte de scrutin, el a dezvelit un banner uriaș cu fotografia unei cozi imense de oameni, mesajul fiind „La răscruce: UE ne-a dezamăgit", după care urma „Trebuie să ne eliberăm de UE și să preluăm controlul". Afișul a fost puternic criticat și comparat chiar cu propaganda nazistă. Nici membrii guvernului din tabăra *Leave*, precum Gove și Johnson, nu au fost fericiți

[1] R. Greenslade, „*Sunday Express* admits «12m Turks...", *The Guardian*, 20 iun. 2016. [2] S. Hawkes, „More than 700,000 Turks will flock..." *The Sun*, 12 iun. 2016. [3] N. Khomami, „*Daily Mail* publishes correction...", *The Guardian*, 17 iun. 2016.

cu această alegere, dar au folosit-o, pentru că transmitea explicit ceea ce alții preferau să insinueze. Fotografia fusese făcută la frontiera dintre Slovenia și Croația, în timpul crizei refugiaților. Nu a mai contat că obligațiile Marii Britanii privind preluarea de refugiați fuseseră oricum anulate prin refuzul de a accepta sistemul cotelor. Mesajul era că cei care vin în UK îi deposedează pe autohtoni de slujbe, case și servicii medicale. A fost politică postadevăr în cel mai pur spirit, remarca Matthew D'Ancona, publicist la *The Guardian*, „triumful visceralului asupra raționalului, al înșelăciunii simple asupra onestității complexe".[1]

Scorul final, 51,9% / 48,1% în favoarea *Leave*, cu o diferență de 1,3 milioane de voturi, nu poate fi, desigur, explicat numai prin dezinformare, știri false și propagandă cibernetică – sondajele ulterioare au arătat că opțiunea de vot rămăsese aceeași.[2]

Știm însă, din sondajele efectuate în săptămânile de dinaintea scrutinului, că 78% dintre alegători auziseră de povestea celor 350 de milioane de lire sterline care ar putea ajunge la NHS și că 47% credeau că este adevărată (39% susțineau că este falsă), iar 45% credeau că Turcia va fi primită mai repede în UE.[3]

După campanie, Cummings, despre care David Cameron spunea la un moment dat că este un „carierist psihopat", explica: „Am fi câștigat fără imigrație? Nu. Am fi câștigat fără £350m/NHS? Toate cercetările noastre și rezultatul final strâns arată că nu."[4] Atunci când a adăugat și că „ieșirea din UE ar putea fi o eroare", Nick Clegg, fost lider al Partidului Liberal Democrat, îi reposta mesajul, remarcând sarcastic: „Așadar e oficial." În fond, postadevărul nu se confundă cu minciuna. Era doar una dintre multiplele realități, un adevăr alternativ, pur și simplu.

[1] M. D'Ancona, *op. cit.*, p. 19. [2] R.A. Greene, „Brexit poll: Six months on...", CNN, 19 dec. 2016. [3] *Ipsos Mori June 2016 Political Monitor*, Ipsos Mori, 16 iun. 2016. [4] P. Walker, „Boris Johnson «punched the air...", *The Guardian*, 9 ian. 2017.

BĂIEȚII RĂI AI BREXITULUI

Să revenim la principalii arhitecți ai *Leave*. Presa britanică a speculat îndelung asupra legăturilor acestora cu „Lumea Rusă". Nigel Farage a fost unul dintre primii politicieni britanici cultivați de Russia Today, încă din 2006–2007. În 2011, în calitate de europarlamentar și lider al UKIP, el avertiza asupra pericolului basarabean: „UE nu știe ce să facă. Dacă România le dă un milion de pașapoarte cetățenilor din Moldova, aceștia vor avea pașaport UE și vor circula unde vor."[1] Cifra de un milion de cetățenii a fost îndelung vehiculată de presa prorusă din Republica Moldova, fiind preluată și de diplomații occidentali. Cifrele publicate de Eurostat, biroul pentru statistică al Uniunii Europene, pentru perioada respectivă sunt însă cu mult mai mici.[2]

În septembrie 2016, la două luni după referendum, Nigel Farage primește oferta de a avea propriul talk-show la RT.[3] Întrebat despre desele sale apariții la acest post, el spunea: „Am apărut la RT ocazional. Este un post cu audiență. S-ar putea să aibă o agendă politică, dar nu îi poți ignora."[4]

În noiembrie 2017, după deschiderea unor anchete oficiale în SUA și Marea Britanie privind amestecul rușilor în alegerile din cele două țări, a apărut informația că cel puțin zece parlamentari britanici din toate partidele primeau în medie 1 000 de lire pe oră pentru aparițiile la RT.[5] Cele mai mari venituri le-a avut laburistul George Galloway, care între 2013 și 2015 a încasat peste 100 000 de lire pentru realizarea propriului său show. Think-tank-ul European Values a publicat o listă cu 2 326 de politicieni, jurnaliști, celebrități, experți, universitari americani și europeni care au apărut la RT.[1] Autoarea raportului, Monika Richter, afirma că scopul RT era de a „polua drastic spațiul informațional".

[1]) Russia Today, 14 apr. 2011. [2]) „Acquisition of citizenship by age group, sex and former citizenship", Eurostat, 23 nov. 2017. În 2008, de exemplu, România a acordat un număr de 5 585 de cetățenii și 9 399 în 2009, inclusiv cele acordate cetățenilor Republicii Moldova. [3]) S. Khan, „Russian broadcaster offers Nigel Farage...", *The Independent*, 8 sept. 2016. [4]) P. Foster, „Kremlin-backed broadcaster RT...", *The Telegraph*, 7 sept. 2016. [5]) J. Doward, „MPs defend fees of up to £1,000 an hour...", *The Guardian*, 18 nov. 2017.

Întrebat în 2013 despre RT, Putin spunea: „Canalul este finanțat de guvern, așa că nu se poate să nu reflecte poziția oficială a guvernului asupra evenimentelor din țara noastră și din restul lumii, într-un fel sau altul."[2] Declarația aceasta a fost citată de Divizia de Securitate Națională din Departamentul Justiției al SUA în cererea privind înregistrarea RT ca „agent străin".[3]

În ce privește acuzațiile privind finanțarea campaniei de către Rusia, Farage afirma în noiembrie 2017 în Parlamentul European că acuzațiile au ajuns „la un nivel de isterie" și că „ne uităm în direcția greșită", arătând că, de fapt, influența lui George Soros la Bruxelles este „cu adevărat extraordinară".[4]

În orice poveste bună trebuie să existe și spioni, dacă se poate, ruși. Brexitul nu face excepție. Multimilionarul Arron Banks, fondator și proprietar al GoSkippy și Southern Rock, a fost finanțatorul principal al campaniei *Leave*. Este căsătorit cu Ekaterina Paderina și au împreună cinci copii. La sfârșitul anilor 1990, pe când avea 25 de ani, Paderina venise din Ekaterinburg cu o viză de student. Atunci când viza i-a expirat, s-a măritat cu Eric Butler, un pensionar din Portsmouth. Serviciul de imigrație a avut suspiciuni privind căsătoria și a informat-o că deportarea poate surveni oricând. Aici a intervenit Mike Hancock, parlamentar liberal democrat de Portsmouth South, care a ajutat-o să-și rezolve situația. După ce povestea s-a încheiat cu bine, Butler vine acasă și îi găsește pe Ekaterina și Hanckock în seră, într-o ipostază care arăta că tânăra rusoaică

[1]) „The Kremlin's Platform for 'Useful Idiots'...", European Values, 18 sept. 2017. [2]) M. Fisher, „In case you weren't clear on RT...", *Washington Post*, 3 iun. 2013. [3]) Solicitarea Departamentului de Justiție al SUA către RT, *apud* J. Gerstein, „DOJ told RT to register as foreign agent...", Politico, 21 dec. 2017. [4]) „Nigel Farage calls on EU to investigate George Soros...", RT, 14 nov. 2017.

își manifesta recunoștința față de parlamentarul binevoitor. Butler pune capăt mariajului, iar în noiembrie 2001 Paderina cunoaște un tânăr director al unei societăți de asigurări, cu care se căsătorește. Era Arron Banks, cel care avea să finanțeze tabăra *Leave*.[1]

Dacă povestea s-ar termina aici, ar fi banală. Să revenim la Hanckock, care era de zece ani membru în Comisia pentru Apărare și președinte al grupului Marea Britanie–Rusia din Camera Comunelor. În 2010, Hancock a trebuit să răspundă la întrebări privind o altă rusoaică, Katia Zatuliveter, care îi era asistentă și cu care avea o relație de trei ani.[2] Aceasta fusese arestată, fiind acuzată de MI5 de spionaj. Dacă era găsită vinovată, Zatuliveter putea deveni primul spion depistat în parlament după terminarea Războiului Rece[3]. Ea risca deportarea după ce MI5 conchisese că activitatea ei „nu era favorabilă securității naționale". Ambasada rusă la Londra a declarat că dovezile MI5 erau „aranjate".[4] Două săptămâni mai târziu, unul dintre diplomații ruși era expulzat.[5]

Conform unor surse citate de *The Guardian*, Zatuliveter avea acces la e-mailurile private ale lui Hancock și „practic conducea grupul Marea Britanie–Rusia din Camera Comunelor", al cărui președinte fusese Hanckock până în vara lui 2010. În plus, avea acces și la computerele ALDE din Adunarea Parlamentară a Consiliul Europei, însoțindu-l pe Hancock la toate întâlnirile și dineurile. Printre celelalte asistente se mai numărau o româncă și o ucraineancă.[6] Colegii săi din ALDE erau „uimiți" de sprijinul său pentru Rusia, inclusiv de lungile conversații pe care le avea pe coridoare, deși rușii erau într-o alianță formală cu conservatorii, nu cu liberalii. În noiembrie

[1]) S. Swinford, „Russian «spy» case...", *The Telegraph*, 7 dec. 2010. [2]) „ Katia Zatuliveter, Former Aid to Mike Hancock...", *Huffington Post*, 18 oct. 2011. [3]) „MI5 Russian «spy» faces nine-month wait", BBC News, 13 ian. 2011. [4]) „MP's aide arrest a PR stunt...", BBC News, 9 dec. 2010. [5]) L. Harding *et al.*, „Russian diplomat expelled from UK...", *The Guardian*, 21 dec. 2010. [6]) L. Harding, „Mike Hancock had string of young...", *The Guardian*, 5 dec. 2010.

2010, Zatuliveter călătorise la Moscova, unde i se acordase rarul privilegiu al unei audiențe la președintele Rusiei, Dmitri Medvedev.[1] Câteva telegrame scurse către WikiLeaks în decembrie 2010 arătau că serviciile de informații din Marea Britanie, unde se afla o comunitate importantă de ruși, inclusiv opozanți ai regimului Putin, credeau că activitatea spionilor ruși este „mai mare ca niciodată" și „întregul oraș este un cuib de spioni". MI5 afirma că numărul ofițerilor de informații din Londra era la același nivel ca în timpul Războiului Rece – între 30 și 35. Îi interesa orice – de la ultimele sisteme de apărare și inovații hi-tech, până la „bârfe politice".[2]

În 2011, Hanckock își dă demisia din Comisia parlamentară pentru Apărare. După nici o lună, președintele Comisiei Speciale pentru Apeluri în Imigrație face public că nu are nici o dovadă împotriva Katiei Zatuliveter că aceasta ar fi folosit relația cu Hanckock „în avantajul statului rus". Ea spusese tribunalului „semisecret" că îl întâlnise pe Hanckock în Sankt-Petersburg în 2006 și că se îndrăgostise de el, în pofida diferenței de vârstă de 40 de ani.[3]

Oleg Gordievski, ofițerul KGB de cel mai înalt rang care a defectat vreodată, care scrisese împreună cu istoricul Christopher Andrew o carte despre KGB în 1990[4], credea că Zatuliveter a fost „cel mai puternic și cel mai folositor agent KGB din ultimii 30 de ani"[5]. Ea a plecat în cele din urmă la Moscova.[6]

Să revenim acum la Arron Banks, cel care se căsătorise cu Ekaterina Paderina, tânăra ajutată de Hanckock să rămână în Marea Britanie. Donația sa către campania *Leave*, de 5,6 milioane de lire, făcută din propria-i avere, este considerată cea mai mare donație pentru o cauză politică din istoria Marii Britanii.

[1]) L. Harding, *et. al.*, *op. cit.* [2]) *Ibidem.* [3]) D. Casciani, „«Russian spy» who had affair...", BBC News, 29 nov. 2011. [4]) Christopher Andrew, Oleg Gordievsky, *KGB: The Inside Story*, Harper Perennial, New York, 1990. [5]) C. Fernandez, „The best Russian spy for 30 years... ", *Daily Mail*, 25 oct. 2011. [6]) F. Kovacevic, „KGB Swallows: Russian Intelligence...", *The Newsbud*, 8 mai 2017.

Banks era până în 2014 un om de afaceri necunoscut din Bristol. Acum, în lumea post-Brexit, Banks este privit ca unul dintre mai importanți jucători din spatele scenei politice, dispus să investească masiv, pentru cauze încă necunoscute.

Banks susține că nu au fost implicați banii Rusiei în sprijinul *Leave*. „Am o nevastă rusoaică. Am simțit ce înseamnă asta în urmă cu șase ani, când *Daily Mail* a pus-o pe prima pagină și a numit-o spioană", îi spune el, amuzat, reporterului de investigații de la *The Guardian*, Carole Cadwalladr. „Singurul lucru adevărat din articol este că este fluentă în șase limbi și se încadrează în profilul spionului rus. Asta e tot." Îl face asta pro-Putin? „Sunt pro-Putin fiind în favoarea țării sale. Nu este posibil să conduci o țară atât de mare ca pe o democrație pură, nu este posibil, toată istoria Rusiei arată că în fruntea ei trebuie să fie cineva puternic, care să dețină controlul, altfel totul se dezintegrează." Banks susține anexarea Crimeii și intervenția din Donbas, unde „85% dintre locuitori sunt etnici ruși".[1]

În cartea sa *The Bad Boys of Brexit*, Banks vorbește deschis despre contactele sale rusești. La o conferință UKIP în Docaster l-a cunoscut pe „Oleg". „Ne-a fost prezentat ca fiind secretar I al ambasadei, cu alte cuvinte, omul KGB în Londra", scrie el.[2] „Oleg" l-a prezentat apoi pe Banks ambasadorului rus la Londra, Aleksandr Iakovenko.

Kremlinul, dreapta alternativă americană și UKIP și-au descoperit interese comune. Farage face parte din politicienii proruși și eurosceptici din Parlamentul European pe care Rusia nu i-a inventat, dar i-a cultivat, oferindu-le acces la o stație de propagandă. El a fost susținut atât de ruși, cât și de cei care aveau să-l poarte spre victorie pe Trump. Steve Bannon, care avea să fie șeful campaniei prezidențiale a lui Trump, căuta încă din 2012 un echivalent al mișcării Tea Party și așa a dat de UKIP și de Farage.

[1]) C. Cadwalladr, „Arron Banks: «Brexit was a war...»", *The Guardian*, 2 apr. 2017. [2]) Arron Banks, *The Bad Boys of Brexit: Tales of Mischief, Mayhem and Guerrilla Warfare from the Referendum Frontline*, Biteback Publishing, London, 2017 (e-Book).

În 29 martie 2017, la ora 12:20, ora Londrei, când scrisoarea premierului britanic prin care era activat articolul 50 i-a fost înmânată președintelui Consiliului European, Donald Tusk, Nigel Farage ținea un toast: „Bine jucat, Bannon! Ne-ai fost de mare ajutor. Este o mare, mare zi! Vom deveni din nou o națiune independentă, autoguvernată, o națiune democratică, normală!"[1]

Carole Cadwalladr susține că Bannon a sprijinit UKIP cu banii lui Robert Mercer, unul dintre cei mai importanți finanțatori ai campaniei lui Trump, via Breitbart.[2] Dar circulația banilor s-a derulat în ambele sensuri. Tabăra *Leave* a investit 3,9 milioane de lire sterline, mai mult de jumătate din bugetul campaniei, într-un site obscur, AggregateIQ, administrat de o companie canadiană. De ce ar fi cheltuit atât de mulți bani pentru un site oarecare? Cadwalladr descoperă că AggregateIQ dezvoltase tehnici de micro-direcționare a mesajelor electorale deghizate în *fake news* și dezinformare. Apoi documentează legăturile între AggregateIQ și o altă companie, Cambridge Analytica, ambele având-l acționar majoritar pe Mercer.

Atât AggregateIQ, cât și Cambridge Analytica făceau parte din compania britanică SCL (Strategic Communications Laboratories), care se implicase în peste 25 de campanii politice și electorale, începând din 1994, în țări precum România, Italia, Lituania, Ucraina, Albania, în Africa și Asia.[3] Firma folosea tehnici militare de dezinformare și țintirea precisă a alegătorilor cu mesaje personalizate în rețelele sociale. În SUA, SCL a lucrat mai întâi pentru republicanul Ted Cruz, în alegerile primare, apoi pentru Trump.[4]

Cadwalladr afirmă că SCL/Cambridge Analytica este fondată de oameni care au făcut sau fac parte din sistemul de apărare

[1]) J. Montgomery, „Nigel Farage on Article 50...", Breitbart, 29 mar. 2017. [2]) C. Cadwalladr, „The great British Brexit robbery...", *The Observer*, 7 mai 2017. [3]) Despre prezența unei filiale SCL în România, vezi P. Radu, „Firma de strategie din spatele lui Trump...", Rise Project, 7 aug. 2017. SCL România era condusă în 2018 de omul de afaceri Peter Imre. [4]) K. Vogel, T. Parti, „Cruz partners with donor's...", Politico, 7 iul. 2017.

britanic. Departamentul de Apărare din SCL era condus de comandantul de navă britanic Steve Tatham, fost șef al operațiunilor psihologice ale armatei britanice în Afganistan. SCL/Cambridge Analytica nu doar se folosea de elemente de psihologie socială și de baze mari de date, ci lucra „precum un contractor militar, care folosea strategii militare asupra populației civile". „Au pus laolaltă psihologia, propaganda și tehnologia într-un sistem nou și puternic", scrie Cadwalladr. Cheia mașinii de propagandă era să găsească resortul fiecărui alegător. Tamsin Shaw, profesor asociat de filozofie la Universitatea din New York, afirmă că „este o tehnologie militară care a fost controlată de o plutocrație globală și care este folosită pentru a influența alegerile în moduri pe care oamenii nici nu le pot vedea, nici măcar înțelege că li se întâmplă". După cum se arată chiar pe site-ul SCL: „Analiștii pot folosi nu numai date inductive (tipare de recunoaștere din baza de date), ci și deductive (modelarea științifică socială ipotetică)", ceea ce permite descifrarea „comportamentului uman".[1] Dar despre modul în care operează această adevărată mașină de propagandă automată, într-un alt capitol.

Teza că suntem în mijlocul unui război informațional și că miliardari precum Mercer dezvoltă astfel de tehnologii este teribilă. Compania susține însă că metodologia a fost aprobată de guvernele britanic și american, printre altele. SCL a folosit baze mari de date pentru micro-direcționare într-un prim proiect în Trinidad, după care a fost cumpărată de Mercer. I s-au alăturat apoi psihologul Aleksandr Kogan, compania AggregateIQ și Cambridge Analytica, în care Mercer a investit cinci milioane de dolari. Firma construia profile psihometrice ale alegătorilor pentru a le depista resortul intim emoțional.[2]

Echipa de campanie a lui Trump a plătit firmelor lui Mercer peste șase milioane de dolari pentru a direcționa mesajele către alegătorii indecișI.

[1]) Site-ul SCL Group, accesat în martie 2018. [2]) C. Cadwalladr, „Revealed: how US billionaire helped...", *The Guardian*, 6 feb. 2017.

Primul job la o scară cu adevărat mare a fost însă Brexitul. Strategia a constat în recoltarea unor baze mari de date din rețelele sociale și alimentarea sistemului de inteligență artificială (IA). *Leave* a beneficiat astfel de o bază cu peste un milion de profile psihometrice detaliate, cărora le-a trimis apoi mesaje personalizate. În februarie 2017, Arron Banks, fondatorul Leave.eu, a postat câteva tweeturi în care afirmă că IA i-a ajutat să câștige „niveluri de angajament fără precedent", adăugând că „IA a câștigat bătălia *Leave*".[1]

Andy Wigmore, directorul de comunicare al Leave.eu a recunoscut ajutorul dat de Mercer, „în virtutea unor relații vechi de prietenie între Farage și familia Mercer", dar a afirmat că a făcut-o gratuit. Într-adevăr, nici o donație mai mare de 7 500 de lire, care este plafonul stabilit de Comisia Electorală până la care nu trebuie declarate donațiile, nu a fost înregistrată din partea lui Mercer pentru Leave.eu. Cambridge Analytica a afirmat că nu a prestat nici un fel de servicii, plătite sau gratuite, pentru Leave.eu, afirmație care s-a dovedit mai târziu a fi mincinoasă.

Mercer este un om de știință remarcabil, care a făcut pionierat la IBM în IA, după care a făcut miliarde de dolari cu compania Renaissance Technologies, un fond de hedging specializat în comerț automat. A investit zece milioane de dolari în Breitbart, care fusese gândit ca o contrapondere conservatoare la *Huffington Post*.[2] Steve Bannon a devenit în 2012 consilierul său politic. Mercer este cel care l-a sfătuit pe Trump să-l angajeze pe Steve Bannon, care avea să spună apoi că „Mercer este cel care a pus temelia revoluției lui Trump".

Comisia Electorală din Marea Britanie a cerut companiei AggregateIQ, înregistrată în British Columbia, Canada, detalii privind serviciile oferite taberei *Leave*, dar compania a afirmat că a semnat un contract de confidențialitate. Cum compania se afla în afara jurisdicției britanice, ancheta s-a terminat înainte de a începe. Cât despre Dominic Cummings, acesta avea să

[1]) *Ibidem*. [2]) J. Mayer, „The Reclusive Hedge-Fund Tycoon...", *The New Yorker*, 27 mar. 2017.

spună în 2017 că „legile [britanice] sunt o glumă, așa încât oricine vrea să păcălească legea, o poate face ușor, fără ca oamenii să se prindă"[1].

„Londra plutește pe un val de bani murdari", spunea Bill Browder, cel al cărui avocat, Serghei Magnitski, a fost asasinat la Moscova în 2009 și care a inițiat „Actul Magnitski". „Este o mare opoziție în Marea Britanie față de gâtuirea *Găștii de aur*, pentru că o mulțime de oameni care se află foarte aproape de centrul de putere beneficiază financiar."[2]

SCL și Cambridge Analytica au lucrat în zeci de state, printre care și Rusia, Lituania, Letonia, Republica Moldova, Ucraina, Iran. Cadwalladr afirmă că sursele i-au vorbit despre „legături cu Rusia, inclusiv călătorii în țară și întâlniri cu executivi ai companiilor de stat rusești", precum și referințe privind „angajați SCL care lucrează pentru entități rusești".[3]

În această poveste complicată și puțin cunoscută a Brexitului își dau mâna, pentru prima oară, interesele rusești și cele ale dreptei alternative americane. Mașinăria de propagandă automată creată de Mercer a operat pentru prima dată la scară mare cu ocazia Brexitului. Era încălzirea pentru alegerile prezidențiale americane.

Mercer, Farage și Banks sunt trioul care a făcut posibil Brexitul. Banks a pus la dispoziție banii, printr-un fond offshore, Mercer a venit cu mașina de propagandă și conexiunile cu dreapta alternativă americană, iar Farage a fost interfața cu electoratul britanic.

[1]) C. Cadwalladr, „The great British Brexit robbery...", *The Observer*, 7 mai 2017. [2]) C. Cadwalladr, „Brexit, the ministers, the professor... ", *The Guardian*, 4 nov. 2017. [3]) *Ibidem*.

8
FRANȚA: FANCY BEAR EST TOUJOURS LÀ

Emmanuel Macron este homosexual, agent al finanței mondiale. Are o avere uriașă în conturi offshore. Cei care îl votează sunt fie dezinformați, fie persoane declasate, dependente de droguri. Păcat că soldații sovietici s-au jertfit pentru a elibera Franța.

Alegerile din Franța, din mai 2017, au fost primul mare test privind viitorul Uniunii Europene, după Brexit. Urmau, în toamna aceluiași an, cele din Germania. Printre candidații creditați cu șanse să ajungă în turul doi era Marine Le Pen, șefa partidului de extremă dreapta, Frontul Național. În 2014, partidul său câștigase alegerile europarlamentare cu 25,4% din voturi, pe fondul unui absenteism la vot de peste 56%. În euforia victoriei, Le Pen a cerut dizolvarea parlamentului francez, care, în opinia ei, nu mai reprezenta voința electoratului. Victoria sa în alegerile prezidențiale ar fi însemnat începutul dezintegrării UE.

Marine Le Pen nu a ascuns niciodată relația strânsă cu Rusia. În 24 martie 2017 a făcut o nouă vizită la Moscova, asigurându-se de sprijinul lui Putin și negociind o nouă finanțare cu băncile rusești apropiate de Kremlin.[1] Primirea, chiar și neoficială, de către președintele Rusiei a unui candidat într-un termen atât de scurt înaintea scrutinului a fost considerată „cu totul excepțională" de presa franceză.[2]

Le Pen și-a făcut cunoscute opțiunile de politică externă cu mult timp înaintea campaniei electorale. Ea a declarat că

[1]) „Dossier: L'argent russe du Front National", Mediapart. [2]) „Première rencontre officielle entre Marine...", *L'Express*, 24 mar. 2017.

anexarea Crimeii este legală și că o va recunoaște dacă va ajunge președinte. În același scenariu, Franța va ieși din zona euro și apoi din Uniunea Europeană, după un referendum asemănător Brexitului. „Este timpul ca și în Europa să terminăm cu Uniunea Europeană"[1], declara ea. În opinia doamnei Le Pen, Uniunea Europeană amintește de Uniunea Sovietică, de aceea ea promitea că va distruge „Zidul Bruxellesului", așa cum a fost distrus și Zidul Berlinului.[2] Cea mai simplă formulare a avut-o la RT France, afirmând franc că „dacă Franța va ieși din Uniunea Europeană, Uniunea va înceta să mai existe"[3].

Alain Besançon remarca faptul că francezii care păstrau încă o simpatie pentru ideea rusă, comunism sau „relațiile privilegiate" ale Franței cu Rusia erau alimentați de „formidabila propagandă rusă", dar și de „o ignoranță voluntară". „Pe vremea lui Brejnev, în Rusia se râdea despre «cea de-a șaisprezecea republică sovietică», adică Franța", scrie el.[4] Să fi rămas oare francezii aceiași simpatizanți convinși ai Moscovei?

Cu câteva luni înainte de scrutin, Macron era convins că rușii vor încerca să influențeze alegerile prezidențiale. În februarie 2017, cu trei luni înainte de scrutin, directorul său de campanie, Richard Ferrand, acuza Rusia că încearcă să spargă computerele de campanie și că generează dezinformare și *fake news* folosind media susținută de Kremlin. „Sunt sute, dacă nu mii de atacuri asupra computerelor noastre, asupra datelor de baze și site-urilor, și atacurile vin de la frontiera rusă", declara Ferrand la France 2. „Cerem celor mai înalte autorități ale statului francez să se asigure că nu va există nici un amestec rusesc în campanie."[5] Ferrand făcea analogii între situația din Franța și atacurile împotriva candidatului democrat Hillary Clinton.

[1]) „Marine Le Pen : «Il est temps d'en finir...»", Europe 1, 23 feb. 2017. [2]) „Marine Le Pen on Brexit and the EU", BBC, 10 feb. 2017. [3]) „«Il n'y aura plus d'Union européenne...»", RT, 19 mai 2016. [4]) V. Tismăneanu, *op. cit.* [5]) N. Vinocur, „Emmanuel Macron aide blames Russia...", Politico, 13 feb. 2017.

Macron era singurul candidat care pomenea de pericolul rusesc și care era creditat în sondaje cu șanse de a câștiga alegerile. François Fillon, candidatul conservator, era ocupat cu scandalul privind plățile de peste o jumătate de milion de euro făcute soției din fonduri publice timp de opt ani, iar Marine Le Pen a catalogat spargerea serverelor democraților americani ca fiind „o teorie a conspirației".

Atunci când sondajele au arătat că Macron avea un scor mai bun decât Le Pen în intenția de vot a alegătorilor, RT și Sputnik au generat și mai mult conținut negativ la adresa lui, aclamând-o în schimb pe candidata Frontului Național. În 4 februarie 2017, Sputnik relata că Macron avea în spate un „foarte bogat lobby gay" și că era un „agent american" în sistemul bancar.[1] Julian Assange, fondatorul WikiLeaks, evoca pentru *Izvestia*[2] întâlniri suspecte între Macron și Hillary Clinton.

Au fost generate mai multe narațiuni: că Macron este gay și mariajul său este o fațadă, că este agent american, dar și agent al oligarhiei financiare, că a avut o relație cu fiica soției sale din prima căsătorie etc. Tehnicile folosite de serviciile de informații sovietice și rusești pentru recrutarea unor informatori sau șantajarea opozanților politici erau folosite acum pentru Macron: *kompromatul*. Putin însuși a făcut-o, în calitate de șef al FSB, atunci când procurorul general al Rusiei, Iuri Skuratov, documenta acuzațiile de corupție împotriva lui Elțîn și apropiaților săi. Dar să spunem aici întreaga poveste – în fond, așa a ajuns Putin la putere.

În ianuarie 1999, președintele Boris Elțîn l-a chemat pe Skuratov la Kremlin pentru a-i arăta o casetă video în care acesta apărea în pat cu două tinere prostituate și i-a cerut să demisioneze. Skuratov a protestat, susținând că înregistrarea este falsă, dar a acceptat să își dea demisia. Ce a urmat a fost

[1]) „Ex-French Economy Minister Macron...", Sputniknews.com, 4 feb. 2017. [2]) A. Halitova, „Asanj podol'iet masla v ogon...", *Izvestia*, 3 feb. 2017.

o adevărată luptă pentru succesiunea la președinția Rusiei – cel de-al doilea mandat al lui Elțîn se termina în 2000.

Pentru ca demisia să intre în vigoare, trebuia aprobată de Consiliul Federației, camera superioară a parlamentului rus, care în 1999 nu era doar ecoul voinței președintelui, ca acum. Consiliul i-a cerut lui Skuratov să depună mărturie, dar... lovitură de teatru. În ziua de dinaintea audierii, înregistrarea trucată a fost difuzată în întreaga Rusie, la RTR, cu titlul „Trei în pat". Atunci când Consiliul a continuat să reziste Kremlinului, respingând demisia procurorului general, iar Skuratov a încercat să își reia postul, caseta a fost redifuzată într-una dintre emisiunile de maximă audiență, Programul Serghei Dorenko.[1] „După ce părinții le-au permis copiilor să vadă această casetă", spunea Dorenko, „le va fi greu să îi crească patriotic – în fond, este vorba despre procurorul general al Federației Ruse". Prim-ministrul Evgheni Primakov, candidatul cu cele mai mari șanse la președinția Rusiei și cel care îi ceruse lui Skuratov declanșarea investigației, l-a sunat furios pe Dorenko imediat după emisiune, acuzându-l că lansează acuzații neîntemeiate.

În 7 aprilie 1999, Vladimir Putin, în calitate de șef al FSB, ține o conferință de presă în care afirmă că înregistrarea este autentică și că „omul care arată ca Skuratov" era într-adevăr Skuratov, cerându-i apoi demisia.

Putin a reușit atunci să obțină nu numai înlăturarea lui Skuratov, ci și a lui Primakov. Președintele fusese nu doar salvat ci și convins că și-a găsit succesorul care îi va asigura liniștea postprezidențială. Schimbul era echitabil: Putin primea puterea, iar familia lui Elțîn – libertatea. Putin își netezise drumul către tronul Rusiei. Când a ieșit din birou pentru ultima dată, Elțîn avea să-i spună succesorului său: „Acum e biroul dumneavoastră, Vladimir Vladimirovici!"

Dacă Agamiță Dandanache a folosit scrisorica de amor în *kompromatul* epocii sale, FSB-ul a rămas fidel casetei video. În

[1]) G. Feifer, „My Coffee with Sergei...", *ICWA Letters*, oct. 2001; „Programa Dorenko: Razoblacenie Skuratova...", YouTube.

2016, Mihail Kasianov, fost prim-ministru (2000–2004), lider al opoziției și critic vocal al lui Putin, a fost filmat în pat cu o activistă britanică, Natalya Pelevine. Înregistrarea a fost difuzată de NTV, post controlat de Kremlin, și a făcut ca, la alegerile generale din acel an, partidul lui Kasianov să nu obțină nici un loc în Duma de Stat.

În această cheie, acuzațiile privind existența unei înregistrări video din 2013 în care ar apărea Trump și câteva prostituate la hotelul Ritz Carlton din Moscova, material care s-ar afla în posesia FSB și care ar face din Trump un președinte șantajabil, par plauzibile. Să fie Trump „candidatul manciurian"?

Să revenim la tânărul Macron, despre care au început să apară zvonuri în media alternativă și pe rețelele sociale că ar fi homosexual. Partenerul său ar fi fost Mathieu Gallet, tânărul director al Radio France, născut în același an ca și viitorul președinte al Franței, 1977.[1]

În aprilie, revista LGBT *Garçon* îl avea pe copertă pe Macron, cu bustul gol, cu atitudine de macho. Era un fals, un fotomontaj. Redactorul-șef a arătat că fusese doar o mișcare îndrăzneață de marketing și că în articol se preciza că Macron nu era homosexual. Revista s-a vândut bine, iar Macron a trebuit să dea din nou dezmințire privind presupusa sa homosexualitate, asigurând în același timp comunitatea LGBT de întreaga sa simpatie civică. Presa alternativă, dar și cea tradițională au preluat povestea, amplificând-o, reluând întregul scandal.

Cele mai violente reacții au venit însă din presa tradițională rusă, după anunțarea victoriei lui Macron. Cel mai citit ziar din Rusia, *Komsomolskaia Pravda*, publica corespondența de la Paris a corespondentului său special, Daria Aslamova, jurnalistă celebră nu doar pentru articolele sale, ci și pentru că în 1992 și-a făcut publice relațiile intime cu diverși politicieni, printre care și ultimul președinte al Sovietului Suprem, Ruslan Hasbulatov.[2]

[1]) Q. Girard, „Macron gay?...", *Liberation*, 7 feb. 2017. [2]) A. Higgins, „Kiss and tell comes to the Kremlin...", *The Independent*, 6 dec. 1992.

Aslamova susține că Marine Le Pen a fost dezavantajată de publicitatea care i s-a făcut lui Macron ca homosexual, *Komsomolskaia Pravda* reproducând, ca dovadă, coperta din *Garçon*.[1] Ea scrie că alegătorii lui Macron ar fi musulmani sau de culoare și că ar fi dezinformați. Citează apoi analiza unui psiholog italian, postată pe YouTube, care îl califică pe Macron drept „psihopat".[2] Pentru Aslamova, soția viitorului președinte ales era o „mumie" care „ar fi trebuit să fie după gratii", iar relația dintre cei doi, un „viol". Limba iute a Aslamovei, care nouă, românilor, ne amintește de stilul mizerabilist al lui Corneliu Vadim Tudor din revista *România Mare*, avea să îi aducă glorie pe frontul european al „mizeriei morale", pe care se simte datoare să o sancționeze, pentru a salva Rusia.

Atunci când merge în arondismentul 18, care este „negru", i se oferă „de cinci ori cocaină și heroină de către negri homosexuali", fără ca aceștia să fie măcar „deranjați de prezența poliției". Într-o secție de votare, un alegător îi spune că Le Pen este „de un fascism pur", ceea ce o face să-și încleștеze pumnii de furie. Nu putea crede că i se dă o lecție despre fascism tocmai aici, în Parisul înecat într-o mare de imigranți.

— Sunteți ruși, vă e greu să înțelegeți, continuă interlocutorul ei. În timpul celui de-al Doilea Război Mondial, Franța a luptat împotriva fascismului.

— Nu știți că Europa a fost salvată de fascism de Uniunea Sovietică, care a ajuns până la Berlin? întreabă cu reproș Aslamova.

— Franța a fost salvată de americani și de rezistența franceză, i se răspunde, sec.

— Suntem aproape de stația de metrou Stalingrad, asta vă spune ceva? întreabă iar jurnalista.

— Da, a fost o mare bătălie între fascistul Stalin și fascistul Hitler, îi răspunde francezul, spre indignarea Aslamovei, care

[1] D. Aslamova, „Vibori vo Franții: oni zaslujili..", *Komsomolskaia Pravda*, 11 mai 2017. [2] „«Macron è pericoloso», lo dice uno psichiatra", YouTube, 1 mai 2017.

se gândește să îl scuipe în față, dar apoi își amintește că pe 9 mai tatăl ei, veteran de război, avea să sosească la Moscova, pentru a asista la parada din Piața Roșie.

Atunci când îi spune interlocutorului său că francezii „au pierdut războiul" de fapt, acesta îi răspunde că asta e *fake news*. „De furie, am izbucnit în lacrimi neputincioase", scrie Aslamova, „francezii îl merită pe Macron cel din cauciuc, merită să treacă prin iadul globalizării, ei nu merită democrația, plătită cu viețile a milioane de soldați sovietici".

Să mai rămânem puțin alături de Aslamova, pentru că aventurile ei nu se opresc aici. În fond, alături de Kiseliov, ea este cea care produce cel mai mare conținut de *fake news* și propagandă neagră din presa rusă. După ce s-a remarcat prin relatările mobilizatoare și profund „patriotice" din Cecenia, Abhazia, Nagorno-Karabah, de pe Maidanul Kievului, din Crimeea invadată de „oamenii politicoși" ai Rusiei și din Donbas, a urmat referendumul din Catalunia. La Barcelona, Aslamova s-a înfășurat în steagul Cataluniei[1], acuzând „barbaria" și „fărădelegile" autorităților spaniole și deplângând „ce regim politic prost este democrația" (citându-l astfel pe Lenin), și avertizând că independența Cataluniei nu poate fi cucerită fără vărsări de sânge, deoarece a văzut „o mulțime de războaie și revoluții". Într-un celebru interviu cu Serghei Lavrov, Aslamova îl admonesta pe ministrul rus de externe că Rusia a pierdut Ucraina din cauza „propagandei străine de cinci miliarde de dolari", întrebându-l de ce Kremlinul nu a trimis armata.[2]

Faimoasa Daria Aslamova a vrut să îi ia un interviu și lui Igor Dodon, președintele Republicii Moldova, însă i-a fost interzisă intrarea pe teritoriul Moldovei. „Când patru bărbați mă duceau de mâini și picioare prin aeroportul din Chișinău, îmi părea că văd un vis fantastic", își începea Daria Aslamova articolul din *Komsomolskaia Pravda*, în care relata cum a fost „deportată" din Republica Moldova. „Acestei persoane i-a fost

[1] „Daria Aslamova la o demonstrație...", RFI România. [2] „Sergei Lavrov Grilled Live on Air...", Russia Insight YouTube, 3 iun. 2016.

interzisă intrarea în Republica Moldova întrucât ea nu a putut justifica scopul vizitei", a explicat sec serviciul de presă al poliției de frontieră. Acesta era motivul pentru care autoritățile de la Chișinău mai trimiseseră deja înapoi în Rusia jurnaliști, militari sau politicieni ruși.[1]

Să revenim în Franța. În cele din urmă, serverele de campanie ale lui Macron au fost atacate de hackeri, așa cum se aștepta viitorul președinte. Au fost sustrase nouă gigabiți de date, care au fost publicate de un utilizator cu profilul Emleaks pe Pastebin, un site care permite distribuirea anonimă de documente. Atacul a avut loc în seara de vineri, în jurul orei locale 20.00. Timingul a fost crucial. A intrat în acțiune apoi forumul populat de grupuri de extremă dreapta /pol/, de pe site-ul de mesagerie anonimă 4chan.

Pe același forum, cu două zile mai înainte, un utilizator postase un alt set de documente care sugerau că Macron avea conturi secrete în bănci din Insulele Cayman, stârnind discuții aprinse pe forum dacă documentele sunt autentice sau nu. În seara următoare, în dezbaterea finală televizată, Marine Le Pen făcea referire la documente: „Sper că nu vom afla că aveți conturi offshore în Bahamas. Sper..." „Nu, doamnă Le Pen, asta e defăimare", îi răspunde Macron. „Nu, nu, am spus «sper»..." A doua zi, Macron a depus o plângere penală împotriva celor care au publicat documentele, iar Procuratura a deschis o anchetă.[2]

Așadar, la ora 20.35, pe /pol/ apare un link către Pastebin. Singurul indiciu despre identitatea celui care făcuse postarea era un steag leton, care ar fi trebuit să indice țara unde era înregistrată adresa de IP. Ceea ce era însă ușor de falsificat printr-un proxy, un mecanism care permite mascarea sau falsificarea locului în care se află utilizatorul.[3]

[1]) L. Barbăroșie, „Daria Aslamova, *Komsomolskaia Pravda*...", RFE/RL, 27 sept. 2017. [2]) „French election: Macron takes action...", BBC News, 4 mai 2017. [3]) M. Mohan, „Macron Leaks: the anatomy...", BBC News, 9 mai 2017.

La 20.49, Jack Prosobiec, un activist american pro-Trump, redactor-șef al site-ului de extremă-dreapta Rebel Media, făcea legătura între platforma Twitter și /pol/ cu hashtagul #MacronLeaks. Prosobiec fusese avertizat de „leton" cu o zi înainte asupra documentelor pe care acesta le va posta.

Twitterul lui Prosobiec a devenit viral rapid, fiind repostat de 87 de ori în primele cinci minute, sugerând intervenția boților. Nu au fost însă doar conturi automate. Mii de oameni în carne și oase au repostat apoi tweetul, în special cei afiliați dreptei alternative, mai ales în afara Franței.

Cel mai mare sprijin a venit de la contul oficial de Twitter al WikiLeaks, administrat de Assange personal, care a repostat linkul către zecile de mii de mailuri, fotografii și documente, dând asigurări că el nu este la originea acestei operațiuni de piraterie și avertizând că „ar putea fi o glumă".

A venit apoi rândul conturilor Frontului Național, care au repostat masiv. 47 000 de tweeturi în trei ore au făcut ca hashtagul #MacronLeaks să devină un trend în Franța. Sâmbătă dimineață ajunsese un trend[1] în lumea întreagă, în ciuda restricțiilor impuse în Franța.

Campania electorală se încheia la miezul nopții și intrau în vigoare restricțiile, așa-numita pauză de reflecție, în care presa *mainstream* nu mai putea amplifica *fake*-ul. Hashtagul #MacronLeaks devenise deja popular pe Twitter, așa că politicienii din ambele tabere au ieșit la atac: „Va revela #MacronLeaks lucruri pe care jurnalismul de investigație le-a ocolit cu bună știință? Înfricoșător acest naufragiu al democrației", scria Florian Philippot, vicepreședintele Frontului Național. Sylvain Fort, unul dintre purtătorii de cuvânt ai campaniei En Marche!, răspundea categorisind mesajul lui Philippot drept „josnic".[2]

Cu cinci minute înainte de miezul nopții, echipa lui Macron a dat un comunicat în care arăta că a fost victima unei „acțiuni

[1]) Un trend Twitter se referă la un subiect identificat printr-un hashtag care devine rapid foarte popular. [2]) „France/présidentielle: un piratage massif...", *Le Point*, 6 mai 2017.

de piraterie masivă și coordonată". Consilierii En Marche! au arătat că documentele sustrase nu ilustrează nimic mai mult decât „funcționarea normală" a unei campanii prezidențiale, însă documentele autentice au fost amestecate cu unele false și publicate pe rețelele de socializare, pentru a răspândi „îndoiala și dezinformarea".[1]

Presa și specialiștii în securitate cibernetică au început încă din acea noapte cercetările asupra celor care au stat în spatele atacurilor. Ben Nimmo, cercetător în securitate informatică la laboratorul de Cercetări Digitale Criminalistice al Consiliului Atlantic, afirma că în spatele eforturilor inițiale de răspândire a documentelor s-ar afla un grup de activiști ai dreptei alternative din SUA, care generaseră conținut pe rețelele sociale, preluat și repostat apoi de susținătorii lui Marine Le Pen.

Un alt specialist, Vitali Kremez, director de studii la firma new-yorkeză de cercetare a Internetului Flashpoint, afirma că vinovat de operațiunea de dezinformare ar fi grupul APT28, cunoscut și ca Fancy Bear, care ar avea legătură cu serviciul rus de informații militare GRU și care fusese acuzat că atacase serverele Comitetului Național Democratic în campania electorală din SUA.[2]

În ultimele luni, Fancy Bear înregistrase conturi false pe Internet care sugerau că ar aparține mișcării En Marche!, cum ar fi onedrive-en-marche.fr și mail-en-marche.fr, care apoi au fost folosite pentru a trimite mailuri infectate cu viruși care să pirateze serverele mișcării. „Dacă se dovedește că a fost condus de Moscova, acest atac ar fi o operațiune mai mare decât cele anterioare ale Rusiei, care au vizat campania prezidențială americană", spunea Kremez.[3]

Aceeași versiune a prezentat-o un alt specialist, Feike Hacquebord, cercetător la compania de securitate informatică japoneză Trend Micro, care a declarat că are dovezi că APT28/Fancy

[1]) „En Marche! se dit victime d'une opération de piratage", Reuters, 6 mai 2017. [2]) *Ibidem*. [3]) A. Hern, „Macron hackers linked to Russian-affiliated...", *The Guardian*, 8 mai 2017.

Bear a atacat echipa de campanie a lui Macron cu e-mailuri virusate și a încercat să instaleze viruși și programe de supraveghere pe site-ul candidatului En Marche!. Tehnici similare au fost folosite în atacurile asupra serverelor democraților americani și creștin-democraților germani în aprilie și mai 2016, de pe computere din Franța, Marea Britanie și din alte țări.

În dimineața următoare, în sâmbăta de dinaintea scrutinului, Comisia Națională de Control a Campaniei Prezidențiale a recomandat presei „să nu țină cont de conținutul documentelor", pentru că acestea au apărut în urma unui atac informatic, reamintind că „difuzarea de informații false este sancționată de lege".[1]

În cele din urmă, Macron a câștigat alegerile, cu 66,06% din voturi și Europa a răsuflat ușurată.

AMPRENTE? URME DE COPITE ȘI COARNE

Joseph Nye, fost președinte al Consiliului Național de Informații al SUA, a încercat să-i găsească circumstanțe atenuante lui Putin, considerând că acesta nu știe, pur și simplu, ce înseamnă soft power – că instrumentele acestuia sunt cultura, diplomația și valorile politice, nicidecum dezinformarea și *fake news*.[2] Să fie Putin atât de naiv?

Răspunsul lui a venit după trei săptămâni. Președintele rus era invitat în Franța, pentru marcarea a trei sute de ani de la stabilirea relațiilor oficiale între cele două state, fiind astfel primul șef de stat primit de Macron după instalarea tânărului președinte la Élysée. „Cât despre amestecul închipuit al Rusiei în alegerile de pretutindeni, nu am discutat, iar dl președinte [Macron] nu a arătat vreun interes să vorbim despre asta. Din punctul meu de vedere, cred că nu e nimic de discutat", avea să declare Putin la conferința de presă de la Versailles.[3]

[1]) Reuters, *op. cit.* [2]) J.S. Nye, „Information Warfare Versus Soft...", Project Syndicate, 9 mai 2017. [3]) M. Rose, „After talks, France's Macron hits out...", Reuters, 29 mai 2017.

Totuși, în săptămâna care a urmat, Putin a fost mult mai vorbăreț la Forumul Economic Internațional de la Sankt-Petersburg, când jurnalista Megyn Kelly, moderatoarea sesiunii plenare, l-a întrebat cum explică faptul că oficiali din SUA, Franța, Germania și Marea Britanie acuză Rusia de amestec în alegerile naționale, susținând că sunt „o sută de dovezi" care conduc către această concluzie: „probele criminalistice, amprentele digitale, adresele IP, malware-ul, cheile de criptare, codurile specifice". Putin și-a scos casca, s-a aplecat peste masă și a întrebat, spre amuzamentul general: „Care amprente? Vorbiți de urme de copite și coarne? Ale cui sunt?" Adresele IP pot fi falsificate în așa fel încât să pară că au chiar adresa de domiciliu a lui Megyn, a continuat Putin, „totul poate fi organizat în așa fel încât să pară că fetița ta de trei ani e autoarea atacului". Specialiști există în toată lumea și ei pot „inventa" orice și „pot acuza pe oricine", a adăugat el, „asta nu e o dovadă".

Cât despre alegerile americane, „problema nu e a noastră, problema este în politica americană"[1], a declarat Putin. El a explicat că îl apreciază pe Trump pentru că acesta a găsit o modalitate de a identifica segmentele de alegători, cărora a știut cum să li se adreseze direct, chiar dacă a mai și „exagerat" câteodată. Însă tabăra democrată continuă să spună: „noi nu suntem vinovați, rușii sunt vinovați, s-au amestecat în alegerile noastre", ceea ce lui Putin îi amintește de „antisemitism" și de învinovățirea evreilor pentru toate relele. „Nu, nu suntem noi cei care am făcut toate aceste lucruri. Ei au făcut-o, intern", încheie președintele rus.

Pe scenă, într-unul dintre fotolii, alături de cancelarul austriac Christian Kern și prim-ministrul indian Narendra Modi, se află și Igor Dodon, care asistă fericit la parada prietenului său mai mare. Atunci când Megyn Kelly îl întreabă pe Narendra Modi, aflat între ea și Putin, dacă dă crezare afirmațiilor președintelui rus, Putin intervine și îi dă lovitura finală: „Întrebați-l

[1]) „St. Petersburg International Economic Forum plenary meeting", Președinția Rusiei, 2 iun. 2017.

pe Dodon, el știe!", în hohotele generale. Camerele nu au mai surprins reacția lui Dodon. Va fi înțeles el oare uriașa ironie?

Trei zile mai târziu se difuza un interviu la NBC, cu aceiași doi protagoniști, prima ediție a noului show Saturday Night cu Megyn Kelly. Tema era reluată, răspunsul fiind însă, în mare, același. „Probabil că viețile voastre sunt foarte plictisitoare", spune Putin, comentând investigația din SUA privind amestecul rușilor în alegeri.[1] Sunt doar teorii, așa cum este și cea privind implicarea serviciilor de informații americane în asasinarea lui J.F. Kennedy, conchide el, cu un aer nevinovat. Știa oare Megyn că, de fapt, KGB-ul este suspectat a fi în spatele asasinatului din 1963?

Megyn Kelly a avut cea mai proastă zi din noua ei viață de superstar plătit cu 23 de milioane de dolari pe an. Putin, în schimb, după cum i-a declarat lui Oliver Stone, admirator necondiționat al președintelui rus, nu a avut niciodată o zi proastă, pentru că el nu este femeie.

[1]) „Interview to NBC", Președinția Rusiei, 5 iun. 2017.

9.
SUA: INDUSTRIA CARNAVALULUI

America vrea să distrugă Rusia prin revoluții colorate și războaie la frontierele sale.[1] A instalat un regim fascist la Kiev, vrea să facă același lucru în Armenia[2] și Turcia.[3] Obama a creat ISIS iar Hillary Clinton i-a livrat armamentul.[4] Oligarhia americană vrea să-l îndepărteze pe Trump, într-o adevărată vânătoare de vrăjitoare.[5] Americanii au premeditat criza refugiaților pentru ca Europa să fie invadată de imigranți.[6]

Alegerile prezidențiale din SUA marchează o bornă importantă în democrația (încă) celui mai puternic stat din lume. Nimic nu va mai fi la fel după 2016. Ce s-a întâmplat de fapt? Cum a reușit Trump să câștige alegerile, împotriva tuturor pronosticurilor? A intervenit Rusia în alegeri sau nu? Cercetările sunt în curs, atât cele ale mediului academic și presei, cât și cele ale autorităților federale. Un lucru e cert, până acum: Trump a reușit să obțină cel mai important avantaj într-o campanie electorală: să fixeze agenda publică. Dar cum a făcut asta?

Știrile *fake* care au devenit virale în America au fost generate de site-uri obscure din Macedonia. Conform Facebook, cele mai de impact au fost următoarele: „Papa Francisc șochează lumea, îl sprijină pe Donald Trump – comunicat oficial" (960 000 de vizualizări, Ending the Fed), „WikiLeaks confirmă

[1]) Interfax, 5 mai 2017; TV Zvezda (postul Ministerului rus al Apărării), 14 mar. 2017. [2]) Blognews.am, Armenia, 16 mar. 2017. [3]) „Vremya pokazhet", Canal 1, 29 sept. 2017. [4]) „60 min", Rusia 1, 30 oct. 2017; Protiproud.parlamentnilisty.cz, Cehia, 17 feb. 2017; Laivaslaikrastis.lt, Lituania, 29 dec. 2016. [5]) „Vecher s Vladimirom Solov'ievim", Rusia 1, 12 mar. 2017. [6]) Geworld.ge, 24 mai 2017.

că Hillary a vândut arme ISIS" (780 000, The Political Insider), „S-a terminat: Mailurile trimise către ISIS de Hillary au ieșit la lumină și este mai rău decât și-ar fi putut imagina oricine" (754 000, Ending the Fed), „Tocmai am citit legea: Hillary nu are dreptul să ocupe vreun post în administrația federală" (701 000, Ending the Fed), „Agentul FBI suspectat a fi implicat în scurgerea e-mailurilor lui Hillary a fost găsit mort" (567 000, Denver Guardian, repostat într-un ritm de 100 de ori pe minut[1]).[2] Adolescenții care au inventat aceste știri au câștigat până la 30 000 de dolari pe lună de pe urma lor.[3]

Ideea că dezinformarea răspândită prin Facebook a influențat alegerile a fost considerată inițial de Mark Zuckerberg ca fiind „nebunească". Mai târziu însă a declarat că regretă comentariul făcut.[4] Scara pe care operează Facebook și Twitter este uriașă – 2 miliarde, respectiv 300 milioane de utilizatori, în întreaga lume. Dar care a fost incidența acestor știri *fake*?

În cele trei luni care au precedat alegerile, știrile *fake* pro-Trump au fost repostate de 30 de milioane de ori, de patru ori mai mult decât cele pro-Clinton. Știrea cea mai infamă, așanumitul caz Pizzagate, a fost repostată chiar de Michael Flynn Jr., fiul generalului Michael Flynn, cel care a fost timp de 24 de zile consilierul pentru securitate națională al lui Trump.[5] Pizzagate a fost un amestec exploziv de *fake news* și teoria conspirației privind o rețea de pedofili și traficanți de copii în care Hillary Clinton și șeful ei de campanie, John Podesta, ar fi fost implicați. Un bărbat a crezut toată povestea și a năvălit în pizzeria din Washington, D.C., trăgând focuri de armă cu o carabină AR-15. Edgar Welch avea 28 de ani, era din Carolina de Nord și a declarat poliției că a venit la pizzeria Comet Ping Pong pentru a investiga pe cont propriu Pizzagate.[6]

[1]) L. Barber, „Fake news in the post-factual age", *Financial Times*, 16 sept. 2017. [2]) C. Silverman, „This Analysis Shows How Viral Fake...", The BuzzFeed, 16 nov. 2016. [3]) *Idem*. [4]) B. Crilly, „Mark Zuckerberg apologises...", *The Telegraph*, 1 oct. 2017. [5]) „Incoming national security adviser's son...", Politico, 12 apr. 2016. [6]) L. O'Neil, „Pizzagate Is Just the Latest Sign...", *Esquire*, 5 dec. 2016.

Trump a fost una dintre sursele principale de dezinformare. Cea mai importantă știre *fake* din perioada 14–20 octombrie 2016 a fost cea lansată de acesta și promovată de conturile rusești privind presupusul sprijin pe care Hillary Clinton l-ar fi oferit în timpul mandatului său de secretar de stat pentru încheierea unei afaceri care îi dădea Rusei controlul asupra a peste 20% din producția de uraniu a SUA, în schimbul unor donații făcute Fundației Clinton.[1]

Un studiu al Institutului Internet de la Oxford a arătat că 12 state americane fuseseră inundate cu „informații politice de calitate îndoielnică" și de „ideologie extremă" pe Twitter în zilele premergătoare scrutinului din 8 noiembrie 2016. Era prima dată când cineva documenta pe o scară largă modul în care *fake news* au fost „diseminate strategic" în SUA înainte de alegeri. Cercetătorii au analizat peste 22 de milioane de postări colectate în perioada 1–11 noiembrie 2016, care conțineau haștaguri privind politica și veneau de la utilizatori care se aflau în locuri depistabile. Votanții din statele *swing*, inclusiv Florida, Ohio și Pennsylvania, au primit în cele zece zile dinaintea scrutinului mai multe informații *fake*, *junk* sau extrem de partizane pe Twitter decât informații credibile.[2]

Un studiu realizat de Emilio Ferrara, de la Universitatea din California de Sud, arăta că unul din cinci tweeturi care aveau legătură cu alegerile fusese generat de boți.[3] Cercetarea lui Ferrara fusese îngreunată de disimularea postărilor care deveniseră suspecte după scrutin. „Nu e nevoie că aceste înregistrări să fie distruse", cerea Ferrara companiei Twitter, ele pot fi ascunse publicului, dar trebuie păstrate pentru cercetători și investigații"[4].

[1]) T. Kertscher, „In a nuclear claim, Donald Trump...", Politifact, 30 sept. 2016. [2]) P. Howard, *Social Media, News and Political Information during the US Election*, Institutul Internet, Oxford, 28 sept. 2017. [3]) B. Mønsted *et al.*, „Evidence of complex contagion of information in social media", PLoS One, 22 sept. 2017. [4]) D. Clifton, „Putin's Pro-Trump Trolls Just Targeted...", Mother Jones, 31 oct. 2017.

„În era digitală poți lansa o campanie de dezinformare și apoi toate dovezile campaniei vor dispărea, pur și simplu", arăta Samantha Bradshaw de la Institutul Internet al Universității Oxford. Înaintea audierilor din Congres, Facebook a blocat accesul la mii de postări ale conturilor controlate de ruși care erau analizate de cercetătorii de la Universitatea Columbia.[1] Aceștia declaraseră pentru *Washington Post* că știrile *fake* ajunseseră la un public mult mai mare decât cel estimat de Facebook la 10 milioane de utilizatori. După apariția investigației în presă, Facebook a corectat estimarea, arătând că era vorba de 126 de milioane de utilizatori.

Câte știri false și *fake* a citit, în medie, un votant american în campania electorală din 2016? s-au întrebat Hunt Allcott și Matthew Gentzkow, cercetători la Stanford.[2] Cercetarea a fost îngreunată de faptul că nici datele și nici algoritmii după care operează feedul de știri al Facebook, cel care este considerat responsabil pentru livrarea informațiilor personalizate fiecărui utilizator, nu erau publice. Considerând că, în medie, o repostare (*share*) generează 20 vizualizări ale unui site sursă, înseamnă că cele 38 de milioane de repostări identificate în octombrie 2016 au generat 760 de milioane de vizualizări. Ceea ce, pentru 249 de milioane de utilizatori Facebook americani adulți, înseamnă trei vizualizări per adult. În plus, site-urile sursă au mai înregistrat 159 de milioane de vizualizări directe, neredirecționate de Facebook, în luna scrutinului american, adică 0,64 vizite pentru fiecare adult.[3]

O cercetare a publicației BuzzFeed arăta că primele cele mai vizualizate 20 de știri *fake* au primit mai multe repostări, comentarii și like-uri decât primele 20 de știri „reale" din presa tradițională.[4]

Desigur, este o diferență între vizualizări și impact. Ultimul este foarte dificil de măsurat, iar o evaluare a efectelor celor

[1]) *Ibidem.* [2]) H. Allcott, M. Gentzkow, „Social Media and Fake News in the 2016 Election", în *Journal of Economic Perspectives*, vol. 31, nr. 2, ian. 2017, pp. 211–236. [3]) *Ibidem.* [4]) C. Silverman, „This Analysis Shows How Viral...", BuzzFeed, 16 nov. 2016.

două acțiuni este imposibilă. Cei care contestă importanța campaniei de pe rețelele sociale spun că cei care au consumat *fake news* știau deja cu cine vor vota. Efectul de *Confirmation Bias* (distorsiune de confirmare) a acționat în sensul în care ei căutau știrile mincinoase despre Hillary Clinton pentru a-și întări convingerile, nicidecum pentru a se informa. În medie, titlurile știrilor *fake* au fost crezute de 58% dintre susținătorii lui Clinton și 86% dintre cei ai lui Trump.[1]

Poate supraviețui democrația Internetului? se întreba Nathaniel Persily, profesor de drept la Stanford în *Journal of Democracy*. Persily crede că asistăm la ultima fază a dezintegrării instituțiilor tradiționale, cele care au fost fundamentul politicii americane după război. Succesul lui Trump nu s-ar datora numai încălcării tabuurilor și gurii lui mari, ci și faptului că instituțiile fundamentale, în special presa tradițională și partidele politice, și-au pierdut puterea, atât în SUA, cât și în lume.[2]

Cât despre mașina de propagandă Cambridge Analytica, cât de eficientă a fost în alegerile din SUA? În fond, Hillary Clinton fusese cea care perfecționase modelul creat de Obama, cel al țintirii individuale electorale, precum și folosirea online-ului pentru a mobiliza votanții prin rețelele sociale. Diferența a fost dată de știrile *fake* și dezinformare.

Succesul lui Trump pe rețelele sociale a fost construit de trei entități – agenția de marketing politic Giles-Parscale, Cambridge Analytica (care creează strategii electorale la nivelul fiecărui votant) și echipa de campanie online a Partidului Republican. Șeful campaniei digitale a lui Trump, Brad Parscale, un tânăr om de afaceri texan fără experiență politică, a decis să investească cea mai mare parte a bugetului în Facebook, în același stil cum făcuse înainte pentru branduri comerciale.

Înainte de campania pentru Trump, Cambridge Analytica mai fusese implicată în referendumul pentru Brexit, de partea

[1]) Ipsos/BuzzFeed Poll: Fake News, Ipsos, 1 dec. 2016. [2]) N. Persily, „Can Democracy Survive the Internet?", *Journal of Democracy*, vol. 28, nr. 2, aprilie 2017, pp. 63–78.

taberei *Leave*, și apoi în campania senatorului republican Ted Cruz, în alegerile primare. Au fost lansate 4 000 de anunțuri, care au generat 1,4 milioane de vizualizări, așa-numitele *website impressions*. Chiar dacă utilizatorii nu au mai dat click pe aceste anunțuri, efectul a fost similar, pentru că ei au citit oricum titlul – formatul anunțurilor era similar unor titluri de presă. Cu alte cuvinte, Web-ul fusese populat cu titluri tabloide. Campania a avut ca țintă 13,5 milioane de votanți din 16 state în care câștigătorul nu era încă decis, obiectivul fiind acela de a-i identifica pe votanții „ascunși" ai lui Trump, în special din Midwest, pe care sondajele i-au ignorat. Cambridge Analytica i-a țintit și pe suporterii lui Clinton, în special liberali albi, femei tinere și afro-americani, scopul fiind reducerea prezenței acestora la vot.[1] Metoda psihografică de construire a profilului votantului, folosită de Cambridge Analytica, i-a deranjat până și pe consultanții de campanie republicani, care au arătat că sunt încălcări ale eticii profesionale.[2] Cu toate acestea, lui Trump i-a fost pusă la dispoziție baza de date a Partidului Republican, în care se investise masiv din 2012. Accesul Cambridge Analytica la această bază a transformat-o, cu adevărat, în cea mai puternică mașinărie electorală din lume.

Apetența lui Trump pentru Twitter a fost exploatată în campanie. Din august 2015 până în ziua alegerilor, peste un miliard de tweeturi care aveau ca subiect cursa prezidențială au apărut pe Twitter.[3] Înainte de scrutin, Trump avea 35 de milioane de urmăritori, în timp ce Clinton avea doar 10 milioane.[4] Fiecare tweet al lui Trump a fost amplificat de repostările zecilor de milioane de urmăritori. La mijlocul anului 2016, tweeturile lui Trump au fost repostate de trei ori mai mult decât cele ale contracandidatei sale, în timp ce postările de pe Facebook

[1]) J. Green, „Inside the Trump Bunker...", Bloomberg, 27 oct. 2016. [2]) K. Taggart, „The Truth About The Trump Data...", BuzzFeed, 16 feb. 2017. [3]) B. Coyne, „How #Election2016 was Tweeted so far", Blog Twitter, 7 nov. 2016. [4]) J. Earl, „Donald Trump and Hillary Clinton's...", CBS News, 7 nov. 2016.

au fost amplificate de cinci ori.[1] Traficul spre și dinspre conturile lui Trump și cel al site-urilor care îl susțineau a fost puternic în ambele sensuri. 20% din tweeturile sale au fost repostate de public, iar jumătate conțineau linkuri către media, ca și 78% din postările pe Facebook.

Trump a reușit astfel să obțină cel mai important avantaj într-o campanie electorală: să fixeze agenda publică. A profitat de online, offline, de print, de rețelele de televiziune și radio, pentru a crea un păienjeniș uriaș de conexiuni. Orice știre *fake* emisă de suporterii săi, inclusiv de site-urile pro-Kremlin, oricât de aberantă, a fost dezbătută de media tradiționale. Chiar și demontarea știrilor *fake* i-a fost de folos. Pentru public, faptul că știrile au fost puse în discuție de presa „adevărată" a fost un semnal că subiectele sunt importante, indiferent de intenția de vot.

Presa americană avea să remarce că Trump inaugura, încă înainte de a fi președinte, conferințele de presă prin Twitter. În august 2016, conturile de Twitter ale CNN, CBS, NBC și MSNBC menționau numele lui Trump de aproape trei ori mai mult decât pe cel al lui Clinton.[2] Trump a știut să-și folosească abilitățile de vedetă media și să-și adapteze discursul rețelelor sociale. Avalanșa de tweeturi a înlocuit calitatea ideilor electorale. Alegătorului i se amintea de câteva zeci de ori pe zi că Trump există, în pofida „sistemului". A fost suficient.

Trump a știut să încalce toate tabuurile posibile, de la cele privind sexismul, rasismul și xenofobia până la egalitatea de șanse și corectitudinea politică. Presa tradițională a sărit asupra lui, la început ironică, apoi furioasă de-a dreptul, pe măsură ce Trump creștea în sondaje. Când și-a dat seama că a fost folosită, era prea târziu. Atenția pe care i-a acordat-o lui Trump s-a întors împotriva sa. Strategiile media i-au adus lui Trump spațiu în presa tradițională care ar fi costat 2 miliarde de dolari

[1]) „Election 2016: Campaigns as a Direct Source...", Pew Research Center, 18 iul. 2016. [2]) C.A. Andrews, „Analyzing Media Coverage...", Public Tableau, 3 oct. 2016.

în alegerile primare și probabil o sumă similară în campania generală.[1]

Niciodată nu a existat un președinte care să fie ales cu un deficit de vot popular atât de mare: 2,8 milioane. Trump a câștigat alegerile în Colegiul Electoral, cele care contează, dar a pierdut alegerile populare. Instituția Colegiului Electoral a fost gândită ca un compromis între votul popular și cel al Congresului, pentru a balansa influența statelor membre. Alexander Hamilton, unul dintre părinții fondatori ai Americii, arăta că astfel erau împiedicați să câștige alegerile candidați cu „talent pentru intriga de joasă speță și arta măruntă a populismului."[2] Trump a dovedit că părinții fondatori s-au înșelat. El a câștigat votul în statele tradițional democrate precum Michigan, Wisconsin și Pennsylvania cu o marjă de doar 107 000 voturi, adică 0,09% din totalul voturilor la nivelul întregii țări.[3]

Gentzkow și Allcott cred că doar jumătate din cei care au consumat știri *fake* le-au și crezut. Și chiar și pentru aceștia, știrile trebuiau să fie „foarte convingătoare" pentru a le schimba intenția de vot. „Pentru ca *fake news* să fi schimbat rezultatul alegerilor, ar fi trebuit ca o singură știre *fake* să convingă să voteze în favoarea lui Trump 0,7% din votanții lui Clinton și din cei nehotărâți, ceea ce însemna o rată a persuasiunii echivalentă cu vizionarea a 36 de spoturi electorale TV", concludeau autorii. Datele statistice de la Facebook și Twitter cu care au lucrat cei doi nu erau însă complete. Adevărata amploare a incidenței asupra publicului american era mult, mult mai mare. Marile companii încercaseră să ascundă implicarea și potențialul efect al intervenției rusești.

[1]) N. Confessore, „$2 Billion Worth of Free Media...", *The Upshot*, 15 mar. 2016. [2]) A. Hamilton *et. al.*, *The Federalist Papers*, Courier Corporation, 2014, p. 334. [3]) C. Patten, „Comrade Trump and the Truth", Project Syndicate, 3 ian. 2017.

BATEȚI ÎN MASĂ ȘI STRIGAȚI CA DIN GURĂ DE ȘARPE!

La sfârșitul lunii iulie a anului 2016, FBI i-a avertizat atât pe Donald Trump, cât și pe Hillary Clinton că rușii ar putea încerca să spioneze sau să infiltreze operațiunile propriilor echipe.[1]

Fostul vicepreședinte american Joe Biden arată că pentru a salva propria cleptocrație Kremlinul a decis să lupte dincolo de frontierele Rusiei și să atace ceea ce este astăzi perceput drept cel mai mare pericol la adresa propriei supraviețuiri: democrația occidentală. „Atacând Vestul, Kremlinul abate atenția de la corupția și problemele economice de acasă, incită pasiunile naționaliste pentru a înăbuși disidența internă și pentru a ține democrațiile vestice în defensivă, preocupate de diviziunile interne"[2], spunea Biden. Același lucru îl spune însă și Putin, pentru a explica acuzațiile americanilor la adresa rușilor – o fac pentru a abate atenția de la problemele interne. Cine are dreptate?

În ianuarie 2017, agențiile americane de informații au concluzionat „cu deplină convingere" că președintele Vladimir Putin a încercat să influențeze alegerile din 2016, angajând o campanie cibernetică agresivă prin agențiile guvernamentale, presa de stat, intermediari și troli „pentru a submina încrederea în procesele democratice din SUA, pentru a o denigra pe secretarul de stat Clinton și pentru a prejudicia șansele acesteia de a fi aleasă ca președinte"[3]. Raportul Consiliului Național pentru Informații mai făcea o precizare importantă: dezinformarea rusă nu a luat sfârșit după scrutin, ci continuă. James Clapper, directorul serviciilor americane de informații în perioada 2010–2017, avea să declare că „a fost cea mai agresivă și mai directă și hotărâtă campanie pe care Rusia a montat-o în istoria alegerilor noastre"[4].

[1]) „FBI Warned Trump About Russia", Committee to Investigate Russia, 18 dec. 2017. [2]) J.R. Biden Jr., M. Carpenter, *op. cit.* [3]) *Background to «Assessing Russian Activities and Intentions in Recent US Elections»: The Analytic Process and Cyber Incident Attribution*, Consiliul Național pentru Informații al SUA, 6 ian. 2017. [4]) M. Kirk, „Putin's Revenge", PBS.

Nina Hrușceva, strănepoata lui Nichita Hrușciov, profesoară de relații internaționale la New School din New York, arăta că toate acuzațiile lansate împotriva lui Putin i se par credibile: că acesta a lovit alegerile americane prin *fake news*, că are un dosar cu care îl șantajează pe Trump, că a spart serverele democraților. Asta nu îl face însă un prieten al republicanilor – este posibil să fi spart și serverele lor. Hrușceva crede însă că răspunsul americanilor este isteric și debalansat pentru că este construit pe argumentul că „Putin trebuie să fie dușman pentru că nu împărtășește valorile Vestului". Ea crede că este vorba mai degrabă de cererile lui Putin de a renegocia sferele de influență, în special în ceea ce privește Ucraina, nicidecum de naționalismul său intern.[1]

Probabil că cel mai mare câștig al lui Putin a fost însă acela că a arătat lumii, în general, și rușilor, în special, că el este cel care a a decis soarta alegerilor americane. Concetățenii săi se simțeau răzbunați.

„Dacă faptele sunt împotriva voastră, pledați pentru lege. Dacă legea este împotriva voastră, pledați pentru fapte. Dacă legea și faptele sunt împotriva voastră, bateți în masă și strigați ca din gură de șarpe", scria Carl Sandburg. Deși tot mai multe dovezi ies la iveală privind amestecul rușilor în alegerile în urma cărora a devenit președinte, Trump bate în masă și acuză că sunt *fake news*. La prima conferință de presă pe care a susținut-o în calitate de președinte, la Trump Tower, el acuza CNN că este *„fake news"*, că BuzzFeed este „un blog de stânga, o grămadă de gunoi" care „va suferi consecințe", iar BBC – „o altă «frumusețe»"[2].

Dar cât de mult a știut Trump însuși despre implicarea rușilor? Ancheta este în curs în momentul scrierii acestei cărți. Știm însă deja că Roger Stone, unul dintre cei mai vechi asociați ai lui Trump, avea cunoștință de mailurile furate de la

[1]) N. Hrusceva, „America's Russian Hypocrisy", Project Syndicate, 7 ian. 2017. [2]) A. Jamieson, „«You are fake news»: Trump attacks...", *The Guardian*, 11 ian. 2017.

democrați, publicate ulterior de WikiLeaks, fiind în contact cu Julian Assange și Guccifer 2.0, acesta din urmă nefiind un hacker din România, cum pretindea, ci agent GRU.[1]

Generalul Michael Flynn, fostul consilier pe probleme de securitate națională al lui Donald Trump, a fost acuzat oficial de mărturie mincinoasă în scandalul cu privire la amestecul Rusiei în alegerile din SUA. El a fost acuzat că a făcut „declarații false, fictive și frauduloase" în mod „voit și cu bună știință" privind contactele sale cu ambasadorul Rusiei la Washington.

În martie 2016, consilierul lui Trump pentru politică externă din campania electorală, George Papadopoulos, avea o discuție cu un universitar maltez de la Londra, Joseph Mifsud, care îi spunea că „rușii au e-mailurile lui Clinton, mii de e-mailuri". În mai, la un pahar de vin, Papadopoulos se laudă în fața diplomatului australian Alexander Downer: Rusia are materiale compromițătoare despre Hillary Clinton.[2] Informația ajunge astfel la serviciile americane, care intră în alertă. Donald Trump Jr. îi trimitea tatălui său un mail în 9 iunie în care arăta că autoritățile ruse „s-au oferit să furnizeze campaniei lui Trump câteva documente oficiale și informații care ar incrimina-o pe Hillary".[3] Așadar Trump știa de mailurile democraților și știa că sursa era Kremlinul. A fost legal ca echipa lui Trump să folosească aceste informații știind că proveneau în urma unui atac al unui stat străin asupra echipei democraților? Nu. A fost acest sprijin dezinteresat? Nu știm, încă.

Washington Post arată că Trump nu a ținut niciodată o ședință de guvern privind intervenția rusă sau o eventuală recidivă. Membrii Consiliului Național de Securitate au înțeles că dacă aduceau în discuție pericolul rus riscau să îl înfurie pe președinte. Oficialii CIA lăsau rapoartele zilnice privind Rusia pe masa președintelui, fără a le pune vreodată în discuție.[4]

[1]) S. Ackerman, „«Lone DNC Hacker» Guccifer 2.0...", Daily Beast, 22 mar. 2018. [2]) S. LaFranniere *et. al.*, „How the Russia Inquiry Began...", *New York Times*, 30 dec. 2017. [3]) A. Sullivan, „Trump Jr. e-mails suggest he welcomed...", Reuters, 11 iul. 2017. [4]) „Russia's threat, unchecked by Mr. Trump", *Washington Post* (ed.), 16 dec. 2017.

Cele mai importante acțiuni vizibile ale Kremlinului până acum sunt generarea de știri *fake* și dezinformare prin presa tradițională și social media, precum și atacurile cibernetice asupra serverelor de campanie ale democraților și livrarea informațiilor compromițătoare echipei lui Trump.

Bret Schafer, cercetător la Alianța pentru Securitatea Democrației (grup de cercetare a politicilor publice care urmărește aproape în timp real hașteguri, subiecte și URL-uri promovate de rețelele de influență rusești pe Twitter), arată că 90-95% din conținutul monitorizat are ca public țintă extrema dreaptă americană. Conținutul nu este însă ideologic, servește doar ca vehicul pentru promovarea intereselor rusești, cum ar fi, de exemplu, războiul din Siria. Prin discordia alimentată în plan intern american, rușii au urmărit îndepărtarea atenției de la chestiunile internaționale. „America First!" a fost luată foarte în serios de ruși.

Experții s-au arătat îngrijorați mai ales de faptul că *fake*-urile aveau întotdeauna un grăunte de adevăr, alimentând fisuri existente deja în societate. Știrile poate că erau câteodată absurde, dar miezul narațiunilor pe care le slujeau exista deja în societatea americană. Dezinformarea era oglinda neagră a societății. Postările conturilor rusești pe Facebook, de exemplu, se axau pe chestiuni legate de LGBT, rasă, imigrație sau dreptul de a purta arme, arată Alex Stamos, șeful serviciului de securitate cibernetică al companiei.[1]

Dezinformarea continuă. 2018 este un alt an important pentru America, în noiembrie urmând să aibă loc alegeri atât pentru Camera Reprezentanților, cât și pentru Senat. Apoi, în 2020, din nou alegeri prezidențiale, așa că fluxul *fake news* nu trebuie să se oprească. Iată câteva din știrile din 2017 amplificate conform algoritmului de mai sus: „Administrația pentru Medicamente și Alimente a anunțat că vaccinurile provoacă autism" (22 nov. 2017); „Președintele Trump a închis un program de instruire a câinilor pentru veterani" (16 nov. 2017);

[1]) A. Stamos, „An Update On Information...", Facebook Newsroom, 6 sept. 2017.

„Jucătorii de la Seattle Seahawks au dat foc steagului american" (17 oct. 2017); „Bărbatul care a intrat cu mașina în mulțime în Charlottesville, Virginia, era un suporter al lui Hillary Clinton și era plătit de George Soros" (22 aug. 2017); „NASA a confirmat că vor fi 15 zile de întuneric pe Pământ în noiembrie" (11 august 2017); „Un studiu al Radioului Public Național arată că peste 25 de milioane de voturi pentru Hillary Clinton au fost complet frauduloase" (3 august 2017); „Pe un vas care aparține Fundației Clinton au fost găsiți refugiați, arme și droguri" (18 mai 2017); „Președintele Trump a postat pe Twitter că toți indienii vor fi deportați în India" (10 mai 2017).[1]

Au crezut americanii toate aceste știri? Există vreo legătură între *maskirovka* și teoria conspirației? Arthur Miller obișnuia să spună că „trei sferturi dintre americani cred că vor ajunge în rai, iar cei mai mulți dintre ei mai cred că acolo nu vor întâlni nici un cunoscut". De ce sunt atât de atrași americanii de narațiunile paranoide și cum au profitat rușii de această seducție vom vedea într-un alt capitol.

Încercând să explice de ce a câștigat Trump, regizorul Michael Moore afirma că americanii „au vrut să transmită cel mai mare «Fuck you!» din istoria omenirii".[2] „Se vor simți bine o zi sau poate o săptămână. Poate chiar o lună." Moore nu s-a înșelat. Rata de susținere a lui Trump a scăzut în primul an al mandatului la cea mai joasă cotă din istoria președinției americane – 39%.[3] Americanii se răcoriseră.

După alegeri, Peter Singer, profesor de bioetică la Princeton, se întreba dacă nu cumva trebuie criminalizată calomnia. „Să acuzi, în timpul unei campanii electorale, un candidat la președinția SUA că a asasinat un copil nu este un lucru mărunt, iar legea civilă privind calomnia nu oferă nici un fel de soluție. În epoca Internetului, este oare timpul pentru criminalizarea infracțiunii de calomnie?"[4]

[1]) „Don't get spun by Internet rumors.", FactCheck.org. [2]) H. Saul, „Michael Moore speech used by Donald...", *The Independent*, 28 oct. 2016. [3]) Associated Press, „Trump's approval rating at lowest...", *The Guardian*, 16 ian. 2018. [4]) P. Singer, „Free Speech and Fake News", Project Syndicate, 6 ian. 2017. [1]) J. Stray, „How much influence does...", NiemanLab.org, 1 ian. 2016. [2]) R. Farley, „More Trump Deception...", FactCheck.org, 16 ian. 2017. [3]) @realDonaldTrump, Twitter, 4 ian. 2017. [4]) *Ibidem*, 22 sept. 2017. [5]) *Ibidem*, 23 iul. 2017. [6]) *Ibidem*, 11 ian. 2017. [7]) E. Kiely, „Trump and Intelligence Community", FactCheck.org, 23 ian. 2017. [8]) E. Kiely *et. al.*, „Trump's Claims Don't Add Up", FactCheck.org, 30 nov. 2017. [9]) E. Kiely, „Trump Misfires on Nuclear...", FactCheck.org, 10 aug. 2017. [10]) M. Greenwood, „Trump's Lies Aren't Lies...", *Huffington Post*, 1 dec. 2016.

Dar cum se explică totuși votul în favoarea lui Trump? Nimeni nu poate susține că rușii au furat cele 63 de milioane de voturi și i le-au făcut cadou lui Trump. Una dintre explicații este că publicul nu a mai dat atenție ziarelor. Conform Laboratorului de jurnalism Nieman al Universității Harvard, 360 de ziare influente au îndemnat electoratul să voteze pentru Hillary Clinton și doar 11 l-au sprijinit pe Trump![1]

Trump însuși a fost unul dintre cei mai mari generatori de știri false în campania electorală: a acuzat că voturile au fost fraudate și că acesta este motivul pentru care a pierdut votul popular[2]; că știrea privind „așa-numita spargere rusească"[3] este o „farsă"[4] și o „vânătoare de vrăjitoare rusoaice"[5], comparând agențiile de informații americane cu „Germania nazistă"[6]; a acuzat presa „necinstită" că inventează dispute pe care le-ar avea cu serviciile de informații[7]; a descris planul său de reducere a impozitelor ca fiind „cel mai mare din istoria țării"[8], asumându-și creditul pentru crearea celui mai mare arsenal nuclear al SUA, „mai puternic ca niciodată"[9]. Nimic nu era adevărat, iar lista ar trebui să fie cu mult mai lungă. Acestea au fost însă *false news*, nu *fake news*, *misinformation*, nu *disinformation*, ținând mai degrabă de retorica populistă tipică politicienilor. Cu alte cuvinte, erau doar minciuni.

„Aud jumătate din presă spunând că astea sunt minciuni", spunea jurnalista Scottie Nell Hughes, o susținătoare înfocată a lui Trump, „ei bine, fiecare are propriul mod de a interpreta ce este adevăr sau neadevăr". „Nu există fapte, este doar o chestiune de opinii", mai spunea ea.[10]

Odată cu apariția lui Trump pe scena politică, adevărul se relativiza. După principiul bulgărelui de zăpadă, minciuna a început să devină tot mai mare, făcând ca celebrele *fake*-uri lansate de site-urile pro-Kremlin în campania electorală să pară desuete. Trump a pretins că mulțimea care a participat la învestirea sa „se întindea până la monumentul lui Washington"[1]. Presa americană l-a sancționat rapid. Analiza imaginilor aeriene din momentul celor două inaugurări, a lui Trump și a lui Obama, a arătat că adevărul nu este de partea lui. În 21 ianuarie 2017, secretarul de presă al Casei Albe, Sean Spicer, avea prima sa întâlnire cu jurnaliștii, pe care îi acuza de subestimarea deliberată a mărimii mulțimii și declara că a fost „cel mai numeros public care a asistat vreodată la o inaugurare", fără a oferi nici un fel de dovadă.[2]

Scandalul a continuat. Spicer ieșise prost, deci Trump ieșise prost. Kellyanne Conway, consilier prezidențial, a fost trimisă în gura lupului, la CNN, post pe care Trump îl declarase *fake*, pentru a aranja imaginea șifonată a șefului său. În timpul emisiunii Întâlnire cu presa din 22 ianuarie 2017, întrebată de ce apără minciuna spusă de Spicer, Conway declară că acesta a emis un „adevăr alternativ".[3]

Găselnița cu aer de oximoron a lui Conway a stârnit valuri de ironii în presă și pe rețelele sociale, fiind descrisă ca orwelliană. La patru zile după acest interviu, vânzările cărții *1984* au crescut cu 9 500%, performanță atribuită de *New York Times* lui Conway.[4] Crescuse și numărul de interogări online ale dicționarului Merriam-Webster pentru cuvântul *fact*.[5] Definiția a fost postată de mii de ori pe Twitter, cu link către declarațiile lui Conway: „Un fapt este o informație prezentată ca având o realitate obiectivă". Conway avea să spună ulterior: „Doi plus doi face patru. Dar și trei plus unu face patru. Parțial noros, parțial însorit. Pahar pe jumătate plin, pe jumătate gol. Acestea sunt faptele alternative."[1] Oamenii lui Trump reinventau categoriile logice, nu doar pe cele morale.

[1]) L. Robertson, „The Facts on Crowd Size", FactCheck.org, 3 ian. 2017. [2]) E. Hunt, „Trump's inauguration crowd...", *The Guardian*, 2 ian. 2017. [3]) A. Blake, „Kellyanne Conway says Donald...", *Washington Post*, 22 ian. 2017. [4]) K. Tamura, „George Orwell's *1984*...", *New York Times*, 5 ian. 2017. [5]) „Conway: «Alternative Facts»", Merriam-Webster, 22 ian. 2017.

În anii 1970, Trump l-a avut ca avocat pe Roy Cohn, consilierul principal al lui McCarthy în timpul funcționării comisiei omonime. El este cel care l-a sfătuit pe viitorul președinte că nu managementul informațiilor autentice este important, ci crearea miturilor moderne. Dacă Trump a ascultat vreodată un sfat al consilierilor săi, atunci a fost cel al lui Cohn, cu siguranță.[2]

Trump iubește falsul cu sclipici. Nu numai că este un fan al wrestlingului, dar a și participat la câteva show-uri. „Donald Trump este instituția WrestleMania", avea să spună Vince McMahon, președintele World Wrestling Entertainment, despre prietenul său în 2013, înainte de includerea acestuia în Galeria Celebrităților Wrestling. Aptitudinile sale de performer al industriei carnavalului au fost remarcate de presă încă de pe atunci. Avea să confirme pasiunea pentru media jucând în show-ul de televiziune Ucenicul. Trump a înlocuit astfel morala publică prin succesul în afaceri.

Roland Barthes definea wrestlingul ca o „sumă de spectacole", un „spectacol al excesului". „Publicul este total dezinteresat dacă meciul este aranjat sau nu; se abandonează virtuților primare ale spectacolului, de a aboli toate motivele și toate consecințele: ceea ce contează nu este ceea ce crede, ci ceea ce vede."[3] Pentru Barthes, wrestlingul nu este un sport, ci un spectacol, precum tragedia lui Racine, *Andromaca*.

Pentru Trump, politica este doar o alternativă a wrestlingului, un adevăr alternativ, un show fără sfârșit.

[1]) O. Nuzzi, „Kellyanne Conway Is the Real...", *New York Magazine*, 18 mar. 2017. [2]) J. Mahler, „What Donald Trump Learned...", *New York Times*, 20 iun. 2016. [3]) Roland Barthes, „Le monde où l'on catche", în *Mythologies*, Édition du Seuil, 1970, pp. 13–23.

10
GERMANIA: NOUA OSTPOLITIK

Angela Merkel aduce imigranți în Germania pentru a controla Uniunea Europeană, care e un proiect satanist.[1] Serviciile de informații germane îi supraveghează pe simpatizanții AfD, sub pretextul că Rusia sprijină acest partid, ceea ce este o dezinformare promovată de presa corporatistă germană.[2] După ce a distrus Rusia, Germania ajută acum la instituirea unui regim fascist în Ucraina, unde dezvoltă o bombă nucleară.[3] În Germania nu există libertate de exprimare, sute de mii de germani emigrează din cauza Angelei Merkel.[4]

În 2017, politica germană a înregistrat o premieră care a făcut să se lase tăcerea în cancelariile europene – Alternativa pentru Germania (AfD) câștigase 13% din voturi, devenind astfel primul partid de extremă dreapta care intra în Bundestag după cel de-al Doilea Război Mondial. Cum de se întâmplase asta? Suspiciunea față de implicarea Moscovei putea fi întemeiată? Și cât de mari puteau fi efectele?

Influența rusă s-a făcut simțită în trei planuri: comunitatea rusofonilor, mișcarea de extremă dreapta și grupurile de lobby. Din 2014, extrema dreaptă și extrema stângă făcuseră un neobișnuit front comun în promovarea unor teme precum susținerea intervenției Rusiei în Ucraina, mișcările anti-NATO, antisistem și antioccidentală, intens mediatizate de RT și Sputnik. Presa rusă a promovat ideea unei „Rusii puternice și

[1]) @Pro Putin Partei, Facebook, 15 aug. 2017. [2]) Protiproud.cz, Cehia, 25 sept. 2017. [3]) „Vremya Pokazhet", Canal 1, 29 feb. 2016. [4]) Conform RIA Novosti, 27 dec. 2016, 700 000 de germani emigrează anual. Conform statisticilor oficiale germane, 140 000 de germani emigrează anual, din diferite motive. *Bevölkerung und Erwerbstätigkeit*, Statistisches Bundesamt, Wiesbaden, 2017.

a unei Europe slabe", prin narațiuni precum „Criza UE", „Vestul care complotează împotriva Rusiei" și „Valorile Occidentului decadent".

Grupurile ruso-germane de pe platforma rusească Odnoklassniki și Vkontakte (similare Facebook, dar în limba rusă) au fost dominate de repostări din media rusă și germană. După vot, s-a remarcat un număr mai mare al voturilor pentru AfD în zonele cu prezență sporită a etnicilor ruși.

Influența lobby-ului rusesc în Germania este considerabilă. Politica răsăriteană (*Ostpolitik*) este o mișcare susținută încă de Partidul Social Democrat, chiar și după anexarea Crimeii și războiul din Donbas. Fostul cancelar social-democrat Gerhard Schröder (1998–2005) se află încă în Consiliul de Administrație al gigantului petrolier Rosneft. În 2014, el s-a alăturat unui apel public orchestrat de Rusia în favoarea „secesiunii" Crimeii de Ucraina, sub sloganul „Din nou război în Europa? Nu în numele nostru!", alături de politicieni, oameni de afaceri și celebrități.[1]

Colegul din KGB al lui Vladimir Putin, oligarhul Vladimir Iakunin, este fondatorului Institutului pentru Cercetări în Dialogul Civilizațiilor, cu sediul în Berlin, puternic ancorat în mediul politic, frecventat, printre alții, de fostul șef de cabinet al cancelarului, Ronald Pofalla, și fostul prim-ministru al landului Brandenburg, Matthias Platzeck. Iakunin se află pe lista de sancțiuni a SUA pentru implicarea sa în războiul împotriva Ucrainei.

Jurnaliști populari promovează viziunea Kremlinului în presa *mainstream*. Printre ei se află Jakob Augstein, proprietarul *Der Freitag* și Alexander Rahr, consilierul în afaceri europene al Gazprom la Bruxelles.

Apropierea AfD de Rusia este vizibilă prin suprapunerea agendei partidului cu cea a naționaliștilor din Rusia. În februarie 2017, președinta partidului, Frauke Petry, a vizitat Moscova,

[1]) „Aufruf für eine andere Russland-Politik...", *Der Tagesspiegel*, 5 dec. 2014.

unde a avut întâlniri cu oficiali de rang înalt, fapt negat de presa pro-Kremlin.[1] Ea s-a întâlnit cu Veaceslav Volodin, președintele Dumei, adjunctul său, Piotr Tolstoi, dar și cu Vladimir Jirinovski, liderul Partidului Liberal Democrat, formațiune pro-Kremlin.[2] În aprilie 2016, Marcus Pretzell, membru al Parlamentului European din partea AfD și soțul doamnei Frauke Petry, au călătorit în Crimeea anexată de Rusia.[3] Apoi, Jörg Urban, care reprezintă AfD în Saxonia, a ținut o „petrecere patriotică" cu titlul „Sancțiunile aplicate Rusiei rănesc Saxonia". Tineretul AfD a făcut o alianță cu Tânăra Gardă a partidului Rusia Unită.

Cu toate acestea, înainte de alegerile generale din 2017, premizele privind limitarea influenței Rusiei în alegeri erau solide. Germanii sunt mult mai puțin predispuși să redirecționeze *fake news* decât americanii, repostând de patru ori mai multe linkuri către organizații profesionale de știri decât linkuri către *fake news*.[4] Se pare că a contat mult faptul că alegerile din Germania au venit după Brexit, alegerile din SUA și Franța. Dacă electoratul american a fost complet nepregătit, nu același lucru se poate spune despre nemți.[5] În plus, guvernul Merkel avertizase încă de la începutul anului atât puterile străine, cât și companiile care administrează platformele sociale că nu va tolera interferența în alegeri, cerând Facebook să-și schimbe unele dintre politicile de administrare pentru utilizatorii din Germania. În noiembrie 2016, doamna Merkel declara în parlament că „astăzi avem site-uri false, boți, troli, lucruri care se regenerează, întărind prejudecățile pe baza unor anumiți algoritmi și trebuie să învățăm să le facem față".[6] Cu toate acestea, atât

[1]) „Vremya pokajet", Canal 1, 25 sept. 2017. [2]) „Head of the AfD Frauke Petry meets...", DW, 22 feb. 2017. [3]) „Russische Stiftung bezahlte für AfD-Politiker Krimreise", *Handelsblatt*, 22 ian. 2017. [4]) L.M. Neudert *et al.*, „Junk News and Bots during the German Parliamentary Election: What are German Voters Sharing over Twitter?", Institutul Internet, Oxford, 19 sept. 2017. [5]) D. Clifton, „Fake News on Twitter Flooded Swing...", Mother Jones, 28 sept. 2017. [6]) K. Connoly *et al.*, „Fake news: an insidious trend...", *The Guardian*, 2 dec. 2016.

entități statale, cât și non-statale au încercat să influențeze alegerile din Germania.[1]

Presa germană de extremă dreapta are legături strânse cu Kremlinul, preluând și amplificând dezinformarea care vine din presa rusă sau din presa de extremă dreapta internațională. Dar și televiziunile și radiourile pro-Kremlin, precum și rețelele sociale, au promovat dreapta naționalistă în alegerile din 2017. Sputnik și RT au prezentat cu regularitate AfD ca fiind principalul partid de masă, care este marginalizat de „sistem" pentru opoziția sa față de politica lui Merkel privind imigrația. În campania susținută de presa rusă, Angela Merkel, guvernul și poliția au avut parte de o expunere negativă, principalele narațiuni promovate de Kremlin fiind „Frauda electorală" și „Imigrația".

Postarea de pe Twitter din mai 2017 care pretindea că AfD a fost fraudată la alegerile din Renania de Nord-Westfalia a fost preluată rapid de RT și Sputnik și transformată într-o narațiune în sine. Relatările Sputnik Germania au urmărit apoi să dezvăluie modul „nedemocratic" în care au loc alegerile din Germania, printr-un șir de *fake news* amplificate de boți semiautomați pro-Kremlin.[2] În lunile de dinaintea alegerilor, traficul #wahlbetrug (fraudă electorală) a crescut cu 4 400% în grupurile de extremă dreapta și a fost folosit în special în mesajele care sprijineau AfD. Un mix de *fake news* promovate de Sputnik și RT în germană erau alăturate unor teorii ale conspirației și amplificate pe platforme precum Gab.ai și Neuigkeiten, pentru a întări narațiunea principală privind falsificarea alegerilor parlamentare.[3]

Filiala germană a agenției de presă ruse Sputnik a susținut AfD prin promovarea narațiunilor privind migranții, amplificate de conturi Twitter pro-AfD, troli sau boți. Au fost folosite conturi

[1]) A. Applebaum, P. Pomerantsev *et al.*, *„Make Germany Great Again". Kremlin, Alt-Right and International Influences in the 2017 German Elections*, Institutul pentru Dialog Strategic și LSE, Londra, 2017. [2]) De exemplu, „AfD-Anhänger befürchten Wahlbetrug in NRW", de.Sputniknews.com, 15 mai 2017. [3]) A. Applebaum, P. Pomerantsev *et. al.*, *op. cit.*

ale dreptei alternative înregistrate în SUA pe platforme precum 4Chan și Discord, care dădeau sfaturi tactice activiștilor germani de extremă dreapta, iar o rețea de boți din Nijni Novgorod a fost implicată în promovarea memelor AfD. Termenul #MGGA (Make Germany Great Again) apare în 2 961 de postări pe forumuri publice, bloguri, Facebook, Twitter și YouTube, între 1 iulie și 6 septembrie 2017.

Analizând activitatea a 250 de conturi online ale extremei drepte din Germania, Institutul pentru Dialog Strategic din Londra arăta că principalele subiecte ale postărilor *fake news* erau pericolul tot mai mare al terorismului, amenințările la adresa stabilității europene și opoziția germanilor față de imigrație. În săptămâna de dinaintea alegerilor, conversațiile liderilor AfD în rețelele sociale au făcut ca traficul pe topicuri precum #fakenews să crească cu 493%, iar cel pentru #MerkelMussWeg (Merkel trebuie să plece) crescuse cu 238%, comparativ cu săptămâna precedentă.

O altă cercetare, cea a Institutului pentru Internet, în cadrul Proiectului de Ceretare a Propagandei Computerizate al Universității Oxford, a arătat că AfD a generat mai mult trafic pe Twitter în Germania decât oricare alt partid. Din cele un milion de tweeturi colectate între 1 și 10 septembrie 2017, aproape 30% erau asociate cu AfD.[1]

Folosind algoritmi care detectează conturile cu comportament automat sau semiautomat, cercetătorii Laboratorului de Cercetări Criminalistice Digitale al Consiliului Atlantic au identificat o rețea de boți pro-Kremlin formată din 2 480 de conturi Twitter. Boții amplificau acuzațiile AfD privind falsificarea alegerilor și atacurile împotriva lui Alexei Navalnîi, amestecându-le cu mesaje comerciale și conținut pornografic.

Conturile erau administrate atât pentru scopuri financiare, cât și din motive ideologice. Un hacker rus contactat prin rețeaua de socializare Vkontakte a dezvăluit că grupul de 30 de ruși din care făcea parte folosea boți pentru a transmite mesaje favorabile AfD în timpul alegerilor. 15 000 de postări și repostări pro-AfD, spunea el, costă 2 000 de euro. Hackerul a afirmat că postările „urmau să vină din partea a cel puțin „25% boți de înaltă calitate", care nu puteau fi identificați ușor drept conturi false.[1] Estimase că urma să trimită 80 de tweeturi pe minut pentru a face ca un hashtag pro-AfD să devină trend.

[1]) L.M. Neudert *et al.*, *op. cit.*

În timpul campaniei electorale a existat o coordonare rar întâlnită a grupurilor de extremă dreapta din țările scandinave, Olanda, SUA și Rusia, în scopul stopării imigrației în Europa, anulării legilor împotriva discursului instigator la ură și pentru promovarea politicienilor de extremă dreapta. Forumurile grupurilor americane alt-right și de extremă dreapta europeană au pregătit cu luni înainte alegerile germane, prin postarea unui cod de bune practici, sfaturi tactice privind subiecte precum războiul mimetic sau crearea de conturi false.

Pe Discord a fost creat un canal de extremă dreapta cu peste 5 000 de membri în întreaga lume, cu scopul de a distorsiona alegerile germane. Canalul a fost administrat de Nikolai Alexander, activist german de extremă dreapta, al cărui canal de YouTube, Reconquista Germanica, avea peste 33 000 de abonați.

Comunitatea vorbitorilor de rusă din Germania este importantă – numără 2,5–3 milioane de persoane și include în principal etnici germani imigrați din Rusia, dar și refugiați ceceni, universitari, muncitori sau etnici ruși din țările baltice. Cei mai numeroși sunt însă ruso-germanii, descendenți ai germanilor care au migrat în Rusia începând cu secolul al XVIII-lea și care s-au repatriat după 1991. I-am întâlnit și eu în Siberia, urmași ai germanilor deportați în propria țară. Strămoșii lor populaseră stepele Rusiei, la îndemnul Ecaterinei cea Mare. După octombrie 1917, se crease chiar o republică germană pe Volga. A venit apoi războiul și Stalin i-a deportat în Siberia și Kazahstan. Prin anii 2000 exista un singur consulat străin în toată Siberia, cel al Germaniei, de la Novosibirsk, care avea un

[1]) H. Von Ess, „This Russian Hacker Says His Twitter...", BuzzFeed News, 24 sept. 2017.

scop foarte precis – de a oferi etnicilor germani șansa de a se repatria, după trei secole. Pentru a primi cetățenia germană, trebuiau să probeze că sunt etnici germani și că au o legătură culturală cu Germania. Unii dintre ei, odată ajunși în Germania, s-au identificat ca germani „adevărați", care păstraseră timp de secole cultura germană tradițională și valorile creștine în afara patriei și acum se întorseseră în Heimat. Cei mai mulți însă au rămas puternic atașați de Rusia.

Cum Germania i-a considerat întotdeauna ca fiind germani reveniți în patrie mai degrabă decât imigranți, chiar dacă erau urmașii germanilor plecați în urmă cu trei secole, nu au existat politici oficiale privind integrarea lor, cum nu au existat nici în cazul sașilor și șvabilor veniți din România. Politicienii germani nu i-au considerat pe ruso-germani ca fiind vorbitori de rusă, pentru că ar fi contrazis discursul privind moștenirea culturală germană. Analiza rețelelor sociale a arătat că această comunitate era bântuită de frustrări privind ușurința cu care refugiații beneficiau de sistemul de asistență socială, spre deosebire de ei. Limba maternă pentru marea majoritate a acestui grup atât de original era totuși rusa, la fel și obiceiurile și stilul de viață. În Germania erau percepuți mai degrabă ca ruși decât ca germani, iar în discursul oficial rus ei erau numiți „compatrioți".

Singura formațiune politică care a avut o campanie de comunicare online și offline în rusă, dar și activiști născuți în Rusia/Uniunea Sovietică în rândurile sale a fost AfD. Doi dintre cei șapte candidați, Waldemar Herdt (Saxonia Inferioară) și Anton Friesen (Turingia), făceau parte din această comunitate și au fost aleși în Bundestag. Înainte de 2017, ruso-germanii nu fuseseră reprezentați în instituțiile politice germane.

Activitatea de pe rețelele sociale ale ruso-germanilor s-a bazat puternic pe media de stat rusă, cum ar fi agenția de știri RIA Novosti, site-ul de știri Life.ru, RT și Sputnik. Conținutul postărilor s-a axat pe teme în acord cu agenda Kremlinului – răspunsul lui Putin privind sancțiunile economice, succesul

Rusiei în Siria și eșecul SUA, salvarea Ucrainei de fascism, totul livrat în știri *fake* și teorii ale conspirației.

Camerele de amplificare din social media erau We Live în Germany, cu 37 000 de conturi, Odnoklassniki – grupuri cum ar fi Russlanddeutschen für AfD NRW, cu 9 000 de membri, Facebook – grupuri cum ar fi Russkaja Germanija, cu 9 500 de abonați și Bündnis Deutschland-Russland, cu 10 000 de abonați etc.

Situația inedită a comunității vorbitoare de rusă din Germania a demonstrat că actorii statali și nonstatali pot forma rapid alianțe transnaționale, o versiune malignă a „satului global informațional".

„CAZUL LISA"

Amestecul rușilor în alegerile germane a fost precedat de un scandal devenit între timp un adevărat caz școală privind instrumentalizarea unui conflict prin *fake news*. „Cazul Lisa" a ținut prima pagină a jurnalelor din Germania pentru cel puțin două săptămâni, în ianuarie 2016. Presa nu relatase încă mai nimic despre teribilul asalt al refugiaților asupra femeilor din Köln, în ajunul Anului Nou.

În 11 ianuarie 2016, o fată de 13 ani, Lisa F. (numele nu a fost dat publicității, în conformitate cu legea federală privind protecția intimității), din comunitatea ruso-germană din Berlin, a fost dată dispărută pentru 30 de ore. Se pierduse în drum spre școală. Părinții au raportat dispariția la poliție.

Atunci când a revenit acasă, fata le-a spus părinților că a fost răpită și violată de trei „străini din Orientul Mijlociu", care nu vorbeau bine germana. Lisa avea dublă cetățenie, germană și rusă. Familia ei se mutase în Germania în 2004.

Cazul a ajuns imediat pe rețelele sociale de limbă rusă, unde poliția a fost acuzată că ignoră acest incident și refuză să anchetеze cazul. Unul dintre principalele posturi TV din Rusia, Canal 1, difuzează o serie de relatări emoționale, în care apar

și membri ai familiei fetei, care acuză autoritățile că mușamalizează cazul, precum și ruși din comunitatea locală care spun că vor „răspunde la violență cu violență". Mătușa fetei dă un interviu dramatic în care povestește cum fata a fost violată de numeroși bărbați timp de 30 de ore. În două săptămâni, reportajul fusese vizionat de peste un milion de ori pe Facebook.

Între timp, cercetând istoricul mesajelor și apelurilor telefonice, polițiștii stabilesc că fata rămăsese peste noapte la prietenul ei de 19 ani, Ismet S. În 14 ianuarie, ea recunoaște în fața polițiștilor că a inventat toată povestea. Cât despre ralația ei cu Ismet, acesta avusese relații sexuale consensuale cu Lisa în toamna trecută, ceea ce îl transforma în potențial infractor, întrucât vârsta minimă la care e necesar consimțământul fetei este de 14 ani. În baza rezultatelor examenului medico-legal, poliția stabilește că în noaptea în care Lisa lipsise de acasă nu se întâmplase nimic, nici răpire, nici viol. În ciuda acestor declarații, Canal 1 continuă relatarea primei versiuni, în care Lisa fusese răpită și violată de imigranți, ceea ce îi face pe activiștii locali ruși să acuze guvernul și media germană că ascund realitatea.

Cazul este preluat rapid de alte grupuri de extremă dreapta de pe rețelele sociale. Partidul Național Democratic (NPD), de extremă dreapta, și mișcarea antimusulmană Pegida se implică în organizarea protestelor. Nu este o noutate – steagurile și simbolurile rusești sunt deseori văzute la protestele Pegida, iar districtul Marzahn, unde trăiește familia Lisei, este puternic populat cu ruși, fiind cunoscut pentru protestele xenofobe.

În 23 ianuarie, mii de ruso-germani ies pe străzi în orașele Germaniei. Au fost proteste antiimigrație, dar și antiguvernamentale și anti-Merkel. S-a protestat împotriva poliției, acuzată că ar mușamaliza „Cazul Lisa". „Copiii noștri sunt în pericol!", „Luați mâinile de pe copilul meu!", s-a strigat. „Avem dreptul să ne îndoim de obiectivitatea poliției", scria pe pancarte. 700 de protestatari se adună în fața Cancelariei Germaniei și în fața unor centre pentru refugiați din Berlin și sudul Germaniei.

Avocatul german Martin Luithle face plângere împotriva reporterului rus de la Canal 1, Ivan Blagoi, pentru instigare la violență. Guvernul german îndeamnă Serviciul Federal de Informații (BND) ca în coordonare cu Ministerul Federal de Externe să verifice sursele rusești de manipulare a opiniei publice germane.

După alte audieri, Lisa declară din nou că nu a fost răpită și că a avut relații sexuale cu Ismet, dar și cu prietenul acestuia, în vârstă de 23 de ani (unul fiind cetățean german de etnie turcă și celălalt cetățean turc) în mod voluntar. Procurorul german face publice aceste noi declarații. Cu toate acestea, rudele fetei consideră în continuare că prima versiune relatată de fată este cea corectă.

În 27 ianuarie, întrebat într-o conferință de presă la Moscova despre stadiul relațiilor germano–ruse, ministrul de externe al Rusiei, Serghei Lavrov, amintește de „Cazul Lisa": „Sper că această problemă a migrației nu va duce la o deformare a realității din cauza corectitudinii politice, pentru cine știe ce obiective politice interne. Nu ar fi corect", a spus el, adăugând că fata „în mod evident nu decisese în mod voluntar să dispară pentru 30 de ore".[1] Acuzația venea pe fondul evenimentelor dramatice de la Köln, din noaptea de Anul Nou, când poliția eșuase să apere femeile de agresiunile sexuale ale refugiaților.

Frank-Walter Steinmeier, ministrul german de externe, respinge acuzațiile și avertizează Rusia că politizează cazul și că nu există motive pentru „propagandă politică, inflamarea și influențarea unei dezbateri care este deja dificilă privind migrația în Germania". Ministrul de interne, Frank Henkel, răspunde că este uimit de implicarea Moscovei într-o investigație a poliției aflată în curs. Politicieni germani din tot spectrul își arată indignarea, acuzând Moscova de inflamarea teoriilor conspiraționiste ale mișcărilor de extremă dreapta din Germania. Purtătorul de cuvânt al cancelarului, Steffen Seibert, spune că

[1] „Sergey Lavrov's remarks and answers to media...", MER, 26 ian. 2016; o traducere completă, în M. Voicu, *Breaking Fake News...*, TVR, apr. 2017.

„nu există nici un motiv, este chiar de nepermis ca acest caz să fie folosit în scop politic". Iar Norbert Röttgen, președintele Comitetului guvernamental pentru Afaceri Externe, se plânge că „manipularea și neadevărul sunt metode obișnuite în propaganda folosită de liderii ruși"[1]. În pofida evidențelor oferite rapid de poliția germană, presa rusă susține în continuare că fata fusese o „sclavă pentru sex".

Relațiile dintre cele două state sunt din ce în ce mai tensionate. În fine, în 29 ianuarie, Steinmeier și Lavrov convin să nu mai facă declarații oficiale asupra cazului. „Sfârșitul adevărului", titrează *Der Spiegel*, deasupra unei fotografii în care apar Merkel și Putin. Ziarul îl citează pe președintele Oficiului Federal de Protecție a Constituției (BfV), Hans-Georg Maassen, care spune că „Rusia folosește vechile metode ale KGB-ului de dezinformare și detribalizare". Miza e mare. Dacă Merkel, cel mai puternic lider al UE, cade, atunci UE cade, crede Maasen.[2]

Povestea continuă. În iunie 2017, prietenul lui Ismet, un tânăr de 24 de ani, este condamnat la 21 de luni de închisoare cu suspendare pentru abuzul comis asupra unei minore, adică asupra Lisei. Este un motiv ca presa rusă să jubileze. Deci ceva a fost! Chiar dacă infracțiunea pentru care a fost condamnat avusese loc cu câteva luni înaintea scandalului și nu avea nici o legătură nici cu acuzațiile fetei, nici cu instrumentalizarea întregii povești din ianuarie, presa rusă a reînceput campania de dezinformare. Comunicatul prin care procurorii arătau că această condamnare nu avea nici o legătură cu evenimentele din ianuarie nu a contat.

În 28 februarie 2017, ediția europeană a *Komsomolskaia Pravda* publică o investigație care conchide că „procurorul berlinez admite că au avut loc acte depravate împotriva rusoaicei Lisa", amestecând cele două cazuri. Iar publicația online politonline.ru titrează: „Violul comis în Berlin asupra rusoaicei Lisei a fost confirmat. Vor cere iertare Rusiei?" A doua zi, REN TV publică un interviu cu Heinrich Grout, președintele Convenției Internaționale a Rușilor Germani, cu titlul „Migranții au forțat prin șantaj o rusoaică de 14 ani să facă sex în grup în Germania."[1]

[1]) D. McGuinness, „Russia steps into Berlin «rape» storm...", BBC News, 27 ian. 2016. [2]) A. Rinke, „German-Russian ties feel Cold War-style...", Reuters, 1 feb. 2016.

Raportul recicla temele principale ale falsului din anul precedent: „În primul rând, s-a raportat că fata a fost răpită și violată. Apoi au început să nege violul, provocând o serie de proteste din partea populației vorbitoare de limbă rusă din Berlin. Ulterior, cazul penal a fost confirmat." Presa occidentală era acuzată de propagandă și isterie antirusă. Povestea se încadra perfect în narațiunea Moscovei despre Vestul „moale" și „slab" care „a căzut în mâinile migranților", față de care Rusia este „puternică" și „stabilă".

Povestea încă mai continua în presa rusă la sfârșitul anului 2017. Cât despre Lisa, ea a fost internată într-un spital de psihiatrie.

„Cazul Lisa" a venit într-un moment foarte complicat pentru Germania. Agresiunile sexuale din Ajunul Anului Nou (2015/2016) din Köln au fost un șoc pentru germani. Sute de femei au fost agresate sexual, jefuite sau molestate. Incidente similare au fost apoi raportate în Hamburg, Dortmund, Düsseldorf și Stuttgart, numărul total al victimelor fiind de peste 1 200. Autoritățile, dar și presa germană au avut o reacție neașteptată, evitând să asocieze aceste atacuri cu refugiații. „În mod evident, cei răspunzători sunt aici de mult timp", scria *Süddeutsche Zeitung*. Cu alte cuvinte, imigranți naturalizați, nu refugiați. La doar câteva ore după apariția articolului, poliția germană dădea publicității un raport în care arăta că cei mai mulți din suspecți erau, într-adevăr, refugiați. Politico arăta atunci că jurnaliști influenți, în special cei care lucrau pentru canalele de televiziune, au considerat că este de datoria lor să fie „o contrapondere la retorica populistă care alimenta

[1]) „Lisa a.o: How pro-Kremlin media in Germany...", StopFake, 14 mar. 2017.

renașterea extremei drepte"[1]. Într-adevăr, marșurile Pegida și declarațiile populiste și xenofobe ale liderilor AfD arătau o radicalizare rapidă a societății. Peste 1,4 milioane de refugiați ceruseră azil în Germania din 2014 până în 2016, ceea ce reprezenta peste 43% din totalul aplicațiilor la nivelul întregii Uniuni. Peste 800 000 de cereri fuseseră acceptate.[2]

Mesajul principal al Alternativei pentru Germania (AfD) a fost că dezbaterea publică era controlată de ipocrizia corectitudinii politice asumată de elita media. Asta a rezonat cu mulți cetățeni care simțeau că vocea lor nu era auzită. Decizia unor posturi locale de televiziune de a nu invita AfD la dezbaterile electorale premergătoare alegerilor regionale din martie 2016 a întărit credința electoratului de extremă dreapta că i se pune pumnul în gură. Așa se face că dezinformările produse de media alternativă privindu-i pe refugiați în special și imigranți sau musulmani în general au găsit în Germania un public pregătit să le dea crezare.

Atunci când tabloidul *Bild* a relatat în ianuarie 2017 că imigranți din Orientul Mijlociu și Africa au agresat sexual femeile în Frankfurt în timpul petrecerii de Anul Nou, publicul german era convins că se repeta scenariul din urmă cu un an. Și totuși era o știre falsă. *Bild* a recunoscut că s-a înșelat, prezentând scuze cititorilor săi. Știrea a continuat să fie însă diseminată, apărând și alte *fake news* privind atacuri în Bruxelles și Stockholm.

Pentru NATO, „Cazul Lisa" a devenit un caz școală, despre instrumentalizarea tensiunilor dintre două state, pornind de la un *fake*.[3]

Vedem aici, pentru prima dată, cum se coordonează diferitele canale de propagandă: mai întâi, un jurnalist de la Canal

[1]) M. Karnitschnig, „Cologne puts Germany's «lying press»...", Politico, 20 ian. 2016. [2]) *Finding their Way. Labour markey integration of refugees in Germany*, OCDE, martie 2017; V. Romei *et al.*, „How well have Germany's refugees integrated?", *Financial Times*, 19 sept. 2017. [3]) S. Meister, „The «Lisa case»: Germany as a target...", *NATO Review*, 27 iul. 2016.

1 alege cazul fetei ruso-germane și îl transformă într-o știre de prime-time în Rusia; media rusă care emite în alte limbi, precum RT, Sputnik și RT Germania relatează cazul; rețelele sociale și grupările de extremă dreapta distribuie informația pe Internet; sunt organizate demonstrații via Facebook, implicând reprezentanți ai minorității ruso-germane, precum și ai grupurilor neonaziste; media rusă din Germania relatează de la aceste demonstrații, ceea ce aduce știrea în presa centrală din Germania; în sfârșit, la nivel politic înalt, ministrul rus de externe, Serghei Lavrov, face două declarații publice în care se arată îngrijorat de inabilitatea poliției germane și a sistemului de justiție de a se ocupa de astfel de cazuri, din cauza „corectitudinii politice".

Implicarea puternică în rezolvarea crizei ucrainene, poziția consecventă a Angelei Merkel privind sancțiunile împotriva Rusiei și rolul marcant în Europa au transformat Germania într-o țintă a dezinformării rusești. În iunie 2017, Germania a urcat în top trei al țărilor percepute ca fiind cele mai ostile de către ruși, înlocuind Turcia, după SUA și Ucraina, conform unui sondaj al Centrului Levada.[1]

Ca urmare a „Cazului Lisa", precum și a evoluției situației din estul Ucrainei, s-a produs o schimbare majoră în relația Germaniei cu Rusia, „de la dominația economiei asupra politicii la dominația politicii asupra economiei", conform *NATO Review*. Rusia devenise acum „un risc de securitate".[2]

„Cazul Lisa" a devenit o narațiune în sine: într-o conferință de presă din 18 septembrie 2017, reprezentantul „Republicii Populare Luhansk", col. Andrei Marociko, afirma că trei instructori militari lituanieni care erau în misiune în estul Ucrainei au violat două minore în satul Teploe, districtul Luhansk. Era *fake news*.[3]

[1]) E. Muhametina, „Polovina rosiian șitaiut Ukrainu...", *Vedomosti*, 4 iun. 2017. [2]) *Ibidem*. [3]) Digital Forensic Research Lab., „A Lithuanian «Lisa» Case", Medium, 29 sept. 2017.

11

ROMÂNIA: „COLONIA SĂRACĂ A EUROPEI"

România este o colonie a Uniunii Europene și a SUA, placă turnantă a traficului de armament, droguri și ființe umane. După aderarea la UE, românii au sărăcit și s-au îndatorat; fabricile au fost vândute străinilor, toate resursele naturale sunt exploatate de oligarhii occidentali. Românii trăiau mai bine pe vremea lui Ceaușescu. Astăzi, țara este condusă de serviciile secrete, Codruța Kövesi și oamenii lui George Soros. Ungurii vor să ia Ardealul, iar occidentalii le iau copiii românilor din străinătate și îi internează în orfelinate sau îi dau spre adopție familiilor de homosexuali.[1]

CUM SĂ PUI ÎN SCENĂ O ȘTIRE FAKE: ROMÂNIA VINDE ARME TERORIȘTILOR

În 7 august 2016, Sky News difuzează un reportaj despre traficanții de arme din România. Titlul reportajului este „Bande criminale trafichează AK-47 către Vestul Europei.[2] Investigatorii Sky News călătoresc în adâncul României pentru a-i întâlni pe traficanții de arme dispuși să vândă arme militare teroriștilor".

Prezentatoarea jurnalului de știri introduce subiectul spunând că Europa este inundată cu armament traficat: „Înainte, atentatele erau caracterizate prin folosirea bombelor. De acum însă, armele automate ucid mai mulți oameni și sunt mai ușor de folosit."

[1]) Aceste narațiuni vor fi documentate în capitolele care urmează.
[2]) S. Ramsay, „Gang Selling AK-47s 'Bound For Western Europe...", Sky News, 7 aug. 2016; „The Eastern European Gun Runners", Sky News YouTube, 7 aug. 2016.

După ce a documentat acest subiect „luni de zile", reporterul, Stuart Ramsay a descoperit traficanții în România. Întâlnirea cu aceștia are loc undeva pe un drum de țară din vestul României. Traficanții îi conduc în adâncul pădurii, într-un jeep fără numere de înmatriculare. Aici, cei doi, îmbrăcați în haine militare, le arată cele șase arme de vânzare. Marfa merge în Vest și poate fi livrată în cantități „nelimitate". „Este armament de înaltă calitate, adus din Ucraina prin contrabandă în România și apoi mai departe", ne spune reporterul. „Cantitățile sunt «uriașe», cea mai vândută fiind AK-47, arma preferată a teroriștilor, nu a infractorilor de rând."

Legendarul Kalașnikov, ni se spune, nu se strică niciodată.

— De-asta e o armă atât de populară, pentru că este puternică, zice englezul.

— Da, o poți folosi chiar și cu o mână, spune traficantul, panoramând cu arma dusă la ochii acoperiți de cagulă și de ochelarii de soare.

Apoi iau o pușcă cu lunetă din camionetă.

— Explică-ne ce armă e, pentru că pare a fi ceva special, spune Ramsay.

— Da, poți lovi un disc în zbor, de la 300 de metri, îl asigură traficantul îmbrăcat în tricou verde.

— Care este distanța maximă?

— 500 de metri. Dar deja la 300 de metri trebuie să fii bun ca să nimerești.

— Este posibil ca aceste arme să ajungă în mâinile teroriștilor? întreabă Ramsay.

— Dacă ai banii, nu îmi pasă cine ești. Vând oricui, îl asigură traficanții, oferind și un preț – un AK-47 se vinde cu 1 700 de euro.

Aflăm că aceste bande organizate în stil mafiot operează „din Balcani până în toată Europa de Est" și că „orice este de vânzare pentru oricine, dacă are cu ce să plătească". „În Europa potențialul pentru furnizare și folosință a acestui tip de arme este în creștere. Suntem foarte conștienți că se întâmplă la doar 21 de mile dincolo de Canal, așa că lucrăm continuu și suntem vigilenți în ceea ce privește amenințarea pe care o reprezintă

pentru Marea Britanie", spune Ian Cruxton, director adjunct al Agenției Naționale de Combatere a Criminalității (NCA).

Având în spate camioneta și traficanții, Ramsay ne explică: „Există o îngrijorare din ce în ce mai mare în rândul polițiștilor din întreaga Europă că bandele criminale sunt principalii furnizori de arme nu doar pentru grupările criminale din Vest, ci și pentru teroriști, atât cei din Vest, cât și cei din Orientul Mijlociu. Asta înseamnă că Statul Islamic poate la fel de bine să pună mâna pe arme de genul asta. Și asta [arată cu degetul către camioneta cu arme] este doar vitrina, dacă vreți, o camionetă cu câteva tipuri de arme de vânzare. Ei [arată spre traficanți] insistă însă că pot livra oricât li se comandă."

La final, traficanții le spun britanicilor de la Sky News că „nu sunt deranjați de legile românești pentru că armele nu sunt folosite în România, ei fiind doar exportatori", și că se așteaptă ca data viitoare, când aceștia vor veni în România, să vină în calitate de cumpărători, nu de jurnaliști.

Odată difuzat, reportajul a avut efectul unei bombe în România. Pentru presă, este subiect de *breaking news*. Direcția de Investigare a Infracțiunilor de Criminalitate Organizată și Terorism (DIICOT) începe propria investigație. Jurnaliștii români au încercat mai întâi să dea de autorul reportajului. Ghinion, acesta era în concediu.

„E bine că apar astfel de informații, pentru că vor obliga autoritățile să ia măsuri mai ferme. Traficul de arme se întâmplă peste tot în lume. Din România pleacă și ajung în alte țări, iar în final în mâinile mafioților și ale teroriștilor", declara Costin Georgescu, fost șef al SRI.[1]

Începe analiza imaginii armelor. Experți în armament, civili și militari, arată că acestea pot fi cumpărate legal, pe baza unui permis, și sunt arme de vânătoare, nicidecum armament militar. Poliția Română dă un comunicat în care arată că armele de acest tip „sunt deținute legal în țara noastră de membrii asociațiilor de vânători, colecționari, precum și de personalul silvic"[2].

[1]) „Reportajul Sky News cu traficanți de arme...", HotNews, 7 aug. 2017.
[2]) „Poliția Română, după reportajul Sky News...", Mediafax, 8 aug. 2016.

Ramsay este acuzat că a fabricat o minciună monstruoasă la adresa României. El răspunde pe Twitter: „Serios, mă prăpădesc de râs. Proști care nu înțeleg jurnalismul, pur și simplu nu-l înțeleg. He he..."[1]

Pe pagina Sky News sunt postate informații suplimentare. Aflăm că bandele de traficanți aflate „între Balcani și Europa de Est" au acces la „milioane de arme", care au fost ascunse după anii de conflict sau sunt livrate „în apropierea zonelor de conflict cum ar fi Ucraina". „Ne-au asigurat că pot livra mii de arme, dar și muniția necesară. [...] «Le aducem din Ucraina cu muniție cu tot, câte vreți», spuneau ei. Armele sunt traficate din Ucraina în România, înainte de a fi livrate de o altă bandă în vestul Europei și în Orientul Mijlociu."

Traficanții le-au mai spus jurnaliștilor englezi că ei vând doar arme ușoare și muniție, dar au legături cu alte bande din România care trafichează armament greu, grenade, rachete și mine. Aflăm că printre armele prezentate erau și unele „de calitate înaltă", puști cu lunetă noi. Una se vindea cu 3 000 de euro, o pușcă militară austriacă Steyr, care era înzestrată și cu lunetă performantă. Se mai găseau acolo puști semiautomate, puști de vânătoare, pistoale.

Întorși la Londra, Ramsay arată imaginile filmate ofițerilor de la NCA. Aceștia „au confirmat că tipurile de arme, locul întâlnirii și prețurile discutate erau conforme cu informațiile pe care le aveau". „Armele se află de multe ori lângă zonele de conflict, precum Ucraina, adică acolo unde a avut loc întâlnirea voastră", spune Ian Cruxton.

În 10 august, procurorul-șef al DIICOT, Daniel Horodniceanu, declară că este vorba de „un scenariu pus la cale de jurnaliștii britanici". Presa română începe să fiarbă.

După ce revine din concediu, Ramsay dă interviuri jurnaliștilor români. El spune că luase mai întâi legătura cu bande de traficanți de arme din Albania, Serbia și Bosnia, dar întâlnirile au căzut din cauza „lipsei de încredere". În schimb, după

[1]) @ramsaysky, Twitter, 7 aug. 2016.

aproape nouă luni de negociere, au intrat în legătură cu un cetățean român care era „membru al unei bande de infractori". „Este o înscenare? Atunci merită un Oscar!"[1] spune Ramsay. „Nu am avut nici un motiv să cred că nu era cine pretindea. Am avut cu mine un fost soldat, care era și garda mea de corp, și care a confirmat că erau arme militare."[2]

În ceea ce privește neobișnuitul accept al traficanților de a se lăsa filmați, Ramsay spune că nu există nici un „subterfugiu": „Știau că suntem o organizație de presă care vrea să ilustreze că obținerea unei arme este relativ ușoară și credeau că le vom cumpăra. [...] Pe parcursul întâlnirii au spus clar că vor vinde oricui: spărgător de bănci, criminal în masă sau terorist, nu avea nici o importanță."[3]

Cum presa română nu este mulțumită de răspunsurile primite, Ramsay continuă interpelările pe Twitter: „România, încetează să faci troling. Este ridicol. Este foarte plictisitor. Am răspuns la fiecare întrebare – arestați bandele?"[4]

Prim-ministrul Dacian Cioloș declară că „nu poți să denigrezi o țară fără să ai dovezi" și arată că „Bucureștiul va lua poziție", întrucât „este inadmisibil să existe astfel de atitudini din partea unei prese libere"[5].

DIICOT finalizează rapid ancheta. Sunt audiați protagoniștii români din reportaj, jurnaliștii britanici urmând a fi audiați prin intermediul unei comisii rogatorii internaționale. DIICOT arată că reportajul „afectează securitatea națională a statului român". Sky News ar fi prezentat un „scenariu" care, dacă ar fi fost adevărat, „ar fi creat impresia că autoritățile statului român nu gestionează sau nu sunt interesate de a gestiona o așa-zisă problemă creată de vânzarea de arme pe teritoriul său, din

[1]) L. Cojan, „Ce spune autorul reportajului Sky News...", *Evenimentul Zilei*, 10 aug. 2016; „Reacția jurnalistului Sky News...", Pro TV, 10 aug. 2016. [2]) V. Burla, „DIICOT a trimis în Marea Britanie cererea...", News.ro, 9 aug. 2016; „2 000 de euro pentru «traficanții»...", Digi24, 10 aug. 2016. [3]) V. Burla, *op. cit.* [4]) @ramsaysky, Twitter,11 aug. 2016. [5]) „Dacian Cioloș despre reportajul Sky News...", TVR, 11 aug. 2016.

motive de incompetență sau de corupție". Urmează apoi bomba, detonată tot de investigația DIICOT: presupușii traficanți de arme din România ar fi primit de la jurnalistul britanic 2 000 de euro pentru a fi filmați. Totul era o făcătură.

Ancheta a stabilit că producătorul de la Sky News ar fi sunat un freelancer român din Marea Britanie în 18 iulie 2016, cerându-i să le fie fixer în România. Britanicii i-au spus că vor să atragă atenția asupra modului în care se fac aceste vânzări de armament, „pentru informarea populației, ca să fie vigilentă, să fie cu ochii în patru"[1], și că vor face reconstituiri la granița cu Ucraina. Fixerul era Aurelian Szanto, din Iernut, județul Mureș, care trăia de șapte ani în Marea Britanie, unde livra alimente, comisiona închirieri de case românilor și, din când în când, era fixer pentru televiziunile britanice în România.

Szanto nu a reușit să contacteze traficanți adevărați de arme, așa că a sunat un prieten din copilărie, Csaba Pantics, căruia i-a cerut să facă rost de arme. Pantics i-a transmis că poate procura arme de vânătoare, nicidecum militare. Szanto transmite acest mesaj producătorului de la Sky. „Mi-au zis că dacă am arme de război, eu le-am zis că nu, că în România nu găsești așa ceva, că nu suntem Afganistan, dar vă pot aduce arme de vânătoare, care pentru acest scenariu se pot folosi; ei au fost de acord mi-au zis: nu vă faceți griji pentru că la difuzare va apărea «toate persoanele din acest documentar sunt fictive și au caracter informativ»."[2] Aici apare prima discrepanță între pozițiile lui Szanto și cea a Sky News. În declarația dată DIICOT, el afirmă că Sky News a fost de acord să continue filmările, în timp ce Sky News, în depoziția făcută Ofcom – autoritatea de reglementare media din Marea Britanie –, neagă că Szanto a comunicat că e vorba de arme de vânătoare.

Echipa de la Sky News – cameraman, reporter, coproducător și expert în securitate – aterizează în 29 iulie pe aeroportul de

[1]) „Reacția jurnalistului Sky News care a înscenat...", Pro TV, 10 aug. 2016. [2]) R. Manga, „România, încetează cu publicarea de mesaje...", Mediafax, 11 aug. 2016.

la Târgu Mureș. Seara, lui Szanto i se înmânează „scenariul". „Mi-au scris pe o hârtie niște întrebări, pe care eu urma să le transmit oamenilor mei, întrebări la care ei ofereau și răspunsurile", spune el. A doua zi, se întâlnesc cu presupușii traficanți, cărora le cer să facă rost de cagule și geci de camuflaj. Szanto găsește locul de filmare care să corespundă cererii britanicilor, „un loc foarte retras, ascuns de ochii lumii"[1], despre care se va spune în reportaj că se află „la granița cu Ucraina" – de fapt, o pădure din apropierea localității Mărișelu, județul Bistrița-Năsăud. Personajele care vor juca în „reconstituire" sunt doi frați, Levente și Csaba Pantics, vânători de ocazie, care dețin armele legal. Aceștia au declarat că au învățat replicile, și-au pus cagulele, ochelarii de soare și hainele vânătorești și au jucat rolurile cerute, în calitate de actori amatori. A fost simplu și a meritat – au câștigat 2 000 de euro: 1 000 de euro fixerul și câte 500 de euro de cagulă de traficant. „Au fost momente când a trebuit să repet întrebarea. Eu puneam întrebarea în limba română și ei nu știau ce să zică și ridicau din umeri", povestește Szanto, pentru a se dezvinovăți, în fața presei.

Echipa Sky News a părăsit țara în 1 august 2017. După difuzarea reportajului, Szanto afirmă că luat legătură cu producătorul de la Sky și a făcut „un scandal imens", cerând rectificarea relatării.

Ce „vindeau", de fapt, „traficanții?" „Kalașnikovul" din reportaj era o armă de foc scurtă, cu repetiție, produsă la uzinele de armament Sadu. Înainte de 1989, aceste arme erau folosite de Gărzile Patriotice, astăzi pot fi găsite în dotarea pădurarilor, ca arme de serviciu. În consignații, prețul este de aproximativ 1 000 de lei, nicidecum 1 700 de euro. Cât despre arma de vânătoare Steyr, cea mai scumpă nu depășește 10 000 de lei (2 200 de euro). Toate erau deținute legal. De altfel, unul din falșii traficanți se fotografiase cu una dintre arme și postase fotografia pe Facebook.

Sky News se menține pe poziții, în pofida evidențelor. „Stuart Ramsay și echipa sa au oferit un material solid privind

[1] *Ibidem.*

vânzarea de arme în România, iar Sky News susține în totalitate acest material", declara, într-un mesaj transmis presei din România, directorul pentru relații publice al Sky News, Lucy Ellison. Ramsay era considerat „unul dintre cei mai experimentați și tenace jurnaliști, cu o lungă istorie de subiecte majore filmate în întreaga lume". Așadar cine minte?

Ramsay continuă să trimită tweeturi la adresa României: „Ha! Calmați-vă cu toții! Povestea e adevărată. Nimeni nu a fost plătit. Nu a existat un scenariu. Armele erau reale. Arestările au avut loc. Guvernul este stânjenit. Împăcați-vă cu ideea."[1]

DIICOT a ajuns repede la concluziile anchetei. Cei trei români au fost puși sub acuzare pentru constituirea unui grup infracțional organizat, nerespectarea regimului armelor și muniției și comunicarea de informații false de natură a pune în pericol siguranța națională, în timp ce jurnaliștii britanici erau urmăriți pentru comunicarea de informații false de natură a pune în pericol siguranța națională. Dar deși DIICOT a sesizat autoritățile din Marea Britanie cerând audierea celor trei jurnaliști britanici prin intermediul unei comisii rogatorii internaționale, acest lucru nu s-a întâmplat niciodată.

Au fost britanicii păcăliți de fixerul român sau au fost românii plătiți să joace într-o scenetă de știri dramatizată de Sky News?

Stuart Ramsay este șeful secției corespondenților externi de la Sky News. A relatat despre cartelurile de droguri din Mexic, Maidanul din Ucraina și despre catastrofa avionului MH17. A fost premiat de mai multe ori, nominalizat la BAFTA pentru reportajele despre protestele din 2011 din Egipt, citat în rapoartele parlamentului pentru relatările sale. De ce s-ar compromite un astfel de jurnalist și ar continua să afirme că a relatat adevărul, în pofida evidențelor? Pentru a arăta că susține în continuare poziția reporterilor săi, Sky News repostează reportajul în 10 august pe site-ul organizației, cu noi informații.

Atunci când procurorii români emit mandate de aducere pentru audieri pe numele britanicilor, Ramsay scrie pe Twitter,

[1] @ramsaysky, Twitter, 10 aug. 2016.

în 11 august: „Ok, chiar mă prăpădesc de râs. De ce ar trebui cineva să fie acuzat pentru că relatează faptele? Este realitatea. Treziți-vă!"[1]

Pe contul său de Twitter încep să fie postate zeci de mesaje ale românilor, unele ironice, altele ofensatoare, altele critice. Ramsay le răspunde, din când în când: „Heheheh, este adevărat! Pur și simplu, nu vă convine! AK-urile și puștile cu lunetă sunt – err – militare, de vânzare. XX succes"[2]; „Nimeni nu a fost plătit. Armele sunt reale. Povestea este corectă. Sfârșit. România, nu a fost vorba despre tine, ci despre arme"[3]; „Hehe, mor de plăcere. Râd de nu mai pot – AK-urile sunt arme de vânătoare, ha!"[4] În cele din urmă, vizibil enervat de nesfârșitele comentarii și ironii la adresa sa, Ramsay scrie că se întâmplă o mulțime de lucruri în lume și că vrea să se concentreze asupra jurnalismului care este răsplătit prin premii.[5] Comentariile nu întârzie să vină, cu sutele: „Premiul cotidian. Stuart Ramsay – demagogul, arogantul, idiotul". Un altul îi atrage atenția că, într-adevăr, se întâmplă multe lucruri în lume, dar dacă nu există scenariu și actori, nu merită să fie difuzat.

Era un atac la siguranța statului român, sau doar jurnalism de proastă calitate? Era *fake news* sau *false news*? A fost o dezinformare intenționată, premeditată, ale cărei efecte au fost planificate sau o minciună care trebuia să aducă audiență și atât? Până una, alta, România a ieșit cu imaginea serios șifonată – cea a unei țări incontrolabile, în care traficanții de armament operează la vedere, o adevărată placă turnantă pentru armele din Est care ajung în Occident și Orientul Mijlociu.

Cine a avut de câștigat din toată această șaradă? Unii politicieni români susțin că degetul a fost îndreptat către Ucraina, un „stat nefuncțional", căruia i se scurge armamentul prin frontiere și ajunge în mâinile teroriștilor din Vest și din Orientul Mijlociu.[6]

[1]) @ramsaysky, Twitter, 11 aug. 2016. [2]) @ramsaysky, Twitter, 10 aug. 2016. [3]) @ramsaysky, Twitter, 11 aug. 2016. [4]) @ramsaysky, Twitter, 11 aug. 2016. [5]) @ramsaysky, Twitter, 12 aug. 2016. [6]) O. Raețchi, „Sky News, clovnul Ramsay...", blogurile *Adevărul*, 11 aug. 2016.

Coincidență sau nu, în 10 august 2016 Uniunea Europeană anunță că face verificări în scandalul traficului de arme din țările est-europene spre Orientul Mijlociu. Departamentul pentru Afaceri Externe al Uniunii verifică informațiile publicate de Rețeaua de Investigații Jurnalistice din Balcani și de Proiectul de Monitorizare a Infracționalității Organizate și Corupției.[1]

Guvernul român acuză că povestea reprezintă un risc pentru securitatea națională și are scopul de a „constrânge" autoritățile să ia măsuri care ar fi trimis serviciile de informații și de antiterorism pe o pistă falsă și „ar fi deteriorat relațiile cu alte țări". Cazul ajunge în rapoartele organismelor internaționale, inclusiv în Raportul Departamentului de Stat al SUA privind practicile în domeniul drepturilor omului din 2016. Ministrul justiției, Raluca Prună, declară că statul român este obligat să dea în judecată Sky News în cazul în care relatarea „nu corespunde realității".[2] Ambasadorul României la Londra, Dan Mihalache, crede că situația nu trebuie „superdramatizată", reportajul fiind doar „o făcătură de presă, care n-are nici o legătură cu statele și cu relațiile dintre state"[3]. Ambasada solicită totuși postului britanic de televiziune să prezinte, în condiții de difuzare similare, „elementele care vor rezulta din ancheta desfășurată de DIICOT" (ceea ce nu s-a întâmplat niciodată). Întrebat de ce nu ia nici o poziție, ambasadorul Marii Britanii în România, Paul Brummell, declară că Sky News este o televiziune independentă, iar guvernul britanic nu poate să comenteze în legătură cu activitatea acesteia sau în privința reportajului lui Stuart Ramsay. Ofcom înregistrează 12 plângeri privind reportajul difuzat de Sky News și anunță că acestea vor fi „evaluate cu atenție".[4]

[1]) „Making a Killing", OCCRP, M. Patrucic (coord.). [2]) „Raluca Prună: Statul român este obligat...", HotNews, 12 aug. 2016. [3]) A.M. Lazăr, „Ambasadorul României la Londra...", Mediafax, 2 aug. 2016. [4]) L. Dearden, „Sky News defends Romania gun...", *The Independent*, 11 aug. 2016.

Presa britanică prezintă disputa dintre statul român și Sky News. Amplificarea a contat și mai mult, de data aceasta: „Sky News apără povestea de contrabandă cu arme din România, după ce jurnaliștii au fost acuzați că au înscenat întâlnirea cu traficanții de arme"[1] (*The Independent*), „Rușine, Sky News! România amenință un reporter pentru înscenarea unei relatări"[2] (*Daily Express*), „Sky News apără reportajul despre contrabanda cu arme împotriva acuzațiilor privind înscenarea întâlnirii"[3] (*The Guardian*), „Procurorii români acuză jurnaliștii britanici de fabricarea investigației privind contrabanda cu arme"[4] (*The Telegraph*).

Sky News este un canal de știri înființat în 1989, cu sediul în Marea Britanie, și face parte din concernul lui Rupert Murdoch. Are ca slogan *First for breaking news*. Conform datelor de pe website-ul organizației, are un public de 102 milioane de telespectatori, în 127 de țări.

Scandalul de acest gen nu a fost primul în care a fost angrenată televiziunea britanică. Sky News a fost în centrul multor controverse și scandaluri de presă, cu multe plângeri înregistrate împotriva sa la Ofcom. În urmă cu 13 ani, un reporter a relatat că un submarin al Royal Navy lansase o rachetă în războiul din Irak, lăsând impresia că se afla la bordul navei. Era o știre falsă. Corespondentul (multipremiat și el) a fost suspendat, iar Sky News a primit o amendă.

Dar dacă Sky nu a înscenat totul, cum de Ramsay, un reporter care a filmat în Irak, Afganistan, Siria, Cecenia, Gaza, Bosnia, Kosovo etc., nu știe să recunoască un AK-47, să distingă o armă nouă de una veche de 25 de ani? În plus, cum de nici expertul în armament care îl însoțea nu a putut face asta? „Fac jurnalism de război de când aveam 22 de ani, acum am 45; am relatat din 16 războaie", povestea în 2010 cel care este considerat de o parte a presei britanice drept unul dintre cei mai buni jurnaliști de front.[1]

[1]) *Ibidem*. [2]) O. Smith, „«Shame on you, Sky News!»...", *Daily Express*, 12 aug. 2016. [3]) J. Jackson, S.C. Semeniuc, „Sky News defends report...", *The Guardian*, 10 aug. 2016. [4]) M. Day, „Romanian investigators accuse...", *The Telegraph*, 19 aug. 2016.

Singura instituție care putea oferi un răspuns era Ofcom (Office of Communications), autoritatea publică de reglementare în comunicații din Marea Britanie, aflată sub autoritatea parlamentului britanic. Ofcom fixează inclusiv standardele pentru conținutul difuzat de radio și televiziuni, printre care și acuratețea și imparțialitatea știrilor TV și radio. (Articolul 5.1: „Știrile, indiferent de formă, trebuie relatate cu acuratețea și imparțialitatea cuvenite.) În acest sens, Ofcom „ia în calcul drepturile difuzorului și pe cel al publicului privind libertatea de exprimare", așa cum e prevăzut de articolul 10 al Convenției Europene a Drepturilor Omului.

Investigația a durat șase luni. În depoziția sa, Sky News susținea că nu știa înainte de filmarea propriu-zisă nici ce tip de armament găsise fixerul, nici unde se va filma și nici că ar fi existat un scenariu cu replici. În plus, Sky News sugera că deși armele nu erau de tip militar, „erau totuși letale, capabile să producă victime în masă și erau oferite pentru vânzare în mod ilegal". Armele erau oferta unei rețele de traficanți de arme care poate vinde „mii de bucăți", arme de „înaltă calitate", teroriștilor din Europa și ISIS. Sky News susținea în continuare că armele erau aduse din Ucraina, deși pe „AK-47" se putea citi *Made in Romania*.[2]

Conform legilor britanice, Ofcom trebuia să demonstreze că Ramsay dezinformase *în cunoștință de cauză*. De aceea, investigația Ofcom s-a concentrat doar pe tratativele duse de Sky cu fixerul român, nu și pe acuratețea reportajului în sine.

Sky News a notificat Ofcom: „Noi credem cu bună-credință că erau membri ai unei rețele criminale în legătură cu crima organizată pregătită să vândă arme oricui ar fi plătit. Nimic din negocierile noastre inițiale sau din timpul întâlnirii nu ne-a

[1]) R.L. Keeble (ed.), *Afganistan, War and the Media: Deadlines and Frontlines*, Arima Publishing, 2010, p. 27. [2]) Ofcom Broadcast and On Demand Bulletin, nr. 322, 6 feb. 2017.

făcut să avem suspiciuni că traficanții erau altceva decât pretindeau ei înșiși."

În februarie 2017, Ofcom se pronunță în cazul Sky News, după ce numărul plângerilor ajunsese la 190. Concluzia raportului era că, „pe baza dovezilor aflate la dispoziția Ofcom și a reprezentanților Licențiatului, știrea a fost relatată cu acuratețe, iar imparțialitatea a fost asigurată, în consecință Sky nu a încălcat Articolul 5.1"[1].

Dacă povestea s-ar termina aici, ar fi vorba doar despre o altă știre falsă. Subiectul este însă mult mai consistent, cu implicații geopolitice reale. Să vedem de ce s-a gândit Ramsay să filmeze acest posibil subiect – contrabanda cu arme din Balcani.

La sfârșitul lunii iulie 2016, cu doar câteva zile înainte de plecarea lui Ramsay în România, mai multe ziare britanice publicau articole despre rețelele din estul Europei care înarmează ISIS: „Țările Uniunii Europene vând arme Siriei: armele statelor balcanice sunt folosite de ISIS – raport șoc"[2] (*Daily Express*), „Statul Islamic primește arme din Europa de Est prin canale «rapide» de aprovizionare, afirmă experții în armament"[3] (*Huffington Post*), „Dezvăluire: Țările UE vând arme în valoare de 1 miliard de lire în Orientul Mijlociu doar pentru ca să ajungă în mâinile ISIS"[4] (*Daily Mail*), „Vinde Cehia arme Siriei și sunt folosite de ISIS?"[5] (*Prague Morning*).

În 27 iulie 2016, *The Guardian* publică un articol cu titlul „Dezvăluiri: armament în valoare de 1 miliard de lire este expediat din Europa către Orientul Mijlociu. AK-47, mitraliere, explozivi și multe altele sunt livrate pe noile filiere ale armelor din Balcani până în țările cunoscute ca furnizori ai Siriei"[6]. Reporterul afirmă că a documentat timp de un an ruta de trafic

[1]) Ofcom Broadcast and On Demand Bulletin, nr. 322, 6 feb. 2017. [2]) T. Parfitt, „EU countries selling weapons...", *Daily Express*, 28 iul. 2016. [3]) L. Ridley, „Islamic State Receiving Weapons...", *Huffington Post*, 11 sept. 2016. [4]) S. Dean, „Revealed: EU countries are selling weapons...", *Daily Mail*, 28 iul. 2016. [5]) D. Patterson, „Is Czech Republic Selling Weapons...", *Prague Morning*, 29 iul. 2016. [6]) I. Angelovski *et al.*, „The £1bn of weapons flowing...", *The Guardian*, 27 iul. 2016.

a armelor, din Bosnia, Bulgaria, Croația, Cehia, Muntenegru, Slovacia, Serbia și Romania. Articolul era semnat de jurnaliști din Belgrad, Sarajevo și Londra. Cele mai multe informații priveau Serbia, Croația și Bosnia. România este menționată doar de trei ori în articol. Cea mai importantă informație este cea privind „livrarea a cca 4 700 de tone de armament aparținând Tratatului de la Varșovia – inclusiv mitraliere grele, lansatoare de rachete și arme antitanc, gloanțe, grenade, mortiere, rachete și alți explozivi – de către Bulgaria și România unor facilități militare din Iordania și Turcia". Ultimul transport ar fi părăsit Bulgaria în 21 iunie 2016, transportând 1 700 de tone din aceleași materiale spre un port neidentificat de la Marea Roșie. Reporterul citează date din documentele care ar fi însoțit transportul.

Regăsim aici multe din informațiile prezente în știrea lui Ramsay. Datele foarte apropiate de difuzare – articolului din *The Guardian* a apărut în 27 iulie, iar Sky World a difuzat reportajul în 7 august – ar putea fi un indiciu că articolul a stat la baza poveștii televizate.

Probabil că Ramsay a încercat mai întâi să filmeze în Albania, Serbia și Bosnia, dar nu a găsit „oameni de încredere". I-a găsit în România, unde s-a mulțumit și cu arme de vânătoare vechi de 25 de ani.

Și, din nou, povestea nu se termină aici.

Rutele de contrabandă cu armament către ISIS au fost un subiect important, documentat de jurnaliști din întreaga lume. În decembrie 2017, Conflict Armament Research (CAR), cu sediul la Londra, publică raportul „Armele Statului Islamic. O investigație de trei ani în Irak și Siria"[1]. Studiul era finanțat de Uniunea Europeană și Ministerul Federal de Externe al Germaniei. CAR a fost înființată în 2011 și a făcut investigații în teatrele de război din întreaga lume, printre care Irak, Libia, Somalia, Sudanul de Sud și Siria.

[1]) „Weapons of the Islamic State", Conflict Armament Research, London, dec. 2017.

Informațiile privind România sunt multiple. România ocupă locul doi în topul țărilor producătoare de armament ale căror arme au fost identificate în Irak și Siria, după China și înaintea Rusiei.[1] Datele arată că o proporție semnificativă a armamentului a fost produs și probabil livrat în regiune între 1960 și 1989.[2] China, Bulgaria și România sunt responsabile pentru cea mai mare parte a armamentului produs *recent* care a fost recuperat de la forțele Statului Islamic. România ocupă locul trei în topul țărilor producătoare de muniție documentat de CAR în Irak și Siria.[3]

Raportul abundă în informații detaliate, fotografii, date tehnice. Autorii confirmă că datele au fost verificate pe baza colaborării cu Agenția Națională de Control al Exporturilor (ANCEX), subordonată Ministerului român al Afacerilor Externe, care a răspuns „prompt" la cererile care i-au fost adresate.

Dar cum au ajuns aceste arme la ISIS? Aceasta este întrebarea cea mai importantă, asupra căreia s-a speculat în toți anii precedenți lansării acestui raport. La această întrebare a încercat să găsească răspunsul și Ramsay, prin sceneta *fake news*.

În 15 decembrie 2017, MAE își face cunoscută poziția într-un comunicat în care arată că a procedat la „trasabilitatea celor 68 de solicitări adresate de această organizație [CAR] în perioada 2015–2017". MAE arată că toate licențele de export au fost eliberate în conformitate cu rezoluția Consiliului de Securitate ONU nr. 1546 din 2004. „România nu a exportat produse militare, direct sau indirect, în Siria începând cu anul 1990." MAE mai precizează că „produsele militare respective au ajuns în zona controlată de ISIS fără implicații ilicite din partea producătorilor sau autorităților statelor menționate în raport"[4]. Toate datele sunt publice, pe site-ul ANCEX.[5]

Povestea este lungă, dar importantă e morala. Nici un reporter de știri nu va avea timp să citească studiile, rapoartele, să asculte punctele de vedere ale tuturor. Câtă informație poți

[1]) *Ibidem*, p. 14. [2]) *Ibidem*, p. 16. [3]) *Ibidem*, p. 19. [4]) „Raport: ISIS folosește arme fabricate în România...", Digi 24, 5 dec. 2017. [5]) Rapoartele disponibile, începând cu anul 2000, la http://www.ancex.ro/?pag=89.

livra în câteva minute ale unei știri sau într-o pagină de ziar? Editorul tău are nevoie de informații simple și cuvinte pe măsură. Pentru cei mai mulți, presa este doar o afacere ca oricare alta, care trebuie să producă bani. Pentru unii ziariști, informația că România este placa turnantă a traficului de armament din Ucraina către Occident și ISIS este la fel de bună ca oricare alta, atât timp cât face audiență. În decembrie 2017 au apărut știri că România a livrat armament grupării ISIS: „România, printre țările care au livrat armament către gruparea Stat Islamic"[1] (*Ziarul de Iași*), „Armament pentru ISIS"[2] (*Ziarul de Ploiești*).

Probabil că Stuart Ramsay a văzut subiectul privind livrările de arme către Orientul Mijlociu în presa din Marea Britanie la sfârșitul lunii iulie, mai întâi în tabloide și apoi în *The Guardian* – gardianul britanic al jurnalismului integru. Iată un subiect care ține prima pagină, și-a spus probabil Ramsay, care cu asta se și ocupă, cu subiectele de primă pagină. Subiectul era deja documentat de cei de la *The Guardian*, scenariul era ca și scris, mai trebuiau găsiți actorii și locul. Știrea-scenetă mai trebuia doar produsă, ca orice spot publicitar. Ramsay a ales să îi spună „reconstituire", numai că a uitat să menționeze acest lucru pe ecran.

Știrile *fake* generate de presa engleză și cea română privind livrarea de armament românesc Statului Islamic via NATO/SUA susțin narațiunea Kremlinului conform căreia americanii au înființat și înarmat ISIS, rușii fiind singurii care luptă de partea Binelui, singurii care organizează transporturi umanitare pentru populația decimată. Celor care susțin o cauză fără a fi conștienți de acest lucru li se spune *idioți utili*. Este foarte posibil ca și jurnaliștii care au generat aceste *fake news* să între în această categorie, în frunte cu Stuart Ramsay.

Nu este o practică neobișnuită în Marea Britanie să vii în întâmpinarea cererii publicului. Richard Peppiatt, fost jurnalist freelance la *Daily Star*, povestea că subiectele sunt alese de

[1]) „România, printre țările care au livrat armament...", *Ziarul de Iași*, 15 dec. 2017. [2]) „Armament pentru ISIS", *Ziarul de Ploiești*, 20 dec. 2017.

multe ori prin sondaje realizate telefonic. Întrebările sunt de genul: „Ar trebui forțați musulmanii să mănânce sendvișuri cu costiță?", iar 95% din răspunsuri sunt „da". „O întrebare despre imigranți sau musulmani generează un număr de apeluri de 3-4 ori mai mare decât cele legate de fotbal, de exemplu", spune el.[1]

Peppiatt și-a dat demisia în 2011, acuzând *Daily Star* că selectează articolele după criterii ideologice, iar editorii inventează citate.[2] Musulmanii și imigranții din Est sunt țintele preferate, arată el.[3] Dar comunitățile, grupurile etnice și religioase sau țările nu pot face plângere colectivă împotriva publicației respective la Press Complaints Commission (PCC), autoritatea care reglementează activitatea revistelor și cotidianelor. O poate face doar individul al cărui nume a fost menționat în articol.

Pentru tabloidele britanice, România și Bulgaria au fost mană cerească. „Poți scrie orice despre oricine, mai ales dacă e vorba de români sau bulgari. Cu cât sunt mai departe geografic, cu atât sunt mai dezumanizați în presă", spune Richard Peppiatt. „Ce-o să facă? O să depună plângeri? O să ne dea în judecată?"[4]

Descriind activitatea de fixer, Lina Vdovîi scrie că „reporterii români sunt adesea contactați de jurnaliști străini care dau comandă de persoane care să se potrivească cu scenariul". În august 2006, Mazher Mahmood, pe atunci editor la fostul tabloid *News of the World*, îi trimitea un mail unui jurnalist de investigații român:

> Căutăm următoarele tipologii de personaje:
>
> — Familie săracă. Vrem să ne spună cum se chinuie să supraviețuiască în România și cum ar câștiga mai mult ca șomeri în Marea Britanie.
>
> — Proxeneți și prostituate. Mi-au spus fetele de aici, din Londra, că o mulțime de prostituate se pregătesc să vină. Avem nevoie de un proxenet și poze cu fetițe.
>
> — Infractori. Cu cât mai periculoși, cu atât mai bine. Cunoști vreun pedofil condamnat cu care am putea vorbi? Dacă am găsi unul care ne-ar spune că s-ar muta în Anglia ar fi fantastic!
>
> Înțeleg că ai un program încărcat, dar te vom plăti în funcție de eforturile tale. 1 000 de lire pentru materialul cu pedofilul, de exemplu.[1]

Articolul nu a mai fost scris. Mazher, supranumit Fake Sheikh, e azi în pușcărie pentru obstrucționarea justiției, iar *News of the World* a fost închis în 2011, în urma unui scandal uriaș privind supravegherea telefoanelor unor persoane private, practică obișnuită a jurnaliștilor de la ziarul respectiv.

Prin februarie 2013 apărea în *Daily Mail* un articol cu titlul „Vrem să intrăm în țara voastră înainte să se închidă ușa. Investigație șocantă despre valurile de imigranți care vin din România și Bulgaria"[2]. În fotografii sunt surprinși patru oameni ai străzii din Ferentari – desfigurați, ciunți, buhăiți de alcool ieftin, adăpostiți pe sub țevile CET-ului din apropiere. Articolul era publicat înainte de eliminarea restricțiilor de pe piața muncii pentru români și bulgari. Tabloidele britanice se întreceau în acel moment în a prezice Apocalipsa sosirii imigranților din cele două țări. Era un subiect excelent. Reporterului, Guy Adams, nu-i mai rămânea decât să producă o scenetă, cum avea să facă Ramsay în 2016. I-a găsit pe cei patru amărâți care, chipurile, urmau să plece în Anglia, la muncă.

Ștefan Mako a verificat pentru Casa Jurnalistului relatarea englezului.[3] A ajuns la o săptămână după „olandejii" care le-au dat lui Vandam Meseriașu', Nei și Ciungu' mâncare, niște bani și țigări. În schimb, „ei au dat din cap și s-au lăsat pozați". Atunci când englezul i-a întrebat dacă ar vrea să meargă în Marea Britanie la muncă, au răspuns cu entuziasm, ca și cum Anglia s-ar fi aflat la marginea Bucureștiului. „Păi, dacă sunt

[1]) L. Vdovîi, M. Bird, „Revoltător: jurnalist englez la vânătoare...", Casa Jurnalistului, 28 mar. 2017. [2]) R. Desmond, „Richard Peppiatt's letter to...", *The Guardian*, 4 mar. 2011; E. Branagh, „Leveson Inquiry: Former reporter...", *The Independent*, 9 nov. 2011. [3]) „Richard Peppiatt on tabloid misrepresentation...", Islamophobia Today, 8 feb. 2012. [4]) M. Bird, L. Vdovîi, „What happened after The Sun...", The Black Sea, 28 mar. 2017.

[1]) L. Vdovîi *et. al. op. cit.* [2]) G. Adams, „We want to get into your country...", *Daily Mail*, 15 feb. 2013. [3]) Ș. Mako, „Selling the big issue...", Casa Jurnalistului, 28 feb. 2013.

bani, cum să nu? Fratele meu, dacă-mi dai un loc de muncă, eu vin acum!"

„Publicațiile fac enorm de mulți bani cu subiecte din astea", povestește pentru BlackSea Jon Danzig, fost jurnalist BBC. „Știrile false care promovează xenofobia sunt foarte profitabile." Presa tipărită are probleme uriașe: *The Independent* a renunțat la ediția printată, jurnaliștii de la *Daily Express* n-au avut o mărire de salariu de ani de zile, iar *The Guardian* caută soluții pentru finanțarea jurnalismului premium. În schimb, *Daily Mail*, care publică articole false aproape constant, are cea mai populară ediție online din lume – 190 de milioane de vizitatori pe lună.

Danzig a vrut să obțină sancționarea știrilor *fake* conform legii. S-a adresat comisiei pentru reclamații împotriva presei[1] (Press Complaints Commission) împotriva *Daily Mail*, pentru articolul cu titlul „Sold Out! Zborurile și autocarele sunt pline de români și bulgari care se îndreaptă către Marea Britanie"[2], apărut în 30 decembrie 2013. De la 1 ianuarie 2014 urmau să fie anulate restricțiile de pe piața muncii din Marea Britanie pentru români și bulgari. După șapte luni, Press Complaints Commission, transformată acum în Organizația pentru Standardele Presei Independente (Independent Press Standards Organisation – IPSO), a decis că *Daily Mail* încălcase Codul editorilor în ceea ce privește acuratețea, în anumite părți ale articolului. A rămas doar o decizie pe care nimeni nu a publicat-o și care nu a avut nici un fel de consecințe.

Sunt toate aceste știri *fake news* sau *false news*? În spatele lor nu este un stat inamic, nu există o ideologie, ci doar o rețetă de vânzări, bazată pe o teorie pe care o vom documenta în capitolul 15, „Confirmation Bias". Publicului i se livrează știrile pe care acesta le așteaptă. Am fi tentați, așadar, să spunem că sunt minciuni de presă, știri false. Totuși, acestea se încadrează

[1]) J. Danzig, „13 reasons why I am taking...", *British Influence*, 5 iul. 2014. [2]) A. Martin, „Sold out! Flights and buses full...", *Daily Mail*, 30 dec. 2013.

într-o narațiune mai amplă, pe care o servesc, poate inconștient, și care produce efecte pe termen lung. Sunt cei cărora presa le spune „idioții utili ai lui Putin". Sunt *fake news*.

Jurnaliștii străini au nevoie de fixeri în țările în care filmează. Fixerul documentează povestea, găsește personajele, stabilește întâlnirile și interviurile, traduce, contribuie la orientare și înțelegerea mediului cultural, social și politic din țara sa. În schimb, primește un onorariu.

În cazul jurnaliștilor care caută doar senzaționalul, lucrurile sunt simple. Jurnalistul străin vine cu scenariul, fixerul găsește personajele, recuzita și locul. Această variantă este însă mai apropiată de producerea unui material publicitar decât de cea a unui material de presă.

Lina Vdovii și Michael Bird au documentat alte relatări ale lui Stuart Ramsay și au descoperit că acesta a mai „înscenat"[1] un interviu cu un așa-zis dezertor ISIS, tot contra cost. „Sky News a plătit bani buni pentru interviul ăla", spune Memet Aksakal, un jurnalist turc care-i cunoaște atât pe Saleh – presupusul dezertor –, cât și pe fixerul lui Ramsay. „Spunea numai prostii. Toate lucrurile alea se găsesc în presă. Oricine se uită la televizor putea spune aceleași lucruri în locul lui." Autorii observă că „Ramsay se strecoară pe lângă adevăr ca o felină. Nu afirmă niciodată că ceea ce spun oamenii e adevărat. Verbul lui preferat e «claim» [susține]. Saleh «susține» că a fost martorul unor execuții. Oamenii ăștia «susțin» că pot vinde arme teroriștilor. Reporterul nu-și asumă nici o responsabilitate. Se ascunde în spatele avocaților și al departamentului de PR al televiziunii".

Acesta este, în fond, secretul faptului că Sky News nu a fost sancționat de Ofcom. Ramsay a relatat că românii „susțin" că fac contrabandă cu arme. Dacă Ofcom ar fi luat în considerare și depozițiile așa-zișilor traficanți, precum și probele DIICOT, probabil că rezultatul ar fi fost altul. A cântărit mult și faptul că nu a fost atinsă demnitatea și buna reputație a vreunei

[1]) S. Ramsay, „IS Defector: I Saw «Jihadi John»...", Sky News, 10 mar. 2015.

persoane private, ci doar cea a unei țări. Țară care nu s-a mai îndreptat împotriva Sky News în instanță, așa cum promisese.

Pentru Sky News, scandalul din România nu a fost o excepție, este politică editorială, pur și simplu. La patru zile de la difuzarea reportajului realizat de Ramsay în România, un actor moscovit, Aleksandr Agapov, dădea publicității înregistrarea reală a unui interviu pe care l-a acordat Sky News ca mercenar. Reporterul Sky News, John Sparks, dezvăluia că armata rusă antrenează în secret mercenari, pe care îi trimite să lupte alături de trupele loiale lui Bashar al-Assad. În urma difuzării acestui material, la Moscova a izbucnit un scandal similar celui din România.[1] Actor la un teatru din Moscova, Agapov a mărturisit că a primit 100 000 de ruble (cca 1 500 de euro) pentru a juca rolul unui mercenar, alături de un figurant. Cei doi fuseseră angajați printr-o companie privată, care i-a trimis în Siria cu avioane militare de transport. „De ce-am făcut asta? Pentru bani", spune Agapov. Astăzi, el se mulțumește să fie actor doar pe scena teatrului.

MENAJERIA CU JURNALIȘTI
SPUTNIK ȘI PISICA NEAGRĂ A LUI CONFUCIUS

În 18 ianuarie 2017, România a devenit subiect de știri în presa din întreaga lume. La două săptămâni de la învestirea guvernului PSD-ALDE, presa relata că guvernul condus de Sorin Grindeanu intenționează să legifereze grațierea integrală a pedepselor de până la cinci ani și a condamnaților cu vârsta de peste 60 de ani și să dezincrimineze abuzul în serviciu. Presa specula că guvernul voia să îi scoată din închisori pe politicienii condamnați pentru corupție. Ministrul justiției, Florin Iordache, arată că unul dintre motivele grațierii ar fi supraaglomerarea din închisori, implicit posibilele condamnări la CEDO

[1]) J. Sparks, „Revealed: Russia's «Secret Syria Mercenaries»", Sky News, 10 aug. 2016

privind condițiile degradante și inumane de detenție. 4 000 de oameni ies în stradă pentru a protesta împotriva acestor măsuri. Vicepreședintele ALDE, Cătălin Beciu, scrie pe Facebook că în România „a avut loc prima manifestație nazistă din ultimii șaptezeci de ani".[1]

În 20 ianuarie, Direcția de Investigare a Infracțiunilor de Criminalitate Organizată și Terorism (DIICOT) face cunoscut că grațierea „poate reprezenta o condiție favorizantă a fenomenului infracțional", iar urgența adoptării actului este nejustificată.[2] Cea mai mare parte a presei reproșează guvernului graba suspectă cu care se iau decizii atât de importante, în absența consultărilor prevăzute de lege. Parchetul General avertizează că „grațierea și amnistia, în condiții de netransparență, arată slăbiciunea statului român".[3] Asociația Forumul Judecătorilor din România și Asociația Magistraților din România cer retragerea proiectelor de OUG, criticând lipsa dezbaterii publice. DNA avertizează că în cazul abuzului în serviciu, contractele de achiziții publice ar putea fi împărțite în sume mai mici și oferite separat.[4]

Modificarea Codurilor penal și de procedură penală ar fi putut reduce pedeapsa maximă pentru abuzul de putere ce ducea la un prejudiciu de peste 200 000 de lei de la șapte la trei ani. În plus, pentru infracțiunile pasibile de mai puțin de cinci ani de închisoare, anchetatorii nu mai puteau folosi supravegherea tehnică sau interceptările și nici mandatele de arest preventiv.

Hans Klemm, ambasadorul SUA la București, declară că „orice propunere legislativă care contravine consolidării statului de drept îi afectează pe toți românii, indiferent de preferințele lor politice"[5].

[1]) G. Pecheanu, „Cătălin Beciu a vorbit pe persoană fizică...", Mediafax, 20 ian. 2017. [2]) „Parchetul anti-terorism, critici dure...", HotNews.ro, 20 ian. 2017. [3]) „Parchetul General avertizează...", PRO TV, 18 ian. 2017. [4]) „Analiză Reuters: Ne-am trezit în 1989...", Pro TV, 3 feb. 2017. [5]) Ș. Pană, „Ambasadorul SUA, despre proiectele...", News.ro, 9 ian. 2017.

Reacția guvernului a venit prin premierul Grindeanu, care a explicat la Antena 3 că grațierea e prevăzută în programul de guvernare al PSD, iar cabinetul pe care îl conduce arată „respect pentru cetățean"[1].

În 22 ianuarie, peste 30 000 de oameni protestează în București, 5 000 la Cluj și 4 000 la Timișoara. Președintele Klaus Iohannis se solidarizează cu aceștia, declarând că „o gașcă de oameni politici cu probleme penale vrea să schimbe legislația din România"[2].

Liderul Partidului Social Democrat (PSD), Liviu Dragnea, îl acuză pe Iohannis că e „în fruntea unei mineriade", calificând protestele un „început de lovitură de stat", arătând că președintele cere „aberații constituționale", adică „retragerea unor ordonanțe, mai ales a unora care nu au fost date".[3] Dragnea era acuzat de presă și de opoziție că ar fi avut inițiativa modificărilor incriminate, întrucât el conduce, de fapt, guvernul, Grindeanu fiind doar „o marionetă". „Am spus în campanie că vreau ca românii să trăiască liberi în țara lor, fără teama că sunt ascultați, urmăriți, hăituiți, șantajați și nedreptățiți", se apără Dragnea. „Susțin acțiunile împotriva corupției, dar împotriva adevăratei corupții"[4], arată el.

Șeful PSD era împiedicat de lege să devină prim-ministru, în urma condamnării din aprilie 2016 la doi ani de închisoare cu suspendare în dosarul fraudării votului la referendum. Chiar în primele zile ale anului, Avocatul Poporului, instituție în fruntea căreia fusese ales de parlament fostul prim-ministru Victor Ciorbea, propus de grupurile parlamentare PSD, vine în sprijinul lui Dragnea și depune o sesizare la Curtea Constituțională privind neconstituționalitatea articolului de lege. „Sunt argumente beton", spune Ciorbea presei în 4 ianuarie 2017.[5] (Sesizarea va fi declarată inadmisibilă de Curte în 4 mai 2017.)

[1]) Ș. Pană, „Grațierea e în programul de guvernare...", News.ro, 29 ian. 2017. [2]) „Președintele Klaus Iohannis, în Piața...", Agerpres, 2 ian. 2017. [3]) „Liviu Dragnea despre proteste: Nu am înțeles...", Digi 24, 31 ian. 2017. [4]) „Dragnea: Iohannis a fost în fruntea unei noi mineriade...", HotNews.ro, 22 ian. 2017. [5]) C. Mănoiu, „Avocatul Poporului sesizează joi CCR...", Mediafax, 4 ian. 2017.

Manifestanții acuzau guvernul că urmărea să scape de pușcărie și din pușcărie zeci de oameni politici, în special pe liderul PSD, Liviu Dragnea, care urma să fie trimis de DNA în judecată într-un alt dosar.[1]

Ministrul justiției se apără, arătând că executivul urmărea să reducă supraaglomerarea din închisori și să armonizeze Codurile penale cu deciziile Curții Constituționale (CCR), pentru a evita plata unor amenzi la CEDO. În ceea ce privește abuzul în serviciu, ministrul Iordache afirmă că s-a stabilit un prag de 200 000 de lei. „Nu dezincriminăm abuzul în serviciu, l-am reglementat mai bine și l-am pus în concordanță cu decizia CCR"[2], spune el.

Publicul a înțeles din declarațiile lui Iordache că pentru o sumă mai mică de 200 000 de lei (circa 43 000 de euro), infracțiunea de abuz în serviciu se pedepsește cu sancțiuni administrative, de exemplu, cu mustrare. Textul mai prevedea modificări pentru neglijența în serviciu, conflictul de interese și denunț. Românii credeau că guvernul vrea să legalizeze, pur și simplu, corupția. Analizând textele proiectelor de lege, Consiliul Superior al Magistraturii (CSM) dă aviz negativ.

Președintele Iohannis anunță că va declanșa procedura privind organizarea unui referendum național prin care românii să își exprime voința cu privire la „continuarea luptei împotriva corupției și asigurarea integrității funcției publice"[3].

Televiziunile sunt angrenate într-un război mediatic fără precedent. Dezinformarea atinge proporții greu de imaginat. Știrile false și dezinformarea sunt livrate 24 de ore din 24, programatic. Printre televiziunile care cataloghează evenimentele ca lovitură de stat (acesta fiind și mesajul PSD) se numără România TV și Antena 3.

Posturile relatau evenimentele afișând pe rampă (burtieră): „Lovitură de stat în desfășurare". Invitații afirmau că

[1]) A. Traicu, „Instanța supremă a decis să înceapă judecata...", Mediafax, 9 dec. 2016. [2]) A. Mihai, „Guvernul a adoptat proiectul de lege...", Mediafax, 31 ian. 2017. [3]) L. Provian, „Președintele Iohannis a declanșat procedura...", Mediafax, 24 ian. 2017.

evenimentele ar avea aceeași „rețetă" ca și incendiul din clubul Colectiv, în urma căruia își pierdură viața 65 de persoane, alte 163 fiind grav rănite. Jurnalista Corina Drăgotescu relata la România TV, „pe surse", că protestatarii fuseseră plătiți cu câte 100 de lei de persoană, 50 de lei dacă veneau cu copiii și 30 de lei dacă aduceau și câinele. Conform relatărilor de la cele două posturi de televiziune, „multinaționalele" și George Soros erau în spatele protestelor. Se relata că un jandarm fusese agresat fizic, afișând titluri precum „Iohannis, miting neautorizat unde sunt atacați jandarmii", „Un ofițer de jandarmi a fost bătut de Iohanniști: rănitul e la Salvare" (România TV). Jandarmul nu fusese însă atacat de un protestatar, ci de un șofer nervos că traficul era restricționat.[1]

În 25 ianuarie, DNA arată că modificarea Codurilor penale ar produce o dezincriminare parțială, mascată, a abuzului în serviciu. Sindicatul Omnia din Administrația Națională a Penitenciarelor arată că argumentele prezentate în favoarea grațierii sunt eronate.

În 29 ianuarie, peste 90 000 de oameni au ieșit din nou în stradă, în București, în marile orașe ale țării, dar și la Bruxelles, Paris, Londra, Roma și Copenhaga. Marile sindicate protestează împotriva intențiilor guvernului.

În noaptea de 31 ianuarie, în jurul orei 24.00, ministrul justiției anunță că guvernul a adoptat trei acte: proiectul de lege privind grațierea unor pedepse, care urma să intre spre dezbatere în procedură de urgență în parlament, modificarea Codului de procedură penală, prin care incriminarea penală a abuzului în serviciu urma să se facă doar pentru prejudicii mai mari de 200 000 de lei, modificare care intra în vigoare imediat, și modificarea Codului penal. Ultimele două acte au fost publicate în Monitorul Oficial în aceeași noapte, la ora 1.20, prin Ordonanța 13/2017. Guvernul suplimentase ordinea de zi a ședinței de la miezul nopții cu cele trei propuneri, în ultima

[1]) A. Constanda, „Protestele, la RTV și Antena 3...", *Adevărul*, 3 ian. 2017.

clipă. Accesul presei la ședința de guvern fusese interzis, ceea ce a întărit convingerea jurnaliștilor că executivul vrea să aprobe rapid și discret actele în cauză. Anunțul făcut de Iordache a adus 15 000 de oameni în fața Guvernului.

În zilele următoare, toate instituțiile statului sunt angrenate în această dispută – președintele, Curtea Constituțională, Consiliul Superior al Magistraturii, Parchetul General, Avocatul Poporului. Au loc proteste în toată țara.

Începând din 1 februarie, între 200 000 și 300 000 de oameni protestează zilnic, în toată țara, timp de cinci zile. În fiecare seară, circa 150 000 s-au aflat în Piața Victoriei, în fața Guvernului.[1] Comisia Europeană transmite că urmărește „cu foarte mare îngrijorare evoluțiile recente din România"[2].

În 3 februarie, Departamentul de Stat transmite că „Statele Unite sunt profund îngrijorate de măsurile recente ale guvernului României, ce subminează statul de drept și slăbesc responsabilitatea pentru fapte penale de natură financiară sau de corupție"[3]. Mai mulți membri marcanți ai PSD, precum și membri ai guvernului își dau demisia.

Primarul Bucureștiului, Gabriela Firea, declară la Antena 3 că așteaptă ca „cei 95% dintre cei care sunt în piață, care protestează și care au declarat că nu au citit textul ordonanței, să facă acest lucru."[4]

În 4 februarie, premierul Grindeanu anunță că va abroga Ordonanța 13. Spre seară, circa 25 000 de oameni formează un lanț uman în jurul Palatului Parlamentului, după care merg în marș spre Piața Victoriei, unde se strâng peste 150 000 de protestatari. Proteste de amploare au loc în marile orașe ale țării.

Duminică, 5 februarie, guvernul abrogă OUG 13/2017 privind modificarea Codurilor penale. Cu toate acestea, peste

[1]) Despre modul de estimare a numărului de protestatari, vezi V. Cozmei, „Cum am «numărat» 70 000 de oameni la...", HotNews.ro, 3 ian. 2018. [2]) A. Orosz, „CE: Lupta anticorupție trebuie să avanseze...", RFI, 1 feb. 2017. [3]) O. Nicolae, „Departamentul de Stat al SUA, prima reacție...", Mediafax, 3 feb. 2017. [4]) „Gabriela Firea: 95% dintre cei care protestează...", HotNews.ro, 4 feb. 2017.

500 000 de manifestanți protestează în toata țara, dintre care 150 000–250 000 în fața Guvernului și pe toate marile bulevarde adiacente. BBC News, Deutsche Welle, France 24, Al Jazeera relatează în direct din piață. RT și Sputnik, de asemenea. Protestele au fost puternic mediatizate pe rețelele sociale, cu hashtagul #rezist. Presa din întreaga lume a fost interesată de această manifestare unică împotriva corupției. Mișcări similare au avut loc apoi în Albania și Franța.

Ministrul Iordache își dă demisia în 9 februarie. Se scandează sloganuri, se afișează steagurile României și UE, se cântă imnul național. Deși este viscol și temperaturile sunt scăzute, protestele continuă.

În 26 februarie se cere demisia guvernului. Au loc contramanifestații ale simpatizanților PSD, la care participă 2 000–8 000 de oameni.

Acestea au fost, în mare, faptele. Pentru ceea ce urmează, să precizăm că autorul a fost unul dintre sutele de mii de protestatari.

Miza pusă în joc era atât de mare, încât posturile de televiziune dezinformau cu o dezinvoltură nemaiîntâlnită de la mineriadele din 1990 și 1991. De data aceasta însă, protestatarii erau, cu adevărat, clasa de mijloc a unei Românii europene. Oameni educați, de toate vârstele, cu o stare materială bună, care credeau că pot spera la prosperitate în România. Știau că presa proguvernamentală și pro-PSD minte cu nerușinare în ceea ce îi privește, dar răspunsul a fost neașteptat. Umorul a luat locul încleștării patetice de la începutul anilor 1990. Pe pancarte scria „Vă rugăm să ne scuzați, nu producem cât furați", „În democrație, hoții stau la pușcărie", „Mâine-dimineață radem o mustață", „Dragnea, nu fi trist, la Jilava au dentist", „La închisoare, nu la guvernare", „Vrem pușcării, nu amnistii!", „Vrem sistem de sănătate, nu iertare de păcate". Peste toate acestea plutea *„The day we give in is the day we die"* (amintind de titlul albumului lansat de trupa Goodbye to Gravity în clubul Colectiv, în noaptea în care a avut loc tragedia).

Diferența între modul cum relatează cea mai mare parte a presei evenimentele și unele trusturi precum Antena 3 și România TV este uriașă.

Agenția France-Presse publică sub titlul „O jumătate de milion au participat la proteste" analiza jurnalistei Mihaela Rodina, care scrie că știrile false „prosperă în România", fiind produse „în valuri" de posturile de televiziune proguvernamentale.[1] În analiza AFP se amintea și că șefa DNA, Laura Codruța Kövesi, fusese acuzată într-un material difuzat de Antena 3 că „a primit un milion de euro de la un mafiot local pentru a mușamaliza acuzațiile care îl vizau". Kövesi, amintea AFP, a depus plângere împotriva jurnaliștilor, alte 15 plângeri fiind depuse la CNA pentru „insulte și defăimare".

Articolul este preluat de marile instituții de presă. Radu Tudor, jurnalist la Antena 3, califică pe blogul său analiza ca fiind *fake*, „un comentariu plin de minciuni și inexactități la adresa Antena 3"[2]. Tudor este deranjat mai ales de asocierea postului unde lucrează cu propaganda rusă. „Spre deosebire de alte posturi TV ce invită cetățeni ruși prin studiourile lor de televiziune, Antena 3 a fost, este și va fi un post profund atașat valorilor europene și euroatlantice", scrie Tudor.

Să dăm filmul puțin înapoi. Guvernul PSD se instalase de doar două săptămâni, după ce câștigase alegerile generale din decembrie cu cel mai mare scor de după 20 mai 1990 – 46%. Campania electorală fusese una dintre cele mai murdare, un adevărat *nec plus ultra* pentru România.

În 6 decembrie 2016, cu cinci zile înaintea alegerilor parlamentare, România TV difuza o înregistrare atribuită grupului Anonymous, în care se spunea că George Soros a pus la cale incendiul de la clubul Colectiv, urmând protestele care au condus apoi la căderea guvernului Ponta. Mesajul era generat în engleză de un sintetizator de voce:

[1]) M. Rodina „«Half a million» attend Romania protests", Yahoo News, 5 feb. 2017. [2]) R. Tudor, „France-Presse, comentariu mincinos...", radutudor.ro, 2 apr. 2017.

Știm ce preț plătește guvernul vostru pentru ca adevărul să nu fie niciodată aflat. [...] Vom trimite dovada faptului că cei din Colectiv au fost uciși. Noi știm detaliile întregului plan. Noi știm detalii cu privire la tranzacțiile bancare făcute înainte de evenimente. Noi știm de unde au venit banii și pentru ce au fost folosiți. Am urmărit traseul acestora din organizații controlate de George Soros, care au finanțat de asemenea investitura lui Dacian Cioloș în funcția de prim-ministru.[1]

„Anonymus" dădea guvernului un termen de zece zile pentru a spune adevărul despre „ce s-a întâmplat în realitate" în clubul Colectiv, sugerând că noi informații vor fi publicate după alegerile de duminică. În platou erau prezenți Monica Tatoiu (om de afaceri), Mirel Curea (jurnalist), Mircea Dogaru (ofițer în rezervă) și Florin Chilian (cântăreț), aceștia fiind cei care au comentat și amplificat „dezvăluirea".

Conform anchetei autorităților, cauza tragediei de la Colectiv a fost nerespectarea normelor de siguranță, nu un complot străin.

La două zile după scrutin, CNA amenda România TV cu 30 000 de lei (cca 6 000 de euro), pentru „încălcarea obligației de a asigura informarea obiectivă a publicului prin prezentarea corectă a faptelor și evenimentelor". Adresându-se reprezentanților postului Romania TV, Dorina Rusu, membră CNA, arată că „[Videoclipul a fost] creat special pentru ca lansarea sa cu două seri înaintea alegerilor să influențeze votul, [...] să creați panică, ceea ce ați făcut de-a lungul întregii campanii electorale. Pur și simplu faptul că dumneavoastră ați adus în spațiul public așa ceva mi se pare o monstruozitate. Așa ceva nu am văzut de când sunt eu. Să lăsați oamenii ăia să spună așa ceva despre oameni care au murit", a spus Dorina Rusu, referindu-se la victimele din Colectiv.[2]

Din relatările presei proguvernamentale și pro-PSD am aflat că protestele din ianuarie–februarie 2017 ar fi fost finanțate de omul de afaceri George Soros sau de companiile multinaționale cu sediul în România (care și-ar fi obligat angajații să meargă la proteste), că a fost o lovitură de stat pusă la cale de unele forțe politice, ba chiar de președintele statului (aici ne aflăm, din nou, într-un impas constituțional demn de Caragiale – poate șeful statului să dea o lovitură de stat?).[1]

[1]) „Manipulare la TV: Soros a pus la cale...", Digi 24, 9 dec. 2016.
[2]) „România TV a fost amendată de CNA...", HotNews.ro, 13 dec. 2016.

CORINA DRĂGOTESCU: Ca niciodată, atât de mulți oameni cu câini nu am văzut.
MODERATOAREA: Oameni cu câini, domnule Bogdan Chireac, și există informații care spun că s-ar fi plătit 100 de lei de participant, copiii, tinerii, ceva mai puțin – 50 de lei, și pentru câine – 30 de lei. Ce se întâmplă?
BOGDAN CHIREAC: Este o mineriadă, o tentativă de lovitură de stat! (România TV, 22 ian. 2017)

REPORTERUL AFLAT LA SEDIUL GUVERNULUI: Ministrul de interne, îmi spun sursele mele, a spus în această ședință că, atenție, serviciul „Doi și-un sfert" a fost implicat în acțiunea din această seară. (România TV, 22 ian. 2017)

MUGUR CIUVICĂ: Toți ziariștii ăștia, erau toți cei care au făcut propagandă pentru USR, pentru PNL, pentru nu știu ce, erau în stradă, acolo, nu mai vorbesc, repet, de Soros și de SRI, că ăștia sunt, practic, nucleul dur al protestelor. (Antena 3, 31 ian. 2017)[2]

Să recunoaștem – presa din România este cu totul specială. Pe de o parte, este, probabil, țara cu cei mai mulți patroni de presă care au trecut prin pușcărie (Dan Diaconescu, Dan Voiculescu, Sorin Ovidiu Vântu, Sorin Roșca Stănescu) sau sunt urmăriți penal (Adrian Sârbu, Cristian Burci, Camelia Voiculescu, Sorin Alexandrescu, Dan Andronic, Sebastian Ghiță). Majoritatea condamnărilor au fost date pentru fapte de corupție și evaziune fiscală și i-am citat aici doar pe cei cu probleme în trecutul recent.[3]

În pauzele dintre detenții, Sorin Ovidiu Vântu oferă pe YouTube „lecții de manipulare": „De când vă nașteți și până

[1]) P. Obae, „Protestele, la România TV și Antena3...", Paginademedia.ro, 22 ian. 2017. [2]) M. Voicu, *Breaking Fake News...*, TVR, apr. 2017. [3]) Mai multe amănunte, în *Raportul Freex - Libertatea presei în România, 2016–2017*, Active Watch, București, 2017, pp. 11–12.

muriți, sunteți manipulați. Cu cât sunteți mai proști, cu atât sunteți mai manipulați."[1] Vântu îi mai consiliază pe români cum să își administreze economiile (el fiind cel care a patronat Fondul Național de Investiții – FNI, care a păgubit sute de mii de români), sfătuind statul român să se „întărească", dacă vrea să câștige războiul cu corupția.

Pe de altă parte, suspiciunile privind infiltrarea masivă a serviciilor de informații în redacții, demascările și spovedaniile melodramatice ale unor agenți acoperiți, amintind de autocritica din colectivele muncitorești, au transformat presa într-o adevărată menajerie.

Într-o astfel de presă, evenimentele din ianuarie și februarie 2017 au fost hârtia de turnesol. Publicul cu discernământ a putut înțelege care sunt jurnaliștii și comentatorii plătiți care se prostituează livrând în perfectă cunoștință de cauză minciuni letale.

În tot acest timp, autoritatea chemată să vegheze la respectarea legii audiovizualului – Consiliul Național al Audiovizualului (CNA) – a fost aproape inexistentă, tocmai atunci când era mai necesară. Motivele, în opinia ActiveWatch, au fost „conflictele interne dintre membrii Consiliului", „lipsa de cvorum – unii membri lipsind din sală exact în momentul votului" sau prescrierea unor fapte, „cu complicitatea instituției". 1 640 de reclamații ce vizau posturile centrale de televiziune nu s-au mai discutat în ședințele din 2016–2017 „pe motiv că faptele s-au prescris".[2] Pe durata campaniei electorale din decembrie 2016, de exemplu, CNA nu s-a întrunit decât în 4 din cele 9 ședințe programate. A fost o tactică împrumutată de la oamenii politici care i-au numit pe membrii CNA în funcții.

În schimb, Poliția Română a vegheat la sănătatea spațiului public prin aplicarea de sancțiuni „pentru postări pe Facebook care critică polițiști sau demnitari"[3]. Mai mult, în februarie

[1]) S.O. Vântu, „Tehnici de manipulare...", S.O.Vântu, YouTube, 27 ian. 2016. [2]) Active Watch, *op. cit.*, p. 63. [3]) Despre alte acțiuni ale autorităților împotriva protestatarilor, vezi Active Watch, *op. cit.*, pp. 22–23.

2017, ministrul afacerilor interne, Carmen Dan, despre care nu se poate spune că a acceptat funcția în cunoștință de cauză, a prezentat o listă de persoane publice, jurnaliști și politicieni, care, potrivit spuselor sale, „s-ar fi implicat în sprijinirea protestelor desfășurate în fața Guvernului și în mai multe orașe din țară, la care au participat sute de mii de oameni.[1] Carmen Dan a acuzat mai mulți ziariști că „ar fi promovat protestele, ar fi chemat oamenii în stradă și că ar fi contribuit astfel la agravarea unei situații tensionate"[2]. Poate fără să știe, doamna Dan se făcea ecoul unor declarații similare de la Moscova și Ankara. Opoziția și unele organizații civice i-au cerut demisia, acuzând-o că „gestul este iresponsabil și trădează o mentalitate de sorginte totalitară."

România TV a fost reclamată la sfârșitul lunii ianuarie de 923 de ori la CNA pentru „dezinformare" și „manipulare". În cele din urmă, CNA a sancționat televiziunile Antena 3 și România TV cu amenzi de câte 40 000 de lei, și televiziunile Realitatea TV și B1 TV cu somații publice.

Au existat însă reacții ale publicului. Peste 40 000 de români au semnat o petiție prin care cereau furnizorilor de servicii de televiziune să scoată din grila de programe posturile Antena 3 și RTV.[3] Frontline Club Bucharest a transmis un apel către agențiile de publicitate, media și PR, în care le cerea „să întrerupă contractele cu posturile Antena 3, România TV și B1 TV din cauza informațiilor false, denigratoare, de natură a dezinforma și manipula grav opinia publică". Conform unor monitorizări publicate de IQ Ads și PaginaDeMedia.ro, numărul reclamelor difuzate de Antena 3 și România TV a scăzut „semnificativ" după declanșarea acestei campanii. Astfel, postul Antena 3 a difuzat în data de 7 februarie 160 de reclame față de 470 în data de 20 ianuarie, în timp ce numărul reclamelor difuzate de România TV în aceeași perioadă a scăzut de la 510 la 290.[4] Presa apropiată de trusturile incriminate a replicat

[1]) *Ibidem*, p. 20. [2]) *Ibidem*. [3]) „Scoaterea din grila de programe a posturilor...", campaniamea.declic.ro. [4]) Active Watch, *op. cit.*, p. 13.

arătând că Frontline Bucharest este „finanțată în exclusivitate de Fundația Soros".[1] Frontline Bucharest este filiala Frontline Club, organizație media înființată la Londra în 2003.

Investigând posibila finanțare a unor ziariști și comentatori TV de către PSD , Rise Project relata că silozurile din Teleorman (Gransiloz) ar fi cumpărat publicitate la Radio Zu (Grupul Media Camina) în 2015, deși emisia postului nu poate fi recepționată în județ. Asfaltatorul Tel Drum i-ar fi plătit 150 000 de lei Cameliei Voiculescu, asociată cu Mirel Palada (Compania de Cercetare Sociologică și Branding) pentru un sondaj. Alți 50 000 de lei ar fi plătit, tot în 2010, Mihai Slăvescu Putineanu, care ar fi finul lui Liviu Dragnea, pentru o lucrare sociologică destinată fermei sale de vaci (Agrotrust). Jurnaliști cu notorietate ar fi primit în mai multe rânduri diverse sume de bani, tot de la finul lui Dragnea, în perioada 2011–2012, sume facturate de portalul de știri DC News (Press Media Electronic). Bogdan Chirieac, cofondator al DC News, afirma că nu au existat presiuni editoriale și că afacerea a fost perfect legală: „Banii erau pentru publicitate. Cu siguranță aveam de fiecare dată publicitatea cu bannerul de la Agrotrust. [...] Altfel, cinstit să fiu, nici nu-l cunosc pe domnul respectiv, ne-a contactat cineva de la PR. Aveau o fermă de nu știu ce."[2]

Românii par a fi campionii consumului de televiziune la nivel global. O treime dintre români au trei televizoare în casă și 34% petrec între patru și șase ore zilnic în fața televizorului.[3] România este una dintre puținele țări din lume unde timpul de vizionare offline este în creștere (5,46 ore în 2016) și mult peste media mondială, care este de trei ore. Pentru 77% dintre români, conținutul preferat sunt știrile. În 2017, studiul Digital News Report, coordonat de Institutul Reuters al Universității Oxford, în care au fost chestionate 70 000 de persoane din 36

[1]) „Oamenii lui Soros din România acuză...", Grupul de Investigații Politice, 23 feb. 2017. [2]) V. Ilie *et al.*, „Banul paralel", Rise Project, 30 nov. 2017. [3]) „Indexul Consumului de Televiziune", Mercury Research România, aprilie 2017, în A. Olteanu, „Studiu despre consumul de TV: O treime...", Mediafax, 6 iul. 2017.

de țări, arăta că românii aleg să se informeze de pe Internet (88%) și de la televizor (84%), de pe rețelele de socializare (65%), de la radio (42%) și din edițiile tipărite ale ziarelor (22%).[1]

Așadar, în ciuda corupției patronilor de presă și a dezinformării transformate în politică editorială, televiziunile continuă să rămână în România principala sursă de informare. Oamenii nu mai așteaptă de la jurnaliști să-i informeze, ci să le livreze emoție, să-i antreneze în fiecare seară în spectacolul devastator al realității, fie ea și virtuală. Pentru cei mai mulți dintre români, televiziunile de știri constituie singurul divertisment pe care și-l permit. Telespectatorilor trebuie să li se livreze zilnic Apocalipsa, altfel publicul va migra către alte posturi. Posturile TV trebuie să-și mulțumească și patronii – cei mai mulți aflați la pușcărie sau proaspăt eliberați să facă și rating, pentru a încasa bani din publicitate și a plăti salariile, să vină și în întâmpinarea comanditarilor politici. Acest board imaginar al acționarilor este foarte greu de mulțumit. Cei care reușesc se pot lăuda că au transformat dezinformarea în rinocerizare, depășind cu mult propaganda comunistă.

Înlocuirea informației cu emoția ne-a adus în epoca post-adevăr. Trendul mondial indică schimbarea mentalității (tele)spectatorului la nivel global. Acesta nu se mai mulțumește să asiste la reality-show, vrea să decidă cum va evolua show-ul. Telespectatorul s-a transformat în judecător, livrând în timp real judecăți de valoare. Trump a adus wrestlingul la Casa Albă, transformând politica americană într-o arenă de *fake combat*; Putin a reintrodus cenzura și a transformat războiul din Ucraina în cel mai urmărit reality-show; presa *fake* din România construiește cu migală o realitate virtuală uluitoare, în care aflăm că Laura Codruța Kövesi, șefa DNA, e fiica lui Soros[2] (declinarea unei alte narațiuni populare, conform căreia Angela Merkel e fiica lui Hitler[3]), Traian Băsescu ar fi fost traficant

[1]) N. Newman *et al.*, „Reuters Institute Digital News Report 2017", Institutul Reuters pentru Studierea Jurnalismului, 2017. [2]) „Ipoteză cutremurătoare. Kövesi este fiica lui Soros", *Socialistul*, f.d. [3]) „Angela Merkel:

de arme[1], iar pensionarii ar fi fost umpluți de sânge de „băsiști" la scrutinul din 2014.[2]

Să vedem cum a relatat presa internațională evenimentele din ianuarie–februarie 2017: „Protestele anticorupție adună zeci de mii de oameni în România înzăpezită" (*NYT*, 20 ian. 2017), „Zeci de mii de oameni protestează împotriva corupției în România" (*Washington Post*, 20 ian. 2017), „Cele mai mari proteste anticorupție din România după căderea regimului comunist" (Deutsche Welle, 2 feb. 2017), „Protestele zguduie România după ce guvernul a slăbit legislația anticorupție" (*NYT*, 2 feb. 2017), „Protestele României fierb în continuare, în ciuda promisiunilor liderilor de a ceda" (*NYT*, 5 feb 2017), „Protestele continuă în România împotriva guvernului «de hoți»" (Al Jazeera, 5 feb. 2017), „«27 de ani de corupție sunt de ajuns»: românii, despre motivele pentru care protestează" (*The Guardian*, 6 feb. 2017), „O jumătate de milion de protestatari români mențin presiunea, în ciuda anulării ordonanței" (France 24, 6 feb. 2017), „Protestatarii români nu cedează după anularea ordonanței", (BBC, 6 feb. 2017), „Protestatarii români continuă să lupte împotriva corupției guvernului" (*Financial Times*, 7 feb. 2017), „«Vrem o viață mai bună, într-o țară mai bună»" (*NYT*, 8 feb. 2017), „Românii împotriva corupției" (*NYT*, 10 feb. 2017), „Luați mâinile de pe DNA-ul lor: Proteste uriașe forțează guvernul României să se răzgândească în privința corupției" (*The Economist*, 11 feb. 2017).

Sputnik TV și Russia Today prezintă evenimentele într-o lumină cu totul diferită: „Jurnalist: Șeful statului pune la cale o lovitură de stat. Pune la cale Klaus Iohannis o criză politică echivalentă cu o lovitură de stat? A coborât în mijlocul unei manifestații neautorizate pentru a incita la violență împotriva guvernului Grindeanu." (Sputnik.md, 23 ian. 2017); „Klaus Iohannis ar putea fi demis înainte de 8 martie. Un calcul inedit

Hitler's Daughter?...", Newsweb.pl, 18 mai 2016. [1]) „SRS: Traian Băsescu a colaborat cu Viktor Bout...", *Ziua News*, 31 mar. 2015. [2]) „Rezultate finale alegeri prezidențiale 2014...", ActiveWatch, 18 nov. 2014.

și realist al șanselor de demitere a lui Klaus Iohannis arată că suspendarea este 100% la îndemâna coaliției guvernamentale (Sputnik.md, 25 ian. 2017), „Dragnea îi declară război lui Soros: Acest om și fundațiile lui au finanțat răul în România!" (Sputnik.md, 25 ian. 2017), „Domnul Iohannis își pregătește candidatura pentru al doilea mandat prezidențial. Aceste proteste care au loc în România sunt, cel mai probabil, organizate de șeful statului român (Bogdan Duca, într-o analiză pentru Sputnik.md, 1 feb. 2017), „Jurnalist român: Ne paște un război civil, Iohannis este principalul vinovat" (Sputnik.md, 2 feb. 2017), „Se dorește răsturnarea rezultatului alegerilor, ceea ce dovedește că România nu este, de fapt, o democrație reprezentativă – este demonstrația eșecului democrației reprezentative în România (Sputnik.md, 2 feb. 2017).

Să fi fost relatările debalansate ale posturilor rusești mai mult decât propagandă obișnuită? Întrebat într-o conferință de presă despre dezinformările produse de Sputnik, Iohannis afirmă că nu are „avertizări" de la serviciile de informații privind „amestecul unor puteri străine prin mijloace atipice, cum ar fi presa, în treburile interne ale României". Reacția trustului rus de presă nu întârzie: „Până în momentul acesta nu am auzit nici un fel de aluzii la adresa Sputnik Moldova precum că agenția «s-ar amesteca» în treburile statelor vecine. Nu am făcut acest lucru, nu îl facem și nici nu avem de gând să-l facem. Iar dacă cineva dorește să găsească cine este vinovatul, cred că ar trebui să-l caute în altă parte." Sputnik se miră că „fără a da nici un motiv, mai că nu a fost catalogată drept instigatoare a protestelor", citându-l în final pe Confucius: „Este greu să găsești o pisică neagră într-o cameră întunecoasă. Mai ales dacă ea nu se află acolo" (Sputnik.md, 3 feb. 2017).

Cea mai elaborată dezinformare a putut fi urmărită însă în cea mai importantă emisiune de propagandă a Kemlinului, prezentată de Dmitri Kiseliov. El este cel care, în urma relatărilor și comentariilor pe care le-a făcut pe marginea evenimentelor din Euromaidan, a primit un „Oscar" simbolic din

partea protestatarilor ucraineni, pentru „dezinformările" și „minciunile" produse.[1]

Dmitri Kiseliov introduce materialul: „Următorul reportaj – de pe întinsurile Uniunii Europene, din România, autorul său e Anton Leadov. Pe cine oare ar mai putea inspira drapelul albastru înstelat după așa ceva? Poroșenco nu se pune la socoteală."[2] Trebuie să vi-l imaginați pe Kiseliov. Nu este un prezentator sec al unui jurnal de știri, nu cochetează nici cu obiectivitatea, nici cu sobrietatea pe care ne-am obișnuit să le pretindem unui prezentator – este violent, mușcă din cuvinte cu poftă, ca și cum ar da peste cap un pahar mare de vodcă. Este la tribuna procurorului într-un tribunal al poporului și se vede că și-a împlinit destinul.

Reportajul abundă în imagini violente, în care pare că se confruntă tot timpul forțele speciale de ordine și huligani, în zgomot de arme, sirene ale ambulanțelor și cocktailuri Molotov. Ni se spune că printre „provocatori" sunt mulți „ultrași". Teza guvernului că UE și CEDO obligă România să „dezaglomereze" închisorile e prezentată ca fiind o directivă obligatorie a UE (ceea ce e fals).

Să-l ascultăm mai întâi pe Dragoș Dumitru, „expertul" Sputnik din România: „Lumea în România o duce cu mult mai greu acum [de când am intrat în UE]. Un sfert din populația țării e deja plecată, ei muncesc în țările din vestul Uniunii, fără acte, la negru. Am vândut tot ce ne-a lăsat Ceaușescu și acum suntem în datorii. Datoria externă a României crește în fiecare zi cu zeci de milioane și este deja de 100 de miliarde de dolari. Datoria a început să crească activ din 2007, când țara a aderat la UE." În pofida faptului că salariile și pensiile au crescut, mai spune reporterul, numărul persoanelor care trăiau la limita sărăciei în România s-a apropiat în 2014 de jumătate din populația țării – 40,2%.

[1]) M. Voicu, *op. cit.* [2]) Reportajul tradus în limba română poate fi urmărit la „Manipulare TV. Ce a făcut televiziunea rusă cu protestele din Piața Victoriei", Digi 24, 6 mar. 2017.

În imagini sunt prezentate „ghetourile" Bucureștiului, gurile de canal de lângă Gara de Nord (despre care ni se spune că se află la periferia orașului), unde odinioară trăiau 40 de copii. Mergem și prin Rahova, unde „locuiesc mulți țigani", iar localnicii „câștigă fiecare cum poate – vânzători în magazine, hamali care adună fier vechi". „Eu mă pricep prea puțin la politică", ne spune o femeie sărmană, „dar știu că Ceaușescu ne-a lăsat fără datorii, dar ăștia care au venit acum la putere au acumulat multe datorii".

Situația este catastrofală, iar UE e de vină pentru tot, sugerează reporterul: „Agricultura, industria, companiile nu reușesc să facă față companiilor din vest, iar producția de petrol a fost sistată – iată un efect secundar al intrării în UE."

„Petrolul nu mai este al nostru, aurul nu mai este al nostru, uraniul nu mai este al nostru", afirmă Constantin Rotaru, președintele Partidului Socialist. „Aceasta nu mai este o monedă de schimb, este moneda personală a cuiva. Prețul maxim pe care trebuie să îl plătească țara noastră pentru aderarea la UE este pierderea suveranității și independenței, iar procesul este în curs."

Mai aflăm că protestatarii, fluturând steagul UE, „încă mai speră la un ajutor din partea fratelui mai mare, în următoarea criză politică". Dar, din partea comisarilor europeni – „doar expresiile de compătimire ale lui Frans Timmermans [prim-vicepreședintele Comisiei Europene]", care repetă de două ori cuvântul „îngrijorare" și atât.

La final ni se spune că „se pare că protestatarii au avut câștig de cauză", dar „ce vor face românii cu funcționarii corupți care nu mai au loc în pușcării, nu e clar".

Sputnik a declinat pur și simplu narațiunea Maidanului, adaptând rapid realitatea românească la punctajul dat de *temniki*. Ce este cu adevărat perfid în toată această minciună sofisticată este afirmația că protestatarii au ieșit în stradă pentru că le-a ajuns cuțitul UE la os.

În România, ni se spune, se trăiește mizerabil, s-a furat tot, noua clasă politică a îndatorat România cu 100 de miliarde de

euro, tot ce a construit Ceaușescu a fost vândut, oamenii trăiesc în ghetouri și guri de canal și toate astea se întâmplă mai ales după aderarea la UE. Cu toții îl regretă pe Ceaușescu, pe vremea căruia trăiau mai bine. În România nu se mai produce nimic, nici măcar nu se mai extrage petrol. Oamenii s-au săturat și protestează (aceștia sunt protestatarii „buni"), dar unde vor încăpea oare infractorii, căci închisorile sunt pline? Mai sunt și protestatarii „răi", care, ca și la Kiev, sunt fasciști care se dedau la violențe pentru a forța o lovitură de stat. Imaginile din Piața Victoriei au fost montate astfel încât să pară că nota dominantă a fost cea a bătăilor dintre huligani și forțele speciale, ca și în Maidan.

Printre cei intervievați de reporterul rus se află Petre Dragoș Dumitru, fost deputat PRM (2004–2008) și Constantin Rotaru, fost deputat al Partidului Socialist al Muncii (1992–1996), care se revendică explicit de la ideologia național-comunistă.

Dincolo de tonul general al reportajului, informațiile sunt prezentate incomplet și nu sunt puse în context economic și social sau raportate la situația din Rusia. Nu se spune, de exemplu, că PIB-ul pe cap de locuitor era în România în 2016 de 9 486 USD[1] (8 769 în Rusia)[2], speranța de viață de 75 de ani (71,4 ani în Rusia), creșterea PIB-ului de 4,6% (–0,2% în Rusia)[3], iar procentul persoanelor expuse riscului de sărăcie a scăzut în România de la aderarea la UE cu 5,5%.[4]

De altfel, presa rusă abundă în informații false privind bilanțul celor zece ani de când România a aderat la UE. Deși a primit 26 de miliarde de euro de la blocul comunitar din momentul aderării, România este descrisă în mod fals drept un contribuitor net la Uniune. O altă știre falsă este că străinii controlează 70% din terenul agricol din țară (și sunt, în marea majoritate, arabi).

[1]) „Country context - Romania", World Bank, date actualizate în 6 oct. 2017. [2]) „Country context - Russia", World Bank, date actualizate în 6 oct. 2017. [3]) „GDP growth (annual %), 1961–2016", World Bank. [4]) Statistici privind distribuția veniturilor, Eurostat, ISSN 2443–8219.

Da, Kiseliov își merită Oscarul. Dar și politicienii români merită măcar un Gopo – limbajul antieuropean este practicat chiar de cei care conduc România. Fostul premier PSD Victor Ponta susține că România nu ar mai trebui să accepte să fie o „colonie condusă de UE". „De ce nu se raliază România în mod oficial poziției (corecte) a vecinilor noștri din Grupul de la Vișegrad?!?" scria Ponta pe Facebook în martie 2017, după încheierea protestelor. „Păi cum să se ralieze?" răspundea tot el. „Noi avem politică externă sau așteptăm să vină faxul cu indicațiile de vot de la Cancelaria din Berlin? Noi suntem o țară liberă sau colonie? Noi avem președinte sau guvernator?"[1]

„România – colonie a Occidentului", scrie și Dumitru Mazilu, unul dintre liderii imaginari ai Revoluției, înfierând „amestecul în treburile noastre interne practicat de unii funcționari europeni și de peste ocean, aflați în slujba «imperiilor transnaționale»"[2]. Discursul seamănă izbitor cu discursul național-comunist paranoid din anii 1980. Sunt schimbate doar punctele cardinale ale unei geografii simbolice greu încercate.

Călin Popescu-Tăriceanu, fost prim-ministru liberal proeuropean, îl consideră pe fostul prim-ministru Dacian Cioloș „reprezentantul unui curent în politica românească care spune că România ar trebui să fie mulțumită cu poziția de stat colonie în Uniunea Europeană"[3]. Liviu Dragnea reproșează guvernului Olandei politica unei companii olandeze care are afaceri în România, arătând că România nu este o „fostă colonie olandeză".[4] Deputatul PSD Liviu Pleșoianu (citat frecvent de Sputnik) se adresează Departamentului de Stat pe Facebook: „România nu e nici țară de IDIOȚI, nici COLONIA voastră!"[5], iar Codrin Ștefănescu, secretarul general al PSD , afirmă că „Toată lumea vrea să facă din România o colonie"[6].

[1]) @Victor Ponta, Facebook, 2 mar. 2017. [2]) D. Mazilu, „Amestecul în treburile interne...", *Caietele Revoluției*, IRRD, nr. 5 (43), 2012. [3]) G. Pecheanu, „Tăriceanu: Cioloș ar trebui să apere...", Mediafax, 8 apr. 2017. [4]) L. Dadacus, „Dragnea: Dacă Parchetul nu se autosesizează...", Mediafax, 2 apr. 2017. [5]) „Pleșoianu (PSD): Comunicatul SUA transpiră de inepție...", Mediafax, 28 nov. 2017. [6]) „Toată lumea vrea să facă din România

Care ar fi soluția pentru dezrobirea României? Ne spune Iurie Roșca, fostul unionist de peste Prut convertit la dughinism, în recenzia cărții lui Ilie Șerbănescu – *România, o colonie la periferia Europei*[1], citându-l pe autor: „Unica ieșire din starea și statutul de colonie nu poate fi, obiectiv, decât o mișcare de eliberare națională."[2] Cartea i-a plăcut atât de mult lui Roșca, încât a prezentat-o în foileton în *Moldova Suverană*, la Chișinău. În opinia lui Ilie Șerbănescu, „toate celelalte mari puteri trăiesc pe seama altora, cu excepția Rusiei."[3]

În pofida eurofobiei emanate de la vârful PSD-ALDE, Eurobarometrul publicat în martie 2017, după proteste, arăta că 52% dintre români au mai multă încredere în UE (media europeană fiind de 36%) decât în propriul guvern (29%) sau parlament (22%).

Nu putem forța o apropiere între discursul Moscovei (promovat în Occident de RT și Sputnik) – Europa condusă de lobby-ul pedofil, lăcomia marilor corporații, deturnarea suveranității naționale de către oamenii lui Soros – și cel al guvernării PSD-ALDE (promovat de Antena 3 și România TV) – transformarea României într-o colonie UE, sponsorizarea de către companiile multinaționale a protestelor, implicarea lui Soros în incendiul de la Colectiv și în organizarea protestelor –, dar putem să remarcăm coincidențele. Sau, folosind cuvintele lui Confucius citate de Sputnik, este într-adevăr greu să găsești o pisică neagră într-o cameră întunecoasă, mai ales dacă aceasta nu este acolo. Dar e suficient să îi auzi mieunatul o dată ca să știi că ai de-a face cu o pisică.

o colonie", *Gazeta de Cluj*, 29 ian. 2018. [1]) Ilie Șerbănescu, *România, o colonie la periferia Europei*, Roza vânturilor, București, 2016. [2]) I. Roșca, „Ilie Șerbănescu: România, o colonie...", RussiaToday.ro, 17 oct. 2016. [3]) „Ilie Șerbănescu: Cu excepția Rusiei, marile puteri...", Sputnik.md, 19 dec. 2017.

12
REPUBLICA MOLDOVA: POLIGONUL „LUMII RUSE"

Moldovenii sunt un popor diferit de cel român, cu o limbă proprie – limba moldovenească. Ei vor să trăiască în pace, ca în vremurile bune ale Uniunii Sovietice, alături de ruși, ucraineni, găgăuzi și transnistreni, dar sunt vizați de planurile „unioniste" ale fasciștilor români. Europenii și SUA vor să provoace revoluții „colorate", pentru a aduce în Moldova homosexualitatea, pedofilia și refugiați. Rusia este singura care poate împiedica toate aceste nenorociri.

KREMLIN: „MAKE ROMANIA GREAT AGAIN!"

Valeri Kuzmin este un tip educat și cu simțul umorului. În 8 iunie 2016, cu două săptămâni înainte de a împlini 63 de ani, fusese numit ambasador al Federației Ruse în România, după ce ocupase un post similar la Chișinău (2007–2012). Era doctor în istorie, absolvent al renumitului Institut de Relații Internaționale din Moscova, fusese ambasador în Libia, Tunisia și Sudan.

În 9 noiembrie 2017, la un seminar dedicat dezvoltării relațiilor de afaceri româno–ruse care avea loc la Suceava, Kuzmin declară: „În România am auzit de multe ori discuții despre cum ar trebui să se unească România cu Republica Moldova, în baza dreptului istoric sau cu ajutorul referendumului." Asistența nici nu se dumirise bine, că domnul Kuzmin continuă, privind preocupat pe deasupra ochelarilor către microfoanele așezate cuminte în fața sa. „Eu v-aș propune să mergeți pe ideea referendumului, ținând cont că o astfel de situație s-a întâmplat în Crimeea."[1]

[1]) „Sfatul ambasadorului Federației Ruse...", News Bucovina, 9 nov. 2017.

Kuzmin a lăudat România pentru că, asemenea Rusiei, nu a recunoscut independența Kosovo, îndemnând-o să se unească cu Republica Moldova prin organizarea unui referendum ca în Crimeea. „Având în vedere aceste elemente, puteți analiza și situația din Bucovina", încheie el. Era mai mult decât un măr otrăvit, era un măr otrăvit oferit cu zâmbetul pe buze. Era *maskirovka*.

Trei zile mai târziu, Ambasada Federației Ruse la București preciza pe Facebook că vorbele domnului ambasador fuseseră „greșit interpretate", din cauza „unei traduceri nu tocmai precise în limba română" și a „citării selective a unor fraze separate prin extragerea lor dintr-un context mai amplu"[1].

Kuzmin nu a fost însă citat greșit la Chișinău, în 2012, după ce un soldat rus împușcase mortal un tânăr neînarmat care nu oprise mașina la postul de „pacificatori" de la Vadul lui Vodă, la trecerea în Transnistria. Kuzmin declara atunci că tânărul Vadim Pisari, în vârstă de 18 ani, fusese în stare de ebrietate, fapt neconfirmat însă de expertiza medico-legală. Era o informație falsă. Sute de moldoveni au protestat apoi în fața Ambasadei Federației Ruse din Chișinău, cerând expulzarea lui Kuzmin pentru „comportament sfidător și obraznic". Alte zeci de moldoveni din satele raionului Dubasari, precum și veterani ai războiului din 1992 de pe Nistru au pichetat postul de la Vadul lui Vodă și au cerut lichidarea tuturor posturilor de pacificatori și barierelor care îi împiedică să circule liber. Între timp, sergentul Veaceslav Cojuhari, autorul asasinatului, a fugit în Rusia, unde un tribunal militar rus a decis încetarea urmăririi penale.

Dar chiar credea domnul Kuzmin în teoria privind unirea României cu Moldova în urma unui referendum sau era dezinformare? În fond, în august 2011, cu ocazia Zilei Eliberării Moldovei, el declara că este „ziua când Moldova a fost eliberată de jugul fascist germano-român"[2].

[1]) @Ambasada Rusiei în România, „Comentariul urgent al Ambasadei Rusiei în România", Facebook, 10 nov. 2017. [2]) I. Papuc, „Kuzmin ne felicită cu a doua ocupare...", *Timpul*, 25 aug. 2011.

În septembrie 2015, Maxim Șevcenko, membru al Consiliului Prezidențial pentru Dezvoltarea Societății Civile și Drepturile Omului, făcea o declarație la fel de uimitoare. Într-un interviu pentru Life.ru, întrebat de un ascultător care crede că va fi soarta Republicii Moldova, el spunea:

> Dorința unei părți semnificative a poporului moldovenesc este reunirea cu România. Noi credem că este posibil. Reunificarea Crimeii cu Rusia a stabilit un precedent pentru alte regiuni ale Europei. Împotrivă însă, și este destul de ciudat, este Uniunea Europeană. [...] Eu cred că lucrurile trebuie să fie decise printr-un referendum.[1]

Declarația a fost preluată de Moldova.org[2] și a dat emoții la București. Chiar și după un an, prin august 2016, presa română încă mai dezbătea intențiile lui Putin: „Alertă! Vladimir Putin are un plan secret care vizează și Republica Moldova"[3], „Și dacă Rusia ar fi de acord cu unirea dintre România și Republica Moldova?"[4]

Sputnik.md a declanșat apoi o adevărată dezbatere pe tema unionismului: Era oportună sau nu Unirea? Are dreptul România să se gândească la unire atât timp cât nu recunoaște referendumul din Crimeea?

Iurie Roșca, odinioară liderul unioniștilor basarabeni, astăzi coordonator al redacției Sputnik de la Chișinău și discipol al lui Aleksandr Dughin, își redescoperă, asemenea lui Lenin, vechea meserie, cea de jurnalist. Pentru el, cei care se lasă cuprinși de „sindromul pericolului românesc" sunt, de regulă, vorbitorii de limbă rusă și nostalgicii epocii sovietice, în timp ce unioniștii sunt cei care „își alimentează viziunea din interbelicul românesc."[5] Nici unii, nici ceilalți nu sunt pe drumul cel bun, care este cel al statalității moldovenești.

[1]) A. Mitnovițkaia, „Șevcenko: Jelanie Moldavii ob'iedinit'sia...", Life.ru, 10 sept. 2015. [2]) N. Calcea, „Consilier al lui Putin: Rusia ar putea susține unirea...", Moldova.org, 15 sept. 2015. [3]) V. Economu, MondoNews.ro, 29 aug. 2016. [4]) Ș. Vlaston, blogurile *Adevărul*, 31 aug. 2016. [5]) I. Roșca, „Cum să spulberăm mitul...", Sputnik.md, 10 mar. 2016.

Tot la Sputnik, Bogdan Duca afirma că România a ales Uniunea Europeană și NATO, renunțând la Moldova.[1] Au urmat „anii umilinței admirative față de o Europă care părea că nu ne dorește", umilințele continuând și astăzi.[2] Duca recomanda să renunțăm la „iluzoria fraternitate între românii de dincolo și dincoace de Prut" și să devenim, pur și simplu, prieteni. Pentru a înțelege acest tip de discurs, trebuie să facem un cadru mai larg. Duca se recomandă a fi „politolog". În editorialele sale el arăta că mișcarea #rezist este neofascistă, care are ca scop „menținerea la putere a statului paralel prin șantajarea cu isteria civică a statului constituțional"[3], că DNA-ul funcționează ca „poliție politică"[4], iar România este „teritoriu ocupat de baze NATO".[5]

Pentru Ilie Catrinoiu – „critic social", România a ratat șansa Unirii atunci când a refuzat planul Kremlinului de a „sparge Ucraina", după „lovitura de stat dată de americani", trimițând în schimb trupe de protestatari pe Maidan, „ca să facă pe plac corporatocrației".[6]

Toate aceste mesaje sunt publicate de Sputnik, o platformă finanțată de guvernul rus.

În mod uimitor, după anexarea Crimeii, narațiunea despre o posibilă reunire a României și Republicii Moldova s-a schimbat. „Se poate", par a spune oficialii ruși, „poate fi urmat exemplul Crimeii". Mai mult decât atât, „Ucraina oricum se va destrăma, ar fi bine să participați la festin – Bucovina de Nord și Bugeacul vi se cuvin!" par a spune editorialiștii Sputnik și RT. Rușii oferă exemplul Cataluniei, alături de cel al Crimeii, îndemnând la unirea celor două maluri ale Prutului și avertizând că, din păcate, tocmai Uniunea Europeană este cea care se opune, nicidecum Rusia.

[1]) B. Duca, „România nu are nevoie de Basarabia...", Sputnik.md, 12 mar. 2016. [2]) *Ibidem*. [3]) B. Duca, „Mișcarea neofascistă #rezist", bogdanduca.blog, 25 nov. 2017. [4]) @Bogdan Duca, Vkontakte. [5]) B. Duca, „Români și maghiari: Dezbaterea Centenarului?", *Q Magazine*, 10 feb. 2018. [6]) I. Catrinoiu, „Ce împiedică unirea Moldovei cu România", Sputnik.md, 14 mar. 2016.

Eram la Chișinău în momentul când comuniștii lui Vladimir Voronin au câștigat puterea. În 5 iulie 2000, Republica Moldova devenea republică parlamentară, în pofida unui referendum convocat de Petru Lucinschi în 1999, în care alegătorii se pronunțaseră (64,2%) în favoarea instituirii unui regim prezidențial. Deputații comuniști și cei ai Alianței pentru Democrație și Reforme (ADR) au votat însă trecerea la un sistem parlamentar, împiedicându-l pe Lucinschi să încerce obținerea unui al doilea mandat de șef al statului. Alegerea președintelui urma să se facă prin votul a 3/5 din parlamentari, adică 61 de mandate.

În decembrie 2000 au avut loc alegerile. Se confruntau Pavel Barbălat, președintele Curții Constituționale, susținut de ADR, și Vladimir Voronin, președintele Partidului Comunist, fost activist care urcase în ierarhia sovietică până la funcția de ministru al afacerilor interne al Republicii Sovietice Socialiste Moldovenești, având gradul de general-maior de miliție. Au urmat trei tururi de scrutin. În primele două, nici unul din candidați nu a reușit să obțină cele 61 de voturi necesare, al treilea tur fiind anulat, din lipsă de cvorum. Îl întrebam atunci pe Iurie Roșca, *on the record*, în freamătul de pe culoarele parlamentului, cum a votat Partidul Popular Creștin Democrat (PPCD), pe care îl conducea. „Cu Vladimir Voronin, desigur!" „Cum, desigur?" am întrebat, stupefiat. „Mesajele dumneavoastră de până acum erau proromânești, proeuropene, nicidecum proruse..." „Voronin este un bărbat adevărat. Un general! Este ceea ce ne trebuie pentru a ieși din criză!" În urmă cu un an, PPCD părăsise ADR și votase alături de comuniști demiterea guvernului Ion Sturza, forțând fără succes numirea lui Voronin ca premier.

În urma eșecului deputaților de a alege un președinte, Lucinschi a dizolvat parlamentul. Au urmat alegerile parlamentare anticipate din 25 februarie 2001, în urma cărora PCRM a înregistrat 50,07% din voturi, adică 71 de mandate, după care Voronin a fost ales președinte.

Privind în urmă, mi se pare un moment esențial în care patriotul român Iurie Roșca a decis, în perfectă cunoștință de

cauză, ascensiunea la putere a comuniștilor. Odinioară adevărat portdrapel al unionismului, fondator și președinte al Frontului Popular – prima formațiune politică de orientare anticomunistă –, Roșca a sfârșit prin a fi viceprim-ministru în guvernul comunist al Zinaidei Greceanîi. Urma să conducă poliția și organele de supraveghere fiscală, o poziție extrem de influentă după evenimentele din aprilie 2009. A fost și momentul în care PPCD nu a mai trecut de pragul de 5% pentru a intra în parlament. Unionist radical extrem de vocal, a reușit să confiște imaginea mișcării în conștiințele de pe ambele maluri ale Prutului. A condus PPCD cu mână de fier, reușind să mențină partidul în parlament timp de 15 ani, performanță unică în politica moldovenească. Treptat însă, oamenii de valoare care au fost de la început în mișcarea de renaștere națională l-au părăsit, unii acuzându-l, fără dovezi, că ar fi agent de influență al Rusiei.

În 2008, Roșca declara că Moldova se află „în război geopolitic cu Federația Rusă", atitudinea acesteia fiind „imperialistă și agresivă" față de țările din spațiul ex-sovietic. Relația Moldovei cu România era, în schimb, „frățească": „Sunt doi prieteni, dintre care unul se află în dificultate. Cel care vrea să-l ajute, ce trebuie să spună? «Frate, ești în dificultate?» Primul răspuns este: «Da!» «Vrei să te ajut?» «Da!» «Atunci, spune-mi, te rog, cum ai vrea să te ajut?» ar trebui să fie răspunsul firesc."[1]

În 2014, după anexarea Crimeii, Roșca era deja un alt om: „Pentru a înțelege că Republica Moldova trebuie să rămână un stat independent și să nu se unească cu România, am avut nevoie de mult timp. [...] Deja de cinci ani nu mai sunt unionist. Până nu am acumulat experiență, nu puteam înțelege că nu poți opera cu mituri istorice." El era chiar îngrijorat de o invazie românească, probabil similară celei a „oamenilor politicoși" ai Rusiei: „Ipotetic, putem presupune și riscul unei intervenții militare [din partea României]. Dar, conform dreptului internațional pentru unirea a două state este necesar de a desfășura un referendum național și acordul țărilor-vecine."[2]

[1]) „Romania nu e lăsată să ajute Moldova", Basarabeni.ro, 15 dec. 2008. [2]) „Iurie Roșca a renunțat la unionism...", *Adevărul Moldova*, 5 oct. 2014.

În aprilie 2017, Roșca îl însoțea pe Dughin în turneul său românesc de lansare a volumului *Destin Eurasianist*. Dughin avea în acel moment interdicție de intrare în SUA, Canada și Ucraina. Deși UE nu îl inclusese pe lista persoanelor indezirabile, el avea acest statut în unele state membre. Dughin nu era la prima vizită – în septembrie 2013 se întâlnise, printre alții, cu fostul premier Adrian Năstase, iar în 2014 vizitase mănăstirile din Bucovina, unde s-a întâlnit cu „mai multe fețe bisericești", cărora le-a vorbit despre „proiectul eurasiatic și «A Treia Romă»".[1]

Fiu al unui general-colonel din serviciile de informații sovietice, Dughin a traversat mai multe perioade de avânt ideologic total, lăsând în urma sa lucrări care vorbesc despre cel care este considerat ideologul Kremlinului: o perioadă anticomunistă, național-bolșevică (*Naționalismul de stânga*, 1992), una profascistă (*Fascismul – Fără frontiere și roșu*, 1997, în care profețea sosirea unui „fascism veritabil, adevărat, revoluționar, radical și consistent" în Rusia[2]), întorcându-se apoi în matca stalinismului (*Suntem de partea lui Stalin și a Uniunii Sovietice*[3]). Dughin a devenit Rasputinul lui Putin, ideologul regimului revizionist, scriindu-i doctrina[4] (*Bazele geopoliticii*, 1997) și înființând sau girând mișcări politice – Partidul Național Bolșevic Național, Frontul Național Bolșevic sau Partidul Eurasia. El este cel care, așa cum scria Vladimir Tismăneanu, împlinea „un fascism modernizat", un „gangsterism pseudomesianic ridicat la nivel de politică de stat"[5].

Multe dintre ideile lui Dughin se regăsesc acum în narațiunile Moscovei: *„Coloana a cincea* primește bani și instrucțiuni

[1]) C. Zamfir, „Aleksandr Dughin a fost în Romania...", HotNews, 25 iun. 2014. [2]) R. Griffin, W. Loh, A. Umland (eds), *Fascism Past and Present, West and East: An International Debate on Concepts, ibidem* -Verlag, Stuttgart, 2006, pp. 505–510; A. Umland, „Russia's creeping fascism", în Open Democracy, 15 mai 2009. [3]) I. Zuev, „Analitika", *Nakanune*, 31 aug. 2012. [4]) Andreas Umland, „Fascist Tendencies in Russian Higher Education: The Rise of Aleksandr Dugin and the Faculty of Sociology of Moscow State", în *Heldref Publications*, Washington, 2009. [5]) V. Tismăneanu, „Visul lui Putin: Fantasmele salvării...", Contributors, 9 mar. 2014.

din partea ambasadei americane"[1], „Nu mai există oponenți ai politicii lui Putin, și dacă totuși mai există, ei sunt bolnavi mintal și ar trebui trimiși la un consult medical"[2], „Putin este pretutindeni, Putin este totul, Putin este absolut, Putin este de neînlocuit"[3] (declarație făcută în 2007 și reînnoită pentru *Der Spiegel* în 2014[4]). Teoria de căpătâi a lui Dughin este că toți rușii ortodocși trebuie să se unească în jurul președintelui Federației Ruse, în lupta finală între bine și rău, urmând exemplul Iranului și Coreei de Nord.[5]

Dughin însuși este nu doar ideolog și profesor de sociologie la Universitatea Lomonosov, ci și producător de *fake news*. În 9 iulie, el relata pe pagina sa de Facebook că un băiețel de șase ani fusese crucificat pe un avizier și împușcat sub ochii tatălui său în Sloviansk, în estul Ucrainei.[6] Povestea lui Dughin a fost apoi repetată de Galina Pișniak, care juca rolul unui martor ocular, Canal 1 construind în jurul acesteia o adevărată campanie de presă. În 16 iulie, *Novaia Gazeta* publica înregistrarea video a corespondentului său Eugen Feldman, în care acesta îi întreba pe locuitorii din Sloviansk dacă auziseră despre asasinarea copilului, răspunzându-i-se că așa ceva nu s-a întâmplat niciodată. S-au semnat apoi petiții la nivel internațional prin care se cerea „o investigație completă pentru identificarea tuturor celor care au fost implicați în fabricarea acestui complot". Nu s-a întâmplat nimic.[7]

Dar atunci când Dughin și-a făcut publică opinia despre cum trebuie tratați ucrainenii – „Ucideți-i, ucideți-i, ucideți-i! Fără vorbărie! Ca profesor, asta cred"[8], rușilor li s-a părut prea mult. Peste 10 000 au semnat o petiție prin care îi cereau rectorului Universității Lomonosov să îl demită pe Dughin. În cele

[1]) I. Zuev, *op. cit.* [2]) G. Pasko, „Shizofrenia, ili Bud'te zdorovi!", *Index*, nr. 27, 2007. [3]) M. Sokolov, „Putin absolyuten", *Izvestia*, 5 oct. 2007. [4]) C. Neef, „Jeder Westler ist ein Rassist", *Der Spiegel*, 14 iul. 2014. [5]) „Vladimir Putin kak spasitel' ot «sataninskogo» Zapada", Baltinfo, 13 iun. 2012. [6]) M. Epifanova, „I eto ne predel?", *Novaia Gazeta*, 16 iul. 2014. [7]) *Ibidem*. [8]) „V Rossii sobiraiut podpisi za uvol'nenie profesora MGU...", Unian, 5 iun. 2014.

din urmă, printr-o înlănțuire de întâmplări administrative, colaborarea sa universitară a încetat.[1] Ceea ce, pentru cei care cred cu tărie în relația puternică între Putin și Dughin, naște un semn de întrebare – să-l fi abandonat președintele pe ideologul său?

„Fascistul" Dughin îi găsește un rol și României după plecarea americanilor din Europa – „o punte între Est și Vest", binecuvântând, la rândul său, unirea cu Republica Moldova.[2] *Mashirovka* este desăvârșită. Ideile lansate de la nivel înalt sunt însoțite, concomitent, de alte numeroase scenarii – încurajarea autonomiilor găgăuză și transnistreană, proiectul de federalizare a Republicii Moldova și ieșirea din Acordul de Asociere. Partidele promoscovite și Mitropolia Moldovei continuă lupta împotriva Gayropa, împotriva unei Europe „sataniste și fasciste".

Unionismul devine astfel, după anexarea Crimeii, subiectul unei noi dezinformări, conform căreia aspirațiile românilor din Republica Moldova sunt la fel de legitime ca și cele ale rușilor din Crimeea.

„JANDARMUL ROMÂN" – O DEZINFORMARE CENTENARĂ

„Băsescu consideră că mai mult de jumătate din cetățenii moldoveni trebuie bătuți"[3], scria ziarul *Argumente și fapte* în ediția moldovenească. În realitate, fostul președinte al României, unionist declarat, afirmase cu totul altceva la întâlnirea cu studenții de la Universitatea Liberă Internațională din Moldova (ULIM).[4] Atunci când a fost întrebat cum are de gând să-i

[1]) „Dugin khochet s pomoshch'yu Putina...", BBC (Serviciul în limba rusă), 30 iun. 2014. [2]) „Ideologul lui Vladimir Putin ar forma un grup...", Digi 24, 3 dec. 2014. [3]) „Besesku șitaiet, hto boleie polovini...", *Argumenti i Facti v Moldove*, 17 nov. 2017. [4]) L. Zaharia, „O declarație trunchiată a lui Traian Băsescu...", Unimedia, 21 nov. 2017.

convingă pe susținătorii lui Igor Dodon că „Republica Moldova are nevoie de unificare", Băsescu a răspuns: „Nu mai e nevoie. Susținătorii domnului Dodon trebuie bătuți la vot. Pe ăștia nu-i poți convinge", a încheiat el, cu un hohot de râs.

Știrea a fost repostată de zeci de ori pe rețeaua rusă de socializare Odnoklasniki.ru și preluată de agregatorul de știri în limba rusă Mediametrics.ru.

Deși pare o greșeală inofensivă, mesajul poate declanșa emoții în Republica Moldova, acolo unde este încă puternică imaginea „jandarmului român", cel care îi bătea pe basarabeni după bunul lui plac.

Oricât ar părea de ciudat, această știre *fake* vine de undeva de la sfârșitul Primului Război Mondial. În 1919, mareșalul nobilimii basarabene, Aleksandr Krupenski, și fostul primar al Chișinăului, Alexander Schmidt, erau autorii unei broșuri de 15 pagini cu titlul *Rezumatul evenimentelor din Basarabia*[1], apărută la Paris. Cei doi se constituiseră în „Delegația basarabeană la Conferința de Pace de la Paris". Unul își pierduse pământurile, altul funcția, după unirea Basarabiei cu România. Cei doi duceau la Paris o intensă campanie împotriva unirii, alături de emigrația rusă.

„Delegația basarabeană la Conferința de la Paris" i-a trimis o telegramă lui Wilson însuși, în care atenționa asupra „impasului în care se găsea Basarabia", arătând că „stăpânirea românească este pe cale să ridice toată țara în revoltă, anarhie și cele mai rele excese"[2]. Telegrama a fost publicată în *The Morning Post* în 26 septembrie 1919:

> Am primit de curând, din surse de absolută încredere din Basarabia, informații că poliția română folosește metode de tortură fizică la modă în Evul Mediu. Suntem în posesia unor dovezi că intelectuali basarabeni care sunt suspectați de tendințe rusofile sunt torturați de persecutorii români. Metodele includ smulgerea unghiilor și zdrobirea degetelor în tocul ușii. Alții sunt bătuți cu bastoanele de cauciuc; altora le-a fost legat capul laolaltă cu picioarele, iar mâinile legate la spate și ținuți astfel întreaga zi.[1]

[1]) Aleksandr N. Krupenski, Alexander C. Schmidt, *Summary of Events in Bessarabia (1917–1918)*, Imprimerie Lahure, Paris, 1919, (semnată de „Gubernia rusă Basarabia" și „Delegația la Conferința de Pace"). [2]) Comitetul Rus de Eliberare, *The Case for Bessarabia. Documents on the Rumanian Occupation*, pref. de Pavel Miliukov, Londra, 1919, ediția a doua, pp. 24–25.

Informația a fost confirmată, se spune în articol, de un „ofițer britanic întors de curând din sudul Basarabiei", al cărui nume nu este însă dat. La final, editorul ziarului preciza: „Dl Krupenski insistă că are dovezi în sprijinul afirmațiilor pe care el și colegul său delegat [Schmidt] le-au făcut în apelul către președintele american."[2]

Spre sfârșitul anului, apare volumul de 69 de pagini *Cazul Basarabia. Documente privind ocupația românească*, prefața fiind scrisă de Pavel Miliukov. Cartea era editată de Comitetul Rus de Eliberare, care funcționa la Londra și avea ca scop „răsturnarea bolșevicilor, restaurarea ordinii și regenerarea Rusiei". În volum sunt menționate de mai multe ori „camerele de tortură"[3].

Metodele de „tortură medievală" au fost incriminate din nou în volumul apărut un an mai târziu, *Ocupația românească în Basarabia – Documente*, semnat de aceeași „Delegație basarabeană la Conferință de Pace de la Paris". Volumul este mult mai bine „documentat". Dacă prima broșură avea 15 pagini și prima carte 69 de pagini, acest volum are 211 pagini. În prefață se arată că „organizația bolșevică cunoscută ca «Sfatul Țării», un fel de soviet care și-a arogat puteri dictatoriale și care a îngăduit dezordinea și anarhia în provincie, nu a fost dizolvat de guvernul român"[4].

Poveștile din această trilogie au prins în presa vremii, în special la cea sensibilă la drama Imperiului Țarist, așa cum era ziarul conservator britanic *The Morning Post*. Același ziar avea să publice *Protocoalele Înțelepților Sionului*[5] în serial, editorul ziarului conservator fiind încredințat că „revoluția

[1]) *Ibidem*, p. 25. [2]) *Ibidem*. [3]) *Ibidem*, p. 12. [4]) *Ibidem*, p. 3. [5]) Cartea avea să apară în România în 1923, în traducerea lui Ion Moța.

bolșevică era rezultatul unei conspirații seculare a evreilor împotriva ordinii sociale"[1].

Povestea cea mai ciudată este cea conform căreia jandarmul român din Basarabia își punea chipiul într-un par și îi silea pe toți basarabenii din sat să-l salute. Cei care nu executau ordinul erau bătuți zdravăn. *The New York Times* a publicat această poveste în 16 decembrie 1925, cu titlul „Cetățenii trebuie să salute ofițerii români; țăranii basarabeni pot exersa defilând prin fața chipiului ofițerului."[2]

Dacă s-a întâmplat vreodată așa ceva sau nu, nu vom ști niciodată. Știm că au existat abuzuri asupra țăranilor basarabeni din partea jandarmilor, ele sunt documentate în Arhivele Statului de la Chișinău.[3] Astfel de cazuri au existat însă în toată România, nefiind îndreptate instituțional sau programatic împotriva țărănimii basarabene. Mai mult, bătăile despre care se vorbește în plângerile înaintate de victime nu sunt în nici un caz „torturi fizice la modă în Evul Mediu", nefiind întâlnită în nici o altă sursă „smulgerea unghiilor și zdrobirea degetelor în tocul ușii". Este, în schimb, unul dintre exemplele timpurii ale modului în care poate funcționa presa ca instrument de amplificare și creare a unei teorii a conspirației.

KOMPROMATUL MOLDOVENESC ȘI LAUNDROMATUL RUSESC

Igor Dodon a ajuns președinte în urma unei campanii agresive de *fake news* îndreptate împotriva principalei sale contracandidate, Maia Sandu, candidat proeuropean, fost ministru al educației.

[1]) K.M. Wilson, „The Protocols of Zion and the Morning Post, 1919–1920", în *Patterns of Prejudice*, vol. 19, nr. 3, 1985, pp. 5–14. [2]) „Citizen must salute rumanian officer...", *New York Times*, 16 dec. 1925. [3]) Arhiva Națională a Republicii Moldova, Fond 339, Inventar 2, Dosar 1, tomuri 1, 5 și 7, în Ș. Plugaru, „«Palma de frate» a jandarmului român în Basarabia interbelică" (I), probasarabiasibucovina.ro.

În săptămânile de dinaintea scrutinului decisiv din 13 noiembrie 2016, Marchel, episcop de Bălți și Fălești (eparhie a Mitropoliei Moldovei, subordonată Patriarhiei Moscovei), a susținut o conferință de presă în care i-a îndemnat pe creștini să nu o voteze pe Maia Sandu, pentru că ea ar fi un „pericol pentru Biserică", și să-l voteze pe „creștinul Igor Dodon". Marchel a mai spus că Maia Sandu ar fi „stearpă", pentru că nu are familie și copii și că un vot în favoarea acesteia „va fi un păcat". În trecut, Marchel mai declarase că ar trebui să li se interzică homosexualilor accesul în instituțiile de educație, sănătate și alimentație publică și că peste 90% dintre aceștia sunt bolnavi de HIV/SIDA.[1]

În dezbaterea finală televizată, Igor Dodon a insinuat că Maia Sandu ar face parte dintr-o minoritate sexuală. Mai mult, Dodon a acuzat-o că ar fi vinovată de faptul că mai mulți copii s-ar fi sinucis în Moldova în perioada când era ministru al educației. „Igor Dodon este un laș, iar minciuna este singura sa armă în această campanie electorală", a răspuns Maia Sandu.

În 24 octombrie 2016, guralumii.net, un site apărut cu o lună în urmă, publica articolul cu titlul: „Maia Sandu a promis europenilor că va accepta în Moldova 30 000 de imigranți sirieni", în care se scria că Angela Merkel, cancelarul Germaniei, îi promisese Maiei Sandu sprijinul ei și al Partidului Popular European, iar Sandu, în schimb, dacă va ajunge președinte, urma să primească în Republica Moldova 30 000 de refugiați sirieni.[2] Informația a fost preluată apoi de puterea.info, actualitati.md, noi.md, Ren TV Moldova, mbc.md, newsru.md, vybor.md, kp.md, alfanews.md, novostimoldova.ru, moldova24.net ș.a.

În noiembrie 2016, ziarul de partid al PSRM, *Socialistul*, amplifică substanțial minciuna, relatând că Maia Sandu urma să îi instaleze pe refugiați în casele lăsate goale de moldovenii plecați la muncă în străinătate. „Diaspora siriană din Moldova

[1]) V. Călugăreanu, „Moscova o atacă pe Maia Sandu...", DW, 5 nov. 2016. [2]) „Cum a evoluat minciuna cu sirienii...", *Ziarul de Gardă*, 6 nov. 2016.

o susține pe Maia Sandu la prezidențiale: «Aici e bine de trăit!»" se afirma în articol. Informația a fost tipărită și pe pliantele electorale ale lui Dodon. Deși Maia Sandu a cerut publicarea unei dezmințiri, ziarul nu i-a dat curs.

Știrea a fost preluată de Publika, Prime TV și Canal 3, trei dintre canalele grupului media GMG, aflat în proprietatea lui Vlad Plahotniuc, proeuropean declarat, cel care conduce Partidul Democrat aflat la guvernare. De ce ar lovi un proeuropean susținut de Partidul Social Democrat din România în candidatul proeuropean? Vom vedea în cele ce urmează.

Moldcel.com a mers și mai departe, relatând că primii 10 000 de sirieni au ajuns deja în Moldova și au fost cazați la Sadova, raionul Călărași, în chiar satul de baștină al liderului socialist Igor Dodon. Deși pe site era postat un avertisment că „acesta este un pamflet și trebuie tratat ca atare", angajații Serviciului Protecției Civile și Situații Excepționale din Călărași, probabil lipsiți de umor, au sunat la primăria din Sadova să verifice dacă în sat au ajuns, într-adevăr, imigranți sirieni.[1]

A doua zi, 3 noiembrie, în cadrul unei dezbateri electorale televizate, Maia Sandu îl acuză pe contracandidatul său, Igor Dodon, de răspândirea de informații false și neagă că ar avea vreo înțelegere în privința găzduirii imigranților sirieni. Răul fusese însă făcut, iar minciuna nu s-a oprit acolo.

În 4 noiembrie, pe canalul YouTube Fundația Sirieni fără Frontiere, creat în aceeași zi și desființat după alegeri, apărea un clip video în care trei studenți sirieni de la Universitatea de Medicină și Farmacie „Nicolae Testemițeanu" din Chișinău își declarau susținerea pentru Maia Sandu, spunând că și-ar dori ca în Moldova să ajungă cât mai mulți sirieni. *Ziarul de Gardă* a descoperit că nu exista nici o fundație cu acest nume. Înregistrarea video a fost însă preluată de un alt canal YouTube, Kat Politician, fiind subtitrată în română și rusă[2], și de alte

[1]) „Culmea absurdului: Salvatorii din Călărași...", *Ziarul de Gardă*, 3 nov. 2016. [2]) @Kat politician, „Sirienii din Moldova – Votați Maia Sandu!", YouTube, 4 nov. 2016.

zeci de site-uri, printre care subiectulzilei.md, argumentul.info, zugo.md, democracy.md, stirimd.net cay, puterea.info ș.a.

În 5 noiembrie, subiectul „diasporei siriene din Moldova" este difuzat în buletinul de știri de la Prime TV, cel mai urmărit[1] post din Republica Moldova, parte a trustului GMG, al cărui proprietar este același prim-vicepreședinte al Partidului Democrat, Vlad Plahotniuc. Mai trebuie spus că Prime TV retransmite Canal 1, postul de stat principal al Federației Ruse. De ce ar retransmite un proeuropean pe principala rețea terestră din Republica Moldova propagandă rusă? „Din rațiuni de stat", a fost răspunsul *off the record* al celor care se aflau în preajma celui mai puternic om din Republica Moldova.

Socialiștii au mediatizat și ei intens falsul pe rețelele de socializare – pe actualitati.md, site înregistrat de Iuri Vitneanski, consilier municipal PSRM, pe Accent TV, care îi aparține unui apropiat al lui Igor Dodon, Vadim Ciubara, și pe replika.md, înregistrat de Roman Fiodorov, membru al tineretului comunist, filiala Bălți.[2]

Nici măcar în 2018, la un an după alegeri și instalarea lui Dodon la președinție, conversația pe această temă nu a încetat, deși minciuna fusese demontată în nenumărate rânduri, iar Maia Sandu pierduse, oricum, alegerile. Pe site-ul *Ziarului de Gardă*, cel mai important ziar de investigație din Republica Moldova[3], primul care a demontat falsul, „Dudaev" posta în

[1]) Barometrul Opiniei Publice (BOP), Institutul de Politici Publice (IPP), aprilie 2017. [2]) „Siriiskaia diaspora v RM vistupila...", *Replika*, 4 nov. 2016. [3]) În 21 februarie 2017, *Ziarul de Gardă*, singurul ziar de investigații din Republica Moldova, era clonat, site-ul *fake* funcționând timp de 48 de ore la adresa ziaruldegarda.com. Ziariștii au descoperit că pagina web fusese înregistrată în 7 februarie 2017 de către o persoană pe nume Maxim Luca, având o adresă juridică falsă. Site-ul *fake* avea o poziție proguvernare. Nu era prima clonare a ziarului înființat în 2004. În campania electorală din mai 2011, în Chișinău erau distribuite ediții tipărite ale unui fals *Ziar de Gardă*. Nici în 2011, nici în 2016, autoritățile nu au declanșat vreo anchetă. Astăzi mai funcționează încă un cotidian electronic omonim în Bacău cu un logo similar, dar cu o politică editorială opusă.

1 ianuarie 2018: „Negațiile Maiei Sandu aici nu au nici o valoare. Personal sunt sigur că așa o discuție a avut loc, luând în considerație toate eforturile doamnei Merkel pentru cazarea tuturor refugiaților."[1] Profesioniștii încep întotdeauna lucrul din prima zi a anului.

În dezbaterea televizată de la Pro TV Chișinău, din 3 noiembrie 2016, Igor Dodon mai făcea o declarație uluitoare: „În perioada cât Maia Sandu a fost ministru al educației, în premieră, în anii 2012–2015 au fost înregistrate peste 400 de cazuri de suicid și tentative de suicid la copii. Acesta este rezultatul reformelor." Dodon susținea că sinuciderile fuseseră provocate de instalarea camerelor de supraveghere în sălile unde se susțin examenele de bacalaureat.

Știrea a fost preluată și peste Prut. România TV titra: „Igor Dodon susține că Maia Sandu este responsabilă de sinuciderea a 400 de elevi, după instalarea camerelor video la Bacalaureat"[2], iar Antena 3: „Dodon sugerează că Maia Sandu este responsabilă de sinuciderea a 400 de elevi."[3]

A doua zi, psihologul Liuba Ceban, fondatoarea serviciului TelVerde Antisuicid, îl critică dur pe Igor Dodon, acuzându-l că utilizează în scopuri electorale cifre și argumente dubioase, într-un mod care „este ofensator pentru familiile care au pierdut copii": „Eu nu înțeleg cum poți să faci declarații publice atât de iresponsabile și nepregătite pe un subiect atât de sensibil"[4], spunea ea.

Dodon a câștigat alegerile cu 52,1%, Maia Sandu a obținut 47,9%. Cât au contat *fake news*, dezinformarea și *kompromatul*? Nu vom ști niciodată.

Dar Republica Moldova este un stat al paradoxurilor, o viziuină care te scoate într-o Țară a Minunilor unde nimic nu e ce pare a fi. Este tărâmul unde falsurile și propaganda articulează o realitate în care cetățenii consimt să creadă, deși știu că este falsă. Republica Moldova a fost ultimul stat fost sovietic guvernat de un partid comunist (2001–2009). Chiar dacă partidul funcționa ca un cartel sud-american, neavând nimic din ideologia lui Lenin, brandul a atras electoratul, care avea nevoie să creadă în Țara Minunilor.

[1]) „Cum a evoluat minciuna cu sirienii...", *Ziarul de Gardă*, 6 nov. 2016. [2]) „Igor Dodon susține că Maia Sandu este responsabilă...", România TV, 4 nov. 2016. [3]) „Dodon sugerează că Maia Sandu este responsabilă...", Antena 3, 4 nov. 2016. [4]) „Igor Dodon, criticat dur pentru manipularea datelor...", Agora.md, 4 nov. 2016.

Dacă în Occident distribuția în spectacolul politic este limpede și constantă de la o reprezentație la alta, în Chișinău, actorii schimbă rolurile neobosiți. Unioniștii devin stataliști, proeuropenii – eurasianiști iar bursierii statului român – nepoți ai victimelor jandarmului român.

Iar spectacolul politic este unic în Europa: primăria Chișinăului este confiscată în urma unui atac de tip „raider"[1], iar primarul orașului Bălți conduce administrația aflându-se la Moscova. Ca și cum nu ar fi de ajuns, un miliard de euro dispare din bănci, adică circa 1/8 din PIB-ul micului stat, printr-o scamatorie atent premeditată. Asta după ce, cu un an mai înainte, se aflase de celebrul *Laundromat moldovenesc* – băncile moldovenești care spălaseră 22 de miliarde de dolari, bani cash proveniți din Rusia.[2]

Cititorul occidental care ar fi citit în 7 noiembrie 2017 *The Economist*[3], ar fi fost complet debusolat întrând în această lume a oglinzilor, în care Pălărierul Nebun și Iepurele de Martie produc scenarii neîncetat. Deși prestigioasa revistă britanică are ca editori doi dintre cei mai buni specialiști pe Rusia și Europa de Est, Arkadi Ostrovski și Edward Lucas, confuzia nu poate fi risipită ușor. Este Vlad Plahotniuc, prim-vicepreședintele Partidului Democrat, aflat la guvernare și cel mai bogat om din mica republică, cel care comandă asasinate sau este o victimă a Kremlinului? Este guvernarea lui Plahotniuc cu adevărat proeuropeană sau doar un clan care guvernează prin

[1]) Calchiere din rusă (*reiderski zakvat, reiderstvo*), cu sensul de preluare ilegală a unei companii sau a unor părți din aceasta. De obicei, preluarea se face prin judecători corupți. [2]) „Spălătoria rusească: Moscova–Riga via Chișinău", Rise Project, 22 aug. 2014. [3]) „Poor Moldova. The dismal politics of one of...", *The Economist*, 7 nov. 2017.

„atacuri raider", o *maskirovkă* pentru a camufla spălarea de bani și crima organizată, o filială a cleptocrației rusești?

Procuratura din Republica Moldova acuza în 24 octombrie 2017 șapte persoane că ar fi conspirat pentru asasinarea lui Vlad Plahotniuc. Șeful bandei era un gangster cunoscut ca „Bulgarul", despre care se credea că ar fi deja în Rusia. În 2 noiembrie, într-un interviu televizat, un gangster aflat în pușcărie l-a acuzat pe Plahotniuc că l-ar fi plătit ca să asasineze un bancher rus la Londra. Apoi se află că la începutul lunii decembrie 2017, judecătoria din Basmanîi, Moscova, are pe rol un dosar în care Vlad Plahotniuc ar figura în calitate de învinuit „pentru omor cu deosebită cruzime în cadrul unei grupări de crimă organizată"[1]. Într-un interviu pentru Reuters, Plahotniuc afirma că Rusia „hărțuiește oficiali moldoveni prin fabricarea a zeci de dosare false"[2].

Plahotniuc este învinuit de bruma de opoziție care a mai rămas la Chișinău că a folosit *kompromatul* pentru a trimite la pușcărie sau a scoate din viața politică pe mai toți rivalii. *Kompromatul* nu este o tehnică recentă, e veche de când lumea, sovieticii au făcut însă din ea o știință militară. Termenul vine din rusă, prin telescopajul cuvintelor *compromițător* și *material*.

În 2014, PD câștigase doar 15,8% din voturi la alegerile generale. Cu toate acestea, a reușit să obțină controlul a mai mult de jumătate din parlament (deputați din opoziție susțin că li se oferă 500 000 de euro pentru a trece în partidul lui Plahotniuc), și în acest fel și guvernul. Plahotniuc controlează – se spune – și puterea judiciară, acuzație pe care o catalogheză ca o „invenție" a dușmanilor săi. Un diplomat declara pentru *The Economist*: „Să fie clar, este un stat capturat – capturat de un singur om. Este o dictatură oligarhică. Nu există interes în reforma judiciară în această țară, pentru că dacă ar fi fost, regimul s-ar fi prăbușit ca un castel de cărți de joc"[3].

În 2016, Vlad Filat, marele rival al lui Vlad Plahotniuc, fost prim-ministru proeuropean, a fost închis pentru abuz de putere.

[1]) V. Călugăreanu, „Război diplomatic sau șantaj...?", DW, 19 dec. 2017. [2]) *Ibidem*. [3]) *The Economist*, *op. cit.*

Filat a declarat că este o înscenare, nefiind singurul care îl acuză pe Plahotniuc că folosește justiția în folos propriu. Ulterior, și Dorin Chirtoacă a fost îndepărtat din funcția de primar general al Chișinăului și trimis în arest la domiciliu în urma a ceea ce și el numea, „o înscenare".

Chirtoacă era învinuit de „corupere pasivă în variantă agravată și infracțiunea de trafic de influență în cadrul proiectului parcărilor cu plată".[1] Chirtoacă este suspendat și în locul său este instalată Silvia Radu, la propunerea unui singur om, viceprimarul Grozavu, care tocmai trecuse prin subsolurile Centrului Național Anticorupție, ieșind de acolo, se spune, îndatorat binefăcătorului său, Plahotniuc. Milionara Silvia Radu candidase la președinție în 2016, primind în Chișinău doar 0,35% din voturi.[2] „Am venit pentru că domnul Grozavu m-a rugat să vin în funcție", avea să declare ea, adăugând că nu este afiliată politic. A fost ceea ce postsovieticii numesc un „atac raider". Din nou, PD, care nu obținuse la ultimele alegeri locale decât 2,74% din voturi, adică un singur mandat de consilier municipal, era bănuit că s-ar afla în spatele „atacului".[3]

În 11 noiembrie 2017, primarul suspendat este eliberat din arestul la domiciliu și plasat sub control judiciar, deși nu solicitase schimbarea încadrării. Urma să aibă loc un referendum la care chișinăuenii erau chemați să se pronunțe în privința demiterii lui Chirtoacă. „Ceva nu e în regulă cu această decizie", avea să spună Chirtoacă. „Având în vedere că este ultima săptămână înainte de referendum, eu mă aștept ca, în urma acestei decizii de astăzi cu eliberarea, să aibă loc tentative de batjocură, umilire publică cum a fost și în cazul cu Vlad Filat cu imagini în pielea goală", mai spune primarul suspendat.[4] După două ore, toate redacțiile din Moldova primesc un e-mail anonim de la Cityguardshield Skywalkermile cu un link către un site pentru adulți unde era plasat un film în care apărea

[1]) „Motivul pentru care Dorin Chirtoacă nu a fost...", Sputnik.md, 18 dec. 2017. [2]) V. Călugăreanu, „Atac raider la Primăria Chișinău?", DW, 6 nov. 2017. [3]) *Ibidem*. [4]) „Ceva nu este în regulă, cu siguranță", Unimedia, 10 nov. 2017.

primarul suspendat. Chirtoacă era ținta unui *kompromat*. Redacțiile au publicat știrea, fără nici un fel de verificări, funcționând ca o cutie de rezonanță, amplificând falsul chiar și atunci când exprimau dubii privind autenticitatea înregistrării. Sputnik publică o relatare cu titlul „În presa de la Chișinău a început să facă furori subiectul «imaginilor video porno» cu Dorin Chirtoacă"[1]. Un scenariu similar fusese pus în practică în urmă cu doi ani, în cazul ex-premierului Vlad Filat. O altă înregistrare video a fost postată mai târziu pe YouTube, în care lui Chirtoacă i se aduceau acuzații că ar fi omorât un om.[2]

Chirtoacă vorbește de o „procedură de linșare" care poate fi aplicată oricărui cetățean, ceea poate transforma Moldova într-un „ghetou", în care „cei ce se vor opune sau vor fi împotriva regimului vor fi umiliți și batjocoriți public"[3]. El se alătură astfel altor politicieni și figuri publice care îl acuză pe Plahotniuc că ar fi în spatele acestor operațiuni mafiote. Deputatul liberal-democrat Vadim Pistrinciuc publică o „confesiune" pe Facebook, arătând că „politicieni din opoziție, deputați, lideri de opinie, primari de orașe și sate, ziariști, consilieri, bloggeri" sunt filați de organele de forță controlate de Plahotniuc[4] – Centrul Anticorupție, Procuratura Generală, Comisia Națională pentru Integritate, Ministerul Justiției.[5]

Oficial, socialiștii și Igor Dodon sunt în opoziție față de guvernarea PD și Vlad Plahotniuc – o rivalitate politică mimată, spun unii analiști politici.

Chiar de la începutul mandatului, Dodon a schimbat limba „română" în „moldovenească" pe pagina web a președinției, a scos logoul drapelului Uniunii Europene, a retras cetățenia moldovenească fostului președinte al României, Traian Băsescu, și a cerut revocarea din funcție a ambasadorului Republicii Moldova la București. La începutul lunii februarie 2017, Dodon i-a spus președintelui Consiliului European, Donald Tusk, că este gata să anuleze Acordul de Asociere cu UE.[1] De la învestire până în ianuarie 2018, Igor Dodon a vizitat de mai multe ori Kremlinul decât localitatea în care s-a născut, cea care ar fi fost „invadată de sirieni".

Televiziunile care fac parte din trustul media GMG au difuzat *fake news* despre Maia Sandu chiar și după ce candidatul PD la șefia statului, Marian Lupu, nu se calificase pentru turul doi. Cu alte cuvinte, cel care este susținut oficial de Partidul Social Democrat din România și care „va face tot posibilul pentru a implementa reforme și pentru a se asigura că Moldova rămâne fermă pe drumul european"[2], a girat atacurile asupra Maiei Sandu, candidat proeuropean susținut de clasa politică română. Cine să mai înțeleagă ceva?

Văzut de cei mai mulți drept cel mai puternic și influent personaj din Republica Moldova[3], supranumit „Păpușarul", Plahotniuc are două cetățenii și multiple identități (și-a schimbat numele în România de două ori – Vlad Ulinici și Vladimir Ulinici).[4] În 2014, investigând o posibilă infracțiune prevăzută de articolul 293 din Codul penal al României – falsul privind identitatea –, procurorii Secției de urmărire penală și criminalistică din cadrul Parchetului de pe lângă Înalta Curte de Casație și Justiție a României au clasat dosarul, pe motiv că infracțiunea se pedepsește penal în România, dar nu este prevăzută în legislația penală a Republicii Moldova. În condițiile în care Plahotniuc este totuși cetățean român, jurnaliștii care au investigat această afacere au tras concluzia că serviciile de informații au intervenit pentru a-l proteja.[5]

[1]) „Imagini cu Dorin Chirtoacă în timp ce făcea sex?", Sputnik.md, 10 nov. 2017. [2]) „Filmuleț porno cu Dorin Chirtoacă", HotNews.md, 2 iun. 2011. [3]) În cele din urmă, la referendumul din 19 noiembrie 2017 s-au prezentat doar 17,54% dintre alegătorii înscriși în listele electorale. Silvia Radu a rămas primar interimar, iar Chirtoacă și-a dat demisia în ianuarie 2018. [4]) „Confesiune de la Vadim Pistrinciuc...", Agora.md, 11 nov. 2017. [5]) V. Socor, „Plahotniuc's Power Base...", *Eurasia Daily Monitor*, vol. 13, nr. 7, ian. 2016.

[1]) „Igor Dodon pur și simplu «arde» Moldova", DW, 8 feb. 2017. [2]) V. Plahotniuc, „Eastern Partnership must not be deterred...", *EU Observer*, 24 nov. 2017. [3]) M. Levcenco, „Plahotniuc: Moldova's man...", Open Democracy, feb. 2016. [4]) „V. Plahotniuc, oligarh și al treilea om în stat...", *Adevărul Moldova*, 27 ian. 2011. [5]) „V. Plahotniuc, oligarhul care vrea

Plahotniuc nu este iubit de electorat – 32,6% dintre moldoveni îl consideră cel mai corupt politician și doar 1,5% au încredere în el.[1] Nu este doar cel mai bogat din republică, ci și cel mai mare patron de media. El deține patru posturi TV cu acoperire națională (Prime TV, Canal 2, Canal 3 și Publika TV) din cele cinci (a cincea fiind televiziunea de stat) și trei posturi de radio (Publika FM, MuzFM și Maestro FM), reprezentând, cu totul, 60% din piața media și 60% din piața de publicitate.[2] Majoritatea stațiilor au retransmis canale TV sau radio din Federația Rusă până în 2018, când a intrat în vigoare legea împotriva propagandei ruse, ale cărei prevederi sunt aplicate selectiv, la discreția trustului GMG.

Prime TV retransmite programele unuia dintre cele mai populare posturi din Rusia, Canal 1. Principalul jurnal zilnic de știri, Vremia, și cel săptămânal, Voskresnoe Vremia, erau retransmise imediat după Primele Știri, buletinul local, ceea ce genera confuzie privind identitatea canalului urmărit. Astfel, 15% din telespectatorii Prime TV credeau că Vremia din Rusia este fie un buletin de știri produs în Moldova, fie un buletin produs în Moldova și Rusia.[3]

Cum Canal 2 și Canal 3 difuzează programe locale (știri, talk-show-uri), dar și documentare, filme și serii de televiziune cumpărate din Rusia, telespectatorii sunt de asemenea confuzi privind originea programelor – 9% din ei cred că buletinul local de știri Novosti, difuzat în rusă, este produs în Rusia sau este un program coprodus.[4]

Institutele media independente din Chișinău afirmă că Prime TV și Publika TV „manipulează informația atunci când acoperă diverse subiecte politice, inclusiv proteste, încercând să distorsioneze mesajul și să discrediteze protestatarii", iar GMG angajează troli „într-un număr mare raportat la piața media locală"[1].

În această lume a oglinzilor, nimic nu e ce pare a fi. Știrile *fake* deschid jurnalele de știri la posturile de televiziune cu acoperire națională, iar *kompromatul* sau linșarea publică a opozanților politici sunt asistate de justiție. Republica Moldova încă mai joacă ambele cărți, a Estului și a Vestului, a Păcălarului Nebun și a Iepurelui de Martie.

MINUNATA „LUME RUSĂ"

Simbolurile sunt importante în această lume a oglinzilor. Cu cât prosperitatea moldovenilor este mai subțire, cu atât acestea devin mai importante. Limba moldovenească, panglica Sfântului Gheorghe, tancurile devenite monumente (cu țevile îndreptate spre Occidentul fascist), Ziua Victoriei, toate sunt elemente ale metanarațiunii moldovenești.

Conform acesteia, moldovenii fac parte din Lumea Rusă, dar sunt o națiune aparte, cu limbă și istorie proprii. Ei au revenit firesc la Imperiul Țarist în 1812, patria pravoslavnicilor, fiind salvați de fasciștii români de două ori – în 1940 și 1944. Toată această metanarațiune instrumentalizată istoric de sovietici este acum speculată prin *fake news*. Pentru moldovenii statalişti, al Doilea Război Mondial a început ca și pentru Moscova, în 1941. Episodul 1939, când URSS a atacat și dezmembrat Finlanda, statele baltice, Polonia și România, nu există, e o dezinformare a Occidentului, este *fake news*.

În 5 decembrie 2013, Curtea Constituțională a Republicii Moldova hotăra că Declarația de Independență face corp comun cu textul Constituției (adoptată în 1994) și că prevederile acesteia prevalează asupra textului Constituției. Având în vedere că în

---

să conducă...?", *Evenimentul Zilei*, 17 ian. 2016. [1]) BOP, IPP, dec. 2017. [2]) N. Gogu, „Who Controls the Media and People's Media Consumption?", în *The Moldovan Information Environment, Hostile Narratives, and their Ramifications*; A. Sillanpää (coord.), NATO Strategic Communications Centre of Excellence, Riga, iul. 2017, pp. 35–52. [3]) T. Cărăuș, I. Godarsky, *Measuring perceptions of socio-political news by the media audience in the Republic of Moldova*, Centrul pentru Jurnalism Independent, nov. 2015. [4]) *Ibidem*.

[1]) N. Gogu, *op. cit.*; V. Socor, *op. cit.*

Declarația de Independență se menționează că limba oficială în Republica Moldova este „limba română în baza grafiei latine", articolul 13 din Constituție, care se referă la „limba moldovenească", urma să fie modificat în consecință.

În octombrie 2017, Curtea Constituțională dă aviz pozitiv proiectului de amendare a legii fundamentale în vederea schimbării denumirii limbii oficiale – din „moldovenească" în română. Pentru ca parlamentul să aprobe modificarea celebrului articol 13 din Constituție era nevoie de 67 de voturi din cele 101. Partidele „proeuropene" și „proromânești" – PLDM, PD și PL – nu aveau însă decât 35 de voturi.

Președintele Dodon a reacționat rapid pe Facebook, arătând că limba este „moldovenească" și a propus să fie organizat un referendum în acest sens. „Limba moldovenească" este „încetățenită de secole pe teritoriul țării" și „constituie un element fundamental al identității și al matricei culturale a moldovenilor", scria el.[1]

În deschiderea conferinței internaționale științifice „Statalitatea Moldovei: continuitatea istorică și perspectiva dezvoltării", dedicată aniversării a o sută de ani de la „restaurarea statalității moldovenești", Igor Dodon afirma:

> Vă amintesc că de mai bine de douăzeci de ani de la obținerea independenței, noi, în loc să învățăm, în mod firesc, istoria Moldovei, am învățat o istorie a românilor, raportându-ne la miturile, viziunile și doctrina țării vecine. [...] Am devenit cu toții victimele unei campanii ideologice, informaționale și psihologice de dezrădăcinare a identității moldovenești și a memoriei noastre istorice.[2]

Narațiunea rusă arată că moldovenii sunt un popor distinct de cel român, care a ales să trăiască în Lumea Rusă încă din 1812. Moldovenismul reprezintă o identitate distinctă, care se forjează alături de celelalte identități din fosta Rusie imperială, într-un simfonism al multiculturalității mult mai autentic decât cel din Uniunea Europeană.

[1]) Limba oficială din Constituția Republicii Moldova...", Pro TV, 31 oct. 2017. [2]) „Identitatea și istoria sînt pilonii...", Președinția Republicii Moldova, 24 mar. 2017.

Moscova nu numai că încurajează ideea de statalitate și limbă moldovenească, dar este cea care a inventat glotonimul. În 1924 se constituia Republica Socialistă Sovietică Autonomă Moldovenească (RASSM) în stânga Nistrului, cu capitala la Balta. RASSM trebuia să joace „același rol de factor politico-propagandistic pe care-l joacă Republica Bielorusă față de Polonia și cea Karelă față de Finlanda", atrăgând „atenția și simpatia populației basarabene", creându-se astfel „pretexte evidente în pretențiile alipirii Basarabiei la Republica Moldovenească"[1].

Experimentul se pare că a reușit – 63% din moldoveni considerau în 2017 că limba de stat ar trebui să se numească oficial „moldovenească" și doar 34% „română".[2]

Moscova continuă să imagineze scenarii și narațiuni pentru Transnistria ca parte a Lumii Ruse, alimentate prin *fake news*. În noiembrie 2017, Lenta.ru publica un articol cu titlul „Ucraina vrea să propună Rusiei să cedeze Transnistria în schimbul Crimeii".[3] În timpul unei vizite la Moscova, într-un interviu acordat ziarului *Argumenty i fakty*, Dodon a afirmat că „Transnistria are două opțiuni: fie parte a Ucrainei, inclusă în regiunea Odesa, fără nici un drept și fără autonomie, fie un loc decent într-o Moldova federală, în care vor păstra tot ceea ce au acum". Publicațiile rusești au preluat informația, arătând că Ucraina este dispusă să accepte Transnistria în schimbul Crimeii[4], citând-o în acest sens pe Irina Friz, președintele Delegației permanente a Ucrainei la Adunarea Parlamentară a Consiliului Europei. Friz apostat un mesaj pe Facebook arătând că este o dezinformare și că „Ucraina nu își vinde teritoriile și respectă integritatea teritorială a altor state", invitându-l pe Dodon să facă același lucru.[5] Irina Friz era cunoscută pentru opiniile

[1]) Gheorghe Cojocaru, *Cominternul și originile „moldovenismului"*, Ed. Civitas, Chișinău, 2009, pp. 91–96. [2]) BOP, IPP, aprilie 2017, p. 79. [3]) „Ob Ukraine, ob obmene Krmia...", Lenta.ru, 15 nov. 2017. [4]) I. Cerniak, „My svergnem etu vrazhdebnuiu...", *Argumenty i fakty*, 13 sept. 2017. [5]) „Na Ukraine zadumalis' o vozmozhnosti...", Lenta.ru, 15 nov. 2017.

ferme în privința anexării Crimeii și a războiului dus de Rusia în Ucraina. Acesta este motivul pentru care, cu trei luni mai înainte, o publicație prorusă din Polonia relata că Ucraina va fi reprezentată la Summitul NATO de la Varșovia de un „star porno", adică de Irina Friz. Publicațiile ruse au preluat știrea de la „colegii" lor polonezi.[1]

În septembrie 2016, liderul „republicii nistrene", Evgheni Șevciuk, cerea ca sistemul juridic al Transnistriei să fie modificat în conformitate cu cel al Rusiei, pentru a pune în aplicare rezultatul referendumului din 17 septembrie 2006 privind alipirea la Federația Rusă. Kremlinul a refuzat din nou solicitarea de a înghiți Transnistria, deși rezultatul referendumului fusese la fel de „convingător" ca și cel din Crimeea. Ceea ce înseamnă că Rusia are nevoie de Transnistria așa cum e, în pofida retoricii privind autodeterminarea, clamată în cazul Crimeii.

Din Lumea Rusă face parte și Găgăuzia, cu cei 130 000 de găgăuzi ai săi. Înainte de colapsul URSS, a apărut mișcarea separatistă Găgăuz Halki, cu sprijinul Moscovei. În decembrie 1990, separatiștii proclamă Republica Găgăuzia, care constă din trei raioane din sudul Moldovei – Comrat, Ceadâr-Lunga și Vulcănești. Prin Constituția din 1994, parlamentul de la Chișinău acordă autonomie Găgăuziei și un statut special.

În martie 2012, legislativul regional – Adunarea Poporului a UTA Găgăuzia, semnează o colaborare cu Consiliul Suprem al Transnistriei și acte similare cu parlamentele din Osetia de Sud și Abhazia, regiuni separatiste ale Georgiei.

Strategia creării de „comunități imaginate" continuă și astăzi, de data aceasta prin *fake news*. 2014 a fost un an plin de „mișcări de autodeterminare". La Odesa, în 27 octombrie 2014, era proclamată „Republica Basarabia a Bugeacului", cu participarea Găgăuziei și a câtorva raioane din Ucraina.[2] Chiar dacă nu a fost luată în seamă, narațiunea „autodeterminării basarabene" nu a fost abandonată.

[1]) „Les médias ont présenté une députée ukrainienne...", StopFake, 14 iul. 2016. [2]) „V Odesskoi oblasti provozglasili «Budjakskuiu...", Gagauzinfo.md, 30 oct. 2015.

În 16 mai 2015, publicații rusești și ucrainene relatau că în Odesa s-ar fi desfășurat al doilea congres al „Radei Populare a Basarabiei", la care a fost prezentat proiectul privind autonomia național-culturală a Ținutului Basarabean. S-a anunțat că proiectul fusese transmis Radei Supreme și Administrației prezidențiale de către liderul „Radei Populare a Basarabiei", Vera Șevcenko.[1] News-front.info a publicat și imagini video de la eveniment, cu titlul „Urgent!!! Consiliul Poporului Basarabiei a anunțat proiectul de autonomie a Basarabiei!"[2] RBK-Ukraina relata că la congres „au participat și președintele Mișcării Pentru Pace din Muntenegru, reprezentantul special al Partidului Smena din Polonia pentru problemele minorităților naționale, jurnaliști din Cehia, Ucraina și Moldova.[3] Se mai arăta că „proiectul de lege fixează juridic Basarabia în calitate de regiune unică polietnică, multiculturală și autonomă". Proiectul de lege era susținut de personalități din Chișinău, Tiraspol și Moscova – politicieni, jurnaliști, etno-psihologi, experți în conflicte culturale, economiști și chiar de un fost candidat la președinția bulgară, Pavel Cernev.

1news.com.ua anunță apoi că Vera Șevcenko a fost răpită după conferință de angajații Serviciului de Securitate al Ucrainei, SBU. Publicația arăta că Vera Șevcenko preluase conducerea Radei Populare a Basarabiei după o altă dispariție, cea a primului ei lider, Dmitri Zatuliveter. (Coincidența numelui de familie cu cel al Katiei Zatuliveter, bănuită de spionaj la Londra, este una dintre obișnuitele ironii ale istoriei.)

Investigațiile de presă ulterioare, realizate de *Odesskaia jizni*[4], *Dumskaia*[5] și StopFake[6], au arătat că, de fapt, congresul „Radei Populare a Basarabiei" nu avusese loc, cetățenii străini nu se aflau pe teritoriul Ucrainei, iar liderul Radei Populare a

[1]) „Fals: Basarabia și-a anunțat autonomia", StopFake, 22 mai 2015. [2]) News-Front, 16 mai 2015. [3]) „«Narodnaia rada Bessarabii» predstavila...", RBK-Ukraina, 16 mai 2015. [4]) „Informația o vtorom s'iezde «Narodnoi Radi»...", *Odesskaia jizni*, 16 mai 2015. [5]) „SBU: informația o vtorom s'iezde «bessarabskih»...", *Dumskaia*, 17 mai 2015. [6]) StopFake, *op. cit.*

Basarabiei, Vera Șevcenko, se afla într-un „local de agrement" și nu știa nimic despre eveniment.[1] La adresa la care ar fi existat site-ul Radei se află astăzi un site comercial.

În februarie 2014, conform unui referendum organizat în Găgăuzia, 98% din locuitorii găgăuzi au votat pentru a se alătura Uniunii Rusia-Belarus-Kazahstan. În campania media derulată cu acest prilej, într-una dintre emisiunile TV din campanie se spunea că „găgăuzii nu vor să trăiască sub steagul românesc, să sufere din cauza jandarmului român"[2].

În iulie 2014, Consiliul Consultativ al Audiovizualului (CCA) a suspendat emisia postului Rusia 24, căruia i s-a imputat „lipsa atitudinii profesioniste și a pluralismului" în relatarea referendumului găgăuz.[3] În aprilie, CCA demarase un proces de verificare a canalelor rusești de televiziune care emiteau pe teritoriul Moldovei, pentru a asigura „siguranța informațională în țară". Cum măsura nu a avut nici un efect, în 27 mai 2015, CCA a decis suspendarea retransmiterii postului Rusia 24 pe teritoriul Republicii Moldova pe o perioadă nedeterminată. CCA a acuzat postul TV de „lipsă de pluralism de opinie", „promovarea politicii Federației Ruse" și a invocat „necesitatea protejării mediului informațional al țării"[4]. Reprezentanții partidului pro-Kremlin Casa noastră–Moldova au atacat decizia în instanță, dar solicitarea a fost respinsă.

Mass-media rusă este influentă în Republica Moldova. Pentru a se informa, 62% din moldoveni urmăresc posturile moldovenești, 39% pe cele rusești și 14% posturile românești (europene).[5] Dar chiar și cei care urmăresc televiziunile moldovenești, vizionează de fapt programe rusești – 80% din conținutul media difuzat pe piața moldovenească vine din Federația Rusă.[6]

[1]) „Zaiavlenie Veri Șevcenko", YouTube, 18 mai 2015. [2]) „Gagauzia namerena sozdat' svoiu armiu...", *Rosbalt*, 18 mar. 2014. [3]) „Moldova's TV Council Bans Rossiya 24...", RFE/RL, 5 iul. 2014. [4]) „Curtea de Apel Chișinău legalizează interzicerea..", Moldnews, 7 apr. 2016. [5]) BOP, IPP, nov. 2017, p. 36. [6]) L. Barbăroșie, „80% din tot contentul audiovizual...", RFE/RL, 8 aug. 2016.

Pentru cei peste jumătate de milion de moldoveni care lucrează în Rusia, Lumea Rusă nu este un concept abstract, ci unul cât se poate de concret, arată Igor Munteanu, fost ambasador la Washington – înseamnă posibilitatea de a câștiga mai bine decât în Moldova, de a obține un pașaport (în special pentru transnistreni), vize de ședere pe termen lung, permis de muncă, dreptul de a face afaceri, asigurare medicală și școlarizare gratuită.

Scenariul construit îndelung de Moscova pentru Republica Moldova este cel al unei federații sau confederații, cu Moldova, Transnistria și Găgăuzia subiecți egali. Planul a fost propus în mod constant, cu răbdare, în ultimii 20 de ani. Nici măcar Voronin nu l-a acceptat. Planul, cunoscut ca „planul Kozak"[1], ar duce la consfințirea prin legea fundamentală a controlului Moscovei asupra Republicii Moldova, Transnitria si Găgăuzia urmând să aibă drept de veto în politica externă și cea de apărare.

Narațiunea Lumii Ruse, arată că prin federalizare toți moldovenii vor fi laolaltă, într-un stat prosper, multietnic, precum a fost cel sovietic odinioară. Narațiunea este constantă, încă din anii care au urmat destrămării URSS. Atunci se făcea diferența între „naționalismul elitelor" din Moldova, de sorginte românofascistă, și „internaționalismul" egalitarist al transnistrenilor, de sorginte sovietică. Discursul oficial rus este că războiul din 1992 a izbucnit pentru că „radicalii" și „elitele" din Chișinău au vrut unirea cu România și doar armata rusă (*omuleții verzi* ai vremii) a împiedicat masacrarea populației civile din Transnistria, care voia să își păstreze identitatea, limba și cultura, amenințate de moldovenii de peste Nistru, ca în perioada interbelică. Doar armata rusă, relata agenția Tass, a oprit o baie de sânge și în Găgăuzia, într-un context similar.[2]

Scenariul se bucură de succes – dacă în 2003, atunci când Voronin a respins „planul Kozak", 70% din moldoveni se opuneau

[1]) I. Boțan, „Kozak Plan implications", E-Democracy, 30 nov., 2003. [2]) I. Munteanu, „Landscaping the Media Market and Ideological Positioning", în A. Sillanpää (coord.), *op. cit.*, p. 27.

federalizării, în 2017, numărul acestora scăzuse la 50,1%.[1] Propaganda dă roade.

Între timp, distanța între populație și „stat" crește considerabil: în 2017, doar 6,8% din moldoveni mai aveau „foarte multă încredere" în administrația locală, 4,8% în armată, 2,3% în poliție, 1% în justiție, 0,8% în guvern și 0,5% în parlament.[2]

Din cei 4,4 milioane de cetățeni înregistrați în 1989, astăzi mai sunt trei milioane acasă.[3] Restul au plecat la muncă în străinătate. Chiar dacă cifrele au o marjă foarte mare de eroare, statisticile fiind manipulate în scop electoral, realitatea este cenușie: sate întregi sunt goale. Din tot spațiul ex-sovietic, Moldova este statul în care vârstnicii o duc cel mai prost – 90% dintre pensionari au o pensie mai mică de 1 000 de lei (cca 45 de euro).[4]

Este lumea în care oglinzile au fost sparte și în spatele lor se cască hăul.

„TOATE NENOROCIRILE VIN DIN VEST"

„Norul radioactiv care a acoperit Moldova a venit la noi nu din Rusia, ci din România?"[5] scria ediția moldovenească a ziarului *Komsomolskaia Pravda* în noiembrie 2017. Cu două luni înainte, Europa intrase în alertă – deasupra sa plutea un nor nuclear. Deși toate cercetările indicau Rusia ca sursă, autoritățile de la Moscova negau că ar fi implicate în vreun fel.

În 26 noiembrie, Irina Astahova publică în Kp.md o „hartă de impact", arătând că „punctele roșii" aflate deasupra României ar indica o concentrație de izotopi suspectă. Fără să citeze experți în domeniu sau documente ale agențiilor internaționale

[1]) BOP, IPP, nov. 2017, p. 87. [2]) *Ibidem*, p. 42. [3]) „Principalele rezultate ale Recensământului populației și locuințelor pe 2014", Biroul Național de Statistică, 31 mar. 2014. [4]) V. Călugăreanu, „Furați și «expulzați» din propria țară...", DW, 21 aug. 2017; N. Costaș, „Sistemul de pensionare din Moldova...", Report.md, 13 iul. 2016. [5]) *Komsomolskaia Pravda v Moldove*, 26 nov. 2017; L. Zaharia, „Fals: Pericolul de radiație cu Ruteniu 106...", Stopfals.md, 10 dec. 2017.

care monitorizează nivelul de radiații în atmosferă, ea afirmă că România este sursa poluării nucleare, iar autoritățile din Republica Moldova ascund acest lucru.

Norul radioactiv a stat, într-adevăr, deasupra României, din 15 septembrie până în 10 octombrie, însă România nu a fost sursa poluării.[1] De fapt, cercetările internaționale au arătat că cea mai mare concentrație de Ruteniu 106 s-a înregistrat într-o regiune dintre munții Ural și fluviul Volga.

Deși Rosatom, corporația pentru energie atomică aflată în subordinea statului rus, a comunicat că nu a înregistrat scurgeri radioactive la nici una dintre centralele sale, toate privirile s-au îndreptat către unitatea de la Maiak, din regiunea Celeabinsk, construită în anii 1940, responsabilă pentru două din cele mai mari accidente soldate cu scurgeri radioactive în istoria Rusiei. În cel mai recent accident, din 2004, deșeurile radioactive fuseseră deversate în râul Teha, un afluent al fluviului Obi care se varsă în Oceanul Arctic.

La Maiak fusese înregistrată în 29 septembrie 1957 o catastrofă nucleară mai puțin cunoscută, a treia ca mărime din istorie după cele de la Cernobîl și Fukushima, catastrofă ținută secretă de sovietici timp de 30 de ani. În jurul uzinei de la Maiak începuse să se construiască în 1946 unul dintre numeroasele orașe secrete din URSS, inexistent pe hărți, care era menționat în corespondența secretizată ca Celeabinsk-40 (C-40), cu 100 000 de locuitori. Astăzi se numește Oziorsk[2]. Maiak era locul unde începuse programul secret sovietic de construire a armelor nucleare, sub directa comandă a lui Lavrenti Beria, șeful NKVD.

În septembrie 2017, Maiak a negat că ar fi sursa acestei scurgeri, precizând că nu a mai desfășurat operațiuni cu Ruteniu 106 „de câțiva ani"[3]: „Contaminarea atmosferei cu izotopul Ruteniu 106 înregistrată de Rosgidromet nu are legătură cu

[1]) „România a stat aproape o lună sub norul...", Pro TV, 22 nov. 2017. [2]) S. Goetschel, „«The graveyard of the Earth...»", *The Guardian*, 20 iul. 2016. [3]) T. Wesolowsky, „Locals Left In Dark About Russian...", RFE/RL, 21 nov. 2017.

activitatea uzinei Maiak."[1] Rosatom a comunicat la mijlocul lunii octombrie că probe prelevate de pe întreg teritoriul Rusiei în perioada menționată nu arată nici o urmă de Ruteniu 106. Mai mult decât atât, nivelul înalt înregistrat în Argaiaș, localitate aflată la 35 de kilometri de uzina nucleară, era mai scăzut decât cel înregistrat în alte locuri din Europa, cum ar fi Bucureștiul, sugerând că emisia nu a avut loc pe teritoriul rus.

În 9 noiembrie 2017, Institutul de Radioprotecție și Securitate Nucleară din Franța (IRSN) a dat publicității un raport[2] în care arăta că „cea mai plauzibilă zonă de emisie este cea situată între Volga și Ural" și că originea Ruteniului 106 ar putea fi „combustibil nuclear, surse radioactive sau reintrarea în atmosferă a unui satelit echipat cu generator termoelectric cu ruteniu". Concluzia finală a IRSN a fost că poluarea a fost probabil generată de „golirea unor instalații". IRSN publică o hartă în care norul radioactiv era, la acel moment, deasupra României, concentrația mai mare de Ruteniu 106 fiind evidențiată prin punctele roșii depistate de Astahova.

Cu o lună înainte, Comisia Națională pentru Controlul Activităților Nucleare (CNCAN) de la București emisese un comunicat în care preciza că nu fuseseră desfășurate „activități de producere, transport sau utilizare a Ruteniului 106 pe teritoriul României"[3].

Evgheni Savșenko, șeful autorității însărcinate cu sănătatea și siguranța în regiunea Celeabinsk, declara reporterului de la *The Guardian* că temerile sunt alimentate de „isterie" și că există suspiciuni privind informațiile care vin de peste graniță, arătând că Franța are de asemenea o uzină de procesare a combustibilului nuclear care „concurează cu cea de la Maiak"[4].

La Argaiaș, agenția rusă de meteorologie, Rosgidromet, înregistrase o concentrație de Ruteniu de 986 ori mai mare decât

[1]) S. Walker, „Russian nuclear facility denies...", *The Guardian*, 21 nov. 2017. [2]) „Detection of ruthenium 106 in France and in Europe", IRSN, 9 nov. 2017. [3]) „Informare cu privire la detectarea Ruteniului 106...", CNCAN. [4]) S. Walker, *op. cit.*

cea normală[1], fără a-i avertiza însă pe localnici.[2] Aceștia declarau reporterului de la Europa Liberă în 21 noiembrie că aflaseră despre „incident" din presa occidentală, de pe Internet, așa cum aflaseră despre Cernobîl din presa suedeză. Niveluri ridicate de radiații erau înregistrate în diverse locuri în Tatarstan.

Cum toate măsurătorile agențiilor internaționale arătau spre aceeași zonă din Rusia, Moscova a recunoscut în cele din urmă că sursa radiației se află in zona munților Ural.[3] În 20 noiembrie, agenția rusă de servicii meteorologice Roshydromet a confirmat concluziile emise de IRSN[4], arătând că „nivelul de Ruteniu 106 este de 986 de ori mai mare decât rata de poluare la stația de monitorizare care este la 30 de kilometri de centrala nucleară". Mostrele examinate de cele două stații meteorologice aflate în partea de sud a Munților Ural, în regiunea Celeabinsk, au indicat aceleași rezultate. Rușii înregistraseră încă din septembrie emisii de Ruteniu 106 în sudul Uralilor, pe care le-au catalogat ca „nivel extrem de ridicat de contaminare"[5].

Cu toate acestea, articolul din ediția moldovenească a *Komsomolskaia Pravda* apărea șase zile mai târziu, reluând teoria că România ar fi sursa, fără să citeze concluziile autorităților ruse. Atunci când, pe Facebook, unde Astahova repostase articolul, i se atrage atenția asupra surselor citate mai sus, inclusiv asupra concluziilor agenției ruse, jurnalista răspunde că „e greu să tragem concluzii", că „există suspiciuni" și că simte că e „doar o perdea de fum"[6].

Așteptând să se risipească fumul, Astahova nu a oferit nici o explicație jurnaliștilor de la API care au investigat acest caz de *fake news* cu iz de Cernobîl moldovenesc.[7] Ea posta însă pe Facebook, în 27 noiembrie, a doua zi după apariția articolului, un citat din Nassim Taleb, autorul cărții *Lebăda neagră*, cunoscut pentru părerile sale pro-Putin: „Dacă încerci să arăți ceea

[1]) *Ibidem.* [2]) T. Wesolowsky, *op. cit.* [3]) „Rosgidromet priznal tysiahekratnoie...", Meduza, 21 nov. 2017. [4]) „Ob avarinom, ekstremal'no visokom i visokom...", Roshydromet. [5]) „Source of «extremely high» radiation...", CBS News, 21 nov. 2017. [6]) @Irina Astahova, Facebook, 26 nov. 2017. [7]) L. Zaharia, *op. cit.*

ce se întâmplă cu adevărat, ești etichetat drept «putinist». Este o inchiziție a timpului nostru, care pedepsește opiniile ce diferă de cele oficiale."[1] Să se considere oare Astahova o lebădă neagră a jurnalismului din Republica Moldova?

NATO, STOP! GO HOME! (CUM ERA SĂ ÎNCEAPĂ AL TREILEA RĂZBOI MONDIAL)

„Tancurile au intrat în Moldova pe 3 mai", relatau posturile Rusia 1 și Rusia 24. „Militarii americani, cât pe ce să provoace o confruntare civilă în Moldova. Tancurile NATO, vehiculele blindate, tractoare militare și gredere se îndreptau spre poligonul din satul Negrești, când la graniță le-au blocat calea oameni cu afișe pe care scria într-o limbă înțeleasă de oaspeți «NATO, *stop! Go home!*»" relata reporterul de la Rusia 1.[2] „Potrivit opoziției, în Moldova a intrat de două ori mai multă tehnică decât era anunțată oficial de Ministerul Apărării", anunța Rusia 24.[3]

„Nu vom permite NATO să-și aducă tancurile în Chișinău"[4], declară Igor Dodon în 3 mai, preluat de presa comunistă și socialistă. Cinci zile mai târziu, în direct prin telefon la Rusia 24, Dodon afirmă că americanii fuseseră înștiințați că vor fi blocate toate intrările în oraș, de aceea au decis să intre în Moldova la ora cinci dimineața, „iar asta amintește de 22 iunie 1941"[5].

„Tancurile americane au invadat centrul Chișinăului", anunță Sputnik în 8 mai 2016.[6] „Opoziția moldovenească protestează împotriva tancurilor NATO la Chișinău", transmite postul rusesc NTV, adăugând că autoritățile au instalat tehnica „pe

[1]) „Nassim Taleb: «Patologia nașego vremeni...»", RBK, 16 iun. 2017. [2]) „Vedenie voisk NATO do predela...", Vesti.ru, 3 mai 2016. [3]) „Opozitsionaia «Naşa partia» vstala...", Vesti.ru, 3 mai 2016. [4]) „Dodon: Ne pozvolim soldatam NATO...", Accent TV, 3 mai 2016. [5]) În 22 iunie 1941, România a declarat război Uniunii Sovietice, armata română trecând Prutul. „Moldavskie sotialisti ne dopustiat demonstratii...", Vesti.ru, 8 mai 2016. [6]) Sputnik.md, 8 mai 2016.

întuneric".[1] Agenția federală de știri rusă FAN relatează că „americanii au venit în Chișinău cu tancuri, dar au plecat cu panglici ale Sfântului Gheorghe"[2], iar Rusia 24 susține că americanii au fost alungați din piață de socialiști.[3]

Sursele Russia Today confirmă că „americanii au bătut în retragere" după un protest al localnicilor. „Tehnica militată NATO este o tentativă cinică de a distorsiona trecutul în scopuri politice, de a demoniza Rusia și a-i submina imaginea", explică Srdja Trifkovic, un expert sârb, prezent deseori la RT.[4]

Dar ce se întâmplase, de fapt? Ministerul Apărării publicase în 7 mai, pe pagina oficială Army.md[5], un comunicat în care se arăta: „La data de 8 mai, începând cu ora 10:00, până la ora 14:00, în Piața Marii Adunări Naționale vor demara acțiunile consacrate comemorării victimelor celui de-al Doilea Război Mondial. La eveniment vor fi prezenți militarii Regimentului 2 cavalerie din Statele Unite ale Americii, care participă la exercițiul comun «Dragon Pioneer», desfășurat în Republica Moldova, și militari din cadrul Armatei Naționale."

Deși toată presa rusă, precum și cea comunistă și socialistă moldovenească vorbeau de tancuri, în piață nu fusese amplasat nici unul. Mai mult, nici un tanc american nu intrase în Moldova, nici pe înserat, nici la mijirea zorilor. „În piață nu a ajuns nici un tanc", declară Alla Diaconu, ofițer de presă la Ministerul Apărării. Ea dăduse telefoane la redacții, rugând jurnaliștii să rectifice informațiile conform cărora exercițiile militare ar fi sub egida NATO și arătând că nu era vorba de tancuri. „La expoziția din Piața Marii Adunări Naționale nu au fost tancuri. Au fost expuse 5 unități de tehnică de geniu din dotarea armatei SUA și 12 unități din dotarea armatei

[1]) „Moldavskaia opozitsia protestuiet protiv tankov NATO...", NTV, 8 mai 2016. [2]) „Amerikanți priehali v Kișinev s tankami...", FAN, 8 mai 2016. [3]) „Voienik SSHA vignali iz stoliți Moldavii...", Vesti.ru, 9 mai 2016. [4]) „«NATO hardware in Moldova...", RT, 9 mai 2016. [5]) „Activități de comemorare", Ministerul Apărării din Republica Moldova, 7 mai 2016.

Republicii Moldova. Tehnica a plecat din piață la ora 16.30, când nu era nici urmă de socialiști!", a mai spus Alla Diaconu, adăugând că atât intrarea coloanei în țară, cât și expoziția au fost lipsite de incidente. Mai mult, zeci de chișinăueni și-au adus copiii la „tancuri" și s-au pozat cu ostașii americani.[1]

[1]) V. Basiul, „Fals: Tancurile NATO au invadat Chișinăul", API, 19 mai 2016.

13
RUSIA: O DEMNITATE ANTROPOLOGICĂ SUPREMĂ

Rusia are misiunea sfântă de a apăra omenirea de păcatele mortale ale homosexualității, pedofiliei și incestului, care fac ravagii în Occident. În fața pericolului, rușii trebuie să fie uniți, așa cum au fost sub Stalin, în Marele Război pentru Apărarea Patriei. Dușmanii îi acuză pe ruși că au invadat țările vecine sau că au provocat foametea în Ucraina, dar nu sunt decât minciuni. De fapt, vor să provoace revoluții „colorate", ca în Ucraina, sau chiar să provoace un război, ca în Siria, pentru a aduce imigranți și a pune mâna pe bogățiile Rusiei.

FĂT-FRUMOS DIN MOSCOVA

Cum va rămâne Vladimir Vladimirovici Putin în istorie? Este el un supererou, sau un muritor ca noi toți? Putin se luptă cu tigrii siberieni, călărește, joacă hochei, face judo, zboară, se scufundă, câteodată mai plânge (e om) sau își împlinește o fantezie masculină comună – iubește o contorsionistă.

Vladimir Vladimirovici apare în fotografii cu bustul gol, bine-făcut, un bărbat căruia nu-i dai vârsta din buletin, peste 65 de ani. Amintește de împărații romani, ale căror statui, răspândite prin întregul imperiu, îi înfățișau fără haine, asemenea zeilor. Gândiți-vă la Hadrian, de exemplu.

Vladimir Vladimirovici sfidează nu numai fusele orare, ci însuși timpul, căci întinerește. Priviți fotografiile de la prima învestire în funcția de președinte, în 2000. Avea 48 de ani, era costeliv și încercănat. Priviți fotografiile recente și veți vedea că a avut loc, într-adevăr, o minune. De ce ar fi ales un astfel de om un job atât de anost și prost plătit – de președinte? Salariul

său lunar, de 12 500 de dolari, nu este nici măcar jumătate din cel al omologului său american. Umilitor.

Vladimir Vladimirovici este însă bogat. Se spune că are o avere între 40 și 200 de miliarde de dolari.[1] Asta e bine, ar spune rușii, pentru că dacă are grijă de banii săi atunci va avea grijă și de cei ai Rusiei. Și viceversa. Cu puțin timp înainte de a fi asasinat, Boris Nemțov făcea un inventar succint al gadgeturilor multiplului președinte-premier: 20 de case, 4 iahturi, 58 de avioane și elicoptere, inclusiv un Airbus și 2 Dassault Falcon.

Vladimir Vladimirovici este loial. Echipei sale de hochei, femeilor din viața sa, bărbaților în uniformă, Mamei Rusia. Vladimir Vladimirovici îi urăște pe trădători: Gorbaciov ar trebui să facă pușcărie pentru crima de a fi dezmembrat imperiul. Încă se mai lucrează la asta.

Vladimir Vladimirovici este patriot. Ce rus care își aruncă ochii pe harta lumii s-ar putea îndoi de asta? Rusia crește de la o zi la alta. Acolo unde Occidentul vede conflicte înghețate, Vladimir Vladimirovici vede oportunități de neratat. „Apartenența la națiunea rusă trebuie trăită ca o alegere, ca un lux de viață extraordinar, ca o demnitate antropologică supremă", spunea Dughin, ideologul noului imperialism rus.[2]

După mandatele sale, patru de președinte și unul de premier, Vladimir Vladimirovici ar vrea, probabil, ca istoria și Wikipedia să consemneze în dreptul numelui său „reunificarea" Osetiei de Sud, Abhaziei și Crimeii cu Rusia, „pacificarea" Ceceniei și renașterea Noii Rusii, Jocurile Olimpice de la Soci și Campionatul Mondial de Fotbal din 2018. Vor apărea însă și accidentul aviatic de la Smolensk, asasinarea Annei Politkovskaia și a altor 200 de jurnaliști incomozi[3], înecarea în sânge a Ceceniei, asasinarea lui Boris Nemțov și a lui Alexandr Litvinenko, tentativa de asasinat asupra lui Serghei Skripal, invadarea Ucrainei și declanșarea unui război informațional nemaiîntâlnit.

[1]) A, Taylor, „Is Vladimir Putin hiding a $200 billion fortune?", *Washington Post*, 20 apr. 2015; D. Sharkov, „Forget Jeff Bezos, Putin is World's Richest...", *Newsweek*, 28 iul. 2017. [2]) A. Dughin, *op. cit.*, p. 172. [3]) „Death of Journalists in Russia", web.archive.org.

De la Hitler încoace, niciodată pacea în Europa nu a mai depins atât de mult de o singură persoană. Totuși, Vladimir Vladimirovici execută fidel ritualul „democrației suverane ruse": trece legile prin parlament, nu se amestecă în treburile justiției (decât pentru a grația, ca în cazurile Hodorkovski și Pussy Riot) și nici în cele ale executivului, condus de colegul său de stranã (la slujbele de Paște sunt întotdeauna împreună), Dmitri Anatolevici Medvedev.

Dar ce vrea, de fapt, enigmaticul Vladimir Vladimirovici Putin?[1]

RUSIA, O ȚARĂ ASEDIATĂ?

„Suntem un popor victorios, este în genele noastre, în codul nostru genetic, moștenit din generație în generație. [...] Lupta pentru Rusia continuă! Vom fi victorioși! [...] Nu vom lăsa pe nimeni să se amestece în treburile noastre interne. [...] Nu vă înșelați patria!"[2] Citind aceste cuvinte, ai putea crede că este discursul unui șef militar înainte de război. Era discursul lui Putin în campania electorală din 2012, în fața a 130 000 de susținători veniți să îl asculte pe stadionul Lujniki din Moscova.[3]

Adam Michnik crede că Putin vrea să fie noul Ivan I Kalita, care să adune din nou pământurile Rusiei. El va încorpora Ucraina în Rusia bucată cu bucată, pentru că nu crede în existența unei națiuni ucrainene și așteaptă ca America să-i propună o nouă Ialtă sau Maltă.[4]

În fond, și Dughin afirmă că „Ucraina nu are nici un sens geopolitic ca stat", neavând „nici unicitate geografică, nici

[1]) Un portret al lui Vladimir Putin, în Steven Lee Myers, *The New Tsar: The Rise and Reign of Vladimir Putin*, Vintage, New York, 2016. [2]) M. Elder, „Putin addresses tens of thousands...", *The Guardian*, 3 feb. 2012. [3]) Despre putinism, în Garry Kasparov, *Winter Is Coming: Why Vladimir Putin and the Enemies of the Free World Must Be Stopped*, PublicAffairs, 2015. [4]) S. Sierakowski, A. Michnik, „Europe's New Eastern Question", Project Syndicate, 24 nov. 2017.

caracter etnic specific", condamnată astfel „la o existență de marionetă", nefiind altceva pentru Rusia decât un „cordon sanitar".[1]

Cât despre Uniunea Europeană, al doilea glonț abia ce i-a trecut pe la ureche. Pe primul, Brexitul, l-a primit în plin. Dacă favorita Kremlinului, Marine Le Pen, ar fi câștigat președinția Franței, Putin s-ar fi ales cu cel mai frumos cadou – destrămarea Uniunii Europene. Și se știe că președintelui rus îi plac cadourile.

Partea proastă este că în loc ca Rusia să devină precum Vestul, Vestul devine precum Rusia. Nu doar Viktor Orbán imită Rusia, ci chiar și Donald Trump. Schimbările de mentalitate sunt stupefiante, din Olanda, până în Polonia, acolo unde Jaroslaw Kaczyński, cel pe care Michnik îl numește „LiliPutin", copiază, inconștient, modelul detestat.

Rusia finanțează sau sprijină partide și mișcări anti-UE, anti-SUA, antiimigrație cum ar fi Jobbik și Fidesz (Ungaria), UKIP și BNP (Marea Britanie), Zorii Aurii și Syriza (Grecia), AfD și Pegida (Germania), ATAKA (Bulgaria), Frontul Național (Franța) sau grupul Europa Națiunilor și Libertății din Parlamentul European.[2]

Astăzi, oricine îl acuză pe președintele Rusiei este un „inamic al Dumnezeului stabilității", arată Pomerantsev. Sacrificiile sunt necesare, pentru binele colectiv. Un „manager eficient" ca Putin va administra situația cu grijă. Stalin a fost, la rândul lui, un „conducător eficient", care a impus sacrificii pentru a fi „eficient". De aceea, imaginea lui Stalin nu mai poate fi pângărită nici în numele democrației (idee occidentală subversivă alimentată de unii ca Soros), nici în numele Adevărului (categorie subiectivă, care pune individul mai presus de stat). Vasili Grossman scria în *Viață și destin*: „Vreme de o mie de ani, rusul a văzut de toate – și măreție, și supramăreție – numai un singur lucru nu a văzut: democrația."[3]

[1]) A. Dughin, *op. cit.*, pp. 250, 251–252. [2]) G.P. Herd, *op. cit.* [3]) Vasili Grossman, *Viață și destin*, Ed. Polirom, Iași, 2016 (e-Book).

În noiembrie 2017, un tribunal din Sankt-Petersburg l-a condamnat pe Vladimir Timoșenko, un bărbat de 43 de ani din Kislovodsk, Caucazul de Nord, la doi ani de detenție într-o colonie cu regim strict pentru o postare în rețeaua socială Vkontakte considerată insultătoare la adresa guvernului rus, pe care-l cataloga drept „regim antinațional" și „sistem represiv".[1]

Condamnările pentru postări pe rețelele sociale nu sunt o excepție în Rusia. În decembrie 2016, un bărbat a fost condamnat la doi ani cu executare într-o colonie penitenciară pentru publicarea unui articol online în care critica bombardamentele rusești în Siria. În mai 2016, un inginer rus a fost închis pentru doi ani și trei luni pentru că a repostat un articol ucrainean. Scriitorul Victor Erofeev spunea că în Rusia, „regimul și țara sunt ca două corăbii plecate în sensuri opuse", și asta face ca „statului să îi fie frică de orice"[2].

Propaganda rusă folosește un dublu limbaj – narațiunile interne diferă de cele externe. Catalunia luptă în mod just pentru autodeterminare, relatează RT și Sputnik pentru Occident; pe plan intern însă, orice derapaj naționalist este sancționat drastic, inclusiv cel al etnicilor ruși din așa-numita Noua Rusie. Contagiunea este periculoasă, căci 27 de regiuni neruse din Rusia au statut politic autonom, adică 32% din circumscripțiile electorale, acoperind 40% din întreaga Rusie. Demonizarea „Coloanei a cincea", a „trădătorilor naționaliști" și „agenților străini", mobilizează populația în sprijinul regimului, așa cum o făcea odinioară Stalin.[3] Disidenții și liderii mișcărilor etnocentrifuge vor fi acuzați de corupție, lipsă de patriotism sau chiar sabotaj. Amintirea tribunalelor staliniste din anii 1930 este încă vie, la fel și mottoul „Suferim împreună!".

Acuzațiile Occidentului că Putin s-ar afla în spatele asasinării lui Boris Nemțov sunt considerate o „demonizare dezgustătoare" de Kiseliov, care acuză la rândul lui Vestul că vrea să-și

[1]) AFP, „Russian man sent to penal colony...", *The Guardian*, 27 nov. 2017. [2]) L. Grâu, „Victor Erofeev: «Regimul și țara...»", Radio Europa Liberă, 25 apr. 2017. [3]) G.P. Herd, *op. cit.*

acopere vina de a fi dat o lovitură de stat în Ucraina.[1] Presa rusă s-a mobilizat și au început să curgă falsurile privind implicarea americanilor în declanșarea unei revoluții „colorate" în Rusia. De exemplu, a fost trucată o fotografie care îl arată pe ambasadorul american participând la un marș organizat în 2017 în memoria lui Nemțov. Era un *fake*.[2]

Un sondaj realizat în decembrie 2017 de compania independentă Levada, cea mai credibilă de pe piața rusă, căreia i s-a interzis în campania electorală din 2017–2018 să realizeze sondaje privind competiția electorală, arăta că 60% din ruși au o părere negativă despre SUA, mai mult cu 10% față de ianuarie 2017. 68% din ruși nu erau îngrijorați de sancțiunile Occidentului împotriva țării lor.[3]

Există însă și o altă latură a poveștii, mai puțin vizibilă. Acuzațiile lui Putin că Occidentul și-a încălcat promisiunea făcută înainte de reunificarea Germaniei că NATO nu se va extinde spre est „cu nici măcar un inch" au fost considerate fanteziste. Părea că președintele rus trăiește într-o altă lume și urmărește o revanșă istorică fără motiv. Ei bine, în decembrie 2017 – lovitură de teatru.[4] După declasificarea documentelor americane, sovietice, germane, britanice și franceze de la Arhiva de Securitate Națională și publicarea lor de către Universitatea George Washington, s-a stabilit că, într-adevăr, liderii occidentali i-au dat asigurări lui Gorbaciov în acest sens, în numeroase rânduri. La summitul din Malta din decembrie 1989, George H.W. Bush l-a asigurat că nu va profita de revoluțiile din estul Europei pentru a leza interesele sovietice. Mai mult decât atât, François Mitterrand s-a pronunțat pentru „dezmembrarea blocurilor militare". Când deputații Sovietului Suprem s-au întâlnit cu secretarul-general al NATO, Manfred Wörner, în iulie

[1]) „Russian Media Fights «Demonization» of Putin...", *Moscow Times*, 3 mar. 2015. [2]) A. Capron, „Did US ambassador to Russia really...", StopFake, 1 mar. 2017. [3]) „Russians Less Weary of Sanctions...", *Moscow Times*, 18 dec. 2017. [4]) S. Savranskaya, T. Blanton, „NATO Expansion: What Gorbachev Heard", National Security Archive, 12 dec. 2017.

1991, acesta a dat asigurări că NATO „nu va permite izolarea URSS de comunitatea europeană"[1].

Gorbaciov acuză Occidentul pentru declanșarea crizei din Ucraina. El spune că atunci când Moscova a criticat extinderea NATO și amplasarea scuturilor de apărare în zone considerate „de importanță" pentru Rusia, i s-a răspuns „Nu este treaba voastră". „Îi sfătuiesc pe liderii occidentali să analizeze toate aceste lucruri în loc să acuze Rusia pentru orice", spunea primul și ultimul președinte al Uniunii Sovietice în 2014, după invadarea Ucrainei.[2] „Nu îl portretizați pe Gorbaciov ca fiind naiv, că a fost învârtit pe degete de Vest. Dacă a existat naivitate, aceasta a fost mai târziu"[3], spunea Gorbaciov, făcând aluzie la Elțîn. El avea să scrie în memorii că „o epocă se termină abia atunci când toate iluziile care au stat la baza ei se destramă"[4].

Când a venit la putere, în 2000, Putin a încercat mai întâi să integreze Rusia într-un „Occident lărgit" și chiar în NATO, dar a abandonat strategia pentru că Vestul nu i-a acceptat condițiile, arată Graeme Herd.[5] A urmat apoi „globalizarea suverană", care avut succes între 2000 și 2012. Apoi „Eurasia lărgită", proiect sabotat însă de propriile politici economică și externă. După 2015, la sfârșitul intervenției în Siria, Putin pare a fi transmis semnale Vestului că Rusia a reintrat în liga mare a jucătorilor globali, în consecință, sferele de influență trebuie rediscutate.[6]

Ca urmare, Rusia își redefinește oficial inamicii. În noua lege a Strategiei de Securitate Națională a Rusiei, promulgată în ultima zi a anului 2015, SUA și NATO sunt menționate în mod explicit ca amenințări pentru securitatea Rusiei.[7] Un an mai

[1]) *Ibidem*. [2]) M. Korșunov, „M. Gorbachev: I am against all walls", *Russia Beyound – Rossiskaia Gazeta*, 16 oct. 2014. [3]) *Ibidem*. [4]) Mihail Gorbaciov, *Amintiri. Viața mea înainte și după perestroika*, Ed. Litera, București, 2013 (e-Book). [5]) G.P. Herd, *op. cit*. [6]) O istorie a Rusiei postsovietice, în Peter Conradi, *Who Lost Russia? How the World Entered a New Cold War*, Oneworld Publications, 2017. [7]) P.K. Baev, „Russian Strategy Seeks to Defy...", *Eurasia Daily Monitor*, vol. 13, nr. 1, ian. 2016.

târziu, în decembrie 2016, apare noua Doctrină de Securitate și Informații.[1] Combaterea propagandei, a influenței informațional-cibernetice a serviciilor de informații străine, precum și securizarea computerelor împotriva spionajului și criminalității cibernetice sunt noile priorități. Una dintre preocupări era de a pune la punct un „Internet rusesc", pentru a decupla Lumea Rusă de Occident și a avea un control mai bun asupra rețelelor sociale. Amintirea protestelor care avuseseră loc în timpul alegerilor parlamentare din decembrie 2011 era încă proaspătă și neplăcută pentru Kremlin.[2]

Care va fi următorul pas al Rusiei? Vor fi încurajate noi „autonomii" în Noua Rusie, până la Odesa, sau vom asista la diversiuni la frontiera vestică? Cei mai mulți oficiali NATO și UE consideră că cele trei state baltice sunt cele mai expuse interferenței Rusiei. Toate sunt foste state sovietice, au frontieră cu Rusia și procente mari de populație de etnie rusă, ceea ce ar putea constitui un pretext pentru amestecul rușilor, așa cum au făcut-o și în Crimeea, Donbas, Transnistria, Osetia de Sud și Abhazia.

NOUL MESIANISM RUS

În secolul al XVIII-lea, Rusia era văzută de slavofili ca având misiunea de a salva spiritual lumea. Aceștia credeau, după cum arată Alain Besançon, că Rusia este o civilizație distinctă, care nu se va dezvolta conform modelelor europene și că aparenta ei decalaj față de Vest ascunde, de fapt, un salt peste soluțiile moderne ale țărilor occidentale. A apărut apoi eurasianismul, care i-a avut ca ideologi pe Constantin Leontiev și Nikolai Danilevski. Aceștia credeau că Europa își consumase forța vitală, venise deci vremea Rusiei.[3]

[1]) Decretul Președintelui Federației Ruse nr. 646 din 5 dec. 2016. [2]) M.M. Ruiz, „A Shift in Russian Doctrine", *Diplomaatia*, Tallinn, nr. 168, aug. 2017. [3]) V. Tismăneanu, „Foloasele kremlinologiei: Alain Besançon

Astăzi, în jurul lui Putin sunt citiți Gumiliov, Ilin, Panarin, Savițki și Dughin, afirmă Marlène Laruelle și Michel Eltchaninoff. Aceștia au construit narațiuni care se regăsesc în diverse formule în discursul ideologic al Kremlinului: „Răul a venit întotdeauna din Occident" (Lev Gumiliov); „Credința în liderul care izbește în inamic în loc de a rosti vorbe goale, care conduce, în loc de a se vinde străinului" (Ivan Ilin); „Doar poporul rus, călăuzit de ortodoxie, rămâne purtătorul speranțelor umanității" (Igor Panarin); „Eurasianismul nu este doar un concept, este o realitate fizică, geografică" (Piotr Savițki).

Este vorba de „aceeași cașă", spune Besançon – un melanj de istoriozofie, idei împrumutate din fascism și gândire ocultă de început de secol XX. Acesta este mediul intelectual în care domnește Putin, singurele repere stabile fiind ura sa față de Occident și gustul puterii absolute.

„Poporul rus aparține, fără îndoială, popoarelor mesianice", scrie Dughin. „Și ca orice popor mesianic, el are o importanță universală, care concurează nu numai cu alte idei naționale, ci și cu alte tipuri de forme de universalism civilizator."[1] Pentru Dughin, interesele strategice ale poporului rus trebuie să aibă orientare antioccidentală, „fapt ce rezultă din imperativul păstrării identității civilizatoare rusești. Este absurd să considerăm «expansionismul» metodic și expresiv al rușilor ca fiind o întâmplare istorică. Acest «expansionism» este o parte inalienabilă a existenței istorice a poporului rus și e conjugat cu misiunea lui civilizatoare", scrie el.[2]

În 2011, conform unor studii ale Institutului de Sociologie al Academiei Ruse de Științe, doar 13% din ruși se considerau europeni. Doar 7% susțineau ideea ca Rusia să intre în „Casa europeană comună" (cu 50% mai puțini decât în urmă cu zece ani) și o treime împărtășeau viziunea că Rusia este o civilizație eurasiatică unică. În 2012, într-un discurs rostit în Adunarea

deconstruiește absolutismul putinist", Contributors, 18 mar. 2015. [1]) A. Dughin, *op. cit.*, p. 125. [2]) *Ibidem*, pp. 125–127.

Federală a Rusiei, Putin numea Rusia o „civilizație-stat", care nu se va contopi niciodată cu lumea din jurul său.[1]

Slavofilia, eurasianismul, Lumea Rusă, A treia Romă sunt versiuni ale aceleași narațiuni despre Imperiul Rus ca forță mesianică, protector al valorilor tradiționale creștine. Biserica Ortodoxă Rusă a devenit persuasivă la nivel global, generând un lobby influent, dezvoltând conexiuni cu mari corporații (de exemplu, cu Koch Industries, cea mai mare companie privată din SUA, cu o cifră de afaceri de cca 100 de miliarde USD) și grupări conservatoare americane.[2]

După cum observă Matthew d'Ancona, Dughin a împrumutat din postmodernism ideea că „adevărul este o problemă de convingere, nu există ceea ce se cheamă fapte". Nu e de mirare că ideologul rus este atât de popular printre americanii alt-right – de la naționaliștii din Casa Albă și Bannon, fostul strateg-șef al lui Trump, până la neonaziști. Cu toții împărtășesc credința că „adevărul este ceea ce faci din el"[3].

Uniunea Sovietică a hipnotizat Occidentul timp de 74 de ani cu forța sa gigantică, sfârșind prin a se autosugestiona. Satele Potemkin au devenit un Hollywood sovietic post-Cernobîl. Radiațiile ucigașe continuă să scape de sub lespedea uriașă de beton de la Pripiat, tot așa cum propaganda național-comunistă a lui Ceaușescu continuă să creeze iluzia unui popor dac care a inventat limba latină.

Puterea sovietică era goală pe dinăuntru. O butaforie putredă din care au mai supraviețuit, ici-colo, statuile-clonă ale lui Lenin. Va reuși regimul lui Putin să repopuleze Rusia cu sate Potemkin?

[1]) O. Riabov, *op. cit.* [2]) A. Federman, „How US Evangelicals Fueled the Rise...", *The Nation*, 7 ian. 2014. [3]) M. d'Ancona, *op. cit.*, p. 24.

ISTORIA FAKE
NOUA MITOLOGIE NEOIMPERIALĂ RUSĂ

Limba ucraineană a fost inventată de scriitorii ruși.[1] URSS și Rusia nu au pornit niciodată un război.[2] Finlanda și Polonia au atacat URSS, nu invers.[3] Georgia nu a fost anexată, a cerut să se alăture imperiului țarist.[4] Nu URSS nu este responsabilă pentru Holodomor, ci clima și Europa.[5]

În octombrie 2017, sala de concerte a Centrului Southbank din Londra era plină ochi. Se anunța un eveniment excepțional: proiecția capodoperei lui Serghei Eisenstein – *Crucișătorul Potemkin*, însoțită de muzica lui Șostakovici, interpretată de Filarmonica Regală din Londra, sub bagheta lui Vladimir Așkenazi. Era primul concert din ciclul „Vocile Revoluției – Rusia 1917". Ce loc mai bun pentru rememorarea revoluției din 1905 decât una dintre clădirile emblematice ale brutalismului londonez, unde betonul gol amintea de utopiile secolului XX? Toate cele 2 500 de locuri au fost ocupate, iar tensiunea împrumutase din răceala pereților goi. La final, s-a aplaudat peste zece minute în picioare, ceea ce se întâmplă rar la Londra.

[1]) „Știrile săptămânii", Rusia 1, 27 mar. 2017, *apud* Disinformation Review, nr. 65, 6 apr. 2017. [2]) *Ibidem*. [3]) „Știrile săptămânii", Rusia 1, 10 sept. 2017, *apud* Disinformation Review, 14 sept. 2017; A. Blomfield, „Russia accuses Poland...", *The Telegraph*, 4 iun. 2009. În realitate, conform protocolului secret al Pactului de neagresiune sovieto-german, Germania și URSS au convenit să împartă Polonia între ele, treimea vestică urmând să aparțină Germaniei și cele două treimi estice, URSS. După ce Germania a atacat Polonia în 1 septembrie 1939 în vest, Marea Britanie și Franța au declarat război Germaniei. Trupele sovietice au invadat Polonia în est în 17 septembrie. În 30 noiembrie, URSS a atacat Finlanda. Letonia, Lituania, Estonia, Basarabia, Nordul Bucovinei și Ținutul Herța au fost anexate în 1940, în urma unor ultimatumuri. [4]) *Sakinform*, Georgia, 25 oct. 2017. În 1801, Rusia a anexat mai întâi regatul Kartli-Kakheti, apoi celelalte regate și principate ale Georgiei. [5]) „Vecher s Vladimirom Solov'ievim", Rusia 1, 7 nov. 2017, *apud* Disinformation Review, nr. 87, 7 nov. 2017.

Cum de ne-am lăsat cu toții manipulați emoțional și estetic de o capodoperă care servise propagandei bolșevice și falsifica istoria? De exemplu, masacrul de pe scările din Odesa, una din scenele cele mai celebre din istoria cinematografiei, nu avusese loc. Într-un alt film cult al lui Eisenstein, *Octombrie*, mii de bolșevici iau cu asalt Palatul de Iarnă înfruntând eroic focul inamicilor. În realitate, în 25 octombrie 1917, guvernul provizoriu s-a predat celor câteva sute de soldați fără un foc de armă. La filmări, Eisenstein folosise 8 000 de figuranți. Falsificarea evenimentelor a fost criticată chiar de văduva lui Lenin, Nadejda Krupskaia.[1]

Dar să nu ne amăgim. Toate regimurile autoritariste și totalitare s-au servit de puterea cinematografiei pentru a se legitima. Așa s-a plămădit inconștientul care substituie astăzi istoria autentică și din care își trag seva toate populismele. A făcut-o și Hollywoodul, cea mai puternică industrie de propagandă din lume, care a reușit să creeze o imagosferă uriașă americană, din celuloid înfășurat precum sulurile sfinte.

Bolșevicii și naziștii au reușit însă ceva mai mult. Au transformat în mod pervers propaganda în artă, minciuna în curent artistic. Serghei Eisenstein și Leni Riefenstahl au reușit să legitimeze artistic falsul istoric, adevărul alternativ, *fake*-ul. A venit apoi rândul lui Quentin Tarantino, care a produs istorie contrafactuală – o adevărată oroare pentru istorici. În *Ticăloși fără glorie*, un comando de soldați evrei americani îl ucide pe Hitler, reușind astfel, în numele poporului evreu, să își ia revanșa asupra istoriei. Era artă, nu istorie *fake*. Va înțelege oare Putin care este diferența?

La o sută de ani de la declanșarea insurecției bolșevice, Marea Revoluție din Octombrie nu a mai fost aniversată în Rusia. Kremlinul are oroare de cuvântul *revoluție*, pe care îl asociază acum cu oranj. În plus, Putin nu vrea să le dea idei rușilor. El celebrează mai degrabă victoriile militare ale istoriei „de 1 000 de ani" a Rusiei, văzută ca o cetate asediată de Occidentul ostil.[1] Istoria Rusiei este o linie neîntreruptă de mari victorii, sub lideri puternici. Iar dacă vreo pagină este neagră, atunci în spate se află un complot al străinilor, fără îndoială, după cum arată Andrei Soldatov.[2]

Ratingurile televiziunilor sunt dovada apetitului rușilor pentru măreția trecută a istoriei. În 2017, cel mai urmărit eveniment din Rusia a fost parada militară din Piața Roșie.[3] O altă paradă militară, cea de Ziua Marinei, sărbătorită în Sankt-Petersburg, s-a aflat pe locul 7 în topul anual al audiențelor TV. Al treilea loc l-a ocupat primul episod al „interviurilor cu Putin" realizat de Oliver Stone.[4]

La cel mai important post TV de stat din Federația Rusă, Rusia 1, în emisiunea Știrile săptămânii, se relata că în timpul celui de-al Doilea Război Mondial cei mai mulți membri ai organizației baltice Frăția pădurii erau membri ai Waffen-SS. Ei ar fi fost responsabili de moartea a sute de mii de evrei, precum și de asasinarea a 80% din populația evreiască din statele baltice.[5] În realitate, în Frăția pădurii au fost partizani estoni, letoni și lituanieni care au luptat împotriva regimului sovietic în timpul invaziei sovietice și ocupației, precum și după război. La începutul anilor 1950, sovieticii au suprimat rezistența partizanilor. Cei care au rămas în viață au fost închiși și amnistiați după moartea lui Stalin.

Narațiunea revizionistă promovată de Kremlin este propagată, conștient sau nu, în toate statele foste comuniste. Senatorul Șerban Nicolae declara, în octombrie 2017, că rezistența anticomunistă din România nu a fost nicidecum o „luptă pentru libertate pe care ar trebui să o aplaudăm". „Să nu-mi spuneți că era un lucru bun că CIA organiza operațiuni de slăbire a

[1]) D. Aaronovitch, „The revolution will be dramatised", Index on Censorship, 8 aug. 2017.

[1]) A. Kolesnikov, „The October Revolution...", Project Syndicate, 28 mar. 2017. [2]) A. Soldatov, „«Protocoli sionschih mudreţov»...", *Novaia Gazeta*, 29 nov. 2017. [3]) „Itogi TV-goda: narod smotrel Putina...", *Moskovski Komsomoleţ*, 25 dec. 2017. [4]) „In Russia, TV's most-watched event in 2017...", Meduza, 26 dec. 2017. [5]) „Știrile săptămânii", Rusia 1, 16 iul. 2017, *apud* Disinformation Review, nr. 77, 16 iul. 2017.

capacității de apărare a României sub pretextul că o fac împotriva regimului comunist. Este mai degrabă ticăloșie ce făceau. Era punerea în slujba unei puteri străine, valabilă oricând. [...] Mi se pare că ne arogăm merite care nu există", spunea Șerban Nicolae.[1] Rezistența antisovietică și anticomunistă este ridiculizată, minimalizată, negată în toate țările foste comuniste. Revizioniștii nu caută doar să falsifice istoria – vor ca noua istorie să fie cât mai convingătoare.

În Rusia, chestionarea adevărului istoric este interzisă și chiar pedepsită. Asociația rusă Memorial, de exemplu, a devenit una dintre țintele Kremlinului. Arhiva digitală, care conținea sute de mii de nume ale victimelor atrocităților comise sub Stalin, construită în 20 de ani de muncă, a fost confiscată. Reprezentanta asociației în Cecenia, Natalia Estemirova, a fost asasinată. Stéphane Courtois arăta că Putin a ocupat „terenul istoric și memorial", închizând arhivele, restricționând studiul cercetătorilor străini în Rusia și persecutând asociația Memorial, care este motorul acestei activități. Dacă sovieticii sunt autorii Holodomorului[2], rușii sunt autorii „memoricidului – interdicția absolută de a evoca tragedia, pentru a împiedica victimele să se recunoască în calitate de victime și să-l arate cu degetul pe călăul lor"[3].

„Poate istoria să ne salveze de noi înșine?" se întreba istoricul Timothy Snyder într-o conferință despre statele naționale și politicienii falsificatori. Se pare că lecțiile istoriei sunt inutile. În 20 noiembrie 2017, un documentar difuzat de Zvezda TV, postul oficial al Ministerului Apărării Federației Ruse, sugera că invazia Cehoslovaciei din 1968 a avut scopul de a

[1]) C. Citre, „Șerban Nicolae: Partizanii anticomuniști...", News.ro, 30 oct. 2017. [2]) URSS a fost responsabilă pentru foametea în masă din URSS, inclusiv pentru Holodomor. 17 state au recunoscut Holodomorul ca fiind un genocid împotriva poporului ucrainean, iar ONU, OSCE, Adunarea Parlamentară a Consiliului Europei și Parlamentul European, drept crimă împotriva umanității. Vezi Anne Applebaum, *Red Famine: Stalin's War on Ukraine*, Doubleday, 2017. [3]) Stéphane Courtois, „Discursul politic rus de la al Doilea Război Mondial la conflictul ruso–ucrainean", în S. Courtois, *op. cit.*

împiedica o revoluție „colorată" organizată de Occident. A doua zi, pe pagina Zvezda TV apărea un articol cu titlul „Cehoslovacia ar trebui să fie recunoscătoare URSS pentru 1968"[1]. Minciuna a stârnit până și protestele președintelui ceh prorus Miloš Zeman, care tocmai își începea vizita oficială în Rusia. Acesta l-a acuzat pe autorul materialului că este „complet spălat pe creier"[2].

Motivul pentru care revizionismul istoric și propaganda antioccidentală sunt mai puternice astăzi decât în timpul Uniunii Sovietice este acela că oamenii vor să creadă în aceste narațiuni, arată Lev Gudkov, directorul Centrului Levada.[3] În fond, asta spunea și Lenin: „Spuneți-le ce vor să audă!" Un sfert dintre ruși consideră astăzi că represiunea ordonată de Stalin a fost „justificată istoric".[4] Imaginea Rusiei este promovată prin analogii istorice, de exemplu între Donețk și Stalingrad. O primă narațiune portretizează Rusia ca pe o victimă inocentă a agresiunii Vestului, așa cum a fost și în cel de-al Doilea Război Mondial. Rusiei i se aplică pe nedrept sancțiuni economice, însoțite de o campanie de dezinformare în presa occidentală în care Rusia este acuzată pe nedrept că ar fi agresor militar, când de fapt este un pacificator. O a doua narațiune portretizează Rusia ca pe un eliberator al Europei. În timp ce în al Doilea Război Mondial Rusia a eliberat Europa de fascism, acum o va elibera simultan de islam, hegemonia americană, controlul marilor corporații și de corupția morală a liberalismului. Masha Gessen arată în cartea sa *The Future is History: How Totalitarianism Reclaimed Russia* cum viața rușilor continuă să fie modelată de trauma trecutului sovietic. „Crimeea a fost ideologia Rusiei", care „a mobilizat națiunea", scrie ea.

Expresia Marele Război pentru Apărarea Patriei a fost folosită de ruși pentru a descrie războaiele din 1612, 1812 și cel de-al Doilea Război Mondial. Acesta din urmă are pentru

[1]) „The Soviet invasion of Czechoslovakia...", Disinformation Review, nr. 89, 21 nov. 2017. [2]) „«Czechoslovakia should be grateful...»", EU vs Disinfo, 26 nov. 2017. [3]) „Take care of Russia", *The Economist*, 22 oct. 2016. [4]) „Was Stalin's Terror Justified?", *The Moscow Times*, 31 mar. 2015.

regimul lui Putin o miză atât de mare, încât Duma a adoptat în 2014 o lege care prevedea sancțiuni penale pentru cei care contestau sau „rescriau" versiunea oficială privind Marele Război pentru Apărarea Patriei. În 15 mai 2009 fusese deja creată o Comisie contra Falsificării Istoriei, pentru „apărarea Rusiei împotriva falsificatorilor istoriei și a celor care ar vrea să nege contribuția sovietică la victoria în cel de-al Doilea Război Mondial"[1].

Pentru sovietici și apoi pentru ruși, al Doilea Război Mondial nu a început în 1 septembrie 1939, atunci când germanii au atacat Polonia, ci odată cu atacul german asupra URSS din 22 iunie 1941. Pentru istoriografia oficială, agresiunile sovietice împotriva Finlandei, Estoniei, Lituaniei, Letoniei, României și Poloniei nu există.

Dintr-un film documentar aflăm că în 1939 Finlanda a atacat prima Uniunea Sovietică, bombardând Mainila, un sat aflat de partea sovietică a frontierei.[2] Cea care bombardase însă satul fusese Armata Roșie, care a acuzat apoi armata finlandeză că ar fi deschis focul și că soldați sovietici și-ar fi pierdut viața. A fost un pretext pentru a declanșa războiul, ca și pretextul inventat de Hitler pentru a porni războiul împotriva Poloniei, așa-numitul „incident de la Gleiwitz", din 31 august 1939, când soldați germani îmbrăcați în uniforme poloneze au atacat postul de radio german Sender Gleiwitz din Silezia Superioară.

Kremlinul acuză popoare întregi de fascism și antisemitism. Ucrainenii, balticii și polonezii se află printre ei. Dincolo de dezinformare, Moscova uită că pe 23 august și 28 septembrie 1939 Stalin a semnat cu Hitler două tratate care au dus la declanșarea războiului și dispariția statului polonez. Mai mult, în 2010, Putin afirma că poporul rus a fost singurul învingător în război și că ar fi câștigat chiar și fără ajutorul celorlalte națiuni, mai

[1]) Françoise Thom, „Marele Război pentru Apărarea Patriei: ingredientele unui mit", în S. Courtois, *op. cit.* Comisia a fost dizolvată în 2012. [2]) „Războiul uitat", OTR, Sankt-Petersburg, 23 nov. 2017, *apud* „In 1939, Finland attacked...", Disinformation Review, nr. 90, 23 nov. 2017.

ales fără Ucraina.[1] Într-adevăr, după cum spunea Orwell, „istoria este cartea de căpătâi favorită de pe noptiera tiranilor".

Putin îi propune Rusiei să retrăiască în buclă, zilnic, Marele Război pentru Apărarea Patriei, ca în *Ziua cârtiței*. Alia Șandra, editorul Euromaidanpress, crede că astfel are loc „fascizarea" Rusiei.[2] Françoise Thom remarca faptul că, în Rusia, „războiul împacă elitele cu poporul, șterge distanța dintre clasa conducătoare și restul populației, dintre «cele două Rusii»"[3]. „Am fi câștigat oare războiul dacă regimul ar fi fost mai puțin dur, dacă ar fi semănat cu cel al lui Nicolae II?" întreba Putin, probabil retoric.[4]

Victoria Uniunii Sovietice în cel de-al Doilea Război Mondial a șters toate crimele regimului sovietic, iar Stalin a devenit mâna de fier de care era nevoie. Relegitimarea prin război este actuală. Numit prim-ministru de Elțîn în august 1999, Putin, un ilustru necunoscut pentru civili la acea vreme, când era directorul FSB, a reînceput războiul în Cecenia. Popularitatea sa a ajuns la peste 80%. În 2008, războiul cu Georgia a dus din nou la o creștere a popularității. La fel s-a întâmplat și în 2014, odată cu anexarea Crimeii.

La câteva săptămâni după ce Elțîn l-a numit prim-ministru, câteva apartamente din mai multe orașe ale Rusiei săreau în aer. Serviciile de informații au dat vina pe ceceni. Jurnaliștii ruși aveau să documenteze faptul că era mâna FSB, teorie confirmată de Aleksandr Litvinenko mai târziu.[5] Putin apare la televizor și anunță: „Îi vom vâna pe teroriști până la ultimul. Îi vom găsi oriunde, chiar și în latrină. Îi vom băga cu botul în hazna. Sfârșitul poveștii." Putin a lovit apoi Cecenia cu o forță incredibilă.[6]

[1]) Andrii Kohut, „Controlarea trecutului: politică arhivistică și mituri rusești despre al Doilea Război Mondial", în S. Courtois, *op. cit.* [2]) Alia Șandra, „Pericolele exploatării de către mass-media ruse a mitului Marelui Război pentru Apărarea Patriei", în S. Courtois, *op. cit.* [3]) F. Thom, *op. cit.* [4]) „Meeting with young academics and history teachers", Președinția Rusiei, 5 nov. 2014. [5]) „Alexander Litvinenko: Profile of murdered Russian spy", BBC News, 21 ian. 2016. [6]) Perioada este relatată amănunțit

Uriașa susținere a cetățenilor față de Putin, de peste 80%, vine în contradicție cu disprețul arătat de ruși clasei politice, considerată coruptă și imorală. „Poporul rus nu e nici mai rău, nici mai bun decât alte popoare", arată Aleksandr Podrabinek, militant pentru drepturile omului în fosta URSS, dar „este antrenat într-un teribil vârtej istoric din care cu greu poate scăpa singur". „În situații asemănătoare, când propaganda distruge informația, iar opoziția politică nu e viabilă sau pur și simplu lipsește, celelalte popoare se comportă la fel", spune el.[1]

De câțiva ani, Vladimir Putin rescrie istoria. Este primul semn al instaurării autoritarismului. După cum observă scriitorul Serge Schmemann, în Rusia, trecutul este impredictibil. Stalin și Marele Război pentru Apărarea Patriei sunt mantrele principale, menite să îl înscrie pe Putin în aceeași galerie, a „liderilor eficienți", care au apărat Rusia Sfântă de un Occident pervertit și fascist. În 2017, Putin nu a sărbătorit o sută de ani de la „revoluția" bolșevică, ci începutul Marelui Război pentru Apărarea Patriei. El nu se mai mulțumește doar să celebreze victoria. Pentru Putin, cultul războiului nu este cultul morții.[2]

Este Putin masculul alfa al unui trib sovietic pe care îl credeam dispărut în negura istoriei? Alain Besançon remarca faptul că sovietismul lui Putin constă în „idolatria statului rus sub toate formele sale", una din tehnici fiind cea a „minciunii siderante". Besançon povestește cum a trăit personal această experiență la Riga, atunci când ambasadorul Rusiei declara în fața ambasadorilor Statelor Unite, Germaniei, Israelului: „Noi n-am ocupat niciodată Letonia". „Cei aflați la acea masă diplomatică au fost stupefiați, dar n-au replicat acestei enorme aserțiuni", notează Besançon, care avea să regrete toată viața că nu a intervenit. „Occidentul nu cunoaște arta minciunii deconcertante. Politețea sa îi face un deserviciu."[3]

de Masha Gessen, *Omul fără chip. Incredibila ascensiune a lui Putin*, Ed. Pandora, București, 2012; vezi și M. Kirk, „Putin's Revenge", PBS, 2017. [1]) Aleksandr Podrabinek, „Instrumente de anexiune și de propagandă", în S. Courtois, *op. cit.* [2]) Nina Tumarkin, *The Living and the Dead: The Rise and Fall of the Cult of World War II in Russia*, BasicBooks, New York, 1995. [3]) V. Tismăneanu, *op. cit.*

De ce vrea Putin să rescrie istoria? Este conformism bolșevic sau o legitate a autoritarismului? Cu toții suferim din cauza istoriei, arată Richard Hofstadter în *The Paranoid Style in American Politics and Other Essays*, dar „paranoicul suferă de două ori, fiind vexat nu numai de lumea reală, ca noi toți, ci și de propriile sale fantezii"[1].

În 5 noiembrie 2014, la o întâlnire cu tineri istorici, președintele Federației Ruse era întrebat cum se raportează Rusia la Pactul Ribbentrop–Molotov și la invadarea Poloniei de URSS. „Nu vreau să condamn pe nimeni, dar un studiu serios ar arăta că, la vremea respectivă, acestea erau metodele politicii externe", răspundea Putin.[2] Timothy Snyder avea să constate că asistăm la o „schimbare în memoria istorică națională care ar putea avea consecințe pentru întreaga Europă". Pe fundalul războiului din Ucraina, imaginea tradițională a Uniunii Sovietice ca țară care a învins fascismul se contopește cu cea a lui Stalin ca „agresor glorios".[3] Stalin spusese că pactul era o alianță „semnată cu sânge".[4] Pentru Putin, era doar cerneală roșie.

Anexarea țărilor baltice, a Bielorusiei, Basarabiei, estului Poloniei și vestului Ucrainei, deportările și execuțiile din aceste teritorii i-au făcut pe istorici să pună semnul egal între regimul comunist și cel nazist. Pentru Putin, acesta este un sacrilegiu. „În pofida tuturor citatelor și faptelor care atestă admirația reciprocă dintre Stalin și Hitler, prietenia acestor două personaje este de neconceput și imposibilă. Este respinsă. Aceasta este memoria istorică rusă", spunea Arseni Roghinski la Radio Europa Libera/Radio Libertatea.[5]

În pofida evidențelor, unii istorici, ziariști și politicieni neagă însăși existența protocolului semnat de Ribbentrop și Molotov,

[1]) Richard Hofstadter, *The Paranoid Style in American Politics and Other Essays*, Harvard University Press, 1996. [2]) „Meeting with young academics and history teachers", Președinția Rusiei, 5 nov. 2014. [3]) T. Snyder, „Putin's New Nostalgia", *The New York Review of Books*, 10 nov. 2014. [4]) T. Snyder, „When Stalin was Hitler's ally", Eurozine, 8 mai 2015. [5]) Galia Ackerman, „Percepția asupra Pactului Ribbentrop–Molotov în istoriografia rusă: de la Gorbaciov la Putin", în S. Courtois, *op. cit.*

precum Ghennadi Osipov, președintele Academiei de Științe Sociale din Rusia. În 2010, acest vechi consilier al lui Vladimir Putin întreba public: „Astăzi se amintește mereu de Pactul Ribbentrop–Molotov și de anexele secrete. Dar a existat oare acest pact cu adevărat? Molotov a declarat că nicidecum."[1]

Conform istoriografiei sovietice, Rusia a eliberat țările baltice de fascism, care ar fi cerut apoi alipirea la URSS. Astăzi, rușii din țările baltice continuă să creadă această variantă. Pentru Estonia, Letonia și Lituania însă, URSS este agresor în aceeași măsură ca și Germania nazistă. Este o „geopolitică a memoricidului, a asasinării memoriei", arată Curtois.

Cât despre Biserica Ortodoxă Rusă, aceasta este aliatul principal al Kremlinului în consolidarea autocrației neosovietice a lui Putin, alături de cleptocrația care îi e fidelă. (Publicistul rus Egor Kholmogorov definea această simbioză „ortodoxie nucleară".) Dacă cea din urmă finanțează operațiunile negre precum fabricile de troli sau presa prorusă din Vest, Biserica livrează ideologia. Antoine Arjakovsky arăta că asistăm la „conjugarea obiectivelor celei de-a Treia Rome cu cele ale Internaționalei a III-a"[2].

În 2015 a fost redeschisă ancheta privind asasinarea Romanovilor. Comitetul de Investigații al Rusiei, SKR, se pronunțase deja în 1990 și 2000, arătând că suspiciunea Bisericii Ortodoxe privind un asasinat ritual nu poate fi demonstrată. Patriarhia a insistat însă că este un ritual pus la cale de evrei, obținând nu numai reluarea investigației, ci și reprezentarea în comisia de anchetă. Investigația este în desfășurare.[3]

Filmul *Moartea lui Stalin*, o satiră despre ultimele zile ale dictatorului și lupta pentru putere care a urmat, a fost interzis în 2017, pentru că ar fi fost „extremist", de o comisie din care făcea parte însuși Nikita Mihalkov.[4] În același an, filmul lui

[1]) H. Lesment, „«Sverkhsekretnyy» protokol pakta...", InoSMI.ru, 30 aug. 2010. [2]) Antoine Arjakovsky, „Mitologia celui de-al Doilea Război Mondial în sânul Bisericii Ortodoxe Ruse și consecințele ei dramatice astăzi", în S. Courtois, *op. cit.* [3]) E. Berg, „Federal investigators have reopened...", Meduza, 30 nov. 2017. [4]) „Russia bars «extremist» British

Alexei Uchitel, *Matilda*, care avea ca subiect idila balerinei Matilda Kșesinska cu țarul Nicolae II, fapt documentat istoric, a stârnit mânia activiștilor ultraortodocși, care au amenințat că vor scoate lumea din cinematografe cu bombe.[1]

În 1987, Gorbaciov afirma că Stalin a comis crime „îngrozitoare și de neiertat". Astăzi, o astfel de declarație este de neconceput, arată Nikita Petrov, directorul Centrului Memorial pentru Cercetare și Educație din Moscova. În 2000, în timpul primului său mandat de președinte, Putin a stabilit noua viziune asupra trecutului, declarând că „au fost deopotrivă pagini tragice și strălucitoare în istoria noastră"[2].

Din 2005, militarii ruși nu mai defilează sub semnul stelei roșii bolșevice, ci a panglicii Sfântului Gheorghe, un simbol al imperiului țarist. „Întinderea teritoriului cucerit constituie o dovadă a puterii", scrie deputata lituaniană Sarmite Elerte.[3] 9 mai a devenit cea mai importantă zi în calendarul neoimperial al Kremlinului, ocazia unei demonstrații de forță. Acordurile de la Ialta între SUA, URSS și Marea Britanie au fost înțelese la Moscova ca o continuare a Pactului Ribbentrop–Molotov, o relegitimare a hegemoniei sovietice în Europa Centrală și de Est. Acordul dintre Gorbaciov și Bush de la Malta, din 1989, a reconfigurat zonele de influență, dar a fost încălcat de americani, susține Kremlinul. Astăzi, Putin reia discursul despre legitimitatea hegemoniei Rusiei. Tot ce vrea este să fie chemat la negocieri.

Al Doilea Război Mondial nu s-a terminat niciodată pentru Moscova – războiul contra Occidentului continuă.

comedy...", BBC News, 23 ian. 2018. [1]) D. Turovski, „The Lord has given me a mission...", Meduza, 14 sept. 2014. [2]) N. Petrov, „Don't Speak, Memory", *Foreign Affairs*, ian./feb. 2018. [3]) Sarmite Elerte, „Amintirea «Marelui Război pentru Apărarea Patriei» și politica expansionistă a Rusiei", în S. Courtois, *op. cit.*

PEDEPSIREA ESTONIEI

În fiecare zi de 9 mai, sărbătorită în fosta Uniune Sovietică, dar și în Rusia actuală ca Ziua Victoriei, rușii din Estonia se adună la statuia Soldatului de bronz, cântând cântece sovietice și fluturând drapele roșii. Statuia fusese dezvelită în 1947, sub numele oficial de Monumentul eliberatorilor Tallinnului. Dacă pentru ruși reprezenta victoria sovieticilor asupra naziștilor, pentru estonieni simboliza o jumătate de secol de ocupație. Erau „două memorii istorice incompatibile", scria Sarmite Elerte, descriind situația similară din Letonia vecină, care divizau memoria societății țărilor baltice mai mult decât limba sau cultura, ducând la constituirea unor „identități colective distincte, ba chiar opuse"[1].

În Estonia, cel puțin o treime dintre locuitori sunt ruși sau rusofoni, cei mai mulți fiind urmași ai rușilor colonizați în Estonia după cel de-al Doilea Război Mondial, în timp ce mii de estonieni erau deportați în gulaguri. Același destin ca și cel al Basarabiei. Între 1945 și 1991, numărul rușilor din Estonia a crescut de la 23 000 la 475 000. După prăbușirea URSS, noua lege a cetățeniei îi obligă pe rușii veniți după 1945 să treacă un test de limba estoniană pentru a putea căpăta cetățenia. Atunci au început tensiunile.[2] Cei mai mulți ruși nu se văd pe ei înșiși drept colonizatori și cred cu adevărat că Estonia a renunțat de bunăvoie la independență în 1941. Ca și în cazul Basarabiei, „eliberată" de fasciștii români. Ei cred cu tărie în istoria *fake*, tot așa cum spectatorul va ieși de la *Țicăloși fără glorie* convins că într-o lume mai bună Hitler va fi fost asasinat.

În martie 2007, parlamentul estonian a votat pentru mutarea statuii într-un cimitir militar, motivul oficial fiind cel al menținerii păcii. Oficialii ruși au reacționat furios: „Liderii estonieni au colaborat cu fasciștii!" declara primarul Moscovei. „Atitudinea lor este demnă de dispreț", avea să spună ministrul

[1]) S. Elerte, *op. cit.* [2]) Tikk Eneken *et al.*, *International Cyber Incidents, Legal Considerations*, Cooperative Cyber Defence Centre of Excellence (CCD COE), Tallinn, 2010.

rus de externe. Presa rusă a început să denumească micul stat „eSStonia". Etnicii ruși au instituit un grup care să păzească statuia, numit „Schimbul de noapte".

În noaptea de 26 aprilie, rușii s-au adunat în număr mare în piață. Presa rusă relata că Statuia și Mormântul Eroului Sovietic fuseseră deja distruse. Erau *fake news*. Protestatarii au început să arunce cu cărămizi și sticle în polițiști. Timp de două nopți, orașul a fost devastat de revolte. 156 de oameni au fost răniți, 1 300 au fost arestați și unul a fost ucis. Presa rusă afirma că acesta fusese asasinat de poliție și că membri ai minorității ruse din Estonia erau drogați și torturați de poliție. Erau, din nou, *fake news*.[1]

A doua zi, 27 aprilie, jurnaliștii, bancherii și deputații estonieni au constatat că serverele nu mai funcționau. *E-stonia* era offline din seara precedentă, de la ora 22. Serverele din Estonia au fost ținta atacurilor cibernetice timp de trei săptămâni.[2] Valuri masive de spamuri și solicitări de acces erau trimise de rețelele de boți către servere. Era primul atac cibernetic îndreptat asupra unei întregi țări. Băncile și-au întrerupt funcționarea, presa online și televiziunile au fost blocate. Jurnaliștii estonieni nici măcar nu puteau transmite presei internaționale ce se întâmplă în țara lor. În 8 mai, ora locală 23 – începutul zilei de 9 mai la Moscova, când urma să se aniverseze Ziua Victoriei –, s-a înregistrat cel mai mare atac de până atunci – 4 milioane de pachete de informații pe secundă canalizate spre serverele guvernului și cele ale sistemului bancar. În 10 mai, cea mai mare bancă estoniană, Hansabank, a încetat operațiunile online pentru două ore.[3]

Estonienii au fost convinși că a fost mâna Moscovei – atacurile veneau de la adrese IP rusești, iar instrucțiunile erau în rusă. Dar nu exista nici o dovadă că guvernul rus s-ar fi implicat și Kremlinul a negat orice amestec.

[1]) P. Pomerantsev, „Inside the Kremlin's hall of mirrors", *The Guardian*, 9 apr. 2015. [2]) „Estonia hit by «Moscow cyber war»", BBC News, 17 mai 2007. [3]) J. Richards, „Denial-of-Service: The Estonian Cyberwar...", *International Affairs Review*, nr. 18, 2009.

Doi ani mai târziu, la o reuniune ruso-americană pe tema războiului informațional, corespondenta agenției RIA Novosti la Washington, Nargiz Asadova, care era moderatoarea evenimentului, întreba retoric de ce toată lumea acuză Rusia pentru atacurile cibernetice asupra Estoniei și Georgiei[1]. Nu se aștepta, probabil, ca răspunsul să i-l dea tocmai deputatul Serghei Markov, membru al partidului Rusia Unită: „Cât despre atacurile cibernetice din Estonia... nu vă îngrijorați, acele atacuri au fost coordonate de asistentul meu. Nu vă voi spune numele, pentru că apoi nu va mai putea obține viza."[2] Markov a povestit că în momentul ciocnirilor violente din Tallinn, asistentul său se afla „într-una din republicile nerecunoscute" când a decis, pe cont propriu, că „ceva trebuie făcut împotriva acestor fasciști". Așa că a lansat un război cibernetic. „Se pare că a fost pur și simplu o reacție a societății civile", a mai spus Markov, adăugând cu subînțeles că „accidental, astfel de lucruri se vor întâmpla tot mai des".

De atunci, estonienii au devenit experți în securitate cibernetică. „A fost un test important de securitate. Acum, pur și simplu nu știm cui să trimitem nota de plată", spune Tanel Sepp, funcționar însărcinat cu securitatea cibernetică la Ministerul estonian al Apărării, într-un interviu acordat BBC în 2017.

Atacul a demonstrat că orice societate modernă este vulnerabilă și că o țară ostilă poate crea instabilitate într-un stat precum Estonia, fără a se teme de un eventual răspuns militar din partea NATO. După anexarea Crimeii, Estonia a crezut că ar putea avea aceeași soartă. La fiecare sfârșit de săptămână, 25 000 de voluntari reuniți în Liga Estoniană pentru Apărare, se antrenează în păduri, organizând exerciții militare. Mai puțin cunoscută este Unitatea pentru Apărare Cibernetică, care se află în subordinea Ministerului Apărării. Voluntarii din această unitate se antrenează în timpul lor liber, exersând măsurile de intervenție necesare în cazul unui atac cibernetic.

[1]) R. Syncitz, „Georgian Government Accuses...", RFE/RL, 12 aug. 2008. [2]) „Behind The Estonia Cyberattacks", RFE/RL, 6 mar. 2009.

Rusia definea metodele de a duce războiul informațional ca mijloace pentru „a ataca centrele de greutate ale adversarului și vulnerabilitățile critice", fiind astfel posibil „să câștigi, atât militar, cât și politic, la un cost scăzut, fără a ocupa în mod necesar teritoriul inamicului"[1]. Se pare că nu era doar teorie și că Moscova poate porni un război, chiar și numai cibernetic, pentru un monument istoric. În fond, a fost un pretext la fel de bun ca oricare altul.

PIATRA LUI GHIMPU ȘI TANCUL LUI RENATO

În 24 iunie 2010, Mihai Ghimpu, în calitatea sa de președinte interimar al Republicii Moldova (28 august 2009–28 decembrie 2010), a semnat un decret „întru cinstirea memoriei victimelor ocupației sovietice din 28 iunie 1940 și ale regimului totalitar comunist", prin care ziua de 28 iunie era instituită ca Zi a ocupației sovietice, stabilindu-se că „la 28 iunie 1940 URSS a ocupat prin forță armată Basarabia și Bucovina de Nord, contrar voinței populației acestor ținuturi". În această zi drapelele urmau să fie coborâte în bernă, iar la ora 10 se păstra un moment de reculegere pe teritoriul întregii republici. În instituțiile de învățământ urma să fie organizată „o oră a memoriei", iar în Piața Marii Adunări Naționale, în fața sediului guvernului, acolo unde odinioară fusese statuia lui Lenin, urma să fie ridicat un monument în memoria victimelor ocupației sovietice și ale regimului totalitar comunist. „De ce trebuie noi să trecem peste tragedia noastră, iar călăii să se mândrească cu ceea ce au făcut?" se întreba Ghimpu în fața presei.[2]

[1]) *National Cyber Security Framework Manual*, Alexander Klimburg (ed.), NATO Cooperative Cyber Defence Centre of Excellence, Tallinn, 2012. Mai multe despre războiul informațional, în Alexander Klimburg, *The Darkening Web: The War for Cyberspace*, Penguin Press, 2017. [2]) M. Natca, „Mihai Ghimpu, încolțit de Moscova...", ghimpu.wordpress.com, 4 aug. 2010.

Moscova a părut a se înfuria.[1] Chișinăul contrazicea narațiunea oficială conform căreia Europa a fost eliberată de fascism prin sacrificiul rus. Într-o declarație din 25 iunie, ministrul rus de externe caracterizează decretul ca „pseudoistorie", un „sacrilegiu" și o „încercare de rescriere a istoriei comune".[2] Diplomația rusă avertizează asupra unor posibile „confruntări în societatea multietnică a Moldovei", așteptându-se ca pragmatismul „să prevaleze".[3] Mai mult decât atât. Lavrov arată că decretul putea „compromite mecanismul de stabilitate existent pe Nistru", ceea ce, în limbaj diplomatic, putea fi interpretat ca o amenințare. (Conform RT, războiul de pe Nistru a fost declanșat din cauza „declarațiilor unor grupuri radicale din Chișinău care cereau unirea Moldovei cu România, ceea ce a dus la crearea Republicii Transnistrene."[4])

În 30 iunie, Duma de Stat (camera inferioară a parlamentului rus) pune în discuție decretul lui Ghimpu, la propunerea președintelui Comisiei pentru Comunitatea Statelor Independente, Alexei Ostrovski, care arată că Rusia nu are dreptul moral să treacă cu vederea peste această „decizie criminală", care „falsifică istoria" și „reexaminează rezultatele celui de-al Doilea Război Mondial". A fost adoptată o declarație de condamnare, în care se arată: „Este un act planificat al unei campanii politice împotriva relațiilor moldo–ruse, o încercare directă de denaturare a istoriei mondiale."[5] Președintele Comisiei pentru Afaceri Externe, Constantin Kosacev, caracterizează decretul ca fiind „o idioțenie" și „analfabetism istoric"[6].

În cele din urmă, în 12 iulie 2010, Curtea Constituțională de la Chișinău declară decretul neconstituțional. Afacerea se închide.

În 2015 însă, monumentele sovietice reapar în prim-plan și controversa privind falsificarea istoriei se reia. În 16 septembrie,

[1]) E. Lucas, „Drink to me only", *The Economist*, 12 iul. 2010. [2]) V. Socor, „Russia Defends Soviet Occupation...", *Eurasia Daily Monitor*, vol. 7, nr. 125, iun. 2010. [3]) „Moldova dubs June 28 «Day of Soviet Occupation»", RT, 24 iun. 2010. [4]) *Ibidem*. [5]) „Duma de Stat a Federației Ruse a condamnat...", Unimedia, 30 iun. 2010. [6]) V. Socor, *op. cit.*

ministrul apărării, Anatol Șalaru, semnează un ordin pentru crearea Muzeului Ocupației Sovietice în cadrul Centrului de Cultură și Istorie Militară al Armatei Naționale, care urma să fie deschis pe 27 martie 2016. În aceeași zi, el anunță că tancul sovietic din Bălți va fi demontat și transferat la muzeul Ocupației Sovietice, „pentru ca soldații moldoveni să nu mai fie educați prin simboluri militare sovietice". „Eu nu accept ideea că noi trebuie să ne închinăm la un tanc. Războiul s-a terminat și toate tancurile astea stau cu țeava îndreptată spre Uniunea Europeană și spre NATO", spune ministrul.[1]

Intenția de a deschide un muzeu al ocupației, dar și demontarea tancului T-34 au stârnit din nou indignare la Moscova. Lavrov a declarat că „dezmembrarea unui memorial închinat unui eroic echipaj de tanc din Bălți „este o blasfemie, chiar un act cinic", pentru că dezmembrarea avea loc „în anul celei de a 70-a aniversări a victoriei poporului sovietic împotriva Germaniei naziste"[2].

Renato Usatîi, primarul orașului, declară că tancul sovietic din centrul orașului Bălți „va sta acolo veșnic". „Tancul de la Bălți nu este doar un monument, ci e tancul care a intrat primul, în 1944, în orașul Bălți și care a alungat administrația româno-fascistă. Îi recomand lui Șalaru să nu se apropie de acest tanc, pentru că istoria, cum se zice uneori, se repetă și uneori chiar și tancurile de pe postament încep să împuște", a adăugat amenințător primarul de Bălți.[3] Șalaru îi dă replica: „Eu nu voi comenta pentru că el este agent KGB și nu este de nivelul lui să vorbească cu mine."[4] Generalul Ion Costaș, fost ministru al apărării în timpul războiului de pe Nistru, declară: „Acel tanc nu a alungat administrația «româno-fascistă», dar l-a adus pe fascistul de Usatîi."[5] În cele din urmă, tancul a fost demontat.

[1]) L. Bogza, „InPROfunzime", PRO TV Chișinău, 5 dec. 2016. [2]) „Foreign Ministry criticizes...", *Russia Beyond – Rosiskaia Gazeta*, 23 sept. 2015. [3]) „Renato Usatîi îl preîntâmpină pe Șalaru...", Agora.md, 17 sept. 2015. [4]) „Usatîi îi dă replica lui Șalaru...", Pro TV Chișinău, 17 sept. 2015. [5]) „Tancul va fi demontat...", *Jurnal de Chișinău*, 10 mar. 2018.

Un an mai târziu, în noiembrie 2016, mai mulți deputați și simpatizanți socialiști înnoptează lângă tancul din satul Cornești, raionul Ungheni. Ei aflaseră că tancul urma să aibă soarta celui din Bălți, de a fi demontat pentru a fi transformat în exponat la Muzeul de Istorie Militară din capitală. Dimineață, militarii și polițiștii veniți pentru a începe demontarea s-au luat la ceartă cu protestatarii și localnicii. „Este ceva sfânt pentru noi. Venim aici cu copii noștri și depunem flori, la sărbătoarea de 9 Mai", spuneau protestatarii. „Asta-i istorie și nu trebuie de stricat. Acolo au luptat bunelul meu, tatăl meu, pentru eliberare."[1]

Celelalte șase tancuri fuseseră instalate la Leușeni, Comrat, Cahul, satul Cinișeuți din Rezina, Dubăsari și Tiraspol, majoritatea cu țevile orientate spre Vest. Încet-încet, aceste ciudate monumente-instalație au fost integrate în cultul laic al sovietelor – elevii deveneau aici pionieri, iar tinerii căsătoriți veneau în pelerinaj, conform obiceiului (post)sovietic. Tancurile sunt simbolul Armatei Roșii eliberatoare, simbol care nu poate fi confiscat de inamic.

În august 2016, tancurile armatei ruse staționate în Transnistria au trecut Nistrul prin apă și „au simulat un atac împotriva «inamicului» de pe malul drept al râului"[2], făcând presa de pe ambele maluri ale Prutului să tragă aer în piept: „Atentat la suveranitatea și integritatea teritorială a Republicii Moldova"[3], „Blindate rusești au simulat un atac asupra malului drept al Nistrului. Un preot a trecut râul călare pe tanc"[4], „Ca în război: Tancurile din Transnistria au trecut pe sub apă și au atacat Republica Moldova"[5], „Tancuri din Transnistria au

[1]) „Deputați și simpatizanți ai PSRM au înnoptat...", Publika, 30 nov. 2016. În primăvara anului 2017, câțiva activiști socialiști locali au vopsit tancul în verde și au scris „За родину!" (Pentru patrie). La începutul anului 2018, tancul a fost vopsit în culorile tricolorului românesc, ca și cel de la Leușeni. [2]) V. Călugăreanu, „Atentat la suveranitatea și integritatea...", DW, 8 aug. 2016. [3]) *Ibidem*. [4]) A. Nicolae, „Blindate rusești au simulat un atac...", Active News, 4 aug. 2017. [5]) I. Tudor, „Ca în război: Tancurile din Transnistria...", România TV, 9 aug. 2016.

trecut Nistrul pe sub apă și au simulat un atac".[1] Presa transnistreană relata că aplicațiile au fost urmărite de numeroși spectatori civili, care i-au întâmpinat pe militarii ruși la țărm cu flori, „ca pe niște învingători", după ce aceștia „lichidaseră cu succes inamicii de pe malul drept".[2]

La exercițiile militare a participat și șeful „guvernului" de la Tiraspol, Pavel Prokudin, care a declarat că „«republica moldovenească nistreană» este amenințată militar de Republica Moldova și Ucraina". Aplicațiile nu au fost coordonate nici cu Forțele de Menținere a Păcii, nici cu Comisia Unificată de Control de la Nistru. Conform planului elaborat de Districtul Militar Sud-Vest al Federației Ruse, unitățile motorizate ale Grupului Operativ de Trupe Ruse din Transnistria au realizat „aplicații de trecere a obstacolelor acvatice" pentru a bloca și a lichida niște presupuși „teroriști".

După aplicații, ministrul apărării, Anatol Șalaru, l-a convocat pe atașatul militar al Federației Ruse pentru explicații. Acesta însă nu s-a prezentat. Ministerul moldovean al afacerilor externe a publicat un comunicat în care arăta că acțiunea „subminează în mod flagrant suveranitatea și integritatea teritorială a Republicii Moldova"[3].

Scenariile de luptă nu se opresc aici. După exercițiul din august 2016, presa rusă începe dezinformarea privind o agresiune a României împotriva Transnistriei. În august 2017, presa română relata că Dmitri Kiseliov lansase „o ipoteză șocantă". Acesta afirmase la Rusia 1 că „armatele Republicii Moldova și ale României vor ataca forțele ruse din Transnistria, cu susținerea Vestului"[4]. Motivul ar fi fost amenințarea pe care o constituia contingentul militar rus din Transnistria pentru armata ucraineană[5]. „Trupele unite ale Republicii Moldova și României

[1]) „Tancuri din Transnistria au trecut Nistrul...", *Libertatea*, 9 aug. 2016. [2]) „Exercițiu militar pe Nistru: tancurile rusești...", Pro TV, 4 aug. 2017. [3]) V. Călugăreanu, *op. cit.* [4]) I. Tomescu, „Televiziune RUSĂ: România și Moldova vor ATACA...", *Evenimentul Zilei*, 1 iul. 2014. [5]) În Transnistria se află Grupul Operativ al Trupelor Ruse (Armata 14) – 2 200 de militari, trupele de menținere a păcii de la Nistru – 400 de

vor înainta și către «Basarabia ucraineană», totul făcând parte dintr-un plan pus la cale de liderii politici și militari de la Kiev, Chișinău și București", spunea Kiseliov, citat de presa română.

Iar în septembrie 2017, Pro TV titra: „Transnistria se pregătește de război cu Moldova"[1]. Într-o știre confuză, în care cererea parlamentului de la Chișinău cu privire la retragerea armatei ruse din Transnistria era interpretată ca fiind o „decizie" privind „retragerea misiunii ruse de menținere a păcii în Transnistria", era citat Krasnoselski, șeful „guvernului" transnistrean, care spunea: „Suntem pregătiți. Putem mobiliza foarte repede milițiile, sunt zeci și zeci de mii de oameni care sunt gata să își apere țara" și că în cazul unei „invazii" moldovenești, Rusia va apăra regiunea separatistă.

Rusia mobiliza resurse importante la frontiera vestică. În septembrie 2017, avusese loc cel mai mare exercițiu de război de după anexarea Crimeii – Zapad, în Belarus. Începuseră ceea ce Vestul numea *War Games*, Jocurile Războiului. Era *maskirovka* sau mai mult decât atât?

militari ruși și 400 transnistreni, armata Transnistriei – 4 500 de militari, la care se adaugă forțele de securitate, constituite din miliție, grăniceri, KGB, însumând în jur de 13 000 de oameni. [1]) „Transnistria se pregătește de război...", Pro TV, 11 sept. 2017.

Partea a III-a

CINE CONTROLEAZĂ ADEVĂRUL?

„Realitățile *fake* vor crea oameni *fake*. Sau oamenii *fake* vor genera realități *fake* pe care le vor vinde altor oameni, transformându-i, în cele din urmă, în propriile lor *fake*-uri. Așa că vom sfârși cu oameni *fake* inventând realități *fake* pe care le vor oferi altor oameni *fake*."

PHILIP K. DICK

„Nu există fapte, doar interpretări."

FRIEDRICH NIETZSCHE

„Totul se petrece, de fapt, în mintea noastră. Ceea ce se petrece în toate mințile în același timp – acela este adevărul."

GEORGE ORWELL

14
METAVERSUL MINCIUNII

O TURĂ PRIN CYBERUNDERGROUND

La începutul anului 2014, Kate Starbird, cercetătoare la Universitatea din Washington, conducea o echipă care începuse să cerceteze acest „ecosistem al presei alternative", cum îl numise la început, documentând felul în care oamenii răspândesc zvonuri online în timpul unor crize, de la cutremure până la asasinate în masă.[1] La început, li s-a părut că este sub demnitatea lor de oameni de știință să studieze aceste teorii ale conspirației. După trei ani au constatat că greșiseră și că se aflau în fața unui nou fenomen social.

Starbird a descoperit un tipar al reacțiilor care apăreau după astfel de evenimente – un fel de narațiuni alternative ale evenimentului, în care se pretindea fie că evenimentul nu avusese loc, fie că a fost produs de cu totul altcineva decât suspecții oficiali, fie că era o teorie a conspirației.

După atentatul din timpul Maratonului de la Boston, din 2013, în peste 4 000 de tweeturi se afirma că bombele erau o pistă falsă generată de forțele speciale ale marinei americane, celebrii US Navy SEALs. După asasinatul în masă de la Colegiul Umpqua apăruse zvonul că evenimentul fusese înscenat din rațiuni politice, pentru a restrânge dreptul constituțional de a deține arme. Iar după atacul de la clubul de noapte Orlando

[1] K. Starbird, *Examining the Alternative Media Ecosystem through the Production of Alternative Narratives of Mass Shooting Events on Twitter*, Association for the Advancement of Artificial Intelligence, Washington University, 2017.

Pulse se sugera că atentatul fusese planificat pentru a-i demoniza pe musulmani. După fiecare criză erau documentate narațiuni alternative, de multe ori generate de aceleași conturi de Twitter, care făceau trimitere la aceleași site-uri.

Studiind tipologia și frecvența mesajelor, echipa lui Starbird a descoperit că aceste zvonuri aveau „semnături"[1] distincte. De obicei, dezbaterile online după astfel de evenimente tragice izbucneau imediat și se stingeau relativ repede, în câteva săptămâni. Aceste narațiuni alternative creșteau însă mult mai încet, continuând să fie diseminate în lunile și chiar anii următori.

Existau și caracteristici comune – narațiunile alternative acopereau zone editoriale vaste[2], conțineau linkuri către aceleași site-uri, cum ar fi InfoWars sau RT, și erau susținute de rețele bine coordonate de boți, așa-numitele *botnet*. Mai mult, haștagurile erau comune, ceea ce indica o coordonare. De exemplu, narațiunile generate în urma atentatului din Boston conțineau toate haștaguri fără nici o legătură cu evenimentul în sine, precum #falseflag, #obama, #nra sau #teaparty.

În iarna anului 2016, cercetătorii au fost uimiți să constate că mișcarea Anonymus avea legături atât cu conturi propalestiniene, cât și cu conturi ale suprematiștilor albi sau că utilizatorii de stânga ai Wikileaks erau conectați cu suporterii de dreapta ai lui Trump. Cum de grupuri cu ideologii diferite, chiar opuse, se întâlneau în spațiul virtual pentru a discuta narațiuni alternative privind asasinatele în masă? Pur și simplu era lipsit de orice logică.

Echipa Universității din Washington a constatat că orientările politice nu erau de tip stânga (liberali) vs. dreapta (conservatori), ci mai degrabă naționalism *vs* globalizare. Această metanarațiune era declinată în antiimigrație (refugiații vor

[1]) K. Starbird *et al.*, *Rumors, False Flags, and Digital Vigilantes: Misinformation on Twitter after the 2013 Boston Marathon Bombing*, Washington University, 2014. [2]) J. Maddock, *Characterizing Online Rumoring Behavior Using Multi-Dimensional Signatures*, Washington University, 2015.

distruge bunăstarea și identitatea națională), anticorporații (companiile multinaționale conduc lumea în propriul beneficiu), antiguvern (guvernele sunt conduse de corporatocrație, care urmărește jefuirea averii naționale), anti-UE (Bruxellesul vrea să transforme statele membre în colonii).

A urmat o explorare sistematică a acestui nou ecosistem. Studiul narațiunilor alternative declanșate de asasinatele în masă a arătat că retorica *fake news* și presa alternativă sunt legate prin același tipare.[1] Media alternativă sprijinea narațiunile alternative, în timp ce media tradițională le contesta. Așa cum vom vedea mai târziu, publicul care contesta media tradițională s-a îndreptat automat spre media alternativă.

Cercetătorii americani au constatat apoi că toate aceste narațiuni alternative se încadrau în tiparul unor dezinformări care convergeau spre aceleași teme conspiraționiste – atât cele privind asasinatele în masă sau catastrofele naturale, cât și cele pseudoștiințifice despre vaccinuri sau organisme modificate genetic.

Ecosistemul presei alternative mai avea o proprietate – câteodată, teoriile conspirației se băteau cap în cap. Se simula astfel diversitatea opiniilor, dar de fapt era o diversitate a minciunii, un caleidoscop al dezinformării.[2]

În *Amenințarea irealității*, Pomerantsev și Weiss descriu strategiile dezinformării rusești (coborând până la Lenin), care sunt destinate nu să convingă, ci să provoace confuzie. O societate care nu mai crede în nimic poate fi mai ușor controlată, arată ei. Anarhiștii, antiglobaliștii și neonaziștii pot fi mobilizați nu în alianțe explicite sau în marșuri de protest, ci în spațiul virtual, într-un soi de rezistență globală.

Respingerea știrilor presei tradiționale este mantra presei alternative, care se definește în opoziție cu presa „veche",

[1]) International AAAI Conference on Web and Social Media (ICWSM), Montreal, mai 2017. [2]) P. Pomerantsev, M. Weiss, „The Menace of Unreality: How the Kremlin Weaponizes Information, Culture and Money", *The Interpreter*, Institute of Modern Russia, New York, nov. 2014.

„corporatistă". Presa tradițională este acuzată că e părtinitoare, că aparține sistemului corupt liberal pe care îl slujește (al lui Soros, de exemplu), că servește elita, nu poporul.

Presa tradițională își îndeamnă cititorii să fie avizați, sceptici, cu ochii-n patru în ceea ce privește presa online. Media alternativă susține aceeași prudență în ceea ce privește presa tradițională, încurajând „lectura alternativă".[1] *Question more!*, ne îndeamnă RT, bastionul estic al adevărurilor alternative. Ambele părți au același discurs, folosesc aceiași termeni. Presa tradițională îl acuză pe Trump că a produs peste 100 de minciuni în primele 100 de zile la Casă Albă; Trump acuză, la rândul lui, *New York Times*, CNN, *Washington Post* de lipsă de onestitate, că sunt *fake news*. Presa alternativă acuză presa „corporatistă" că produce *fake news*, presa tradițională acuză presa alternativă că produce dezinformare, propagandă, *fake news*. Pe cine va crede consumatorul de presă?

Cercetătorii Universității din Washington au documentat conexiunile între Donald Trump și presa alternativă. Aceasta a preluat acuzațiile lui Trump sau ale consilierilor săi privind interceptarea telefoanelor din Trump Tower[2] și fraudarea voturilor, minciuna că s-ar fi opus invadării Irakului, evocarea unui masacru care nu a avut loc – cel de la Bowling Green, povestea atacului terorist din Atlanta care, de asemenea, nu a avut loc, sau „terorismul în Suedia", care a determinat Stockholmul să ceară explicații.[3] Nu erau altceva decât încercări de a transforma știrile în „bombe puse în centrul sistemului nostru informațional", după cum arăta jurnalista de la *The Guardian* Carole Cadwalladr.[4]

[1]) D. Boyd, „Did Media Literacy Backfire?", Medium, ian. 2017. [2]) B. Stelter, „Birth of a conspiracy theory...", CNN, 6 mar. 2017. [3]) M. Voicu, *op. cit.* Infowars și Fox News l-au citat pe șeful poliției din Suedia, care ar fi avertizat că există pericolul declanșării iminente a unui război civil și cerea ajutorul altor state. În interviurile acordate, șeful poliției cerea însă doar o mai bună coordonare a instituțiilor statului pentru rezolvarea problemelor migranților. [4]) C. Cadwalladr, „Robert Mercer: the big data billionaire...", *The Guardian*, 26 feb. 2017.

Numirea lui Steve Bannon în cercul restrâns de putere al lui Trump, ca strateg-șef și membru în Consiliul Național de Securitate (care îl transforma într-unul dintre cei mai puternici oameni ai Americii), nu a făcut decât să confirme public această legătură între Trump și presa alternativă. Bannon condusese Breitbart News, vârful de lance al presei alternative, cu o puternică orientare antiglobalistă. „Media corporatistă, globalistă se opune cu tărie unei agende construite în jurul interesului economic național, așa cum este agenda lui Donald Trump", spunea Bannon, criticând presa tradițională.

Echipa lui Starbird a demonstrat apoi că ecosistemul presei alternative abundă în teorii ale conspirației, narațiuni antisemite, antiglobaliste și antisistem, care se regăsesc și în discursul oficial al Kremlinului. Pomerantsev și Weiss aveau să constate printre primii, în 2014, că Rusia, prin armatele sale de troli și boți și prin presa de stat, transformase dezinformarea în armă, iar Occidentul nu avea mecanismele instituționale sau analitice necesare pentru a-i face față.

Lothar Metzl, fost analist CIA, arăta că Moscova încerca prin dezinformare să producă o lipsă de încredere în media tradițională și în democrația occidentală. Pentru CIA era una dintre tacticile de lucru pe care o folosise la rândul său, așa că i-a fost ușor să recunoască efectele. Ce era nou în această desfășurare de forțe era utilizarea undergroundului cibernetic.

O campanie de propagandă aparte a fost cea în care rușii au folosit armate de boți împotriva veteranilor americani. Începând din 2013, Veteranstoday.com a început să publice conținut preluat din *New Eastern Outlook*, o revistă de analiză geopolitică ce apărea sub patronajul Academiei Ruse de Științe, iar Veteransnewsnow.com prelua informații publicate de Fundația pentru Cultură Strategică din Moscova. Informațiile erau apoi diseminate prin mii de conturi de Twitter în rândul foștilor și actualilor militari din armata SUA. „Pe Twitter există interacțiuni semnificative și persistente între personalul militar activ și în retragere și o rețea largă de conturi care sunt legate de Rusia, conturi specializate pe teorii ale conspirației și conturi

ale dreptei europene"[1], avea să constate o echipă de cercetare de la Institutul Internet al Universității Oxford.

Prin 2017, Politico relata că revista *Veterans Today* amesteca într-un mod ciudat sfaturi adresate veteranilor despre cum să-și plătească medicamentele sau să găsească de lucru cu știri precum „Ku Klux Klanul Ucrainei – noul aliat al NATO" sau „Dovadă: Turcia a efectuat atacuri cu gaz sarin în 2013 și a făcut-o și acum [în Siria]".[2] „Este o dovadă în plus asupra eforturilor holistic al Kremlinului de a încerca să intre în mintea, computerele și comunicațiile noastre, să organizeze operațiuni Psy împotriva trupelor noastre", avea să declare Michael Carpenter, un fost înalt funcționar la Pentagon și Casa Albă.[3]

Fake news au devenit motorul unei noi realități, expresia unei noi epoci – cea a postadevărului. Serviciile de informații le consideră o nouă expresie a războiului informațional, mediul academic vorbește despre poluare informațională, filozofii văd o schimbare de paradigmă a comunicării și psihologii identifică un nou tip de tulburare psihică – tulburarea informațională (*Information Disorder*).[4]

În abisurile acestui metavers al minciunii se găsesc armate de troli și boți, iar extrema stângă și extrema dreaptă defilează împreună virtual – un ecosistem transnațional, născut din viclenia regimurilor nedemocratice și frustrările clasei de mijloc occidentale aflate în căutarea unor noi mituri.

[1]) J.D. Gallacher *et al.*, „Junk News on Military Affairs and National Security: Social Media Disinformation Campaigns Against US Military Personnel and Veterans", Institutul Internet, Oxford, 2017. [2]) B. Schreckinger, „How Russia Targets the U.S. Military", Politico, 12 iun. 2017. [3]) G. Gordon, „Russian propaganda engaged U.S. vets...", McClatchy DC, 9 oct. 2017. [4]) Despre științele cognitive și managementul informațiilor, în Daniel J. Levitin, *The Organized Mind: Thinking Straight in the Age of Information Overload*, Dutton, New York, 2015.

FERMA DE TROLI ȘI BUCĂTARUL LUI PUTIN

Trolii s-au născut odată cu Internetul.[1] Ei erau cei care îi hărțuiau pe internauți prin mesaje *off-topic*, provocatoare, pentru a le smulge un răspuns emoțional. Definiția era pe atunci apropiată celei date de dicționarele românești – „Gnom zburdalnic, care trăiește în munți sau în păduri, întruchipând forțele rele ale naturii". Astăzi însă, nu mai este vorba de ființe zburdalnice, vorace și cu minte puțină, ci de troli profesioniști.

La faimoasa Agenție de Cercetare a Internetului din Sankt-Petersburg, cunoscută ca „Ferma de troli", lucrează 300 de tineri troli. Patronul „fermei" înființate în 2014 este Evgheni Prigojin, un oligarh pe care presa rusă l-a numit „Bucătarul-șef" al lui Putin. 90 de angajați au fost implicați direct în intervenția în alegerile prezidențiale din SUA din 2016. Salariile celor din „Departamentul SUA" variau între 80 000 și 120 000 de ruble (1 400–2 100 de dolari). Bugetul lunar al Fermei era de 1,25 de milioane de dolari.

Principalele narațiuni privind SUA erau cele care incitau la ură rasială, secesiunea Texasului, antiimigrație, antiglobalizare.[2] „Nu era vorba de a scrie «Obama e o maimuță» sau «Putin e grozav», dimpotrivă, te amendau pentru asta", povestea unul dintre foștii angajați pentru Dojd TV.[3] Oamenii din „Departamentul SUA" trebuiau sa fie bine educați și antrenați pentru a înțelege nuanțele polemicii americane privind drepturile LGBT, avortul, dreptul de a purta arme, imigrația etc. Sursa citată de Dojd TV, „Maxim", relata că promovarea Rusiei și a lui Putin erau interzise. „Americanilor nu le pasă de Rusia", spunea Max, „țelul nostru nu era să-i facem pe americani să fie interesați de Rusia, ci să-i îndreptăm împotriva propriului

[1]) Termenul este disputat în mediul academic. O trecere în revistă a discuțiilor academice pe această temă, la Gabriele De Seta, „Trolling, and Other Problematic Social Media Practices", în J. Burgess *et al.* (eds), *The SAGE Handbook of Social Media*, SAGE Publications, 2017. [2]) „Rassledovaniye RBK: kak «fabrika trolley»...", RBK, 17 oct. 2017. [3]) E. Kotliar, „«U nas bila țel'... vizvat' besporiadki»...", Dojd TV, 14 oct. 2017.

guvern – să provocăm revolte și nemulțumire, să contribuim la scăderea susținerii lui Obama". Ordinul de a o ataca pe Hillary Clinton venise cu doi ani înainte de alegeri.

După ce au apărut „defecțiunile" și presa a început să relateze despre ce se ascunde de fapt în spatele agenției, angajaților li se spunea că nu trebuie să le fie rușine de ceea ce fac, dimpotrivă. „Fiecare țară are genul ăsta de organizații, care apără interesele naționale", le spuneau managerii. „Acesta este un război informațional și este oficial."

Conturi de Twitter care apăreau ca fiind ale unor instituții de presă locale din state *swing*, inclusiv Florida, Ohio și Pennsylvania, erau de fapt operate de troli din Agenția de Cercetare a Internetului de la Sankt-Petersburg. Conturile aveau peste o jumătate de milion de urmăritori. Alte o sută de publicații legitime au preluat știri false de pe aceste conturi, unele repostate chiar de înalți oficiali, inclusiv un consilier al președintelui Obama. Numărul total al conturilor de Twitter care erau operate de Fermă în perioada alegerilor americane era de 2 752.[1]

Samantha Bradshaw și Philip Howard, cercetători la Universitatea Oxford, au prelevat un eșantion de 22 milioane de tweeturi postate în perioada 1–11 noiembrie 2016 în 12 state pentru a cerceta impactul dezinformării asupra alegerilor americane.[2] Ei au descoperit un sistem sofisticat de pregătire a trolilor ruși, în care erau investite milioane de dolari. Iar sistemul era același ca în orice redacție – editorii dau în lucru temele, editează conținutul și îl disemnează în rețelele sociale și online, rezultatele fiind apoi auditate, cei mai productivi troli fiind recompensați.

BBC relata în noiembrie 2017 cum produce Ferma filme de propagandă. Luptători mascați și cu vocile distorsionate se prezentau când ca rebeli proruși din Ucraina, când ca rebeli proucraineni din Rusia, ca luptători ai Statului Islamic sau ca

[1]) S. Wang, „Dozens of Russian «imposter accounts»...", *Independent*, 7 dec. 2017. [2]) S. Bradshaw, P. Howard, *Troops, Trolls and Troublemakers: A Global Inventory of Organized Social Media Manipulation*, Oxford University, august 2017.

banderoviști înfășurați în steaguri neonaziste. Toate filmele erau înregistrate în același decor. Într-un videoclip, „Mișcarea de Eliberare a Rusiei" pretindea că s-ar fi aflat la originea unui incendiu din orașul rus Rostov, declarând că a fost „primul act terorist încununat cu succes pe teritoriul Rusiei". (O persoană fusese ucisă și mai mult de o sută de case distruse într-un incendiu care nu fusese atribuit de autoritățile ruse vreunei grupări criminale.) Într-o altă înregistrare, „soldații ucraineni" așază un cap de porc pe Coran și îi trimit „felicitări" președintelui cecen Ramzan Kadîrov. Scenetele au fost apoi inserate în diverse narațiuni, fie în sprijinul „Republicii Populare Donețk", fie pentru a stârni ura împotriva „teroriștilor" și banderoviștilor ucraineni, care apăreau ca antiruși și antimusulmani.[1]

Primul jurnalist care a relatat despre Ferma de troli a devenit ținta unei formidabile campanii de hărțuire, care a durat ani de zile. În septembrie 2014, Jessikka Aro lucra pentru televiziunea publică din Finlanda, YLE. Aro a investigat conturile false din rețelele sociale, Facebook, Vkontakte, Twitter, documentând impactul acestora asupra dezbaterii publice și libertății de exprimare din Finlanda. Imediat ce a început să relateze despre Fermă, Aro a devenit ținta unei campanii sistematice de abuz și hărțuire. Trolii au publicat mai întâi informații personale, inclusiv adresa și datele de contact, apoi detalii despre viața ei intimă. Apoi au apărut informații că ar fi spion străin, ba chiar o persoană cu probleme mintale, care răspândește teorii ale conspirației. I-au fost publicate informațiile confidențiale din dosarul de sănătate – o amendă de 300 de euro pentru consum de droguri pe care o primise când avea 20 de ani a transformat-o în „dealer al drogurilor NATO". S-a produs chiar și un spot video, difuzat pe Facebook și Twitter, în care era înfățișată drept o „spioană blondă stupidă".

În februarie 2018, 13 cetățeni ruși și trei companii rusești au fost inculpați de un tribunal federal american pentru

[1]) A. Soșnikov, „Inside a pro-Russia propaganda machine...", BBC, 13 nov. 2017.

amestecul în procesul electoral din SUA. Prigojin și Ferma se aflau pe listă. „Treisprezece oameni au intervenit în alegerile din SUA?! Treisprezece împotriva unui buget de miliarde al serviciilor de informații? Absurd", scria purtătoarea de cuvânt a Ministerului rus de Externe, Maria Zaharova, pe Facebook. „Americanii sunt oameni foarte emotivi, văd ce vor să vadă", avea să declare și Prigojin la aflarea veștii[1], citându-l, poate fără voia lui, pe Lenin, care explica rostul propagandei: „Spuneți-le ceea ce vor să audă". Putin a negat că ar fi prieten cu Prigojin sau că l-ar cunoaște, deși există numeroase fotografii publice în care apar împreună.[2]

Dar fabricile de troli nu sunt o invenție rusească. Un raport recent al Computational Propaganda Research Project descoperea astfel de activități în peste 28 de state.[3] China este suspectată că plătește anual 2 milioane de troli („Armata 50 de cenți") care generează peste 400 de milioane de postări în rețelele sociale[4], ca parte a unui efort de a schimba agenda publică și a distrage atenția publicului de la orice subiect care putea incita la proteste.[5] În țări precum Bahrain și Azerbaidjan există firme de PR care creează conturi false în rețelele sociale pentru a influența opinia publică.[6] Președintele Duterte a folosit în Filipine tehnici sofisticate de astroturfing[7] împotriva jurnaliștilor și organizațiilor media.[8] În Africa de Sud, presa demasca în mai 2017 operațiunile de dezinformare ale puternicei familii Gupta menite a distrage atenția de la propriile-i afaceri cu

[1]) „U.S. charges Russians with 2016...", „Russia calls U.S. allegations of election...", Reuters, 16 feb. 2018. [2]) „Confronting Russian President Vladimir Putin", NBC News, 10 mar. 2018. [3]) S. Bradshaw *et al.*, *op. cit.* [4]) G. King *et al.*, „How the Chinese Government Fabricates Social Media Posts for Strategic Distraction, not Engaged Argument", *American Political Science Review*, vol. 3, nr. 111, 2017, pp. 484–501. [5]) J. Naughton, „The real secret of Chinese internet...", *The Guardian*, 22 ian. 2017. [6]) Samuel C. Woolley, Philip N. Howard, „Social Media, Revolution, and the Rise of the Political Bot", *Routledge Handbook or Media, Conflict and Security*, Routledge, London, 2016. [7]) Campanie de marketing sau de relații publice sub forma unor false comentarii ale publicului. [8]) J. Posetti, „This is why Online Harassment...", MediaShift, iul. 2017.

guvernul. Utilizatori de Twitter erau plătiți pentru a hărțui jurnaliștii și a disemina informații fabricate, iar armatele de boți amplificau poveștile.[1]

Doi troli din Moscova au povestit pentru TBS, ascunși sub măști negre, că își asumau identități americane în online și țin-teau site-uri cum ar fi *Wall Street Journal*, *New York Post*, *Washington Post*, Facebook și Twitter. Scopul lor, spuneau ei, este de „a-i scoate din minți" pe cei prezenți în forumurile ziarelor sau pe rețelele sociale, de „a-i face să își schimbe opiniile, de a-i reduce la tăcere pe oponenți"[2].

Discursul instigator la ură, ridiculizarea subiectelor serioase de presă, deturnarea atenției spre subiecte care generează un răspuns emoțional puternic sunt câteva dintre scopurile postărilor trolilor. Aceștia profită de subcultura Internetului pentru a stabili agenda publică.

Agregarea în grupuri transnaționale, adevărate Internaționale ale trolilor, este una dintre caracteristicile ecosistemului. De exemplu, suporterii lui Trump din SUA au pretins că ar fi francezi și s-au implicat în alegerile din Franța.[3] Folosind tehnologii precum Discord (camere de chat în care se intră doar cu invitație), documente Google, formulare Dropmark (site de *file sharing*), au organizat un adevărat bombardament cu mesaje asupra conturilor de Twitter, cu același hashtag.

ARMATELE DE BOȚI

Primele studii academice asupra conturilor automate, așanumiții boți, sunt cele ale cercetătorilor de la Oxford și MIT, din 2010.[4] După opt ani, oamenii de știință încă mai polemizează

[1]) A. Eliseev, „The Gupta scandal...", *The New Statesman*, 20 iul. 2017; L. Benedictus, „Invasion of the troll armies...", *The Guardian*, 6 nov. 2016. [2]) „Russian Thinkfluencers – Full Frontal with Samantha Bee", TBS, 31 oct. 2016. [3]) R. Broderick, „Trump Supporters Online...", BuzzFeed, 24 ian. 2017. [4]) „How to Spot a Social Bot on Twitter", MIT, 28 iul. 2014.

în privința terminologiei. Pentru unii, boții sunt conturi automate programate prin diverși algoritmi să desfășoare o anumită activitate pe rețelele sociale în special și în online în general. Pentru alții, sunt agenți software autonomi, cu proprietăți de inteligență artificială.[1]

Distincția cea mai importantă în clasificarea boților operează însă atunci când vine vorba despre activitatea pentru care sunt programați, în cazul nostru, pentru dezinformare. Hegelich separă boții sociali de boții de chat sau de alți „asistenți" și subliniază că boții sociali sunt „actori cu o agendă politică".[2] Pentru Woolley, boții sociali „mimează" comportamentul din mediile sociale pentru a manipula și perturba comunicarea[3], iar pentru Grimme, boții sociali sunt cei care livrează propagandă și știri false.[4] Cu toții sunt de acord că imitarea comunicării umane este o trăsătură-cheie a roboților sociali. Polemica este importantă pentru că ține de etica acestei industrii care va guverna ecosistemul informațional în viitorul apropiat.

Un bot social este un agent software automatizat sau semiautomatizat (cyborg) care interacționează cu serverele, rulează sarcini simple și repetitive într-un ritm mult mai rapid decât orice ființă umană. Este construit pe principiul rețelelor neurale, fiind dotat cu un anumit grad de inteligență artificială. Cel mai popular tip de bot social este botul de chat: un software care poate interacționa cu un utilizator uman în limbaj natural, cum ar fi limba engleză. Companiile folosesc adesea chat-boți pentru a rezolva problemele legate de serviciul clienți, în educație, afaceri sau comerț electronic. Cel mai celebru este Siri, asistentul Apple. Aceștia sunt boții „buni".

Compania americană Incapsula cercetează anual traficul generat de boți. Datele sunt colectate din peste 1,5 miliarde de

[1]) „Social bots", Heinrich Böll Stiftung, 9 feb. 2017. [2]) S. Hegelich, „Invasion der Meinungs-Roboter", *Analysen & Argumente*, Konrad-Adenauer-Stiftung, 2016, pp. 1–9. [3]) S. Woolley, „Automating power: Social bot interference in global politics", *First Monday*, vol. 21, nr. 4, 2016. [4]) C. Grimme *et al.*, „Social Bots: Human-Like by Means of Human Control?", *Big Data*, vol. 5, nr. 4, 2017.

interogări ale unui grup de 20 000 de site-uri, pe o perioadă de 90 de zile, în 250 de țări. În 2015, traficul generat de boții „răi" era de 30% din traficul total și 48,6% din traficul automatizat.[1] Ceea ce înseamnă că ecosistemul informațional este deja semiautomatizat, populat de boți și cyborgi „infractori" care își îmbunătățesc constant mimetismul social.

Cea mai nouă misiune a armatelor de boți este cea a interferenței în alegeri. Aproape 20% din toate postările de pe Twitter privind alegerile prezidențiale americane au fost generate de boți sociali.[2] Rata se menține și în cazul interferenței în Brexit.[3] În mai toate țările, partidele folosesc boți. Întrebarea este dacă aceștia livrează *fake news*, dezinformare și propagandă sau informații electorale valide.

Cheltuielile pentru implementarea unui bot social pe Twitter sunt minime, iar timpul de instalare este mai mic de o oră, pentru un programator cu experiență medie. Principalul efort este legat de configurarea contului de Twitter, care trebuie să fie un cont standard, conectat la numărul de telefon mobil al dezvoltatorului. Dar acestea pot fi create folosind o adresă de e-mail falsă și un număr de telefon mobil înregistrat anonim. Partea sofisticată a programării este cea privind simularea comportamentului uman, adică producerea de conținut credibil și inteligent, generarea de urme (metadate) asemănătoare celor umane în rețelele sociale și crearea unei rețele credibile de prieteni și urmăritori pentru a răspândi informațiile.

O echipă de la Universitatea din Münster a creat 30 de conturi false, în modul descris mai sus. Fiecare bot avea propriul ciclu zi–noapte, model de activitate și comportament de

[1]) *2015 Bot Traffic Report*, Incapsula, dec. 2015. [2]) A. Bessi, E. Ferrara, „Social bots distort the 2016 US presidential election online discussion", *First Monday*, vol. 21, nr. 11, 2016. [3]) I. Gorodnichenko *et al.*, *Social media, sentiment and public opinions: Evidence from #Brexit and #USElection*, Swansea University, 2017. Cercetătorii au folosit un eșantion de 28,6 milioane de tweeturi legate de Brexit, colectate între 24 mai 2016 și 17 august 2016, stabilind că aproximativ 20% din acestea au fost produse de boți.

urmărire. După o săptămână, numărul de urmăritori ajunsese la 1 400. Doar 3 dintre cei 30 de boți au fost eliminați de la început de Twitter, iar pentru ceilalți 27, probabilitatea de a fi depistați ca boți (BotOrNot) era între 37–60% pentru fiecare în parte, ceea ce constituia o rată de succes foarte bună. Experimentul a arătat cât de ușor poate fi folosit Twitter pentru a ridica o armată de boți.

După estimările lui Samuel Woolley, cercetător la Institutul Internet de la Oxford, o persoană ar putea construi și menține până la 400 de astfel de boți pe Twitter, iar pe Facebook, care este mai eficient în identificarea și închiderea conturilor false, o persoană ar putea gestiona între 10 și 20 de boți.

Pentru câteva sute de dolari, oricine poate cumpăra o identitate online falsă. În pachet intră conturi de e-mail, carduri SIM, conturi pe Twitter și profiluri pe Facebook. Uneori, înainte de a fi vândute, acestea sunt dezvoltate timp de 5 până la 10 ani, pentru a le face să pară cât mai autentice, de multe ori prin „fabrici" din Europa de Est. Cei mai frecvenți cumpărători sunt lobby-urile politice.[1]

Twitter are un sistem API[2] deschis care permite, ba chiar încurajează, postarea de tweeturi în contul unui alt utilizator, ceea ce îl face un mediu ideal pentru boți. Nu toți sunt „răi" – sunt multe conturi instituționale și organizaționale utile, care au contribuit la creșterea traficului, ceea ce a adus tot mai mulți bani companiei Twitter. Apoi a venit Primăvara arabă, când Twitter a devenit platforma principală în mobilizarea protestatarilor. Din acest moment, a început să fie populat masiv de boți „răi".[3]

[1]) Muzammil Hussain, Philip Howard (eds), *Democracy's Fourth Wave? Digital Media and the Arab Spring*, Oxford University Press, 2013; P. Howard, „10 Things you wish you didn't know about elections (and what to do about them)", *Social Sciences*, Oxford University, mar. 2017. [2]) Application Programming Interface (API) este un set de protocoale care face legătura între aplicații și sistemul de operare. [3]) K. Thomas *et al.*, *Adapting Social Spam Infrastructure for Political Censorship*, California University, apr. 2012.

Studiind rolul jucat de Twitter în Primăvara arabă, Phillip Howard a observat că mii de boți preluau haștagurile folosite de protestatari. El a reușit să ajungă la peste o sută dintre programatorii boților, aceștia acceptând să-l ajute pe Howard în cercetarea sa în următorii ani, devenind informatori anonimi.[1] El a descoperit că tot mai mulți politicieni de anvergură internațională începuseră să folosească boții în campaniile electorale. Informatorii au dezvăluit că se crease o adevărată piață neagră, unde se aflau guverne, oameni politici, firme de consultanță politică, firme de IT care construiau armate de boți. „Guvernele chinez, iranian și rus folosesc propriii experți social-media și plătesc sume mici de bani unui număr mare de oameni pentru a genera mesaje proguvernamentale", arăta Howard în 2015, documentând utilizarea boților în alegerile din Venezuela.[2]

Cercetarea făcută de Samuel Woolley în timpul alegerilor americane din 2016 a arătat că echipa de campanie a lui Trump s-a bazat foarte mult pe boți pentru a răspândi știri *fake* și a o discredita pe Hillary Clinton. Ambele echipe au folosit boți, dar în moduri diferite. 50% din postările pe Twitter pro-Clinton și 80% din cele pro-Trump (like-uri, repostări, urmăriri) au fost făcute de boți. Diferența nu o face doar cantitatea, ci și conținutul – în majoritatea postărilor pro-Trump ale boților au fost *fake news*. Momentele-cheie sunt relevante. În timpul dezbaterilor televizate, programatorii pro-Trump au ajustat cu atenție conținutul generat automat și au colonizat strategic haștagurile pro-Clinton. Un sfert dintre mesajele postate la ultima dezbatere televizată între cei doi candidați au fost generate de boți, cele pro-Trump fiind de șapte ori mai numeroase decât cele pro-Clinton.[3] În ziua scrutinului, boții lui Trump au fost de cinci ori mai mulți, mobilizarea fiind excepțională. După scrutin, au încetat activitatea și au dispărut, pur și simplu.

[1]) *The Computational Propaganda Project*, Internet Institute, Oxford, 2018. [2]) P. Howard *et al.*, „Political Bots and the Manipulation of Public Opinion in Venezuela", SSRN, 25 iul. 2015. [3]) D. Alba, „The Political Twitter Bots Will Rage...", Wired, 8 nov. 2016.

Dar ce fac boții când dispar? Ferrara a descoperit că boții care au lucrat în sprijinul lui Trump în 2016 au fost implicați apoi în #MacronLeaks. Între cele două campanii au avut o activitate foarte redusă. Analizând o bază uriașă de date, de peste 17 milioane de mesaje postate pe Twitter în perioada 27 aprilie – 7 mai 2017 (ziua alegerilor), Ferrara a stabilit că au fost peste 350 000 de postări cu haștagul MacronLeaks și că 60% dintre acestea au fost în engleză, nu în franceză. Folosind un mix de softuri și tehnici de modelare comportamentală cognitivă, Ferrara a separat oamenii de boți, stabilind că 18% din postările #MacronLeaks erau generate de aceștia din urmă. Mesajele au antrenat reacția a peste 100 000 de utilizatori. În concluzie, el sugera existența unei „piețe negre a boților refolosibili pentru dezinformare politică"[1]. Adică armate de roboți mercenari virtuali.

Ceea ce a urmat a confirmat ipoteza lui Ferrara. Armata de boți trimisă să-l calomnieze pe Macron a alimentat apoi conflictul dintre Qatar și vecinii acestuia din Golf.[2] O rețea de boți care fusese folosită pentru a influența dezbaterea publică în jurul conflictului israeliano–palestinian fusese folosită apoi în timpul Brexitului, pentru tabăra *Leave*. Conturile au fost actualizate pentru se adapta noului context, ca și rețelele la care s-au racordat, și-au făcut treaba și au plecat.[3] În 21 octombrie 2016, Statele Unite au fost lovite de unul dintre cele mai mari atacuri de tip DDoS, în care armate de boți sufocă serverele cu cereri de acces. Amazon, Netflix, Spotify, Reddit, Twitter au fost câteva dintre site-urile atacate.[4] Pentru un atac de tip DDoS de o săptămână, se pot închiria pe *dark web* armate de boți cu 150 de dolari.

Astăzi, scala implicării boților este uluitoare. Într-o postare pe propriul blog din septembrie 2017, Twitter arăta că a suspendat peste 117 000 de conturi „rău intenționate" în patru luni și că a reperat peste 450 000 de conectări suspecte în fiecare zi.[1] Estimările cele mai recente sugerează că până la 50% din traficul Twitter ar putea fi automatizat, ceea ce coincide cu media documentată anual de Incapsula.[2]

[1]) E. Ferrara, „Disinformation and Social Bot Operations in the Run Up to the 2017 French Presidential Election", *First Monday*, vol. 22, nr. 8, 2017. [2]) H.A. Ünver, „Can fake news lead to War?...", War on Rocks, 13 iun. 2017. [3]) S. Woolley, *op. cit.* [4]) „Hacked Cameras, DVRs Powered Today's...", Krebson Security, 21 oct. 2016.

Dar cum de a permis compania americană aceste atacuri? E adevărat, prin închiderea boților, Twitter ar pierde utilizatori și trafic, deci bani. Riscul cel mare este însă acela de a fi, fără voie, o unealtă în destabilizarea geopolitică, arată cercetătorii de la Oxford. La audierile în Congres privind interferența rușilor în alegerile americane, senatorul Mark Warner afirma că Twitter a arătat „o enormă lipsă de înțelegere privind seriozitatea problemei"[3].

Experții au sugerat că pentru a se preveni situații de acest gen, ar trebui codat API, astfel încât automatizarea să fie mai dificilă și să necesite aprobarea administratorului înainte de instalarea unor noi aplicații. În cazul Wikipedia, de exemplu, boții trebuie să se identifice și să se conformeze unor reguli instituite special pentru ei.

Legile roboticii, enunțate de Asimov, prevedeau că roboții nu pot face rău și că trebuie să fie folositori comunității. Ce ar însemna adoptarea unui astfel de cod etic? Trebuie reglementat Internetul? Aceasta este întrebarea cea mai importantă a acestui început de secol. Va renunța omenirea la principiul fundamental al Internetului – libertatea absolută?

[1]) „Russian Interference in 2016 US Election, Bots, & Misinformation", Twitter PublicPolicy, 28 sept. 2017. [2]) Z. Gilani *et al.*, „The Implications of Twitterbot Generated Data Traffic on Networked Systems", SIGCOMM Posters and Demos, august 2017, pp. 51–53. [3]) N. Fandos, „Senator Berates Twitter Over...", *NYT*, 28 sept. 2017.

HACKERII PATRIOȚI

Cea mai importantă marfă în noul ecosistem în care trăim, cel informațional, sunt bazele de date. În 2017, Uber a anunțat că în urmă cu un an îi fuseseră furate datele a peste 57 de milioane de clienți. Compania a plătit hackerilor 100 000 de dolari pentru ca datele să fie șterse, iar furtul să nu fie făcut public.[1] Cambridge Analytica a folosit datele a peste 87 de milioane de utilizatori de Facebook, fără permisiunea acestora, pentru a le construi profilele psihometrice.

Cu cât bazele de date sunt mai mari, cu atât softurile automate de propagandă vor fi calibrate mai precis. Iar informațiile delicate despre politicieni, cum au fost cele sustrase din serverele democraților americani, sunt extrem de valoroase. Cei care pot procura această marfă sunt hackerii. Ei sunt Bonnie și Clyde ai epocii informaționale. Numai că numele sunt rusești.

Cel mai celebru grup de hackeri este cel al rușilor de la Fancy Bear, cunoscut și ca APT28, Sofacy, Iron Twilight și Pawn Storm. Ei sunt cei care au atacat computerele Bundestagului, guvernului nigerian, Agenției Naționale de Securitate a SUA sau dispozitivele Apple din întreaga lume. Tot ei sunt acuzați că ar fi spart computerele echipei de campanie a lui Macron și pe cele ale democraților americani. Și țintele individuale sunt importante. Associated Press relata că Fancy Bear a atacat în perioada 2014–2017 computerele personale a peste 200 de jurnaliști, publiciști și bloggeri care investigau activitatea hackerilor ruși.

Jurnaliștii au documentat legătura dintre Fancy Bear și serviciile de informații ruse. Investigând atacurile din 2016 asupra Comitetului Național Democrat (CND), BBC descoperea aceeași adresă de Internet (Internet Protocol, IP) a unui server închiriat în trecut de hackerii ruși prin compania britanică Crookservers și în codul folosit în spargerea serverelor CND.[2] Aceeași

[1]) J.C. Wong, „Uber concealed massive hack...", *The Guardian*, 22 nov. 2017. [2]) C. Vallance, „Russian Fancy Bear hackers'...", BBC News, 23 nov. 2017.

adresă mai apăruse în atacul cibernetic asupra show-ului aerian de la Farnborough, din 2014. Timp de trei ani, Fancy Bear închiriase anonim servere de la compania britanică Crookservers, folosise identități false, rețele virtuale private (VPN) și sisteme de plăți în monede virtuale cum ar fi Bitcoin, Perfect Money și Liberty Reserve. Înainte de finalizarea investigației BBC, patronul companiei Crookserver s-a mutat în Pakistan, iar firma s-a închis în octombrie 2017.

Din 2010 până în 2017, FBI a arestat o duzină de hackeri ruși, dintre care patru sunt cei mai mari ciberinfractori din lume. Roman Seleznev a fost condamnat în SUA la 14 ani de închisoare pentru o fraudă bancară de 52 de milioane de dolari. Evgeni Nikulin a fost extrădat la sfârșitul anului 2017 în SUA, urmând să fie judecat pentru spargerea serverelor unor mari companii americane, printre care LinkedIn și Dropbox. Ruso-canadianul Karim Baratov, acuzat de SUA pentru că ar fi ajutat spionajul rus să spargă în 2014 cele peste un miliard de conturi Yahoo, a recunoscut că e vinovat. În urma propriei investigații, compania de securitate informatică CrowdStrike afirma că este evidentă afilierea hackerilor care au spart serverele democraților la FSB.[1] Referindu-se la toate aceste incidente, secretarul de stat american Rex Tillerson avea să spună despre Rusia că atacurile cibernetice, politica energetică și invazia Ucrainei „nu sunt un comportament al unei națiuni responsabile"[2].

Cazul cel mai ciudat este cel al hackerului rus arestat la Moscova, Constantin Kozlovski. Acesta mărturisea că a spart conturile CND „sub supravegherea ofițerilor FSB", ca și în cazul altor atacuri asupra unor „foarte serioase întreprinderi militare ale SUA". Declarația sa a fost primită cu circumspecție. Mark Galeotti, cercetător la Institutul pentru Relații Internaționale din Praga, spunea că, într-adevăr, „FSB este predispus să angajeze hackeri din exterior și să le dea o șansă să lucreze

[1]) C. Maza, „Putin Ordered Theft of Clintons...", *Newsweek*, 12 dec. 2017. [2]) N. Wadhams, „Tillerson Says Russia Isn't Acting...", Bloomberg, 28 nov. 2017.

pentru ei ca să scape de pușcărie"[1]. Dar era ciudat ca un hacker aflat în arest, în Rusia, să facă publice relațiile cu FSB-ul. Kozlovski mai afirma că există legături între FSB și Kaspersky Lab, firma rusă de securitate informatică. (Aceasta fusese înființată în 1997 de Eugen Kasperski, fost membru al Agenției Federale pentru Comunicații Guvernamentale și Informații, cel mai mare producător de soluții de securitate informatică din lume, cu o cifră de afaceri de 698 de milioane de dolari în 2017.[2]) După un timp, Kozlovski publica pe Facebook o scrisoare în care mărturisea că lucrează pentru FSB de 10 ani și că a spart serverele CND. Ba mai mult, publica și minuta ședinței tribunalului, precum și înregistrarea audio.

Cu toate astea, declarația sa a fost primită cu suspiciune de experți. Unii cred că persoanele citate de Koslovski sunt „oile negre" ale FSB-ului, cum ar fi Dmitri Dokuceaev, membru al celebrelor grupări Șaltai Boltai sau Humpty Dumpty, acuzate că au publicat e-mailurile premierului Medvedev și ale altor oficiali de la Kremlin. Deși Dokuceaev era acuzat în SUA pentru spargerea serverelor Yahoo în 2014 și era pe lista FBI a celor mai căutați infractori, Kremlinul îl acuza că este agent dublu.

Experții occidentali credeau că FSB-ul îl folosește pe Koslovski pentru a-i acuza pe cei care au trădat. De exemplu, cel care a livrat americanilor informații privind softul Kaspersky fusese șeful departamentului investigații al Kaspersky Lab, Ruslan Stoianov, acuzat de ruși de trădare pentru scurgere de informații și închis. În aprilie 2017, Stoianov afirma ca este „o tentație enormă" pentru cei care iau decizii în statul rus de a folosi munca ciberinfractorilor ca să câștige influență geopolitică. „Scenariul cel mai prost este acela de a da ciberinfractorilor imunitate la condamnările pentru furtul de bani din țările străine în schimbul informațiilor. Dacă se întâmplă asta, vor apărea tot felul de «hoți patrioți». «Grupările patriotice»

[1]) „Russian Hacker Confesses to DNC...", Committee to Investigate Russia, 2 dec. 2017. [2]) „Kaspersky Lab 2017 revenue up 8 percent...", Reuters, 19 ian. 2018.

semilegale pot investi deschis activele furate în crearea unor troieni tot mai sofisticați și Rusia va avea un armament cibernetic foarte avansat", avertiza Stoianov.[1]

În septembrie 2017, președintele Trump a semnat ordinul de îndepărtare a softului Kaspersky instalat în agențiile federale, acuzând compania că este în legătură cu spionajul rusesc.

În acest context, pare că povestea lui Koslovski este gândită pentru ca Putin să îi acuze pe hackerii aflați la pușcărie că sunt niște escroci în slujba americanilor. „Asta îi va permite lui Putin să se declare șocat că există hackeri in Rusia care fac așa ceva", spune Gileotti. Este, oricum, foarte puțin probabil ca scrisoarea de confesiune a lui Koslovski să fi fost scoasă din închisoare și publicată pe Facebook dacă cineva nu ar fi permis ca asta să se întâmple.

Andrei Soldatov, expert în securitate cibernetică rusă, crede că Koslovski a inventat toată povestea. „Am comunicat cu el patru luni și nu a reușit să-mi dea vreo dovadă ori să-mi răspundă la întrebări", spune Soldatov. „L-au trimis în pușcărie pentru a-l feri de răzbunare și pentru a-l face să cadă la o înțelegere cu FSB." Koslovski este acuzat de autoritățile ruse de fraudă bancară de 17 milioane de dolari cu ajutorul unui virus informatic.

MAȘINA AUTOMATĂ DE PROPAGANDĂ

În 2013, Michal Kosinski, doctorand la Centrul de Psihometrie al Universității din Cambridge, lansa un studiu revoluționar, după ani de cercetare. Prin corelarea subiectelor care obțineau mai multe like-uri pe Facebook cu scorurile lor OCEAN (un chestionar standard de personalitate folosit de psihologie), el reușea să identifice trăsăturile de personalitate și convingerile politice ale unui individ.

[1]) D. Turovsky, „Moscow's cyber-defense", Meduza, 19 iul. 2017.

Revista *Das Magazin* din Zürich a răspândit apoi această veste uluitoare în întreaga lume: cu doar zece like-uri, aplicația lui Kosinski putea evalua caracterul unei persoane mai bine decât un psiholog de nivel mediu; cu șaptezeci, putea cunoaște un subiect mai bine decât un prieten al acestuia; cu 150, mai bine chiar decât părinții lui; cu 300 de aprecieri, putea prezice comportamentul unui subiect mai bine decât partenerul său de viață; cu mai mult de 300 de like-uri „poate depăși ceea ce o persoană crede că știe despre ea însăși"[1].

Nu după mult timp, Kosinski a fost abordat de Aleksandr Kogan, un coleg de la Cambridge, din cadrul Departamentului de Psihologie, care i-a propus să vândă modelul companiei SCL. Deși ar fi făcut bani frumoși, Kosinski a refuzat, îngrijorat de reputația firmei de a face o afacere din manipularea alegerilor. Cum însă metoda și concluziile studiului erau deja publicate, a fost simplu ca modelul să fie replicat.

La doar câteva luni după ce Kosinski a refuzat oferta, Kogan a început să dezvolte aplicația pentru SCL prin propria companie. El a recrutat peste 240 000 de persoane prin platforma Amazon Mechanical Turk, plătindu-i ca să facă testul OCEAN și să îi permită accesul la conturile lor de Facebook. Kogan nu s-a limitat însă la aceste date. La sfârșitul anului 2015, Facebook descoperea că datele a peste 87 de milioane de utilizatori fuseseră folosite fără permisiunea companiei (inclusiv corespondența pe messenger și sms-urile), fiind colectate cu ajutorul aplicației dezvoltate de Kogan, thisisyourdigitallife.[2] Publicul a aflat abia în martie 2018 de furt, iar ceea ce a urmat avea să fie un adevărat tsunami.

Kogan era născut în RSS Moldovenească și trăise până la 7 ani la Moscova, după care emigrase cu familia în SUA. *The Guardian* a descoperit în 2018 că primise finanțări din Rusia pentru cercetare, pe care nu le trecuse în CV-ul de la Universitatea Cambridge. Kogan a negat însă că ar fi primit vreun grant pentru dezvoltarea aplicației de profilare psihometrică.[1]

[1]) H. Grassegger, M. Krogerus, „Ich habe nur gezeigt, dass es die Bombe gibt", *Das Magazin*, nr. 48, 3 dec. 2016. [2]) C. Cadwalladr, E. Graham-Harrison, „Revealed: 50 million Facebook profiles harvested...", *The Guardian*, 17 mar. 2018.

Analytica a început apoi să cumpere de la brokerii de pe piață baze uriașe de date ale utilizatorilor rețelelor sociale: obiceiuri de consum, proprietăți, vacanțe, canale de televiziune urmărite, etc. În SUA, unele date puteau fi extrem de utile în determinarea opțiunii politice: dacă o femeie cumpăra contraceptive, atunci grupurile de advocacy puteau presupune că nu face parte din grupul proviață și va vota cu democrații; dacă cineva cumpăra o armă sau o revistă de arme, atunci era foarte probabil că îi simpatiza pe republicani. Analytica a agregat apoi aceste date cu profilul alegătorilor, inclusiv like-urile de pe Facebook, și le-a introdus în aplicația lui Kogan.

Orice companie poate cumpăra și agrega baze mari de date. Scopul era însă cu totul nou: Cambridge Analytica dezvoltase un model pentru a traduce aceste date într-un profil de personalitate folosit pentru a prezice *și schimba* comportamentul alegătorului. Cel care a venit cu această idee revoluționară, care va schimba cu siguranță viitorul companiilor de tehnologie, a fost Christopher Wylie, un tânăr canadian de 27 de ani, homosexual și vegan. Wylie avea să relateze în martie 2018 pentru *The Guardian* cum a fost creată mașina de propagandă. Și avea să o facă pentru că oamenii cu bani din jurul său începuseră să își asume întregul merit.[2]

Lui Alexander Nix, de exemplu, director în SCL Group și președinte al Cambridge Analytica, îi plăcea să se laude că acest model predictiv de personalitate i-a permis să creeze câte un profil pentru fiecare adult din SUA – 250 de milioane de alegători, fiecare cu până la 5 000 de puncte de date. Aceste profiluri sunt în permanență actualizate și îmbunătățite cu datele pe care fiecare le generează online.[3]

[1]) C. Cadwalladr, E. Graham-Harrison, „Cambridge Analytica: links to Moscow oil firm...", *The Guardian*, 7 mar. 2018. [2]) C. Cadwalladr, „I created Steve Bannon's psychological...", *The Guardian*, 17 mar. 2018. [3]) S. Issenberg, „Cruz-Connected Data Miner Aims...", Bloomberg Politics, 12 nov. 2015.

Folosind aceste profiluri psihometrice, Cambridge Analytica nu numai că putea identifica alegătorii indecişi, de exemplu, dar le putea schimba comportamentul. Era vorba de automatizarea manipulării alegătorilor la o scară nemaiîntâlnită. „Ei [echipa de campanie a lui Trump] utilizau în fiecare zi 40 000–50 000 de variante de mesaje care evaluau continuu răspunsurile, adaptându-se în consecinţă", afirma Martin Moore, directorul Centrului pentru Studierea Media de la King's College Londra, la începutul lunii decembrie 2016.[1]

Spre deosebire de institutele de sondare a opiniei publice, care doar constată situaţia privind intenţia de vot la un moment dat, Analytica este interesată nu de ceea ce spun oamenii ci de ceea ce aceştia fac online. Feedbackul este instantaneu şi *upgrade*-ul profilului automatizat. Cu cât sunt mai multe date pe care le colectează despre indivizi, cu atât mai precise vor fi predicţia comportamentului şi configurarea mesajelor personalizate.

Se îndeplinea profeţia din 2010 a lui Evan Williams, cofondatorul Twitter: „Cred că va fi vorba despre cum primeşti informaţii personalizate de la fiecare entitate de care îţi pasă, de la cafeneaua din colţ la guvern, de la politicieni la prieteni."[2]

Paradoxal, arată jurnalista Berit Anderson, chiar şi atunci când postările din conturile @realDonaldTrump şi @POTUS sunt întâmpinate cu ironii sau critici, reacţiile publicului alimentează bazele de date şi pot fi considerate adevărate „experimente psihologice".[3] Orice mesaj, oricât de stupid va părea, va calibra maşina de propagandă prin reacţiile create.

Iar dacă Analytica sau alte companii care vor dezvolta aplicaţii similare vor avea acces la date sensibile ale alegătorilor din SUA, cum ar fi cele de la Fisc (IRS), Departamentul pentru Securitate Internă sau Agenţia Naţională de Securitate, atunci

[1]) C. Cadwalladr, „Google, democracy and the truth...", *The Guardian*, 4 dec. 2016. [2]) „Evan Williams says Twitter fundamental...", BBC World Service, 12 mar. 2010. [3]) B. Anderson, B. Horvath, „The Rise of the Weaponized AI...", Scout, 9 feb. 2017.

precizia profilării psihometrice va fi extrem de mare. Firma lui Bannon a fost foarte aproape de a obţine un astfel de contract cu Casa Albă.[1]

„Lenin a vrut să distrugă statul şi acesta este şi scopul meu. Vreau să fac să se prăbuşească totul, întreg sistemul", ar fi spus Steve Bannon în 2013.[2] El credea că Apocalipsa va veni şi că războiul este inevitabil; credea că speranţele pot fi împlinite doar de un războinic care va acapara puterea şi va face din nou ordine. Bannon este un personaj cu o carieră incredibilă având în vedere felul în care vede lumea: de la preşedinte executiv al Breitbart şi membru al Consiliului Cambridge Analytica la membru al Consiliului Naţional de Securitate şi strateg-şef al preşedintelui SUA. Din această ultimă poziţie, Bannon a fost implicat în generarea şi diseminarea de *fake news* şi propagandă automatizată pentru susţinerea partidelor de dreapta şi extremă dreapta din Germania, Franţa, Ungaria şi India, precum şi în state din America de Sud.

Nici o mişcare politică radicală nu a avut vreodată la îndemână o astfel de tehnologie de dezinformare. Berit Andersen crede că în viitor nu va mai exista un război al ideilor candidaţilor, nici măcar al sumelor investite. Toţi vor avea acces la bazele de date, aşa cum a avut şi Hillary Clinton. Diferenţa o vor face însă precizia profilelor psihometrice şi viclenia *fake news*-urilor.

De acum înainte, va fi decisiv modul în care un candidat foloseşte aceste date pentru a perfecţiona algoritmii de învăţare ai maşinii şi tacticile folosite în manevrarea armatele de boţi. Va fi un război informaţional în toată regula, un război al perfecţionării inteligenţei artificiale şi folosirii acesteia în predicţia comportamentului alegătorului şi livrarea de mesaje personalizate. Prin corelarea încrucişată a datelor, combinată cu cercetarea calitativă, este posibilă acum identificarea alegătorilor indecişi şi livrarea de mesaje *fake* cu impact.

[1]) R. Revesz, „Steve Bannon's data firm in talks...", *The Independent*, 23 nov. 2016. [2]) „Stephen Bannon and Breitbart News...", *New York Times*, 14 nov. 2016.

Întrebarea fundamentală este: „Roboții ne aleg liderii?" Philip Howard, care predă studiul Internetului la Universitatea Oxford, arăta că unul dintre puținii predictori semnificativi ai prezenței la vot nu este rasa sau sexul, ci dacă alegătorii primesc în seara de dinaintea scrutinului un apel telefonic automatizat care să le amintească să voteze.[1] Asta înseamnă că o strategie sigură în comunicarea politică actuală (în special în SUA) este aceea de a angaja hackeri pentru a ataca *call center*-ul contracandidatului cu o seară înainte de alegeri. În plus, în statele *swing*, fluxul de știri *fake* este foarte important. Howard a descoperit că unul dintre aceste state, Michigan, a devenit ținta predilectă pentru activitatea armatelor de boți. Alegătorii au primit un număr sporit de mesaje cu linkuri către pagini Wikipedia, știri *fake* și imagini alterate. Erau povești copleșitoare, în sens pozitiv, despre Trump și informații negative privind „scandalurile" în care era implicată Hillary Clinton, „defectele" sale și „irelevanța" politicilor sale.

Ce se va întâmpla, se întreabă Anderson, dacă în 2020, în campania de realegere a lui Trump, acesta va dispune de „250 de milioane de versiuni algoritmice ale mesajului politic, toate actualizându-se în timp real, personalizate pentru a coincide cu viziunea fiecărui alegător asupra lumii"? (Frații Koch au pus și ei bazele companiei i360, care are un obiect de activitate similar, în parteneriat cu Google și Facebook.) Înaintăm deja într-un scenariu sci-fi în care, în loc să vedem confruntarea politicienilor, vom vedea o „explozie cambriană de roboți politicieni și corporatiști care își îmbunătățesc constant abilitățile de a ne manipula". Este un coșmar, o distopie în care inteligența artificială va guverna.

[1]) P. Howard, „10 Things you wish you didn't know about elections", *Social Sciences*, Oxford, martie 2017.

MERCENARII DIN UNDERGROUNDUL CIBERNETIC

În 2017, 30 de guverne au folosit comentatori plătiți, troli și boți pentru a genera *fake news* și propagandă, arată Freedom House.[1] „Primele state care au folosit comentatori plătiți și roboți politici pentru a disemina propagandă guvernamentală au fost China și Rusia, dar acum practica a devenit globală", afirma Michael J. Abramowitz, președintele Freedom House, avertizând că „efectele acestor tehnici se răspândesc rapid asupra democrației și activismului civic și au un potențial devastator".

Numărul guvernelor care recurg la „manipularea și distorsiunarea informației online" a crescut într-un an de la 23 la 30. Manipularea rețelelor sociale, restricționarea serviciilor unor platforme sociale (Facebook Live, Snapchat Live Stories), a Internetului mobil, restricționarea accesului la rețelele virtuale private (VPN) și atacurile de tip hacking sunt parte dintr-o strategie mai largă, toate acestea fiind documentate în 30 dintre cele 65 de țări monitorizate. În plus, numărul statelor în care s-au înregistrat atacuri fizice împotriva jurnaliștilor care lucrează în presa online a crescut cu 50% față de 2016, de la 20 la 30. În 8 țări, oamenii au fost asasinați pentru postările online.[2]

Serviciile de *fake news* și propagandă sunt disponibile pentru oricine este dispus să plătească. Poți angaja firme din China care să scrie pseudoștiri, care vor fi diseminate în același mod ca și articolele de publicitate. Vor avea fraze-cheie precum „bazat pe o investigație jurnalistică", pentru a da credibilitate.[3] Compania chineză Xiezuobang, de exemplu, scrie articole de

[1]) „Freedom on the Net 2017. Manipulating Social Media to Undermine Democracy", Freedom House, Washington, D.C., 2017. Raportul evaluează libertatea Internetului în 65 de țări, care cumulează 87% din utilizatorii web din întreaga lume, în perioada iunie 2016 – mai 2017. [2]) Vezi și Muzammil Hussain, Philip Howard (eds), *State Power 2.0: Authoritarian Entrenchment and Political Engagement Worldwide*, Ashgate, Farnham, 2013. [3]) L. Gu *et al.*, *The Fake News Machine: How Propagandists Abuse the Internet and Manipulate the Public*, Trend Micro Inc., 2017.

500–800 de cuvinte pentru 15 USD și texte de 1 000–1 500 de cuvinte pentru 30 USD. Firma oferă și distribuție, prețul variind în funcție de platformele pe care este livrat conținutul. Poți cumpăra și „urmăritori": cu 45 de dolari poți cumpăra 10 000 de urmăritori, care îți vor fi atașați contului în 24 de ore.

Undergroundul rusesc online este mai sofisticat și oferă servicii mult mai complexe. Există forumuri online în care utilizatorii își oferă serviciile de creare, manipulare și promovare a unei pseudoștiri. Compania niponă de securitate informatică Trend Micro afirmă că acestea funcționează pe principiul *crowdfunding* – sarcinile sunt preluate voluntar de un număr foarte mare de membri, care sunt plătiți în funcție de munca prestată. De exemplu, VTope are peste două milioane de utilizatori, cele mai multe conturi aparținând unor persoane reale care sunt înregistrate și pe Vkontakte, YouTube, Twitter, Ask.fm, Facebook și Instagram. Fluxul de lucru include sarcini precum urmărirea unor conturi, postarea de like-uri sau dislike-uri și repostarea unor mesaje, aderarea la un grup etc., sarcini care aduc puncte pe care utilizatorul le poate vinde în undergroundul web. Un cupon cu 10 0000 de puncte este vândut cu 1 190 de ruble pe VTope (21 USD) și cu 500 de ruble în underground.

Există și platforme concurente, cum este SMOFast (Social Media Optimization), care populează grupurile de pe rețelele sociale cu conturi reale sau boți. Apariția unui clip video pe pagina principală YouTube timp de două minute costă 35 000 de ruble, distribuția unei pseudoștiri costă 45 000 de ruble, 10 000 de vizitatori unici pe un site costă 1 000 de ruble, 100 de comentarii la un spot pe YouTube costă 150 de ruble.

Undergroundul online rusesc oferă servicii greu de găsit în alte zone – cele de manipulare a votului. De exemplu, Siguldin îți garantează că poate manipula aproape orice sistem de vot de pe Internet, trecând peste sisteme de securitate cum ar fi verificarea adreselor IP, Captcha sau autentificarea prin SMS sau e-mailuri. Clienților noi li se oferă o perioadă de testare gratuită de până la 20 de voturi, iar plățile încep de la 50 de voturi. Prețurile variază în funcție de voturile cumpărate – de la o rublă la 5 ruble pentru un vot. Iar Jet-s susține că poate manipula petițiile online – cu 60 000 de ruble poți cumpăra 10 000 de voturi.

În 14 noiembrie 2017, InfoWars titra: „Suedia este presată să adopte steagul național islamic"[1], fiind citată o petiție lansată pe Avaaz.org Community Petitions, în care se arăta că „steagul suedez ne aduce aminte de trecutul întunecat și opresiv; refugiații și migranții sunt forțați să trăiască sub crucea creștină, un simbol al cruciadelor și al masacrării milioanelor de musulmani nevinovați." A fost lansată și o campanie pe Facebook și Twitter, cu #ForBetterSweden. Numărul mare al voturilor în favoarea petiției era folosit ca argument pentru cererea de a schimba steagul Suediei cu cel islamic.

Unul dintre obiectivele importante ale campaniilor de *fake news* este de a amorsa proteste în societățile democratice. În februarie 2017, o fotografie care surprindea un foc uriaș a devenit virală în SUA. Textul care însoțea imaginea arăta că poliția a incendiat corturile unor amerindieni pentru că aceștia s-ar fi opus construirii tronsonului Dakota Acces pentru transportul țițeiului pe teritoriul lor. Fotografia era trucată, însă viralizarea nu a putut fi oprită.[2]

Promovarea știrilor *fake*, așa-numita „amplificare", se poate face prin like-uri. Cu 6 000 USD, de exemplu, poți cumpăra în jur de 40 000 de like-uri; 20 000 de comentarii costă 5 000 USD. „Instigatorul" poate promova cauza prin contractarea a cel puțin 10 știri care să fie repostate în 50 000 de tweeturi și 100 000 de like-uri. Prețul este de 2 700 USD pe știre. Viralizarea a 50 de videoclipuri pe YouTube costă 2 500 USD bucata.

Dacă atacatorul dorește să reducă la tăcere un jurnalist, o poate face discreditându-l. Rețelele sociale sunt extrem de eficiente pentru un astfel de scop. De exemplu, știrile pot fi livrate clientului săptămânal și diseminate pe platformele sociale prin

[1] K. Daniels, „Sweden under Presure to Adopt Islamic...", Infowars, 14 nov. 2017. [2] V. Richardson, „Burning teepees, floating buffalo...", *Washington Times*, 5 feb. 2017.

50 000 de retweeturi și 100 000 de accesări ale paginii de Facebook sau site-ului sursă. Totul ar costa 2 700 de dolari pe săptămână. Atacatorul poate cumpăra și comentarii, pentru a da senzația de credibilitate.

Prețurile pentru acțiuni majore, cu efecte decisive, cum ar fi referendumuri, acorduri comerciale, alegeri, costă pe măsură, aproximativ 400 000 de dolari, rețeta detaliată fiind disponibilă în studiul Trend Micro. Factorul decisiv este planificarea riguroasă a diseminării înainte de votul popular.

După aceeași rețetă se poate instrumentaliza și interzicerea sau suspendarea unor figuri populare pe Facebook. La un anumit număr de sesizări privind conținutul postărilor, contul este suspendat, iar utilizatorul primește un mesaj (dacă îl primește): „Nu ați respectat standardele comunității". În timpul protestelor din București din 2017 și 2018, conturile mai multor persoane cu notorietate și cu opțiuni antiguvernamentale și anti-PSD au fost suspendate pe Facebook. Este foarte posibil ca troli și boți să fi fost angajați în acest scop.

Pentru regimurile autoritariste, rețelele sociale reprezintă cea mai mare amenințare. S-a speculat mult asupra rolului jucat de Facebook și Twitter în revoluția din 2011 din Egipt și în Primăvara arabă, în general. Există dovezi că aceste platforme au avut un rol critic în primele faze ale protestelor, prin răspândirea informațiilor și coordonarea protestatarilor. Twitter a fost utilizat pentru coordonarea acțiunilor în Republica Moldova, YouTube a răspândit informații în Iran, iar Facebook a fost folosit pentru organizarea unei demonstrații de masă în Columbia.[1] Protestele împotriva arestării lui Alexei Navalnii, precum și cel din Hong Kong, ambele din 2014, au fost organizate cu ajutorul Facebook. Implicarea acestor platforme în mișcările de masă a devenit norma, nu excepția. Acesta este motivul pentru care libertatea Internetului constituie cea mai mare amenințare pentru regimurile autoritariste.[2]

[1]) E. Schmidt, J. Cohen, „The Digital Disruption Connectivity...", *Foreign Affairs*, nov./dec. 2010. [2]) O anticipare a acestui fenomen, în

PĂIENJENIȘUL FAKE

Cum sunt diseminate *fake*-urile pe Internet? Care sunt algoritmii care permit propagarea în valuri care cresc exponențial? Cum de o știre *fake* plantată pe Facebook, Twitter sau pe un site de știri false se reproduce cu o viteză uluitoare? Știrile *fake* se răspândesc asemenea unei bacterii sau unui virus, infestând corpul social sănătos.

Să ne oprim asupra site-urile de știri *fake*. Acestea sunt interconectate profund cu rețelele sociale, presa tradițională și motoarele de căutare. Acestea din urmă oferă vizibilitate maximă știrilor false și teoriilor conspirației. Orice căutare pe Google sau Yahoo va lista în primele zece pagini narațiuni alternative. Dacă veți tasta „Evreii sunt...", continuarea sugerată de Google va fi „...arabi", musulmanii sunt „...teroriști", iar Hitler este „...viu" sau „...evreu".

Surprins de rezultatele alegerilor prezidențiale americane, Jonathan Albright, profesor la Universitatea Elon din Carolina de Nord, a început să se intereseze de „problema *fake news*". Albright a selectat 300 de site-uri de știri *fake* și a cercetat conexiunile acestora cu ecosistemul informațional global.[1] Ceea ce a descoperit a fost fără precedent – o rețea de 23 000 de pagini și 1,3 milioane de hiperlinkuri.[2] „Site-urile trimit mii de linkuri către alte site-uri, generând un vast sistem de sateliți ai știrilor alternative și propagandă care a împresurat complet ecosistemul presei tradiționale și îl sufocă, precum un organism care crește și devine tot mai puternic", spunea Albright. „Această rețea este declanșată la cerere, pentru a răspândi informații *fake*, extrem de părtinitoare și partizane politic."

Uimitoare era însă rata de „infestare" – doar 300 de site-uri generau 1,3 milioane de hiperlinkuri! „Dacă îl privești în 3D,

Philip N. Howard, *The Digital Origins of Dictatorship and Democracy: Information Technology and Political Islam*, Oxford, 2010. [1]) J. Albright, „The #Election2016 Micro-Propaganda Machine", Medium, 18 nov. 2016. [2]) C. Cadwalladr, „Google, democracy and the truth...", *The Guardian*, 4 dec. 2016.

seamănă cu un virus. Iar Facebook este doar una dintre gazdele virusului, cea care îl ajută să se răspândească mai repede", spunea Albright.

Dar și mai surprinzător a fost că această rețea de *fake news* creează o infrastructură puternică pentru companii precum Cambridge Analytica, care îi vânează în aceste teritorii virtuale pe internauți, rafinându-și astfel profilarea psihometrică. De fiecare dată când cineva dă like unei postări *fake* pe Facebook sau vizitează unul dintre site-urile de știri *fake*, softurile Analytica îl vor urmări pe web pentru totdeauna. Metadatele pe care le lăsăm cu toții în urma noastră pe web sunt aproape imposibil de șters.[1] „Este o mașină de propagandă. Este un nivel al ingineriei sociale cum nu am mai văzut până acum. Îi ia prizonieri pe oameni, îi ține într-o lesă emoțională și nu le mai dă drumul", descria Albright această invenție apocaliptică.[2]

Jurnalista Berit Anderson crede că sinergia dintre rețelele de știri *fake*, feedbackul automat și profilarea personalității se va răspândi rapid în alte medii digitale. Dovadă stau cele mai recente cercetări ale lui Albright – inteligența artificială care creează automat videoclipuri YouTube *fake* despre știri și evenimente curente. Aplicația reacționează la subiecte la modă pe Facebook și Twitter, cuplează imaginile și subtitrările cu un voice-over generat de calculator. Albright produsese aproape 80 000 de videoclipuri *fake* pe 19 canale YouTube în doar câteva zile.[3]

La o concluzie similară a ajuns și cercetătoarea Kate Starbird.[4] Grafurile obținute prin corelarea datelor de pe diverse platforme sociale și site-uri alt-right au arătat că narațiunile alternative erau susținute de media alternativă, fără excepție, articolele site-ului InfoWars fiind cele mai distribuite. Cercetând structura ecosistemului presei alternative, Starbird a remarcat folosirea intenționată a tacticilor de dezinformare, cu scopul de a crea „confuzii în gândire" și o neîncredere generală în informații.

[1]) B. Anderson, *op. cit.* [2]) C.C. Cadwalladr, *op. cit.* [3]) J. Albright, „FakeTube: AI-Generated News on YouTube", Medium, 17 ian. 2017. [4]) K. Starbird, „Information Wars: A Window into...", Medium, 15 mar. 2017.

Ceea ce este mai îngrijorător, arată Charlie Beckett, profesor de comunicare la London School of Economics, este că oamenii nu fac asta din motive financiare, ci ideologice, încercând în mod deliberat „să destabilizeze Internetul". De ce? Eric Schmidt, președinte Google și coautor al cărții *The New Digital Age*, crede că „Internetul este printre puținele lucruri inventate de om pe care acesta nu le înțelege."

REȚELELE RADICALIZĂRII SOCIALE

Lawrence Lessig se întreba încă din 1999 în cartea sa *Code* dacă Internetul va fi reglementat și atrăgea atenția asupra pericolului pe care acesta îl reprezintă: „Internetul ne-a revelat puterea pe care o au editorii: de a decide dacă ceea ce spui este adevărat sau nu."[1] Gérard Wormser acuza falsa naivitate a lui Mark Zuckerberg, fondatorul și directorul executiv al Facebook, care susținea că are încredere în inocența rețelelor sociale[2], iar filozoful Peter Sloterdijk credea că în universul lichid al „bulelor sociale", individul deține suveranitatea absolută privind ce alege să știe. Suntem, oare, prizonierii rețelelor sociale?

Un studiu BuzzFeed arăta că în ultimele trei luni ale campaniei electorale prezidențiale din 2016, știrile *fake* răspândite pe rețelele sociale au fost mai numeroase decât cele reale.[3] Asta însemna oare că rețelele sociale acționează împotriva utilizatorilor lor? Este Facebook o platformă care doar găzduiește conținut, așa cum pretinde Zuckerberg, sau una care creează conținut, ca oricare altă publicație? În 2017, Facebook avea peste 2 miliarde de conturi active, iar valoarea de piață depășise 530 de miliarde de dolari. Fenomenul *fake news* avea să fie însă cel mai mare pericol pentru afacerea secolului. (Valoarea la

[1]) Lawrence Lessig, *Code: And Other Laws of Cyberspace, Version 2.0*, ediția a doua, Basic Books, 2006. [2]) G. Wormser, „Facebook and the revolt of the democratic...", *Eurozine*, 27 nov. 2017. [3]) C. Silverman, „This Analysis Shows How Viral...", BuzzFeed, 6 nov. 2016.

bursă avea să scadă în câteva zile cu 50 de miliarde de dolari în urma scandalului sustragerii datelor celor 87 de milioane de utilizatori.[1])

„Deși nu scriem noi înșine știrile pe care le citiți și le repostați, recunoaștem că suntem mai mult decât doar un distribuitor de știri. Suntem un fel de nouă platformă pentru discursul public – și asta înseamnă că avem responsabilitatea de a permite oamenilor să aibă o conversație inteligentă și să fie informați"[2], afirma Zuckerberg în decembrie 2016, atunci când americanii căutau să înțeleagă care a fost rolul Facebook în campania electorală americană. „Nu este permis să spui că «suntem doar o platformă» și că nu ai nici o responsabilitate", îi răspundea Emily Bell, profesoară la Școala de Jurnalism Columbia.[3]

Fusese Zuckerberg arogant când declara că Facebook este o nouă etapă în istoria omenirii după triburi, cetăți antice și democrații? În societățile occidentale, unde viteza este astăzi principiul determinant, știrile *fake* sunt rezultatul previzibil, afirmă filozoful Gérard Wormser. Deși aparțin unor generații diferite, Trump (n. 1946) și Zuckerberg (n. 1984) sunt amândoi ceea ce Nick Lang ar numi *accelerați*onișt*i*.

După alegeri, Facebook avea două mari probleme: nu admitea că e mai mult decât o simplă platformă care găzduiește conținut și refuza să recunoască faptul că algoritmii automați de selecție și editare a știrilor nu pot substitui editorul uman. Toate instituțiile de presă din lume, mari și mici, tradiționale sau alternative, private sau de stat, sunt prezente pe Facebook, generând conținut, deci trafic și bani, fără a avea pretenții financiare. Încă din 2010, Facebook genera peste 25 de miliarde de articole web lunar. Zuckerberg a devenit astfel patronul celei mai importante surse de informații din lume. Era atât de naiv încât să nu știe asta?

În septembrie 2016, Espen Egil Hansen, editor la ziarul norvegian *Aftenposten*, critica Facebook pentru cenzurarea

[1]) E. Auchard, „Cambridge Analytica CEO claims...", Reuters, 20 mar. 2018. [2]) Pagina M. Zuckerberg, Facebook, 15 dec. 2016. [3]) A. Edge, „Facebook Instant Articles: Opportunity...?", Journalism.co.uk, 3 iun. 2015.

uneia dintre cele mai de impact fotografii făcute în timpul războiul din Vietnam, în care erau surprinși copii vietnamezi fugind în urma unui atac cu napalm. În 1972, fotografia revoltase Occidentul, iar fotograful Huynh Cong Ut fusese recompensat cu premiul Pulitzer. Hansen a publicat pe prima pagină a ziarului său o scrisoare deschisă către Zuckerberg, acuzând compania de abuz de putere. În jurnalism, nuditatea, imaginile sau limbajul violent nu sunt întotdeauna lipsite de scop. Cei care decid sunt reporterul și editorul, obiectivul final fiind cel al informării obiective. Decizia umană nu poate fi înlocuită de algoritmi automați.

În ziua următoare, Facebook a repostat fotografia. Deși ar putea părea o simplă neînțelegere, incidentul pune în lumină controversa tot mai mare privind ceea ce Aidan White, fost secretar general al Federației Internaționale a Jurnaliștilor, numește „puterea imperială a companiilor de Internet și amenințarea pe care o reprezintă pentru viitorul presei"[1]. Premierul norvegian Erna Solberg, cenzurată la rândul ei de Facebook pentru că postase aceeași fotografie, avea să spună că „riscăm să creăm societăți paralele în care anumiți oameni nu mai sunt la curent cu problemele reale cu care se confruntă omenirea, nu trebuie să încredințăm o astfel de responsabilitate editorială numai mașinilor"[2].

Să fi fost oare de vină pentru proliferarea *fake news* decizia Facebook de a nu apela la editori umani, ci la un sistem automat de selecție a știrilor, livrate utilizatorului în funcție de propriul istoric al consumului online? Sau protocolul API al Twitter, care permite proliferarea boților?

Vorbind despre războiul informațional, Janis Sartis, directorul Centrului de Comunicații Strategice al NATO, spunea: „Nu ai nevoie de tancuri, îți poți atinge obiectivele schimbând percepția societății în așa fel încât să corespundă intereselor tale,

[1]) A. White, „Facebook and Matters of Fact in the Post-truth Era", în A. White (ed.), *Ethics in the News*, EJN, London, 2017. [2]) E. Solberg, „Facebook had no right to edit history", *The Guardian*, 9 sept. 2016.

și apoi societatea va începe să se comporte așa cum îți dorești."[1] Să vedem cum poate schimba percepția o știre *fake* oarecare lansată în oceanul web. Mai mult decât atât, una creată de un român – Ovidiu Dobrotă.

Știrea cu titlul „Papa Francisc șochează lumea: îl sprijină pe Donald Trump pentru președinție – declarație oficială" a fost cel mai mare hit al știrilor fabricate, chiar și în topul pretențioșilor jurnaliști de la BuzzFeed.[2] În 5 iulie 2016, știrea este publicată pe un site oarecare, WTOE 5, fără a fi semnată. Site-ul este parte a unei rețele de 43 de site-uri de știri fabricate, pe care fuseseră publicate deja 750 de articole. Știrea este postată pe Facebook, pe pagina unuia dintre administratorii acestor site-uri. Articolul este repostat apoi de oamenii rețelei, de suporterii lui Trump, de forțele care sunt interesate ca Trump să câștige (de exemplu de trolii ruși și rețelele de boți programate în acest scop), dar și de suporterii lui Hillary Clinton, care voiau să arate cât de idioți sunt suporterii taberei adverse dacă pot crede o astfel de știre. A fost cea mai citită știre *fake* din campania electorală din 2016 – un milion de vizualizări doar pe site-ul sursă. Știrea a fost preluată nu numai de presa alternativă, ci și de cea tradițională, fără a fi verificată.

Autorul acestui *fake* epocal, Ovidiu Dobrotă, avea 23 de ani și o condamnare la doi ani de închisoare cu suspendare pentru transfer neautorizat de date. În 2017 avea să fie cercetat într-un alt dosar pentru clonare de carduri. Conform BuzzFeed, site-ul lui Dobrotă, Endingthefed.com, s-a numărat printre cele mai prolifice surse de dezinformare, producând patru dintre cele mai distribuite zece știri *fake* din ultimele trei luni ale campaniei prezidențiale americane. Acestea au generat în rețelele sociale aproape 3 milioane de comentarii, distribuiri sau reacții din partea utilizatorilor. Printre celelalte știri fabricate de Dobrotă erau cele care relatau că Hillary Clinton vinde arme Statului Islamic și că Fundația Clinton a plătit milioane de dolari directorului FBI din acel moment, Comey.

[1]) „Fake news series", partea a II-a, Channel 4, 2017. [2]) C. Silverman, „The True Story Behind The Biggest...", BuzzFeed, 16 dec. 2016.

Într-un interviu acordat Inc.com, Dobrotă admitea că Ending the Fed distribuie propagandă, fiind însă convins că nu diferă de ceea ce face presa tradițională zi de zi și că *fake*-urile răspândite de el pot fi verificate și demontate de cititori.

> În octombrie 2015 am aflat de Donald Trump și mi-a plăcut de el. Mi-a plăcut că era din afara sistemului. Și m-am gândit că pot să-l ajut să câștige președinția SUA, creând un site. Așa a apărut endingthefed.com. Îmi pare rău că am publicat unele știri *fake*, le-am șters între timp, dar în momentul publicării nu știam că sunt *fake*.[1]

HotNews a descoperit că serverul pe care este găzduit site-ul endingthefed.com se află în România și mai găzduiește un alt site care-l susține pe Donald Trump: TFHNews.com, care avea peste 31 000 de fani pe Facebook.[2]

Craig Silverman a oferit în BuzzFeed o primă estimare empirică a amplificării generate de rețelele sociale, aducând dovezi că cele mai populare știri fabricate au fost mai difuzate decât cele mai populare știri reale. „În ultimele trei luni ale campaniei prezidențiale, 20 dintre cele mai tari știri *fake* privind alegerile postate pe bloguri superpartizane și site-uri clonă au generat 8 711 000 de repostări, reacții și comentarii pe Facebook. În aceeași perioadă, cele mai tari 20 de știri de pe 19 site-uri majore au generat un total de 7 367 000 de repostări, reacții și comentarii pe Facebook"[3], arăta Silverman. Cercetarea metadatelor a arătat că traficul *fake*-urilor a depins enorm de rețelele sociale.

Obiceiurile consumatorului de presă occidental s-au schimbat radical în ultimul deceniu. În SUA, rolul televiziunii și al presei scrise tradiționale este în scădere, în favoarea presei online, care contează ca primă sursă de informare pentru mai mult de 50% dintre americani. În plus, după cum vom vedea în capitolele următoare, s-a schimbat și felul în care consumatorul de media selectează știrile în rețelele sociale – este în căutarea

[1]) T. Townsend, „The Bizarre Truth Behind the Biggest...", Inc., 21 nov. 2016. [2]) M. Ivașcu, „Cine este Ovidiu Drobotă, românul din spatele...", HotNews, 23 nov. 2016. [3]) C. Silverman, „This Analysis Shows How Viral Fake...", BuzzFeed, 16 nov. 2016.

emoției, în detrimentul informației. Contează povestea, și nu sursa, recomandările prietenilor, nu credibilitatea informației.[1]

O cercetare a Biroului Național de Cercetare Economică, cea mai importantă organizație privată în domeniu din SUA, arată că rețelele sociale generează 41,85% din traficul site-urilor de *fake news* și doar 10% din traficul site-urilor presei tradiționale. Dintre știrile *fake* care au apărut în cele trei luni de dinaintea alegerilor, cele privindu-l pe Trump (majoritatea favorabile acestuia) au fost repostate de 30 de milioane de ori, iar cele care o priveau pe Hillary Clinton (majoritatea defavorabile acesteia) de 8 milioane de ori. Americanii cu drept de vot au citit cel puțin una dintre aceste știri *fake*, iar cel puțin jumătate din ei au crezut că ceea ce au citit era adevărat. Explicația e simplă și va fi speculată de acum încolo în toate campaniile *fake*: oamenii sunt înclinați să creadă știrile care îi favorizează pe candidații preferați.[2]

Dar are Facebook vreo responsabilitate în proliferarea de *fake news*? S-a sugerat că Brexitul, ascensiunea lui Le Pen și victoria lui Trump se datorează puterii copleșitoare a dezinformării prin rețelele sociale. Nu există însă studii care să cuantifice empiric relația dintre dezinformare și opțiunea finală a alegătorului.

Din 2008, timpul petrecut online s-a dublat, fiecare dintre noi fiind asediat cu informații.[3] Pentru a verifica veridicitatea acestora, creierul nostru ar trebui să se adapteze noilor strategii cognitive pentru procesarea informațiilor.[4] Greu de anticipat ce va urma, dacă ne gândim că Facebook s-a înființat abia în 4 februarie 2004, revoluționând modul în care comunicăm, ne informăm, votăm și participăm la viața publică. Rolul rețelelor sociale este crucial în înțelegerea acestui nou tip de tulburare psihică, cea informațională.

[1]) S. Messing, S. Westwood, „Selective exposure in the age of social media", *Communication Research*, vol. 41, nr. 8, 2014, pp. 1042–1063. [2]) H. Allcott, M. Gentzkow, *op. cit.* [3]) M. Meeker, *Internet Trends*, 2017, p. 9. [4]) X. Qiu *et al.*, „Limited individual attention and online virality of low-quality information", *Nature Human Behaviour*, vol. 1, nr. 132, 2017.

Dar cum s-a ajuns aici? Cum s-a ajuns ca rețele sociale să aibă ca efect radicalizarea, și nu armonia socială? Sociologii au constatat că *social media* contribuie la accentuarea segregării sociale în funcție de rasă, vârstă, religie, clasa socială și opțiune politică. Ei au creat termenii care ilustrează o parte a fenomenului – „bulele filtru" și „camerele cu ecou". Criza economică din 2007–2009, colapsul statului bunăstării, al instituțiilor democratice care trebuie să furnizeze servicii publice, intervențiile militare motivate prin dovezi *fake*, cum a fost cea americană din Irak, pot fi cauze ale pierderii încrederii în instituțiile tradiționale ale democrației liberale.

Acesta este fundalul care a permis apariția unor instituții media profund părtinitoare și radicalizarea rețelelor sociale. Începuturile inocente când lumea posta fotografii personale și invitații la petreceri au trecut. Toți au înțeles potențialul uriaș de mobilizare al rețelelor sociale. Facebook s-a transformat într-o platformă a activismului social. Dacă ești în rețea, înseamnă că trebuie să fii implicat – nu poți fi asincron cu evenimentele importante ale vremii, nu poți fi asocial, nu te poți arăta nepăsător și iresponsabil. „Ieșiți din casă, dacă vă pasă!" se striga în stradă și se posta pe Facebook. Emoția articulează astăzi lumea mai mult decât oricând.

GHETOURILE DIGITALE

Atunci când știrile false sunt în concordanță cu propriile opinii, oamenii tind să le dea crezare. Atunci când contravin propriilor credințe, devin sceptici. În consecință, dezinformarea va accentua polarizarea societății, ceea ce va face din ce în ce mai dificilă obținerea consensului social.

Suntem ziditi astfel în așa-numitele „camere cu ecou", ridicate prin alimentarea neîncetată a propriilor opinii, căutarea inconștientă a confirmării propriilor credințe, evitând polemica, contraargumentul, dezbaterea.

Definind sfera publică drept „spațiul împărtășit real, virtual sau imaginar unde problemele sociale sunt discutate și unde se formează opiniile publice", filozoful și sociologul german Jürgen Habermas era de părere că o sferă publică sănătoasă este esențială pentru democrație și trebuie să fie inclusivă, reprezentativă și caracterizată de respect pentru argumentele raționale.[1]

Avem însă tendința de a crea legături reale sau virtuale în special cu oameni care împărtășesc aceleași sentimente și opinii ca noi. În consecință, arată Claire Wardle, cercetătoare la Centrul Shorenstein al Universității Harvard, suntem programați să ne petrecem timpul în „camere cu ecou", pentru că asta cere mai puțin efort cognitiv.[2]

Habermas afirma în 2006 că apariția a milioane de camere de chat va duce la fragmentarea audienței într-un număr uriaș de probleme și preocupări publice.[3] Întrucât trăim doar cu opiniile care ne validează propriile idei, neacceptându-le pe cele care le pun la îndoială, dăm naștere așa-numitului „etos digital".[4]

Tendința acestor „netățeni" (*netizens*), cum îi numește Eli Pariser, un activist al Internetului, este de a forma grupuri autoconținute, pe care le numește „bule filtru".[5] El a fost printre primii care au observat că algoritmii personalizați de căutare cu care lucrează Google îi împiedică pe oameni să vină în contact cu opinii contrare.

Atunci când Laboratorul pentru Mașini Sociale al MIT a investigat „bulele sociale" în decembrie 2016, analizând tweeturile

[1]) Jürgen Habermas, *The Structural Transformation of the Public Sphere: An Inquiry into a Category of Bourgeois Society*, MIT, 1991. [2]) C. Wardle, D. Hossein, *Information Disorder. Toward an interdisciplinary framework for research and policymaking*, Consiliul Europei, Strasbourg, oct. 2017, p. 49. [3]) J. Habermas, „Speech to the International Communication Association", *Der Standard*, 10, 11 mar. 2006. [4]) M. Folk, S. Apostel (eds) *Establishing and Evaluating Digital Ethos and Online Credibility*, IGI Global, 2016. Pentru autori, etosul digital este sursa credibilității într-un mediu unde identitatea este difuză și anonimatul primează. [5]) Eli Pariser, *The Filter Bubble: What The Internet Is Hiding From You*, Penguin, London, 2012.

din timpul alegerilor, a ajuns la concluzia că „bulele" susținătorilor lui Trump și Clinton nu se suprapuneau deloc. Susținătorii lui Trump formau o insularitate puternică, distinctă, care nu comunica nici cu presa tradițională.[1]

Fluxul de știri al Facebook-ului le oferă utilizatorilor conținut similar cel căruia i-au dat like. Publicul vrea să citească opinii cu care este de acord, iar Facebook vine în întâmpinarea acestui apetit masiv pentru validare emoțională. Acest gen de confirmare a existat dintotdeauna, dar rețelele sociale amplifică infinit această nevoie. Algoritmii rețelelor sociale împing conținutul agreabil în direcția consumatorului și elimină tot ceea ce îl poate irita.[2] Întrucât algoritmul fluxului de știri al Facebook-ului ține cont de impactul asupra publicului, articolele livrate personalizat erau cele cu un număr mare de like-uri, comentarii sau repostări. Undergroundul web a speculat această trăsătură a rețelelor sociale, influențând algoritmii, manipulând conținutul feedului, pentru a livra știri *fake* adaptate propriilor opinii.

Și pentru că suntem mai înclinați să dăm crezare unui mesaj fals atunci când vine de la cineva cunoscut[3], dezinformarea se răspândește mai rapid în conexiuni-pereche, unde încrederea, dar și încărcătura emoțională sunt la nivel înalt.[4] Faptul că webul a abolit distanța între centru și periferie a potențat această circulație democratică a falsului.

Care sunt subiectele care radicalizează cel mai mult societatea virtuală? Răspunsul la această întrebare ne poate ajuta să înțelegem care sunt *fake*-urile cu impact maxim. Walter Quattrociocchi a studiat „camerele cu ecou" de pe Facebook. Analizând postările a peste 1,2 milioane de utilizatori, el a cer-

[1]) A. Thompson, „Parallel Narratives, Clinton and Trump...", Vice, 8 dec. 2016. [2]) Bruce Mccomiskey, *Post-Truth Rhetoric and Composition*, University Press of Colorado, 2017, p. 20. [3]) M. Metzger *et al.*, „Social and Heuristic Approaches to Credibility Evaluation Online", *Journal of Communication*, vol. 60, nr. 3, august 2010, pp. 413–439. [4]) M.S. Granovetter, „The Strength of Weak Ties", *Journal of Sociology*, 1973, vol. 78, nr. 6, pp. 1360–1380.

cetat știrile *fake* și teoriile conspirației, precum și modul în care acestea sunt generate și diseminate de comunitățile de pe Facebook. A descoperit că polarizarea se crea mai ales în jurul teoriilor conspirației, pentru subiecte precum încălzirea globală, vaccinurile etc.[1]

Berit Anderson arăta în iulie 2016, deci înainte de scrutinul prezidențial din SUA, cum poate fi modificat algoritmul fluxului de știri Facebook astfel încât să se influențeze campania electorală. Sursele sale – doi dezvoltatori care lucraseră pentru Facebook – i-au spus că e nevoie de un inginer care să scrie codul și de un altul care să îl aprobe și să îl implementeze. Atât. Manipularea ar fi fost foarte greu de detectat. „Imaginați-vă că puneți butonul «Am votat» în vârful fluxului de știri pentru alegătorii liberali din statele *swing*, pentru a-i scoate la vot. Imaginați-vă că utilizatorilor care sunt moderați din punct de vedere politic le arătați în fluxul de știri mai multe postări favorabile despre Hillary sau despre Trump în săptămânile care preced scrutinul. Mișcările de acest gen pot schimba rezultatul votului", spune Anderson.[2] Dacă așa s-a întâmplat, încă nu știm. Algoritmul fluxului de știri este secret, chiar dacă Facebook a trebuit să facă față oprobiului general, atât în public, cât și în audierile din Congres.

Scenariul este însă plauzibil. Facebook a făcut experimentul cu butonul „Am votat" în 2010, în alegerile din SUA și Marea Britanie. Cercetările ulterioare au demonstrat că asta a motivat în mod direct 60 000 de oameni să meargă la vot în SUA și indirect alți 340 000.[3]

Inițial, Internetul fusese gândit ca *wide-open web*, unde hiperlinkurile de la site la site creau o nonierarhie și o rețea descentralizată de informații. A câștigat însă ideea Internetului ierarhizat, populat de platforme semiînchise, proiectate să

[1]) W. Quattrociocchi, „How does mis-information spread online?", *World Economic Forum Blog*, 14 ian. 2016. [2]) B. Anderson, „How Two Facebook Developers Could Decide...", Scout, 21 iul. 2016. [3]) R.M. Bond *et al.*, „A 61-million-person experiment in social influence and political mobilization", *Nature*, nr. 489, 2012, pp. 295–298.

maximizeze timpul de captivitate, chiar fără linkuri externe, cum este cazul Instagram și Snapchat. În *The Cathedral and the Bazaar*, Eric Raymond anticipa încă din 2001 viitorul Internetului si economiei informaționale, arătând că softwareul *open source* gratuit va lăsa locul celor închise, comerciale.[1]

„Insularitatea" și „izolaționismul", cum le numește Bruce McComiskey, sunt rezultatul algoritmilor din spatele rețelelor sociale care au amplificat proliferarea știrilor *fake* cu rate uluitoare.

Din 2015, după ce Facebook a anunțat că a încheiat o înțelegere cu nouă organizații majore de presă pentru a prelua conținut, obiceiurile de consum media ale câtorva miliarde de pământeni s-au schimbat. Raportul anual al Institutului Reuters arăta în 2015 că 41% dintre cei chestionați foloseau acum Facebook pentru „a găsi, citi, urmări, reposta sau comenta știri în fiecare săptămână – dublu față de oricare platformă concurentă".[2] „Scopul nostru este să realizăm ziarul personalizat perfect pentru fiecare persoană din lume"[3], spunea Zuckerberg. Fondatorul MIT Media Lab, Nicholas Negroponte, considerat de mulți un adevărat profet al erei Internetului, a prevăzut apariția ziarului virtual personalizat în „The Daily Me". Într-adevăr, Facebook livra acum un ziar digital personalizat fiecărui utilizator, un ziar care îi întărea convingerile și nu provoca disonanțe cognitive. Influența rețelelor sociale în Occident este de acum încolo copleșitoare – în 2016, 62% dintre americani se informau din rețelele sociale, din care 18% o făceau frecvent.[4]

Pentru tânăra generație, așa-numiții „milenariști" (care au intrat în adolescență la începutul anilor 2000), importanța rețelelor sociale ca sursă de știri este și mai mare – 61% dintre ei citesc știrile politice de pe Facebook frecvent, arată Pew

[1]) Eric Steven Raymond, *The Cathedral and the Bazaar*, 2001. [2]) N. Newman *et al.*, „Reuters Institute Digital News Report 2015", Institutul Reuters pentru Studiul Jurnalismului, 2015. [3]) E. Kim, „Mark Zuckerberg Wants To Build...", *Business Insider UK*, 7 nov. 2014. [4]) J. Gottfried, E. Shearer, „News Use Across Social Media Platforms 2016", Pew Research Center, 26 mai 2016.

Research Center, iar 33% via Google News. Diferențele dintre generații devin fundamentale în privința modului în care se informează asupra politicii.[1]

Twitter, care avea 320 de milioane de conturi active în 2015, a devenit o sursă atât de importantă de știri, încât unele guverne din țări democrate i-au cerut să mențină serviciul activ pe durata alegerilor, iar țări mai puțin democrate au încercat să îl suspende (Iran în 2009, Uganda în 2016).

Cât despre Trump și curioasa lui adicție de Twitter, felul în care comunică nu s-a schimbat în mod esențial de când a preluat rolul celui mai puternic om din lume. Comunică în continuare pe Twitter, războindu-se cu „presa producătoare de *fake news*" și cu opozanții de orice fel. Moscova a anunțat că tratează tweeturile sale ca pe anunțuri oficiale ale SUA. Purtătorul de cuvânt al lui Putin, Dmitri Peskov, afirmă că „tot ce este postat pe contul său autorizat de Tweeter este perceput la Moscova ca declarație oficială, și nu altceva", adăugând că Putin nu este activ pe Twitter.[2] Ceea ce înseamnă că lui Vladimir Putin nu îi plac „camerele cu ecou" construite de americani, le preferă pe cele rusești.

PUTEREA INVIZIBILĂ

„Cei 5 giganți" – Google, Microsoft, Apple, Facebook și Amazon – au devenit proprietarii unor baze de date uriașe, fără precedent în istoria omenirii, așa-numitele „Big Data". Ei sunt latifundiarii „neofeudalismului digital", cum l-a numit scriitorul american de science-fiction Bruce Sterling, creatorul genului *ciberpunk*. La fiecare căutare, postare, achiziție, lăsăm în urma noastră informații despre noi înșine – cea mai importantă marfă a epocii digitale.

[1]) A. Mitchell *et al.*, „Millenials and Political News: Social Media – the Local TV for the Next Generation?", Pew Research Center, 1 iun. 2015. [2]) „V Kremle zapisi Trampa v Twitter...", RIA Novosti, 12 dec. 2017.

Martin Moore avertiza într-un studiu din 2016 asupra uriașei puteri dobândite de aceste corporații. În fiecare lună se fac 100 de miliarde de căutări pe Google.[1] Compania vă colectează astfel datele personale (nume, adresă de e-mail, număr de telefon, numărul cardului de credit), istoricul căutărilor pe Google, YouTube, Chrome, informațiile din Google+ și Android, ca și pe ale celor cu care intrați în contact pe alte platforme.[2] Chiar dacă aveți un cont privat de e-mail, corespondența cu un serviciu gratuit de e-mail, cum este Gmail, va fi stocată de Google.[3] Facebook vă urmărește mișcările pe web chiar și atunci când sunteți deconectați de la rețea.[4] Butonul „like" urmărește mișcările online, așa cum fac și pixelii de conversie ai Facebook, text invizibil într-o pagină web.[5] În 2012, aveam mai mult de 200 de „urmăritori" care ne supravegheau activitatea pe Internet.[6]

Jurnalista Julia Angwin a povestit în *Dragnet Nation* cum a încercat să-și ascundă urmele digitale. În ciuda unor eforturi îndelungate și obositoare, a admis că nu este capabilă să devină invizibilă digital decât dacă se deconectează total de la lumea modernă.[7] Cofondatorul Google, Larry Page, ne-a avertizat: „Creăm produse fără de care nu puteți trăi."[8]

Companiile de tehnologie devin tot mai puternice. Facebook a investit 19 miliarde de dolari în serviciul de mesagerie WatsApp, în 2014, iar Google a făcut mai mult de 170 de achiziții între 1998 și 2015, printre care YouTube, Adsense, Blogger, Picasa, Analytics. Ceea ce le distinge de celelalte corporații transnaționale este puterea civică obținută prin numărul uriaș de utilizatori.

[1]) D. Sullivan, „Google Still Doing At Least...", Search Engine Land, 16 ian. 2015. [2]) M. Moore, *Tech Giants and Civic Power*, CSMCP-KCL, apr. 2016. [3]) B.M. Hill, „Google Has Most of My E-mail...", Copyrighteous, 11 mai 2014. [4]) „Making Ads Better and Giving People...", Facebook.com, 12 iun. 2014. [5]) K. Hill, „Facebook Will Use Your Browsing...", Forbes.com, 13 iun. 2014. [6]) S. Felix, „This Is How Facebook Is...", Business Insider, 12 sept 2012. [7]) J. Angwin, *Dragnet Nation: A Quest for Privacy, Security, and Freedom in a World of Relentless Surveillance*, Times Books, London, 2014. [8]) N. Carlson, „The Untold Story Of Larry Page...", Business Insider, 24 apr. 2014.

În ultimii zece ani asistăm la un transfer considerabil de putere de la organizațiile tradiționale de presă către cele din online. Proliferarea rețelelor sociale a coincis cu declinul puternic al presei locale. Multe ziare au dispărut, au fuzionat sau au făcut concedieri masive. În Marea Britanie au dispărut peste 200 de ziare locale din 2005 încoace.[1] Posturile TV mici și medii din Canada ar putea dispărea până în 2020.[2] Toate astea, pe seama creșterii câștigurilor Facebook si Google, care au împreună jumătate din piața de publicitate online.[3]

Organizațiile de știri pierd puterea de a stabili agenda publică și de a mai informa publicul. Emily Bell merge și mai departe – ea crede că spațiul informațional nu mai este deținut de instituțiile de presă. „Presa nu mai poate vorbi în numele lumii libere, a pierdut controlul modului în care informațiile ajung la public. Sfera publică este acum operată de un număr mic de companii private din Silicon Valley."[4]

Se ridică astfel câteva întrebări de natură civică. Care sunt principiile și algoritmii care gestionează activitatea acestor platforme sociale? Care sunt garanțiile pe care aceste companii la oferă că algoritmii sunt utilizați responsabil? Care sunt schemele de putere care guvernează aceste companii? Există mecanisme care previn abuzurile? Care sunt algoritmii de colectare a datelor personale? Care sunt garanțiile că aceste baze uriașe de date nu sunt folosite pentru a încălca dreptul la viață privată?

Furtul datelor celor 87 de milioane de utilizatori Facebook în folosul Cambridge Analytica a stârnit furie în SUA. Deși sustragerea fusese făcută în 2015, Facebook nu a recunoscut-o decât în 2018, în urma unei investigații a jurnaliștilor de la *The Guardian*.[5] Cu doar câteva luni înainte, reprezentanții Facebook și Cambridge Analytica declaraseră în audierile din

[1]) D. Pondsford, „The decline of local journalism...", *The Press Gazette*, 31 mar. 2017. [2]) A. Lindgren *et al.*, „Canada's Local News Poverty", Policy Options, 23 ian. 2017. [3]) D. Thompson, „The Print Apocalypse and How to...", *The Atlantic*, 3 nov. 2016. [4]) E. Bell, *Silicon Valley and Journalism: Make up or Break up?*, Institutul Reuters, 21 nov. 2014. [5]) C. Cadwalladr, E. Graham-Harrison, *op. cit.*

comisiile Congresului că nu folosiseră date private. Acum se dovedea că mințiseră.

Dacă sociologii și filozofii sunt îngrijorați de ghetourile digitale pe care le creează rețelele sociale, creatorii platformelor sociale sunt liniștiți. Când a fost întrebat despre toate acestea în 2013, Larry Page a spus: „Oamenii își fac o mulțime de probleme din cauza asta, eu nu sunt deloc îngrijorat."[1]

Dezbaterea etică are în centru problema gradului de reglementare a platformelor, astfel încât să fie asigurată libertatea de exprimare fără să fim însă guvernați de arbitrar sau de un mic grup de companii foarte puternice. Așa cum arată Rebecca MacKinnon, aceste companii sunt puternice deoarece „creează spațiul digital de care cetățenii depind tot mai mult"[2]. Platformele sociale iau puterea de la presa tradițională și de la autorități și o transferă oamenilor. O fac însă transparent și cu bună-credință?

În martie 2017, la aniversarea a 28 de ani de la inventarea Internetului, Tim Berners-Lee, creatorul webului, făcea un inventar al neajunsurilor și pericolelor: am pierdut controlul asupra datelor noastre personale și este foarte ușor să răspândești dezinformare pe web.[3]

[1]) „Transcript of Larry Page at Google I/O 2013", Techhive, 15 mai 2013. [2]) R. MacKinnon, *Consent of the Networked: the Worldwide Struggle for Internet Freedom*, Basic Books, New York, 2012, pp. 10–11. [3]) T. Berners-Lee, „I invented the web. Here are...", *The Guardian*, 12 mar. 2017.

15

CE SE ÎNTÂMPLĂ ÎN MINTEA NOASTRĂ?

NOUL RITUAL AL COMUNICĂRII: EMOȚIE, NU INFORMAȚIE

„Știrile nu sunt informație, sunt teatru", afirma respectatul profesor american de jurnalism James Carey, explicând că modul în care înțelegem comunicarea prin „modelul transmisiei", de la expeditorul A la receptorul B, s-a modificat. „Cititul unui ziar înseamnă mai puțin a emite și a primi informație și mai mult a face parte dintr-un grup unde este descrisă și confirmată o anume perspectivă asupra lumii."[1]

În anii 1960, Guy Debord schimba convențiile cinematografiei, provocându-și publicul să nu mai fie receptor pasiv de informație, ci să interacționeze, eliberându-și emoțiile.[2] A anticipat astfel schimbarea paradigmei de comunicare: nu mai *suntem informați de alții*, ci *informăm*, nu ni se mai livrează informație, ci deținem și livrăm informație. Metabolizăm, producem și diseminăm informație în rețelele sociale, pe bloguri și site-uri, fără a fi jurnaliști. O facem fără a fi constrânși de norme etice, profesionale sau chiar morale.

Putem privi comunicarea în două feluri, afirmă Carey, ca pe o simplă transmitere de informații sau ca pe un ritual, fondat pe reprezentarea credințelor comune. Vizionarea unui jurnal de știri sau a unei emisiuni politice nu va mai ține de informare, ci

[1]) James Carey, *Communication as Culture: Essays on Media and Society*, Routledge, New York, 1992, p. 20. [2]) Guy Debord, *Society Of The Spectacle*, Bread and Circuses Publishing, 2012.

de participarea la un adevărat serviciu religios comun virtual – un act public, un act ritual, un act dramatic.

Atunci când zapează, telespectatorul nu este în căutarea adevărului, ci a unei comunități, a unui grup căruia să îi aparțină, chiar și pentru o seară. Televiziunea a devenit surogatul experienței colective a cinematografiei, a meciurilor de fotbal sau ceremoniilor religioase. Publicului i se promite, profetic, că i se va livra Apocalipsa live. Cine poate rezista escatologiei mediatice? În noua lui haină de pastor al turmei de credincioși TV, jurnalistul se adresează astăzi minții și inimii, deopotrivă. Dacă nu o va face, publicul îl va părăsi pentru o altă congregație media.

În 30 octombrie 1938, Orson Welles realiza o adaptare radio a piesei lui H.G. Wells, *Războiul lumilor*, sub forma unui buletin de știri care relata invazia marțienilor în New Jersey și New York. Episodul a devenit celebru în istoria radioului pentru panica și isteria în masă generate de dramatizarea de 62 de minute. Cariera lui Orson Welles începuse printr-un episod memorabil. Dramatizarea sa a devenit un standard al modului în care populația poate fi manipulată printr-o înscenare media, deși în 2016 povestea panicii a fost demontată ca fiind falsă.[1]

Dar de ce este minciuna cel mai bun vehicul pentru emoție în media de astăzi? Cum s-a ajuns la apetența colosală pentru știrile fabricate, mincinoase? Ecosistemul informațional contemporan nu a fost creat pentru a produce dezinformare, arată Claire Wardle, însă structura platformelor sociale permite capitalizarea răspunsului emoțional, în defavoarea celui rațional.[2] Rețelele sociale ne-au transformat în performeri, în sensul anticipat de sociologul american Erving Goffman în 1956.[3]

Atunci când repostăm informațiile *fake* în cunoștință de cauză, o facem pentru a simți că facem parte dintr-un grup, așa

[1]) M. Chilton, „The War of the Worlds panic was a myth", *The Telegraph*, 6 mai 2016. [2]) C. Wardle, „How did the news go «fake»?", *The Guardian*, 10 nov. 2017. [3]) Erving Goffman, *Viața cotidiană ca spectacol*, Ed. Comunicare.ro, București, 2007.

că „performăm" în consecință. Ne va motiva emoția generată de confirmarea anticipată a celorlalți. Bruce McComiskey, profesor de retorică la Universitatea Alabama, arăta că „retorii trebuie să cunoască faptele pentru induce în eroare prin minciuni, trebuie să recunoască adevărul pentru a înșela prin falsuri, trebuie să înțeleagă realitatea pentru a manipula prin dublu limbaj"[1]. Ceea ce înseamnă că nimeni nu poate pretinde că este nevinovat atunci când repostează *fake news*. După cum scria Kevin Young, cei care generează dezinformarea cred că nimeni nu este inocent.[2]

Astăzi, oamenii s-au reconfigurat în triburi digitale, porniți în căutarea propriilor mituri fondatoare. După cum arată Maffesoli în *The Time of the Tribes*, pentru a înțelege comportamentul cuiva, trebuie să iei în considerare implicarea socială a acestuia în grupurile din care face parte. „Este istoria determinată de indivizi sau de rețele de grupuri nediferențiate?" se întreba el.[3] Este întrebarea-cheie a activismului social contemporan.

Cel mai amplu studiu privind generarea de informații *fake* și false pe Twitter a fost făcut public în martie 2018 în revista *Science*. Cercetarea a vizat datele generate în perioada 2006–2017, identificând 126 000 de „zvonuri" care s-au propagat „în cascadă", generate de 3 milioane de utilizatori. Știrile politice *fake* s-au răspândit mai rapid și mai puternic decât cele privind actele teroriste, dezastrele naturale sau financiare. În timp ce *fake*-urile inspirau teamă, dezgust sau surpriză, știrile reale provocau tristețe, bucurie sau încredere. Știrile *fake* au ajuns la un număr mai mare de utilizatori decât știrile reale, cele virale atingând o rată de expunere de zece ori mai mare.[4]

Atunci când minciuna este postată pretutindeni, adevărul nu va mai avea argumente. Când propagarea dezinformării este

[1]) B. Mccomiskey, *op. cit.*, p. 8. [2]) Kevin Young, *Bunk: The Rise of Hoaxes, Humbug, Plagiarists, Phonies, Post-Facts, and Fake News*, Graywolf Press, Minneapolis, 2017, p. 96. [3]) Michel Maffesoli, *The time of the tribes, The Decline of Individualism in Mass Society*, Sage, London, 1996, p. 68. [4]) Soroush Vosoughi, S. Aral, „The spread of true and false news online", *Science*, vol. 359, nr. 6380, pp. 1146–1151, mar. 2018.

coordonată, oamenii vor fi păcăliți mai ușor, prin scurtcircuite cerebrale. Procesul euristic ne obosește, suntem inundați de cantități uriașe de informație. Confruntat cu o multitudine de mesaje similare, creierul nostru le înregistrează ca pe o scurtătură spre credibilitate. „Trebuie să fie adevărat", ne spunem, „am mai văzut asta de câteva ori astăzi". Așa funcționează narațiunile privind „Noua ordine mondială", „Vaccinurile produc autism", „Lumea este condusă de un Consiliu Mondial al Evreilor", „UE are ca scop transformarea țărilor din Est în colonii" și celelalte.

Tendința inconștientă a indivizilor de a procesa informații în așa fel încât să vină în întâmpinarea propriilor convingeri este cunoscută în psihologia anglo-saxonă drept *Confirmation Bias*, teoria distorsiunii de confirmare. Unul dintre exemplele clasice de documentare a acestei teorii vine din anii 1950, când psihologii îi invitau pe elevii de la două colegii din Ivy League să vizioneze filmul unui de joc de fotbal între școlile lor. Atunci când arbitrul meciului lua decizii controversate, elevii aveau tendința de a considera decizia arbitrului ca fiind corectă dacă le favoriza propriul colegiu. Cercetătorii au ajuns la concluzia că miza emoțională a studenților în afirmarea loialității față de propria școală a fost cea care a determinat modul în care au urmărit acel meci.[1] Ben Bradlee, editorul ziarului *Washington Post* timp de 25 de ani, îi sfătuia pe ziariștii săi, începând cu Bob Woodward și Carl Bernstein, să se ferească de informațiile pe care le vor a fi adevărate.

George Lakoff, specialist în lingvistică cognitivă, vedea rațiunea și emoțiile ca fiind atât de legate, încât gândirea este imposibilă fără implicarea emoțiilor. Acestea sunt structurate în jurul anumitor metafore, narațiuni și imagini, ajutându-ne să creăm sensuri pentru lumea înconjurătoare, fără de care nu am mai ști ce sau cum să gândim. Fiecare cuvânt este conectat neuronal la o anumită imagine, care este convertită, împreună cu celelalte imagini, în sisteme morale. Acestea sunt

[1]) D. Kahan, „What is Motivated Reasoning...?", Science and Religion Today, 4 mai 2011.

subconștiente, automate și dobândite prin repetiție.[1] Asta a făcut Trump prin discursurile sale, a activat metaforele comune ale vieții americane, a comunicat o empatie brutală, nu statistici sau fapte. Vehiculul emoției au fost știrile *fake*. Robert Paxton afirmă chiar că Donald Trump „adoptă teme fasciste" în manevrele sale de manipulare a mulțimii.[2]

Psihologul Dan McAdams, cel care a creat conceptul de identitate narativă (mitul pe care îl creează fiecare despre sine), scrie că „Trump pare a fi conștient în mod suprem de faptul că joacă teatru tot timpul. Se mișcă prin viață ca un om care știe că este în permanență observat. Dacă toți oamenii sunt, prin însăși natura lor, actori sociali, atunci Donald Trump pare a fi supraom, în acest sens". Extravertirea lui Trump este corelată cu „o neîncetată căutare a recompensei", în special „sub formă de aprobare socială, faimă și bogăție" și în refrenul constant despre victorie: „O, vom câștiga. Vom câștiga. Vom câștiga. Victoria noastră va fi atât de mare. Atât de mare."[3]

Allcott și Gentzkow au studiat importanța recompensei pe care o primește un utilizator al rețelelor sociale. Consumatorii sunt puși în fața unui târg: să consume știri adevărate, corecte, nepartizane, fără nici un fel de recompensă emoțională, sau să consume știri false, care însă le confirmă percepțiile și valorile, aducându-le astfel și recompensa în plan psihologic?[4] Ei bine, emoția primează.

Dan Kahan, profesor la Universitatea din Yale, a demonstrat cum funcționează cunoașterea în context politic. În chestiuni precum controlul armelor sau încălzirea globală, oamenii vor face „tumbe matematice" cu datele disponibile pentru a „dovedi" punctul de vedere pe care îl susțin, luând deciziile astfel încât să fie confirmată apartenența la un grup, clădindu-se în acest fel propria identitate.[5]

[1]) George Lakoff, *Metaphors We Live By*, University of Chicago Press, 2008. [2]) „Is Donald Trump a Fascist?", Democracy now, 15 mar. 2016. [3]) D.P. McAdams „The Mind of Donald Trump", *The Atlantic*, iunie 2016. [4]) H. Allcott, M. Gentzkow, *op. cit.* [5]) D. Kahan *et al.*, „Motivated Numeracy and Enlightened Self-Government", *Behavioural Public Policy*, nr. 307, 2013, pp. 54–86. [1]) C. Sunstein *et al.*, *How People Update Beliefs about Climate Change: Good News and Bad News*, Harvard Law School, 2016. [2]) Depoziția WikiMedia în fața Comisiei de anchetă privind știrile false a Parlamentului Marii Britanii (FNW0058). [3]) C. Wardle, D. Hossein, *op. cit.*

Așadar nu este vorba doar despre inabilitatea de a înțelege chestiuni precum încălzirea globală sau politicile de vaccinare, ci despre modul în care cunoașterea contribuie la protejarea propriei identități. De exemplu, cei care cred că omul este responsabil pentru încălzirea globală vor avea tendința de a da crezare știrilor despre catastrofe naturale produse de încălzirea globală, pe când cei care nu cred în această teorie vor crede doar știrile care o dezmint și arată că nu există nici un pericol.[1]

Întrebarea cea mai importantă este dacă există forțe care folosesc aceste teorii sociale și cognitive în defavoarea colectivităților și a indivizilor. Conform depoziției celor de la WikiMedia din parlamentul britanic, „mintea noastră a fost dintotdeauna un câmp de luptă pentru diferite forțe sociale, dar numărul de agenți și instituții care luptă pentru controlul gândurilor și sentimentelor noastre este astăzi atât de mare, încât totul devine confuz și destabilizator"[2].

Suntem supuși unor procese informaționale complexe, pe care termenul *fake news* le acoperă în mică parte. Claire Wardle a creat sintagma de tulburări informaționale (*Information Disorder*), asociindu-se ideii lui Carey că trebuie să privim consumul și diseminarea informațiilor ca pe un ritual.[3] Este o schimbare de percepție importantă, care ne poate ajuta să înțelegem de ce suntem dependenți de minciuna rostită în spațiul public.

BOALA SECOLULUI XXI: TULBURĂRILE INFORMAȚIONALE

Poluarea informațională produce tulburări informaționale, arată Claire Wardle. Termenul de „poluare informațională" a fost folosit pentru prima dată de danezul Jakob Nielsen în 2003 pentru a descrie informația irelevantă, redundantă. Vectorul cel mai puternic al relației dintre poluare și tulburare informațională sunt campaniile de dezinformare, concepute pentru a semăna neîncredere, confuzie și pentru a adânci faliile socio-culturale folosind tensiunile naționaliste, etnice, rasiale și religioase.

Studiile științifice demonstrează că expunerea la *fake news*, dezinformare sau teorii ale conspirației duce la alterarea percepției, iar deciziile luate devin o consecință a acestui fapt. În 2014, Universitatea din Kent a realizat un astfel de studiu, demonstrând că părinții expuși teoriei conspirației privind efectele negative ale vaccinării au decis să nu-și vaccineze copiii, în timp ce părinții cărora li s-au furnizat informații complete, inclusiv despre falsitatea teoriilor conspirației, au acceptat vaccinarea.[1]

Fluxurile cele mai importante din platformele sociale sunt antrenate de difuzarea de conținut cu puternic impact emoțional, iar acesta este chiar principiul care stă la baza succesului lor. Arhitectura acestor site-uri este concepută în așa fel încât, de fiecare dată când un utilizator postează conținut și primește un like, creierul eliberează o cantitate mică de dopamină. Ca ființe sociale, intuim care tip de conținut va veni în întâmpinarea așteptărilor celor din cercul nostru social virtual. Wardle arată că acest aspect „performativ" al utilizării rețelelor sociale este critic în a înțelege cum se răspândește dezinformarea.

Trăim într-o societate aflată într-o „perpetuă confesiune, o insistentă și entuziastă exhibiție"[2]. Mai mult, confesiunile

[1]) Daniel Jolley *et al.*, „The Effects of Anti-Vaccine Conspiracy Theories on Vaccination Intentions", *PLoS*, vol. 9, nr. 2, 2014. [2]) C. Dornan, *Dezinformatsiya: The past, present and future of fake news*, Carleton University, Ottawa, 2017.

trebuie făcute *în timp ce se întâmplă*, pentru a-i antrena pe privitori în momentul respectiv. Fiecare moment este documentat undeva. Fiecare postare pe Facebook, Twitter, Instagram, Snapshot lasă o urmă digitală, afirmă ceva despre realitate.

Dieta informațională zilnică este din ce în ce mai dificilă – ce e adevărat și ce e fals în jur? Cine e arbitrul adevărului? Fiecare poate crede ce vrea, își poate construi realitatea pe care o dorește, din informațiile pe care le selectează.

În cartea sa din 1961, *The Image*, istoricul american Daniel Boorstin numea „pseudoeveniment" ceea ce era pus în scenă doar pentru a genera atenția media.[1] Proliferarea rețelelor sociale și transformarea nimicului în eveniment ne plasează în pseudorealitate. Mediul virtual *Second life*, în care peste un milion de utilizatori își trăiesc prin avataruri a doua viață, se bucură de succes din acest motiv. Știrile false plasează utilizatorii rețelelor sociale în pseudorealitate, consolându-i pentru „nedreptățile" din realitate. Este o anarhie mută, o revoluție cotidiană care se petrece în mintea fiecăruia și pe care nici o poliție a gândirii nu o poate reprima.

Filozoful francez Jean Baudrillard, autorul conceptului de hiperrealitate, constată că „trăim într-o lume în care este din ce în ce mai multă informație și din ce în ce mai puțin sens". El formulează una dintre cele mai interesante ipoteze privind falsa socializare de astăzi, care are loc în online, dar nu funcționează ca liant social.

> Se spune că informația creează comunicare. [...] Suntem cu toții complicii acestui mit. Sunt alfa și omega ai modernității noastre, fără de care credibilitatea organizării noastre sociale se va prăbuși. Ei bine, problema este că se prăbușește chiar din acest motiv: acolo unde noi credem că informația produce semnificație, se întâmplă opusul. Informația își devorează propriul conținut, devorează comunicarea.[2]

[1]) Daniel J. Boorstin, *The Image: A Guide to Pseudo-Events in America*, Vintage, 1992. [2]) Jean Baudrillard, *Simulacres et simulation*, Galilée, Paris, 1981, pp. 120–121.

Pentru Baudrillard, mantra lui McLuhan – „Mediul este mesajul" – anunță nu numai sfârșitul mesajului, ci și al mediului. Iar pentru Kevin Young, fenomenul *fake news* este efectul unei crize a creativității literare specifice postmodernismului.[1] Răspunsurile de până acum, începând cu autoficțiunea și terminând cu jurnalismul gonzo, nu au stăvilit apetitul publicului pentru un alt tip de adevăr, cel alternativ, pe care presa anglo-saxonă obișnuia să îl livreze publicului în secolul al XIX-lea prin ceea ce numim astăzi „farse".

O SCURTĂ VIZITĂ PRIN MUZEUL AMERICAN AL FARSELOR

În 1807, Thomas Jefferson, al treilea președinte american și autor al Declarației de independență, îi răspundea unui tânăr întreprinzător care îl întreba cum poate fi condus un ziar cât mai bine:

> Adevărul este că, din păcate, suprimarea presei ar face mai puțin rău națiunii decât o presă care se prostituează mințind. Acum nu mai poți crede nimic din ce apare într-un ziar. Adevărul însuși devine suspect, odată plasat în acest mediu poluat. [...] Voi adăuga că omul care nu citește un ziar este mai bine informat decât cel care îl citește, în măsura în care cel care nu cunoaște nimic este mai aproape de adevăr decât cel a cărui minte este plină de falsuri și erori.[2]

Zeci de ani mai târziu, Alexis de Tocqueville vorbea despre ziariști ca despre oameni „cu o educație scandaloasă și înclinați spre vulgaritate" care urmăresc „să își susțină propriile opinii prin modificarea sau denaturarea faptelor"[3].

Răul era însă mic pentru că tirajele erau mici, din cauza costurilor ridicate ale tiparului și a ratei scăzute de alfabetizare.

[1]) K. Young, *op. cit.*, p. 307. [2]) *The Founders' Constitution*, vol. 5, Amendamentul I, Documentul 29; *The Works of Thomas Jefferson*, Paul Leicester Ford (ed.), G.P. Putnam's Sons, 1904. [3]) Alexis de Tocqueville, *Democracy in America*, The Lawbook Exchange, New Jersey, ed. a 4-a, 2003, p. 166.

Așa că au apărut mai multe cotidiane în fiecare mare oraș american, iar tânăra republică a reușit să supraviețuiască flagelului de știri false produse de ziariștii secolului al XIX-lea. „Numărul mare de ziare de știri, eterogenitatea subiectelor, stima scăzută a publicului față de presă și partizanatul evident al editorilor au limitat influența presei", scria politologul Darrell M. West în 2001, în *The Rise and Fall of Media Establishment.*[1]

Din 1830, unele ziare s-au orientat către businessul bazat pe publicitate, care însă avea nevoie de tiraje mai mari și de o audiență mai diversificată. Manipularea a lăsat locul senzaționalismului, facilitând apariția unor farse memorabile, care au chiar și un muzeu.[2]

Iată, în 1835, *New York Sun* tipărea seria în șase părți „Cele mai mari descoperiri astronomice recente", în care se relata descoperirea vieții pe Lună. Tirajul a fost uriaș.[3] Edgar Allan Poe a criticat povestea din *New York Sun*, dar nu pentru că era o farsă, ci pentru că publicase și el una în *Southern Literary Messenger*, cu câteva săptămâni înainte.[4] Poe descria călătoria lui Hans Pfall, care plecase pe Lună pentru a scăpa de creditori, petrecând acolo cinci ani.[5] *New York Sun* s-a vândut totuși mai bine.

Ziarele au preluat rapid articolul. Pe atunci, dreptul de proprietate intelectuală nu avea nici o însemnătate. În câteva zile, povestea a ajuns în Baltimore, Philadelphia și Boston, iar în două săptămâni, la Cincinnati. Într-o lună a trecut Atlanticul, în Europa. *New York Herald*, marele concurent, relata cu invidie profesională că „ingenioasa farsă" continua să circule: „Fiecare ziar pe care îl primim din Vest aduce povestea cu el. Teatrul Bowery o dramatizează și Muzeul Hannington a pus-o pe simeze și va face o expoziție în propria sa diorama."[6]

[1]) Darrell West, *The Rise and Fall of the Media Establishment*, Palgrave Macmillan, 2001. [2]) Hoaxes.org. [3]) E. Andrews, „The Great Moon Hoax", History, 25 aug. 2015. [4]) D. Uberti, „The real history of fake news", *Columbia Journalism Review*, 5 dec. 2016. [5]) Fred Fedler, *Media Hoaxes*, Iowa State University Press, 1989, pp. 18–24. [6]) „The Great Moon Hoax", Hoaxes.org.

Patru decenii mai târziu, în 1874, newyorkezii puteau citi, de data asta în *New York Herald*, despre animalele care scăpaseră din Zoo Central Park și puseseră stăpânire pe Manhattan, omorând zeci de oameni. Primarul declarase stare de asediu. La finalul articolului de 10 000 de cuvinte, cu litere mici, scria că „întreaga poveste de mai sus este pură invenție; nici un cuvânt nu este adevărat". Nimeni nu s-a mai obosit să citească avertismentul. Farsa s-a răspândit rapid prin rețelele sociale reale ale vremii:

> Cetățenii alarmați s-au grăbit spre cheiurile orașului, în speranța de a scăpa cu barca sau feribotul. Multe mii de oameni, ascultând „proclamația" primarului, au rămas în casă toată ziua, așteptând să li se spună că a trecut criza. Iar alții și-au încărcat puștile și au mers în parc pentru a vâna afurisitele de animale.[1]

Istoria americană a farselor și *fake*-urilor secolului al XIX-lea nu ar fi completă fără episodul Pulitzer-Hearst. În 17 februarie 1898, pe prima pagină a ziarelor lui Joseph Pulitzer și William Randolph Hearst – *The New York World* și respectiv *The New York Journal*, se afla aceeași ilustrație: explozia crucișătorului *USS Maine*, care fusese trimis la Havana. Hearst și Pulitzer au publicat o telegramă inventată care sugera că motivul exploziei era un act de sabotaj. Ancheta americanilor a arătat că explozia a fost declanșată de o mină, iar cea a spaniolilor că fusese o sursă aflată la bordul navei. În cele din urmă, SUA a declarat război Spaniei în 25 aprilie 1898.[2] În 1976, o investigație condusă de amiralul Hyman Rickover stabilea că cea mai probabilă cauză a exploziei fusese un incendiu care a ajuns la depozitul de muniții, și nu o mină spaniolă sau un act de sabotaj.[3]

Un secol mai târziu, George W. Bush ordona invazia Irakului, acuzând regimul lui Saddam Hussein că ar avea arme de distrugere în masă. Era o altă minciună.

[1]) Hampton Sides, *In the Kingdom of Ice: The Grand and Terrible Polar Voyage of the USS Jeannette Hardcover*, Doubleday, 2014, *apud* D. Uberti, *op. cit.* [2]) H.A. Unver, „Can Fake News lead to War?", War on Rock, 13 iun. 2017. [3]) Richard E. Rubenstein, *Reasons to Kill: Why Americans Choose War*, Bloomsbury Publishing, 2010, p. 7.

Istoria îndelungată a apetitului americanilor pentru falsurile vândute de presă ar putea explica efectul *fake*-urilor livrate de Kremlin din 2014 încoace prin undergroundul alt-right și rețelele sociale. „Nu spune niciodată adevărul celor care nu îl merită!" le zicea Mark Twain tinerilor ziariști.[1]

ÎN CĂUTAREA NOILOR MITURI FONDATOARE

Toate societățile au propriile mituri fondatoare, care îi țin pe indivizi laolaltă, le croiesc așteptările și aspirațiile, îi ajută să înțeleagă cum funcționează lumea. Opoziția între aceste narațiuni colective și adevăr – devenit fundament al organizării sociale odată cu Iluminismul – a dus la evacuarea miturilor din societatea modernă.

După Primul Război Mondial, la sfârșitul unei perioade lungi de globalizare și inovație, Carl Jung avertiza asupra riscului ca „omul să creadă că va putea trăi fără mituri". „Mitul este ceea ce crede toată lumea, pretutindeni, întotdeauna", scria Jung, „omul care crede că poate trăi fără mit sau în afara acestuia este o excepție, este dezrădăcinat, neavând legătură nici cu trecutul, nici cu viața ancestrală care continuă în el, nici cu societatea contemporană"[2].

Trăim într-o lume care a pierdut legătura cu miturile sale tradiționale, crede Jonah Sachs, așa că încercăm să găsim altele noi. „Suntem oameni și asta e ceea ce fac oamenii lipsiți de mituri", spune el. Fiind cea mai puternică formă de persuasiune, miturile pot fi construite doar înțelegând că întotdeauna există „o minciună care se află sub stratul vizibil și evident de la suprafață"[3].

[1]) O panoramă a știrilor false în sec al XIX-lea și Primul Război Mondial, în Lucien Graux, *Les fausses nouvelles de la grande guerre*, l'Édition française illustrée, Paris, 1918. [2]) Carl G. Jung, *Collected Works of C.G. Jung*, vol. 5: *Symbols of Transformation*, Princeton University Press, 2014, p. xxiv. [3]) Jonah Sachs, *Winning the Story Wars: Why Those*

Miturile nu sunt însă minciuni, ci „versiunea sufletească a adevărului", credea jurnalistul Sam Smith, unul dintre pionierii presei alternative americane. Să fie adevărurile alternative noile versiuni sufletești ale adevărului?

În acest loc gol lăsat de dispariția miturilor, scrie Alex Evans în *The Myth Gap*, au apărut Trump, Farage, Putin și Le Pen. Dacă miturile de odinioară vorbeau despre ceea ce ne unește, narațiunile alternative vorbesc mai degrabă despre ceea ce ne deosebește și ne desparte. Avem nevoie de mituri noi care să ne unească, să ne ajute să gândim pe termen lung viitorul omenirii și să ne imaginăm o lume mai bună. Dacă lăsăm media alternativă să le creeze, avertizează Evans, populiștii vor ajunge la putere jucând cartea furiei, urii și fricii. Adevărata putere a miturilor este aceea de a deveni profeții îndeplinite.[1]

Alex Evans a lucrat timp de 20 de ani ca expert în probleme de climă pentru miniștrii guvernului britanic și pentru secretarul general al ONU. El era convins că adevărul științific va prevala și politicienii vor acționa în consecință, pentru a reduce emisiile globale de carbon. De ce nu se întâmplă asta? Pentru că negaționiștii au avut întotdeauna povești mai bune, iar poveștile vor bate întotdeauna statisticile. Cercetările au arătat că argumentele și dovezile contează mai puțin în luarea unei decizii decât am fi tentați să credem. Ceea ce contează este apartenența la familie, grup de prieteni sau grupuri sociale mai largi, care ne configurează credințele și acțiunile.

Negaționiștii au transformat realitatea documentată științific în teorie a conspirației. Atunci când vicepreședintele american Al Gore a reușit imposibilul, aducând laolaltă specialiștii din CIA și GRU pentru a face schimb de informații privind evoluția calotei glaciare, producătorii de combustibili fosili au reacționat.[2] Precedentul exista – producătorii de tutun sprijiniseră

who Tell (and Live) the Best Stories Will Rule the Future, Harvard Business Review Press, 2019. [1]) Alex Evans, *The Myth Gap: What Happens When Evidence and Arguments Aren't Enough?*, Eden Project Books, London, 2017. [2]) P. Jenkins, „The Warning – How US and Russian

publicarea unor pseudostudii științifice care „demonstrau" că nu există nici o legătură între fumat și cancer. Ambele industrii, cea a tutunului și cea a combustibililor fosili, apelau la aceiași mercenari – negaționiștii de profesie. Recompensele nu au lipsit. Lamar Smith, de exemplu, președintele negaționist al Comitetului pentru Știință al Camerei Reprezentanților, a fost finanțat de industria petrolului în campania electorală.[1] Iar Myron Ebell, numit șef al Agenției de Protecție a Mediului de către Trump, a anunțat încă din prima lună de mandat că Statele Unite se vor retrage din Acordul de la Paris pentru combaterea schimbărilor climatice și agenția va fi desființată.[2]

Companiile de petrol și tutun au cheltuit zeci de milioane de dolari pentru a inventa experți, studii și institute de cercetări care să pună la îndoială știința autentică.[3] Cercetarea „alternativă" pe care au finanțat-o nu avea ca scop descoperirea adevărului, ci sădirea îndoielii în mintea politicienilor și a publicului larg și menținerea unui statu-quo în ceea ce privește reglementarea pieței țigărilor și a produselor petroliere. Marii producători de țigări au finanțat cercetarea care să arate că nu există legătură între fumat și cancer, iar marii producători de produse petroliere au finanțat cercetări care să arate că nu există vreo conexiune între activitățile umane și emisiile de carbon. Rezultatul este inactivitatea Congresului, inabilitatea acestuia de a emite noi reglementări pentru cele două industrii, care au cifre de afaceri de sute de miliarde de dolari.

Dispariția miturilor a făcut loc noii religii a corectitudinii politice, dar și adevărurilor alternative, naționalismului populist forjat de presa alternativă. Jurnalistul britanic David Aaronovitch spunea că „avem nevoie de povești și poate chiar suntem programați să le creăm". El își explica astfel opțiunile comuniste

secret services colaborated on climate change", Arte, 2017. [1]) „Rep. Lamar Smith – Texas District 21", OpenSecrets.org [2]) A. Neslen, „Donald Trump «taking steps...»", *The Guardian*, 2 feb. 2017. [3]) Ari Rabin-Havt, *Lies, Incorporated: The World of Post-Truth Politics*, New York, Anchor Books, 2016.

ferme ale propriei sale familii, dar și rolul teoriilor conspirației în istoria modernă.[1]

Odinioară, miturile erau liantul social în configurarea comunităților și societăților omenești. În absența lor, apar antimiturile, în locul narațiunilor – antinarațiunile, în locul adevărurilor – adevărurile alternative. Ideologii alt-right sau Tea Party, negaționiștii încălzirii globale și partizanii antiglobalizare duc această bătălie pentru controlul narațiunilor alternative. Acestea ar putea fi viitoarele mituri.

TEORIA CONSPIRAȚIEI ȘI NARAȚIUNILE PARANOIDE

În 1963, într-un discurs ținut la Universitatea Oxford, Richard Hofstadter, profesor de istorie la Universitatea Columbia, definea ca „paranoid" stilul american de a face politică. „Îl numesc paranoid pur și simplu pentru că nici un alt cuvânt nu evocă în mod adecvat sensul exagerării, al suspiciunii și fanteziilor conspiraționiste la care mă gândesc", scria el.[2] În eseul care a apărut un an mai târziu, Hofstadter documenta câteva dintre narațiunile paranoide propagate de Comisia McCarthy. Unele circulă și astăzi, cum ar fi „subminarea capitalismului" și „pavarea drumului către socialism și comunism", vehiculate de mișcările Tea Party și alt-right împotriva lui Barack Obama.

Cu șase ani înainte de izbucnirea Războiului Civil American, în 1855, un ziar texan relata: „Este de notorietate faptul că monarhii Europei și papa de la Roma conspiră chiar în acest moment să ne distrugă și amenință să elimine instituțiile noastre politice, civile și religioase. [...] Catolicii din SUA primesc peste 200 000 de dolari anual din străinătate pentru a-și promova credința."[3]

[1]) David Aaronovitch, *Voodoo Histories: The Role of Conspiracy Theory in Shaping Modern History*, Jonathan Cape, 2009; *Party Animals: My Family and Other Communists*, Jonathan Cape, 2016. [2]) R. Hofstadter, *op. cit.* [3]) *Ibidem.*

Catolicii, masonii, aboliționiștii erau figurile centrale în teoriile conspiraționiste propagate în statele confederate. Nu este întâmplător că înlăturarea monumentelor efemerei Confederații a produs violențe în Charlottesville în 2017, la originea cărora s-au aflat suprematiștii albi americani. Președintele Trump a stârnit atunci un val uriaș de critici pentru că nu a blamat mișcarea neonazistă, preferând să fie ambiguu: „Sunt trist să văd cum istoria și cultura acestei mari țări sunt sfâșiate prin îndepărtarea minunatelor noastre statui și monumente."[1] Dincoace de Atlantic, narațiunile paranoide ale secolului al XIX-lea se construiau și se mai construiesc încă în jurul evreilor și masonilor.[2]

Paranoicii văd lumea ca pe o luptă pe viață și pe moarte între Bine și Rău, în termeni absoluți, fără putință de compromis. Cum dușmanul este Răul Absolut, singura șansă de victorie stă în eliminarea sa totală. „Un model perfect de răutate, un fel de Superman amoral – sinistru, ubicuu, puternic, crud, senzual, iubitor de lux. El stârnește crize, ruinează bănci, provoacă recesiuni, născocește dezastre și apoi se bucură de profiturile rezultate din suferința produsă", scrie Hofstadter. Pare a fi portretul lui George Soros, dacă dăm crezare guvernelor de la Moscova, Budapesta și București, el fiind acuzat de Viktor Orbán că aduce „sute de mii de migranți anual, dacă este posibil chiar un milion, pe teritoriul UE", cu scopul de a „islamiza Europa".

Paranoicul suferă de două ori – este impresionat și profund mișcat nu numai de lumea reală, ca noi toți, ci și de fanteziile în care trăiește. El va încerca nu numai prezentul să schimbe, ci să îndrepte și nedreptățile trecutului. Istoria este câmpul său de bătălie, pe care îl străbate în căutarea stafiilor dușmanilor. Pentru el, trecutul este eroic, iar eșecurile se explică prin conspirațiile străinilor. Istoricii care ies din această paradigmă

[1]) J. Zorthian, „President Trump Says It's «Sad» to See...", *Time*, 17 aug. 2017. [2]) O istorie a teoriilor conspirației în USA, în Jesse Walker, *The United States of Paranoia: A Conspiracy Theory*, Harper Perennial, 2014.

sunt trădători. După cum spunea Orwell, „cine controlează trecutul, controlează viitorul. Cine controlează prezentul, controlează trecutul".

Pentru Putin, contestarea istoriei Marelui Război pentru Apărarea Patriei, a rolului de eliberatori al sovieticilor, este o trădare, indiferent de ce parte a frontierei ruse te-ai afla. Atacarea Finlandei, ocuparea țărilor baltice și a Basarabiei, participarea la dezmembrarea Poloniei sunt pentru Kremlin narațiuni alternative, dușmănoase, revanșarde. Victoria asupra naziștilor este revalorizată, transformată în mit fondator al noii Rusii, cea care a rămas singura apărătoare a valorilor tradiționale, în timp ce Occidentul, ca și în 1941, asistă neputincios la triumful Antihristului. Teoriile conspirației nu sunt produse de oameni modești intelectual. Pamfletul lui McCarthy de 96 de pagini, *McCarthyism*, conține nu mai puțin de 3 131 note de subsol. Volumul 1 din biblia dughinistă a eurasianiștilor, *Bazele geopoliticii*, are 444 de pagini. Înainte de a fi răspândită de poliția secretă țaristă și de cea sovietică, cartea *Protocoalele Înțelepților Sionului* a fost creația unui profesor universitar din Moscova.

Conspirațiile se vând bine. Alex Jones, texanul care conduce InfoWars, pretinde că masacrul de la școala din Sandy Hook din 2012 a fost o farsă, că ingineria genetică produce hibrizi oameni-pești, că o elită de vampiri, inclusiv cei doi Clinton, practică ritualuri satanice în care abuzează copii, că Obama este Al-Qaeda. Jones se mândrește că emisiunea lui de la radio este ascultată de 5 milioane de oameni, iar emisiunile video au peste 8 milioane de vizualizări lunar. Trump a apărut la Infowars, descriindu-l pe Jones ca pe un tip cu o reputație „formidabilă". Presa a relatat că l-ar fi sunat după alegeri pentru a-i mulțumi pentru sprijin. „Are nevoie de mine", ar fi spus Jones. Casa Albă nu a negat că cei doi ar fi rămas în legătură.[1]

Oliver și Wood publicau în 2014 primul studiu științific în care era examinată percepția publicului larg asupra teoriilor

[1]) M. d'Ancona, *op. cit.*, p. 63.

conspirației. După patru sondaje anuale realizate în perioada 2006–2011, cei doi au ajuns la concluzia că jumătate dintre americani sprijină în mod constant cel puțin una din teoriile conspirației și că, în pofida opiniei generale că aceste teorii sunt un produs al ignoranței și autoritarismului, acestea sunt mai degrabă rezultatul „dorinței de a crede în ceea ce nu se poate vedea, în atracția față de narațiunile maniheiste". Teoriile conspirației par a fi modul de a reacționa al celor nesiguri, slabi, cinici și cu o stimă de sine redusă.[1]

Cele mai populare teorii din trecutul recent sunt că Obama nu s-ar fi născut în Hawaii, ci în Kenia, guvernul american ar fi implicat în atacurile din 11 septembrie 2001, Rezerva Federală Americană (FED) și „cabala bancherilor de pe Wall Street" ar fi fost în spatele crizei financiare din 2007–2009. 11% din americani cred că guvernul american a legiferat trecerea la tuburi fluorescente compacte pentru că acestea „îi fac pe oameni obedienți și ușor de controlat".

Studiind sectele milenariste, istoricul britanic Norman Cohn afirma că a descoperit un complex psihic persistent care corespunde în mare măsură stilului paranoid: „A te vedea Ales, îndumnezeit, persecutat abominabil și cu toate astea a fi sigur de triumful final, a atribui puteri gigantice și demonice adversarului, [...] a interpreta greșit faptele în mod sistematic", acesta era portretul milenaristului reîncarnat astăzi în apologet al conspirationismului, care se percepe ca fiind sărăcit și persecutat de sistemul politic.[2]

Una dintre cele mai vechi și mai rezistente teorii ale conspirației este *Protocoalele Înțelepților Sionului*, care descrie cum au complotat evreii pentru a pune stăpânire pe lume. În carte se relatează că protocoalele ar fi prins formă la Conferința

[1]) E.J. Oliver, T.J. Wood, „Conspiracy Theories and the Paranoid Style(s) of Mass Opinion", *American Journal of Political Science*, vol. 58, nr. 4, 2014, pp. 952–966. [2]) Norman Cohn, *apud* Robert C. Fuller, *Naming the Antichrist: The History of an American Obsession*, Oxford University Press, 1996; vezi și Norman Cohn, *The Pursuit of the Millennium: Revolutionary Millenarians and Mystical*, Oxford University Press, 1970.

Mondială Sionistă din 1897 de la Basel, de-a lungul a 24 de ședințe secrete, formularea finală a documentului incriminat fiind dată de Theodor Herzl.[1] Un spion rus ar fi fost însă prezent la conferință atunci când Herzl a prezentat documentul final unei audiențe selecte de conspiratori și i-a trimis un raport lui Serghei A. Nilus, un profesor din Moscova.

Să vedem acum care a fost povestea reală a tipăririi și difuzării *Protocoalelor*. În toamna lui 1905, Nilus publică volumul în limba rusă sub titlul *Protocoalele Adunării Înțelepților Sionului*, ca un apendice la cea de-a doua ediție a lucrării sale, *Marele în mic, sau apariția Antihristului și apropiata domnie a diavolului pe pământ* (prima ediție apăruse în 1901, fără *Protocoale*). Nilus retipărește cartea în 1911, 1912 și 1917, anexa fiind de fiecare dată îmbogățită cu note de subsol, postfață, introducere.

Textul a fost editat în diverse variante și ediții în întreaga lume la începutul secolului XX, dar a început să facă cu adevărat furori după Primul Război Mondial. Toată lumea avea nevoie de un țap ispășitor: rușii Albi – pentru izbucnirea insurecției bolșevice și pierderea Războiului Civil, germanii – pentru a-și explica înfrângerea în război, americanii – pentru implicarea în conflict, austriecii – pentru destrămarea imperiului.

În toamna anului 1919 apare prima ediție în Germania, de unde se răspândește pe tot globul, fiind considerată cartea cu cea mai largă circulație la acea vreme, după Biblie.[2] În 1920, *Protocoalele* sunt retipărite în Anglia sub titlul *Pericolul evreiesc*. „Am scăpat de Pax Germanica doar pentru a ne pricopsi cu Pax Judeica?", se întreba ziarul londonez *Times* în ediția din 8 mai. *The Morning Post*, același ziar care publicase dezvăluirile privind „torturile" de care se făceau vinovați „ocupanții" români în Basarabia, a publicat *Protocoalele* într-o serie de 23 de epi-

[1]) Theodor Herzl (1860–1904), fondatorul și președintele Organizației Sioniste, a militat pentru înființarea unui stat evreu independent. Este considerat fondatorul sionismului politic modern. [2]) Binjamin W. Segel, *A Lie and a Libel: The History of the Protocols of the Elders of Zion*, University of Nebraska Press, 1996.

soade. În SUA, *Christian Science Monitor* a certificat veridicitatea textelor, acestea fiind retipărite de Henry Ford în bestsellerul său antisemit *Evreul internațional*.[1]

Apoi, jurnaliștii de la *The Times* au găsit un pamflet despre politica franceză, publicat în 1870, care semăna cuvânt cu cuvânt cu textul publicat de Nilus. „O nebunie malignă", scria *The Spectator*, după dezvăluirea plagiatului. Dar era deja prea târziu – teoria conspirației avea să fie adoptată de naziști și apoi de sovietici. Securitatea română avea să contribuie prin Direcția de Informații Externe (DIE) la răspândirea cărții în Orientul Mijlociu.

„Teoriile conspirației nu au fost produse de needucați, ignoranți sau de cei asupriți. Dimpotrivă – cele mai multe au fost generate de cei educați și au circulat în clasa mijlocie", scrie Aaronovitch. „De obicei, au fost profesori, studenți, artiști, manageri, jurnaliști și funcționari publici care au născocit și diseminat conspirațiile."[2]

Ion Mihai Pacepa afirmă că prima misiune majoră de dezinformare a Securității a fost aceea de „a ajuta Moscova să reaprindă antisemitismul în Europa Occidentală" prin diseminarea *Protocoalelor*. Securitatea a tradus, multiplicat și difuzat cartea din 1951 până în 1978, data defectării lui Pacepa. Din 1972, DIE a difuzat lunar mii de exemplare în Orientul Mijlociu. Cât de mult au contat sutele de mii de exemplare împrăștiate în Orient în construirea narațiunii că sionismul este cel care conduce America și în instrumentalizarea urii prin atacul din 11 septembrie 2001?

În 1959 debuta în Germania o amplă operațiune de dezinformare sub numele de cod Zarathustra, având ca obiectiv resuscitarea antisemitismului. În acest scop, „clandestinii" – ofițerii de informații sovietici care își construiseră o viață dublă în Vest – profanau sinagogile și cimitirele evreiești. Pacepa crede că operațiunea Zarathustra continuă și astăzi în toată Europa,

[1]) Henry Ford, *The International Jew: The World's Foremost Problem*, Martino Fine Books, 2011. [2]) David Aaronovitch, „The revolution will be dramatised", *Index on Censorship*, 8 aug. 2017.

prin atacuri similare celor din 1959. Narațiunea *fake* pe care o servește Zarathustra este aceea că doar nazismul a provocat victime, nu și comunismul, doar nazismul a provocat pogromuri, nu și țarismul.[1]

Stalin a urcat până în vârful puterii absolute pe cadavrele celor care fuseseră acuzați că ar fi spioni ai sionismului mondial – tovarăși din Biroul Politic și Comintern, lideri ai Ungariei sau Cehoslovaciei. Brațul lung al fostului seminarist georgian l-a ajuns pe Troțki în Mexic, înfigându-i un piolet în cap. Astăzi, discursul public îndreptat împotriva lui Soros are violența acestui piolet. El este evreul de serviciu, întruchiparea răului, pentru dezinformarea condusă de la Kremlin, în fața căreia tinerele democrații din jur se aliniază cuminți.

„În țările totalitare, unde viața socială lipsește, antisemitismul poate fi numai de stat", scrie Vasili Grossman în *Viață și destin*. „Antisemitismul de stat este o dovadă a faptului că statul încearcă să se sprijine pe proști, reacționari, faliți, pe ignoranța celor superstițioși și pe furia celor flămânzi. De obicei, un asemenea antisemitism este la început discriminatoriu. [...] Apoi, antisemitismul de stat devine distructiv."[2]

A fost CIA în spatele asasinării lui Kennedy sau este tot o teorie a conspirației născocită de Moscova? În 2017, guvernul american a declasificat 3 000 de documente privind asasinatul.[3] Acestea probează că Valeri Kostikov, ofițer al Departamentului 13 al Direcției I din KGB, specializat în sabotaje și asasinate, acoperit ca diplomat la ambasada sovietică din Mexico City, se întâlnise cu Lee Harvey Oswald.

Acesta ar fi fost recrutat de KGB când era operator radar la baza aeriană Atsugi de lângă Tokyo, de unde aveau să decoleze avioanele U-2 deasupra Uniunii Sovietice, declanșând furia lui Hrușciov. Operațiunea a purtat numele de cod Dragon, iar

[1]) I.M. Pacepa, *op. cit.*, cap. 13. [2]) V. Grossman, *op. cit.* [3]) „JFK Assassination Records – 2017 Additional Documents Release", Arhivele Naționale ale SUA.

Pacepa a fost implicat direct, ca adjunct al șefului spionajului românesc – DIE.

Documentele din Arhiva Mitrohin, aflate la Colegiul Churchill al Universității Cambridge[1], considerate a fi „cel mai mare zăcământ de informații de contraspionaj al perioadei postbelice", demonstrează că așa-numita conspirație a asasinării lui Kennedy a fost fabricată de KGB.[2] Liniile principale ale dezinformării erau că marii industriași ar fi vrut să scape de Kennedy pentru că acesta planifica reducerea înarmării. Vicepreședintele Johnson însuși ar fi fost implicat, alegând Texasul natal ca loc al asasinatului. Pentru a acoperi cât mai bine complotul, CIA l-ar fi folosit pe Oswald ca să joace rolul vinovatului, utilizând de fapt un al doilea trăgător.

Pacepa afirmă că Dragon a fost una dintre cele mai de succes operațiuni de dezinformare din istoria modernă. Potrivit filmului din 1991 al lui Oliver Stone, *JFK*, Kennedy ar fi fost asasinat ca urmare a unei conspirații la care au luat parte FBI, CIA, Johnson, Mafia, membri ai complexului militar-industrial, serviciul secret. Trei sferturi dintre americani cred astăzi că a fost o conspirație a CIA.

Documentele din Arhiva Mitrohin atestă și alte teorii ale conspirației: virusul HIV/SIDA ar fi fost creat de americani în laboratoarele de cercetare de la Fort Detrick, asasinarea lui Martin Luther King a fost opera guvernului american, iar directorul FBI James Edgar Hoover era homosexual.[3] „O dezinformare repetată la nesfârșit sfârșește prin a prinde viață și va avea o ceată de susținători neștiutori, dar înfocați", obișnuia să spună Iuri Andropov, șeful KGB, care va deveni apoi secretar general al PCUS.

Să parcurgem în continuare două dintre cele mai actuale teorii ale conspirației – „statul paralel" și „vaccinurile provoacă autism".

[1]) „Mitrokhin's KGB archive opens to public", Cambridge University; Mitrokhin Archive, Wilson Center. [2]) Christopher M. Andrew, Vasili Mitrokhin, *The Mitrokhin Archive: The KGB in Europe and the West*, Allen Lane, 1999, p. 319. [3]) *Ibidem*, pp. 319, 308, 306.

LUPTA ÎNTRE „PATRIOȚI" ȘI „STATUL PARALEL"

În 17 noiembrie 2017, Comitetul Executiv Național al Partidului Social Democrat adopta o rezoluție împotriva așa-numitului „stat paralel și ilegitim".[1] Acesta ar fi folosit resursele financiare publice și instrumentele specifice autorității de stat „pentru a-i intimida, șantaja sau a-i înlătura pe decidenții politici".

Acuzațiile erau grave. Este vorba de o grupare mafiotă? Una a serviciilor secrete? A puterilor străine? PSD câștigase alegerile din 2016 cu un scor record. Împreună cu ALDE formase guvernul, conducea cele două camere ale parlamentului, numise foști membri sau simpatizanți PSD la Curtea Constituțională și la șefia Avocatului Poporului. Publicul afla acum că PSD se simțea „șantajat" și „intimidat", că „statul paralel și ilegitim" este „dispus să blocheze toate politicile publice de creștere a veniturilor populației, de creare de locuri de muncă, de susținere a capitalului autohton sau de reformare a justiției". Era un adevărat act de sabotaj.

La conferința de presă de la Băile Herculane, Liviu Dragnea, președintele partidului, este întrebat de reporteri: „Ce este statul paralel?" Dragnea răspunde: „Se vorbește în spațiul public de asta de foarte mult timp și toată lumea înțelege..." Întrebat dacă are dovezi privind persoanele sau instituțiile incriminate, Dragnea răspunde că există „mărturii": „Se vede cu ochiul liber, sincer."

Întrebat ce crede despre „statul paralel", președintele Klaus Iohannis răspunde că „este o glumă destul de proastă". „Există însă persoane care vor să acapareze toată puterea și care se victimizează."

Să ne întoarcem cu un an în urmă. În septembrie 2016, deputatul PSD Sebastian Ghiță afirma că Victor Ponta și-a dat demisia din funcția de prim-ministru pentru că a fost informat că „trupe din astea care au luptat în Piața Taksim și în Piața

[1]) Rezoluția Comitetului Executiv Național al PSD, 17 nov. 2017.

Maidan urmează să atace guvernul". „ONG-iștii lui Soros devin agresivi", avertiza el, cerând ca membrilor acestor ONG-uri să li se interzică ocuparea de funcții publice timp de cinci ani.[1] Ghiță era printre primii care introduceau sintagma „stat paralel" în spațiul public românesc, importând termenul din Turcia lui Erdoğan.

În ianuarie 2017, la Sputnik se auzea vocea lui Iulian Capsali, un publicist neoortodox militant, activist antiavort și anti-LGBT. Acesta arăta că pericolul pentru România nu îl reprezintă corupția, ci entitatea numită „stat paralel", în spatele căruia ar sta Soros și statul norvegian. „Măsura prioritară a puterii legale din România de astăzi nu ar trebui să fie nici referendumul, nici problemele fiscale, nici legea grațierii, ci «desființarea binomului», a «statului paralel»", sintetiza Sputnik o postare-editorial de pe Facebook a lui Capsali. „Corupția", arăta acesta, este „un rău care poate fi ținut sub control", spre deosebire de „statul totalitar". Capsali cerea „oprirea prin lege a finanțărilor din partea marilor sponsori mondiali (de exemplu, Soros, statul norvegian), ai ONG-urilor, în general stoparea oricăror finanțări care contravin interesului național"[2]. Presa va prelua aceste narațiuni de-a lungul întregului an. În *Gazeta de Cluj*, de exemplu, apărea pe prima pagină: „Raport devastator al serviciilor secrete. Statul paralel, plătit din Norvegia"[3].

Sintagma „stat paralel" îi este atribuită istoricului american Robert Paxton. În *Anatomia fascismului* (2004), el o definea ca fiind o caracteristică a regimurilor fasciste, care „păstrau atât structurile paralele, cât și pe cele tradiționale ale statului, într-o tensiune permanentă"[4].

Apoi, în 2014, în mediul politic american a început să se vorbească de „The Deep State". Mike Lofgren, fost consilier al

[1]) A. Pricopie, „Ghiță șochează din nou...", Epoch Times, 26 sept. 2016. [2]) „Prioritatea-zero: desființarea «statului paralel»", Sputnik.md, 24 ian. 2017. [3]) C. Gorgan, „Raport devastator al serviciilor...", *Gazeta de Cluj*, 14 nov. 2017. [4]) Robert Paxton, *Anatomy of fascism*, Alfred A. Knopf, New York, 2004, p. 85.

unui congresman republican, vorbea despre o „asociere hibridă de elemente guvernamentale și părți ale marii finanțe și industrii, care este capabilă să conducă SUA fără consimțământul celor guvernați, exprimat prin procesul politic formal". Lofgren arăta că sintagma fusese folosită în Turcia în anii 1990 și este „un sistem compus din șefi ai serviciilor de informații, armatei, sistemului de securitate, din justiție și crimă organizată".[1]

Referințele explicite la pericolul ca statul să fie controlat de un sistem ocult sunt însă și mai vechi. În discursul său de la sfârșitul mandatului, în 17 ianuarie 1961, președintele Dwight D. Eisenhower îndemna la vigilență împotriva „obținerii unei influențe nejustificate, căutate sau nu, de către complexul militar-industrial".[2]

Conceptul de „stat paralel" a intrat în discursul public din Turcia la sfârșitul anului 2013, înlocuindu-l treptat pe cel de „Deep State"[3], foarte popular în Turcia în anii 1990, scrie politologul Sinan Baykent în *Istoria modernă a statului paralel*.[4] Președintele Turciei, Recep Tayyip Erdoğan, a invocat „statul paralel" după tentativa de puci militar eșuată din 15 iulie 2016. După instaurarea stării de urgență, au fost concediați sau suspendați 150 000 de funcționari, au fost arestate 50 000 de persoane, printre care jurnaliști, scriitori, universitari, au fost închise ziare, posturi de radio și televiziune.[5]

Benjamin Netanyahu, premierul Israelului, pretindea că este „persecutat", ținta unei „nesfârșite vânători de vrăjitoare", de care s-ar face vinovat „The Deep State".[6] Ziarul *Haaretz* scrie că „atunci când oamenii din jurul liderului politic încep să

[1]) M. Lofgrey, „Anatomy of the Deep State", billmoyers.com, 21 feb. 2014. Vezi și M. Lofgrey, *The Deep State: The Fall of the Constitution and the Rise of a Shadow Government*, Penguin Books, 2016. [2]) D.D. Eisenhower, *Farewell Address*, 17 ian. 1961. [3]) O cercetare a conceptului începând cu Imperiul Otoman până azi, în Mehtap Söyler, *The Turkish Deep State: State Consolidation, Civil-Military Relations and Democracy*, Routledge, New York, 2015. [4]) Sinan Baykent, *Paralel Devletin Modern Tarihi*, Kaynak Yayinlari, Istanbul, 2016. [5]) „Turkey sentences 25 journalists to jail...", BBC News, 9 mar. 2018. [6]) N. Sachs, „Benjamin Netanyahu and the Politics...", *Atlantic*, 21 aug. 2017.

vorbească despre o tentativă de lovitură de stat a unor forțe ascunse, ei aplică tactica delegitimării oponenților pentru a le înăbuși acuzațiile de corupție"[1].

La care din cele două entități malefice se referea oare Liviu Dragnea – „statul paralel" sau „Deep State"? La București, „statul paralel" are, mai degrabă, izul unei narațiuni paranoide. Călin Popescu-Tăriceanu, președintele Senatului României și președintele ALDE (partid aflat în coaliția de guvernare), îi trimitea în noiembrie 2017 o scrisoare deschisă președintelui Klaus Iohannis, în care îi reproșa că fusese ales nu de popor, ci de „statul paralel", pentru că ar fi „șantajabil cu dosare penale și deci ușor de manevrat de cei care controlează cu adevărat «statul paralel»".

> Sunt adevăruri pe care nu mulți îndrăznesc să le prezinte în public de teama unor represalii pe bază de dosare și cătușe. [...] Ați afirmat azi că în România nu există nici forțe oculte, nici forțe subterane și nici stat paralel. Ba există, domnule președinte, iar dumneavoastră sunteți produsul acestor forțe, având rolul de a executa întocmai și la timp planurile oculte ale „statului paralel".[2]

La sfârșitul anului 2017, pe măsură ce termenele unor dosare sensibile devin presante pentru oamenii politici, se decretează mobilizarea generală împotriva „statului paralel": „Codrin a reușit – lovitură împotriva statului paralel", anunță Sputnik. Secretarul general al PSD , Codrin Ștefănescu, convocase un miting de protest „împotriva statului paralel și ilegitim".[3] Sputnik relatează că Elena Udrea „deconspiră «planul diabolic» de acaparare a României": „În lume se confruntă două forțe: Soros și oamenii săi și grupurile care i se opun, iar în România funcționează un «stat paralel», creat de foștii șefi ai SRI, împreună cu serviciile secrete americane", afirmă Udrea.[4]

[1]) „The Deep State Conspiracy Theory Hits Israel", *Haaretz*, 23 dec. 2017. [2]) „Răspunsul lui Tăriceanu pentru Iohannis", HotNews, 2 nov. 2017. [3]) „Codrin a reușit – lovitură împotriva statului paralel", Sputnik.md, 4 dec. 2017. [4]) „Elena Udrea deconspiră «planul diabolic»...", Sputnik.md, 3 nov. 2017.

Alții aleg să fugă din țară. Sebastian Ghiță și Radu Mazăre (ambii membri PSD), dați în urmărire internațională, cer azil în Serbia, respectiv Madagascar. Mazăre lasă în urmă și o explicație: „Sunt o țintă a statului paralel. Când în România va exista o justiție reală, mă voi întoarce."[1]

Cei care se aflau la conducerea României susțineau că „statul paralel" e reprezentat de „unii politicieni care speră că vor ajunge din nou la putere fără să câștige alegeri"[2]. Întrebat ce crede despre „statul paralel", premierul Mihai Tudose răspundea: „Nu înțeleg conceptul, sincer!"[3] O lună mai târziu, propriul partid îi cerea demisia. Nu „statul paralel", ci PSD și ALDE aveau să instaleze trei guverne în 12 luni de guvernare, ultima situație de acest gen fiind înregistrată în 1944, în plin război.

În scenă apar și foști ofițeri de informații. Daniel Dragomir, fost colonel în Serviciul Român de Informații, organizează o conferință de presă după ieșirea din arestul preventiv, fiind cercetat în dosarul „Black Cube" privind hărțuirea procurorului-șef al DNA, Laura Codruța Kövesi.[4] El susține că România este „prizoniera unor structuri de putere ocultă, nelegitime, subordonate unor interese străine". „Țara ne-a fost arestată", avertiza el, cerând ca toate ONG-urile să prezinte situații trimestriale ale surselor de finanțare.[5]

Aceiași politicieni care vorbeau de „statul paralel" și de „interesele străine" avertizau și asupra pericolului ca România să fie transformată în „colonie a Uniunii Europene". Deputatul PSD Cătălin Rădulescu le transmitea pe Facebook ambasadorilor străini acreditați la București care s-au arătat preocupați

[1] C. Vaideanu, „Scrisoarea lui Radu Mazăre către autorități...", News.ro, 30 dec. 2017. [2] „Tăriceanu, despre statul paralel...", Antena 3, 8 dec. 2017. [3] V. Postelnicu, „Premierul Tudose, despre statul paralel...", *Libertatea*, 29 nov. 2017. [4] D. Dragomir a stat în arest preventiv din 14 septembrie până în 29 decembrie 2016, fiind acuzat de constituirea unui grup infracțional organizat în dosarul „Black Cube", privind încercările de intimidare la adresa procurorului-șef al DNA, Laura Codruța Kövesi. [5] „Fostul colonel SRI Daniel Dragomir a lansat...", *Adevărul*, 17 dec. 2017.

de modificarea legilor justiției: „Noi nu intervenim în treburile interne ale țărilor voastre, nu vă cerem să vă modificați legi (*sic!*) sau să faceți legi ca să ne placă nouă, românilor; nu suntem colonia voastră și nu avem stăpâni."[1]

Narațiunea „statului paralel" a fost împrumutată de partidele aflate la putere în România încă din toamna anului 2016 și amplificată de Sputnik și presa proguvernamentală și pro-PSD. Acuzațiile sunt lansate de politicieni inculpați sau condamnați pentru corupție împotriva procurorilor anticorupție. Cuplarea acestei narațiuni cu cea privind transformarea României în „colonie UE" aduce în prim-plan discursul autoritarist privind statul înconjurat și infiltrat de dușmani, făcându-se apel la patrioții adevărați pentru salvarea ființei naționale.

NEGAȚIONIȘTI PÂNĂ LA MOARTE

Una dintre cele mai rezistente teorii ale conspirației, care a avut ca germene o știre falsă, este cea că vaccinurile pot provoca autism și boli inflamatorii intestinale.

În 1998, Andrew Wakefield, gastroenterolog la Royal Free Hospital din Londra și cercetător la University College, publica în prestigioasa revistă britanică *Lancet*, alături de 11 colegi, un studiu care sugera că vaccinul împotriva rujeolei, oreionului și rubeolei (ROR) ar putea predispune la regresie comportamentală și tulburări persistente în dezvoltarea copilului.[2] În ciuda eșantionului foarte mic, de numai 12 copii, și a naturii speculative a lucrării, concluzia a fost intens popularizată.

Impactul a fost considerabil și imediat. Rata vaccinărilor a scăzut în 2003–2004 la 80%, pragul recomandat de Organizația Mondială a Sănătății pentru a se atinge „imunitatea de turmă" fiind de 95%.[3]

[1] „Deputatul Rădulescu, către ambasadori...", Digi 24, 31 dec. 2017. [2] A. Wakefield *et al.*, „Ileal-lymphoid-nodular hyperplasia, non-specific colitis, and pervasive developmental disorder in children", *Lancet*, vol. 351, nr. 9103, 28 feb. 1998, pp. 637–641. [3] „Wakefield's article linking MMR vaccine and autism was fraudulent", *BMJ*, vol. 342, 6 ian. 2011.

Au început să apară apoi studii epidemiologice care contraziceau presupusa legătură între vaccinurile ROR și autism.[1] În 2004, 10 din cei 12 autori au revenit asupra concluziilor studiului, retrăgându-și semnătura, arătând că „nu a fost stabilită o legătură între vaccinul ROR și autism, datele fiind insuficiente"[2].

În 2007 Consiliul Medical General din Marea Britanie a început audierile în cazul Wakefield. Avea să fie cea mai lungă anchetă din istoria Consiliului.

Între timp, Marea Britanie trece în 2008–2009 printr-o epidemie de rujeolă (pojar), iar în SUA și Canada se înregistrează focare izolate, toate atribuite nevaccinării copiilor.[3] În 2008, pentru prima dată în 14 ani, rujeola este declarată endemică în Anglia și Țara Galilor. În orașul galez Swansea s-au înregistrat 664 de cazuri în perioada noiembrie 2012–iulie 2013, dintre care unul soldat cu deces.[4]

În acest moment intră în joc Brian Deer, unul dintre cei mai determinați jurnaliști britanici de investigație. El a dovedit că Wakefield avea litigii cu producătorii vaccinurilor, pe care nu le declarase atunci când a semnat articolul, obligație curentă pentru cei care publică în revistele de știință. Lancet a retras complet studiul în 2010, admițând că mai multe concluzii erau incorecte și contraziceau datele experimentelor. Consiliul editorial al revistei a considerat că autorii au încălcat normele etice ale breslei și au distorsionat rezultatele experimentului.[5]

British Medical Journal l-a acuzat apoi pe Wakefield că alesese datele în așa fel încât să vină în sprijinul propriilor concluzii[6], iar Deer a publicat o serie de articole arătând că au

[1]) B. Taylor B *et al.*, „Autism and measles, mumps, and rubella vaccine...", *Lancet*, vol. 353, nr. 9169, 1999, pp. 2026–2029. [2]) S.H. Murch *et al.*, „Retraction of an interpretation", *Lancet*, vol. 363, nr. 9411, 2004, p. 750. [3]) L. Eggertson, „Lancet retracts 12-year-old article linking autism to MMR vaccines", *CMAJ*, vol. 182, nr. 4, 2010, pp. 199–200. [4]) „Wakefield's article linking MMR...", *BMJ*, vol. 342, 6 ian. 2011. [5]) „Retraction – Ileal-lymphoid-nodular hyperplasia...", *Lancet*, vol. 363, nr. 9411, 6 mar 2004, p. 750. [6]) F. Godlee, „The fraud behind the MMR scare", *BMJ*, vol. 342, 15 mar. 2011.

existat interese financiare în spatele acestei „fraude elaborate".[1] Fiona Godlee, directorul editorial al BMJ, avea să deplângă „răul imens" provocat de articolul lui Wakefield, „un exemplu catastrofal de malpraxis".[2]

În ianuarie 2010, Consiliul Medical General avea să probeze 36 de acuzații împotriva lui Wakefield, arătând că acesta a acționat contrar intereselor pacienților, „necinstit și irresponsabil"[3], interzicându-i să mai profeseze în Marea Britanie.[4]

Era prea târziu. Știrea că vaccinurile ROR ar putea provoca autismul s-a răspândit rapid în întreaga lume. Retragerea concluziilor și investigațiile care au arătat că Wakefield a făcut totul din interes financiar nu au mai interesat pe nimeni. Pentru presă, aceasta era una dintre cele mai mari fraude din istoria științei.[5]

În România, mișcarea antivaccin este puternică, jurnalista Olivia Steer fiind cei printre cei mai cunoscuți susținători. „Nu cred în ele pentru că toate vaccinurile au în compoziția lor mercur și aluminiu, o combinație fatală, care de cele mai multe ori dă probleme de sănătate copiilor, iar în cazurile mai grave autism", declara ea.[6] Steer mai afirmase că operația de apendicită este una dintre cele mai periculoase și că apendicita se poate vindeca „simplu, naturopat"[7].

Indignați de declarațiile sale, un grup de studenți la medicină au creat pagina de Facebook „Stop Olivia Steer". „Vrem oprirea sfaturilor medicale din partea unei persoane fără pregătire de specialitate! Ignoranța ucide!" scria pe pagina care

[1]) B. Deer, „Wakefield's «autistic enterocolitis» under the microscope", *BMJ*, vol. 340, 17 apr. 2010; „How the case against the MMR vaccine was fixed", *BMJ*, vol. 342, 6 ian. 2011; „Secrets of the MMR scare. How the vaccine crisis was meant to make money", *BMJ*, vol. 342, 11 ian. 2011. [2]) F. Godlee, „Institutional research misconduct", *BMJ*, vol. 343, 9 nov. 2011. [3]) S. Boseley, „Andrew Wakefield found «irresponsible»...", *The Guardian*, 28 ian. 2010. [4]) S. Boseley, „Andrew Wakefield struck off register...", *The Guardian*, 24 mai 2010. [5]) A. Park, „Great Science Frauds", *Time*, 2 ian. 2012. [6]) M. Chițu, „Vaccinurile sunt un mit, nu te protejează...", *Gândul*, 29 oct. 2004. [7]) A. Costanda, „Olivia Steer *vs* studenții la Medicină...", *Adevărul*, 6 feb. 2015.

avea să strângă 8 500 de like-uri în doar câteva zile. A urmat replica Oliviei Steer: „Primul lucru pe care îl face un gazetar, în virtutea profesiei, e să pună la îndoială autoritatea și recomandările avizate."[1]

O altă exponentă a mișcării antivaccinare este medicul de familie Christa Todea-Gross, vicepreședinta Federației Ortodoxe Pro Vita. Ea este autoarea cărții *Vaccinurile: Prevenție sau boală?*, în care afirmă că „vaccinurile din copilărie reprezintă un atac grav asupra imunității imature a copilului, provocând numeroase boli cronice grave, nevindecabile, urmate uneori de decese"[2]. Cartea, considerată de jurnalistul Vlad Mixich „biblia mișcării antivaccin"[3], este distribuită prin rețeaua librăriilor Patriarhiei, disponibilă în format electronic pe site-urile creștin-ortodoxe. Ziarul *Cuvântul ortodox*, de exemplu, promova cartea întrebându-se într-un articol: „Cine ne omoară copiii și își bate joc apoi de părinții îndoliați?"[4]

În septembrie 2016, Steer a revenit la Antena 3 pentru a pleda cauza antivaccinării. Era chiar în ziua în care Ministerul Sănătății anunțase epidemie de rujeolă în România din cauza nevaccinării copiilor.[6] Consiliul Național al Audiovizualului a amendat Antena 3 cu 25 000 de lei, reproșându-i că nu a respectat principiul prezentării tuturor punctelor de vedere și că Steer nu are nici o calificare medicală. Un singur membru a votat împotriva sancțiunii, fostul jurnalist la Europa Liberă Radu Călin Cristea. „Privitor la vaccin, eu aș fi mai liberal și aș lăsa libertatea de exprimare să zburde mai mult", a afirmat acesta.[5]

În martie 2017, presa europeană relata că pojarul se răspândește în Europa[7], iar Organizația Mondială a Sănătății

[1]) *Ibidem.* [2]) Christa Todea-Gross, *Vaccinurile: Prevenție sau boală?*, Ed. Christiana, 2012, p. 9. [3]) V. Mixich, „Cum s-a transformat o carte obscură...", HotNews, 16 feb. 2015. [4]) „Cine ne omoară copiii...", *Cuvântul ortodox*, 24 feb. 2016. [5]) S. Rotaru, „Antena 3 i-a dat tribuna celei mai cunoscute...", HotNews, 21 sept. 2016. [6]) D. Puișor, „Antena 3, amendată pentru emisiunea..", Paginademedia.ro, 9 mar. 2017. [7]) „Measles outbreak across Europe...", BBC, 28 mar. 2017.

avertiza România că devenise principalul focar de infecție. Epidemia care izbucnise în România în februarie 2016 provocase 23 de decese până în aprilie 2017, „pe fondul scăderii succesive a ratei de vaccinare antirujeolică".[1] Din cele 4 881 de cazuri de rujeolă raportate de Centrul Național de Supraveghere și Control al Bolilor Transmisibile, 96% au fost confirmate la persoane nevaccinate.[2]

Iuri Andropov avea dreptate – odată lansată, dezinformarea prinde viață. *Fake*-ul privind relația între vaccinul ROR și autism dovedește că teoriile conspirației pot fi letale.

Un studiu realizat de un consorțiu universitar în 2016 pe un eșantion de 66 000 de persoane din 67 de țări a arătat că cele mai sceptice state în privința vaccinării sunt Franța, Bosnia-Herțegovina, Rusia, Ucraina, Grecia, Armenia și Slovenia.[3]

Presa din întreaga lume continuă să răspândească mai departe *fake*-ul. „Justiția confirmă tacit că vaccinul ROR provoacă autism"[4] – 955 000 de vizualizări pe whydontyoutrythis.com, 514 000 pe trueactivist.com etc.[5] *Daily Mail* titra: „Poate că acum avem legătura între vaccinuri și autism"[6], relatând despre experimentele unui alt medic, Christopher Exley. Știrea avea să fie preluată de Ortodoxia tinerilor[7], Ortodox Info[8] și alte site-uri care relatau că în creierul copiilor se găsește de zece ori mai mult aluminiu, din cauza vaccinurilor.

[1]) „OMS – Vaccinarea: o problemă de sănătate publică", Ministerul Sănătății, 28 apr. 2017. [2]) „Situația rujeolei în România la data de 21 aprilie 2017", Centrul Național de Supraveghere și Control al Bolilor Transmisibile, 21 apr. 2017. [3]) H.J. Larson *et al.*, „The State of Vaccine Confidence 2016: Global insights through a 67 country survey", *EbioMedicine*, vol. 12, pp. 295–301, aug. 2016. [4]) „Courts quietly confirm MMR Vaccine...", whydontyoutrythis.com, 5 aug. 2013; trueactivist.com, 10 aug. 2013. [5]) T. Chivers, „How Online Filter Bubbles Are Making...", BuzzFeed, 28 aug. 2017. [6]) C. Exley, „Perhaps we now have the link between...", *Daily Mail*, 30 nov. 2017. [7]) „Profesorul britanic Chris Exley dezvăluie...", Ortodoxia tinerilor, 10 dec. 2017. [8]) „Vaccinurile și autismul la copii...", Ortodox Info, 27 dec. 2017.

Medicii sunt stupefiați. „Voi mai aveți nevoie de medici?" întreba unul dintre ei.[1] „Avem sute de ani de cercetare în spate, cu milioane de nopți nedormite, cu invenții incredibile, cu descoperiri fabuloase care au eradicat boli cumplite, au mărit speranța de viață, au adus beneficii uriașe în foarte multe alte domenii. Veniți la noi să vă vaccinăm copiii pentru a nu pune în pericol viețile lor și pe ale altora, prin decizii stupide. Veniți să discutăm despre screeningul în cancerul de sân. Veniți la camera de gardă când aveți urgențe. Apelați cu cea mai mare încredere la medici."

La sfârșitul anului 2017, în România au loc marșuri „anti-vaccinare obligatorie". În octombrie, 1 000 de persoane fac un lanț uman în jurul Casei Poporului. Mobilizarea este coordonată prin site-urile creștin-ortodoxe. „Cum să pui formaldehidă într-un vaccin pentru copii? Nu vedem asta decât în borcanele de la Muzeul Antipa, unde sunt ținute exponatele!" relatează *Cotidianul* că ar fi declarat un bărbat la miting.[2] Întrebat dacă susține legea vaccinării obligatorii, Liviu Dragnea afirmă că are „foarte mari rezerve pentru a obliga, pentru a fi o măsură obligatorie"[3].

Dar poate vă întrebați ce se mai întâmplă cu omul de la care a plecat toată povestea. În 2016, Wakefield a uimit presa internațională când a declarat că Trump este de partea sa. „Am să fac ceva în legătură cu asta, pentru că știu că s-a întâmplat. Am văzut asta la oameni cu care am lucrat și la copiii lor", susține englezul că i-ar fi spus Trump, când s-au întâlnit în timpul campaniei electorale.[4]

Într-adevăr, președintele american avea să se declare în februarie 2017 îngrijorat de creșterea numărului cazurilor de autism, fără a da vina însă pe vaccinuri. Dar presa a început

[1] V. Rădulescu, „Voi mai aveți nevoie de medici?", eusuntv.ro, 22 sept. 2016. [2] „Protest în stradă anti-vaccinare", *Cotidianul*, 3 aug. 2017. [3] C. Mănoiu, „Abordarea lui Dragnea în chestiunea vaccinării...", Mediafax, 28 apr. 2017. [4] C. Paun, „Trump offers vindication to vaccine...", Politico, 20 feb. 2017; „Andrew Wakefield calls Trump «on our side...", *BMJ*, vol. 355, 5 dec. 2016.

să scormonească în mormanul uriaș de tweeturi și avea să găsească unul din 2014 care lămurea poziția celui care pe atunci nu era decât proprietarul Turnului Trump: „Copilul merge sănătos la medic, i se administrează o doză masivă de vaccinuri, nu se simte bine și se schimbă – AUTISM. Multe cazuri de acest gen!"[1]

În *Denying to the Grave*, Sara și Jack Gorman explorează psihologia negaționiștilor în materie de științe medicale. Ei arată că, dacă avem sentimentul primirii unei recompense după ce emitem o idee, vom căuta să replicăm acest sentiment ori de câte ori putem. De fiecare dată, este activat centrul pentru recompense din creier – *nucleus accumbens*. Dacă încercăm să ne răzgândim, centrul fricii ne avertizează că un pericol este iminent. Puternicul cortex prefrontal dorsolateral poate controla acești centri mai primitivi și poate restabili rațiunea și logica, dar asta se întâmplă lent și e nevoie de efort și determinare. Prin urmare, arată autorii, „este în mod fundamental nenatural și inconfortabil să îți schimbi părerea, și asta se reflectă în modul în care lucrează creierul nostru"[2].

Oamenii își schimbă lent credințele. Odată formate, impresiile inițiale tind să structureze felul în care dovezile ulterioare sunt interpretate, aceasta fiind esența teoriei distorsiunii de confirmare (*Confirmation Bias*). Conceptul a fost folosit pentru prima dată de Peter Watson în 1960 și descrie nu numai modul în care procesăm informațiile, ci și cum le căutăm.

Oamenii de știință arată că atunci când credința și știința vin în contradicție tindem să o favorizăm pe prima. Este cazul darwinismului – teoria este respinsă în continuare de o treime dintre americani. „Nu l-aș fi văzut dacă nu aș fi crezut în el", sintetizase teoria prejudecății confirmative jucătorul de baseball Yogi Berra de la New York Yankees, celebru pentru vorbele

[1] K. Forster, „Trump raises concern about autism myth...", *The Independent*, 15 feb. 2017. [2] Sara E. Gorman, Jack M. Gorman, *Denying to the Grave: Why We Ignore the Facts That Will Save Us*, Oxford University Press, 2016, p. 251.

sale de duh. După cum scria Kevin Young, „inamicul credinței nu este îndoiala, ci dovada – mai ales când duce la credință oarbă".[1] Nu întâmplător, unul dintre cuvintele cele mai folosite de Donald Trump este *unbelievable* – de necrezut. „În epoca eufemismului, credința ține loc de adevăr, care a devenit o marfă din ce în ce mai rară."[2]

Sara și Jack Gorman sunt de părere că teoria distorsiunii de confirmare este responsabilă nu numai pentru negarea adevărurilor demonstrate științific, ci și pentru informarea incorectă științific. Și asta pentru că și oamenii de știință tind să funcționeze la fel, să „vadă ceea ce cred". Educația nu ne salvează de gândirea magică.

[1]) K. Young, *op. cit.*, p. 54. [2]) *Ibidem*, p. 309.

16
CE E DE FĂCUT?

„Când oamenii nu mai au încredere în cele mai bune surse de informații", scria Walter Lippmann în 1920, „atunci orice bănuială sau zvon, orice speranță sau capriciu devin un fundament al guvernării"[1]. Creditat a fi creat conceptul de „război rece", Lippmann arăta că „știrile adevărate triumfă numai când faptele la care se referă sunt cunoscute; dacă faptele nu sunt cunoscute, atunci știrile false sunt la fel de eficiente ca și cele adevărate, dacă nu cumva chiar mai eficiente"[2].

Atunci când oamenii nu mai au încredere în presă, o putere coruptă va specula nesiguranța, neîncrederea, teama și suspiciunea din societate. Dezinformarea, propaganda, știrile *fake* sunt instrumentul regimurilor autoritariste, iar *temniki* sunt editorii. Dar efectul *fake news* nu poate fi neglijat nici în democrațiile liberale. Exploatarea faliilor sociale, a teoriilor conspirației, a mișcărilor politice, religioase, culturale nu rămâne fără urmări. Populismul este rezultatul cel mai vizibil, dar tectonica socială poate produce efecte inimaginabile.[3] „Atât timp cât aparența nu este confruntată cu realitatea, nu va părea aparență", scria Havel în 1978 în *Puterea celor fără putere*.[4]

Ce poate face lumea liberă în apărarea adevărului?

[1]) Walter Lippmann, *Liberty and the News*, Harcourt, Brace and Howe, New York, 1920, p. 11. [2]) *Ibidem*, p. 71. [3]) O perspectivă panoramică asupra actualității, în James Kirchick, *The End of Europe: Dictators, Demagogues, and the Coming Dark Age*, Yale University Press, 2017. [4]) Václav Havel, John Keane, *The Power of the Powerless: Citizens Against the State in Central Eastern Europe*, Routledge, London, 1985.

OCCIDENTUL DELIBEREAZĂ

În 16 octombrie 2017, miniștrii de externe din Croația, Cehia, Letonia, Lituania, Polonia, România, Suedia și Marea Britanie îi atrăgeau atenția într-o scrisoare deschisă șefei diplomației UE, Federica Mogherini, asupra campaniei de dezinformare și propagandă „tot mai sofisticată și intensă" practicată de „actori externi".[1] A urmat declarația semnată de 65 de experți în probleme de securitate și parlamentari din 21 de țări ale UE în care doamnei Mogherini i se reproșa deschis că nu adoptă măsuri de contrapropagandă și că refuză să numească Rusia „sursa principală a dezinformării ostile".[2]

Trecuse aproape un an de la adoptarea rezoluției Parlamentului European privind contracararea propagandei Rusiei, dar nu se întâmplase mare lucru. Rezoluția a fost percepută la Moscova ca o adevărată declarație de război, pentru că punea Rusia pe același plan cu ISIS.

Scopul Rusiei era, conform rezoluției, „de a denatura adevărul, de a da naștere îndoielii, de a diviza statele membre, de a promova decuplarea strategică dintre Uniunea Europeană și partenerii săi din America de Nord și de a paraliza procesul de luare a deciziilor, de a discredita instituțiile UE și parteneriatele transatlantice", precum și „insuflarea fricii și a nesiguranței în rândul cetățenilor UE, prezentarea unor actori ostili statali și nestatali ca fiind mult mai puternici decât sunt în realitate". Tabloul creat era al unui adevărat război informațional:

> Guvernul Rusiei folosește o gamă largă de mijloace și instrumente, cum ar fi grupuri de reflecție și fundații speciale (precum Ruskii Mir), autorități speciale (Rossotrudnichestvo), posturi de televiziune în mai multe limbi (cum ar fi Russia Today), false agenții de știri și servicii multimedia (Sputnik), grupuri sociale și religioase și structuri transfrontaliere (deoarece regimul vrea să se prezinte drept unic apărător al valorilor creștine tradiționale), media sociale și „troli" de pe internet pentru a contesta valorile democratice, a dezbina Europa, a dobândi sprijin pe plan intern și a da impresia că statele din vecinătatea estică a UE sunt state eșuate; subliniază că Rusia investește resurse financiare semnificative în instrumentele sale de dezinformare și de propagandă utilizate în mod direct de stat sau prin intermediul societăților și organizațiilor controlate de Kremlin; subliniază, pe de o parte, că Kremlinul finanțează partide politice și alte organizații din cadrul UE pentru a submina coeziunea politică și, pe de altă parte, că propaganda Kremlinului vizează în mod direct anumiți jurnaliști, politicieni și anumite persoane din UE.[1]

Rezoluția denunța „discursul alternativ", susținut de Kremlin, bazat pe „interpretarea manipulată a evenimentelor istorice", „mistificarea istoriei" fiind una dintre principalele sale strategii, ceea ce făcea necesară „sensibilizarea cu privire la crimele regimurilor comuniste prin intermediul unor campanii publice și al sistemelor educaționale". Rusia era acuzată pentru campaniile „de informare, de dezinformare, de intoxicare și de propagandă" și „războiul informațional" duse împotriva Uniunii Europene, pentru propaganda de război în contextul războiului hibrid din Ucraina.

Deși fusese un semnal politic extrem de important, rezoluția Parlamentului European din 23 noiembrie 2016 rămăsese fără efect.

Singura entitate a Uniunii Europene creată în scopul combaterii propagandei rusești a fost Grupul operativ pentru comunicarea strategică în Est al UE (StratCom), înființat în 2015 la inițiativa Consiliului Uniunii Europene, care era însă subfinanțat și subdezvoltat. Avea doar 11 experți, plătiți de guvernele naționale, iar mandatul era de doi ani. În toamna anului 2017 și-a început activitatea și unitatea StratCom pentru Balcanii de Vest, cu doi angajați.

Statele membre au blocat cererea Parlamentului European privind alocarea de personal suplimentar. Maja Kocijančič,

[1]) A. Rettman, „Mogherini urged to do more...", *EU Observer*, 20 oct. 2017. [2]) „Prague Declaration on seven urgent steps...", European Values.

[1]) Rezoluția Parlamentului European din 23 noiembrie 2016 referitoare la comunicarea strategică a UE pentru a contracara propaganda părților terțe împotriva sa, Parlamentul European (2016/2030(INI)).

purtătoarea de cuvânt a lui Mogherini, a arătat că lupta împotriva *fake news* necesită „mai multe investiții din partea guvernelor naționale".[1] Parlamentarii europeni s-au declarat dezamăgiți de reacția statelor membre. „Noi, cei din parlament, cerem mai mulți bani și mai mult personal", spunea Jacek Saryusz-Wolski, deputat polonez din grupul PPE, „dar există forțe în cadrul UE, inclusiv în administrație, care nu ne ajută. Îi pot descrie ca «înțelegători cu Rusia»."[2]

După doi ani de dezbateri și acuzații șoptite pe culoarele Bruxellesului la adresa „prietenilor Rusiei", bugetul StratCom a fost majorat. În 2018, cele două entități aveau împreună 16 membri și un buget de un milion de dolari. Grupul similar de reacție din SUA – Global Engagement Center – număra 80 de persoane și avea un buget de 60 de milioane de dolari.

Alain Besançon afirma că Occidentul „se ascunde de teamă să nu aibă un inamic". Democrația „caută compromisul" așa cum întreprinderile comerciale „caută acordul".[3]

Cea mai criticată a fost chiar Federica Mogherini, căreia i s-a reproșat că este prea aproape de regimurile autoritariste, în general, și de Rusia, în special. *Le Monde* scria în 2014 că numirea ei în funcția de înalt reprezentant al Uniunii pentru afaceri externe și politică de securitate ar putea fi „o zi tristă pentru Europa". I se reproșa, încă de atunci, „indulgența față de Rusia" pe care a manifestat-o în calitate de membră a Comisiei pentru Apărare a UE și ingenuitatea în materie de diplomație.[4]

Începând din 2014, au apărut tot mai multe suspiciuni privind infiltrarea unor „prieteni" ai Rusiei în organismele europene. Cererile secretarului general al Consiliului Europei, Thorbjørn Jagland, de a ridica sancțiunile împotriva Rusiei au readus în discuție presupusa sa colaborare cu KGB din anii 1970–1980, negată de acesta.[5]

[1]) R. Heath, „Federica Mogherini «soft» on disinformation…", Politico, 22 mar. 2017. [2]) M. Voicu, *op. cit.* [3]) V. Tismăneanu, „Foloasele kremlinologiei…", Contributors, 18 mar. 2015. [4]) „Diplomatie européenne: le mauvais choix", *Le Monde*, 28 aug. 2014. [5]) A. Shandra, „They called him «Yuriy»…", Euromaidan Press, 13 dec. 2017.

Cristian Preda, membru în Comisia pentru politică externă a Parlamentului European, afirmă că parlamentul a susținut Comisia Europeană în politica față de Rusia, în pofida liniilor fluide care separă interesele deputaților din diversele grupuri – există parlamentari care pledează, într-o „logică de circumscripție electorală", pentru valorizarea intereselor economice, sau deputați care pledează pentru reluarea discuțiilor parlamentare bilaterale, în pofida sancțiunilor.

Însă cele mai vizibile efecte ale anexării Crimeii asupra politicii europene, afirmă Preda, sunt reținerea din ce în ce mai mare față de o viitoare extindere a Uniunii și cererile tot mai vocale pentru acordarea de mai multă suveranitate națională, care se aud mai ales în Est. Ambele situații convin Moscovei.[1]

Un alt motiv pentru lipsa de progres în aplicarea rezoluției din noiembrie 2016 ar putea fi reținerea manifestată de statele membre în crearea unui organism colectiv de gestionare a informațiilor clasificate. În aprilie 2016, Comisia Europeană și înaltul reprezentant au adoptat un „cadru comun privind contracararea amenințărilor hibride".[2] Documentul cuprindea măsuri privind înființarea unei celule de fuziune care „să primească, să analizeze și să facă schimb de informații clasificate și din surse deschise". Acțiunile au rămas la nivel de intenție. Un an mai târziu, Centrul pentru Studii Strategice de la Haga remarca faptul că centrele din UE și NATO dedicate contrapropagandei nu aveau definite nici măcar obiectivele sau publicul țintă.[3]

În depoziția sa din Comisia pentru Informații a Senatului american privind potențiala interferență a Rusiei în alegerile din Germania, Constanze Stelzenmüller, expertă în securitate, afirma că sunt trei lucruri noi privind războiul informațional dus de Kremlin: se urmărește distrugerea Uniunii Europene

[1]) Interviu acordat în 16 martie 2018. [2]) „Cadrul comun privind contracararea amenințărilor hibride", Comisia Europeană, 6 apr. 2016. [3]) S. de Jong *et al.*, *Inside the Kremlin House of Mirrors*, The Hague Centre for Strategic Studies, 2017, p. 21.

„din interior", măsurile active sunt mult mai diverse și sofisticate și se urmărește contestarea „legitimității Occidentului ca forță normativă în stabilirea ordinii globale pe bază de legi universale, și nu pe putere".[1]

Londra devine și ea din ce în ce mai vocală împotriva Kremlinului. Sunt puse în discuție posibila ingerință în Brexit, afacerea Cambridge Analytica, tentativa de asasinare a fostului ofițer GRU Serghei Skripal. Raportul Comisiei parlamentare britanice pentru Informații și Securitate învinuiește Rusia pentru doborârea avionului de linie MH17 în iulie 2014, invadarea Crimeii, operațiunile cibernetice și războiul informațional împotriva Vestului. Se constata continuarea practicilor Războiului Rece și că „sistemul politic al Marii Britanii este o potențială țintă pentru atacurile cibernetice ale unor state străine ostile și grupuri teroriste", prin acțiuni de compromitere și șantajare a politicienilor, precum și prin „plantarea de informații false" în presa online. Obiectivele erau „subminarea integrității proceselor politice [...], a alegerilor sau referendumurilor, [...] otrăvirea discursului public"[2].

În legătură cu implicarea rușilor în atacurile asupra serverelor Comitetului Național Democratic, MI5 afirma că „în mod clar operează la un nivel de intensitate nemaiîntâlnit în acțiunile operatorilor din Vest". MI6 informase comisia că „toate cele trei servicii de informații rusești sunt însărcinate cu «operațiuni informaționale» [...] care includ crearea și propagarea unor înșelăciuni și falsuri". În privința Ucrainei, MI6 arăta că „Rusia conduce un război informațional pe scară mare"[3].

Centrul Guvernamental de Comunicații, care îi reunește pe cei 6 000 de agenți ai MI5 și MI6, arăta că influențarea electoratului într-o anumită direcție se face prin atacuri cibernetice și furt de date, dar în special prin „influențarea clasică

[1]) C. Stelzenmüller, „Testimony to the US Senate Committee...", Brookings, 28 iun. 2017. [2]) *Annual Report 2016-2017*, Comisia pentru Informații și Securitate a Parlamentului Marii Britanii, 20 dec. 2017. [3]) *Ibidem*, Depoziție scrisă, SIS (MI6), 30 aug. 2016.

a campaniilor în care Rusia se angajează de mulți, mulți ani"[1]. Nimic însă despre implicarea Rusiei în Brexit, cel puțin nu în raportul dat publicității.

În Franța, președintele Emmanuel Macron vorbea de o lege care să permită guvernului să elimine știrile *fake* de pe Internet sau chiar să blocheze site-urile în timpul campaniilor electorale.[2] Macron nu uitase rolul jucat de presa rusă în campania electorală. El interzisese atunci accesul RT și Sputnik la evenimentele En Marche!, acuzându-le că produc *fake news*. Presa franceză s-a revoltat însă – „măsurile de urgență legale" ar permite guvernului să limiteze libertatea de exprimare a opozanților, presei și chiar bloggerilor.[3]

În Ucraina, unitatea responsabilă pentru contracararea propagandei rusești ar fi trebuit să fie Ministerul Politicii Informaționale, creat în 2014. A fost însă perceput ca un adevărat „Minister al Adevărului", care ar fi trebuit să controleze presa și să devină o sursă de propagandă ucraineană, așa că activitatea sa a fost minimă. Abia când a intrat în vigoare Doctrina de Securitate Informațională, în 2017, a fost limpede care este rolul acestui minister. În aceste condiții, misiunea monitorizării dezinformării rusești și demontarea știrilor *fake* a fost asumată de media privată, prin Centrul Media de Criză, StopFake.org, StratComUA, InformNapalm și Hromadske TV, multe fiind finanțate de guvernele occidentale, ceea ce a dus la noi acuzații din partea Kremlinului că Vestul sprijină lovitura de stat din Ucraina și *junta* de la Kiev.

Consiliul Național pentru Televiziune și Radio a interzis transmiterea câtorva posturi TV rusești, măsură criticată atât de Kremlin, cât și de Bruxelles, din motive diferite. Printre posturile TV se numărau RT, RTR, NTV, Zvezda, TNT, REN. Poroșenco a semnat apoi legea privind instituirea unor noi

[1]) *Ibidem*, Depoziție orală, GCHQ, 19 ian. 2017. [2]) „Discours du Président de la République Emmanuel Macron à l'occasion des vœux à la presse", Elysee.fr, 4 ian. 2018. [3]) A. Alemanno, „Macron's fake news law will threaten...", Politico, 7 ian. 2018.

sancțiuni împotriva Rusiei, printre care blocarea rețelelor sociale Vkontakte și Odnoklassniki, a serviciului Mail.ru și a motorului de căutare Yandex. Criticată de Bruxelles, măsura a fost aclamată de presa ucraineană.[1] Fondatorul StopFake, profesorul de jurnalism Evgeni Fedcenko, spunea că este „cea mai mare contribuție la protejarea suveranității informaționale a Ucrainei dintotdeauna".[2] Internauții ruși au luat în derâdere măsura, afirmând că Ucraina își retrage „luptătorii în scaune cu rotile" din rețelele sociale.[3]

Comisia Europeană a avertizat Kievul că nu se poate lupta împotriva propagandei prin cenzură, măsura afectând principiul libertății de exprimare.[4] Interdicțiile au născut polemici și în Ucraina. Era oare necesară și morală cenzura? Kremlinul a speculat momentul, arătând că interzicerea posturilor rusești exprimă atacul guvernului fascist de la Kiev asupra libertății presei. Filozoful ucrainean Mihail Minakov avea să declare că „ne transformăm în Rusia, cu diferența că nu avem petrol"[5]. Ucraina se confrunta cu aceeași problemă ca și Occidentul: poate fi salvată democrația prin cenzură?

Dincolo de ocean, președintele Barack Obama semna în 23 decembrie 2016 una dintre ultimele legi ale mandatului său, cea privind combaterea dezinformării și propagandei. Legea permitea înființarea unui centru subordonat Departamentului de Stat care să coordoneze activitățile antipropagandă din toate agențiile și departamentele guvernului. „Inamicii noștri folosesc propaganda și dezinformarea împotriva noastră și a aliaților noștri, iar până acum guvernul american a dormit la volan", spunea Bill Portman-Murphy, unul dintre autorii proiectului de lege.[6]

De la instalarea președintelui Trump la Casa Albă, Departamentul de Justiție anchetează posibila interferență a rușilor în

[1]) A. Luhn, „Ukraine blocks popular social networks...", *The Guardian*, 16 mai 2017. [2]) Y. Zoria, „Ukraine Extends Sanctions...", Euromaidan Press, 16 mai 2017. [3]) A. Luhn, *op. cit.* [4]) A. Prentice, „Ukraine Bans Russian TV...", Reuters, 19 aug. 2014. [5]) Y. Zoria, *op. cit.* [6]) „President Signs Portman-Murphy...", portman.senate.gov., 23 dec. 2016.

campania electorală. Investigatorul special Robert Mueller pare a fi tot mai aproape de miezul puterii. Noua Strategie de Securitate Națională, adoptată în decembrie 2017, arată că „Rusia se amestecă în politica internă a altor state în mod global, prin tactici subversive"[1]. Campaniile rusești includ agresiuni cibernetice, operațiuni secrete de *intelligence*, conturi false online, presa de stat și troli. Pentru SUA, Rusia și China sunt „puteri revizioniste".

În 2017, guvernul american a somat RT și Sputnik să se înregistreze ca agenți străini. Legea federală americană privind înregistrarea agenților străini se aplică grupurilor care se angajează în activități politice și nu implică restricții ulterioare ale activității publicistice. Firma pe numele căreia e înregistrată divizia americană a RT – T & R Productions LLC – a ignorat însă cele mai multe din întrebările Departamentului de Justiție, declarând că „nu are cunoștință" cine e proprietarul grupului Novosti și că operațiunile sale nu includ activități politice. În 2017, compania-mamă – RT – a avut un buget de 19 miliarde de ruble, adică aproximativ 315,5 milioane de dolari. T & R Productions LLC afirma că în 2017 a primit o singură plată din partea Novosti, în valoare de 350 000 de dolari, pentru servicii de producție TV.[2]

„Salutăm libertatea americană de exprimare și pe toți cei care cred în așa ceva", scria ironic pe Twitter Margarita Simonian, editorul-șef al RT și Sputnik.[3] Moscova a anunțat că va adopta o legislație similară, iar Radio Europa Liberă/Radio Libertatea, Deutsche Welle și Vocea Americii vor fi printre primele organizații media vizate. Dar RT avea acces liber la rețele de cablu din SUA la sfârșitul anului 2017, în timp ce cele trei organizații media occidentale aveau acces restricționat parțial sau total la rețelele din Rusia.

[1]) S. Holland, „Trump Strategy Document Says...", US News, 18 dec. 2017. [2]) „RT's American subsidiary told the U.S. Justice...", Meduza, 4 nov. 2017. [3]) „Russia's RT Registers Under U.S...", RFE/RL, 3 nov. 2017.

FACT CHECKING

Timp de 150 de ani, știrile au fost răspândite de ziare, ale căror principale surse de câștig erau încasările din publicitate și vânzări. A patra revoluție industrială, cea a tehnologiilor digitale, cum ar fi inteligența artificială și Internetul lucrurilor, a schimbat totul, în primul rând obiceiurile de consum. Conținutul și reclamele s-au mutat online și nu a fost găsită încă o soluție pentru a compensa pierderile suferite de bugetele redacțiilor. Astăzi, jurnalismul a devenit o muncă de birou, sunt tot mai puțini bani pentru documentare și investigație. În consecință, presa urmează agenda politicienilor și corporațiilor, ceea ce ar putea explica decuplarea de la agenda reală a publicului. Asta a dus la un scepticism tot mai mare față de presa tradițională și orientarea către presa alternativă. După cum spunea Ben Bradlee, editorii (el însuși unul dintre cei mai celebri) și cititorii așteaptă de la reporteri nu atât acuratețe, cât mai ales să nu le înșele încrederea. De aceea este atât de important ca jurnalistul, la rândul său, să aibă surse multiple și de încredere, pentru a da sentimentul că a fost într-adevăr martorul privilegiat al evenimentelor respective.

În urmă cu 20 de ani, dacă citeai ziarul local, unul național și urmăreai un jurnal de știri de seară, puteai crede, în mod rezonabil, că ești la curent cu ceea ce trebuie să știi pentru a-ți trăi viața cumsecade. Vremurile acelea s-au dus de mult, chiar și în America, e de părere că istoricul american Bruce Bartlett. Știrile au dispărut din ziare, revistele s-au tabloidizat, iar posturile TV au devenit una dintre sursele principale de dezinformare.[1]

Cauzele pentru care jurnaliștii generează și disemineză informație falsă sunt diverse, de la proasta documentare până la nevoia de audiență sau trafic web. În acest caz, vorbim de *false news*, *misinformation*. Atunci când este vorba de o campanie în toată regula, care implică o strategie, un buget și o ideologie, vorbim de *fake news*, *disinformation*. Atunci când această campanie este îndreptată împotriva unui alt stat, este un *război informațional*.

[1] Bruce Bartlett, *The Truth Matters: A Citizen's Guide to Separating Facts from Lies and Stopping Fake News in Its Tracks*, Ten Speed Press, 2017.

Noutatea acestui tip de dezinformare este adusă de rețelele sociale, care propagă exponențial mesajul, permițând celulelor de propagandă să se multiplice malign în corpul sănătos al societății virtuale. Mesajul fals generat cu intenție – articol, fotografie, imagini video sau meme – va fi repostat de armatele de troli, boți și cyborgi implicate în acest război. Răul este cu atât mai puternic cu cât chiar și instituțiile de presă folosesc astăzi rețelele sociale, blogurile și presa online în căutare de conținut.

Odată identificat mediul, care este, într-adevăr, mesajul, așa cum a prezis Marshall McLuhan în urmă cu o jumătate de secol, am fi tentați să credem că soluția este sterilizarea acestui ecosistem informațional distrus. Facebook, Twitter și Google ar putea să angajeze sute de editori care să lucreze în zeci și sute de limbi și să decidă ce trebuie postat și ce nu. Dar, așa cum avertiza Jeff Jarvis, susținătorul Open Web, trebuie să fim atenți ce ne dorim – nu vrem ca Facebook și Twitter să devină arbitrii Adevărului.[1]

O altă variantă este ca platformele sociale să includă softuri de filtrare și semnalizare a știrilor *fake* care să inventeze o nouă interfață grafică, astfel încât mecanismul de *fact checking*, adică de verificare și demontare a falsurilor, să fie transparent. Fiecare ar putea decide pentru sine dacă va citi sau nu materialul respectiv, ca și în cazul mailurilor ajunse în folderul spam. Această abordare ar duce la transparență, ar elimina cenzura și ar avea ca efect alfabetizarea publicului în materie de știri false. Materialul verificat ar trebui apoi amprentat cu un logo, astfel încât cititorul să știe că nu este *fake*. Logoul ar putea funcționa precum filtrul de spam instalat în browser. În felul acesta, am putea avea de-a face cu conținut validat, autentificat în feed.

[1] J. Jarvis, „Fake News: Be Careful What You Wish For", Medium, 14 nov. 2016.

Dar poate fi consumatorul de Internet un fel de Ulise care trebuie legat de catargul corabiei pentru a nu fi sedus de cântecul irezistibil al sirenelor – prejudecățile confirmative? Nici consumatorului de presă alternativă și nici consumatorului de presă tradițională nu li se poate cere să se substituie jurnaliștilor. Aceștia din urmă sunt cei care trebuie să verifice informațiile preluate din online, să le filtreze în baza codurilor deontologice și a valorilor breslei, înainte de a la difuza. După cum spunea C.P. Scott, editorul *Manchester Guardian* din 1872 până în 1929, „comentariile sunt libere, dar faptele sunt sacre". Scuza cea mai frecventă, că presiunea evenimentelor de tip *breaking news* este colosală, nu ar trebui invocată.

A apărut astfel o nouă subspecie jurnalistică – *fact checking*-ul specializat, extern redacțiilor. Una dintre primele organizații de acest tip din lume a fost StopFake, înființată în martie 2014, prin asocierea studenților și profesorilor de la Facultatea de Jurnalism Mohila din Kiev. În trei ani, ei demontaseră aproape 1 000 de știri *fake*, publicând investigațiile în 10 limbi (inclusiv în română, grație unui grant oferit de Ambasada Cehiei), având o audiență de 180 000 de urmăritori pe rețelele sociale. Apoi au început să analizeze mecanismele și instrumentele dezinformării rusești.

Pentru Evgheni Fedcenko, directorul Școlii de Jurnalism și cofondator al portalului, acest proiect este cea mai bună școală de presă. Demontarea *fake*-urilor implică rigoare și o bună cunoaștere a propagandei Kremlinului. Presa rusă inventează nu numai fapte, ci și experți, spune Ruslan Deinicenko, cofondator al StopFake.org. În 2015 au demonstrat că unul dintre „experții" americani în politică externă ai RT era de fapt vânzător de asigurări auto în New York. În urma demascării, RT l-a retras de pe post, însă doar temporar. „Se vede că sunt puțini cunoscători de engleză la New York", glumește Ruslan. Până acum, serverele organizației au fost ținta mai multor atacuri informatice.[1]

[1]) Interviuri realizate în Kiev în aprilie 2016.

StopFake a atras atenția tuturor. La un an de la apariție, în 2015, Serviciul European de Acțiune Externă a decis replicarea sa la Bruxelles, prin înființarea East StratCom Task Force, care produce săptămânal Disinformation Review și Disinformation Digest. În Cehia a apărut European Values Think-Tank, care gestionează publicația Kremlin Watch, în România – Larics și Factual, în SUA – Politifact și FactCheck. Toate aceste organizații sunt extrem de necesare azi, când reporterii par a fi mai degrabă stenografe sau purtători de microfon, uitând că au privilegiul de a pune întrebări și de a fi sceptici.

Presa tradițională face ce știe cel mai bine, adică jurnalism. *New York Times* încă mai publică zilnic o listă de corecții la articolele publicate – este ceea ce numeam odinioară *erată*. Poate părea de modă veche, dar acuratețea este ceea ce definește jurnalismul de mare clasă. La *Washington Post*, unul dintre jurnaliștii-veterani, Glenn Kessler, monitorizează în blogul Fact Checker declarațiile politicienilor, amendându-le pe cele care trec de linia subțire a verosimilității. (Se știe că politicienii sunt oriunde cei mai mari generatori de *fake* și *false news*.)

Au apărut și experimentele. Jimmy Wales, cofondatorul Wikipedia, a lansat o nouă publicație online, WikiTribune, destinată demontării știrilor false, care reunește jurnaliști profesioniști și jurnaliști-cetățeni, finanțarea fiind realizată prin strângere publică anonimă de fonduri.

Când ne referim la manipularea prin imagini alterate, termenul *fake news* nu ne mai ajută. Conținutul vizual poate fi o imagine, un grafic, o înregistrare video. Până acum, organizațiile de *fact checking* au fost preocupate mai mult de conținutul text decât de cel vizual. Acesta din urmă poate fi însă un vehicul mult mai puternic de dezinformare.

Modul în care procesăm o imagine este fundamental diferit de cel în care interpretăm un text. O echipă de neurologi de la MIT a descoperit că imaginea este procesată de creier în 13 milisecunde.[1] *Fake*-urile vizuale sunt mult mai puternice și mai

[1]) C. Wardle, *op. cit.*, p. 40; vezi și Neil Postman, *Amusing ourselves to death: Public Discourse in the age of television*, Viking, New York, 1985.

greu de depistat. „În ciuda prezumției de veridicitate care dă fotografiilor autoritate și seducție, munca pe care o fac aceștia nu este o excepție de la comerțul suspect dintre artă și adevăr", avertiza Susan Sontag în 1977 în *On Photography*.[1]

Există deja tehnologia disponibilă pentru a genera conținut video și audio complet alterat, astfel încât poți pune în gura oricui vorbele dorite.[2] Computerul este alimentat cu mostre de *speech* și apoi cu textul dorit. Algoritmi *text-to-speech* au fost dezvoltați de DeepMind (care aparține Alphabet), Institutul Baidu din Silicon Valley și Institutul pentru Învățarea Algoritmilor din Montreal (MILA). În acest moment, dezvoltarea aplicațiilor necesită cunoștințe de programare și resurse hard pe care numai marile companii le au, dar situația se va schimba, cu siguranță.

Generarea de imagini este mai dificilă. Ian Goodfellow, student la MILA, a inventat GAN – Generative Adversarial Network, un sistem generator format din două rețele neurale concurente. În 2017, GAN putea produce imaginea de mărimea unui timbru a unei păsări, pe baza unei simple instrucțiuni, cum ar fi: „Această pasăre este albă cu ciocul roșu și coada neagră."[3]

Într-o înregistrare de acum 50 de ani, cântăreața Françoise Hardy vorbește despre mulțimea prezentă la inaugurarea lui Trump. E un fals evident, așa ceva nu s-a întâmplat, cu siguranță. Cum a fost posibil? Artistul german Mario Klingemann a folosit tehnologia GAN pentru a produce *Față Alternativă v1.1*. El a generat spotul printr-o rețea neurală care a fost antrenată să creeze o față pe baza a 68 de coordonate ale unor markeri faciali. A făcut asta în câteva zile, folosind un computer obișnuit și un sistem GAN.[4]

Softurile se dezvoltă rapid. Mike Tyka, un programator de la Google, a generat imagini ale unei fețe imaginare cu o rezoluție de 768 de pixeli, dublu față de tot ce fusese creat anterior. Goodfellow le spunea jurnaliștilor de la *The Economist* că în 2020 vor putea fi generate pe YouTube falsuri care vor fi extrem de plauzibile.

[1]) Susan Sontag, *On Photography*, Farrar Straus and Giroux, New York, 1977. [2]) „Breaking News", WNYC Radio Lab, 27 iul. 2017. [3]) „Fake news: you ain't seen nothing yet", *The Economist*, 1 iul. 2017. [4]) M. Klingemann, „Alternative Face v1.1", YouTube, 4 feb. 2017.

Tehnologiile dezvoltate pentru identificarea imaginilor alterate sunt în urma celor pentru analiza textelor *fake* – Google's Reverse Image Search și TinEye sunt câteva exemple. Nu există însă motoare de căutare reverse-video sau tehnologii performante OCR (Optical Character Recognition). O soluție ar putea fi furnizată în viitor de dezvoltarea inteligenței artificiale, așa cum s-a întâmplat cu recunoașterea automată a vorbirii și identificarea vizuală.

Inspirându-se din criptografie, cercetătorii de la Institutul Internet al Universității Oxford au pus la punct un prototip de tehnologie inovativă pentru a identifica originea unei fotografii sau a unui material video, pe care l-au numit Provenator. Este o tehnologie de tip *blockchain*, termen împrumutat din domeiul tranzacțiilor cu Bitcoin sau alte criptovalute, și înseamnă refacerea istoricului oricărui conținut digital până la sursa primară. Tehnologia are, deocamdată, un mare neajuns: poate fi păcălită prin schimbarea unui singur pixel din fotografie sau dintr-un cadru al materialului video.[1] Și BBC a dezvoltat tehnici speciale pentru a verifica validitatea conținutului media, cu ocazia conflictului din Siria. Tehnologia are însă nevoie de operatori umani care trebuie instruiți înainte.

Limitele tehnologiilor de tip *blockchain* sunt atinse în cazul narațiunii text, pentru că nu poate stabili veridicitatea poveștii în sine. Pentru asta e nevoie de aptitudini umane. Nu se poate face demontarea unei știri *fake* fără a verifica sursele citate în informația contrafăcută. Asta poate însemna intervievarea persoanelor citate și verificarea informației în amonte până la sursă. O astfel de investigație este cronofagă și nu poate ține pasul cu cantitatea uriașă de falsuri care inundă rețelele sociale

[1]) S. Huckle, M. White, „Fake news: a technological approach to proving the origins of content, using blockchains", *Big Data*, vol. 5, nr. 4, 2017, pp. 356–371.

și presa online. O știre poate fi fabricată în câteva minute, dar demontarea ei poate dura câteva ore sau chiar zile.

Fact checking-ul are și un efect pervers. Publicarea informației *fake* în versiunea demontată poate contribui la amplificarea și viralizarea ei. Poate de aceea ar trebui ca, din când în când, redacțiile de știri să ia în calcul și ceea ce Wardle numește „tăcere strategică".

La 200 de ani de la scrisoarea lui Jefferson către tânărul antreprenor din presă, papa însuși compara consumul de știri false cu „consumul de excremente"[1] și cu șarpele din Rai.[2] În cele două secole, presa nu s-a schimbat foarte mult, în esență. Ce s-a schimbat însă este apariția ecosistemului digital, un mediu perfect pentru propagarea și amplificarea dezinformării, propagandei, teoriilor conspirației și a știrilor *fake*, un adevărat ecosistem al dezinformării.

Spre deosebire de creatorii singuratici de minciuni mai mult sau mai puțin nevinovate din rețelele sociale, în acest ecosistem și-au făcut apariția și marii prădători, guvernele străine ostile și *proxies*. De exemplu, hackerii ruși au spart mailurile democraților și le-au transmis WikiLeaks. O parte din informații au fost apoi amestecate cu minciuni, într-un dozaj bine gândit, și lansate pe rețelele sociale, pentru a fi amplificate. Pizzagate este una dintre consecințe. Amplificarea se face prin armate de troli, boți și cyborgi. Aceasta este ceea ce militarii numesc *black psy-ops*, operațiuni psihologice ascunse.

În cartea sa din 2011, *Why Americans Hate the Media and How it Matters*, Jonathan Ladd afirmă că „existența unor instituții de știri independente, puternice și respectate este o anomalie istorică – astfel de instituții nu au existat niciodată în istoria americană înainte de secolul XX"[3]. Prin *fake news* am putea crede că se revine la normalitate.

[1]) H. Sherwood, „Pope Francis compares fake news...", *The Guardian*, 7 dec. 2016. [2]) Associated Press, „Pope Francis compares fake news...", *The Guardian*, 24 ian. 2018. [3]) Jonathan Ladd, *Why Americans Hate the Media and How it Matters*, Princeton University Press, 2011.

AMERICANII ÎNCEARCĂ SĂ ÎNȚELEAGĂ CE LI SE ÎNTÂMPLĂ

La sfârșitul lunii septembrie a anului 2017, Congresul a inițiat ancheta privind rolul jucat de marile companii de tehnologie informațională în diseminarea dezinformării generate de Kremlin. Înainte de audieri, Facebook admitea că peste 126 de milioane de americani ar fi citit conținutul postat de conturile administrate din Rusia în ultimii doi ani.

80 000 de postări, generate între iunie 2015 și august 2017, ajunseseră direct la 29 de milioane de americani, fiind apoi amplificate prin repostări, like-uri și comentarii.[1] Informațiile veneau după ce, cu un an înainte, Mark Zuckerberg afirmase că acuzațiile privind interferența rușilor sunt „o nebunie". Iar dezvăluirile abia începeau.

Simultan cu ancheta Congresului, Consorțiul Internațional al Jurnaliștilor de Investigație dezvălui că firme deținute de apropiați ai Kremlinului aveau investiții directe în Facebook și Twitter. VTB Bank, a doua mare bancă din Rusia, investise 191 de milioane de dolari în compania DST Global, care cumpărase un pachet important de acțiuni la Twitter în 2011. O filială a Gazprom finanțase Kanton Services – o companie *offshore* care era parteneră cu DST Global într-o investiție majoră în Facebook. Fondatorul DST Global era miliardarul Iuri Milner, cel care înființase în 1999 Mail.ru, cel mai mare serviciu de e-mail din Rusia. Milner a investit în Facebook în 2009–2011 prin Mail.ru și DST Global, devenind un apropiat al lui Mark Zuckerberg. În timp, pachetul achiziționat de Milner a atins valoarea de 7 miliarde de dolari, devenind al doilea ca mărime deținut de un investitor din afara SUA. Răspunzând suspiciunilor privind implicarea rușilor în administrarea companiei, Facebook a comunicat că DST Global a fost un investitor „pasiv", care nu a avut reprezentanți în Consiliul de Administrație, și că firma

[1]) „Russia-linked posts reached 126m...", BBC News, 31 oct. 2017.

vânduse toate acțiunile în 2012, atunci când Facebook a devenit companie publică prin listarea la bursă.[1]

Dar să urmărim audierile din Congres ale celor „trei giganți" – Facebook, Google și Twitter. Spectacolul audierilor, transmis live de marile televiziuni americane, a amintit, pe alocuri, de filmele de ficțiune.

— Ați făcut America bogată, le spune senatorul Graham, în deschiderea audierilor dintr-una din comisii. Dar în cele din urmă se dovedește că aceste tehnologii pot fi folosite pentru a submina democrația, aceste platforme pot fi folosite de teroriști și de guverne străine, adaugă el.[2]

— Puterea voastră mă sperie, adaugă senatorul John Kennedy.

Congresmenii pregătiseră pentru audieri exemple concrete. Pe pagina de Facebook Heart of Texas fuseseră postate la început mesaje care făceau apel la patriotismul local, până când s-au strâns mii de urmăritori. Apoi au fost postate mesaje în care se pretindea că o victorie a lui Hillary Clinton ar atrage „refugiați, moschei și atacuri teroriste".[3] Pagina era administrată prin identități false care aveau legătură cu spațiul cibernetic rus. Un alt caz a fost cel în care un „grup musulman" a lansat zvonul că senatorul John McCain finanțează ISIS.[4] Până și directorul executiv al Twitter, Jack Dorsey, a repostat un tweet al unui trol rus care susținea că Hillary Clinton primise bani de la Ku Klux Klan. La început, contul milita pentru drepturile femeilor.[5]

Democratul Al Franken vrea să afle de la Colin Stretch, vicepreședintele Facebook, de ce a acceptat reclame plătite în ruble în timpul campaniei electorale.

— Cum de Facebook, care se mândrește că procesează miliarde de date și le transformă instantaneu în conexiuni, nu a fost în măsură să facă legătura între reclamele plătite în ruble și

[1]) S. Woodman, „Kremlin-Owned Firms Linked... ", ICIJ, 5 nov. 2017. [2]) „Facebook, Google and Twitter Executives on Russian Election Interference", Comisia pentru Informații a Senatului, Comisia pentru Informații a Camerei Reprezentanților, *C-Span*, 1 nov. 2017. [3]) N. Bertrand, „Shuttered Facebook group...", *Business Insider UK*, 13 sept. 2017. [4]) K. Poulsen, „Exclusive: Russians Impersonated...", Daily Beast, 7 sept. 2017. [5]) B. Collins, „Twitter CEO Jack Dorsey...", Daily Beast, 20 oct. 2017.

Rusia? Sunt doar două puncte! Reclame politice americane și bani rusești, ruble. Cum de nu ați putut face legătura între aceste două puncte?

— Ar fi trebuit să avem niște lentile mai largi, recunoaște Stretch, au fost semnale pe care le-am ratat, dar acum ne concentrăm asupra soluțiilor.

Franken a continuat să îl calce în picioare, sardonic, întrebându-l dacă Facebook ar accepta publicarea unor reclame plătite în monedă nord-coreeană.

— Vă rog să răspundeți cu da sau nu, domnule. Sunteți sofisticat. Sunteți consilierul juridic al Facebook. Vă rog să răspundeți cu da sau nu.

Stretch, siderat, răspunde că Facebook nu poate interzice reclamele plătite în monedă străină și că plata nu e un indiciu privind sursa adevărată a banilor.

— De ce ar alege cineva moneda nord-coreeană dacă vrea să își ascundă activitățile? întreabă Stretch rar, întinzând mâna spre paharul cu apă.

Senatorul Kennedy se arată sceptic privind capacitatea celor trei mari companii de a verifica singuri sursa reclamelor.

— Aveți 5 milioane de publicitari și vreți să îmi spuneți că sunteți capabili să cunoașteți originea acestora? Încerc să cobor din La La Land.

Atunci când li se reproșează că au permis postări rasiste, antisemite, care incită la ură, cei trei „giganți" răspund, unul după altul, ca și cum ar fi depus din nou jurământul, că ei „nu sunt în afacerea cu conținut". Când Kent Walker, reprezentantul Google, arată că RT nu a încălcat cu nimic codul de conduită al companiei sale, senatoarea Dianne Feinstein îi aruncă priviri de gheață.

— Acesta ar putea fi un război informațional, iar dumneavoastră ar trebui să aveți idee despre rolul pe care îl jucați.

Cei trei insistă însă că nu generează conținut și nu fac altceva decât să găzduiască indivizi și comunități, protejându-le „autenticitatea".

— Este constituțională răspândirea de declarații false? întreabă stins congresmanul Gowdy.

— Păi, depinde de context, dar există un precedent recent în care Curtea Supremă s-a pronunțat în acest sens, privind Facebook, spune consilierul companiei, Stretch.

— În ce sens este sau nu constituțional?

— Este un drept constituțional, în cele mai multe dintre cazuri. Cu toate astea, pe Facebook, treaba noastră nu este să decidem dacă un anumit text este adevărat sau fals. Recunoaștem că știrile *fake* sunt o mare problemă. Modul în care noi vedem rezolvarea este să prevenim transformarea într-o sursă de câștig financiar.

Gowdy zâmbește, parcă dezarmat și obosit.

— Ei bine, zâmbesc pentru că discutam în ultima pauză cu doi colegi și ne întrebam de partea cui sunt acei „*fact-checkers* neutri" pe care îi aveți la Facebook. Dacă ați putea să îmi spuneți ai cui sunt acești tipi, v-aș fi foarte recunoscător. Deci dacă am înțeles corect, autenticitatea vorbitorului este foarte importantă; acuratețea conținutului, mai puțin.

— Asta este abordarea noastră, e absolut corect, răspunde Stretch.

— Mda... nu înțeleg cum statul este slujit de informații care se dovedesc a fi intenționat false. Am înțeles că nu vreți să fiți un arbitru al opiniilor, nici eu nu vreau, dar nu înțeleg cum îi ajută pe concetățenii mei dacă le spun ceva evident fals și o fac cu intenția de a-i înșela. Pur și simplu nu înțeleg, dar poate că vremea mea a trecut.

Întrebat de senatorul Tom Cotton dacă vede vreo asemănare între serviciile americane de informații și cele ruse, consilierul juridic al Twitter, Sean Edgett, arată că firma sa nu oferă servicii vreunui guvern.

— Veți aplica așadar aceeași politică pentru CIA pe care o aplicați unui serviciu de informații al adversarilor noștri?

— Suntem o companie globală, trebuie să aplicăm propriile politici, răspunde ferm Edgett.

— Asta îmi amintește de un banc vechi din timpul Războiului Rece, continuă Cotton, amuzat și îngândurat în același timp, despre cineva care nu putea face distincția între CIA și KGB, pentru că ofițerul KGB împinsese o bătrână în fața unui autobuz, iar ofițerul CIA a împins-o din calea autobuzului, pentru că amândoi asta făceau – umblau și împingeau bătrâne. Sper că Twitter își va reconsidera politicile atunci când vine vorba despre serviciile de informații din țări prietene ca SUA și Marea Britanie, spre deosebire de cele din țări adversare precum Rusia și China.

După o mică fâstâceală amuzată a celor trei, senatorul Blunt își îndreaptă atenția către reprezentantul Facebook.

— Domnule Stretch, cât au cheltuit rușii pe aceste anunțuri?

— Aproximativ 100 000 dolari. Din care 46 000 înainte de alegeri.

— Cât au cheltuit echipele de campanie ale lui Trump și Clinton pe Facebook?

— Cumulat, aproximativ 81 de milioane de dolari, înainte de alegeri, răspunde Stretch.

— Nu sunt un mare matematician, dar 46 000 din 81 de milioane ar însemna cam 0,05, nu? descoperă senatorul, uimit.

— Da, este un număr mic, prin comparație, domnule, confirmă Stretch, fără a lăsa să i se citească mulțumirea pe față.

Facebook și Twitter arată că sumele investite de propaganda rusă sunt ridicol de mici, sugerând că Senatul le amplifică impactul în mod nejustificat. Sumele investite în anunțuri pe Facebook de oligarhii ruși apropiați Kremlinului sunt de mii de ori mai mici decât cele cheltuite de echipele de campanie ale lui Trump și Hillary Clinton.

Leonid Volkov, managerul de campanie al lui Alexei Navalnîi, este însă de altă părere. El arăta că important este modul în care are loc campania pe rețelele sociale și dădea ca exemplu anunțurile făcute înaintea unor mitinguri pro-Navalnîi din Astrahan, care costaseră 20 000 de ruble (350 de dolari) și care generaseră 2 milioane de vizualizări.

Leonid Bershidsky, editorialist la Bloomberg, e de altă părere. El crede că trolii de la Ferma din Sankt-Petersburg sunt mult mai puțin pregătiți și motivați față de echipa lui Navalnîi. Ei fac frecvent greșeli de gramatică, folosesc greșit timpurile

verbelor, iar exprimarea lor pare a fi o traducere automată cu Google Translate. Sunt cei mai proști soldați ai războiului informațional, nefiind angajați să câștige vreun război în America, ci doar să creeze cât mai multă confuzie.[1] Dar atunci cum se explică amplificarea uluitoare prin repostări și comentarii, de zeci de milioane de ori?

Audierile din Senatul american nu au rămas fără urmări. Google a anunțat că va elimina RT și Sputnik din algoritmii de indexare și ierarhizare, fără însă a interzice cele două companii rusești. Google va realiza această declasificare identificând modelele de comportament induse de dezinformare și propagandă, preciza Eric Schmit, directorul executiv al companiei mamă, Alphabet.[2]

După ce încasase 1,9 milioane de dolari din 2011 până în 2017 de la RT și Sputnik, Twitter a declarat că nu va mai accepta publicitate de la acestea.[3]

Cât despre Facebook, compania a făcut după audieri câteva corecții privind amploarea dezinformării, arătând că circa 60 de milioane dintre conturile active sunt false.[4] Jurnaliștii care lucrau pentru Facebook afirmau, sub protecția anonimatului, că mecanismele de verificare despre care vorbise Zuckerberg până atunci eșuaseră și că activitatea așa-numiților *„fact-checkers* neutri" nu era decât PR.[5] Greul însă abia începea. Dezvăluirile privind colectarea datelor a 87 de milioane de utilizatori de către Cambridge Analytica au dus la o cădere dramatică la bursă. Dacă în 2017 se vorbea chiar de o eventuală candidatură a lui Zuckerberg la președinția SUA în 2020, în martie 2018 acționarii îi solicitau retragerea, iar Congresul începea audierea sa.

Clint Watts, specialist în securitate cibernetică la Universitatea George Washington, constată că America rămâne în

[1] L. Bershidsky, „Facebook Ads Reveal the Real...", Bloomberg, 2 nov. 2017. [2] A. Hern, „Google plans to «de-rank» Russia...", *The Guardian*, 21 nov. 2017. [3] „Announcement: RT and Sputnik Advertising", Twitter Public Policy, 6 oct. 2017. [4] J. Delk, „Facebook estimates 60 million users...", The Hill, 11 apr. 2017. [5] S. Levin, „Way too little, way too late...", *The Guardian*, 13 nov. 2017.

continuare „blocată în observație", „împiedicată de deliberări" și „tot mai divizată de forțe manipulatoare externe". Războaiele civile nu încep cu focuri de armă, avertizează el, încep cu cuvinte. Nu rușii au creat falia puternică din societatea americană, ei doar au profitat de ea. Războiul Americii cu sine însăși a început, riscând să o transforme în „Divided States of America".[1]

INTERNETUL – A CINCEA PUTERE?

În 2007, la inaugurarea Institutului Internet al Universității Oxford, Bill Dutton lansa conceptul de „a cincea putere". „Apare o nouă formă de responsabilitate socială, este ceea ce eu numesc «a cincea putere»", spunea el, „aceasta ar putea fi la fel de importantă pentru secolul XXI, dacă nu chiar mai importantă, decât a fost a patra putere începând cu secolul al XVII-lea"[2].

Cantitatea de date pe care o producem se dublează în fiecare an. În 2016 am produs o cantitate de date egală cu cea produsă în întreaga istorie a omenirii până în 2015. Se estimează că în 10 ani cantitatea se va dubla la fiecare 12 ore. Supercomputerele vor depăși omul în toate domeniile, undeva între 2020 și 2060, arată oamenii de știință. Automatizarea societății va urma automatizării producției. Exemplul cel mai bun în ceea ce privește gestionarea unui oraș prin baze de date uriașe este Singapore. Vizionari precum Elon Musk, Bill Gates și Steve Wozniak avertizează însă că superinteligența este un pericol serios pentru omenire, poate chiar mai periculos decât armele nucleare.[3]

În același timp, infracționalitatea cibernetică produce pierderi anuale estimate la 2–3 trilioane de dolari, iar statele și grupările teroriste poartă războaie cibernetice. „Conectivitatea,

[1] C. Watts, „Extremist Content and Russian Disinformation...", GMF, 31 oct. 2017. [2] W. Dutton, „Through the Network (of Networks) – the Fifth Estate", Examination Schools, Oxford, 15 oct. 2007. [3] D. Helbing *et al.*, „Will Democracy Survive Big Data and Artificial Intelligence?", *Scientific American*, 25 feb. 2017.

care constituie principiul fundamental al globalizării, poate fi exploatată de state cu intenții ostile. [...] Riscurile sunt profunde și reprezintă o amenințare fundamentală la adresa suveranității noastre", avertiza șeful MI6, Alex Younger, în decembrie 2016.[1]

Între timp, Rusia a anunțat că va lansa până la 1 august 2018 un „Internet independent", destinat economiilor emergente din așa-numitul BRICS – Brazilia, Rusia, India, China și Africa de Sud. Kremlinul va obține astfel mult dorita „suveranitate digitală", decuplându-se de la rețeaua globală, eliminând riscul infectării cu „virușii" democrației liberale.[2] Consiliul de Securitate a explicat că măsura are ca obiectiv punerea Rusiei la adăpost de amenințările la adresa securității naționale reprezentate de vulnerabilitatea rețelei globale a Internetului.[3]

Rușii continuă astfel să dezvolte sisteme paralele, independente, așa cum au făcut cu alternativa la Facebook (Odnoklassniki, Vkontakte – 2006) și la serviciile globale de mail (Mail.ru, 1999). Dar controlul asupra unei segment de Internet, așa cum dorește Kremlinul, ar însemna „abilitatea de a fixa politici pentru denumiri, adrese și routere, standarde care sunt cunoscute colectiv sub numele de protocoalele Internetului (IP)"[4]. Ar însemna tragerea unei cortine de fier digitale peste Rusia.

Platformele sociale nu se consideră responsabile pentru conținutul postat. Știrile *fake*, spun Facebook și Twitter, sunt efectul nedorit al pluralismului și libertății de exprimare, inerent în democrațiile liberale. Dar dacă societățile democratice sunt reglementate de legi clare, acestea constituind tocmai fundamentul democrației, de ce nu ar fi reglementat și Internetul? Ar duce oare la cenzură, amenințând principiul însuși al webului – libertatea?[5]

[1]) E. MacAskill, „Hostile states pose «fundamental threat...", *The Guardian*, 8 dec. 2016. [2]) „Russia to launch «independent internet»...", RT, 28 nov. 2017. [3]) „Sovbez Rossii poruchil sozdat'...", RBK, 28 nov. 2017. [4]) Milton Mueller, *Will the Internet Fragment? Sovereignty, Globalization and Cyberspace*, Polity, Cambridge, 2017, p. 22. [5]) O evaluare a perspectivelor Internetului, în Philip N. Howard, *Pax Technica: How the Internet of things may set us free or lock us up*, Yale University Press, 2015.

Istoria omenirii este marcată de lupta între agenții schimbării și cei ai indiferenței. Știrile *fake* au succes pentru că sunt diseminate în bulele filtru, care creează un context social izolat, împiedicând contactul cu cei care au păreri diferite. Dacă tinerii vor citi doar știrile livrate de Facebook, Google sau Twitter, care sunt filtrate în baza unor algoritmi specifici, astfel încât să vină în întâmpinarea propriilor convingeri, părerile lor nu se vor schimba niciodată. Bulele în care trăim online vor deveni adevărate închisori digitale. Algoritmii care indexează căutarea pe motoare precum Google ne țin mai departe în aceste bule, livrându-ne rezultate personalizate, în funcție de căutările anterioare. Pentru a ieși din acest cerc vicios, se caută soluții pentru motoare de căutare alternative.

George Soros și Pierre Omidyar au finanțat realizarea unui soft, Full Fact, care identifică *fake news* în timp real. Softul transmite alerte pentru știrile *fake* care apar în presa scrisă, la televiziune sau în parlamentul britanic.[1] La rândul său, Mozilla a anunțat în 2017 lansarea unui program anti-*fake*, iar *Le Monde* dezvoltă un index al credibilității site-urilor.

Sunt acestea soluțiile pentru igienizarea ecosistemului informațional? Cine va decide ce este pamflet și ce este opinie originală, știre *fake* sau falsă? Pot fi monitorizate milioanele de site-uri și miliardele de utilizatori ai rețelelor sociale? se întreba Mark Thompson, fost director general al BBC și *New York Times*.[2] Și cine va spune publicului că trebuie să citească doar materiale „adevărate"? În democrațiile liberale, cetățenii pot scrie, distribui și citi tot ce vor. Dacă vor să consume minciuni și ficțiuni, Constituția le garantează acest drept. Hannah Arendt afirma că adevărul nu este singura valoare din sfera publică, mai ales în democrație. Adevărata fundație a democrației este opinia, care însă trebuie să se sprijine pe fapte.[3]

[1]) R. Booth, „Journalists to use «immune system»...", *The Guardian*, 8 aug. 2017. [2]) „Mark Thompson Delivers Speech on Fake News", *NYT*, 12 dec. 2016. [3]) Hannah Arendt, „Truth and Politics", în *Between Past and*

Pericolul îl reprezintă guvernanța netransparentă, care poate transforma puterea colosală a Internetului în Coloana a cincea, avertizează Martin Moore. Ne pot oare asigura marile corporații de tehnologie că vor pune interesul public mai presus de cel propriu? Poate această a cincea putere să îndeplinească același rol ca și a patra, de a veghea asupra Puterii? Furtul datelor a peste 87 de milioane de utilizatori de Facebook în folosul Cambridge Analytica, pentru manipularea votului alegătorilor, este un avertisment. Sunt voci care afirmă că nu Rusia trebuie acuzată pentru interferența în alegerile americane, ci Facebook.

Rebecca MacKinnon, fostă jurnalistă convertită în avocat al libertății Internetului, scria că „înțelegem cum funcționează puterea în lumea fizică, dar nu avem încă o înțelegere clară asupra modului în care lucrează puterea pe tărâm digital"[1].

„Nu am fi supraviețuit dacă oamenii nu ar fi avut încredere în noi"[2], se confesa Serghei Brin, cofondatorul Google. Dar odată ce încrederea a fost înșelată, așa cum a fost cazul manipulării alegerilor din 2016, ce va urma? Planurile de viitor ale marilor companii de tehnologie sunt atât de puțin cunoscute, încât jurnalistul John Naughton vorbește despre o adevărată „secretomanie patologică", iar încercarea de a le decripta amintește de kremlinologie.[3]

Libertatea Internetului a fost clădită pe încredere, până acum. Fenomenul cunoscut ca *fake news* va schimba totul. Epoca romantică a Internetului a luat sfârșit.

Future: Eight Exercises in Political Thought, Penguin, 2006, pp. 223–260.
[1]) Rebecca MacKinnon, *Consent of the Networked: the Worldwide Struggle for Internet Freedom*, Basic Books, New York, 2012, pp. 10–11. [2]) „Sergey Brin live at Code Conference", theverge.com. [3]) J. Naughton, „Why Facebook and Google are buying...", *The Guardian*, 14 apr. 2014.

BOLTA UNIVERSULUI MORAL

„Totul se petrece, de fapt, în mintea noastră. Ceea ce se petrece în toate mințile în același timp – acela este adevărul", scria George Orwell în *1984*. Democrațiile au creat câteva instituții care produc acest consens în privința aflării adevărului. Printre acestea se află universitățile, justiția și presa. Astăzi, această „infrastructură de producere a adevărului" este „sistematic subminată", avertiza *The Economist*.[1]

Țesutul social se hrănește din încredere. Aceasta se bazează pe valori comune și o înțelegere comună a noțiunilor de bine și de rău, de adevărat și fals. Prăbușirea încrederii sociale este simptomul major al epocii postadevăr.

Francis Fukuyama arăta în *The Social Virtues and the Creation of Prosperity* că democrațiile liberale sunt structurate în jurul unor idealuri comune – respectarea legilor, responsabilizarea celor puternici în fața societății, credința în generarea prosperității.[2] Cartea era scrisă în 1995, la începutul celei de-a patra revoluții industriale. (În 1991, Tim Berners-Lee crea webul.) Fukuyama se întreba atunci dacă Internetul ar putea fi calea spre un nou tip de socializare, spontană, și dacă va genera încredere. După două decenii, răspunsul nu e simplu.

Criza economică din 2008 a făcut ca economia mondială să se prăbușească. Democrațiile liberale au ales să salveze chiar băncile care au produs cataclismul, pe banii contribuabililor, care au fost astfel de două ori păgubiți. Occupy Wall Street a fost mișcarea cea mai vizibilă, care a dat glas dezgustului general față de băncile „prea mari ca să cadă". Aceleași bănci al căror management a încasat prime grase pentru a semna planul de salvare, în timp ce simplii cetățeni au plătit prețul ieșirii din recesiune prin concedieri și reduceri salariale.

[1]) „Yes, I'd lie to you", *The Economist*, 10 sept. 2016. [2]) Francis Fukuyama, *Trust: The Social Virtues and the Creation of Prosperity*, Free Press, New York, 1995.

Aversiunea față de elitele tehnocrate nu vine din ideologia de stânga, ci mai degrabă din dezgustul față de lăcomie. Iar pe acest dezgust, căruia i-au dat glas narațiunile mincinoase ale Kremlinului, se sprijină populismul. Dacă mișcările de stradă contestau până acum *mecanismele* statului, astăzi se încearcă delegitimarea *statului* însuși. Iar Kremlinul alimentează aceste narațiuni. Nici o democrație nu poate supraviețui lipsei de încredere în instituții, avertiza Fukuyama în 2017.[1]

Reprezintă știrile *fake* un simptom al epocii postadevăr și al populismului? Cât de importante sunt distorsiunile provocate de dezinformare în țesutul social și în etosul democrațiilor liberale? „La începutul începutului, a fost cuvântul. Este miracolul căruia îi datorăm faptul că suntem oameni. În același timp, este un avertisment și o încercare și un test"[2], scria Havel.

Conform Dicționarului Oxford, termenul *postadevăr* a fost folosit pentru prima dată în 1992, într-un eseu al dramaturgului sârbo-american Steve Tesich. Watergate, Irangate, primul război din Golf, toate demonstrau că „noi, ca oameni liberi, am decis liber că vrem să trăim în lumea postadevăr"[3], arăta Tesich. Am tranzacționat în mod conștient adevărul cu emoția.

Jean François Lyotard consemna falimentul metanarațiunii în postmodernism.[4] Astăzi asistăm la nașterea unei metanarațiuni a miturilor alternative în postadevăr. Metanarațiunea și metalimbajul specifice produc emoție, camuflând adevărul, făcându-l nenecesar.

Sociologul Colin Crouch, cel care a creat termenul *postdemocrație* în 2000, o descria ca fiind lumea unde „dezbaterea electorală este un spectacol bine controlat, pus în scenă de echipe rivale de experți în tehnicile persuasiunii"[5]. Dacă adăugăm și manipularea electoratului prin profilarea psihometrică, avem spectacolul unui viitor din care rațiunea este extrasă.

[1] F. Fukuyama, „The Emergence of a Post-Fact World", *Project Syndicate*, 12 ian. 2017. [2] V. Havel, *op. cit.* [3] R. Kreitner, „Post-Truth and Its Consequences...", The Nation, 30 nov. 2016. [4] Jean François Lyotard, *La Condition Postmoderne: Rapport Sur Le Savoir*, Editions de Minuit, 1979. [5] Colin Crouch, *Post-democracy (Themes for the 21st Century Series)*, Polity Press, Cambridge, 2004, p. 4.

În Vest, Internetul a facilitat alunecarea spre populism prin apariția presei alternative. În Est, regimurile autoritariste au cenzurat presa tradițională, au arestat și asasinat jurnaliștii incomozi, au restricționat accesul la Internet.

În acest moment, una dintre cele mai importante instituții care permit atingerea consensului privind adevărul, presa, este în pericol. Mark Thompson scrie în *Enough Said* că schimbările în politică, media și tehnologie au dus la subțierea limbajului politic și a consistenței dezbaterii politice în moduri care „ar putea în cele din urmă să amenințe democrația".[1]

Ascensiunea Mișcării Cinci Stele în Italia și a Partidului Piraților în Islanda sunt semnele unei noi ere în dezbaterea politică. (Un Partid Pirat „pro-hacker" neoficial a apărut și în România.) Corsetul de 140 de caractere al Twitterului îi obligă pe politicieni să își adapteze stilul de comunicare. Prim-ministrul Indiei, Narendra Modi, are 39 de milioane de urmăritori pe Facebook și 27 de milioane pe Twitter. Suporterii *Leave* au fost de 7 ori mai numeroși pe Twitter decât cei ai taberei *Remain* și de 5 ori mai mulți pe Instagram, incluzând aici armatele de troli și boți.[2]

Valul de *fake news* nu poate fi stăvilit prin cenzură, aceasta este o idee greșită. Tiparul a făcut posibilă apariția pamfletului, care a oripilat societățile occidentale. Internetul a făcut posibilă apariția *fake news*.

Astăzi nu mai există arbitru în viața publică. Oricine poate pretinde că faptele sunt cele pe care le descrie, chiar dacă sfidează prezentul imediat sau trecutul istoric. Cei care fac asta acționează tocmai în numele libertăților garantate de demo-

[1] Mark Thompson, *Enough Said: What's Gone Wrong with the Language of Politics?*, St. Martin's Press, 2016. [2] *EU Referendum Analysis 2016: Media, Voters and the Campaign. Early reflections from leading UK academics*, D. Jackson *et al.* (eds), Centre for the Study of Journalism, Culture and Community, Bournemouth University Poole, iunie 2016.

crația pe care o subminează. „Etosul și patosul, pe cheltuiala logosului", cum spune McComiskey. RT și Sputnik ironizează Occidentul pentru măsurile restrictive pe care le anunță. „Vedem acum că acest principiu al libertății de exprimare nu este dorit, îi sperie chiar pe europeni, asta e foarte trist", avea să spună Margarita Simonian, editorul-șef al RT în 2016, după ce Parlamentul European adoptase rezoluția împotriva propagandei ruse.[1]

Deocamdată, conceptul de *fake news* este asumat greșit de Occident. Cei mai mulți cred că fenomenul este inedit, că s-a născut odată cu alegerile prezidențiale americane sau, în cel mai bun caz, cu Brexitul. Occidentul este incapabil să vadă conexiunile între trecutul imperial sovietic al Rusiei, în care au fost cultivate *maskirovka*, dezinformarea și propaganda, și prezentul neoimperial, în care acestea sunt adaptate noilor media. Relația de cauzalitate dintre *fake news* și populism este privită cu neîncredere.[2]

„Când ideile sunt neglijate de cei care trebuie să le frecventeze, adică intelectualii – persoane antrenate pentru a gândi –, unii pot obține o putere atât de mare asupra mulțimilor, încât aceasta nu va mai putea fi schimbată printr-o critică rațională", avertiza Isaiah Berlin.[3]

Alunecarea Occidentului spre populism este sprijinită de Rusia. Regimul autoritarist de la Kremlin rezonează cu Trump și Erdoğan, Le Pen și Farage. Pentru Putin, Rusia este o cetate asediată de Gayropa și Ucraina fascistă, infiltrată de ONG-urile lui Soros, de lobby-ul european al pedofiliei camuflat în corectitudinea politică și drepturile omului. Pentru Trump, America este o cetate asediată de mexicani violatori, traficanți de droguri, musulmani conspiraționiști și comunități afro-americane care sunt „găuri ale iadului infestate de nelegiuiri", finanțe oculte internaționale și propovăduitori ai vaccinării obligatorii.[1]

Atunci când Trump l-a numit pe Steve Bannon strateg-șef al Casei Albe, Ku Klux Klanul, Partidul Nazist American și alte grupări de extremă dreapta și alt-right au salutat alegerea făcută. După instalarea lui Trump la Casa Albă, a fost generat un val fără precedent de atacuri la adresa comunităților afro-americană, hispanică, musulmană, LGBT. Graffitiuri cu svastici și însemne KKK au apărut pe pereții moscheilor, sinagogilor și în campusuri. Șeful Partidului Nazist, Rocky Suhayda, a declarat că prin triumful lui Trump „s-a văzut că vederile noastre nu sunt atât de nepopulare cum spun adepții corectitudinii politice"[2]. Astăzi, toate aceste forțe marginale se află în inima democrației americane. Chiar și după concedierea lui Bannon, supremațiștii albi continuă să aibă o susținere puternică la Casa Albă.

S-ar putea îndrepta și România către un regim iliberal? Apariția metanarațiunii și metalimbajului *fake news*, care definesc postdemocrația, sunt primele simptome: România, ni se spune, este o cetate infiltrată de „statul paralel", pe care unii vor s-o transforme într-o „colonie a Uniunii Europene", unde valorile tradiționale ale familiei sunt amenințate, iar „Marea Finanță Mondială" conspiră prin multinaționale și Soros împotriva puterii alese legitim de popor.

Instituțiile care produc consens în aflarea adevărului – media, universitățile și justiția – se află sub un atac constant în România. Iar criteriile care confirmă democrația liberală – respectarea legilor, responsabilizarea aleșilor în fața alegătorilor și credința în generarea prosperității – abia mai sunt îndeplinite.

[1]) M. Voicu, *op. cit.* [2]) Un avertisment privind colapsul democrațiilor și apariția totalitarismelor, în Timothy Snyder, *On Tyranny: Twenty Lessons from the Twentieth Century*, Vintage Digital, 2017. [3]) Isaiah Berlin, *Two Concepts of Liberty. An Inaugural Lecture Delivered Before the University of Oxford on 31 October 1958*, Clarendon Press, 1958, p. 4.

[1]) B. Orme, „Trumped. How US Media Played the Wrong Hand on Right-Wing Success", în A. White (ed.), *Ethics in the News*, Ethical Journalism Network, London, 2017; K. Reilly, „Here Are All the Times Donald Trump....", *Time*, 31 aug. 2016. [2]) P. Holley, „Top Nazi leader: Trump will be...", *Washington Post*, 7 aug. 2016.

Cea mai mare dramă pe care o trăiește România ultimilor 50 de ani este migrația în masă – peste patru milioane de români au plecat în Vest după 1990, adică o cincime din populația țării. Nu viața grea i-a izgonit, ci lipsa speranței că va fi mai bine. Au plecat pentru că și-au pierdut credința în posibilitatea unei viitoare prosperități. În absența credinței într-un viitor mai bun, instalarea iliberalismului este facilă – un prim pas către autoritarism.

Optimist fiind, Umberto Eco credea că realismul se va reafirma de fiecare dată când vom întâlni „linii de rezistență". Lipsa încrederii în viitor pare a fi o linie de rezistență greu de surmontat.

„Vom învinge, deoarece chiar dacă bolta universului moral este nesfârșită – ea se arcuiește către dreptate"[1], spunea Martin Luther King Jr. cu trei săptămâni înainte de a fi asasinat.

[1] Martin Luther King Jr. at Grosse Pinte High School, 14 mar. 1968.

MULȚUMIRI

Cel care a declanșat toată această întreprindere, la începutul anului 2016, este Valentin Burada, căruia îi sunt îndatorat. Au sprijinit documentarea, în diverse etape, Fundația pentru Dezvoltarea Societății Civile, European Journalism Center și Comisia Europeană.

Extrem de utile au fost conversațiile cu Cristian Preda, Evgheni Fedcenko, Armand Goșu, Mircea Toma, Cosmin Popa, Cristian Pîrvulescu, Cristian Tudor Popescu, Tim Smith și Cornel Mihalache. Cătălin Ștefănescu, Csilla Kató, Mihaela Dedeoglu, Andrei Manolescu, Adela Greceanu și Matei Martin mi-au fost alături în această călătorie în epoca postadevăr.

Au contribuit cu o privire lucidă Val Butnaru, Marius Cosmeanu și Herbert Gruenwald.

Cătălin Gomboș mi-a dat sugestii valoroase, păzindu-mă să cad în păcatul de a genera, la rândul meu, *fake news*.

Această carte nu ar fi apărut fără deschiderea și solicitudinea Editurii Humanitas, a domnului Gabriel Liiceanu și a doamnei Lidia Bodea. Le datorez gratitudine.

Și nu în ultimul rând, lui K&D, care au injectat energie creatoare în momentele potrivite.

BIBLIOGRAFIE

Aaronovitch, David, *Voodoo Histories: The Role of Conspiracy Theory in Shaping Modern History*, Jonathan Cape, 2009.

Anderson, Benedict, *Imagined Communities: Reflections on the Origin and Spread of Nationalism*, Verso, London, 2016.

Andrew, Christopher, Oleg Gordievsky, *KGB: The Inside Story of Its Foreign Operations from Lenin to Gorbachev*, HarperCollins, 1992.

————, Vasili Mitrokhin, *The Mitrokhin Archive: The KGB in Europe and the West*, Allen Lane, 1999.

Angwin, Julia, *Dragnet Nation: A Quest for Privacy, Security and Freedom in a World of Relentless Surveillance*, Times Books, London, 2014.

Applebaum, Anne, *Red Famine: Stalin's War on Ukraine*, Doubleday, New York, 2017.

Arendt, Hannah, *Originile totalitarismului*, ediția a treia, Humanitas, București, 2014.

————, *Condiția umană*, Idea Design, Cluj-Napoca, 2007.

————, *Between Past and Future: Eight Exercises in Political Thought*, Penguin, London, 2006.

Attkisson, Sharyl, *The Smear: How Shady Political Operatives and Fake News Control What You See, What You Think, and How You Vote*, Harper, New York, 2017.

Baikent, Sinan, *Paralel Devletin Modern Tarihi*, Kaynak Yayinlari, Istanbul, 2016.

Baker, Peter, Susan Glasser, *Kremlin Rising*, Scribner, New York, 2005.

Ball, James, *Post-Truth: How Bullshit Conquered the World*, Biteback Publishing, London, 2017.

Banks, Aaron, *The Bad Boys of Brexit: Tales of Mischief, Mayhem and Guerrilla Warfare from the Referendum Frontline*, Biteback Publishing, London, 2017.

Bárdi, Nándor, Attila Gidó, Csaba Zoltán Novák (eds), *Primele forme de autoorganizare a maghiarilor din România:1989–1990*, Institutul pentru Studierea Problemelor Minorităților Naționale, Cluj-Napoca, 2014.

Barron, John, *KGB: The Secret Work of Soviet Secret Agents*, Reader's Digest Press, 1974.

Bartlett, Bruce, *The Truth Matters: A Citizen's Guide to Separating Facts from Lies and Stopping Fake News in Its Tracks*, Ten Speed Press, 2017.
Baudrillard, Jean, *Simulacres et simulation*, Galilée, Paris, 1981.
Baym, Geoffrey, Jeffrey P. Jones (eds), *News Parody and Political Satire Across the Globe*, Routledge, New York, 2013.
Berlin, Isaiah, *Two Concepts of Liberty. An Inaugural Lecture Delivered Before the University of Oxford*, Clarendon Press, 1958.
———, *The Soviet mind: Russian culture under communism*, Brookings Institution Press, Washington, D.C., 2004.
Bittman, Ladislav, *The KGB and Soviet Disinformation: An Insider's View*, Pergamon, Oxford, 1985.
Boorstin, Daniel, *The Image: A Guide to Pseudo-Events in America*, Vintage, 1992.
Bucur, Ion, *Cartea represiunii 1989*, IRRD, București, 2014.
Carey, James, *Communication as Culture: Essays on Media and Society*, Routledge, New York, 1992.
CNSAS, *Securitatea: structuri-cadre, obiective și metode*, Florica Dobre (coord.), vol. 1 (1948–1967), Editura Enciclopedică, București, 2006.
Cohn, Norman, *The Pursuit of the Millennium: Revolutionary Millenarians and Mystical*, Oxford University Press, 1970.
Cojocaru, Gheorghe, *Cominternul și originile „moldovenismului"*, Civitas, Chișinău, 2009.
Cole, Robert, *International Encyclopedia of Propaganda*, Routledge, 1998.
Colton, Timothy J., *Russia: What Everyone Needs to Know*, Oxford University Press, 2016.
Comitetul Rus de Eliberare, *The Case for Bessarabia. Documents on the Rumanian Occupation*, pref. Pavel Miliukov, London, 1919.
Conradi, Peter, *Who Lost Russia?: How the World Entered a New Cold War*, Oneworld Publications, London, 2017.
Courtois, Stéphane, Galia Ackerman (coord.), *Discursul politic rus de la al Doilea Război Mondial la conflictul ruso-ucrainean*, Polirom, Iași, 2017.
Crouch, Colin, *Post-democracy (Themes for the 21st Century Series)*, Polity Press, Cambridge, 2004.
Daniel, Donald C., Katherine L. Herbig (eds), *Strategic Military Deception: Pergamon Policy Studies on Security Affairs*, Elsevier, 2013.
D'Ancona, Matthew, *Post Truth: The New War on Truth and How to Fight Back*, Ebury Press, London, 2017.
Dawisha, Karen, *Putin's Kleptocracy: Who Owns Russia?*, Simon & Schuster, New York, 2014.
Debord, Guy, *Society Of The Spectacle*, Bread and Circuses Publishing, 2012.
Delegația la Conferința de Pace, *Summary of Events in Bessarabia (1917–1918)*, Imprimerie Lahure, Paris, 1919.

Delsol, Chantal, *La haine du monde : Totalitarismes et postmodernité*, Cerf, Paris, 2016.
Dice, Mark, *The True Story of Fake News: How Mainstream Media Manipulates Millions Paperback*, The Resistance Manifesto, 2017.
Drew, Nelson S. (ed.), *NSC-68: Forging the Strategy of Containment*, National Defense University, Washington, D.C., 1996.
Dughin, Aleksandr G., *Bazele geopoliticii*, vol. 1 – *Viitorul geopolitic al Rusiei*. Ed. Eurasiatică, București, 2011.
———, *Teoria lumii multipolare*, Universitatea Populară, Chișinău, 2014.
Durandin, Guy, *L'information, la désinformation et la réalité*, Presses Universitaires de France, Paris, 1993.
Eco, Umberto, *Înainte ca racul*, RAO, 2007.
Evans, Alex, *The Myth Gap: What Happens When Evidence and Arguments Aren't Enough?*, Eden Project Books, London, 2017.
Fedler, Fred, *Media Hoaxes*, Iowa State University Press, 1989.
Folk, Moe, Shawn Apostel (eds), *Establishing and Evaluating Digital Ethos and Online Credibility*, IGI Global, 2016.
Frankfurt, Harry G., *On Bullshit*, Princeton University Press, 2005.
Furet, François, *Trecutul unei iluzii. Eseu despre ideea comunistă în secolul XX*, Humanitas, București, 1996.
Fukuyama, Francis, *Trust: The Social Virtues and the Creation of Prosperity*, Free Press, New York, 1995.
Gessen, Masha, *The Future is History: How Totalitarianism Reclaimed Russia*, Riverhead Books, New York, 2017.
———, *Omul fără chip. Incredibila ascensiune a lui Putin*. Pandora, București, 2012.
Gevorkyan, Natalia, Natalia Timakova, Andrei Kolesnikov, *First Person: An Astonishingly Frank Self-Portrait by Russia's President Vladimir Putin*, PublicAffairs, New York, 2000.
Goddard, Peter (ed.), *Popular Television in Authoritarian Europe*, Manchester University Press, 2013.
Goffman, Erving, *Viața cotidiană ca spectacol*, Ed. Comunicare.ro, București, 2007.
Golitsyn, Anatoliy, *New Lies for Old*, Gsg & Assoc, San Pedro, 1990.
Goodhart, David, *The Road to Somewhere: The Populist Revolt and the Future of Politics*, Hearst, London, 2017.
Gorbaciov, Mihail Sergheevici, *Amintiri. Viața mea înainte și după perestroika*, Ed. Litera, București, 2013.
———, Zdeněk Mlynář, *Conversations with Gorbachev: On Perestroika, the Prague Spring, and the Crossroads of Socialism*, Columbia University Press, New York, 2003.

Gorman, Sara E., Jack M. Gorman, *Denying to the Grave. Why We Ignore the Facts That Will Save Us*, Oxford University Press, New York, 2017.

Graux, Lucien, *Les fausses nouvelles de la grande guerre*, l'Édition française illustrée, Paris, 1918.

Griffin, Roger, W. Loh, A. Umland (eds), *Fascism Past and Present, West and East: An International Debate on Concepts*, Ibidem-Verlag, Stuttgart, 2006.

Grigas, Agnia, *Beyond Crimea: The New Russian empire*, Yale University Press, 2016.

Habermas, Jürgen, *The Structural Transformation of the Public Sphere: An Inquiry into a Category of Bourgeois Society*, MIT, 1991.

Harpen, Marcel H., *Putin's Propaganda Machine: Soft Power and Russian Foreign Policy*, Rowman & Littlefield, London, 2015.

Havel, Václav, John Keane, *The Power of the Powerless: Citizens Against the State in Central Eastern Europe*, Routledge, London, 1985.

Hill, Fiona, Clifford Gaddy, *Mr. Putin: Operative in the Kremlin*, Brookings Institution Press, Washington, D.C., 2013.

Hlihor, Constantin, Andreea-Iuliana Bădilă, *Revoluție și tranziție în societatea română contemporană*, IRRD, București, 2017.

Holliday, Ryan, *Trust Me, I'm Lying: Confessions of a Media Manipulator*, Portofolio, New York, 2013.

Howard, Philip N., *Pax Technica: How the Internet of things may set us free or lock us up*, Yale University Press, 2015.

———, *The Digital Origins of Dictatorship and Democracy: Information Technology and Political Islam*, Oxford, 2011.

Hussain, Muzammil, Philip Howard (eds), *State Power 2.0: Authoritarian Entrenchment and Political Engagement Worldwide*, Ashgate, Farnham, 2013.

———, *Democracy's Fourth Wave? Digital Media and the Arab Spring*, Oxford University Press, 2013.

Jack, Andrew, *Inside Putin's Russia*, Oxford University Press, 2004.

Judis, John B., *The Populist Explosion: How the Great Recession Transformed American and European Politics*, Columbia Global Reports, New York, 2016.

Kasparov, Garry, *Winter Is Coming: Why Vladimir Putin and the Enemies of the Free World Must Be Stopped*, PublicAffairs, New York, 2015.

Kenez, Peter, *The Birth of the Propaganda State: Soviet Methods of Mass Mobilization, 1917–1929*, Cambridge University Press, 1985.

Keyes, Ralph, *The Post-Truth Era: Dishonesty and Deception in Contemporary Life*, St. Martin's Press, New York, 2004.

Kirchick, James, *The End of Europe: Dictators, Demagogues, and the Coming Dark Age*, Yale University Press, 2017.

Klimburg, Alexander, *The Darkening Web: The War for Cyberspace*, Penguin Press, 2017.

Krishnan, Armin, *Military Neuroscience and the Coming Age of Neurowarfare*, Routledge, 2016.

Lad, Jonathan, *Why Americans Hate the Media and How It Matters*, Princeton University Press, 2011.

Lakoff, George, *Metaphors We Live By*, University of Chicago Press, 2008.

Larruelle, Marlène, *Russian Eurasianism: An Ideology of Empire*, Johns Hopkins University Press, 2012.

Latimer, Jon, *Deception in War: The Art of the Bluff, the Value of Deceit, and Cunning in Military History, from the Trojan Horse to the Gulf War*, The Overlook Press, New York, 2003.

Latour, Bruno, *Reassembling the Social: An Introduction to Actor-Network-Theory*, Oxford University Press, 2009.

Ledeneva, Alena, *How Russia Really Works*, Cornell University Press, Ithaca, NY, 2006.

Lessig, Lawrence, *Code: And Other Laws of Cyberspace, Version 2.0*, ediția a doua, Basic Books, 2006.

Levine, Steve, *Putin's Labyrinth: Spies, Murder, and the Dark Heart of the New Russia*, Random House Trade Paperbacks, 2009.

Levitin, Daniel J., *Weaponized Lies: How to Think Critically in the Post-Truth Era*, Dutton, 2017.

———, *The Organized Mind: Thinking Straight in the Age of Information Overload*, Dutton, New York, 2015.

László, Márton, Zoltán Csaba Novák, *Provocarea libertății. Târgu-Mureș, 16–21 martie 1990*, Institutul pentru studierea problemelor minorităților naționale, Cluj-Napoca, 2016.

Lippmann, Walter, *Liberty and the News*, Harcourt, Brace and Howe, New York, 1920.

Lloyd, Mark, *The Art of Military Deception*, Artech House, London, 2013.

Lofgren, Mike, *The Deep State. The Fall of the Constitution and the Rise of the Shadow Government*, Penguin Books, New York, 2016.

Lucas, Edward, *The New Cold War: Putin's Russia and the Threat to the West*, Palgrave Macmillan, New York, 2008.

Lukes, Steven, *Power: A Radical View*, ediția a doua, Palgrave MacMillan, 2005.

Mackinnon, Rebecca, *Consent of the Networked: the Worldwide Struggle for Internet Freedom*, Basic Books, New York, 2012.

Maffesoli, Michel, *The Time of the Tribes, The Decline of Individualism in Mass Society*, Sage, London, 1996.

Matthews, Owen. *Stalin's Children: Three Generations of Love and War*, Bloomsbury, London, 2008.

McComiskey, Bruce, *Post-Truth Rhetoric and Composition*, Utah State University Press, 2017.

Morozov, Evgeny, *The Net Delusion: How Not to Liberate the World*, Allen Lane, London, 2011.

Mueller, Milton, *Will the Internet Fragment? Sovereignty, Globalization and Cyberspace*, Polity, Cambridge, 2017.
Müller, Jan-Werner, *What Is Populism?* University of Pennsylvania Press, 2016.
Murgescu, Bogdan (coord.), *Revoluția română din decembrie 1989. Istorie și memorie*, Polirom, Iași, 2007.
Myers, Steven Lee, *The New Tsar: The Rise and Reign of Vladimir Putin*, Vintage, New York, 2016.
Naim, Moses, *The End of Power: from boardrooms to battle elds and churches to states, why begin in charge isn't what it used to be*, Basic Books, New York, 2013.
Oprea, Marius, *Banalitatea răului. O istorie a Securității în documente. 1949–1989*, Polirom, Iași, 2002.
Orwell, George, *O mie nouă sute optzeci și patru*, Polirom, Iași, 2002.
————, *Omagiu Cataloniei*, Polirom, Iași, 2009.
Ostrovsky, Arkady, *The invention of Russia: from Gorbachev's freedom to Putin's war*, Penguin Books, New York, 2017.
Pacepa, Ion Mihai, Ronald J. Rychlak, *Dezinformarea. Un fost spion-șef dezvăluie strategiile secrete de subminare a libertății, de atac împotriva religiei și de promovare a terorismului*, Humanitas, București, 2015.
Panizza, Francisco (ed.), *Populism and the Mirror of Democracy*, Verso, London, 2005.
Pariser, Eli, *The Filter Bubble: What The Internet Is Hiding From You*, Penguin, London, 2012.
Pasquale, Frank, *The Black Box Society: The Secret Algorithms That Control Money and Information*, Harvard University Press, Cambridge, 2015.
Paxton, Robert, *Anatomy of Fascism*, Alfred A. Knopf, New York, 2004.
Perkovich, George, Ariel E. Levite (eds), *Understanding Cyber Conflict: Fourteen Analogies*, Georgetown University Press, 2017.
Pomerantsev, Peter, *Nothing is True and Everything is Possible*, PublicAffairs, New York, 2014.
Postman, Neil, *Amusing Ourselves to Death: Public Discourse in the Age of Television*, Viking, New York, 1985.
Prokhorova, Irina, *Russians Remember a Turning Point*, Maclehose Press/ Quercus, London, 2013.
Protocoalele Înțelepților Sionului, Ion Moța (trad.), Orăștie, 1923.
Rabin-Havt, Ari, *Lies, Incorporated: The World of Post-Truth Politics*, Anchor Books, New York, 2016.
Roxburgh, Angus, *The Strongman*, I.B. Tauris, New York, 2012.
Roudakova, Natalia, *Losing Pravda: Ethics and the Press in Post-Truth Russia*, Cambridge University Press, New York, 2017.
Rubenstein, Richard E., *Reasons to Kill: Why Americans Choose War*, Bloomsbury Publishing, SUA, 2010.

Sachs, Jonah, *Winning the Story Wars: Why Those who Tell (and Live) the Best Stories Will Rule the Future*, Harvard Business Review Press, 2012.
Schmidt, Eric, Jared Cohen, *The New Digital Age*, John Murray, London, 2013.
Segel, Binjamin W., *A Lie and a Libel: The History of the Protocols of the Elders of Zion*, University of Nebraska Press, 1996.
Shultz, Richard, Roy Godson, *Dezinformatsia. Active Measures in Soviet Strategy*, Bergamon Brassey's, New York, 1984.
Shirky, Clay, *Here Comes Everybody: The Power of Organizing Without Organizations*, Penguin, New York, 2008.
Siani-Davies, Peter, *The Romanian Revolution of December 1989*, Cornell University Press, 2005.
Silvius, Ray, *Culture, Political Economy and Civilisation in a Multipolar World Order: The Case of Russia*, Routledge, 2016.
Sixsmith, Martin, *Rusia: Un mileniu de istorie*, Humanitas, București, 2016.
Sloterdijk, Peter, *Bubbles. Spheres Volume I: Microspherology*, MIT Press, 2011.
Snyder, Timothy, *Tărâmul morții: Europa între Hitler și Stalin*, Humanitas, București, 2012.
————, *On Tyranny: Twenty Lessons from the Twentieth Century*, Vintage Digital, 2017.
Soldatov, Andrei, Irina Borogan, *The red web: the struggle between Russia's digital dictators and the new online revolutionaries*, PublicAffairs, New York, 2015.
Sontag, Susan, *On Photography*, Farrar Straus and Giroux, New York, 1977.
Söyler, Mehtap, *The Turkish Deep State: State Consolidation, Civil-Military Relations and Democracy*, Routledge, New York, 2015.
Stoppard, Tom, *The Coast of Utopia*, Grove Press, New York, 2007.
Suny, Ronald Grigor, *The Cambridge History of Russia*, vol. 3 (sec. XX), 2006.
Suvorov, Viktor, *Spetsnaz. The Inside Story of the Soviet Special Forces*, Hamish Hamilton Ltd, London, 1987.
————, *Soviet Military Intelligence*, Grafton Books, London, 1986.
————, *Inside the Soviet Army*, Macmillan Publishing Co., New York, 1982.
Szabo, Lucian-Vasile, *Sindromul Timișoara 1989: Adevăr și imaginar*, Editura Memorialul Revoluției 1989, 2013.
Thompson, Damian, *Counterknowledge: How we Surrendered to Conspiracy Theories*, Quack Medicine, Bogus Science and Fake History, Grove Atlantic, 2008.
Thompson, Mark, *Enough Said: What's Gone Wrong with the Language of Politics?*, St. Martin's Press, 2016.

Trottier, Daniel, Christian Fuchs (eds), *Social Media, Politics and the State: Protests, Revolutions, Riots, Crime and Policing in the Age of Facebook, Twitter and YouTube*, Routledge, Abingdon, 2015.

Tumarkin, Nina, *The Living and the Dead: The Rise and Fall of the Cult of World War II in Russia*, BasicBooks, New York, 1995.

Walker, Jesse, *The United States of Paranoia: A Conspiracy Theory*, Harper Perennial, 2014.

Wegen, Stephen K., Dale R. Herspring (eds), *After Putin's Russia: Past Imperfect, Future Uncertain*, Rowman and Littlefield, 2010.

West, Darrell, *The Rise and Fall of the Media Establishment*, Palgrave Macmillan, 2001.

Wilson, Andrew, *Virtual Politics: Faking Democracy in the Post-Soviet World*, Yale University Press, 2005.

Young, Kevin, *Bunk: The Rise of Hoaxes, Humbug, Plagiarists, Phonies, Post-Facts, and Fake News*, Graywolf Press, Minneapolis, 2017.

Zâgar, Mihail, *Toți oamenii Kremlinului. O scurtă istorie a Rusiei contemporane*, Cartier, Chișinău, 2017.

Zimmerman, William, *Ruling Russia: Authoritarianism from the Revolution to Putin*, Princeton University Press, 2016.

ARTICOLE ȘTIINȚIFICE, ESEURI

Aaronovitch, David, „The revolution will be dramatised", Index on Censorship, 8 aug. 2017.

Adamsky, Dmitry, „Cross-domain Coercion: The Current Russian Art of Strategy", *Proliferation papers*, nr. 54, IFRI Security Studies Center, 2015.

Albright, Jonathan, „FakeTube: AI-Generated News on YouTube", Medium, 17 ian. 2017.

Alcott, Hunt, M. Gentzkow, „Social Media and Fake News in the 2016 Election", *Journal of Economic Perspectives*, vol. 31, nr. 2, ian. 2017, pp. 211–236.

Anderson, Berit, B. Horvath, „The Rise of the Weaponized AI Propaganda Machine", Scout, 9 feb. 2017.

Applebaum, Anne, P. Pomerantsev, „Make Germany Great Again. Kremlin, Alt-Right and International Influences in the 2017 German Elections", Institutul pentru Dialog Strategic și LSE, Londra, 2017.

Barthes, Roland, „Le monde où l'on catche", în *Mythologies*, Édition du Seuil, 1970.

Bessi, Allesandro, E. Ferrara, „Social bots distort the 2016 US presidential election online discussion", *First Monday*, vol. 21, nr. 11, 2016.

Bittman, Ladislav, „The Language of Soviet Disinformation", *Contemporary Soviet Propaganda and Disinformation: A Conference Report*, Departamentul de Stat al SUA, 1987.

Bond, Robert, C. Friss, J. Jones, „A 61-million-person experiment in social influence and political mobilization", *Nature*, nr. 489, 2012.

Bounegru, Liliana, J. Gray, T. Venturini, M. Mauri, (coord.), „A Field Guide to «Fake News» and Other Information Disorders", Public Data Lab, Amsterdam, ian. 2018.

Bradshaw, Samantha, P. Howard, *Troops, Trolls and Troublemakers: A Global Inventory of Organized Social Media Manipulation*, Oxford University, august 2017.

Cărăuș, Tamara, I. Godarsky, *Measuring perceptions of socio-political news by the media audience in the Republic of Moldova*, Centrul pentru Jurnalism Independent, Chișinău, nov. 2015.

Curanovic, Alicja, „The Guardians of Traditional Values: Russia and the Russian Orthodox Church in the Quest for Status", *Transatlantic Academy Paper Series*, nr. 1, februarie 2015.

Darczewska, Jolanta, „The Anatomy Of Russian Information Warfare: The Crimean Operation; A Case Study", *Point of View*, nr. 42, Centrul pentru Studii Estice, Varșovia, mai 2014.

Darczewska, Jolanta, P. Zochowski, „Russophobia in the Kremlin's strategy. A weapon of mass destruction", *Point of View*, nr. 42, Centrul pentru Studii Estice, Varșovia, 2015.

De Jong, Sijbren, T. Sweijs, R. Bos, *Inside the Kremlin House of Mirrors*, The Hague Centre for Strategic Studies, Haga, 2017.

De Seta, Gabriele, „Trolling, and Other Problematic Social Media Practices", în Jean Burgess, A. Marwick, T. Poell (eds), *The SAGE Handbook of Social Media*, SAGE Publications, London, 2017.

Dougherty, Jill, *Everyone Lies: The Ukraine Conflict and Russia's Media Transformation*, Shorenstein Center on Media, Politics and Public Policy, Harvard, iulie 2014.

Dornan, Christopher, *Dezinformatsiya: The past, present and future of fake news, Series of reflection papers*, Canadian Commission for UNESCO, Ottawa, martie 2017.

Dutton, William, „Through the Network (of Networks) – the Fifth Estate", Examination Schools, Oxford, 15 oct. 2007.

Bell, Emily, *Silicon Valley and Journalism: Make up or Break up?*, Reuters Institute, Oxford, 21 nov. 2014.

Eisenhower, Dwight D., „Farewell Address", 17 ian. 1961.

Eneken, Tikk, K. Kaska, L. Vihul, *International Cyber Incidents, Legal Considerations*, Centrul de Excelență pentru Cooperare în Apărare Cibernetică, Tallinn, 2010.

Ferrara, Emilio, „Disinformation and Social Bot Operations in the Run Up to the 2017 French Presidential Election", *First Monday*, Chicago, vol. 22, nr. 8, 2017.

Ferris-Rotman, Amie, „How the Kremlin Shapes Russian Television", *ForeignAffairs*, 12 oct. 2017.

Forelle, Michelle, P. Howard, S. Savage, „Political Bots and the Manipulation of Public Opinion in Venezuela", *Social Science Research Network*, New York, 25 iul. 2015.

Freedom House, *Freedom on the Net 2017. Manipulating Social Media to Undermine Democracy*, Washington, D.C., 2017.

Gallacher, John, V. Graphika, P. Howard, J. Graphika, „Junk News on Military Affairs and National Security: Social Media Disinformation Campaigns Against US Military Personnel and Veterans", Internet Institute, Oxford, 2017.

Ganea, Liana, M. Popa, R. Martin, A. Szelmenczi, I. Codreanu, „Libertatea presei în România, 2016–2017", Active Watch, București, 2017.

Gatov, Vasili, „Russia's Stalinist Diplospeak", The Daily Beast, 26 iul. 2015.

Gherasimov, Valeri, „Tsennost' nauki v predvidenii", *Voieno-promișlenii kur'ier*, 26 feb. 2013.

Gilani, Zafar, J. Crowcroft, „The Implications of Twitterbot Generated Data Traffic on Networked Systems", *SIGCOMM Posters and Demos*, Cambridge, UK, august 2017.

Giles, Keir, „Russia's «New» Tools for Confronting the West Continuity and Innovation in Moscow's Exercise of Power", Chatham House, London, martie 2016.

Gorodnichenko, Iuri, T. Pham, O. Talavera, *Social media, sentiment and public opinions: Evidence from #Brexit*, School of Management, Swansea University, 2017.

Gotfried, Jeffrey, E. Shearer, „News Use Across Social Media Platforms 2016", Pew Research Center, Washington, D.C., 26 mai 2016.

Granoveter, Mark, „The Strength of Weak Ties", *Journal of Sociology*, vol. 78, nr. 6, London, 1973, pp. 1360–1380.

Grimme, Christian, M. Preuss, L. Adam, H. Trautmann, „Social Bots: Human-Like by Means of Human Control?", *Big Data*, vol. 5, nr. 4, 2017.

Gu, Lion, V. Kropotov, F. Iaroșkin, *The Fake News Machine: How Propagandists Abuse the Internet and Manipulate the Public*, Trend Micro, 2017.

Habermas, Jürgen, „Speech to the International Communication Association", *Der Standard*, 10, 11 mar. 2006.

Helbing, Dirk, B. Frey, E. Hafen, „Will Democracy Survive Big Data and Artificial Intelligence?", *Scientific American*, 25 feb. 2017.

Hoffman, Frank G., *The Rise of Hybrid Wars*, Potomac Institute for Policy Studies, Arlington, dec. 2007.

Hofstadter, Richard, *The Paranoid Style in American Politics and Other Essays*, Harvard University Press, 1996.

Holmstrom, M., „The Narrative and Social Media", *Defence Strategic Communication*, Centrul NATO, vol. 1, nr. 1, iarna 2015.

Howard, Philip, „Social Media, News and Political Information during the US Election: Was Polarizing Content Concentrated in Swing States?", Internet Institute, Oxford, 28 sept. 2017.

————, „10 Things you wish you didn't know about elections (and what to do about them)", *Social Sciences*, Oxford University, martie 2017.

Huckle, Steve, M. White, „Fake news: a technological approach to proving the origins of content, using blockchains", *Big Data*, vol. 5, nr. 4, 2017, pp. 356–371.

Iakimova, Milena, D. Vatsov, „Anti-Democratic Propaganda in Bulgaria. News Websites and Print Media: 2013–2016", Eurozine, 2017.

Incapsula, Bot Traffic Report, 2015.

Jackson, Daniel (ed.), *EU Referendum Analysis 2016: Media, Voters and the Campaign. Early refections from leading UK academics*, Centre for the Study of Journalism, Culture and Community, Bournemouth University, iunie 2016.

Jolley, Daniel, K. Douglas, „The Effects of Anti-Vaccine Conspiracy Theories on Vaccination Intentions", *PLoS*, vol. 9, nr. 2, 2014.

Janda, Jakub, V. Víchová, *The Kremlin's hostile influence in the Czech Republic: The state of play*, Institutul Varșovia, 10 aug. 2017.

Kahan, Dan, E. Peters, E. Dawson, P. Slovic, „Motivated Numeracy and Enlightened Self-Government", *Behavioural Public Policy*, nr. 307, 2013, pp. 54–86.

Kennan, George F., „Two Hundred Years of American Policy: The United States and the Soviet Union, 1917–1976", *ForeignAffairs*, iulie 1976.

King, Gary, J. Pan, M. Roberts, „How the Chinese Government Fabricates Social Media Posts for Strategic Distraction, not Engaged Argument", *American Political Science Review*, vol. 3, nr. 111, 2017, pp. 484–501.

Kiss, Álmos Péter (ed.), *Asymmetric Warfare: Conflict of the Past, the Present, and the Future*, Dialóg Campus, Budapesta, 2017.

Klimburg, Alexander (ed.), *National Cyber Security Framework Manual*, NATO Cooperative Cyber Defence Centre of Excellence, Tallinn, 2012.

Kulakov, Andrei (ed.), *Words and Wars: Ukraine facing Kremlin propaganda*, NGO Internews Ukraine, Kiev, 2017.

Levinson, Paul, *McLuhan in an Age of Social Media*, Connected Editions, 2015.

Lucas, Edward, P. Pomerantsev (eds), *Winning the Information War: Techniques and Counter-Strategies in Russian Propaganda*, Centrul pentru Analiza Politicilor Europene (CEPA), Washington, D.C., august 2017.

Lutsevych, Orysia, *Agents of the Russian World Proxy Groups in the Contested Neighbourhood*, Chatham House, aprilie 2016.

Maddock, Jim, *Characterizing Online Rumoring Behavior Using Multi-Dimensional Signatures*, Washington University, 2015.

Marsh, Cristopher, *Developments in Russian Special Operations: Russia's Spetznaz, SOF and Special Operations Forces Command*, Canadian Special Operations Forces Command, Ottawa, 2017.

Marwick, Alice, R. Lewis, „Media Manipulation and Disinformation Online", Data & Society Research Institute, 2017.

McDermott, Roger N., „Does Russia's «Hybrid War» Really Exist?", *Eurasia Daily Monitor*, vol. 12, nr. 103, iunie 2013.

———, *Russia's Electronic Warfare Capabilities to 2025: Challenging NATO in the Electromagnetic Spectrum*, Centrul Internațional pentru Apărare și Securitate, Tallinn, septembrie 2017.

Messing, Solomon, S. Westwood, „Selective exposure in the age of social media", *Communication Research*, vol. 41, nr. 8, 2014, pp. 1042–1063.

Metzger Miriam, A. Flanagin, R. Medders, „Social and Heuristic Approaches to Credibility Evaluation Online", *Journal of Communication*, vol. 60, nr. 3, august 2010, pp. 413–439.

Mitchell, Amy, J. Gottfried, K. Matsa, „Millenials and Political News: Social Media – the Local TV for the Next Generation?", Pew Research Center, 1 iun. 2015.

Mitrohin, Nicolai, „Infiltration, instruction, invasion: Russia's war in the Donbass", *Journal of Soviet and Post-Soviet Politics and Society. Russian Media and the War in Ukraine*, vol. 1, nr. 1, 2015, pp. 219–250.

Monod, Jean-Claude, „Vérité de fait et opinion politique", *Esprit*, 10 (438), oct. 2017.

Mønsted Bjarke, P. Sapieżyński, E. Ferrara, S. Lehmann., „Evidence of complex contagion of information in social media: An experiment using Twitter bots", *PLoS One*, 22 sept. 2017.

Moore, Martin, *Tech Giants and Civic Power*, Centre for the Study of Media, Communication and Power, King's College London, aprilie 2016.

———, G. Ramsay, *UK media coverage of the 2016 EU Referendum campaign*, CSMCP, King's College London, mai 2017.

Neudert, Lisa-Maria, B. Kollanyi, P.N. Howard, *Junk News and Bots during the German Parliamentary Election: What are German Voters Sharing over Twitter?*, Institutul Internet, Oxford, 19 sept. 2017.

Newman, Nic, D. Levy, R. Nielsen, N. Newman, *Reuters Institute Digital News Report 2015*, Institutul Reuters pentru Studiul Jurnalismului, 2015.

———, *Digital News Project 2017*, Institutul Reuters, 2017.

Nye Jr., Joseph S., „How Sharp Power Threatens Soft Power", *ForeignAffairs*, 24 ian. 2018.

O'Brien, Thomas Nicholas, *Russian Roulette: Disinformation in the US Government and News Media*, South California University, 1989.

O'Hanlon, Michael E., *Beyond NATO: a new security arhitecture for Eastern Europe*, Brookings Institution Press, Washington, D.C., 2017.

Oliver, J. Eric, T.J. Wood, „Conspiracy Theories and the Paranoid Style(s) of Mass Opinion", *American Journal of Political Science*, vol. 58, nr. 4, 2014, pp. 952–966.

Osipian, A., „Historical myths, Enemy images and regional identity in the Donbass Insurgency", *Journal of Soviet and Post-Soviet Politics and Society. Russian Media and the War in Ukraine*, vol. 1, nr. 1, 2015, pp. 109–141.

Ostermann, Christian F. (ed.), *New Evidence on the End of the Cold War*, Cold War International History Project, buletinul nr. 12/13, 2001, Centrul Wilson.

Pavlovsky, Gleb, „Russian Politics Under Putin: The System Will Outlast the Master", *ForeignAffairs*, mai/iunie 2016.

Persily, Nathaniel, „Can Democracy Survive the Internet?", *Journal of Democracy*, vol. 28, nr. 2, apr. 2017, pp. 63–78.

Petrov, Nikita, „Don't Speak, Memory", *ForeignAffairs*, ian./feb. 2018.

Pew Research, *Religious Belief and National Belonging in Central and Eastern Europe*, mai 2017.

Pikulicka-Wilzewska, Agnieszka, R. Sakwa, *Ukraine and Russia: People, Politics, Propaganda and Perspectives*, E-International Relations, Bristol, 2015.

Pomerantsev, Peter, „Putin's Rasputin", *London Review of Books*, vol. 33, nr. 20, 20 oct. 2011.

———, *Russia: A Postmodern Dictatorship?*, Institutul Legatum, Londra, 2013.

———, M. Weiss, „The Menace of Unreality: How the Kremlin Weaponizes Information, Culture and Money", *The Interpreter*, Institute of Modern Russia, 22 nov. 2014.

Postnikova, Elena, *Agent of Influence: Should Russia's RT Register as a Foreign Agent?*, Consiliul Atlantic, Washington, D.C., august 2017.

Pynnöniemi, Katri, A. Rácz (eds), *Fog of Falsehood. Russian Strategy of Deception and the Conflict in Ukraine*, Institutul Finlandez pentru Relații Internaționale, Helsinki, 2016.

Qiu, Xiaoyan, D. Oliveira, A. Flammini, „Limited individual attention and online virality of low-quality information", *Nature Human Behaviour*, vol. 1, nr. 132, 2017.

Quattrociocchi, Walter, „How does mis-information spread online?", *World Economic Forum Blog*, 14 ian. 2016.

Radnitz, Scott, P. Underwood, *Is Belief in Conspiracy Theories Pathological? A Survey Experiment on the Cognitive Roots of Extreme Suspicion*, Cambridge University Press 2015.

Raines, Thomas, M. Goodwin, D. Cutts, *Europe's Political Tribes Exploring the Diversity of Views Across the EU*, Chatham House, decembrie 2017.

Raymond, Eric Steven, *The Cathedral and the Bazaar*, 2001.

Richards, Jason, „Denial-of-Service: The Estonian Cyberwar and Its Implications for U.S. National Security", *International Affairs Review*, nr. 18, 2009.

Ruiz, Monica. M., „A Shift in Russian Doctrine", *Diplomaatia*, Tallinn, nr. 168, aug. 2017.

Rutland, Peter, „The Pussy Riot affair: gender and national identity in Putin's Russia", *Nationalities Papers*, vol. 42, nr. 4, iulie 2014.

Savranskaya, Svetlana, T. Blanton, „NATO Expansion: What Gorbachev Heard", *National Security Archive*, 12 dec. 2017.

Schnaufer, Tad A., „Redefining Hybrid Warfare: Russia's Non-linear War against the West", *Journal of Strategic Security*, vol. 10, nr. 1, 2017, pp. 17–31.

Shea, Timothy, „Post-Soviet Maskirovka, Cold War Nostalgia, and Peacetime Engagement", *Military Review*, vol. 82, nr. 3, 2002, pp. 63–67.

Sillanpää, Antti (coord.), *The Moldovan Information Environment, Hostile Narratives, and their Ramifications*, NATO Strategic Communications Centre of Excellence, Riga, iul. 2017.

Smolenová, Ivana, *The Pro-Russian Disinformation Campaign in the Czech Republic and Slovakia*, Institutul pentru Studii de Securitate, Praga, iunie 2015.

Snyder, Timothy, „Putin's New Nostalgia", *The New York Review of Books*, 10 nov. 2014.

———, „When Stalin was Hitler's ally", Eurozine, 8 mai 2015.

Starbird, Kate, *Examining the Alternative Media Ecosystem through the Production of Alternative Narratives of Mass Shooting Events on Twitter*, Association for the Advancement of Artificial Intelligence, Washington University, 2017.

———, „Information Wars: A Window into the Alternative Media Ecosystem", Medium, 15 mar. 2017.

———, J. Maddock, M. Orand, P. Achterman, R. Mason, *Rumors, False Flags, and Digital Vigilantes: Misinformation on Twitter after the 2013 Boston Marathon Bombing*, Washington University, 2014.

Stevens, J.A., H.S. Marsh, „Surprise and Deception in Soviet Military Thought," *Military Review*, iulie 1982, pp. 25–35.

Sunstein, Cass, S. Suarez, S. Lazzaro, *How People Update Beliefs about Climate Change: Good News and Bad News*, Harvard Law School, 2016.

Thomas, Kurt, C. Grier, V. Paxson, *Adapting Social Spam Infrastructure for Political Censorship*, California University, aprilie 2012.

Thomas, T.L., „Russia's information warfare strategy: can the nation cope in future conflicts?", *The Journal of Slavic Military Studies*, vol. 27, nr. 1, 2014.

Tismăneanu, Vladimir, „Foloasele kremlinologiei: Alain Besançon deconstruiește absolutismul putinist", Contributors, 18 mar. 2015.

Uberti, David, „The real history of fake news", *Columbia Journalism Review*, 5 dec. 2016.

Umland, Andreas, „Fascist Tendencies in Russian Higher Education: The Rise of Aleksandr Dughin and the Faculty of Sociology of Moscow State", *Heldref Publications*, Washington, 2009.

Vosoughi, Soroush, S. Aral, „The spread of true and false news online", *Science*, vol. 359, nr. 6380, pp. 1146–1151, martie 2018.

Wardle, Claire, D. Hossein, *Information Disorder. Toward an interdisciplinary framework for research and policymaking*, Consiliul Europei, Strasbourg, octombrie 2017.

White, Aidan (ed.), *Ethics in the News. EJN Report on Challenges for Journalism in the Post-truth Era*, Ethical Journalism Network, London, 2017.

Wilson, Keith M., „The Protocols of Zion and the Morning Post, 1919–1920", *Patterns of Prejudice*, vol. 19, nr. 3, 1985, pp. 5–14.

Woolley, Samuel, „Automating power: Social bot interference in global politics", *First Monday*, vol. 21, nr. 4, 2016.

Woolley, Samuel, P. Howard, „Social Media, Revolution, and the Rise of the Political Bot", în Romy Frolich, Piers Robinson (eds), *Routledge Handbook or Media, Conflict and Security*, Routledge, London, 2016.

Wormser, Gérard, „Facebook and the revolt of the democratic elites", Eurozine, 27 nov. 2017.

ARHIVE, DOCUMENTE OFICIALE

Arhivele Naționale ale SUA, „JFK Assassination Records – 2017 Additional Documents Release".

———, „The National Security Council Report: United States Objectives and Programs for National Security (NSC 68)", 14 apr. 1950, History and Public Policy Program Digital Archive.

Comitetul Executiv Național al PSD, „Rezoluție", 17 nov. 2017.

Congresul SUA, Comisia pentru Informații a Senatului SUA, Comisia pentru Informații a Camerei Reprezentanților, „Facebook, Google and Twitter Executives on Russian Election Interference", *C-Span*, 1 nov. 2017.

Congresul SUA, Comisia pentru Relații Externe a Senatului SUA, „Putin's Asymetric Assault on Democracy in Russia and Europe: Implications for US National Security", Washington, DC, ianuarie 2018.

Consiliul Național pentru Informații al SUA, „Background to «Assessing Russian Activities and Intentions in Recent US Elections»: The Analytic Process and Cyber Incident Attribution", 6 ian. 2017.

Consiliul Uniunii Europene, „List of persons and entities under EU restrictive measures over the territorial integrity of Ukraine", 17 mar. 2014.

Parlamentul European, „Rezoluția Parlamentului European din 23 noiembrie 2016 referitoare la comunicarea strategică a UE pentru a contracara propaganda părților terțe împotriva sa" (2016/2030(INI)).

Parlamentul Marii Britanii, Comisia pentru Informații și Securitate, „Raportul anual 2016–2017", 20 dec. 2017.

Parlamentul Marii Britanii, Comisia pentru Mediul digital, Cultură, Media și Sport, „Ancheta privind fake news", 2017–2018.

Parlamentul Marii Britanii, „Depoziția WikiMedia în fața Comisiei de anchetă privind știrile false" (FNW0058).

Wilson Center, Arhiva Mitrohin.

Wilson Center, „George F. Kennan on Organizing Political Warfare", 30 apr. 1948, History and Public Policy Program Digital Archive.